This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

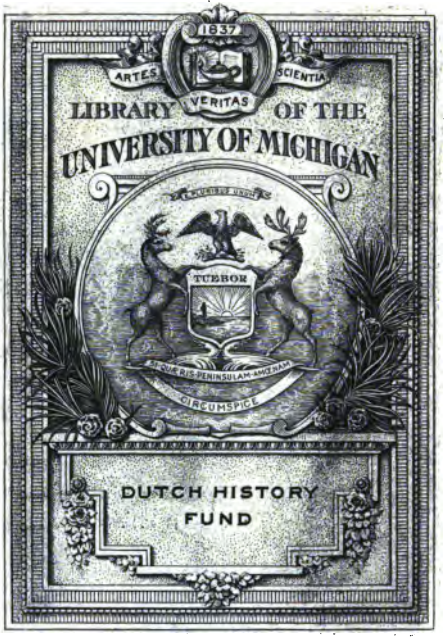
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V12

MENGELWERK.

NIEUWE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Vyfde Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By YNTEMA EN TIEBOEL.
MDCCLXXI.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

Dutch Lit. Nijhoff
10-3-24
10842

EENIGE KORTE BEDENKINGEN OVER DE REDE EN OPENBAARING, EN DERZELVER GEBRUIK IN 'T STUK VAN DEN GODSDIENST.

BRIEFSWYZE AAN EEN VRIEND MEDEGEDEELD.

(*Uit het Engelsch.*)

Myn Heer!

ZInts ik jongstleden het vermaak hadt van uw gezelschap in *Londen* te genieten, heb ik myn gedagten menigmaal laaten gaan op het gesprek, door ons gehouden, over de *Rede* en de *Openbaaring*. Zamenspreekende, kunnen wy niet altoos onze denkbeelden behoorelyk ontwikkelen, of onze gevoelens, met genoegzaame nauwkeurigheid, elkander mededeelen. Ik ben, daarom, te raade geworden, op dat gy my niet verkeerd mogt begrypen, eenige van de bewyzen, ten dien tyde door my aangevoerd, te herhaalen, en u in geschrifte mede te deelen. —— Verwerp ze niet te haastig, noch geloof ze ingewikkeld. Geef 'er het behoorelyk gewigt aan, en laat u geleiden door de voorschriften van uw eigen verstand.

Langen tyd en dikwyls heeft men geredentwist over het gebruik der *Rede* en der *Openbaaringe* in zaaken van Godsdienst. De een en de ander is, door Menschen van een verschillend inzien, als eene genoegzaame Leidsvrouwe gekeurd; anderen hebben, ongelukkig, tot geen gering nadeel van den Godsdienst, *Rede* en *Openbaaring* voorgesteld als strydig met elkander. —— Eenigen poogden de *Rede* al te hoog te verheffen, door dezelve, alleen en op zich zelve gelaaten, als genoegzaam aan te merken, en geen hooger beginzel te erkennen. Dit doen de *Deisten*. —— Anderen hebben de *Rede* te laag gesteld, door te beweeren, dat dezelve geen deel altoos hebbe in zaaken des Geloofs; dat de *Openbaaring* de eenige baak is, waar op wy in den Godsdienst moeten afgaan. Ik zal dit niet toepassen op eenigen byzonderen Aanhang onder de *Christenen*, en diensvolgens, deezen, onder den algemeenen naam van *Geestdryvers*, begrypen.

De dwaaling van beide deeze begrippen te doen zien, en te toonen, dat *Rede* en *Openbaaring* zich vereenigen tot onderwys des Menschdoms, en, ten minſten, een veiliger middelweg aan wyzen, zal het onderwerp van deezen Brief uitmaaken. Doch, ten rechten verſtande hier van, zal het noodig weezen, vooraf te bepaalen wat men door *Rede*, wat door *Openbaaring*, te verſtaan hebbe.

Wat het eerſte betreft. „ Door de *Rede* verſtaa ik het oog der Ziele, of die bekwaamheid, waar door de Ziel in ſtaat is om zedelyke en godsdienſtige voorſtellen te beſchouwen en te verſtaan; door welker gebruik de Mensch, uit gegeeven en vastgeſtelde beginzelen, regtmaatige gevolgen kan afleiden, en, door dat middel, waar van valsch, regt van onregt, onderſcheiden.

„ Door de *Openbaaring* verſtaa ik de bovennatuurlyke mededeeling van zodanige Godsdienſtige waarheden, door eenen Leeraar van den Hemel gezonden, als de Menſchen kinderen, met behulp hunner Rede alleen, niet zouden hebben kunnen ontdekken".

Deeze bepaalingen verzoek ik, dat gy niet uit het ooge verliest: naardemaal ik, in't overige van deezen brief, voor heb de woorden *Rede* en *Openbaaring* in geenen anderen zin te gebruiken; de opgegeevene betekenisſen komen my voor de waare meening te behelzen.

Ik zal nu zo duidelyk my mogelyk is, de dwaaling der bovengemelde begrippen aanwyzen. —— De *Deisten*, die geen ander beginzel willen erkennen om den Mensch te geleiden; dan de *Rede*, handelen, dus doende onbeſtaanbaar met die *Rede*, welke zy tot zo groot eene hoogte zoeken te verheffen. De *Rede* alleen het vatbaar vermogen, of het oog der Ziele zynde, kan geen regel of beginzel van handeling in den Mensch weezen. Het menschlyk gemoed kan, door behulp van die bekwaamheid, over beginzels oordeelen, en 'er gevolgen uit afleiden. De *Rede* in den Mensch het eenigst zynde, 't welk bemerkt, vergelykt en oordeelt over 't geen voorkomt, ziet een ieder ligtlyk, dat het vermogen van bevatten, en de voorwerpen van dat vermogen, weezenlyk van elkander verſchillen; 't een zonder het ander zou volſtrekt nutloos weezen. Ik zal het u door eene gemeenzaame gelykenis ophelderen.

Het lichaamlyk Oog word gevormd om lichaamlyke voorwerpen te bemerken; doch voor dit bemerken moet 'er eene middelſtoffe van licht weezen, om de beelden der dingen te doen voorkomen. Zo dat, ſchoon het Oog noodzaak-

zaaklyk en zeer nuttig is, het licht niet min noodwendig zy, en zonder 't zelve zou het volmaaktſte Oog te vergeefsch zich openen. Op dezelfde wyze is de *Rede*, het oog der Ziele, door de Godheid den Mensch geſchonken, om het verſchil der zedelyke voorwerpen, te zien, te onderſcheiden, en daar over, naar regtmaatigheid, te oordeelen. Dan iets meer dan dit is 'er noodig tot bereiking van dit einde. God heeft, daarom, de ſtraalen des Godlyken lichts voortgebragt om in de harten der Menſchen te ſchynen, door de *Openbaaring* van hem, de bron van licht, waarheid en zekerheid, en om dit vermogen op te helderen, ten einde het moge zien en naar behooren oordeelen.

Overeenkomſtig hier mede zegt een Godlyk Schryver, *dat de Geest des Menſchen de Kaars of de Lampe des* HEEREN *is*. Een kaars is een duister lichaam tot dat dezelve ontſtooken worde; zodanig is ook 's Menſchen *Rede*, tot de ſtraalen des Godlyken lichts dezelve ophelderen; doch, dus verlicht zynde, is zy ten hoogſten nuttig. Zonder het licht der Openbaaringe, of den invloed van hem die het licht der wereld is, zou het Menschdom, troostloos, en als verlooren, omzwerven in de gewesten der onzekerheid. Zy zouden, in veele gevallen, zich verlegen vinden om iets te bepaalen ten opzigte van de betragting der zedelyke deugd; en boven al ten opzigte hunner Godsdienſtige pligten omtrent GOD. Dikmaals zouden zy zich in 't geval zien van een raadeloos reiziger in een donkeren nagt, die, hoe wel geſteld zyn oog ook moge weezen, nogthans, het licht misſende, daar van weinig nuts zou hebben om hem het rechte pad te wyzen, of hem veilig zynen weg te doen vervolgen. Indien hy, weigerende te wagten tot dat de Zon opkwam, op zyn oog vertrouwende, het waagt voort te reizen, loopt hy op elken ſtap gevaar, en hy wandelt in 't onzekere rond zwervende. De eindelooze geſchillen, de ſtrydige denkbeelden, de tegen elkander aanloopende begrinzels der Menſchen, die gansch niet misgedeeld waren van 't redelyk vermogen, leveren een ſpreekend bewys op, dat de *Rede* op zich zelve niet voldoet om den Menſchen op het ſpoor der waarheid en den weg des heils te brengen. Het voegt ons, derhalven, als afhanglyke weezens, in nederigheid af te wagten dat dit Godlyk licht in onze Zielen opgaa, 't welk, door onze *Rede* op te klaaren, dezelve in ſtaat ſtelt om regtmaatig te oordeelen over zaaken voor ons van een eeuwig aanbelang.

Even ſtrydig met de Waarheid zyn de denkbeelden der

zodanigen, die het gebruik der *Rede* wraaken, en zeggen, dat men 'er zich niet van moet bedienen in zaaken van Godsdienst. Wy zien duidelyk hoe onbeſtaanbaar de zodanigen met hunne eigene beginzelen handelen. Zy maaken gebruik van de *Rede*, gelyk andere Menſchen, wanneer zy anderen zoeken over te haalen tot het omhelzen hunner geliefde begrippen; en vaaren 'er alleen tegen uit, wanneer het gebruik daar van ſtrekke om hun bedrog of onkunde aan den dag te leggen.

Een oordeelkundig Schryver heeft aangemerkt, dat „ wanneer GOD iemand tot een Propheet maakt, hy den Mensch niet ontmaakt (*)". —— De *Openbaaring* ſtrekt om de *Rede* by te ſtaan en te verſterken, geenzins om dezelve te verwoesten. Zy is een licht des Hemels, geſchikt om de Menſchen derwaards te leiden. Maar ten welken einde zou dat licht geſchonken worden, byaldien 'er geen oogen waren om 't zelve te bemerken; of byaldien de Menſchen hunne oogen ſlooten, als het hun beſtraalde? De Ziel heeft maar eene ſoort van bekwaamheden. De *Rede* is de edelſte bekwaamheid des Menschdoms; zy is eene gave van GOD, Godlyk in zich zelve, en wordt alleen aardsch door 't misbruik. Zy maakt het oog der Ziele uit, 't welk de Godheid in 's menſchen gemoed geplaatst heeft, om door het heilig licht der waarheid beſcheenen te worden. Was dit oog buiten ſtaat om dit licht op te merken, of regtmaatig te oordeelen over de ontdekkingen daar door gedaan, dan zou zulk eene verlichting vergeefs weezen: 't welk of gebrek aan Wysheid of mangel aan Magt in den Schepper veronderſtelt, 't welke beide weinig min dan Godslastering is. Doch dit kan met mogelykheid het geval niet weezen. Gelyk het oog des lichaams recht geſchikt is naar de kragt en invloed van het natuurlyk licht, en in ſtaat om te ontdekken of het voortkomt van de Zon of eenig dwaalende Lichtverheveling; zo is ook de *Rede*, het oog der Ziele, bekwaam om, wanneer het wel gevestigd, en met behoorelyke aandagt gebruikt wordt, de verlichtingen van de Zonne der waarheid te onderſcheiden van de ſchielyke, oogenbliklyke flikkeringen der Geestdryverye, of eenig valsch licht; 't welk de vyand van 't geluk des Menschdoms, of de menschlyke zwakheid daar aan voorhoudt, met oogmerk om het te bedriegen. Ware het anders met de zaak geleegen, 's Menſchen Ziel

(*) E. CHAMBERS Univerſal Dictionary.

Ziel zou in een ongelukkiger ſtaat weezen dan zyn Lichaam, en veel meer aan misleiding blootgeſteld. En, daar 't gevolg van die misleiding, in de natuur der zaake zelve, in dit geval oneindig gevaarlyker is dan in het andere, kunnen wy, zonder ons aan de verregaandſte Godloosheid ſchuldig te maaken, de Godheid zulk een onregt niet ten laste leggen.

Men heeft tegen geworpen. „ Dat het gebruik der Menschlyke Rede, in ſtukken des Geloofs, eene groote tegenſtrydigheid van gevoelens onder de Menſchen heeft veroorzaakt, zelf in Leerſtellingen, die men van het hoogſte aanbelang keurt tot 's Menſchen behoudenis". — Dit ſtem ik volkomen toe; maar dit heeft plaats gegreepen, wanneer zy dit vermogen in 't duister te werk ſtelden, en zich vermeeten te oordeelen, zonder den invloed van het Godlyk licht. Doch dit bewyst, in geenen deele, eenig gebrek in de bekwaamheid zelve; of dat het niet geoorlofd is zich daar van te bedienen: want het misbruik van eenige bekwaamheid, of beginzel, levert geen regtmaatig bewys op tegen het wettig en goed gebruik. Indien ik het waag, op een onbekenden weg, omringd van moeraſſen en kuilen, in eenen ſtikdonkeren nagt te wandelen, zal ik waarſchynlyk daar van afdwaalen, en in de nabyliggende moeraſſen of kuilen vallen; doch daar uit blykt niet dat myne oogen eenig gebrek hadden; zy zyn nog bekwaam om my te recht te brengen, indien ik ze op klaaren dag gebruike, 't is het misbruik onzer *Rede* of het verwaarloozen daar van, 't welk ons doet dwaalen. Om 'er een gepast gebruik van te maaken is onze pligt; tot dit einde werd ze ons verleend. Alle bevelen, diensvolgens, tegen het gebruik daar van, zyn onwaardig om van GOD gegeeven of van den Mensch ontvangen te worden. Indien wy verwaarloozen een goed gebruik daar van te maaken, en ons voordeel te doen met haare ontdekkingen, zullen wy ons in denzelfden ſtaat bevinden, als de Man die zyn talent in de aarde begraaven en 't zelve ongebruikt gelaaten hadt. Dezelfde vraag zal ons worden voorgeſteld, en het zelfde lot wagt ons in het ontzaglyk uur van de eindelyke beſliſſing aller dingen.

Verder zal men hier, mogelyk, als eene zeer klemmende zwarigheid in 't midden brengen: „ Dat 'er veele Verborgenheden en Leerſtellingen des Geloofs in de Heilige Schriften voorkomen, die noodzaaklyk geloofd moeten worden, en welke onze *Rede* niet bevat". Dit kan ik in

geenen deele toeſtemmen. Niets, 't geen onbevatlyk is voor ons Verſtand, kan het voorwerp van ons Geloof, of een gedeelte weezen van dien Godsdienst, welke GOD ten Inſteller heeft. 't Geloof ſteunt alleen op baarblyklykheid. Zonder blykbaarheid by te brengen, heeft niemand regt om myne toeſtemming aan eenig voorſtel af te vorderen; noch hy kan die verwerven, welke inblaazingen of openbaaringen hy ook voorwendde. Hoe kunnen wy gelooven dat eenig voorſtel waar of valſch is, wanneer wy de uitdrukkingen niet verſtaan? Eene Verborgenheid is ten onzen opzigte niets, voor dat dezelve geopenbaard worde, en geopenbaard zynde houdt zy op eene Verborgenheid te weezen. Veel min kunnen wy geloof geeven aan een Voorſtel, 't welk de blykbaarſte beginzels, die de grondſlagen van alle menschlyke kennis uitmaaken, tegenſpreeken.

Onderſtel, by voorbeeld, men ſtelde my voor, dat 'er een gewrogt kon zyn, zonder oorzaak, en vorderde dat ik zulks erkende, ik zou iemand die dit bybragt, als een gek of een guit aanzien. Indien hy verder aandrong, dat het een Stuk des Geloofs ware, van welk Geloof myne Zaligheid afhing, hoe ſtrydig het ook mogt zyn met myne *Rede*, ik zou geen betere gedagten van hem vormen. Het te gelooven, zou onmogelyk zyn, en het toe te ſtemmen, zonder te gelooven, is beneden de waardigheid van een redelyk Schepzel; ook zou ik maar weinig lust hebben om met hem te ſpreeken, of te verkeeren.

Elk voorſtel, 't welk de Ziel, als valſch, kan verwerpen, of, als waar, omhelzen, moet voor dezelve bevatlyk weezen. Met dingen, die de *Rede* te boven gaan, hebben wy niets te maaken, wy kunnen, desaangaande niets oordeelen: de waarheid van een Voorſtel, 't welk de *Rede* niet kan begrypen, kunnen wy niet toeſtemmen: dewyl wy niet weeten of het 'er ook tegen aanloope; en niets 't welk tegen de duidelyke bevattingen der *Rede* ſtrydt, mogen wy erkennen of omhelzen. Naar maate het oog der *Rede* geblinddoekt is, krygen de dwaalingen meer de overhand op het gemoed, het bedrog neemt de overhand, en de Ziel wordt beroofd van die oorſpronglyke uitmuntenheid, waar door dezelve naar den *Beelde* GODS geſchaapen was. De gunſtryke Maaker onzer natuure heeft ons de bekwaamheid verleend, door welke wy in ſtaat zyn om de verſcheide Openbaaringen van zynen wil te begrypen, en te verſtaan, en zulk eene kennis van Hem te verkrygen als ons noodig is in dit leeven; het is, derhalven onze onvermy-

de-

delyke pligt, deeze kennis aan te kweeken, door het beſtendig gebruik onzer redelyke vermogens, onder den invloed van dat Godlyk licht en de Openbaaring, die hy ons geſchonken heeft.

Laat u niet bedriegen door de listige omleidingen der Menſchen; maar oordeel vrylyk voor u zelven wat regt is. Wagt u voor de zodanigen, die zeggen, dat de Godsdienst den toets der Rede niet moet doorſtaan. Door 't gebruik van dat vermogen ontdekken wy het beſtaan en de eigenſchappen der Godheid, en de verſchillende pligten daar aan verſchuldigd. Door het ryk en overvloedig betoon zyner Wysheid, Magt en algemeene Goedheid in de zigtbaare Schepping, worden wy opgeleid om hem alle eigenſchappen, die tot een volmaakt Weezen behooren, toe te ſchryven, en hem te aanbidden met eene kinderlyke vreeze, en met dankbaare eerbiedenisſe te naderen. En hoewel wy, in deezen onvolmaakten ſtaat, Hem niet kunnen zien of kennen gelyk hy is; heeft hy ons, nogthans, genoeg van zich zelven ontdekt, om in onze harten eene hevige begeerte te ontſteeken, tot eene nadere kennisſe van Hem, den nimmer ophoudenden oorſprong van ons geluk; eene gezegende vereeniging met den Vader der Geesten, in dien verhevener ſtaat, waar het oog der Ziele gezuiverd zyn zal van alle duisterheden, waar wy niet langer als door een donker glas zullen zien; maar de heerlykheid zyns onſterflyken Koningryks kennen.

Om te beſluiten; *Rede*, noch *Openbaaring*, moet gering geagt of het gebruik daar van verworpen worden. Zy verſterken elkander, zy ſtaan elkander by, en zyn beide even noodzaaklyk om den Mensch te beſtuuren, door de onzekerheden deezes leevens, na eene gelukzalige Eeuwigheid.

Zy die de *Openbaaring* ontkennen, handelen vermetel. Zy die het gebruik der *Rede* wraaken, en den Mensch daar tegen waarſchuwen, zyn dwaas, en elendig bedroogen. Laaten wy dan onze bekwaamheden aankweeken, en ons verſtand te koste leggen op een eerlyk onderzoek der waarheid; laaten wy met eerbied, de Volmaaktheden der Godheid beſpiegelen, en ons dikmaals te binnen brengen wie wy zyn: wie wy behooren te weezen; wat het groot oogmerk is onzer Scheppinge, en welk vomis ons wagt in het nur des jongſten Gerigts. Door ons op onderwerpen van deezen aart toe te leggen, zullen onze Zielen allengskens verheven worden boven de tydlyke en zinlyke voorwer-

pen; en wy zullen ons, eenigermaate, waardig gedraagen aan den verheeven rang, welken wy bekleeden, den rang van redenmagtige en onſterflyke Schepzelen des ALLERHOOGSTEN.

Ik ben

RATIONALIS.

AANMERKINGEN, DIENENDE TOT ANTWOORD OP DE VRAAGE: HOE VER DE KUNSTEN DEN MENSCH VERLEIDEN, DOOR MIDDEL DER DRIFTEN?

(*Uit het Engelsch.*)

HEt welbeſtuuren en regelen der Driften is van zo veel aanbelangs, en zo bezwaarlyk een werk, dat verre het ſchoonſte gedeelte der Weetenſchappen ſchynt uitgevonden, om 'er regels aan voor te ſchryven. Schoon de Menſchen dezelve dienstbaar maaken aan hunne ydelzinnigheid, was het eerſte en hoofdoogmerk haarer inſtellinge niets anders dan het beſtuur onzer Hartstogten, en de Wysgeeren wendden ze tot geen ander einde aan, dan om de kwaalen der Ziele, door vermaak, te geneezen.

De Zang- en Speelkunst, die nu meestal het oor ſtreelen, en het hart treffen om de onkuisheid voedzel te verſchaffen, werden eertyds aangewend om de ongeregeldheden van 't zelve te doen bedaaren. Beſtaande in eene overeenſtemmende evenredigheid van verſchillende toonen en klanken, bragten zy ſoortgelyke uitwerkzels voort, en door de oneenſtemmige inzigten en oogmerken van lichaam en Ziel te bevredigen, kweekten zy tuſſchen dezelve eene nauwere Vriendſchap en eene volkomene overeenſtemming. Zy ſtilden de woede der Driften, en temden, door de zoete overeenkomst, die woeste Dieren, die de Menſchen in de hevigheid hunner verwoedheid verſcheurden. In deeze gelukkige tyden waren de Zang- en Speelkunſtenaars Wysgeeren, hunne Kunst was, eer dezelve eene Slaavin der wellust wierd, eene dienaaresſe der Deugd; en beſteedde al haar vlyt ten dienſte der Rede, terwyl zy nu de Ziel, door de Zintuigen, verleidt. Eertyds bekoorden zy de Driften door de ooren; en zetten, met aangenaame toonen, niet min kragtig dan woorden, den Mensch tot het goede en zynen pligt aan. EGYSTUS verhaalt, men kon CLYTEMNESTRA niet tot onkuisheid beweegen, voor dat by den Bewaarder haa-

haarer kuisheid hadt doen dooden, die door de zoetluidenheid van zyne Lier, en de aangenaamheid zyner ſtemme, alle de oogmerken en aanſlagen van dien laaghartigen Overſpeelder, verydelde. De Geſchiedenis veel geloofwaardiger dan de Fabelleer, berigt ons, dat een Fluitſpeelder zulk een ſterken indruk maakte op 't gemoed van ALEXANDER, dat, wanneer hy een harder dan den gewoonen toon aanhief, in den Overwinnaar zodanige beweegingen verwekte, en hem dermaate ten ſtryde aandreef, dat hy om zyne wapenrusting riep, op den vyand willende losgaan; maar wanneer hy 'er een zagter toon opzette, bedaarde die krygsdrift, en, als of het ſlegts een valsch krygsgerugt geweest ware, hernam hy zyne bedaardheid, en ſloeg een aandagtig oog neder op hem, die derwyze zyne Ziel door de ooren kon betoveren. De Heilige Geſchiedenis verzekert ons, dat DAVIDS Harp den boozen geest van SAUL tot bedaaren bragt, en dat deeze alle vermogen verloor, wanneer de welluidenheid der ſnaaren de ontſtelde aandoeningen des harten ſtilde. —— Doch de Speelkunst ſchynt niet langer dat vermogen te hebben, en veel eer Bezetenen te maaken dan te geneezen; of brengt ze dit hoogſte kwaad niet te wege, zo ontſteekt zy de driften, en veroorzaakt, door een zeldzaame, doch daadlyke hervorming, de wanorde, welke zy moest herſtellen. Ik wil gaarne toeſtemmen dat ons Kerkmuzyk met den Godsdienst zamenſtemt, en medewerkt om den Mensch daar toe op te wekken, door haar zagt geweld, de Ziel, als van het lichaam los maakt, en ten Hemel voert. Doch alle andere ſoorten van Muzyk mag men eenigermaate verdagt houden; ſchoon men ze voor onverſchillig wil doen doorgaan, agt ik ze gevaarlyk of noodloos. En ik zou met SENECA tot de Speel- en Zangkunſtenaars veelligt zeggen „ dat zy, in ſtede van ons te leeren, hoe wy de ſnaaren op een luit moeten ſpannen, of onze ſtemmen buigen naar de Zangtoonen, ons moesten onderwyzen hoe wy onze Driften moesten regelen; en dat zy, in plaats van onze Zinnen te ſtreelen, onze harten behoorden te raaken, en onze Zielen met een afſchrik van de Ondeugd en Liefde tot de Deugd te vervullen.

De Dichtkunst, die de Dogter der Zang- en Speelkunst mag heeten, volgde voorheen het voorbeeld van haare Moeder, en bediende zich van alle haare bekoorlykheden om den Mensch tot braave daaden aan te zetten. Zy zong de overwinningen der Helden en boezemde, door den lof,

der dapperheid gegeeven, den Krygsman heldenmoed in. Zelf haare vercieringen waren niet ontbloot van nuttigheid. De wraakneemende Furien, die zy in haare werken invoerde, maakten de vrees in het hart der booswigten gaande, en boezemden het Volk een gevoel van pligt in. De maatzang en aangenaame rolling haarer verzen hadt het vermogen om de ftugfte geftellen te leeningen, en zy onderregtte ons niet kwalyk, wanneer ze ons vermeldde, dat haar ORPHEUS, Leeuwen temde, Boomen deedt wandelen, de Rotzen dwong om te luisteren en hem te volgen: vermids hy alle deeze uitwerkzels in de harten der Stervelingen te wege bragt, door de driften te teugelen en de domheid te verdryven. Maar deeze fchoone Kunst kwam nooit ftaatlyker te voorfchyn treeden, dan wanneer zy den voet op het Tooneel zette, en, met eene nieuwe drift vervuld, de ftraf der misdaadigen, den dood der dwingelanden, en de jammerlyke gevolgen van onregtvaardigheid en godloosheid vertoonde. Zy deedt Vorften beeven, verbaasde de Onderdaanen, en leerde, door de fpreekendfte voorbeelden, de laatften gehoorzaamheid, de eerften gemaatigdheid oefenen, boezemende beiden Regtvaardigheid en Godsvrugt in. Toen waren alle de Tooneelfpelen onderwyzingen, de plaatzen, waar ze vertoond werden, hieldt men voor Wysgeerige Oefenfchoolen; en de toehoorders gingen niet t'huiswaards zonder ten vollen overtuigd te weezen van de volftrekte noodzaaklykheid der deugdsbetragting. —— Maar de Menfchen, die de beste dingen bederven, vernederden eerlang de verheeve Dichtkunst, en maakten haar, ten onregte, aan de driften, die zy door wyze raadgeevingen voorheen beftuurde, onderhoorig. Deeze onfchuldige Kunst, welke de Deugd alleen gediend hadt, werd eene flaavinne van de Ondeugd, en de Ontugtigen fchonden alle haare Kuisfche bekoorlykheden, door haar tot een werktuig der onreinheid te maaken. Zints den tyd deezer ongelukkige verandering werd de Dichtkunst algemeen veragt; de Wysgeeren, die dus lang Vrienden van de Dichters geweest waren, werden hunne vyanden, en wendden al hun invloed en gezag aan om hun uit welgeregelde Burgerftaaten te verbannen; en, in de daad, zy bedorven het Volk, en, of hunne Verzen niet kragtig genoeg waren om de Onkuischheid te wettigen, richtten zy altaaren op voor die fchaamtlooze Godin, en verfchoonden of regtvaardigden de Hoereryen en Overfpelen der Menfchen, door de bloedfchendige minnaryen hunner Goden op te zingen.

—— 't Is

—— 't Is bekend dat de waare Godsdienst de Dichtkunst hervormde, en zyn best gedaan heeft om dezelve aan 't eerſte oogmerk te doen beantwoorden, en haar met de voorgaande ſchoonheden te verrieren; dat onze Christendichters zuiver zyn in hunne Dichtſtukken, dat men de Onkuiſſche Tooneelſpelen van het Tooneel verbannen en alleen de zodanige toegelaaten heeft, als ſtrekken om de Ondeugd te veroordeelen. Desgelyks geeven de regels daar aan voorgeſchreeven geene vryheid altoos om onzedig te weezen, en gelukkig moeten zy alzins ſtrekken om de Deugd voor te ſtaan. —— Nogthans wil het ongeluk, 't geen wy veeleer aan de verkeerdheid der Menschlyke natuure dan aan de Dichtkunst moeten toeſchryven, dat de Kuisheid in de Verſen zo ſchoon niet voorkomt als de Onkuisheid, dat de gehoorzaamheid der driften zo aangenaam niet ſchynt als derzelver oproerigheid; dat wy doorgaans ſterker gehegt zyn aan geweldige dan aan redelyke aandoeningen; dat, naar maate de Dichters zich te cierlyker uitdrukken, wy hun met te grooter genoegen hooren, en dat, welk eene voorzorge men ook aanwendt, het Tooneel eene School van Deugd is voor groote Mannen alleen, die in ſtaat zyn om de waarheid, zo ras zy verſchynt, te kennen, en de Ondeugd verfoeien, zelf dan wanneer ze hun wordt voorgeſteld opgetooid met alle de cieraaden der Deugd. Maar indien het gros des Volks in zich zelven wil treeden en opregte bekentenis doen van 't geen in hun binnenſte omgaat, zal het moeten belyden, dat de Verzen op Schouwburg hun alle de gevoelens inboezemen, welke de ſpreekende Perſoonadien vertoonen.

De Welſpreekenheid is eenigzins gelukkiger in haare ontwerpen dan de Dichtkunst: en welke misdaaden men den Redenaaren ook ten laste legge, ik vind hun veel onſchuldiger dan de Dichters: want dewyl het hun voornaam oogmerk is anderen van de waarheid te overtuigen, vinden zy zich gedrongen al hun kunst aan te wenden om de driften, die zich daar tegen aankanten, te beſtryden: en het ſchynt dat zy, hun pligt betragtende, het werk der Geneesheeren waarneemen, en hunne toehoorders van hunne kwaalen geneezen. Zy ſtillen den toorn, als deeze te ſterk is gaande geworden; zy wekken den moed der verflaagenen op; zy doen de liefde de plaats van haat inneemen, en het medelyden die der wraake bekleeden; zy houden de eene gemoedsdrift door de ander onder; het ſtaat in hun-

hunne magt om eene zagte kalmte uit een bulderenden ſtorm voort te brengen. Deeze handelwyze is zo naauw verknogt aan de post der Redenaaren, dat zy daar in alleen van de Wysgeeren verſchillen. De laatstgenoemden hebben geen ander doelwit dan te overtuigen, zy ſtellen de waarheid geheel naakt aan 't oog der ziele voor, en weetende dat dit dezelve niet kan zien, zonder ze te eerbieden, draagen zy meer zorge om de waarheid te ontdekken dan op te cieren. Doch de Redenaars, wier oogmerk het is de ziel door de zintuigen te vermeesteren, vereenigen de kunst van welzeggen met gezonde redekaveling, ſtreelen het oor om het hart te raaken, en bedienen zich van zinnebeeldige ſpreekwyzen om de driften te roeren, zy vallen aan op de twee deelen, waar uit de Mensch is zamengeſteld, en maaken zich meester van het zwakſte om het ſterkſte te overweldigen: en zy vermeesteren de Rede door middel der Hartstogten. —— Door deeze ſchuldlooze Kunstgreepen vormden zy Steden, beſtuurden Gemeenebesten, en voerden langen tyd het gebied over de Koningen, wier gemoedsneigingen zy zo wel doorgrond hadden en zo behendig wisten te leiden, dat het ſcheen of de harten der Vorſten in de magt der Redenaaren ſtonden, en de Opperheerſchappy eene Slaavinne der Welſpreekenheid geworden was.

Het gedrag was, egter, niet onberispelyk, de misſlagen, waar aan zy zich ſchuldig maakten, zyn openbaar. Door al te dikwyls de beweegingen van het minſte deel der ziele te hebben opgewekt, vernietigden zy de heerſchappy van 't meerdere; zy waren niet in ſtaat om de wonden, door hun gemaakt, te heelen, noch de vlammen, door hun ontſtooken, uit te blusſen. Voorhebbende den hoogmoed van een Vorst te ſtreelen, maakten zy hem onbeſchoft, en beoogende hem tot wraak te prikkelen, zetten ze hem tot barbaarſche wreedheid aan, zy konden dien gulden middelweg niet bewandelen, waar de Deugd verkiest te huisvesten, en bedoelende de eene drift gaande te maaken om de andere te doen bedaaren, zetten zy dezelve zo ſterk aan, dat zy 't niet langer in hun magt hadden om ze aan de Rede onderdaanig te houden. Dit denk ik is de misſlag geweest tot welke zy vervielen, die, om in de gunst der Vorſten te dringen, hunne dwinglandſche neiging vleiden, en zonder de rampzalige gevolgen van zulk een onvoorzigtig gedrag te overweegen, die drift bo-

ven

ven al kweekten, terwyl zy door de behaalde overwinningen in ſterkte toenam. Het inſlaan van het tegenovergeſtelde ſpoor zou ongetwyfeld veiliger geweest zyn: vermids de drift door hun opgewekt, de geweldigſte was, moesten zy alle de andere gebruikt hebben om die te verzwakken, zo dat ze zamen ſpanden om de kragt daar van te fnuiken. — Voegt hier by, dat de Welſpreekenheid dikwyls door Eigenliefde gedreeven wordt, en het nut der Toehoorderen verwaarloozende, zich weinig bekommert of de loftuitingen hun ten koste der Deugd worden gegeeven, zo zy ze maar verwerven. Dus gedroeg zich CICERO ten opzigte van CESAR. Een misdaadiger, dien hy verdeedigde, wenſchende te behouden, zette hy 's Overwinnaars Hoogmoed tegen zyne Wraakzugt op, en om een drift te onder te brengen, die ſlegts één enkeld perſoon beledigde, ſtookte hy eene drift aan, die het Gemeenebest verwoest en de vryheid van *Rome* verdrukt hadt. Ongetwyfeld was hy hier grootlyks te berispen, en handelde ſtrydig met de wetten der Welſpreekenheid, die niet zo zeer uitgevonden zyn om de Menſchen te overreeden, als om hun braaf en deugdzaam te maaken, en eer moeten dienen om de Rede op den throon haars bewinds te verheffen, dan om enkel de Hartstogten te roeren.

De Staatkunde ſchynt nog beter oogmerken te hebben, dan de Welſpreekenheid: want wanneer zy de hoop of de vrees der Menſchen gaande doet worden, door beloften en bedreigingen, is zy niet alleen bedagt op het welvaaren van elk lid der Maatſchappye, maar ook op de openbaare rust. Zy ſtraft zomtyds misdaadigers met zwaare ſtraffen; doch dit heeft alleen plaats in gevallen, wanneer zagter middels te vergeefsch beproefd zyn. Ik oordeel, niet te min, dat zy de driften onder een juister regelmaat kan brengen dan zy doet, en dat, zonder het ontzag aan de Overheden verſchuldigd, te ſchenden, het gemaklyk zou vallen de harten der Onderdaanen te winnen, en hun, eer door liefde dan door vreeze, binnen de perken van pligt te houden.

EENE BREUK MET VERSTERVING, ZONDER OPERATIE GENEEZEN.

Door den Heer PAVIOT, *Heelmeester te* Chateauneuf-sur-Sarthe en Anjou.

(*Uit het Fransch.*)

DEn 15 April 1758, werd ik geroepen by zekere Chevalier, vrouwspersoon in dienst by den Marquis de Chaillon, heer van Chateauneuf-sur-Sarthe, vyf mylen van Angers. Zy klaagde over een bezwaarlyke pyn in de regter liesch. Na dat ik haar behoorlyk geplaatst had bemerkte ik een gezwel van een roode kleur, en in den grond hard en wederstaande. By het zelve was een onrype opzetting, en men voelde eenige geringe beweeging van schommeling. Deeze teekenen, niet gemeen by andere ettergezwellen, deeden my het zelve aanmerken als een vergadering van drekstoffe. Ik leidde 'er een pleister *de la Mere*, vermengd met eenige dragtzalve, op, voorts drukdoeken en een gewoonen liesch-band. Des anderen daags zag ik, by het verbinden, dat 'er veel stinkende stoffe uit kwam, met een' worm tien duimen lang en zo dik als de schaft van een pen. Ik was verwonderd dit dier te zien half uitgekomen en zeer levendig. Denkende dat 'er meer anderen mogten zyn, en om een vryer uitgang aan de stoffe te geeven, besloot ik een kleine opening te maaken op het verhevenste van het gezwel, zorg draagende den darm niet te raaken, om deszelfs aanhangzels, waar van de geneezing afhing, niet te vernielen. Ik verbond de Lyderes veertien dagen met een gehonigd kookzel, wat plukzel, en bedekte alles met een pleister *de la Mere*. Met zulk een eenvoudig verband, gepaard met een naauwkeurige levenswyze, eenige ontlastmiddelen en een afkookzel van de *Kina*, had ik het geluk de wonde volkomelyk te zien geneezen; de drekstoffen hadden ook weder den natuurlyken weg genomen. De Lyderes geniet een volmaakte gezondheid, en is geenerleie pyn der ingewanden onderhevig.

VAN

VAN EEN SCHOOT TEGEN HET HOOFD.

Door den Hr. PAGE'S, *Oud Aide-major de l'armée, Chirurgyn-major de Royal Piemont, Cavalerie.*

(*Uit het Fransch.*)

ZEkere *Monplaiſir*, granadier in het regiment de Tourraine, kreeg in den ſlag van Minden een ſchoot tegen het bovenſte zydelyk linker deel van de kroon-naad. Van het eene Hospitaal tot het andere vervoerd, kwam hy eindelyk in dat van Hanaw, waar over ik het opzicht had.

Ik onderzogt den gekwetſten met alle naauwkeurigheid, en bragt mynen vinger in de wonde. Ik vond de beenkleedzelen geheelenal van het been geſcheiden, zo dat ik verſcheide oneffenheden kon voelen, 't gene my bewoog een ruime kruiswyze ſneede tot ontblooting te doen. Wyl de bloeding vry groot was kon ik niets dan een geringe oneffenheid ontdekken. Ik leidde een gewoon verband aan, en deed den Lyder aderlaaten op den arm en op den voet.

Den volgenden dag ligtte ik het verband op; en vond op het been een aanmerklyke ſcheur, met eene zwartheid in 't diepſte. Ik nam myn ſchraaper om my aangaande het vreemde lichaam te verzekeren: het was een gedeelte van den kogel in het been ingedrongen, waarom ik beſloot de kroon van de trepaan aan het onderſte deel te zetten. Na eenige draaijingen met de trepaan zag ik met verwondering, de kroon uitneemende, dat een ſtuk van de eerſte tafel van de tweede afgeſcheiden, en aan het harde herſenvlies gekleefd was. Ik bragt myn tangetje in de opening van de trepaan; doch ik kon het niet doen binnen gaan dan aan de beneden-zyde, waar ik vermoedde dat eenige ſchilfers het harde herſenvlies prikkelden; waarom ik een tweede trepaan zette boven de oneffenheid, de plaats waar myn tangetje tegenſtand hadt gevonden.

Om dat hier geene ſcheiding was van de twee tafelen, was de trepaneering gelukkiger; en ik ligtte voor een gedeelte de tweede tafel, welke het harde herſenvlies drukte, op. Ik was echter met myne Operatie niet voldaan, oordeelende dat, wyl een gedeelte van de tweede tafel van de eerſte was afgeſcheurd, eenige ſchilfers zekerlyk toe-

toevallen zouden veroorzaaken. Ook kwamen dezelven, niet tegenſtaande herhaalde laatingen, bedaarende en afleidende middelen, wel haast te voorſchyn. De Lyder kreeg een zwaare koorts, zwelling van het geheele aangezicht, en zelfs een groote ſlaapzugt. Wyl ik het gevaar dringend oordeelde, zette ik terſtond nog driemaal de trepaan, aan de zyde van de eerſte, de een zo na aan de andere als my mogelyk was, en ik maakte de vyf tot éene opening. Ik nam den geheelen omtrek van het oneffen been weg, en nu zag ik aan de zyde van de tweede opening der trepaan het vreemde lichaam, welk ik met een tangetje uitnam. Het was een ſtuk van den kogel, van middellyn als een ſtuk gelds van tien ſtuivers. Het ſtuk beens, welk ik weggenoomen had, onderzoekende, zag ik dat de twee tafelen aan de laagſte zyde geheel van malkander geſcheiden waren.

De gekwetſte werdt voor de eerſte reize verbonden met een dun linnen lapje voorzien met een draad, in een verzagtend afkookzel natgemaakt en wel uitgedrukt, benevens gedraaide en zagte plukzel-wieken; alles onderſteund door een vasthoudend verband. Ik deed hem laaten en gebood een naauwkeurigen eetregel. Ik ligtte het eerſte verband niet op voor den derden dag; wanneer 'er goede verettering was en geen toeval. Ik verbond hem de twee volgende dagen met een enkel dragtmiddel, waar mede ik de wieken en het plukzel beſmeerde; vervolgens gebruikte ik geene zalve tot aan de volkome geneezing. En de gekwetſte keerde, na eene behandeling van vier maanden en agt dagen, volmaakt herſteld, weder naar zyn regiment.

EEN AANMERKLYKE UITSTORTING VAN EEN MELKAGTIGE STOFFE IN DE HOLTE VAN DEN BUIK, DOOR DEN BUIKSTEEK GENEEZEN.

Door den Heer BOSSU, Meester Chirurgyn te Arras.

(*Uit het Fransch.*)

DE ondervinding heeft niet dan te dikwils getoond welke onheilen het zog by zwangere, versch verloste vrouwen, en minnen kan veroorzaaken. De Schryvers van waarneemingen, inzonderheid hedendaagſchen, mog-

mogten ſchynen deeze ſtoffe uitgeput te hebben, ten ware men bevondt dat de natuur van tyd te tyd nieuwe verſchynzelen doet voorkomen. Het geval, waar van ik getuige ben geweest, is my van zo veel aanbelang voorgekomen, dat het waardig is openbaar gemaakt te worden.

De vrouw van François Testu van de parochie Brisſy, in Picardie, van een ſterk geſtel en zeer bloedryk, beviel gelukkig, en op den tyd, van haar eerſte kind. De kraamzuiveringen hadden behoorlyken loop, tot dat het zog, op den derden dag na haare verlosſing zich in de borſten vertoonde, met zulk een ſchielykheid en overvloed, dat het in korten tyd een groote opzetting veroorzaakte, verzeld van ſpanning en aanmerklyke hitte; welke zich uitſtrekte tot aan de okſelen, den hals en over de geheele borst, zo dat zy het hoofd niet zonder pyn kon beweegen, en genoodzaakt was de armen om hoog te houden, zonder dezelven tegen de zyden te kunnen laaten vallen: de ademhaaling was moeilyk, en de pynen zeer heftig. De koorts welke by de voortkomst van het zog in de borſten was ontſtaan, verzwaarde naar gelang van de gemelde toevallen, maakte grooten dorst; en merklyke vermindering in de ontlasting der kraamzuiveringen.

Schoon deeze vrouw haar kind zoogde, en 'er daarenboven nog veel zog uit de borſten liep, het verligtte haar niet. Een goede vrouw van haare buurt riedt haar potaarde in wynazyn gekookt op de pynlyke deelen te leggen: zy volgde deezen raad, en na dit middel drie of vier dagen gebruikt te hebben verminderde de ſpanning, zwelling en pyn, ook werdt haare ademhaaling vryer; doch haare koorts bleef aanhouden met tusſchenkomende huiveringen; en, naar maate het zog uit de borſten week, zwol de buik met groote ſpanning en pyn.

In deeze omſtandigheid (agt of negen dagen na dat men 't gemelde te rugdryvend middel hadt begonnen te gebruiken) werd ik verzogt. Onderregt door het verhaal van het gene 'er gedaan was, dat op de verſmooring van het zog geene loozing gevolgd ware, twyfelde ik niet, uit de toevallen welken zich voordeeden, dat eene verplaatſing van het zog naar den buik was geſchied. Ik oordeelde hierom dat ik de Lyderes moest aderlaaten, en onaangemerkt de vloeijing der kraamzuiveringen, deeden my de ſpanning en zwelling van den buik de Laating op

den arm verkiezen. Ik deed Klisteeren van warm water zetten, flenelle lappen in een verzagtende en openende ſtooving bevogtigd op den buik leggen; liet haar veel thee en een trekzel van Eerenprys drinken, een ſtrenge levenswyze houden, en het kind van haar afneemen.

Tegen den avond herhaalde ik de Laating, en deed 's anderen daags, geen verandering in de ziekte beſpeurende, de derde. Den volgenden dag was de koorts merklyk verminderd; de pis wat troebel, en in groote maate geloosd, gaf my te vergeefs eenige hope van een heilzaame ſcheiding. Om den afloop te bevorderen liet ik haar openende ſoupen gebruiken, welken ik in 't gevolg ook, om de drie of vier dagen, met het *Sal de duobus* purgeerende maakte. De borſten waren ſchielyk zonder een drup zog; de koorts, de dorst en de pyn in 't onderlyf bedaarden; maar de buik meer zwellende bewoog my tot een naauwkeuriger onderzoek; en ik was niet weinig verwonderd hier eene ſchommeling gewaar te worden.

Terwyl ik nu geheel wanhoopte aan de wederopneeming der ſtoffe welke my ſcheen veel te wezen, oordeelde ik dat 'er niets anders te doen ware dan den buik te doorſteeken: de tegenſtand van ſommige nabeſtaanden maakte dat dit eenige dagen werdt uitgeſteld. Men gaf eindelyk toeſtemming; en ik trok, door middel van deeze Operatie, omtrent vyftien ponden melkagtig vogt af, met klonters welken de pyp van den trocar van tyd te tyd verſtopten, en waar van ik den uitloop door een geknopt ſtilet bevorderde. Als de pyp niet meer uitgaf, en echter waarſchynlyk al het geklonterde niet was uitgekomen, ſpoot ik door de pyp laauw water, 't welk met het overige geklonterde uitliep: ik hield aan met de inſpuitingen tot dat het water byna helder weerom kwame; ik leidde haar den gewoonen band van de *Paracentheſis* aan, en zy geraakte kort hier op in ſlaap.

Den volgenden dag na de doorſteeking vond ik haar zeer bedaard, zy klaagde niet dan over een geringe pyn in den buik, welke van geen gevolg was, en misſchien alleen veroorzaakt door de natuurlyke herplaatſing der deelen, welken door de uitgeloopen ſtoffe eenige wanorde geleeden hadden.

Voorts geſchiedde 'er geen meerdere uitloop, en 'er kwam weder genoeg zog in de borſten om haar kind te zoogen, 't welk zy weder tot zich nam en bleef zoogen.

Kort hier na klaagde zy over eenige pyn in eene van de bor-

borſten: ik vond eenige geringe hardigheid, welke na het drie of viermaal aanleggen van een pap uit kruim van brood verdween. De afloop der kraamzuiveringen, welke geen merklyke wanorde ondergaan hadt, niet tegenſtaande de Laatingen op den arm gedaan, bleef eene maand duuren; en de Lyderes verkreeg in korten tyd een volmaakte gezondheid. Zy heeft na deezen tyd verſcheide kinderen gebaard en gezoogd, zonder dat haar eenige toevallen van de eerſte kraam wederom zyn overgekomen.

PROEVEN WEGENS DE MANIER OM DE SCHAAPEN, HET GEHEELE JAAR DOOR, IN DE OPEN LUGT TE HOUDEN.

Meest woordelyk overgenoomen uit eene Memorie, op den 13den April 1768, *aan de* AKADEMIE DER WEETENSCHAPPEN *voorgeleezen, door den Heer* D'AUBENTON.

HEt zweeten is voor de herkauwende Dieren meer te vreezen dan voor de andere, om dat hier door de afſcheiding van het weiagtige des bloeds, voor de herkauwing noodzaakelyk, opgeſchort of verminderd wordt. Het Wolvee zweetende, terwyl het herkauwt, heeft eene dubbele ontlasting van dit weiagtig gedeelte, door het zweeten namelyk, en door het herkauwen; dus verdroogt hun lighaam door een al te groot verlies van dit vogt, hun bloed wordt verdikt en verhit, en zy drinken meer, dan hunne natuurlyke lighaamsgeſteldheid vordert. Ook brengt het zweeten ſchadelyke uitwerkzelen voort, ten opzigt van de Wol, door dezelve van een gedeelte van die Zelfſtandigheid, die haar beste voedzel uitmaakt, te berooven; terwyl de hitte, waar mede het zweeten vergezeld gaat, dezelve te ſchielyk doet groeijen, om de behoorlyke vastheid te krygen, en dus fyn en ſterk te worden.

„ Niettegenſtaande alle deze gewigtige bedenkingen, ſluiten wy egter ons Wolvee in Stallen op, alwaar zy niet ſlegts zweeten in den Zomer, maar ook in den Winter; door kwalyk begrepen zorgvuldigheid, en door even nutteloos, en zelfs ſchadelyk geſpilde onkosten, benadeelen wy hunne gezondheid en bederven wy hunne wol. Waarom deze Dieren dus, het zy des nagts, gelyk het geheele jaar in zandige ſtreeken, het zy den geheelen Winter, gelyk in laager Oorden geſchiedt, onder het dak te huisveſten? De Natuur heeft hen derwyze gekleed, dat zy geene

verdere overdekking behoeven; zy vreezen niets dan de warmte; de koude, de regen, en de andere toevallen van het weder, doen hen geen nadeel, zo wy hen niet vooraf verwelkt, verzwakt en bedorven hebben. Ik durf dit gerust verzekeren, om dat ik 'er nauwkeurige Proeven van genoomen heb, die volmaakt overeenkoomen met de Proefneemingen van anderen: zie hier het berigt en den uitflag van de myne.

„ Ik heb, digt by de Stad MONTBARD, een kleine troep doen parken, of, in eene opene affchutting, in het land doen blyven, in de vrye lugt, nagt en dag, zonder eenige overdekking, zelfs niet boven de ruif of ruiffel, en dat geduurende den geheelen laatften winter, die zeer geftreng geweest is. De Beesten, die dezen troep uitmaakten, waren van de beide geflagten, en van allerhanden ouderdom; daar waren twee lammeren onder; het een van den laatst voorleden eerften Maart, en het ander van den eerften April; twee draagende Ooijen, en zes Schaapen van verfchillenden ouderdom, allen van het ras van Schaapen van AUXOIS. Deze Dieren waren geparkt in een plaatfe, die voor 't Noorden bloot ligt, en die een der koudfte van deze ftreek is; zy hebben een Vorst uitgeftaan, die den Thermometer van den Heer DE REAUMUR, tot op veertien en een halve graad, beneden het vriespunt heeft doen zakken; zy zyn bloot geftelt geweest aan zeer koude en hevige winden, en aan zeer koude en geduurige regens, aan Misten, die verfcheiden dagen geduurd hebben, aan yzel en fneeuw. Zy hebben alle moogelyke veranderingen en ongeftadigheden van lugt en weder ondervonden, en egter zyn zy altoos geweest, en zyn nog, gezonder en ftcrker dan die, welke men, in de ftallen of kooijen, heeft opgeflooten. Ik heb deze Dieren dikwils gaan zien, in de hagchelykfte tydperken van den Winter; ik heb, na zwaaren regen, hen meermaalen vlokken wol uitgetrokken, om hun bloote vel te bevoelen, maar nooit heb ik het zelve nat bevonden; de wol was altoos zo warm en droog, als zy kan wezen, ter lengte van byna een duim boven haaren wortel, hoe nat voor het overige, hoe bevroozen, hoe bedekt met fneeuw of ysfel, het buiten gedeelte zyn mogt. Ik heb reden van te gelooven, dat de uitwaasfeming van de wol, die eene vette ftof is, het regen-of fneeuw-water belet tot het vel van het Dier door te dringen. Onderwyl droogt dat gedeelte van de wol, 't welk nat wordt, eer weder op in de openlugt, dan op de ftallen.

De

De twee Ooijen van den troep, die in de openlugt was gebleeven, hebben in de maand February geworpen, de eene den 18den en de andere den 28ſten; het eerſte Lam, van den 18den kwam in een regenagtigen tyd ter wereld, en wierdt nagt en dag voor den regen blootgeſteld gelaaten; het ander Lam, van den 28ſten February, moest in de eerſte dagen van zyn leven, het begin namelyk van Maart, eene zeer ſtrenge Vorst uitſtaan; ondertusſchen zyn deze Lammeren, zeer zigtbaar, veel ſterker dan die van de Kooijen, en hunne moeders geeven duidelyke blyken, dat zy 'er mede geen het minſte nadeel van geleeden hebben.

„ Daar is in de Proefneeming, waar van ik verſlag doe, eene omſtandigheid, die dezelve nog beſlisſender maakt, namelyk, dat ik op den 14 December laatstleden, by den troep, welken ik in de openlugt hield, een Schaap byvoegde, 't welk ik van ROUSSILLON, met ander Wolvee, van die Provintie kreeg. Schoon dit Schaap in een warmer land geboren was, dan dat, daar het in wierdt overgebragt, en ſchoon het zelve was opgevoed en behandeld, naar het gebruik des lands, van namelyk het Wolvee in wel geſlooten ſtallen te houden, en het zelve zo weinig mogelyk voor den regen bloot te ſtellen, heeft het egter de koude, de ſneeuw, en den regen, nagt en dag, zo wel wederſtaan als de andere.

„ Ik heb ook by dien zelfden troep een Vlaandersch Schaap gevoegd, 't welk ik den 21ſten January van dit Jaar van Lillo kreeg; ſchoon dit Schaap van het begin van November tot in de maand Maart in ſtallen was gehouden geweest, volgens het gebruik, ten opzigt van 't Wolvee in Vlaanderen, de veranderingen van Weder en Wind hebben het zelve egter mede geen nadeel gedaan, ſedert dat het in de openlugt gehouden is.

„ In het vervolg zal al het Wolvee, dat onder myne beſchikking zal zyn; geene andere verblyfplaats hebben, dan een Park, of 't open Veld; niet om weder eene proef te neemen, gelyk ik den voorleeden winter gedaan heb, maar om dat ik thans overtuigd ben, dat 'er geen veiliger en zekerer middel is om het Wolvee gezond te houden om het zelve ſterk en welvaarende te maaken, om het voor de meeste ziekten te beveiligen, daar het aan onderhevig is, om deszelfs vleesch een beter ſmaak te geeven, en om hunne Wol witter, fyner, beter, en overvloediger te maaken. Het is zeer te wenſchen, voor

het algemeen belang, dat dit gebruik zig door het geheele koningryk verſpreide.

„ De meeste landlieden begrypen nog de kragt van eene goede redeneering, nog de blykbaarheid en waarheid van egte gebeurtenisſen, en zyn, om die beide oorzaaken, ſteeds onwillig om veranderingen, die men hen voorſlaat, na te volgen, voor dat zy den goeden uitſlag daar van met hunne eigen oogen zien, en met hunne handen voelen; laat ons hen in deze geſteldheid te hulp koomen, en in ydere provintie, ja in ydere ſtreek, van 't Koningryk, troepen Schaapen poogen te houden, die wy altoos in de openlugt laaten blyven, en behandelen op de gevoegelykſte en meest overeenkomſtige wyze met de geſtellen dezer dieren; laaten wy de Landlieden de ſterkte van dit Vee, de goede hoedanigheden van des zelfs wol, de voordeelen die men 'er van trekt, doen zien en voelen, en hen vermaanen, om dat Wolvee met het hunne te vergelyken. De vergelyking zal hen welhaast doen beſluiten, om alles wat noodig is in 't werk te ſtellen, om ook zulke troepen te bekoomen. Zie daar het beste middel om een gebruik in te voeren, waardoor het allernuttigst Vee vermenigvuldigd, goede ſoorten voortgeteeld, en die ſoorten zelve verbeterd zullen worden, waardoor wy dus meer en beter wol voor onze Manufactuuren krygen zullen."

Gelyk dit oogmerk nu een der edelſten is, 't welk zig een goed Ingezeten kan voorſtellen, zo past het ook elk regtgeaard Patriot in Nederland, die daar gelegenheid toe heeft, eene zeer kleine uitgaave te doen, om de noodige ſchikkingen, ter bereiking van dit allernuttigst oogmerk, te maaken, welke ſchikkingen bekend genoeg zyn, om de zelve hier niet te behoeven aan te wyzen.

Men werpe my niet tegen; dat men uit Frankryk, en 't geen daar gelukt, niet tot Nederland, als aldaar even uitvoerlyk, kan beſluiten; men heeft moeten opmerken, dat de Heer D'AUBENTON de proef op het allerſterkst, ik had byna gezegd, op eene geweldige wys, en egter met een volmaakt goeden uitſlag, genoomen heeft; wy behoeven onze Ooijen in het ongunſtigſte jaargetyde niet te laaten werpen, dit ſchikt hier van zelve reeds merkelyk laater in het voorjaar, ook zakt de Thermometer DE REAUMUR zelden tot 14½ graad beneden het vriespunt, het geen op onzen gewoonen FAHRENHEITSCHEN Thermometer

ter 33 graaden beneden Vorst, of op o en zelfs daar beneden uitkomt, eene koude die misschien in vyfentwintig jaaren nauwelyks eens in ons Land gevoeld worde.

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET HERT.

(volgens BUFFON.)

HEt *Hert* heet, in 't Grieksch, Ἔλαφος; in 't Latyn *Cervus*; in 't Italiaansch, *Cervo*, in 't Fransch *Cerf*, in 't Spaansch, *Ciervo*; in 't Portugeesch, *Veado*; in 't Hoogduitsch, *Hirsch*; in 't Engelsch *Red Deer*; in 't Deensch, *Hiort*; in 't Zweedsch, *Kron-Hiort*; in 't Poolsch *Jelijenii*.

Dit is een dier schadeloosste, goedaartigste en gerustste Dieren, dat enkel geschaapen schynt om de eenzaamheid der wouden te vercieren en te verleevendigen, en, op een afstand van ons, de vreedzaame verblyfplaatzen van de Hoven der Natuure te beslaan. Zyne fraaije en vlugge gedaante, zyne edele gestalte, zyn grootsch voorkomen, zyne buigzaame en gespierde pooten, zyn kop, eer vercierd met een leevend bosch, dan met hoornen gewapend, 't welk als de takken der boomen 's jaarlyks vernieuwd wordt; zyne grootte, zyne vlugheid, zyne sterkte onderscheiden hem genoegzaam van de andere bewoonderen der wouden: en, als de edelste onder hun, dient hy tot een der edelste vermaaken van den Mensch. Ten allen tyde is het *Hert* het vermaak der Helden geweest in hunne uuren van uitspanning. De Jagtoefeningen volgen natuurlyk de vermoeijenisscn des Oorlogs; en zouden die ook kunnen voorgaan. Paarden te bestuuren, wapens te behandelen, zyn de bezigheden van den Jaager en den Krygsman. De hebbelykheden van beweeging, vermoeidheid, handigheid, vlugheid des lichaams, alle zo noodig om den moed te onderschraagen en in te boezemen, worden door de Jagt verkreegen en geleeraard; en zyn zo veele voorbereidzels ten Oorloge. De Jagt is de aangenaame School van noodwendige Kunst, en desgelyks het eenig vermaak, 't welk ons geheel van bezigheden ontslaat; de eenige uitspanning zonder verwyfdheid, de eenige die een verrukkend vermaak verschaft zonder verdriet, of verveelende zatheid.

Wat kan 'er beter ter hand genomen worden dan de Jagt, door Menschen, die zich steeds omzet vinden en vermoeid

worden door anderen? Altoos omringd en als 't ware belegerd, van de zodanigen, die by hun aanhouden met hunne lastige en dringende Verzoekſchriften, gedrongen om op buitenlandſche zaaken te letten, en die te bezorgen; vermoeid door de groote belangen, welke zy moeten waarneemen, en zo veel te meer bepaald als hun rang verheevener is. De Grooten zouden, op deeze wyze, alleen het gewigt hunner grootheid gevoelen, alleen voor anderen leeven, indien zy niet wegſloopen, en zich zomtyds van de vleijers en tafelſchuimers afzonderden. Om zich zelven te genieten, die aandoeningen, en inwendige gevoelens te ſmaaken, welke duizendwerf kostlyker zyn dan de denkbeelden van grootheid, hebben zy de eenzaamheid noodig, en welk eene afzondering ſchenkt zoeter en leevendiger verſcheidenheden dan de Jagt, welk eene lichaamsoefening bevorderlyker tot de gezondheid? Welk eene uitſpanning aangenaamer voor eene Ziel, door Staatszorge afgemat?

Het zou zo verdrietig weezen zich altoos te vertoonen, als altoos te denken. De Mensch is door de Natuur niet geſchikt tot beſpiegeling van afgetrokke denkbeelden: en gelyk zich ſteeds bezig te houden met vermoeiende Letteroefeningen, en hoofdbreekende onderwerpen, een zittend leeven te leiden, en zyne kamer tot het middelpunt zyns beſtaans te maaken, een ſtaat is die weinig met de natuur overeenkomt, zo ſchynt ook, de ſtaat van een woelig leeven, altoos in ſtoorenis, altoos als 't ware voortgeſleept door de beweeging en aandrang van anderen, waar in iemand verpligt is nauwkeurig op zichzelven te letten, en ſteeds een waakzaam oog te houden, een nog gedwongener ſtaat te weezen. Welk een denkbeeld wy ook van ons zelven mogen vormen, 't is gereed te begrypen dat voor anderen te leeven geen leeven is, dat wy min geſchaapen zyn om te denken dan om te werken, min om te redenkavelen dan om te doen. Onze wezenlyke vermaaken beſtaan in het vry genot van ons zelven; onze weezenlyke goederen zyn die der Natuure, die ons de hemel, de aarde, en de wateren opleveren; ons in de velden, in de bosſchen voorkomen, en welker volle genieting ons de natuur aanbiedt. De ſmaak in jaagen, visſchen, tuinen, landbouwen, is de natuurlyke ſmaak van alle Menſchen: en in Maatſchappyen, eenvoudiger dan de onze, zyn nauwlyks meer dan twee rangen van Lieden geſchikt naar dat beiderlei ſoort van leeven: de Adel, die zich bezig houdt met de jagt en de wapenen;

en

en de Boerenſtand aan hun ondergeſchikt, die in den landbouw zyne voornaamſte bezigheid vindt.

En, naardemaal, in beſchaafde Maatſchappyen, alle dingen tot een hooger top van volmaaktheid zyn opgevoerd, heeft men, om het vermaak van de Jagt te leevendiger en treffender te doen worden, en dit bedryf als te veredelen en 't edelst van alle te maaken, dezelve in eene kunst veranderd. De Hertenjagt valt zeer kostbaar, dezelve vereischt een Koninglyken toeſtel van Menſchen, Paarden en Honden, alle geoefend, geleerd en afgerigt, die door hunne beweegingen, opſpeuringen, kunde en beleid, te gader tot het zelfde einde werken. De Jaager moet naauwkeurig kunnen oordeelen over den ouderdom en ſexe van het *Hert*; en onderkennen of het Hert, welks ſpoor hy ontdekt, en door zyn *Spoorhond* opgejaagd heeft, twee, drie, vier, vyf, zes of zeven jaaren oud is, of een *Oud Hert* van acht of tien jaaren: de voornaamſte kenmerken, die hem deeze kennis opleveren zyn de voetſtappen en de afgang. De Poot van het *Hert* is welgemaakter dan die der *Hinde*, zyn voet is zwaarder en nader aan den hiel, zyn ſchreeden zyn geregelder, hy maakt een wyder ſpoor, hy gaat geregelder voort, en zet de agterpooten in de voetſtappen van de voorpooten neder; terwyl de *Hinde* zo net niet treedt, en een nauwer ſpoor maakt. Wanneer een *Hert* zyn vierde *Gewey* of zyn vierde Hoornen heeft is dit gemaklyk genoeg te onderkennen, zo dat iemand daar in niet ligt zal mistasten; doch 'er is oplettende ondervinding noodig om het ſpoor van een *Jong Hert* van dat eener *Hinde* te onderſcheiden; om hier in zeker te gaan moet men van tyd tot tyd nauwkeurig opmerken. De *Herten* van zes en zeven jaaren zyn nog gereeder te kennen: hunne voorpooten zyn veel breeder dan de agterpooten, en hoe ouder zy zyn hoe veel meer de hoeven op de kanten zyn afgeſleeten. Daar egter de hoeven der *Herten* meer of min afflyten naar den aart van den grond welken zy doorgaande betreeden, moet dit enkel verſtaan worden van de *Herten* in dezelfde Landſtreeke, en by gevolge wordt 'er andere kennisneeming vereischt in den Bronstyd wanneer men dikwyls *Herten* jaagt, die van verre komen. Maar behalven dit afflyten der Hoeven kan men gemaklyker hier over oordeelen uit den afſtand der ſchreeden, welke regelmatiger zyn dan die der *Jonge Herten*, komende de voetſtap van den agterpoot net in dien van den voorpoot,

uitgenomen als zy de Hoorna hebben afgeworpen; want dan zyn de *Oude Herten* zo wel als de *Jonge* onderworpen aan mistreeden, door den agterpoot buiten den voetſtap van den voorpoot te zetten; doch zy doen het op eene onderſcheide wyze; en met eene ſoort van geregeldheid, door de *Jonge Herten* of *Hinden* noit waargenomen: zy zetten hunne agterpooten ter zyde van de voorpooten en noit daar over of agter neder.

Wanneer de Jager in drooge tyden of heete zomers uit het ſpoor niet genoegzaam kan oordeelen, is hy genoodzaakt het ſpoor rugwaards te volgen om de keutels te ontdekken, en om zeker te weezen van het Beest, door dit kenmerk, 't welk zo veel, en misſchien meerder, ervaarenis eischt dan de kennis der voetſtappen; naardemaal het zonder zulks hem nauw mogelyk zou zyn een voldoenend berigt te geeven aan de Heeren, tot de Jagt byeengekomen. En wanneer, op zyn berigt, de Honden geleid zyn tot de plaatzen, waar het *Hert* is ingegaan, en waar de takken der boomen gebrooken zyn om hem te ontdekken, moeten de Jaagers ook bedreeven weezen in den *Spoorbond* aan te zetten en het ſpoor op te ſnuffelen tot dat het *Hert* is opgejaagd. Dan blaast de Jagtmeester zyn hoorn, ten teken dat de Honden moeten losgelaaten worden; die men dan met de ſtem en hoorn aanmoedigt. De Jaager moet daarenboven kundig en nauwlettend weezen op het ſpoor van zyn *Hert*; en weeten of hy ook een ander nazet, 't geen zich in plaats van het gejaagde geſteld heeft of 't zelve vergezelt. Het gebeurt menigmaal dat de Honden, in zodanig een geval, zich van een ſcheiden en twee jagten maaken, 't geen men een *Gebrooken Jagt* noemt. Die te paard ryden moeten zich dan desgelyks van een ſcheiden, en de Honden, die op een valſchen reuk afgaan, te rug roepen, en hun best doen om ze by een te krygen en op het eerst opgejaagde *Hert* aan te zetten. De Pikeur rydt altoos naast de Honden, dezelve aanzettende, zonder ze te veel te dringen, en hoedt ze tegen misſlagen in het wenden en keeren. Ook moet hy nauw letten om het gejaagde Beest dikwyls na te oogen: dewyl het veeltyds eene menigte van wendingen maakt en wel twee of driemaal den weg, welken het gekomen is, afloopt, zyn best doende om andere Beesten uit hunne legers op te jaagen en dus de Jagt te breeken, en met allen ſpoed de vlugt te neemen, of zich in digt gegroeide ruigte te verbergen, op den

den buik liggen gaande. Wanneer de Honden als dan het ſpoor byster zyn, worden de voorſten terug geroepen en de agterſten ook weder byeen gebragt, op dat die te paard ryden, en de Honden, te zamen werken. Indien men het ſpoor van 't *Hert* niet ontdekt, oordeelt men dat het zich verſchoolen houdt in het kreupelbosch, welks toegangen zy opgeſpeurd hebben, 't geen zy dan op nieuw doen: doch vindt men het daar niet, zo blyft 'er niets anders over, dan na te gaan welk een loop het mag genomen hebben; de geſteltenis des lands in aanmerking neemende, en de plaatzen, die 't meest gelyken, aandoende. Zo ras men het ſpoor weder ontdekt heeft, en de Honden 'er weder op gebragt zyn, zullen zy met meer voordeel jaagen, weetende dat het *Hert* reeds afgemat is. Hun moed neemt toe naar maate het *Hert* verzwakt, en hun reuk wordt ook ſcherper en onderſcheidender hoe het *Hert* heeter wordt: waar op zy ook hun loop verhaasten, luider en geweldiger blaffen; en, ſchoon het *Hert* dan meer ſprongen maakt dan te voren, daar het niet langer zo ſnel kan loopen, en zich op eenigen merklyken afſtand van de Honden houde, komen alle zyne listen en wendingen op niets uit; en 'er blyft voor 't zelve geen uitvlugt over dan het vlakke veld te kiezen, 't welk hem bedriegt, of zich in 't water te werpen, om de Honden den reuk te benee-men. Die te paard zitten zwemmen het water over of ryden den kant om, en brengen de Honden op het ſpoor van 't *Hert*, 't welk, naa het water gekoozen te hebben, niet ver kan voortgaan, ſchielyk afgemat en tot het uiterſte gebragt is, hoewel het dan ook dikmaals zyn leeven tragt te verdeedigen, en menigmaal de Honden en Paarden, die te nabykomen, met de hoornen wondt; tot dat men de peezen in 't buigen van het been heeft afgeſneeden, en het Beest vervolgens afgemaakt door een lang mes agter het ſchouderblad te ſteeken. Daar op wordt de dood van het *Hert* door het blaazen der Jagthoornen aangekondigd, en zomtyds aan de Honden overgelaaten, op dat zy, te hunner aanmoediging, een ſmaaklyken maaltyd doen aan het gevangen Dier.

Alle ſaiſoenen en tyden zyn niet geſchikt tot de Hertenjagt. In het Voorjaar, wanneer de uitbottende takjes de wouden beginnen te vercieren, de aarde met nieuwe kruiden en bloemen praalt, heeft deeze geur een over-

heer-

heerſchende kragt op den reuk der Honden; het *Hert* is dan in 't beste van zyn kragt, en valt dus bezwaarlyk te agterhaalen. De Jaagers zyn ook van gevoelen, dat de tyd als de *Hinden* op 't punt zyn van haare Jongen te werpen, de ongeſchiktſte is tot de Jagt: dewyl de Honden als dan dikwyls een Hert verlaaten, van 't welke zy den rechten reuk niet hebben, om eene *Hinde* na te zetten die voor hun loopt. —— Desgelyks ſchynen de Spoorhonden in den Bronstyd, in 't begin van den Herfst, met weinig vuurs te jaagen; mogelyk doet de ſterke geur van het *Hert* hun 't ſpoor byster worden, misſchien hebben ook alle *Herten* als dan bykans denzelfden reuk. In den Winter, wanneer 'er ſneeuw ligt, kan men geen *Herten* jaagen, de Honden hebben als dan geen reuk van 't ſpoor, en zouden alleen op 't gezigt af moeten. Naardemaal in dit ſaiſoen de *Herten* geen genoegzaamen voorraad vinden in de plaatzen huns verblyfs, komen zy daar uit te voorſchyn, en vertoonen zich in 't open veld, zoeken de kreupelbosſchen, het hakhout en zelf de Zaaylanden op. Omtrent de maand December, en als het ſterk vriest, zoeken zy een ſchuilplaats, onthouden zich digt by een, en verwarmen elkander met hunnen adem. By het afloopen van den Winter vervoegen zy zich aan de buitenkanten der wouden en bosſchen, en op de koornlanden. —— In het Voorjaar verliezen zy de Hoorns; deeze vallen van zelfs af, of zy ontlasten 'er zich van door ze even tusſchen boomtakken te klemmen. Zelden gebeurt het dat ze beiden gelyk afvallen, dikmaals verloopt 'er een dag of twee tusſchen het verlies van de eene en de andere zyde. De *Oude Herten* werpen 't eerst hunne Hoorns af, omtrent het einde van February of het begin van Maart, dit komt de *Herten* van zeven jaaren niet over voor het midden of het laatſte van Maart; die van zes jaaren in April, de *Jonge Herten* en die twee jaaren bereikt hebben, omtrent het midden en het einde van Mey; doch op dit ſtuk zyn veel uitzonderingen, men ziet zomtyds dat *Oude Herten* de Hoorns laater verwiſſelen dan de *Jonge*. In 't kort deeze verandering op den kop der *Herten* geſchiedt vroeger, wanneer de Winter zagt is, en gaat traager toe, als dezelve ſtreng en langduurend is.

Wanneer de *Herten* de Hoorns hebben afgeworpen ſchei-

ſcheiden zy van een, de Jongen blyven alleen by elkander. Zy onthouden zich dan niet in 't diepst der wouden; maar kiezen de open velden, kreupelbosſchen en het hakhout, waar zy den geheelen Zomer doorbrengen tot hun hoofdcieraad weder volgroeid is: en in deezen tyd loopen zy met den kop voorwaards overgeboogen, uit vreeze van dien te ſtooten; dewyl hun kruin zeer gevoelig is tot dat de Hoorns den vollen groei gekreegen hebben. Omtrent het midden van de Meymaand is het *Gewey* der *Oude Herten* nauwlyks half volwasſen, en in 't laatst van July eerst volgroeid. 't *Gewey* der *Jonge Herten* laater afvallende, komt ook laater weder in ſtand; maar wanneer de Hoorns de volle langte en genoegzaame vastheid verkreegen hebben, wryven zy dezelve tegen de takken om 'er de huid af te krygen; en, dewylze dit verſcheide dagen agter een doen, wil men, dat de Hoorns de kleur aanneemen van het ſap des houts waar tegen zy wryven; rood wordende door Beukenboomen, bruin door Eyk, zwartagtig door Olm en Populier. Men zegt ook, dat de Hoorns der *Jonge Herten*, die glad en min gerimpeld zyn dan die der *Oude Herten*, niet zo zeer geverfd worden als die der Ouden, wier Hoorns men met digt aaneen ſtaande rimpels gepareld ziet, en dus het ſap, dat de Hoorns kleurt, vaster houdt. Maar ik kan niet denken, dat dit de waare oorzaak is van dit verſchynzel: naardemaal ik *Tamme Herten* in een beſlooten perk gehad heb, waar geene boomen gevonden werden, en zy gevolglyk niet konden wryven, en nogthans de Hoorns gekleurd waren als die der andere *Herten*.

Korten tyd naa dat de *Herten* hunne Hoorns, op de gemelde wyze, gebruineerd hebben, beginnen zy de aandoeningen van ritzigheid te gevoelen. De Ouden zyn hier in het voorlykst, omtrent het einde van Augustus en het begin van September, en verlaaten het Kreupelbosch, en keeren na veiliger verblyfplaatzen, om de *Hinden* op te zoeken. Zy brullen met een ſterke ſtem, hun nek en keel zwellen; zy brengen zich in groote vervoering; zy gaan op vollen dag over akkers en velden; ſtooten met den kop tegen de boomen, en loopen van land tot land, tot zy *Hinden* gevonden hebben; dan dit is niet genoeg: want zy moeten ze vervolgen en dwingen: dewyl die in 't eerst de *Herten* vermyden en ontvlieden, en niet toelaaten te naderen, dan naa dat ze door 't lang agter na loopen afgemat zyn. De oudſte *Hinden* beginnen ook eerst ritzig te werden, de min-

minnedrift der Jongeren komt laater: en wanneer twee *Herten* een en dezelfde *Hinde* ontmoeten, valt 'er een gevegt voor eer een van beiden zyn minnevlam kan blusſen. Indien zy van dezelfde ſterkte zyn, dreigen zy elkander, wroeten den grond om, tieren geweldig, en op elkander aanvallende, vegten zy hardnekkig, en ſtooten dermaate met den kop en hoornen, dat 'er dikmaals de dood op volgt. De ſtryd eindigt niet dan met den dood of de vlugt van een der *Herten*, en de overwinnaar laat geen oogenblik, naa de behaalde overwinning, voorby glippen of hy bedient zich van de bekomene gelegenheid, of 'er moet zich een andere Mededinger opdoen, in welk geval hy zich weder tot vegten ſchikt, en dien mede poogt op de vlugt te dryven. De *Ouſſte Herten* winnen het altoos, ſtoutmoediger, dapperder en ſterker zynde dan de *Jonge*, die hen nog de *Hinde* durven naderen, en zich dus genoodzaakt vinden te wagten tot dat de Oude haar verlaaten heeft. Zomtyds nogthans beſpringen zy de *Hinde*, terwyl twee Oude vegten; doch de vrees dryft hen welhaast op de vlugt. De *Hinden* geeven de voorkeuze aan de *Oude Herten*, niet om dat ze ſterker, maar om dat ze heeter zyn dan de *Jonge*; egter zyn de Oude onbeſtendiger in hunne liefde, en hebben dikmaals, op denzelfden tyd, verſcheide *Hinden*: hebben zy 'er maar ééne, zy houden 'er zich niet aan verbonden: en blyven 'er maar eenige dagen by, wanneer zy weggaan om eene andere te zoeken, waar mede zy zich nog korter tyd bemoeien, en dus gaan zy van de eene tot de andere, tot dat hunne kragten zyn uitgeput.

De Minnedrift duurt ſlegts drie weeken, in welken tyd zy weinig eeten, niet ſlaapen en zich weinig rust gunnen. Nagt en dag loopen zy rond, vegten en geeven zich over aan de vervoeringen hunner drift, waar door zy zo zwak, vermoeid en uitgemergeld worden, dat zy eene geruime wyl noodig hebben, om hunne kragten weder te krygen. Als dan vervoegen zy zich doorgaans aan de buitenkanten der Boſſchen en Wouden, waar het koren nog op de velden ſtaat, of waar zy een overvloed van voedzel vinden, en onthouden zich omtrent die plaatzen, tot dat ze hunne kragten weder gekreegen hebben. De Bronstyd der *Oude Herten* begint met den aanvang van September en eindigt den twintigſten. De *Herten* van zes en zeven jaaren voelen die drift op den tienden September, en dezelve houdt op met het begin van October.

De

De *Jonge Herten* worden door de Minnedrift geprikkeld van den twintigſten September tot den vyftienden van October; en omtrent het einde dier maand zyn geene, dan de *Herten* van omtrent twee jaaren, ritzig; in de jongſte *Hinden* blaakt ook het minnevuur 't laatst. De Bronstyd is dus met den aanvang van November geheel over, en de *Herten* zyn, in deezen tyd van zwakheid, gemaklyk te vangen. In jaaren wanneer 'er een overvloed van Eikels valt, krygen zy, door dit kragtig voedzel, binnen kort de ſterkte weder; en men beſpeurt als dan dikmaals, omtrent het einde van October, een' tweeden Bronstyd; doch deeze duurt veel korter dan de eerſte.

In warmer lugtſtreeken dan *Engeland* en *Frankryk*, waar de ſaiſoenen vroeger invallen, komt ook de Bronstyd der *Herten* vroeger. In *Griekenland*, by voorbeeld, gelyk uit ARISTOTELES te zien is, begint dezelve met Auguſtus en eindigt met September. De *Hinden* draagen acht maanden en eenige dagen, en brengen doorgaans maar een jong voort, zelden twee. Zy baaren in de maand Mey en het begin van July. Zy zyn zeer zorgvuldig om haare Jongen voor de Honden te bewaaren, dikwyls zich aanbiedende om gejaagd te worden om de Honden op eenigen afſtand te houden: waar naa zy weder komen en zich by de Jongen vervoegen. — Alle *Hinden* zyn niet even vrugtbaar, eenige krygen noit Jongen. Deeze *Hinden* zyn grooter, en worden vetter dan de andere; ook zyn ze ze vroeger ritzig: men wil ook dat 'er *Hinden* zyn met Hoorns als de *Herten*, en dit is niet volſtrekt onwaarſchynlyk. Het Jong behoudt den naam van *Kalf* tot dat het omtrent zes maanden bereikt heeft; als dan beginnen de Hoorns eerst voor den dag te komen. Het verlaat de *Hinde* niet, en ſchoon het ſterk groeit volgt het de *Hinde* den geheelen Zomer. In den Winter verzamelen de *Hinden* en de *Jongen* zich by elkander, en haar troep is te talryker, naar maate het weer ſtrenger is. In den Voortyd ſcheiden zy van een: zy ſcheiden van een en verbergen zich, om hun geſlacht voort te planten, en geene dan Jongen vervoegen zich by een en gaan te zamen. In 't algemeen, egter, zyn de *Herten* genegen om by elkander te blyven, in gezelſchap te treeden, en 't is alleen vrees of noodzaaklykheid, die hen van een ſcheidt en verwydert.

(*Het Vervolg in 't naaste Stukje.*)

HET

HET CHARACTER DES THANS REGEERENDEN KONINGS VAN SPANJE.

(Overgenomen uit BARETTI's *Travels through Portugal Spain &c.* [*])

MYN HEER!

HEden heb ik den Koning gezien, en ik moet zeggen dat een veruitſteekende neus, een doordringend oog, en een openhartig gelaat hem 'er veel beter doet uitzien, dan hy op zyne geldmunten zich vertoont. Ik heb verſcheide Portraiten van hem beſchouwd, zelf een van zynen gunſteling MENGS. Dan noch MENGS, noch eenig ander Schilder, heeft ons een recht denkbeeld gegeeven van zyn gelaat, 't welk bevallig is, ſchoon uit ongeregelde trekken beſtaande.

Wat zyne Lyfsgeſtalte betreft, deeze is vry kloek, en hy wandelt volkomen als een *Bourbonner*, dat wil zeggen, recht overeinde en deftig. Hy ſchynt ſterk te weezen, en men heeft my verhaald, dat hy groote lichaamskragten heeft. Zyne kleur is door de Zon geel getaand, 't geen ongetwyfeld het gevolg is van zyne ſterke zugt voor de Jagt. In dit opzigt is hy een rechtſchaape MELEAGER. Geene maat van hitte of koude kan hem van deeze oefening affchrikken. Gy zult het mogelyk der moeite waardig oordeelen eenig berigt te leezen van zyne gewoone Leevenswyze; ziet hier 't zelve zo als ik het ontvangen heb uit den mond van lieden, die 'er, jaaren lang, dagelyks ooggetuigen van geweest zyn.

Het ganſche Jaar door ſtaat hy omtrent zes uuren op, en komt ſtipt ten zeven uuren uit zyn ſlaapvertrek in zyn nagtgewaad. Hy wordt in de voorkamer opgewagt door een *Gentelhombre de Camara*, een *Majordomo de Semana*, een Doctor, een Chirurgyn, en verſcheide andere vaste Oppaſſers, met welken hy, onder het kleeden, redenwiſſelt. De *Gentelhombre*, knielende op de eene knie, biedt hem een kop Chokolaade aan, welke de Koning bykans koud drinkt. Hier op zendt hy eenigen van hun weg met een wenk, gaat in zyne byzondere Kapel, en hoort de Mis; voorts begeeft hy zich in een kamer, waar in noit iemand wordt toegelaaten, hier leest of ſchryft hy, boven al op die dagen, wanneer hy geen oogmerk heeft om op de Jagt te gaan.

[*] Dit Werk wordt in 't Nederduitsch vertaald, en zal eerlang by de Drukkers deezes, *Intema* en *Tieboel*, worden uitgegeeven.

gaan. Omtrent elf uuren komt hy 'er uit, om de geheele Koninglyke Familie te ontmoeten. Zy kusſen allen zyne hand, of bieden zich aan om het te doen, de knie buigende. Hy omhelst ze allen, kusſende de Prinsſen op den wang en de Princesſen op het voorhoofd.

De Koninglyke Familie vertrekt naa een weinig zamenſpreekens, en de Koning ſpreekt een oogenblik met zynen *Biegtvader*. Dan handelt hy met de Staatsdienaars, die iets te zeggen of eenig papier te tekenen hebben. Hier op treeden de Familie-afgezanten in, naamlyk die van *Frankryk* en *Napels*, met welke de Koning zelden langer dan een vierendeel uurs ſpreekt. Omtrent den tyd als hy gereed is om aan tafel te gaan, komen de vreemde Afgezanten en Staatsdienaars binnen. Juist ten twaalf uuren gaat hy aan tafel, geheel alleen, zints den dood der Koninginne. De afgezanten en vreemde Staatsdienaars als mede zyne eigene, de hooge Officieren van zyn leger, en verſcheide andere groote Perſoonadien maaken hun hof terwyl hy zit te eeten, en allen, die de lyfwagt vergunt binnen te treeden, vervoegen zich rondsom de tafel om hem te zien. De *Cardinaal Patriarch* van de *Indiën* doet het gebed, niet als *Cardinaal* of *Patriarch*, maar als zyn Opperkapelaan.

De tafelplegtigheid gaat op de volgende wyze toe. De *Majordomo Major* ſtaat aan 's Konings rechtehand, en de Kapitein der Lyfwagt aan zyn ſlinker. Een der weeklykſche *Majordomos*, twee *Gentilhombres de Camera*, en eene menigte Pages en Knegten ſtaan 'er rondsom. Een der twee *Gentilhombres* ſnydt voor, en de ander ſchenkt. De ſchotels worden alle overdekt binnen gebragt door eene onafgebroke opvolging van Tafeldienaars; elke ſchotel krygt de *Gentilhombre*, die Voorſnyder is, eerst in handen, die dezelve met de eene hand aangrypt, met de andere ontdekt en den Koning aanbiedt. Zyne Majeſteit geeft een teken van goed- of afkeuring over elke ſchotel; de goedgekeurde zet de *Gentilhombre* op tafel, de afgekeurde worden agter af gebragt. Veele krygen de goedkeuring, die egter niet aangeraakt worden; dewyl de Koning alleen van de eenvoudigſte ſpyzen eet, en altoos met graagte. De *Gentilhombre*, die het ampt van Schenker waarneemt, doet eerst een weinig druppels wyn en water in een zilveren ſchaal met een tuit, en drinkt het zelve; dan knielt hy op zyn eene knie neder, en ſchenkt voor den Koning eerst water vervolgens wyn in, de wyn is altoos *Bourgondie* wyn.

Wanneer de Koning zyn eerſte glas gedronken heeft maken de Afgezanten en buitenlandſche Staatsdienaars, die al dien tyd op een zy aan 's Konings rechtehand ſtonden, eene buiging, en gaan de overige der Koninglyke Familie opwagten, die dan alle over tafel zitten, elk in zyn eigen vertrek, de Prins van *Asturien* alleen, *Don* LOUIS alleen, de oudſte *Infante* alleen, en de twee jongſte *Infantes* zamen. Alle deeze tafels zyn kostbaar; nogthans geen zo kostlyk als die van de Koninginne Moeder. — Omtrent honderd ſchotels worden doorgaans voor den Koning opgedischt, waar van 'er omtrent veertig op tafel blyven: wanneer ze zyn afgenoomen, volgt 'er een groot naageregt: doch hy gebruikt 'er zelden van dan alleen somtyds een ſtukje kaas en een weinig fruit. Het laatſte, 't geen hem wordt aangeboden, is een glas *Canarywyn* met een zuikerbeſchuit; hy breekt de beſchuit midden door, doopt die in den wyn, en eet ze op; doch drinkt den wyn nimmer.

Een oogenblik voor dat hy van tafel opſtaat, waar aan hy omtrent één uur zit, keeren de Afgezanten, en buitenlandſche Staatsdienaars te rug, gaan hem voorby, en treeden in eene nabygelege kamer, waar zy op zyne komſte wagten; hy ſpreekt dan een half uur met hun, over onverſchillige zaaken.

Vervolgens gaat hy in zyn kleedkamer, om zyne jagtkleederen aan te trekken: beſtaande uit een grauwe overrok van zwaar laken, te *Segovia* voor hem tot dat einde gemaakt, en een lederen kamizool. Zyn lederen broek trekt hy altoos aan als hy opſtaat, bovenal op die dagen, als hy voorneemens is op de jagt te gaan; ligte laarzen en ſterke lederen handſchoenen voltooien deeze jagtkleederen. Tertwyl de laarzen worden aangedaan geeft de *Sommelier de Corps*, de Hertog van *Loſada* hem een kop koffy. Tuſſchen één en twee uuren treedt hy in zyn koets getrokken door zes of agt Muilezels, en gaat voort met zyn Broeder *Don* LOUIS; de Muilezels loopen op een galop; zes van zyne Lyfwagten ryden te paard voor de koets, en drie zyner voetknegten daar agter. — Geen weer hoe ſlegt ook, gelyk ik gezegd heb, belet hem uit te gaan op zyne jagtdagen, geen onweersbui van donder en blixem ſchrikt hem af. *Don* LOUIS, die altoos by hem in de koets zit, is de eenige die vryheid heeft om op 't wild te ſchieten op deeze dagelykſche jagtpartyen. Maar by ſtaatlyke jagten krygen eenige van de Rykſgrooten, die hem vergezellen, het zelf-

de

de voorregt. Nogthans is deeze laatstgemelde soort van jagtpartyen zeldzaam geworden: dewyl de kosten daar van te hoog liepen.

Een weinig na den ondergang der Zonne komt hy doorgaans te rug, houdende zo veel van 't Gevogelte als hy kan in zyne hand. De Viervoetige Dieren door hem gedood, als Harten, wilde Zwynen, Wolven, Vossen, enz. worden op wagens in 't Paleis gebragt. Hy ziet de vangst over, beveelt ze in zyne tegenwoordigheid te weegen, en verheugt zich als 'er veel gevangen is, boven al indien hy een Wolf of twee gedood heeft. Zelden neemt hy den Prins van *Asturien* met zich op de jagt. Wanneer het gevangen Wild gewoogen, en voor de keuken verordend is, gaat hy een kort bezoek afleggen by de Koninginne Moeder: hier op geeft hy een afzonderlyk gehoor aan dien Staatsdienaar, wiens dag het is: want elk hunner heeft zyn vasten dag tot dit afzonderlyk gehoor. De Staatsdienaar brengt zyne papieren in een zak, en biedt den Koning die aan, op welke hy 's Konings gevoelen wenscht te weeten. Indien de zaaken van den Staatsdienaar hem eenigen tyd overlaaten, speelt hy een *Reverfino*, (een Kaartspel zo geheeten,) met drie zyner Hovelingen, gemeenlyk den Hertog van *Losada Sommelier de Corps*, den Hertog *d'Arcos Capitein de la Compania Espanola*, en een ander der Ryksgrooten wiens naam ik vergeeten heb. Hy speelt nimmer om geld, dit spel alleen verkiezende om een vierendeel of een half uur, 't welk hy wagt na zyn avondmaal, daar aan te besteeden. Ten negen uuren gaat hy daar aan zitten, alleen in 't byweezen zyner Hovelingen. Hier op gaat hy na bed, om den volgenden dag dien zelfden kring van bezigheden weder aan te vangen, met de zelfde schroomagtige naauwkeurigheid in 't verdeelen van zyn tyd, waar in hy zelden verandering maakt dan alleen op postdagen, wanneer hy, in stede van op de jagt te gaan, voor- en namiddag eenigen tyd besteedt, in zyne kamer schryvende aan zyn Zoon te *Napels*, aan zyn Broeder te *Parma*, aan zyne Zuster in *Lissabon* en *Turin*, en zeer dikwyls aan den Marquis *Tanucci*, en den Prins van *Santo Nicandro*; den eerstgemelden heeft hy aangesteld tot zynen eersten Staatsdienaar, en den laatstgenoemden tot *Ayo* by zyn Majesteit van *Sicilie*.

Indien hy op postdagen eenigen tyd over heeft, besteedt hy dien in zyne werkplaats, welke de volmaaktste Draaijerswinkel is, die ergens gevonden wordt. Hy is een bekwaam Draaijer. Men ziet hier veele stukken van eene zonderlin-

ge vinding, eenige zyn hem geſchonken door den Koning van *Frankryk*, andere gemaakt door den Graaf *Gazzola* een der grootſte werktuigkundigen deezer Eeuwe. Deeze vergezelt zyne Majeſteit als hy in zyne werkplaats is.

Wat zyn perſoonlyk character betreft, hy was zeker een getrouw Egtgenoot by 't leeven zyner Koninginne. Nimmer ſchondt hy zyn Huwelykbed, en hadt nooit in 't openbaar of heimlyk een Matres. Zyne Broeders waren altoos zyne beste Vrienden en gemeenzaamſte Metgezellen; en wat zyne Kinderen betreft, is het niet noodig te zeggen, dat hy zich altoos als een goedertieren Vader omtrent hun gedroeg. Hy is eer een Heer gemaklyk om te dienen, dan een toegeneegen Meester; nooit gemeenzaam met zyne Dienaars, is hy egter gereed te vergenoegen. Men zegt, dat hy nimmer eenige verregaande liefdeblyken aan iemand buiten zyne Familie bewees, en ook nooit haat betoonde. Het gebeurde eens, dat hy een zyner gemeenzaamſte dienaaren op een leugen betrapte; hy beval, dat deeze nooit weder in zyne tegenwoordigheid moest verſchynen, doch liet hem zyne wedde behouden.

Zyne ommegang is doorgaans aangenaam en vrolyk, doch altoos zo zuiver als zyn gedrag. Hy ſtelt veel betrouwen in zyne eerſte Staatsdienaars, inzonderheid op den Marquis *Squillace*, die middel gevonden heeft om hem een denkbeeld van zyne eigene bekwaamheden in te boezemen; nogthans was *Squillace*, nog iemand anders, ooit zyn Vertrouweling, wanneer wy door een Vertrouweling een Perſoon verſtaan, die tot 's Konings gemeenzaamſte Vriendſchap is toegelaaten. Niemand ſtondt ooit zo hoog by hem, ſchoon hy zommigen byzondere blyken van vriendſchap betoont, en boven al den Hertog van *Loſada*, die ſteeds, uit hoofde zyner bediening, met hem in eene kamer ſlaapt. De Hertog van *Loſada* heeft voor lang den roem verkreegen van den eerlykſten Man in *Spanje* te weezen, 't welk hem, waarſchynlyk, zo dierbaar gemaakt heeft by den Koning. Wat *Squillace* betreft, hy is de onvermoeidſte Mensch, en men zegt dat hy alleen meer werks verrigt dan alle de andere Staatsdienaars met elkander, vergunnende zich nauwlyks tyd tot eeten of ſlaapen. Maar' zy leggen hem een onduldlyken hoogmoed en onverzaadlyke gierigheid ten laste; twee hoedanigheden, die men niet ligt kan door de vingeren zien, boven al wanneer men ze in een vreemdeling aantreft, en dit is 't geval van *Squillace*, die uit *Sicilien* komt. Maar 't is myn oogmerk niet om u de cha-

rac-

racters van iemand hier in 't breede op te geeven, ik heb alleen voor u te vermelden 't geen ik dikmaals hoorde van deeze en geene groote Mannen ten Hove. 't Is natuurlyk dat *Squillace* benyd wordt; dewyl hy, schoon een vreemdeling, de hoogste post bekleedt, en aan de taal des nyds moeten wy nooit ligtvaardig geloof slaan.

De Koning gedraagt zich omtrent een ieder met eene soort van inschiklykheid, die men beleefdheid zou mogen noemen, 't welk zynen Dienaaren een diep gevoel van weezenlyke hoogagting inboezemt, onafhangiyk van 't geen zyne Koninglykd waardigheid te wege brengt, gelyk de strengheid zyner zeden geen de minste plaats voor veragting overlaat. Zyne wyze van zyn tyd zo stipt naar den zelfden regel te verdeelen, mag eenigzins vreemd voorkomen; doch ze is zeker pryswaardig, en volstrekt noodzaaklyk voor een Koning, dat hy zyne Dienaars de uuren en zelf de minuuten aanwyst, op welke zy voor hem moeten verschynen, om de zaaken af te doen, die tot hunne byzondere amptsverrigtingen behooren.

Een ieder stemt hier toe, dat de Koning ver is van onbedreeven te weezen in de kennis van den Mensch en andere Staatszaaken. Hy heeft veel geleezen, en 'er gaat nooit een dag voorby of hy slaat de oogen in een boek. Behalven zyne Moederspraake, spreekt hy het *Italiaansch* en het *Fransch* vlug en zeer goed, in 't *Latyn* is hy niet onbedreeven. Men zegt dat hy zyne eigene zo wel als anderer Vorsten Staatsbelangen zo wel kent als een zyner Staatsdienaaren, en dat hy geene kosten spaart om vroeg onderrigt te worden van 't geen 'er in en buiten *Europa* gebeurt, en hem eenigzins raakt.

Zints hy ten throon klom, wilde hy niet dulden dat 'er een *Italiaansche Opera* te *Madrid* of *Aranjuez* gespeeld wierd, gelyk onder de voorgaande regeering. De dagen van Koninginne BARBARA zyn voorby, wanneer 'er millioenen aan de *Italiaansche Musikanten* verspild werden. FARINELLI hadt een zeer grooten invloed op die Vorstin gekreegen; en haar Egtgenoot FERDINAND was niet min op hem gesteld. Nogthans hadt onze hedendaagsche *Orpheus* zich zo nederig en gemaatigd gedraagen, ten tyde, dat hy een Gunsteling van den Koning en Koninginne was, en zo veele vrienden verworven, door zyne onbaatzoekend en opregt gedrag, dat eenige Ryksgrooten ten zynen voordeele spraken, wanneer de Koning van *Napels*

kwam; zy waren zo edelmoedig dat ze hem den Koning aanpreezen als een waarlyk opregt Man, die nooit het vertrouwen zyner voorgaande Meesters misbruikt hadt; doch ſteeds alles aanwendde om zo veel, als in zyn vermogen was, te doen. „ Dit is alles goed," antwoordde de Koning, 'er by voegende „ *yet los capones ſon buenos ſobre lameſa*, maar de Kapoenen zyn alleen goed om geëeten te worden"; hy wilde 'er niet van hooren dat deeze Muzikant in *Spanje* zou blyven: maar deedt hem twee duizend *Doubloons* ten jaargeld geeven, en zondt hem na zyn land te rug, ſchaffende tevens alle de Opera-zangers af: vermids hunne wedden, zyns bedunkens, te hoog liepen. Dit blyk van verſtandig en goed huishouden won het hart zyner nieuwe Onderdaanen, die langen tyd misnoegd geweest waren over de verkwisting hunner voorgaande Vorſten in dit opzigt. Aan iemand, die, naa het weggaan van FARINELLI, vroeg of hy geen oogmerk hadt om, ten eenigen tyde, eene Opera op te rigten tot vermaak der Koninginne, die op de Muziek geſteld was? antwoordde hy kort en ſterk, *Ni agora, ni nunca*, noch nu noch immer meer." Gy kunt ligt bevroeden, dat, naa dus een *Laconiſch* zeggen, niemand weder van eene *Italiaanſche Opera* durfde reppen.

Behalven het afſchaffen van deeze onnoodige onkosten verminderde hy ook die der ſtallen, in welke hy, by zyne komst op den throon, niet minder dan vierhonderd volkomen ſpannen Koets-muilezels, en een veel grooter aantal rydpaarden vondt, dan noodig waren. Beide Paarden en Muilezels bragt hy ſchielyk op de helft, tot groot misnoegen der mindere Hovelingen, die, door de toegeevenheid zyns Voorzaats, zints lang gewoon waren, met 's Konings rydtuigen, in 't openbaar te verſchynen; ſchoon door de laagheid huns rangs, in den dienst des Konings, hier toe niet geregtigd.

Door deeze en andere dergelyke ſchikkingen, ſtelde zyne Majeſteit zynen Schatmeester ſchielyk in ſtaat om een gedeelte der ſchulden, waar mede het Ryk bezwaard was, af te doen. Die ſchulden zyn nog vry aanmerkelyk; nogthans is het waarſchynlyk, dat ze, in omtrent twintig jaaren, zullen afgedaan weezen.

Wat de overledene Koningin betreft, men zegt, dat ze eene zeer goede Vrouw was in den besten zin van dat woord. Betoonende groote genegenheid tot haaren Egtgenoot, Kinderen, Bedienden, en elk een van welken

zy

zy een goed gevoelen hadt. Egter was zyvhaastig, en haare haastigheid maakte zomtyds dat se iemand bestrafte, die het niet verdiende; doch welhaast tot bedaaren komende, en vreezende kwaalyk gedaan te hebben, zogt zy het te verbeteren: dit deedt haar dikmaals de beledigde voldoening geeven, en klaagen dat zy meer hadt van de onverduldigheid dan van de deugd haarer dierbeminde Moeder. Herhaalde verklaaringen van deezen aart, en de natuurlyke liefderyke gesteldheid haars harten, maakte haar dierbaar aan allen die haar omringden.

Belangende de Koningimne Moeder de beroemde onderwyzeling van den strengen ALBERONI, blindheid en ouderdom hebben, reeds voor lang, haaren hoogmoedigen geest vernederd, en geheel onbekwaam gemaakt om eenig deel te neemen in de Regeering van haaren Zoon. Haare tegenwoordige leevenswyze is zeer ongeregeld, zy doet niets op een bepaald uur. Zy houde haar middagmaal zomtyds 's namiddags, zomtyds 's avonds, zomtyds te middernagt, en maakt dikwyls van den dag den nagt en van den nagt den dag; gansch het tegenovergestelde van 't geen zy gewoon was by 't leeven van haaren Egtgenoot PHILIPS de V, wien zy menigmaal bestrafte over het ongeregeld verdeelen van zynen tyd. Ik heb reeds aangemerkt, dat haar tafel kostbaarer is dan die des Konings, nogthans valt het maar zelden voor dat zy iets proeft van de veelvuldige lekkernyen haar opgedischt; zy leeft meest by een groote kop chokolade, welke zy drinkt so ras zy opstaat. De Koning bezoekt haar éens daags, verdraagt alle haare grillighheden, en bejegent haar met diepe eerbiedenisse.

Op elken Vierdag tem hove trekt zyne Majesteit nieuwe kleederen aan, zo kostbaar als de kunst ze kan vervaardigen. Maar alle zyne klederen worden gemaakt naar 't zelfde fatsoen als hy in zyne jongere jaaren droeg; hy verlangt altoos om zich te ontkleeden, hebbende nimmer rust voor dat hy zyn graauwen overrok en lederen kamizool aan heeft. Hy betoont zich altoos een vyand van verandering, en dermaate op 't oude gesteld, dat hy reeds meer dan twintig jaaren een zilveren zakhorlogie draagt. De Koningin was hem dikwyls aan om dit voor een beter te verwisselen; doch te vergeefsch. Om egter van haar aanstaan en jokkerny ontslagen te worden, besloot hy eindelyk een gouden aan te doen, die hy zelf op den draaibank maakte.

Toen hy besloot het Koningryk *Napels* aan zyn Zoon

te geeven, verwagtte een ieder, dat hy alle de oude gedenkteekens van *Herculanoum* na *Spanje* zou zenden. Maar zy, die deeze gissingen maakten, kenden hem weinig, daar hy, op den eigen dag, wanneer hy zynen Zoon kroonde, na de plaats ging, waar deeze hooggeschatte overblyfzels bewaard werden, en daar een ring liet welke hy veele jaaren gedraagen hadt, en in deeze ruïnen gevonden was; zeggende, dat hy nu geen regt hadt op eenig ding 't welk een ander Vorst toekwam.

DE GEVAAREN EN HELLOOZE GEVOLGEN DER ONBEDREVENHEID.

Eene zedelyke Vertelling.

(Uit het Fransch.)

DE Heer *de Velcour*, den Krygsdienst verlaaten hebbende, ging op zyn Landgoed woonen, trouwende eene Dame van zyne jaaren, en wenschte niets hartlyker dan een Vader te mogen worden, en dat geluk des leevens te smaaken. Hy zag deezen wensch vervuld. Hem werd een Zoon gebooren. Hy liet dat Kind aan zich zelven en de onschuldige vermaaken der kindsheid over, tot het twaalf jaaren bereikt hadt. Alstoen oordeelde de Heer *de Velcour* het tyd om voor de opvoeding van zyn geliefden Zoon te zorgen, en nam zelve dien last op zich. „ Ik wil, sprak hy tot zyne Egtgenoote, dat de opvoeding van onzen Zoon goed zy; maar eenvoudig. Myne middelen kunnen genoegzaam toereiken om hem zeer gelukkig te doen leeven. 't Is derhalven noodloos dat hy na ydele eere staa, welke men dikmaals niet verkrygt dan door middelen, die een eerlyk Man niet altoos behagen. Om hem volstrekt te bepaalen dat hy hier zyn verblyf houde, zal ik hem vroeg uithuwelyken, en geen tyd gunnen om zich over te geeven aan vermaaken, die naderhand berouwen, en die men in de armen eener eerlyke Egtgenoote te laat betreurt." ——— *Hoe*, vroeg hier op Mejuffrouw *de Velcour*, *hoe zult gy hem dan niet na* Parys *zenden om daar syne oefeningen te volbrengen?* ——— „ Na *Parys!* . . . Ik wensch dat hy schrikke op 't hooren van den naam dier Stad, de klip waar op de waare wysheid en deugd schipbreuk lydt." ——— *Wilt gy dan*, voerde zyne Egtgenoote hem te gemoete, *van onzen Zoon een droogen droomer, een luïen lediggänger en onnut schepzel maaken?* ——— „ Een onnut Schepzel! neen, myne Waarde, dit zal hy niet zyn; *Velcour* zal jong trouwen, veele Kinders verwekken, deezen zal hy een oppassend Vader weezen, en hy die goede Burgers vormt moet voor geen onnutte vrugt der Maatschappye gekend

wor-

worden. Ik wil, indien het my mogelyk is, hem hoeden voor het lot 't welk my overkwam, en dat hy geen vyftig jaaren bereike, zonder voor zich zelven geleefd en het geluk des leevens geſmaakt te hebben; een geluk, 't welk men niet kan ſmaaken, dan alleen in de armen van eene Egtgenoote zo deugdzaam als gy, en in 't midden van een huisgezin welks geluk men tragt te bezorgen". ——— *Het geluk, waar gy van ſpreekt, myn Heer, wordt doorgaans niet opgemerkt dan door de zodanigen, die, in den maalſtroom der wereld verward geweest zynde, tyd gehad hebben om de rampen daar van by Ondervinding te kennen, en dus een wederzin op te vatten: maar onze Zoon, geen Ondervinding hebbende van de Wereld, die kan behaagen, wanneer men dezelve niet kent, zal, buiten twyfel, dezelve wenſchen te zien, om daar in zyne rol te ſpeelen. Zult gy in hem allen eerzugt uitdooven? Kunt gy u verbeelden, dat hy ongevoelig zal weezen voor de vermaaken, welke men in de Hoofdſtad geniet, en die hy dagelyks zal hooren verheffen?* ——— „Ja, Mejuffrouw, ik zal zorg dragen om hem een wanſmaak daar tegen in te boezemen, en ze hem met zo ſterke kleuren afſchilderen dat.... ——— *Hy zal u niet gelooven, Myn Heer, en zyne driften zullen, naar maate ze langer wederhouden zyn, te ſterker werken, en misſchien zal hy 'er het ſlagtoffer van worden in een leeftyd, waar in anderen, door Ondervinding, geleerd hebben over dezelve te heerſchen. Geloof my, myn Heer, 't is alleen in den ſtryd dat men leert overwinnen, zou het niet veer haklaagelyk en hoogſtſmertlyk voor ons weezen, wanneer* Velcour. . . . ——— „Stel u gerust, Mejuffrouw, hy zal onzer waardig, en de troost en ſteun onzer oude dagen weezen.

Volgens deeze beginzels ging de Heer *de Velcour* te werk, en maakte van zyn Zoon een Jong Heer, 't is waar zonder ondeugden, maar ook zonder treflyke hoedanigheden, en uitmuntende talenten. 'Er was, derhalven, niets overig, om zyn barsſenſchimmig plan van opvoeding te volvoeren, en het vermeend geluk des leevens van zynen geliefden Zoon te verzekeren, dan hem ſchielyk te doen trouwen. De keuze was reeds gedaan, en de jonge *Velcour* ſcheen 'er volkomen mede te vrede; Mejuffrouw *Duriſe*, die men voor hem geſchikt hadt, bezat by de aangenaamſte hoedanigheden van hart en geest, alle wenschlyke lichaamsbevalligheden. Twee gitzwarte oogen, waar uit beurtlings de ſederheid en zedigheid ſtraalden, bezielden de geregeldſte weezenstrekken. Eene ryzige geſtalte, en ſneeuwwitte borst, zwellende door de eerſte aandoeningen der liefde, maakte haar te bevalliger; met één woord, men zou gezegd hebben, dat de Natuur, in haar te vormen, zich zelve overtroffen hadt.

De wederzydſche Ouders, in rang en middelen elkander evenaarende, hadden wel haast dit Huwelyk beſlooten, en de twee jonge gelieven werden voor het Huwelyks-altaar gebragt, de Kuischheid ſcheen zich aan de Liefde te verbinden. Nolt hadt men Bruid en

Bruidegom gezien die elkander hartlyker beminden, noit Ouders meer voldaan over het geluk hunner Kinderen. De zuiverste vreugde zat voor op de Bruiloft; en men zegt dat de bedaarde *Velcour* 's anderen daags zo veel ondervindings hadt als iemand van derdig jaaren.

Zy genooten vyf jaaren lang een geluk zo volmaakt, dat het alle beschryving overtreft. Twee Kinders, kostbaare panden hunner Liefde, strekten te hunner vermaakinge. Dan het geluk deezer teder beminnende Egtgenooten werd gestoord door den dood van *Velcours* Vader en Moeder. De eerste aandoeningen zyner droefheid waren zo geweldig, dat hy 'er het leeven by scheen te zullen inschieten. Eindelyk tot zich zelven gekomen, en, door dit verlies, volkomen meester over zyne bedryven geworden zynde, gaf hy zich toe aan de begeerte welke hy reeds lang in stilte gekoesterd hadt, om in de wereld iets te verrigten, en zynen Kinderen ruime middelen na te laaten.

'Er viel een ampt open in de Landstreek waar hy woonde, en dit boodt hem eene gunstige gelegenheid aan om zyne wettige eerzugt te voldoen. Om 't zelve te verkrygen hadt hy zich slegts ten Hove te vervoegen: zyne Vrienden spoorden hem dan, en Mejuffrouw *de Velcour*, schoon zy zeer noode haaren Egtgenoot zo veel tyds van zich verwyderd zag, deedt hem tot het vertrek besluiten.

Hy kwam te *Parys* vyf en twintig jaaren oud zynde, hy hadt niets kwaads voor; doch miste die Ondervinding, welke men zelden anders dan tot elge kosten verkrygt. Hy nam zyn intrek in een gemeubileerde kamer, ging den Heer *de Longpre*, Raadsheer van het Parlement, een Man van veel verdienften, en die veel invloeds hadt by een aanzienlyk Heer, opzoeken. Deeze agtbaare Man, Weduwnaar eener Nigte van Mejuffrouw *de Durisse*, ontving *Velcour*, als een Bloedverwant hem op 't kragtigst aanbevolen. Naa hem beloofd te hebben zyn voorspraak te zullen weezen, verzogt hy hem zyn Huis als zyn eigen aan te merken, en 'er zyn intrek in te neemen. *Velcour* sloeg, tot zyn ongeluk, deeze aanbieding af; en de Heer *de Longpre*, doorgaans bezet met zyn werk, hadt weinig tyds om by *Velcour* te zyn. 's Anderen daags 's morgens vervoegden zy zich aan 't huis van den Heer, door wiens tusschenkomst het opengevallen ampt moest verkreegen worden; doch zy vernamen dat, door zeker voorval hem overgekomen, het wel eenige weeken zou aanloopen voor dat zy de eer zouden kunnen hebben van hem te zien. *Velcour*, misnoegd wegens deeze ontmoeting, die hem langer, dan hy zich voorgesteld hadt, te *Parys* noodzaakte te blyven, kon zich niet weerhouden van het ongenoegen, daar over opgevat, te laaten blyken.

„ Wat hebt gy u te kwellen, zeide *de Longpre* over deezen kleinen tegenslag? *Parys* verdient van u bezien te worden; de gebouwen, de Schouwburgen, worden door alle Heeren van smaak bezogt; gaa, by voorbeeld, heden na de *Opera*, en maak staat dat elke dag u nieuwe vermaaken zal verschaffen, en den tyd ongemerkt doen heen glippen".

Vel-

Velcour volgde dien raad; nauwlyks was hy in de *Opera* gekomen of hy zag den Ridder ****, zyn ouden Vriend, zyn geweeze Mabuur, die reeds jaaren geleeden het Landleeven verlaaten hadt. Deeze ongelukkige, wiens ontmoeting voor *Velcour* niet dan zeer nadeelig kon weezen, leefde van 't ſpel en het ſchandelyk geld 't welk hy trok van Vrouwen, die, in haaren verhaasten ouderdom, haar werk maaken om Jonge Dogters aan te houden, tot verderf des Jongelingſchaps.

Velcour verliet zich, als een onbedreeven Mensch, op het eerlyk uitwendig voorkomen, en de betuigingen van Vriendſchap des Ridders, die hem ſteeds by bleef. Om aan deezen valſchen Vriend een blyk van zyn volkomen vertrouwen te geeven, maakte *Velcour* hem het oogmerk zyner reize bekend, en verhaalde wat de Heer *de Longpre*, een Vriend van den Heer ***, hem beloofd hadt. „ Goed, *ſprak de Ridder*, gy ſpreekt van den Vriend, gy hebt mis; men moet zich by de Vriendinnen vervoegen, gy hebt, ongetwyfeld, gereed geld by u? ——— *Ja, en wel eene very groote ſom.* ——— „ Zo veel te beter! gy zult wel gaarne een klein gedeelte daar van willen afſtaan om uw oogmerk te bereiken"? ——— *Ja, indien zulks noodig is.* ——— „ Noodzaaklyk? onvermydelyk! en als gy myn raad wilt volgen, is uw zaak in vier-en-twintig uuren afgedaan". ——— *Zou het mogelyk weezen?* ——— „ Ja, ik zal het u zeggen. Ik ſtaa in gunſte by veele Dames... daar... gy verſtaat my wel? en ik kan 'er u te aller uure by een derzelve in kennis brengen..." ——— *Ik bedank u, dit middel gevalt my niet, ik zal 'er my niet van bedienen.* ——— „ Zo veel te ſlimmer, want het is zeker onfeilbaar, ik ken 'er wel, die ruim tegen u opmogen, en zo klesch niet vallen". ——— *Dat kan waar weezen: ik zal 'er den Heer* de Longpre *over gaan ſpreeken.* ——— „ Neen, dat voor al niet, zulks zou hem ergeren, het is volſtrekt onnoodig hem deswegen te onderhouden". ——— *Hy heeft zich zo vriendelyk aangeboden om my te verpligten dat ik my....* ——— „ Hoe, weder eene andere zwaarigheid! bedrieg u niet myn Vriend; *de Longpre* is een braaf Man; ik ken hem; maar hy heeft u beloofd, 't geen buiten zyn vermogen is te volbrengen. Ondertuſſchen ... maar, eindelyk, ben ik min uw Vriend dan hy; wy kennen elkander van onze eerſte jeugd af; daarenboven wat belang heb ik 'er in dan om u dienſt te doen?" ——— *Dat begryp ik wel.* ——— „ Zyt gy daar van overtuigd, laat ik dan uw leidsman weezen, of ik zal u, tegen wil en dank, verpligten, en dit zal myn laatſte toevlugt weezen. ——— *Ach! ik geef my aan u over, en ben gereed om alles te doen wat gy my zult raaden.*

Velcour werd terſtond gebragt by eene Vrouw, die, om hem te beter te bedriegen, de houding van eene aanzienlyke Dame aannam, en alle blyken gaf van deugd en goede zeden te beminnen; zy beloofde zyn zaak binnen kort tot een gewenscht einde te zullen brengen. Om dit te verhaasten, oordeelde *Velcour* zich verpligt de gunst

dier

dier Dame te winnen. En niets anders zogt zy en de Ridder; om hem geheel te vermeesteren, was het noodig hem te doen verlieven. De gewaande Nigt dier Vrouwe werd uitgekoozen om hem te verleiden. Daar hy een afkeer van dartelheid vertoonde, speelde zy de rol van eene *Agnes*, die de eerste aanprikkelingen der liefde gevoelt; haare oogen scheenen tot *Velcour* te zeggen, „ ach! kon ik het waakzaam oog myner Tante ontglippen, gy zoudt bemerken hoe zeer ik u bemin." Vondt hy haar alleen, zo wekte zy zyne drift op door weigering en eene gemaakte zedigheid; of toonde zy zich gereed om hem ten wille te zyn, zo scheen ze tevens berouw te hebben, dat ze zich liet verleiden.

Middelerwyl verscheen de dag op welken hy wederom den Heer *** zou gaan opwagten; en hy vernam, tot zyn groot hartzeer, dat het Hof voorneemens was het Ampt, na 't welke hy stondt, met een ander te vereenigen; „ egter zal ik, voegde de Heer *** 'er by, myn best doen om die bediening, ten uwen gevalle, op zich zelve te laaten blyven; heb geduld en kom my zien". ——— *Ik raad u*, zeide de Heer de *Longpre*, in het na huis gaan; *dat gy den uitslag afwagt.* ——— *Velcour* gaf te kennen, dat dit ook zyn oogmerk was, en dagt tevens, dat hy nu schielyk een einde zou maaken aan dit stuk langs den weg door den Ridder hem aangeweezen. Helaas! hoe werd hy door 't goed vertrouwen bedroogen, een elendig slagtoffer van zyne onervaarenheid, en de opvoeding hem gegeeven! Het monster 't welk zynen val berokkende, en reeds eene maand op zyne kosten geleefd hadt, wist het antwoord van den Heer *** uit *Velcour* te krygen, en beduidde hem, dat dit het rechte tydstip was om een geschenk te doen, 't welk het volkomen beslag zou geeven aan de ganssche zaak; „ Dan, *voegde by 'er nevens*, om de kieschheid deezer Dame niet te kwetzen, die zich mogelyk zou schaamen om uit uwe handen de som te ontvangen, welke gy beslooten hebt haar te schenken, raad ik u dezelve my te geeven, op dat ik ze, van uwent wege, haar ter hand stelle; vindt gy dit, myn Vriend, niet edelmoedigst"? ——— *Velcour* zag het dus in, en gaf hem honderd Louisen. Indien deeze Snoodaart het 'er by gelaaten hadt om hem dit geld afhandig te maaken, het verlies zou niet groot geweest zyn; het gemis van geld is te herstellen, of wordt ligt vergeeten; maar de deugd, de eer, krygt men niet ligt weder. — Men bedient zich van den gespannen strik om hem te doen vallen in eene diepte, die, daar ze met bloemen bedekt scheen, te gevaarlyker was. In 't einde verleid door den Ridder; weggesleept door het voorbeeld der ligtmissen, aan welken hy kennis gekreegen hadt; meer dan oit ingenomen en bekoord door de bedriegelyke bevalligheden der trouwlooze Verleidster, betaalt hy honderd Louisen voor de eerste gunste van die onnozele, welke ze reeds twintig maalen verkogt hadt.

Deeze ongeregeldheden sleepten andere mede. Hy speelde met den Ridder, die zich op alle valsche streeken verstondt, hy verloor altoos.

Om

Om deeze ſpeelſchulden en de dagelykſche onkosten goed te maken, verpandde hy een zyner landhoeven voor de helft der waarde, en dagt een Vriend te vinden in den woekeraar, die hem tegen hooge intrest geld opſchoot. Zyne Matres werd ontrouw; doch dit verbeterde hem niet, hy was reeds te zeer bedorven. Om zich des te wreeken nam hy eene andere, die hy nog duurder betaalde. ——— Ik zal niet verder ontvouwen welk een leeven hy leidde, het zou een al te dartele ſchildery opleveren, die kuiſche oogen zou kwetzen. 't Is genoeg te zeggen, dat hy zich aan alle ongebondenheid overgaf; den Heer *de Longpre* geheel en al liet vaaren; de raadgeevingen van dien Vriend in den wind ſloeg, en zyne Vrouw niet meer ſchreef.

Die ongelukkige Egtgenoote was wel verre van te denken, dat het niet ſchryven haars Mans voortkwam uit zyne losbandigheid en onverſchilligheid; ongerust over zyne gezondheid, en vreezende voor zyn leeven, hadt zy aan den Heer *de Longpre* geſchreeven. Met welk een ongeduld wagtte zy het antwoord af, 't welk haar den gevoeligſten ſlag toebragt! —— De noodlottige Brief kwam eindelyk; de tedere Egtgenoot bevondt zich alleen met haare Kinderen, wanneer zy dien ontving; nauwlyks hadt zy dien half geleezen of zy viel in flauwte. De kleine Kinders, door ſchrik bevangen, vielen op haar, ſloegen de armen om haaren hals, ſchreiden en ſchreeuwden. De oude Juffrouw *de Duriſe* hoort het, en loopt ſchielyk derwaards. Welk een droevig tooneel voor de Moeder! haare Dogter in flauwte op den grond liggende, met de doodverf op de lippen: de kleine Kinders radloos, die op haar inkomen riepen, *Groote Mama, 't is dit papier; 't is dit papier!*

Het gevaar, in 't welke haar Dogter was, gaf haar moeds en kragts genoeg om die ongelukkige te helpen en te doen bekomen: doch zy opende de oogen niet dan om een vloed van traanen te ſtorten. „ Helaas, *riep zy uit*, ik heb voor altoos dat hart verlooren, 't welk my zo dierbaar was! ——— Het zegt niets dat de Heer *de Longpre* my vleit, dat myne tegenwoordigheid... Ach! zou 't mogelyk weezen!... Denkt gy, myn Moeder, dat hy zyne Kinderen zal zien zonder bewoogen te worden, zouden hunne eenvoudige en onſchuldige liefdebetooningen het vaderlyk hart niet treffen"? *Mama*, zeide de oudſte, getuige van de traanen haarer Moeder, *breng my by myn Papa, ik zal hem zo ſtreelen en aanvallen, ik zal hem zo zeggen hoe veel hartzeer gy hebt uitgeſtaan, dat hy u het niet meer zal aandoen.* ——— „ Ja, myn Kind, *antwoordde de Moeder, het lieve Kind in de armen drukkende*, ik zal u mede neemen, wy zullen met elkander heen trekken". ——— Hier op werd alles tot de reis gereed gemaakt.

Een misdaadige die men met keetens kluistert, om hem na de naarſte gevangenis te brengen, gevoelt dien ſchrik niet daar in treedende, welke Mejuffrouw *de Velcour* aangreep, toen ze voet in

Pa-

Parys zette, die Stad welke haar zo grooten rimp gebrouwen hadt. „ Hier is het, *sprak* zy, dat ik moet sterven, of 't hart van mynen Egtgenoot herwinnen"! De Heer *de Longpre*, die hun opwagtte, vervoegde zich by hun toen zy binnen *Parys* kwamen. Daar het zeven uuren 's morgens was, oordeelde hy dat Mejuffrouw *de Velcour*, hoe zeer ook vermoeid van de reis, geen oogenblik moest verzuimen om zich tot haaren Man te vervoegen; *de oogenblikken die gy wagt*, zeide hy, *vermoerderen uw ongeluk! gaa heen, Mejuffrouw, myne koets staat gereed.* ——— „ Hoe alleen! . . . ik zal geen moeds genoeg hebben om dit uit te voeren". ——— *'t is agter noodig dat gy alleen gaat, één getuige is zelf te veel in gevallen van deezen aart.* ——— Mejuffrouw *de Velcour* omhelsde haare Kinderen en haar Moeder, en ging heen.

Aan 't Logement van *de Velcour* gekomen zynde, ging zy na zyne kamer, en vondt 'er niemand dan een onbeschaamde jongen, liggende op een canapé. Hy ontwaakt op 't geluid, 't geen zy inkomende maakte, en vraagt wat 'er van haar dienst is? ——— *Myn Heer de Velcour*, was haar antwoord. ——— „ Gaa zitten, myn zoetenje, myn Heer is nog niet t'huis, maar gelieft gy wat te wagten, gy zult wel haast het genoegen hebben om hem te zien, en ik verzeker hy zal 'er niet minder over voldaan weezen. Ja, schoon hy nu by zyne Maires is, by welke hy den nagt gesleeren heeft, gy kunt 'er wel tegen-monsteren. Hoe, wat bloost gy? Goed, dit staat my wel aan; het bloozen is eene verdienste in Juffertjes van uw soort; ik wed gy zyt nog niet lang aan die affaire geweest? ——— Mejuffrouw *de Velcour* zou dien onbeschaamden wel hebben doen zwygen, door zich bekend te maaken; doch zy oordeelde dit te gevaarlyk; haar Man, van haare komst verwittigd, zou haar hebben kunnen ontsnappen. Zy vondt zich dan genoodzaakt de slegte taal van dien ruwen knegt aan te hooren, tot dat het hem behaagde haar alleen te laaten. ——— Wie kan zeggen welke aandoeningen haar hart heen en weder slingerden; hoe 't zelve klopte. Overtuigd door de taal van den knegt, van de verregaande losbandigheid haars Egtgenoots, verloor zy de hoop om hem te recht te brengen, vreest hem op te wagten, besluit hem te schryven, verwerpt dit weder, neemt het weder voor; doch wordt belet door den Knegt, die, binnen komende, haar zegt, dat *de Velcour* dien dag niet stondt t'huis te komen, dat hy om een stel kleederen en linnengoed gezonden hadt. *Kunt gy my*, sprak zy daar op, *den dienst doen om uwen Heer op te zoeken en hem te bidden, dat hy deezen avond ten zes uuren hier kome; zeg hem, dat eene Dame hem over een zaak van aangelegenheid moet spreeken, die geen uitstel lyden kan.* ——— „ De D——l, 't is dan een stuk van gewigt! Ha, ik kan 't wel raaden; gy hebt gehoord dat die vervloekte *Italiaansche*, welk ik met al myn hart wenschte dat hy voor u verwisselde, want gy ziet 'er veel goelyker en zediger uit, hem een kwaade part zal speelen. Ik be-

begryp het niet, ik begryp het zeer wel, ik zal 'er hem van verwittigen; hy zal op myn woord komen. Ik groet u, Lievertje, het zal aan my niet haperen."

Mejuffrouw *de Velcour* keerde vernederd en wanhoopende weder na den Heer *de Longpré*. Nauwlyks wist men haar eenigzins tot bedaaren te brengen, en eenig voedzel te doen nuttigen, of het uur om zich weder na haaren Egtgenoot te begeeven, was gekomen. Zy wordt, op dezelfde wyze als 's morgens, door den onbeschaamden knegt ontvangen; hy verzekert haar ondertusschen, dat zyn Heer beloofd hadt op het gestelde uur t'huis te zullen weezen. Twee uuren waren 'er reeds verstreeken zonder dat hy opdaagde; en de avond was gekomen: een enkeld waschkaarsje brandde in de kamer, en Mejuffrouw *de Velcour*, beevende op 't hooren van elke koets, die voorby reedt, of scheen stil te houden, wenscht, vreest, en wanhoopt haaren Man te zullen zien; wanneer 'er eensslags in 't huis een verward gerugt ontstaat, verscheide stemmen roepen te gelyk uit op den beklaaglykften toon, *Ach! die ongelukkige jonge Heer! welk een ramp! Ach die arme jonge Heer!* het gejammer verdubbelt by het aannaderen. Mejuffrouw *de Velcour* volgt den knegt na de deur; maar helaas! wat aanschouwt zy daar? —— 't Is *Velcour*, stervende, bleek, bloedend, deerlyk gehavend, door vier karels gedraagen. Dit vertoon kan zy niet verdraagen, zy valt in flaauwte. Nauwlyks konden de Knegt en de Hospita haar in een vierendeel uurs tot zich zelven doen komen. Zo als zy de oogen open sloeg, wilde men haar ruwelyk opneemen, doen uitgaan, overladen met smaadredenen, zeggende, dat zy en haarsgelyken oorzaak waren van den dood diens jongen Heers. —— *Hoe*, riep zy uit, *is hy dan dood!* en wilde zich op 't lichaam van haaren Man neder werpen, dien men te bedde gebragt hadt. Men belet dit, houdt haar te rug, bedreigt haar, en men zou stokslagen te werk gesteld hebben, zonder zich aan haar smeeken te stooren: waar door zy zich genoodzaakt vondt haaren naam te noemen, en te zeggen dat ze de ongelukkige Egtgenoote was van den rampzaligen *Velcour*; hier op liet men haar toe. *Kent my*, sprak zy, *aan myne smerte, aan myne traanen; storten de zodanige, als gy my voor aangezien hebt, ooit, by zulk eene gelegenheid, zo bittere traanen.* —— Niet meer te wederhouden zynde, werpt zy zich weder op haaren Egtgenoot, noemt hem met de tederste benaamingen, doch te vergeefsch: de veelheid des bloeds, kwyt geraakt uit de wonde door een degen hem toegebragt, hadt hem allen bezef doen verliezen.

De Chirurgyn kwam. Dat men den toestand van Mejuffrouw *de Velcour* bedenke terwyl deeze de wonde onderzoekt. Zy staat onbeweeglyk, haare oogen volgen het Instrument, 't welk bykans het hart haars Mans raakt, zy ziet, in haare verbeelding, 't zelve daar in gaan. Beevende, en nauw adem durvende haalen, wagt zy den uitslag van het onderzoek, by 't welke de dood of 't leeven van haaren

ren Man zou blyken. Eindelyk is de uitspraak van den Chirurgyn gunstig.

Mejuffrouw *de Durisse* en de Heer *Longpre* van dit gebeurde verwittigd door den knegt, die Mejuffrouw *de Velcour* gevolgd was, komen 'er op dat eigen oogenblik. Om de groote ontstelenis voor te komen, die den kranken zeker zou bevangen op het onverwagt zien zyner Vrouwe, brengt men haar in het naaste vertrek. Deeze ongelukkige waande, dat men deeze voorzorge alleen aanwendde om te beletten dat zy haaren Man niet zou zien sterven, en hielde hem voor dood. Te vergeefsch verzekert men haar van het tegendeel; de koorts, die haar aantastte, ging met ylhoofdigheid vergezeld, en de schriklykste stuiptrekkingen deeden elk dugten voor haar leeven.

Welk een allerdeerlykste toestand voor eene tederhartige Moeder! Zy ziet zich, als 't ware, eensslags beroofd van haare Dogter, van haaren Schoonzoon, zy bukt onder den last der jaaren, en wordt overstelpt van verdriet en droefenisse! De Heer *de Longpre*, die *Velcour* niet verlaat, geeft hoop en moed verlooren; de kunst des Genees- en Heelmeesters is ten einde raad; men heeft zich alleen te verlaaten op de goedheid des Hemels, die zich over allen erbarmt.

Dan nauwlyks komt Mejuffrouw *de Velcour* tot zich zelven, of zy wil haaren Man zien, of zy houdt hem voor verlooren. Haare begeerte langer te wederstreeven zou gevaarlyke gevolgen na zich hebben kunnen sleepen; de Heer *de Longpre*, dit bemerkende, verzogt een oogenblik uitstels om *Velcour* te mogen verwittigen van de aanstaande ontmoeting. Met welk eene voorzigtigheid maakt hy hem dit bekend, en rust hem toe tot dit aandoenelyk tooneel. *Zy is gekomen*, sprak hy, *om uw hart weder te verderen, niet om u uwe buitensporigheden te verwyten.* ——— „ Ach! myn Heer, antwoordde *Velcour*, zy zouden nog veel grooter geworden zyn, dan ik u kan zeggen, hadt ik deeze steek niet gekreegen van de hand des Ridders, dat Monster, op 't welk ik al myn vertrouwen stelde, ik zou morgen een schandelyk stuk ter hand genomen hebben, 't welk nog heilloozer gevolgen na zich kon sleepen. Gy zoudt schrikken indien ik het u ontdekte... Ja, myn Heer, 't is een geluk voor my die steek ontvangen te hebben, deeze heeft my van myne dronkenschap doen bekomen, en brengt my weder in de armen eener deugdzaame Egtgenoote. Ach! waarom vertoeft zy"? Op dit oogenblik tradt Mejuffrouw *de Velcour* toe, hoe zwak zy ook ware, en werpt zich in de armen van haaren Man, dien ze met haare traanen besproeit. Zy zwygen beiden volstrekt stil, geene woorden waren in staat om de beweegingen der harten uit te drukken. Met den tyd, egter, hoort men, de naamen van *lieve Vriendin!... lieve Egtgenoot!...* door snikken afgebrooken, en daar by, *Ach! mogt ik uw hart weder 't myne noemen! Is het myne nuwer nog waardig?* — „ Ja... Ja... altoos".

Dee-

Deeze eerſte vervoering bedaard zynde, badt Mejuffrouw *de Velcour* haaren Man om nooit van het gebeurde te ſpreeken. *Ik ſtem dit toe*, ſprak hy, *de knaagingen myns beſchuldigenden geweetens zullen de beledigingen, u aangedaan, wreeken. Ach! waar ik zo gelukkig, om terſtond deeze Stad, my zo verderflyk, te kunnen verlaaten! Ach! mogt ik myne lieve Kinders zien, belaas! heb ik die tedere wigten kunnen vergeeten!* ——— „ Uwe Kinders... Zy zyn hier. ——— *Zyn ze hier, dat ze terſtond komen, dat myn ſchriklyke voeſtand hun treffe; dezelve kan hun tot een les dienen, wanneer ik hun leer.* . . .

Op dit zeggen kwamen de Kinders binnen. Welk een aandoenlyk tooneel voor de Menſchlykheid! Deeze Kinders gaan uit de armen van eene liefhebbende Moeder in die van eenen Vader, welke hun met traanen beſproeit, en op de aandoenlykſte wyze aanſpreekt. Men hoort die onnozelen hunne Ouders troosten met de eenvoudige hartlykheid aan kindſche jaaren eigen; beurtlings hun kusſende, en met hun ſchreiende.

Nauwlyks bevondt zich *Velcour* in ſtaat om de beweeging van het ryden te kunnen verdraagen, of hy ſtelde zyne Vrouwe voor te vertrekken. *Laaten wy*, was zyne taal, *deeze Stad verlaaten, waar de ondeugd over de deugd zegenpraalt; laaten wy na ons landgoed wederkeeren, daar is het, waarſte wederhelft, dat ik alle poogingen van teederheid en liefde zal aanwenden, om u, ware het mogelyk, te doen vergeeten, dat ik ooit heb kunnen ophouden van u te beminnen, en my uwer onwaardig heb gedraagen.*

Twee dagen daar naa vertrokken zy, zich alleen beklaagende den Heer *de Longpre* te moeten verlaaten. Die waardige Vriend gaf hun, eer zy weg gingen, het duidelykst bewys eener nauwe verbintenisſe. Hy nam den Zoon van *Velcour* voor den zynen aan, en verklaarde dien voor zyn Erfgenaam. „ O, Mogt dit lieve Kind, ſprak hy, in beantwoording van deeze weldaad, my, in mynen ouden dag, ondersteunen! Mogt ik lang genoeg leeven om hem onzer waardig te zien, en gezeten onder 't getal der regtvaardige en menschlievende Burgervaderen! De Hemel verhoorde zyne ſmeekingen, en hy genoot eenigen tyd de vrugten van zyne aangewende moeite.

Velcour, t'huis gekeerd zynde, herſtelde, door eene goede huishouding, de wanorde en veragtering zyner zaaken, vermeerderde het geluk en het genoegen des leevens zyner Egtgenóote, en hadt, voor het overige zyner dagen, geen oorzaak van hartzeer, behalven het verneemen, dat de Ridder geen tyd gehad hadt om zich te bekeeren, en droevig aan zyn einde geraakt was.

HET ZADEL EN DE TOOM.

Eene Oosterſche Vertelling. (*)

EEn jonge Sultan, zeer op de Schoone Sexe verſlingerd, hadt, in zyn Serail, de ſchoonſte Slaavinnen van gansch *Aſie* by een verzameld; meer ingenomen met de zorg om haar te behagen dan de Staatszaaken te behartigen, ging hy zeer zelden uit die plaats der wellusten. Zyn Viſier bragt hem dikwyls onder 't oog, hoe ſchandlyk het voor een Vorst was, den tyd, dien hy beſteeden moest ten nutte zyns Volks, in 't neemen van vermaaken te verkwisten. De jonge Monarch deedt in 't einde eene mannoedige pooging op zich zelven, en vergat het vermaak; om zich aan de Rykszorge over te geeven.

Zo lang de Viſier roem droeg op de verandering in zynen Oppeſheerſcher te wege gebragt, kwynden de Slaavinnen in de kommerlykſte ongerustheid; het Serail, voorheen de woonplaats van gelach en vrolykheid, werd nu de verblyfplaats van verdriet en droefenisſe. Op zekeren dag ging de Vorst zyne Vrouwen zien, 't geen hy thans zeldzaam deedt, zy wierpen zich op haare knien neder, zeggende: „Welk eene misdaad hebben wy begaan, genadigſte Heer? Wat heeft u zo eene droeve onverſchilligheid omtrent ons ingeboezemd? Ach! indien het is om dat wy u te zeer beminnen, zo zyn wy alle ſtraf-waardig." ——— De Sultan gevoelig voor een zo aandoenlyk tooneel, deedt ze gunſtig opſtaan, en hadt de zwakheid haar te bekennen, dat hy zich niet van haar hadt afgezonderd; dan op den raad zyns eerſten Staatsdienaars. „Ik durf 'er voor in ſtaan, zeide een haarer, vrymoediger dan de overige, ik durf 'er voor in ſtaan, dat die ſtrenge Zedemeeſter, die zo ſterk tegen onze Sexe uitvaart, de kragt haarer bekoorlykheden niet beter wederſtaan zal dan een ander, zend hy aan dien droefgeestigen Berisper, dit is niet zonder voorbeeld (†), ik wil zyne Slaavin worden, en ik verzeker u die Slaavin zal in korten tyd Meesteres weezen. Deeze inval behaagde den Sultan, en hy zondt de jonge Slaavin aan den Viſier, die alleen zo tegen de ſchoone Vrouwen uitvoer, om dat hy zelve 'er een liefhebber van was.

De afgeregte *Odalisque* ſpande alle de ſtrikken van de uitgezogtſte Coquettery, en de Grysaart begon haar wel haast aan te bidden: wanneer zy zag, dat hy geheel de haare was, veranderde zy van gedrag en begon hem op een ſtrenge wyze te bejeegenen. De oude Minnaar drong te vergeefsch by haar aan om eenige gunst; zy bedagt altoos nieuwe voorwendzels, om hem in de voldoening zyner begeerte te leur te ſtellen. Op zekeren dag ſmeekte hy haar op geboogen knien:

(*) *Melange de Litterature Orientale.*

(†) De Sultans hebben 't zomtyds voor eene gewoonte, om aan hunne Vrieks en Gunſtelingen Slaavinnen ten geſchenke te geeven.

Indien: en kreeg ten antwoord. „Vreemd en wonderlyk zyt gy Menschen, wy moeten u altoos gehoorzaamen, en gy wilt niets ten onzen gevalle doen! Indien gy van my eischt 't geen gy 't geluk uws leevens noemt, zoudt gy dit te duur koopen met my één enkelen dag te gehoorzaamen? Beloof my zo kort een tyd myn zin te zullen doen, en ik zal voortaan al myn leeven my aan den uwen onderwerpen! —— *Ik heb u niets te weigeren*, antwoordde de oude Vifier, *ik zal u altoos met alle beleefdheid begegenen.*

's Anderen daags liet de Slaavin den Sultan heimlyk aanzeggen, dat hy zich geliefde te verschuilen in een vertrek zyns Staatsdienaars. Zy deedt een Toom en Zadel binnen brengen. „Ziet hier, sprak zy tot den Vifier, den toetssteen uwer liefde, ik zal nu eens zien wat 'er is van uwe zo hooggeroemde inschiklykheid mywaards, gy moet u laaten zadelen en toomen, en my op uwen rug laaten klimmen."

De zwakke Vifier, half wederstreevende, half jokkende, zette zich in de gestalte van een paard, liet zich zadelen en optoomen. — De Sultan schoot op dit oogenblik uit zyne schuilplaats voor den dag, uitroepende, *Ach, wch, strenge Zedemeester, gy stelt u te zee aan om zo straf een rol te speelen.* —— „Vorst, *antwoordde de Vifier, zonder eenige ontroerdheid te laaten blyken*, 't is om dat ik alle de grilligheden van die gevaarlyke Sexe kende, dat ik uwe Majesteit waarschuwde om 'er u niet aan over te geeven; myne lessen moeten te meerder indruks op u maaken, naa dat ik 'er myn voorbeeld heb by gevoegd. Deeze wondere gedaantverwisseling toont u hoe zeer men de Liefde moet vlieden!"

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *December* 1770.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	30. 0	30. 0 1/2	30. 1	40	45	41	N O	O	O	Reg. Mist
2	— 1	— 1	29. 11 1/2	39	41	42	O	Z W	Z	Mist Reg.
3	29. 11 1/2	29. 11 1/2	— —	41	46	38	Z W	W	W	Helder.
4	— 11 1/2	— —	— —	41	45	38	W	Z W	N W	Betr. Held.
5	— 11 1/2	— 10 1/2	— 7 1/2	38	44	41	N W	W	N O	Held. W.
6	— 2	— 2	— 1 1/2	40	42	40	Z W	——	W	Reg. St.
7	— 1	— 1	— 6	40	46	42	W t N	W t N	N	— Held.
8	— 7	— 7	— 6 1/2	42	46	38	N W	N W	N W	— Buijig.
9	— —	— 6 1/2	— 7	34	40	35	N t W	N t W	N t W	Held.B.H.
10	— —	— 7 1/2	— 9	32	37	33	N W	N W	N W	Su. Buijig.
11	— 9	— 9 1/2	— 8 1/2	34	36	35	——	N N W	——	——
12	— 4 1/2	— 6	— 9	42	44	42	W	W t N	——	Reg. St.
13	— 9	— 8	— 8	42	43	44	——	Z W	Z W	Betr. Reg.
14	— —	— 10	— 10	39	44	38	——	W	W	Helder.
15	— 6	— 4	— 5 1/2	41	45	44	Z	Z W	Z W	Reg.W.H.
16	— 5 1/2	— 6	— 7 1/2	44	48	45	W	W	W	Hel. R.W.
17	— 8	— 7	— 8 1/2	43	45	42	——	W t Z	W t Z	Buij. Hag.
18	— 10	— 5	— 2 1/2	39	43	47	——	Z W	——	Held.R.St.
*19	28. 11 1/2	— 7	— 10	42	42	42	ZW. N	N	W t N	Sw. St. H.
20	29. 8 1/2	— 3 1/2	— 1	40	43	44	Z W	Z W	W t Z	Buijig.
21	— 1	— 2	— 5 1/2	41	42	42	——	——	W	——
22	— 8	— 9	— 10	40	42	36	N W	N W	N W	Helder.
23	— 9	— 7 1/2	— 6 1/2	38	38	40	Z W	Z W	Z W	Reg.Wind
24	— 6 1/2	— 6 1/2	— —	40	42	41	——	——	——	— —
25	— —	— 8 1/2	— 10 1/2	40	44	37	Z	N O	N O	— Mist.
26	— 9	— 7	— 7 1/2	37	39	37	W	W	W t N	Held.Reg.
27	— 4	— 3 1/2	— —	37	44	44	Z W	W	W	Reg.Wind
28	— 9	— 9	— 6	42	44	46	W t N	Z W	——	— —
29	— 6 1/2	— 6 1/2	— 5 1/2	41	46	46	Z W	——	N W	Hel. Wind
30	— 6	— 4 1/2	— —	42	44	44	W	——	W	Betr. Reg.
31	— 4 1/2	— 5 1/2	— 8	46	49	48	Z W	Z W	W	— W.Hel.

Hoogſte Barometer d. 30. 1
Laagſte Barometer d. 28. 11 1/2 } middelb. d. 29. 6 1/4

Hoogſte Thermometer gr. 49
Laagſte Thermometer gr. 32 } middelb. gr. 40 1/2

* Tuſchen den 18 en 19 omtrent middernagt, ontſtond te Rouan als ook te Toulouſe enz. in Vrankryk, een geweldige Orcaan, die tot 8 uuren 's morgens duurde. Den 19 kwam alhier te Amſteldam, ten 9 uuren 's morgens, de Wind ZW. ſchielyk in het Noorden uitſchietende, een zeer heevige Storm op, duurende tot omtrent den middag. 's Namiddags ten 4 uuren had men, volgens berigt uit Weenen, aldaar een geweldigen Storm, die tot middernagt duurde. In Leipſig was dezelve van 5 uuren 's namiddags tot 8 uuren 's avonds allerverſchrikkelykſt woedende, en komende uit het Noordwesten. In Dresden heeft men denzelven mede 's namiddags ten 4 uuren waargenomen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VOLKS-DEUGD, EN VOLKS-VERBASTERING.

(*Uit het Engelsch.*)

Not all the threats, or favours of a Crown,
A Prince's whisper, or a Tyrant's frown,
Can awe the ſpirit, or allure the mind,
That to ſtrict public virtue is inclin'd,
On higher ſprings true men of honour move;
Free is their ſervice, and unbought their love:
When danger calls, and honour leads the way,
With joy they follow, and with pride obey.

WAnneer wy tot den eerſten oorſprong van Volksdeugd opklimmen, en de onderſcheide uitwerkzels, voortkomende uit den overmeesterenden invloed van verſchillende heerſchende Driften, zullen wy bekwaam zyn om reden te geeven, van de verbaazende lotgevallen en omwentelingen in de meeste Staaten voorgevallen.

Van alle Menschlyke driften kan de Eerzugt het nuttigst of het ſchadelykst zyn voor een Volk. De zugt om verwondering te verwekken, en toejuiching te verwerven, ſchynt zo oud als de Mensch, en vergezelt ons van de wieg tot het graf. Elk wil zich van den gemeenen hoop onderſcheiden, en zoekt, zelfs in deeze wereld, eene ſoort van Onſterflykheid. —— Wanneer deeze begeerte tot lof en toejuiching 't eenig einde is, 't welk zich de Eerzugt voorſtelt, dan wordt dezelve eene hoofddrift; alle andere driften moeten daar aan ten dienſte ſtaan, en medewerken om het voornaam bedoelde einde te bereiken. Maar of deeze dorst na roem, deeze togt na een ingebeeld leeven, welke alleen op de tong van anderen beſtaat, lofwaardig of te laaken, nut dan ſchadelyk is, moet alleen bepaald worden, door de middelen ter voldoeninge daar van aangewend, welke altoos ingerigt zullen weezen tot het geen de Ziel

beheerscht. Volgens dit beginzel kan, schoon de middelen verschillen, het einde 't zelfde weezen, van den Held tot den Stryder in 't Beesteperk, van den Wetgeever, die een wetboek opstelt om een nieuwen Staat te vormen, tot den Kleermaaker, die een nieuwe snof van kleeding uitvindt: want het was het zelfde beginzel, strekkende tot het zelfde einde, 't welk EROSTRATUS aanspoorde om den Tempel van DIANA in brand te steeken, en ALEXANDER om de wereld in vuur en vlam te zetten.

Daar is geen merkteken, 't welk zo vast de heerschende zeden van een Volk, in verschillende tydperken, uitwyst, als die geestneiging welke het hoofdvoorwerp wordt van openbaare toejuiching. Want daar het hoofdvoorwerp der toejuiching, noodwendig, de heerschende mode zal worden, en daar de heerschende mode altoos van de voornaamste en aanzienlykste des Volks den oorsprong ontleent, zal, indien het voorwerp der toejuiching pryzenswaardig is, het voorbeeld der Grooten eenen rechtmaatigen invloed hebben op Lieden van minder rang; indien laag of ondeugend zal het geheele lichaam des Volks dien zelfden weg inslaan, en ras besmet worden. Overzulks kan 'er geen wisser en vastgaander kenmerk weezen, waar uit wy kunnen oordeelen over de Volks-deugd of Volks-verbastering, van eenige Natie, in eenig tydperk haars bestaans, dan 't geen men opmaakt uit deeze Characters, welke het meest uitstaken in elk tydperk haarer geschiedenissen.

Deeze merkwaardige Characters op te maaken; het einde, 't welk zy zich, in alle hunne bedryven, voorstelden, na te speuren, 't geen ons alle de heimlyke roerzels ontdekt; en de middelen, ter bereiking daar van gebruikt, na te gaan, is niet alleen het vermaaklykste; maar ook het nuttigste gedeelte der Geschiedenissen: want daar het hoofdvoorwerp van toejuiching hervoortkomt uit de heerschende zeden eens Volks, zal dit noodwendig meest gezogt worden, en invloed behouden op de zeden van volgende geslachten, tot dat het wederstreefd worde, en allengskens plaats maake voor eenig nieuw voorwerp. Gevolglyk kunnen wy de heerschende zeden eens Volks gemaklyk naspeuren, indien wy agt slaan op het toe-of afneemen van goede of kwaade Characters, zo als zy ons vermeld worden in hunne Jaarboeken: dewyl het meerendeel doorgaans zal tragten uit te munten, in dat geen, 't welk op dien tyd het heerschend voorwerp der toejuiching is. Hier uit mogen wy ook nagaan, hoe de zeden van eenig Volk allengskens

den

den weg baanden tot elke merkwaardige verandering in hun Staatsbeſtuur. Want geene weezenlyke verandering kan 'er ooit in eenig Staatsbeſtuur gebeuren, (uitgenomen die door geweld en buitenlandſche overmagt veroorzaakt wordt,) tot dat de heerſchende zeden van het Volk ryp zyn tot dus eene verandering. Daar dan dezelfde oorzaaken altoos ſoortgelyke uitwerkzels voortbrengen, mogen wy, dusdanige zeden onder ons eigen Volk ontdekkende, als die de heillooze verandering in het Staatsbeſtuur van eenig ander vry Volk voorgingen, tevens gisſen wat ons Land en Volk over 't hoofd hangt.

In de vroegſte Kindsheid en eerſte opkomst der oude Gemeenebesten, wanneer de noodzaaklykheid der zelfsverdeediging een manlyken en oorlogzugtigen geest het Volk ingeboezemd, en de volduuring van die zelfde noodzaaklykheid, deeze in eene hebbelykheid veranderd hadt, werd de Liefde tot hun Vaderland welhaast het heerſchend voorwerp der openbaare toejuichinge. Dit heerſchend voorwerp was ook het doel waar op elk, wiens eerzugt hem aanprikkelde om na openbaaren roem te dingen, mikte, en geraakte dus welhaast in de mode. Al het Volk, in deeze Gemeenebesten, brandde door het edelmoedig beginzel van Volksdeugd, tot de hoogſte maate van Geestdryvery opklimmende. De Rykdom hadt toen geene bekoorelykheden, en alle de betoverende vermaaken der weelde waren onbekend of veragt. En deeze dappere lieden ondergingen, met blaakenden yver, de grootſte moeilykheden en gevaaren; zy tartten den dood zelf in het najaagen van dit verrukkend voorwerp humer algemeene wenſchen. Elk zorgde, waakte, ſlaafde, ploegde, zwoegde en zweette niet voor zich zelven; maar tot 's Lands best. Dit edelmoedig beginzel deedt de Kweekſchoolen van braafheid en heldhaftigen nayver, de *Olympiſche* en *Iſthmiſche* en andere openbaare *ſpeelen* oprigten. De overwinning op deeze tooneelen van roem behaald, hieldt men voor het hoogſte toppunt des menschlyken geluks. Een Olyf- of Lauwerkrans (de prys des Overwinnaars,) die „ Palma nobilis", welke, gelyk HORATIUS het uitdrukt,

„ *Terrarum dominos evehit ad Deos*".

was, in deeze edelaartige tyden, meer het voorwerp van nayver, dan alle de Eertekens die heden ten dage de Eerzugt aanzetten. Laat ik hier byvoegen, dat die kroonen en kranſen alleen de beloonigen van verdienſten waren,

en altoos den geenen, die ze droeg, eenen onderſcheidenden luister gaven. De eere, in deeze Spelen behaald, werd welhaast het geliefd onderwerp der Dichteren, en de bekoorlykheden der ſpeelkunſte riep men te hulp om de bevalligheden der Dichtkunſte te vermeerderen. De Lofredenen kwamen voor den dag met alle kragt der welſpreekenheid en de bloemen der Rederykkunſte, en voegden zich by de getrouwheid en ernsthaftigheid der Geſchiedenisſe. De Schilder- en Beeldhouwkunde bragten 't haare toe, om de gedagtenis der Overwinnaaren te vereeuwigen. Dit waren de prikkels, welke de *Griekſche* Jeugd opwekten om de ſtappen van de Vaderlandlievende Helden na te volgen, die deeze beroemde Spelen hadden ingeſteld. Hier uit ontſtond de fyner ſmaak voor Kunſten en Weetenſchappen in *Griekenland*, welke die meesterſtukken van allerlei ſoort voortbragten, wier onnavolglyke overblyfzels ons heden niet alleen bekooren, maar te regt de hoogstgaande verwondering opwekken.

Deeze ſmaak bragt nieuwe voorwerpen van toejuiching ter baane, en verdrukten, ten laatſten, die waar uit dezelve zyn herkomst hadt. De Dichtkunst, de Welſpreekenheid, de Zang-en Speelkunst werden ook, in de openbaare Speelen, voorwerpen die de eere prikkelden, en de eerbewyzen, daar aan verleend, openden eenen nieuwen weg tot roem en onſterflykheid. Vermaardheid was het einde 't welk ieder zich voorſtelde, waar op zy allen hoopten; zy die wantrouwden deeze te verkrygen, langs den ruwen, harden en gevaarlyken weg des Krygs, ſloegen dit nieuwe pad, met bloemen beſtrooid, in, 't welk binnen kort vervuld was met een laaghartige menigte ſlaaffche naavolgeren. Vorſten werden Dichters, aanzienlyke Mannen Speellieden; men kogt met geld de Regters, op de openbaare ſpelen, om, ten einde zy ſlegte verzen en gebreklyke uitgevoerde ſtukken bekroonden met de eere, oorſpronglyk alleen voor de verdienſten geſchikt. Deeze ſmaak kreeg meer of min de overhand in elken Staat van *Griekenland*. *Sparten* alleen uitgezonderd, naar gelange van de geestgeaartheid van elk Volk; doch vondt eerst ingang te *Athenen*, welke Stad wel haast de voornaamſte Zetel werd der Zanggodinnen, en fraaije Kunſten.

Zodanig een nieuw voorwerp van toejuiching, een nieuwen ſmaak invoerende, bragt eene heillooze verandering te wege in de Zeden der *Athenienſeren*, welke eene medewerkende oorzaak was van den val huns Gemeenebests.

Want,

Want, de Zeden der *Athenienſeren* werden wel beſchaafder, doch tevens bedorvener, en de Volksdeugd hieldt allengskens op, het voorwerp te weezen van openbaare toejuiching en nayver. Niet langer opgewekt door deeze beweegreden, welke een geduurig prikkelende ſpoor tot eere geweest was, vervielen zy in den doodſlaap eener laffe verwyfdheid. De Staats-inkomſten, geſchikt om de Land- en Zeemagt in ſtand te houden, werden verkwist in openbaare feesten en vermaaklykheden. De Schouwburg was het hoofdvoorwerp der gemeene zorge, de tooneelen krielden, terwyl de Legerplaatzen van Volk ontbloot waren. Hy die op het Tooneel best ſpeelde, of best een Tooneelſtuk wist uit te voeren, was, in ſtede van den bekwaamſten Veldheer of Vloothoofd, het voorwerp van 's Volks gunst en toejuiching. Krygsdeugd en Oorlogskunde waren op laagen prys gedaald; de Dichters en Tooneelſpeelders droegen de eere weg, welke de Liefhebber des Vaderlands en de Held alleen verdienden, terwyl de moeilyk verdiende beſolding van den Soldaat en Matroos beſteed wierd, om den luien en in weelde verzonken Burger te bederven.

PLUTARCHUS, onderzoekende of de *Athenienſers* meer uitſtaken in de Kunſte des Oorlogs of des Vredes, berispt zeer ſtreng hunne onverzaadelyke trek tot uitſpanningen: en konden wy dien eerwaardigen Wysgeer uit den dooden doen verryzen, om eens het oog te ſlaan op de tegenwoordige Zeden der *Engelſchen*, zou hy daar in geen juist gelykend afbeeldzel vinden van die der *Athenienſeren*, op den tyd, die onmiddelyk hunne onderwerping aan de *Macedoniers* voorginge? Zou hy dezelfde opeenvolging van dag-en ſlagt-vermaaken niet aanſchouwen, geſchikt naar den ſmaak van allerlei ſlag van menſchen? Van het openbaar Ontbyt, zo zeer ſtrekkende om den tyd des Koopmans weg te neemen, en zynen vlyt te verdooven, tot onze hedendaagſche *Bacbus feesten*, de middernagt ronkeryen der Masqueraden? Indien hy de *Athenienſers* beſtrafte, om dat zy te veel tyds ſpilden in 't hooren van kuiſche en manlyke Tooneelſtukken van SOPHOCLES en EURIPIDES, wat zou hy dan niet gezegd hebben van de *Shakeſpearomania* (mag ik het zo noemen), die onlangs zo zeer de menſchen van allerlei rang en ouderdom bezeten heeft? Weinigen kunnen voor deeze hunne drift eene andere voldoende rede geeven, *dan dat het de Mode was*. Zou hy niet overtuigd weezen dat de Mode hun alleen beheerschte, wanneer hy zag dat het zelfde Volk met dien zelf-

zelfden yver loopt om de lafheden van een hedendaags Blyſpel te hooren, en de ontugtigheden van eene Pantomime toejuicht? Zou hy niet verklaaren, dat zy de *Athenienſers* in ligtvaardigheid en losheid zo verre overtroffen, als zy beneden hun waren in ſmaak en oordeel? Want PLUTARCHUS berispt den kieſchen ſmaak der *Athenienſeren* in de treffelyke Dichtwerken deezer onvergelyklyke Dichteren niet; maar die overmaatige drift voor het Tooneel, 't welk, door een nieuw voorwerp van toejuiching te worden, bykans die dapperheid, waar door zy voorheen zich zo zeer beroemd maakten, hadt uitgebluscht; en bezorgder gemaakt, wegens den uitſlag van een nieuw Tooneelſpel, of de beſliſſing wie van twee elkander na de kroon ſteekende Tooneelſpeelders den voorrang moest hebben, dan wegens het lot huns Lands. Maar welk een denkbeeld zou hy zich vormen van lieden, die onder ons een aanzienlyker rang bekleeden, wanneer hy zag hoe zy, die in tyden van gevaar en nood, door hun voorbeeld de kwynende geesten des Volks moesten opbeuren, door de kragt huns voorbeelds, hunnen tyd ſpillen met te luisteren na de niets beduidende zangtoonen der Opera; eene maate van verwyfdheid, welke ten tyde der grootſte verbasteringe, aan de *Griekſche* Vrouwen zelf tot ſchande zou geſtrekt hebben. Indien hy onderrigt was, dat deeze ſoort van uitſpanning zo weinig overeenkomt met den manlyker aart der *Britten*, en hunne lugtſtreeke, dat wy genoodzaakt zyn, voor groote ſommen gelds, de ſlegtſte Zangers en Zangeresſen uit *Italie* te koopen, wat zou hy dan van ons verſtand denken? Maar zag hy de onbeſchoftheid deezer huurlingen, en de ſlaafſche onderwerping der Ophouders van de Opera aan die Afgoden van hun eigen maakzel, hoe zou zulk eene bovenmaatige gekheid zyne veragting en verontwaardiging opwekken? Hoe zeer zou hy verwonderd ſtaan als hy, te midden van deeze tooneelen der uitſpanninge, en dien kring van onophoudelyke vermaaken, hoorde klaagen over armoede, belastingen, het verval des Koophandels, en de bezwaarlykheid om den noodigen onderſtand tot 's Lands dienst te krygen; klagten, welke uit alle hoeken voortkomen? Wat zou hy 'er van denken, dat wy dagelyks nieuwe ſchulden maaken, en nogthans meer rykdoms verkwisten in noodloozen toeſtel van trein, kleeding, tafel, en ontelbaare andere ſtukken van overdaadige weelde, dan in ſtaat zou weezen om onze Vlooten in ſtaat, en onze Legermagten op de been, te houden? Zeker hy zou niet

niet kunnen nalaaten zulk een Volk voor zot, ongeneeslyk zot, te verklaaren, en overgegeeven om zich zelven in den grond te helpen.

Verre de meesten kunnen niet nalaaten te denken, dat de zodanigen, die in vrye Staaten leeven, met hun gelukkig lot ingenomen, ook hun best doen om dat geluk te doen volduuren; en dat elk, zyn eigen welvaaren aan 't algemeen welvaaren verbonden vindende, even gelyk die op een ſchip hunne reize voortzetten, alle zyne bekwaamheden aanwendt om 't zelve in ſtand te houden en te bevorderen, weetende dat het eene met het andere moet verlooren gaan. Dit denkbeeld wekte de Volksgezindheid op, en de veelvuldige moeilykheden en gevaaren, aan welke de *Romeinen* en andere vrye Volken, zich bloot ſtelden, heeft men opgenomen voor duidelyke blyken, dat zy deel namen in 't geen onder hun omging, en dat de Volksdeugd hun verpligtte om dit niet te verwaarloozen.

Men heeft desgelyks geoordeeld, dat Vrye Staaten, door de veelvuldige verkiezingen van Overheden, Kweekſchoolen waren voor groote en bekwaame Mannen; dewyl de een den ander poogt te overtreffen, om in eere en aanzien gevorderd te worden, waar toe hy geen ander regt heeft dan 't geen voortkomt uit zyne verdienſten; een ſtuk in 't welke zy zo gelukkig ſlaagden, dat een derzelve, zonder grootſpraak, gezegd mag worden meer uitmuntende Mannen voortgebragt te hebben, dan alle de Opperheerſchappyen, die oit in de Wereld geweest zyn. En TACITUS merkt, te dier gelegenheid, aan, dat groote en uitſteekende Geesten ontbraken, wanneer de Vryheid verlooren ging, en alle bevorderingen den geenen in den ſchoot vielen, die 't meest tot de ſlaaverny overhelden; want de zulken bevlytigden zich niet om de zaaken te verſtaan, die van den wil van één Mensch afhingen, en hadden geen ander belang, dan om de uitwerkzels van 's Vorſten toorn te ontwyken, 't welk best geſchiedde, door zich te wagten, om niet als een Voorſtander der Deugd aangezien te worden. Hier op moest men zich toen uitleggen, en de bedreevenſte in die kunst kreegen den naam van *Scientes temporum*. Menſchen die zich naar den tyd wisten te ſchikken.

De Menſchen zyn dapper en onvermoeid, wanneer zy voor zich zelven en hun Vaderland vegten; zy betoonen zich uitmuntend in alle de Kunſten des Oorlogs en des Vredes, wanneer zy in manlyke oefeningen opgebragt, en van hunne Vaders en Leermeesters geleerd worden, zich te

verheugen in de eere daar door verworven. Zy beminnen hun Vaderland, wanneer het geluk van elk byzonder lid begreepen is in 't algemeen geluk, en het voordeel hunner vorderingen ten algemeenen welzyn ſtrekt. Zy waagen hachlyke kansſen, en ondergaan moeilykheden voor het Staatsbeſtuur, wanneer het rechtmaatig wordt gehandhaafd; wanneer de onſchuld veilig en de braafheid geëerd is; wanneer niemand zich van 't gemeen onderſcheiden vindt, dan die zich daar boven verheft door zyne manhafte daaden; wanneer geene eere te groot gerekend wordt voor de zodanigen, die zich wel kwyten, of 't moest zulk eene eere weezen als niet kan medegedeeld worden aan anderen van gelyke verdienſten; als de kragten van den Staat ten algemeenen oirbaar ſtrekken, zetten zy hunne Perſoonen, hunne Middelen, hunne Vrienden daar voor op, en prenten dusdanige neigingen hunne Kinderen in van de vroegſte jeugd af. De gehoorzaamheid, waar in de *Romeinen* werden opgewiegd, leerde hun gebieden: en weinigen vonden zich toegelaaten tot laagere bedieningen, of zy hadden zulke proeven gegeeven van hunne bekwaamheden voor 't Gemeenebest, die hun tot hooger waardigheden geregtigden. — *Rome* was ſteeds de Moeder van zulke Mannen, zo lang haare Vryheid duurde; doch deeze zag men niet overweldigd, of de Deugd tevens met tak en wortel uitgerooid; het Volk werd laaghartig en ſnood, de geringe overblyfzels van den Adel lui en verwyfd, en hunne *Italiaanſche Bondgenooten* hun gelyk wordende, ſteunde het Ryk, zo lang 't nog ſtondt, alleen op de kragt der Vreemdelingen.

Der *Grieken* Volks-deugd onderging 't zelfde lot, en gaf den geest met het ſterven der Vryheid. In ſtede van zulke Krygslieden als in hunnen tyd geens gelyken hadden, en zulke Vloot- en Legerhoofden, Wetgeevers en Staatsmannen, als aan alle volgende Eeuwen met recht tot verwondering ſtrekken, zonden zy zwermen uit van Speellieden, Wagenmenners, Roſiaanen, en dienaars van de vuilſte lusten, of beuzelende, geveinsde Wysgeeren, niet veel beter dan de evengemelde laage ſchepzels, en de Hoven der Keizeren waren altoos vervuld met dit gebroedzel.

't Is ongerymd dit toe te ſchryven aan de verandering der tyden; want de tyd verandert niets; en niets was in deeze tyden veranderd; dan het Staatsbeſtuur alleen, en deeze verandering ſleepte alle de andere mede. Dit is niet toevallig geſchiedt, maar volgens de regels door GOD in de natuur vastgeſteld, waar uit voortkomt dat de uitkomſten

aan

aan de oorzaaken beantwoorden. De vrugten zyn altoos van dezelfde natuur met de zaaden en wortels, waar uit zy voortkomen; en men kent de boomen aan de vrugten die zy draagen. Gelyk de Mensch een Mensch voortbrengt, en een Beest een Beest teelt, zal die Maatschappy van Menschen, welker Staatsbestuur gegrond is op regtvaardigheid, deugd en 't algemeene welzyn, altoos Mannen koesteren, geneegen en gereed om aan die loflyke einden te beantwoorden: en die Maatschappy, welke alleen bedoelt om eenen enkelden te verheffen, en zyn eerzugt te streelen, zal overvloeijen van Lieden, die hen daar alleen op toeleggen. Alle Menschen zoeken 't geen hun voordeelig toeschynt.

De zodanigen, die onder een goede Tugt worden opgevoed, en zien, dat alle voordeelen aan hun Land door braave daaden toegebragt, tot eer en nut strekken van zich zelven, van hunne Kinderen en Bloedverwanten, krygen, van hunne kindschheid af, liefde voor 't gemeene welzyn, en zien de belangen van 't Vaderland als hunne eigene aan. Wanneer zy geleerd hebben deugdzaam te weezen, en zien dat de Deugd agting baart, zoeken zy geene andere bevorderingen dan die langs den weg van braafheid zyn te verkrygen, en geen Land, waar dit in zwang ging, ontbrak het oit aan veelvuldige uitmuntende Mannen. Wanneer het, in tegendeel, blykbaar is, dat de besten gehaat, veragt, of tot slagtoffers van den Staat geschikt worden; en alles na de zinlykheid en ten voordeele van een enkelden strekt, die dikwerf de slegtste van allen is of door de slegtsten bestuurd wordt, en beschikkingen maakt over eer, rykdom en waardigheid naar willekeur, en zyne gunst alleen kan verworven worden, door de kruipendste onderwerping, of eene geveinsde genegenheid voor zyn Persoon, gepaard met eene slaafsche gehoorzaamheid aan zyne bevelen, zal alle bevlytiging tot braave daaden ophouden; en, geen Mensch bezorgd om zich zelven of zyne Kinderen groote bedieningen waardig te maaken, zullen de zodanigen, die 'er op gesteld zyn door bedriegeryen, omkoopingen, en vleiende redenen zich daar toe den weg baanen: door welke middelen, waare verdienste, met alle Volks-deugd, binnen kort, geheel zal verdwynen.

VAN EEN ADERSPAT- EN VLIEZIGE NAGEL OP HET OOG, MET EEN HARD KNOBBELTJE OP HET DOORZICHTIG HOORNVLIES.

Door den Heer PRECOURT, Mr. Chirurgyn van de Stad Arras, in Artois.

(*Uit het Fransch.*)

DE Heer *Denisfel*, Priester kapelaan van de Parochie Saint-Isbergue-les Aire en Artois, bisdom van Saint-Omer, kreeg in de maand Maart van het verleeden jaar (1769) eene ontfteeking aan het linker oog, waar voor hy, eenige dagen, verfcheide middelen gebruikte, hem van verfchillende perfoonen aan de hand gegeeven, welken het gebrek verergerd hadden.

Hy ging eindelyk om raad naar den Pastoor van Lozinghem, niet ver van Bethune, die geroemd wordt in het geneezen van gebreken der oogen. Dees nieuwe *Taylor* deedt hem een langen tyd zyne middelen gebruiken; doch in plaats van verbetering verzwaarde de ontfteeking ongemeen: het bindvlies zwol op; en de opgeproptheid der vaten liep voort tot aan het doorzichtig hoornvlies. Dit veroorzaakte hem heftige pyn, en belette hem voorwerpen te kunnen zien. De Lyder befloot nu de middelen van den Pastoor te laaten vaaren, en een Chirurgyn te raadpleegen, die hem tweemaal deedt aderlaaten, hem huisbaden, verkoelende foupen, oogwaters en een behoorlyke levensregel voorfchreef. Hier door verminderde de ontfteeking: de pyn verdween; en hy kon weder voorwerpen zien.

Het gebrek was echter nog verre van geneezen te zyn. Doch de Chirurgyn, edelmoediglyk bekennende dat hy niets meer wist te doen, riedt deezen Geestelyken elders hulpe te zoeken. De laatfte was hier toe te meer genoodzaakt, om dat hy geen rechter oog tot zyn gebruik hebbende, zyn gezicht geheelenal afhing van de behoudenisfe van het ander.

Hy kwam den 9 Juny te Arras, en by my. Het onderzoek op zyn oog deedt my een *Pterygion* of vliezige Nagel bemerken, zeer dik, en ook breed, doorvlogten met aderfpattige vaten, zyn begin neemende van de traan-knobbel, en voortgaande tot en zelfs over een gedeelte van het doorzichtig hoornvlies; en waar de Nagel eindigde een knobbel-

beltje, wit en eeltagtig, een groot derde deel van het hoornvlies beſlaande, 't welk zich tot aan den oogappel uitſtrekte.

Ik oordeelde de geneezing te moeten beginnen met de wegneeming van den Nagel. Voorbereidingen achtte ik onnodig: de baden, verkoelende ſoupen enz. welken de Lyder gebruikte, maakten dat ik dezelven kon achter laaten; en ik ging den eerſten dag tot het handwerk over, op de volgende wyze. Den Lyder op een gemeenen ſtoel gezeeten, werden de oogleden open gehouden door een helper achter hem geplaatst; ik vatte den Nagel in zyn midden met een bekwaam haakje; en na hem een weinig van den oogbol opgeligt te hebben, ſneed ik hem, van den buitenkant beginnende, in twee of drie ſneeden met een ſchaar weg.

Deeze wyze ſcheen my eenvoudiger en veiliger dan een zyden draad of een paards-hair, waar van men zich in deeze Operatie doorgaans bedient.

Ik deed hem het oog betten met een afkookzel van de Heemstwortel, wat laauw gemaakt, om de ontlediging te bevorderen der vaten welken weinig bloed gegeeven hadden: en liet 'er voorts een drukdoek, in het zelfde vogt nat gemaakt, opleggen, welken men dikwils ververschte. Hy werdt onder den leefregel gebragt van zieken die weer bekomen, met bevel om allen dag een boutelje wei te drinken en een Klisteer te laaten zetten. Den anderen dag zag ik hem weder, en bevond zyn oog in een vry goeden ſtaat.

De Nagel was hier niet het ergſte gebrek: het knobbeltje op het hoornvlies, welk een verlies van het gezicht deedt vreezen, ſcheen my van grooter gevolg, voornaamlyk, om dat het moeilyk met veiligheid kon weggenomen worden. Het mes ſcheen my niet zonder gevaar: bytende poeders konden het zelve niet aangrypen, zonder ook de omliggende deelen aan te doen. En het zelfde dagt ik aangaande de vogten van gelyke natuure. Ik oordeelde derhalve de *Lapis Infernalis* het veiligſt om dit ſchroomlyk uitwas te vernielen. Men is meester van dit bytmiddel: men kan het beter dan eenig ander bepaalen, en 'er andere deelen voor beſchermen. De onderneeming was niet zonder bekommering, doch het geval vereischte dezelve. Den 11 Juny kauterizeerde ik de geheele uitgebreidheid van den knobbel; en eer dan de oogleden te laaten ſluiten, wiesch ik de korst ryklyk met een laauw afkookzel van de Heemst, door behulp van een ſpuitje, om de overige deelen voor de

de aandoening van het bytmiddel te beveiligen. Het zelfde vogt werdt tot een Oogwater gebruikt. De Lyder hadt heftige pyn en sliep den geheelen nagt niet.

Deeze pyn was over, toen ik hem den 12 zag. Een gedeelte van de korst was reeds gevallen; alles stondt wel: het oog was echter wat rood. Den 13 liet de val van de geheele korst een vry groote en diepe zweer; en men zag geen overblyfzel van den knobbel, zo dat men tot geen nieuwe aanraaking behoefde te komen. Den 15 gaf ik, om dat de plaats, waar de Nagel was weggenomen, wat veel etterde, een Oogwater van Gerst, Agrimonie en Roozen-honig. Den 17 deed ik by vier uncen van dit vogt dertig greinen witte Vitriool mengen. De ettering verminderde; en de zweer werdt van dag tot dag kleiner. Eindelyk gebruikte ik, in plaats van dit middel, het wit van een ei tot sneeuw geklopt, met dertig greinen witte Vitriool.

Dit laatste middel deedt de geneezing zo spoedig voortgaan, dat de Geestelyke, op den vyftienden dag na de eerste Operatie, volmaakt geneezen, naar huis trok. Van dit dubbel gebrek was niets nagebleeven, dan een gering lidteeken op het hoornvlies, 't welk den doorgang van de lichtstraalen niet verhindert.

Het gebruik van dit laatste oog-middel is my altyd van veel dienst geweest; en zo dikmaals als ik het te werk gesteld hebbe, zag ik een spoedige geneezing volgen. Daar zyn veele Schryvers die het wit van een ei zeer aanpryzen in zekere gebreken van deeze werktuigen; doch zy hebben de bereiding niet opgegeeven, als ik de gewoonte hebbe, volgens 't gene boven gezegd is.

EEN NIEUW MIDDEL VOOR DEN STEEN DER BLAAZE.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Druppen. Neem een vast loogzout uit gewasschen en zuivere levende kalk, van elks een pond; meng en stort dit in een verglaasden pot; giet 'er anderhalve pint water op; laat het staan zeven of agt dagen, het zelve dagelyks met een yzeren of glaazen roede omroerende; doe 'er dan nog een pint water by; en giet, na

dat

dat het nog een dag of twee geſtaan heeft, het helder vogt in een fles om te bewaaren.

Neem een welgevoed jong hoen, agt of tien maanden oud, kook het in drie pinten water op anderhalve pint, met eenige gemeene keuken-groente, doch zonder zout; ſchuim, als het koud geworden is, 'er al het vet af. Doe by een halve pint van dit kookzel twaalf van de gemelde Druppen; deel het in twee gelyke deelen; neem één te tien uuren 's morgens, en het ander te agt uuren 's avonds, doende 'er dagelyks twee Druppen meer by, tot aan het getal van vyftig of zestig; ſommigen kunnen zestig, zeventig of nog meer verdraagen; anderen geen veertig. Hierom is het best zich te ſchikken naar dat men 'er ongeſteldheid of bezwaaring van voele, welke aanmerklyk zynde, moet het getal zo verre verminderd worden, dat de Lyder het met gemak en veiligheid konne verdraagen.

Vermids dit middel langzaam werkt, kan een lang achtervolgd gebruik zwakheid in de maage en darmen verwekken, en ſomtyds in het geheele geſtel, en dus zonder uitwerking zyn: om dit te voorkomen, moet men, een uur voor het gebruik, een drachme van de wortel van Simarouba, tot een fyn poeder gemaakt, neemen.

Op deeze wyze moet een Lyder zes of zeven weeken voortgaan, en dan het middel eens agt of tien dagen nalaaten; laat hy in deezen tuſſchentyd een wynglaasje van de volgende tinctuur neemen. Giet op twee uncen gepoederde Kina een halve ſtoop roode Portwyn, laat dit acht en veertig uuren op een warme plaatſe ſtaan, het zelve dikwils omſchuddende; giet den wyn helder af, en doe op het overſchot een pint water, laat het, na vier en twintig uuren geſtaan te hebben, doorlekken en giet het by den wyn.

Een naauwkeurige opvolging van deeze regeling weet Ik heeft ſommigen een volkomen geneezing, anderen groote verligting toegebragt; terwyl een lang aangehouden gebruik van het loogzout alleen by eenigen de maag zo zeer verzwakte, dat men het gebruik moest nalaaten, al voorzag men reeds dat het van dienst zou zyn; doch door de voorgeſtelde wyze heeft men getragt allen hinder te weeren. Men moet hier veel acht geeven op de over 't hoofd hangende zwakheid, zo wel als op de uitwerkingen van het middel, het welk als veele anderen, door een langduurig gebruik zyne kragt op het lichaam zal verliezen, om dat het geſtel, als het ware, 'er aan gewend is.

EEN

EEN MIDDEL OM OPGEZET PLUIMGEDIERTE VOOR BEDERF TE BEWAAREN.

(*Uit het Engelsch.*)

DE onkunde van zodanig een middel doet veel fraije dieren, en inzonderheid vogelen, in een zeer gebreklyken ſtaat in onze handen komen. Ik heb in veele Kabinetten van Europa de overblyfzelen van fraai pluimgedierte door inſecten vernield gezien. Sommigen hadden ander verderf geleeden, door een verkeerde behandeling by de eerſte verzameling. Dit heeft my bewogen naauwkeurig om te zien naar een rottingweerend middel tot bewaaring van kleine dieren. Ik heb de moeite gedaan om van den Heer D'AUBENTON opziener van het Kabinet des Konings te Parys zelve alle nodige onderregting te bekomen. Ik heb de toebereidingen van wylen den vernuftigen LEMAN onderzogt, en menigvuldige navorſching gedaan onder myne bekenden, en weete nog niets beters en van meer uitwerking dan het volgende.

Zwarte Peper, en *Gengber*, van elks een unce; *Kamfer*, en *Kruidnagelen*, van elks een halve unce; *Aluin*, een drachme; *Salpeter*, *gemeen Zout*, van elks een halve drachme. Poeder deeze dingen en meng ze.

De ingewanden der dieren moeten uitgenomen en de buik met dit mengzel gevuld worden, of eene laag hier van, en dan een dunne laag Werk, het een om het ander, waar na de inſnyding van den buik wederom zorgvuldig toegenaaid moet worden. Ook mag men wel een gedeelte van de bereiding met een pen door de ſtrot neerduwen. Na verloop van eenige dagen moet het voorwerp gezet worden in een ſtand, waar in men het wil behouden door middel van een houten ſtelzel of doos; of, als de dieren groot zyn, van yzerdraad door verſcheide deelen doorgebragt naar de beoogde ſtanden. In een maand of zes weeken krygen ze ſtyfte, en blyven dan zo.

Dergelyk iet heb Ik ſedert eenige jaaren beproefd, en bevonden dat het beſtand bleef, zelfs tegen de inſecten van de West-Indiën, welken zeer verſlindende zyn, doch een

een grooten tegenzin ſchynen te hebben tegen het mengzel van deeze ſpeceryen met kamfer en middezouten.

Ik onderwerpe echter myn voorgaande waarneemingen gaarne aan de beproeving en het oordeel van kenners der Natuurlyke Historie; en ſchoon Ik my verheugen zou iet toegebragt te hebben tot nutte onderregting, het zou my geen minder ſtoffe van vermaak zyn, eenige verbetering hier op te zien van iemant die gelukkiger was dan ik in alle vereischten, waarom Ik het bovenſtaande geſchreeven heb, te beantwoorden.

VERHANDELING OVER DE AMBERGRYS, OF GRYZE AMBER, *door de Heeren* ABRAHAM ABELEVEN (*) en *Doctor* FELDMANN.

DE oneindige verſcheidenheid van gevoelens over den oorſprong van de AMBERGRYS, en de duisterheden waar mede men zig voldaan heeft, om dien oorſprong te verklaaren hebben zeer grove dwaalingen veroorzaakt, waar in veele Schryvers ten dezen opzigte zyn gevallen. Daar zyn 'er die deze zelfſtandigheid doen beſtaan in de vermenging der onreinigheden van zekere Vogelen; anderen neemen ze voor de uitwerpzelen van den Walvisch; anderen voor de harst van zekere boomen die langs de ſtranden groeijen; anderen zelfs voor een ſoort van Kamfer; en, om geene meer gevoelens op te haalen, men verbeeldt zig deze ſtof ook als eene vermenging van Schuim, Wasch, Honing, tot haare volmaaktheid gebragt door de be-

(*) Deze Verhandeling is eigenlyk een *Rapport*, opgeſteld door den Hr. ABRAH. ABELEVEN, oud Gouverneur van *Ternate*, een der Molukkiſche eilanden, aan den Wel Ed. Heer J. MOSSEL, toen Gouverneur Generaal der Oost-Indiën te Batavia. Zy is ter hand gekoomen aan Doctor FELDMANN, die dezelve heeft medegedeeld aan de *Academie Royale des Sciences & belles Lettres* te *Berlin*, en men kan dezelve vinden in de *Histoire* dier Academie van 1763, in het voorleeden jaar 1770 uitgegeeven: men voegt 'er in eene Noot, onder deze Memorie, by, dat dit niet de eenige verpligting is welke de Academie aan dezen beroemden Natuurkundigen (*Dr. Feldmann*) heeft, wiens verdienſten te bekender zyn door het fraai kabinet van Natuurl. zeldzaamheden, dat hy bezit, en de geſchenken van alle ſoorten van hout, die hy, fraai gepolyst, aan de Academie heeft vereerd. Wy deelen deze korte Memorie *woordelyk* mede.

beweeging en werking van de wateren der Zee en de warmte der Zonne.

Maar gelyk alle deze gevoelens beuzelagtig zyn, en op geen grond ter wereld ſteunen, zo heeft eene zuivere zugt om zyne kundigheden uit te breiden, den Heer ABELEVEN, geduurende zyn verblyf op de Molukkiſche eilanden, genoopt om naauwkeuriger onderzoekingen daar omtrent te doen, en byzonderlyk het Stuk te ondervraagen, zo wel by den laatst overledenen Koning van TEDOR of TIDOR, als by den Vorst, die thans regeert. Zy hebben allen eenſtemmig getuigd, dat, toen dit Diſtrict hunner heerſchappy nog onderworpen was, zy verſcheiden maalen de Eilanden, *Papoetes* geheeten, bezogt hadden, en byzonderlyk die van *Salavatti* en van *Waygeen*, twee voornaame Provintiën, die voormaals afhankelyk van, en cynsbaar waren aan, de Koningen van *Tidor*, die daar Gouverneurs plagten te zenden, gelyk als in de Provintie van *Celeber* of Makaſſer. Om een volledíger kennis te verkrygen, hadden zy langs de zeekust eene menigte kleine ſtukken Amber opgezogt, en waren, onder anderen, tegenwoordig geweest by het uithaalen van dien grooten brok Amber uit de maag van dien Visch, den welken eene menigte Lieden, in verſcheide Vaartuigen geplaatst, uit het ſlyk hadden opgehaald, en die, naar hun berigt, wel vyftig *cobidos*, of elleboogen, lang moet zyn geweest, met een bek en eene keel van eene vervaarlyke wydte; het ſtuk Amber, dat men uit de maag van dezen Visch haalde, woog met het Vet, 't welk 'er rondom zat, omtrent tagtig ponden. Dit ſtuk is, zo ik my wel herinnere, in den jaare 1712 of 1713 aan deze Academie ten geſchenke gezonden.

Zie daar, naar alle waarſchynlykheid, wat verſcheiden Natuurbeſchouwers, ten opzigte van den oorſprong dezer dierbaare ſtoffe, in dwaaling gebragt, en hen geleid heeft, om te denken, dat onder derzelver naam drie verſchillende ſoorten moesten begreepen zyn, van die klei- en zwavelagtige ſtoffe, geformeerd door een ſoort van gisting, en [misſchien daarom] van zulk eene werkzaame doordringende Natuur, als men het Ambergrys bevindt te zyn.

Het *eerſte* ſoort is asgrauw van kleur, met bruine vlekken, of zelfs met gemarmerde kleuren; men houdt dit ſoort voor het best, en het duurzaamst. Het is gemeenlyk zuiver, helder, en van eene aangenaame reuk.

Het *tweede* is geheel bruin, vol onzuiverheden, vol aarde, zand, enz. het is zwaarer, en van een onaangenaamen

men reuk, die vry wel gelykt, zo als ook de reuk van

Het *derde* ſoort, naar de lugt, die een geel vet, gelyk aan dat, 't welk rondom de Amber zat, die men uit den grooten Visch haalde, van zich geeft, wanneer men het zelve ſmelt.

Volgens dit Rapport van den Heer ABELEVEN, ſchoon vry eenvoudig, denk ik, op genoegzaame gronden, een beſluit te mogen trekken, 't welk door Doctor KRIELE (*) insgelyks wordt toegeſtemd, namelyk dat de Amber zyn oorſprong heeft uit eene aardagtige vloeibaare Olie, die uit den grond van den Oceaan opkoomt, zig tot de oppervlakte des waters verheft, en daar hangen blyft, geſlingerd door de golven, tot dat het zout der Zee en de warmte der Zonne haar hebben vast doen worden, waar na zy allengs meer en meer hard wordt, en de wezenlyke gedaante van Amber aanneemt.

Als die Amber nu vervolgens door de Visſchen, zo wel grooten als kleinen, en zelfs door de Vogelen, wordt ingezwolgen, doet de hitte hunner maag en ingewanden dezelve ſmelten; het welk in de dieren eene geweldige benaauwdheid, en buitengewoone drukking, te weeg brengt, daar vervolgens hunne uitdrooging en dood uit voortkoomen, terwyl zy, vóór het noodlottig tydſtip, zo zwak worden, dat zy zig, zonder moeite, met de hand laaten vangen.

Deze oorſprong van de Amber vertoont zig nog beter door de vreemde ſtoffen die 'er mede vermengd zyn, gelyk als kleine ſteentjes, ſchelpen, gekorvenen, en andere dergelyke dingen. RUMPF, in zyn kabinet van *Amboinſche Rarit.* pag. 265. getuigt van een Visſcher een ſtuk Amber, dat nog week was, ontvangen te hebben. Ook laaten de deelen daar de Amber uit beſtaat, zig door de bewerkingen der ſcheikunde ligtelyk ontbinden. Met voorzigtigheid in dit werk voortgaande, haalt men uit de Amber een ſmaakeloos water, 't welk gevolgd wordt van een zuuren geest; waar na eene olie te voorſchyn koomt, die geel van kleur, en van goeden reuk is, en voornaamelyk een vlug en zuur zout, gelyk aan dat, het welk de Barnſteen geeft, en op den grond blyft 'er eene harstagtige, zwarte, en glinſterende ſtof over.

By aldien men, boven deze ſcheikundige bewerkingen, nog

(*) Deze is de Schryver der Memorie, waar van wy onmiddelyk na deze den hoofdzaakelyken inhoud zullen mededeelen, tot volkomener opheldering van zulk een duister ſtuk in de Natuurl. Historie.

nog nadere zekerheid begeert, of men waare Amber hebbe of niet, kan men een klein ſtukje daar van leggen op een blaadje goud in het vuur heet gemaakt; dan zal'er een ſterke damp van opgaan, die zeer weinig, en zeer zuivere asch zal agterlaaten, en 't is aan deze karakters, dat de kenners de egtheid en goedheid van de Amber beoordeelen.

Zommigen gebruiken hier toe ook een zuiver Porceleinen vat, overdekt, en met kookend water gevuld; de goede Amber, als men ze raspt, en men ze laat trekken als Thee, moet in eene vloeibaare gedaante boven dryven, en deze Proef is de zekerſte, en vordert tevens den minſten omſlag.

De hoedanigheden en uitwerkzelen van de Amber op het menſchelyk lighaam beſtaan, naar 't oordeel der Geneesheeren, hier in voornaamelyk, dat zy de zenuwen verſterke. Men kan dezelve met hoop van een gewenschten uitſlag gebruiken, zo wel onbereid, als bereid, op verzwakte, uitgedroogde lighaamen, en die verarmd zyn van levensgeesten, om het geheugen, de harſenen, het hart, en byzonderlyk de deelen der voortteeling te verſterken.

Verſcheidene roemen de nuttigheid van dit hulpmiddel ten uiterſten om het leven te verlengen. Dit uitwerkzel is bevestigd door een Geneesheer, die zeer beroemd is geweest in zyn tyd, *Verulamius* namelyk, die 'er by eigen ondervinding van ſpreekt. Dagelyks tien greinen onbereide, wel gepulverizeerde Amber, met tien greinen wel gezuiverde Salpeter of Nitrum, gebruikende, heeft hy een zeer hoogen ouderdom bereikt.

De bekwaamſte Geneesheeren egter veroordeelen het al te veelvuldig gebruik van de Amber, zo wel ten opzigte van de Vrouwen, die met Vapeurs geplaagd, als voor alle geſtellen, die aan de Hypokondrie en andere dergelyke laſtige toevallen onderhevig zyn.

SCHEIKUNDIGE VERHANDELING OVER DE AMBERGRYS DER MOLUKKISCHE EILANDEN (*). *Door den Heer* KRIELE.

HEt verſlag van de Scheikundige Proeven, ſchoon met veele nauwkeurigheid gedaan, en een voornaam gedeelte de-

(*) Dit is insgelyks eene Memorie uit de *Academie des Sciences & Belles-Lettres* de *Berlin*, en in het zelfde Stuk als de voorgaande te vinden; zy is, met dezelve, gezonden aan Dr. FELDMANN, en door

dezer Memorie uitmaakende, kan hier niet wel plaats hebben, om dat het de meesten onzer Lezeren langwylig en zelf verveelend voorkoomen zoude, wy zullen ons derhalven tot den uitflag derzelver bepaalen, dewelke mede kan werken, om den oorſprong, die in de voorgaande Memorie aan de *Ambergrys* is toegekend, nader op te helderen, en te doen zien, dat deze dierbaare ſtof in het Mineraal Ryk te zoeken is.

De Phlegma en de Spiritus, (de eene en andere van eenige zuuragtigheid voorzien,) die in de distillatien overgaan, en zelfs de eigen olie van de Amber, koomen inderdaad, in verſcheiden opzigten, met de overhaalingen van de Zwavel, het Joodenlym, de Naphta, de Steen-of Peteroly, (Petroleum) de Steenkoolen, en voornaamelyk de Barnſteen overeen; zo dat, ten opzigt van deze laatſte ſtof, (het Succinum), het verſchil van de Scheikundige uitkomſten, zeer weinig betekene, zo men het vlugge zuure zoutuitzondert, dat niet in de Ambergrys gevonden wordt, of dat 'er ten minſten niet dan in eene kleine hoeveelheid in voorhanden is. Men heeft egter rede van te vermoeden, dat het daar in verborgen zit, en dat het zig openbaaren zoude, indien men eenige aanmerkelyke hoeveelheid tevens, eenige ponden by voorbeeld, van deze kostelyke ſtoffe tot eene ſcheikundige ontbinding gebruiken konde.

Alles leidt ons derhalven om te beſluiten, dat de waare Ambergrys tot de Delfſtoffen, en byzonderlyk tot de aardagtige of mineraale Delfſtoffen behoort; dat men het eerst in eene byna vloeibaare gedaante vindt in de Zee, of in den Indiſchen Oceaan, dryvende en dobberende op de oppervlakte des waters; dat, als het digt by de ſtranden of oevers nadert, de Gekorvenen, de Vogels, en de Visſchen het greetig opeeten; en dat, als deze Dieren klein zyn, de zelfſtandigheid van de Amber, nog week en lymig, en gelyk aan Pik, hunne Ingewanden belemmert, en hen doet ſterven of kwynen, en zo kragteloos en log maakt, dat zy gemaklyk te vangen zyn. Waar uit moet voortkoomen, dat men in de zelfſtandigheid zelve van de Amber, na dat zy hard is geworden, zomtyds gekorvenen, Schelpen, Steenzand,

door denzelven in het Fransch overgezet, uit het oorſpronkelyke Latynſche Handſchrift van *Doctor* SAMUEL KRIELE, Geneesheer te Batavia op groot Java, die dezelve opgeſteld heeft. Wy geeven ze niet woordelyk, gelyk de vorige van *Abeleven*, maar ſlegts den zaakelyken inhoud daar van.

zand, en zelfs ledemaaten van kleine vogeltjes, als bekjes, klauwtjes, en zelfs geheele hoofdjes vindt. Maar byaldien eenige Visch van die groote ſoorten, die men dikwils in de Indiaanſche Zeën vindt, en welker bek en keel van eene verbaazende ruimte zyn, (de Indiaanen noemen ze *Caſilots*) 'er al te veel van inſlaat, wordt hy ook welhaast ziek, kwynende, en kan niet lang leeven, zo dat hy of binnen korten omkoomt, of zig ligtelyk laat vangen. In het een of ander dier gevallen ſchieten de Bewooners der Molukkiſche eilanden in menigte met vaartuigen toe; zy dooden den zieltoogenden, of ten minſten kwynenden Caſilot, en trekken hem dan op het ſtrand, alwaar zy hem de maag openen, en 'er verbaazende ſtukken Ambergrys uithaalen, die met een lymagtig, garſtig, en kwalyk riekend vet bekleed zyn; zy maaken ze ſchoon en verdeelen ze aan minder brokken, naar het getal der geenen, die mede gewerkt hebben om den Visch magtig te worden, daar, uit hoofde van de vreesſelyke grootte van den Visch, vry wat arbeid en moeite aan vast is. Elk dezer Verbondenen verkoopt, vervolgens zyn aandeel aan de Europeaanen, naar máate hy daar gelegenheid toe vindt, of gemaklyker van zyn ſtuk wil affcheiden; hy verruilt het gemeenlyk tegen dingen, welken hy agt noodig te hebben, en op deze wyze koomen Partikulieren niet zelden tot een prysje aan het bezit dezer dierbaare ſtof. Maar, als de Koning van 't land hier berigt van krygt, geeft hy zomtyds bevel dat de brok in zyn geheel bewaard worde, en men doet dezelve preſent aan de Ed. Compagnie, of men verkoopt ze aan haar.

Wanneer nu de Ambergrys, eerst minder taai en rekbaar, en zelfs bykans vloeibaar, een tyd lang, aan zig zelven overgelaaten, op den Oceaan blyft dobberen, verkrygt zy ook allengs eene vaste zelfſtandigheid, misſchien door middel van het Zeezout en van de Zonne-warmte, waar door de dunſte waterigſte deelen vervliegen, en de overigen, die olyagtiger zyn, en met het zout vermengd worden, door den tyd eene volkoomen vastheid verkrygen; in dien ſtaat worden dan, door het geweld der golven, meer of min groote ſtukken naar het ſtrand gevoerd, alwaar de Inwooners dezelve inzamelen, en op dezelfde wyze, als wy ſtraks zeiden, verkoopen.

Dit laatſte ſoort van Amber is veel zuiverer dan het voorgaande, als niet bedorven zynde door Gekorvenen, of deelen van kleine Vogeltjes, of het geene nog erger is, door

door het lymig, ſtinkend en rottig maagzap der groote Viſchen, daar ik van geſprooken heb.

Men mag met rede vraagen, waar dit Amber-vogt, om het eens zo te noemen, allereerst van daan koóme? Is het zout water der Zee met eenige lymagtige, of olieagtige ſtof vermengd? Koomt het van een ſteenagtigen, zandagtigen en aardagtigen bodem van den Oceaan? Is het eindelyk van het ſtrand der Zee, waar uit het, op de wyze van de ſteenolie, voortkoomt, door de golven omgevoerd wordt, en, volgens de wetten der ſoortelyke zwaarte boven dryvende, allengs hard, en, als 't ware, ryp gemaakt zynde door de Zomerwarmte, gindsch en elders op de ſtranden wordt te rug gebragt.

Het eerſte dier gevoelens kan niet aangenomen worden, om dat de Scheikundige bewerkingen geen Zout uitleveren. Wat de twee anderen belangt, dezelve hebben veele waarſchynlykheid, en men moet zig met die waarſchynlykheid en met die gebrekkige opheldering vergenoegen, tot dat of het geval of een nauwkeuriger onderzoek op de plaatſen daar de Amber valt, ons den eigenlyken oorſprong van de Ambergrys volkomener en zekerer ontdekken, en haar vertoonen als uit de ingewanden der Aarde voortkomende, gelyk dit het geval geweest is ten opzigt van de Amber van Pruiſen, of het Succinum.

ZONDERLINGE TEERPUTTEN IN HET HERTOGDOM ZELL.

Door den Wel-Eerw. Heer J. HENR. PAPE.

DE Heer KOESTNER las in de Vergadering van de *Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Gottingen*, gehouden op den 17 April des vorigen Jaars (1770.) eene Memorie voor *over de Teerputten te Edemiſſen, in het Hertogdom Zell*, door den *Wel-Eerw. Heer* J. H. PAPE, Predikant dier plaats; om te dienen tot een Aanhangzel op de Verhandeling over de Teerbronnen, door den Heer TAUBEN uitgegeeven, in zyne *Eſſais ſur l'Histoire Naturelle du Duché de Zell.*

De Bron, waar van de Heer PAPE in deze Memorie de beſchryving mededeelt, ontſpringt tuſſchen *Edemiſſen* en *Abbemen*, by de kleine rivier het *Zwarte water* geheeten, zy is in eene Rots, welke uit zwartagtige ſtoffen of beginzelen beſtaat. Men heeft openingen in deze rots gehakt, en men heeft 'er putten van eene zeer groote diepte in gemaakt. Men heeft het binnenſte dier putten bekleed

met planken, en voorzien van trappen, om tot de oppervlakte des waters te kunnen afklimmen.

De grond dezer putten is eene vette rots, op zommige plaatſen hard, op anderen vryfbaar; het water, dat 'er uitkoomt, is met Teer vermengd, dat 'er zig vervolgens van afſcheidt, en boven op dryft. De Inwooners van Edemiſſen verzamelen het, en gebruiken het om de raderen hunner Rytuigen enz. mede te ſmeeren.

Deze Putten zyn ten getale van agt; men riekt dezelve meer dan vyftig paſſen in het rond, en zy geeven elk twee ponden Teer daags, iets meer of minder, maar over het geheel vry na die hoeveelheid. Zy leveren minder op, wanneer de wind Oost-of Noordelyk waeit, en men haalt 'er meer uit by Westelyke en Zuidelyke winden. Die vermindering en vermeerdering ontdekken zig zelfs merkelyk eenigen tyd te voren, en men kan, uit de meerdere of mindere hoeveelheid Teer, die men bekoomt, vooraf opmaaken, welk ſoort van wind 'er de volgende vier-en-twintig uuren waeijen zal.

De Zomer-ſtormen, en de groote Dwarrelwinden met Sneeuw, die zig hier in den Winter niet zelden doen voelen, kunnen eveneens vooraf voorzegd worden uit de veranderingen, die in deze Putten voorvallen. Het water kookt of bruischt alsdan geduurende agt-en-veertig uuren, en de Teer wordt van zwartagtig, zo als zy doorgaans is, wit gelyk als Room, en herneemt haare natuurlyke kleur niet weder, dan na eene rust van eenige dagen.

Voor het overige worden deze Putten nooit droog, de ſterkſte koude en de aanhoudendſte droogte maaken geene verandering in haare welling, ten minſten geene merkelyke, en nooit houdt die welling een oogenblik op.

De Heer BULOW, Generaal Veldmaarſchalk der Legers van den Koning van Engeland heeft van deze Teer, na dat men ze hadt overgehaald, gebruik laaten maaken in de Geneeskunde, geduurende den Brabantſchen Oorlog. Het water, 't welk deze Teer oplevert, wordt in 't land gedronken; men zegt dat het geheel geen onaangenaamen ſmaak heeft, dat het zelfs tevens zoet en gezond is, byzonderlyk in kwynende en teeringagtige Ziekten.

Voormaals gebruikte men deze Teer ſtandvastig in de Apotheek, thans wordt zy eeniglyk gebezigd om 'er de raderen mede te ſmeeren. Zoude men dezelve niet tot nuttiger einden kunnen aanwenden? Zoude 'er geen middel zyn om ze te zuiveren, en 'er zig tot Lamp-olie van te bedie-

dienen? Ook ware het te wenſchen, dat men ze van den kant der Genees- en Heelkunde nog eens met meerdere nauwkeurigheid onderzogt, en dat eenig bekwaam Natuurbeſchouwer de oorzaaken poogde op te ſpooren van het verband, 't welk de ſterker bruiſching van dit water heeft met de ſtormwinden, zelfs eer die nog woeden? En de redenen te ontdekken, waarom deze Putten meer Teer uitleveren, met den eenen wind dan met de andere winden? En waarom byzonderlyk meer met de Zuidelyke en Westelyke, en minder met de Noordelyke en Oostelyke winden? Het aanwyzen zelfs van eenige waarſchynlyke oorzaaken, waarom de Teer by een aannaderenden ſtorm van kleur verandert, zou zeer aangenaam in het onderzoek van dit Verſchynzel zyn, en, terwyl het de Nieuwsgierigheid voldeed, den aart van het zelve, of van andere Stukken der Natuurlyke Historie, misſchien nauwkeuriger doen kennen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET HERT.

(volgens BUFFON.)

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 31.)

HEt *Hert* is op den ouderdom van achttien maanden, ter voortteelinge bekwaam: want men ziet dat Jongen van de Lente des voorgaanden Jaars de *Hinden* in den Herfst dekken, en wy mogen vermoeden, dat deeze vermengingen vrugtbaar zyn: 't geen ons hier aan, mogelyk, zou doen twyfelen, is dat ze dan maar de helft of twee derden van hunnen groei gekreegen hebben; de *Herten* groeien in hoogte en in dikte tot zy agt jaaren bereiken, en hunne Hoorns neemen, tot dien ouderdom, alle jaaren toe. —— Maar, 't is noodig hier op te merken, dat het *Kalf* in korten tyd kragten krygt, dat het, in 't eerſte jaar, ſterk groeit en in het tweede zo voort gaat; dat het dan reeds een overmaat van voedzel heeft, dewyl de Hoorns voortkomen, en dit is het ontwyfelbaarst merkteken van bekwaamheid ter voortteelinge. 't Is waar dat de Dieren, in 't algemeen, niet ter voortzettinge hunner ſoort in ſtaat zyn, voor dat zy het grootſte gedeelte van hunnen groei weg hebben; maar dat de zodanige, die, als 't ware, een bepaalden tyd van ritzigheid of kuitſchieten hebben, eene uitzondering op deezen regel maaken. De Visſchen ſchieten kuit

en teelen voort, eer zy een vierde of zelf een achtſte gedeelte van hunne grootte bekomen hebben: en onder de *Viervoetige Dieren*, zyn de zulken, die, als het *Hert*, de *Eland*, het *Dambert*, het *Rendier*, *enz.* op eenen beſtemden tyd ritzig worden, vroeger ter voortteelinge bekwaam dan anderen.

'Er zyn zo veele betrekkingen tuſchen de Voeding, het voortbrengen der Hoornen, het ritzig worden, en de voortteeling deezer Dieren, dat het noodig is, een recht denkbeeld te hebben van derzelver byzondere uitwerkzelen, 't geen men verkrygt door het nagaan der Voortteelinge: en deeze ſchynt te eenmaal af te hangen van de overmaat des voedzels. Zo lang een Beest groeit, en het groeit altoos het ſterkst in den eerſten tyd, wordt het voedzel geheelenal beſteedt aan de uitbreiding en vergrooting der deelen. Daar is, derhalven, geen overmaat van voedende deelen, en gevolglyk geen voortbrenging of afſcheiding van zaadvogt: en, te deezer oorzaake, zyn de jonge Dieren niet bekwaam ter voortteeling; doch wanneer zy het grootſte gedeelte van hunnen groei verkreegen hebben, begint zich deeze overvloed te ontdekken door nieuwe voortbrengzels. In de Dieren over 't algemeen ziet men daar van blyken, en in de *Herten* vertoont zich deeze overmaat door zeer zigtbaare tekens, met Hoorns voort te brengen, den Hals en Keel te doen zwellen, het Vet, de Ritzigheid *enz.* En daar de groei van het *Hert* in 't eerst zeer ſpoedig toegaat, loopt 'er maar één jaar voorby zints de geboorte tot den tyd, dat wanneer deeze overmaat zich uitwendig begint te vertoonen, door het voortbrengen der Hoornen. Het *Hert*, in May gebooren, krygt op dezelfde maand des volgenden jaars Hoorns, het zyn twee Spiesſen, die in langte en dikte toeneemen, en hard worden naar het Dier voedzel neemt. Omtrent het einde van Augustus hebben zy den vollen groei, en ſterkte genoeg dat het *jonge Hert* daar mede tegen de hoornen wryft om 'er de huid af te krygen: ten zelfden tyde begint het zeer vet te worden, ook door overmaat van voedzel, 't welk dan begint op de deelen der Voortteelinge te werken, en in het *Hert* eene ritzigheid verwekt, die hen als dol maakt? En, 't geen ten vollen bewyst, dat de voortbrenging der Hoornen en des Zaadvogts van dezelfde oorzaaken afhangt, beſtaat hier in, dat wanneer men, door lubben, de noodzaaklyke deelen ter afſcheiding noodig wegneemt, men tevens het voortbrengen der Hoornen verhindert; want als deeze wer-

werking verrigt wordt wanneer het *Hert* de Hoornen afgeworpen heeft, zullen 'er geene nieuwe Hoorns te voorſchyn komen: doet men 't, in tegendeel, als de Hoorns weder uitgegroeid zyn, het *Hert* behoudt ze zyn ganſche leeven lang in dien ſtaat, waar in ze waren toen het geſneeden werd; en daar het niet meer de drift der ritzigheid voelt, verdwynen ook de tekens daar van, en het wordt een zagtzinnig mak Dier. De ontnoomen deelen waren, derhalven, noodzaaklyk niet alleen om het overtollig voedzel af te ſcheiden; maar zy dienden ook om het Beest als te bezielen, en de deelen buitenwaards uit te zetten, boven al op den kruin des hoofds, waar het zich zigtbaarst vertoont door het voortbrengen der Hoornen. 't Is waar de gelubde *Herten* worden ook vet; doch zy krygen niet meer Hoorns, hun hals en keel zwelt niet meer, en hun vet wordt nimmer geil als dat der andere *Herten*, 't welk, in den Bronstyd, zo ſterk een ſtank heeft dat het op een afſtand verveelt; hun vleesch is daar van ook dermaate doortrokken, dat men 't niet kan eeten of den reuk daar van verdraagen; ook bederft het in korten tyd, terwyl dat der gelubde *Herten* goed blyft, en ten allen tyde eetbaar is.

Een ander bewys dat de voortbrenging der Hoornen alleen van de overtolligheid des voedzels voortkomt, mag men opmaaken uit het verſchil, 't geen men beſpeurt tuſſchen het *Gewey* der *Herten* van denzelfden ouderdom; dat van eenigen is groot, uitgebreid en wel gevoed, dat van anderen dun, zwak en mager. Dit moet noodwendig afhangen van de hoeveelheid des voedzels: want een *Hert*, dat eene vette weide heeft, waar het, op zyn gemak, eet, en niet geſtoord wordt door Honden of Menſchen, waar het in vrede herkauwt en rust, zal altoos een ſchoone kroon hebben met zwaare en lange takken, van onderen dik en digt gepareld; terwyl een *Hert*, 't welk zyn verblyf moet houden in een landſtreeke, waar het geen rust en geen overvloed van voedzel heeft, met een nauwe kroon, dunne Hoorns, en zwakke takken te voorſchyn komt; zo dat men uit den kop der *Herten* altoos gemaklyk konne oordeelen, of het een overvloedige en vreedzaame landſtreeke bewoone, en dus wel of ſlegt gevoed is. Zieke en gewonde *Herten*, of die alleen door de Jagt ontrust zyn, krygen zelden een goed *Gewey*, noch leveren ſmaaklyk wildbraad op; hun Bronstyd komt ook laater; ook hebben zy meer tyds noodig om hun hoofdcieraad weder te krygen, en zy werpen het *Gewey* desgelyks laater af dan de an-

andere. Dus loopt alles zamen om ons te toonen, dat dit Hoofdcieraad, even als het zaadvogt, maar een overtolligheid is, die zich zigtbaar vertoont, en ontſtaat uit voedzeldeelen, welke niet alle gebruikt kunnen worden tot de uitſpanning, groei of in ſtandhouding van het lichaam des Diers.

Eene ſchaarsheid van voedzel vertraagt, derhalven, den groei van de Hoorns der *Herten*, en vermindert zeer derzelver grootte en dikte; misſchien zou het niet onmogelyk weezen, door eene zeer ſtrenge onthouding van voedzel, zonder lubben, dit voortbrengzel te beletten. Het gaat vast, dat de *Geſneede Herten* minder eeten dan andere; en dit is de rede dat *Hinden*, zo als de Wyfjes der *Damherten* en *Elanden*, geen Hoorns hebben. Zy eeten minder dan de Mannetjes, en als 'er een overvloed van voedende deelen zou komen, en zich mogelyk uitwendig openbaaren, worden zy bevrugt, en dan ſtrekt de overvloed tot voedzel der vrugt, en vervolgens om het Kalf te zoogen, derwyze dat 'er niets overtolligs overblyft. —— De Uitzondering, welke men hier zou kunnen inbrengen, van het Wyfje des *Rendiers*, 't welk, zo wel als 't Mannetje, met Hoornen voorzien is, ſtrekt meer tot begunſtiging dan ter wederlegging van dit geſtelde; want van alle Gehoornde Dieren, heeft het *Rendier*, naarmaate van zyne grootte, de breedſte en getaktſte Hoorns; zich voor en agterwaards uitſtrekkende dikmaals ter langte van 't geheele lichaam: het wordt ook vetter en fyner wildbraad dan alle andere. Doch de Hoorns der Wyfjes zyn zeer klein, in vergelyking van die der Mannetjes. Dit voorbeeld bewyst, overzulks, alleen, dat, wanneer de overtolligheid zo groot is, dat dezelve, ten tyde der dragt, niet uitgeput wordt door den groei der vrugt, dezelve zich uitwendig openbaart, en in 't Wyfje zo wel als in 't Mannetje Hoorns voortbrengt; doch kleinder, om dat 'er een minder voorraad is van overtollige ſtoffe.

't Geen ik gezegd heb van het voedzel, moet niet verſtaan worden van den hoop der ſpyzen; maar alleen van de hoeveelheid der werktuiglyke voedende deelen in de ſpyze begreepen; dit is de eenige leevendmaakende, werkende, en voortbrengende ſtoffe, het overige is alleen een dood overblyfzel, 't welk min of meer overvloedig is zonder eenige verandering in het Dier te wege te brengen; en naardemaal de *Lichen*, welke het gewoon voedzel des *Rendiers* uitmaaken, een vaster voedzel verſchaffen dan de bla-

bladeren, de bast van boomen of de jonge ſcheuten en het gras, dat de *Herten* eeten, is het niet te bevreemden, dat 'er een grooter overvloed van dat werktuiglyke voedzel, en gevolglyk van ſtoffe tot het voortbrengen der Hoornen en vet, is in de *Rendieren* dan de *Herten*.

Nogthans moet men toeſtemmen, dat de werktuiglyke ſtoffe, welke de Hoorns in deeze Dieren voortbrengt, niet geheel ontbloot is van de deelen waar by dezelve gevoegd wordt; en, naa door het dierlyk lichaam heen gegaan te zyn, de eigenſchappen nog behoudt van den eerſten ſtaat, toen dezelve nog in het groeiend Ryk behoorde. De Hoorn van het *Hert* ſchiet voort, groeit, en is zamengeſteld als de takken van een boom: de zelfſtandigheid is mogelyk min beenagtig dan houtagtig, en is, als 't ware, iets groeiends op den kruin van een Dier geplaatst, deelende in de natuur van beiden, en maakende een van deeze verſcheidenheden, welke de Natuur altoos tusſchen de uiterſten in voegt, en gebruikt tot een zamenhegting der verſchillendſte dingen.

In een Dierlyk weezen groeien de Beenderen aan beide de einden te gelyk; de ſtam waar tegen de kragt der uitbreiding in de langte werkt, is in 't midden van de langte des Beens: dit middelſte gedeelte wordt ook eerst gevormd en eerst verhard; en de twee uiteinden komen ſteeds voort, door van het midden te verwyderen, en blyven zagt tot dat het Been den geheelen groei in die afmeeting gekreegen heeft. In het groeiend Ryk, daarentegen, groeit het Hout maar aan 't eene einde; de bot die zich uitbreidt, en de tak zal vormen, is aan het oude Hout vast, aan 't beneden einde, en hier op werkt de kragt der uitbreiding in de langte. Dit zo merkwaardig verſchil tusſchen den groei van de Beenderen der Dieren, en de vaste deelen der Plantgewaſſen, ontdekt men niet in de Hoornen, die op den kop der *Herten* te voorſchyn komen, in tegendeel niets gelykt meer naar den groei van het Hout der Boomen. De Hoorn van het *Hert* ſtrekt zich alleen uit aan een der einden, het ander dient tot een ſtam, in 't eerst is dezelve zagt als gras, vervolgens hard als Hout; de huid die zich uitſtrekt en met de Hoorn voortgroeit is de bast, waar van het Hert zich ontdoet, wanneer de Hoorns volwaſſen zyn. Zo lang het Gewei groeit blyven de oppereinden altoos zagt, ook verdeelt het zich in verſcheide takken: het dikſte gedeelte is de boom, de zydſprieten zyn de takken: met één woord, in alles is eene gelykvormigheid, alles komt overeen met de botting, de uitbreiding en den groei; en van hier be-

hou-

houden de werktuiglyke deeltjes, die de leevende zelfſtandigheid van de *Hertsboornen* uitmaaken, nog den indruk van het Plantaartige: dewyl ze op dezelfde wyze als in het groeiend Ryk geſchikt zyn. De ſtoffe heeft, derhalven, hier de overhand op de gedaante. Het *Hert*, 't welk in de Bosſchen zich onthoudt, en leeft van de Boomſcheuten, neemt zo ſterk een eigenſchap van 't Hout aan, dat hy zelve eene ſoort van Hout voortbrengt, 't welk genoegzaam de kenmerken van zyn oorſprong zo duidelyk behoudt dat men daar in niet kan mistasten.

In de Natuur is de indruk of vorm van ieder ſoort, zo in de Dieren als in Planten, het beſtendigst en onveranderlykst, terwyl de ſtoffe, die ze zamenſtelt, het veranderlykst is en bederflykst. De ſtoffe, in 't algemeen, ſchynt onverſchillig in het aanneemen van deeze of geene gedaante, en vatbaar voor alle mogelyke indrukken. De werktuiglyke deeltjes, dat zyn, de leevende deeltjes van die ſtoffe, gaan van het Groeiendryk in het Dierenryk over, zonder verwoesting, zonder verandering, en vormen eene leevende zelfſtandigheid van gras, hout, vleesch en been. Het ſchynt, derhalven, in den eerſten opſlage, dat de ſtoffe noit de overhand kan hebben over de gedaante, en dat, welk ſoort van voedzel het Dier ook nuttige, indien het daar uit de werktuiglyke deeltjes, in dezelve begreepen, konne haalen, en door voeding zich eigen maaken, dit voedzel niet in ſtaat zal weezen om iets in de gedaante van het Dier te veranderen, en geene andere uitwerking zal te weege brengen dan het onderhouden of doen groeien van het lichaam, door zich naar alle de deelen van den inwendigen vorm te voegen en inwendig te doordringen. Dit bewyst alleen, dat, over 't algemeen, de Dieren, die enkel van gras leeven, 't welk een zeer verſchillende zelfſtandigheid ſchynt te weezen van die huns lichaams, uit dit gras alles haalen wat vleesch en bloed maakt, en daar door, desgelyks, toeneemt, groeit en vet wordt, en zelf veel meer dan die zich alleen met vleesch voeden. —— Nogthans, de natuur met een nauw lettender oog beſchouwende, zullen wy bemerken, dat zomtyds deeze werktuiglyke deeltjes zich niet volmaakt vereenigen of gelykaartig worden, met den inwendigen vorm, en dat de ſtoffe dikmaals zeer merkbaar op de gedaante werkt. Dikheid, by voorbeeld, welk een der eigenſchappen van de gedaante is, verandert in elke

elke ſoort, naar 't verſchil der Lugtſtreeken; de hoedanigheid en hoeveelheid van het vleesch, welke andere eigenſchappen zyn van de gedaante, veranderen naar het verſchil van het voedzel. Die werktuiglyke ſtoffe, welke het Dier door de voeding met zyn lichaam gelykaartig maakt, is, derhalven, niet volſtrekt onverſchillig in deeze of die wyziging te ontvangen: dezelve is niet volkomen ontbloot van de gedaante, welken het te vooren hadt, en behoudt eenige kenmerken van den indruk des voorgaanden ſtaats, en werkt, over zulks, door haare eigene gedaante, op dat van het bewerktuigde lichaam, 't welk daar door gevoed wordt; en, hoewel deeze werking bykans onmerkbaar is, en de kragt van werking desgelyks oneindig klein, in vergelyking met de kragt die de voedende ſtoffe noodzaakt om gelykſlachtig te worden met den vorm, die dezelve ontvangt, moeten 'er, egter, met den tyd, zeer zigtbaare uitwerkzels van voortkomen. Het *Hert*, dat in de Bosſchen omzwerft, en als 't ware alleen van hout leeft, draagt eene ſoort van Hout op 't hoofd, 't welk alleen een overblyfzel is van dat voedzel. Iets dergelyks ontdekt men ook in andere Dieren; *de Bever*, by voorbeeld, die zich in en omtrent het water onthoudt, en op viſch aast, heeft een ſtaart met ſchubben bedekt; het vleesch van den *Otter*, en de meeste *Watervogelen*, is eene ſoort van viſch-vleesch. Wy mogen, derhalven, vermoeden, dat Dieren, die altoos eene en dezelfde ſoort van voedzel gebruikten, in korten tyd, iets van dat voedzel zouden aanneemen, en dat, hoe ſterk ook de indruk der natuure moge weezen, indien zy altoos hetzelfde voedzel gebruikten, 'er met den tyd eene ſoort van gedaantverwiſſeling zou ontſtaan door eene volſlaagen tegenovergeſtelde gelykſlachtigheid met het eerſte: het voedzel zou zich niet langer geheel vermengen met de gedaante van het Dier; maar het Dier zou deels eenſlachtig worden met de gedaante van het voedzel, als te zien is in de Hoorns van het *Hert* en in den ſtaart van den *Bever*.

De Hoorns van het *Hert* zyn dan ſlegts een bykomend deel, en, alhans, vreemd van zyn lichaam, een voortbrengzel 't welk men niet als een Dierlyk gedeelte kan aanmerken, dan om dat het op een Dier groeit, en nogthans waarlyk groeiend is, als behoudende de merktekens der Plantgewaſſen, waar uit het den oorſprong ontleent, daar na gelykende in den groei, de ontwinding, de verhar-

ding,

ding, de droogwording en de afscheiding: want het valt af wanneer het de hardheid verkreegen heeft, en niet meer voedzel ontvangt, even als een vrugt: welker steeltje, als dezelve ryp is, zich van den tak afscheidt; weshalven dit voortbrengzel aangezien mag worden als Hout, en niet als Been, Tanden, *enz.* En schoon het bygebragte genoegzaam strekke om dit stuk buiten kyf te stellen, moet ik hier nog aantekenen, een geval door de Ouden opgetekend. ARISTOTELES, THEOPHRASTUS en PLINIUS vermelden, dat zy klimop hebben zien groeien aan de nog week en zagt zynde Hoorns der *Herten*. Indien deeze opmerking waar is, zou het gemaklyk vallen zich daar van door eene proeve te verzekeren, en dit zou nog beter de nauwe overeenkomst bewyzen tusschen de Hoorns en het Hout der Boomen.

Niet alleen de Hoorns en Klauwen van andere Dieren zyn van eene gansch andere zelfstandigheid dan de Hoorns der *Herten*: maar derzelver voortkomst, zamenweefzel, groei en gedaante, zo in als uitwendig, hebben niets 't welk met Hout overeenkomt; deeze gedeelten, als nagels, hair, vederen, schubben komen, 't is waar, voort door eene soort van groei; maar zeer verschillende van den groei der Planten. De Hoorns van *Ossen*, *Geiten*, *enz.* zyn hol van binnen, daar de *Hertshoorns* van binnen geheel vol zyn: de zelfstandigheid van de Hoorns der gemelde Dieren is dezelfde als die der nagelen, de spooren van den *Haan* en de schubben der Visschen, die van het *Hertsgewey* gelykt meer na Hout dan na eenige andere zelfstandigheid. Alle deeze holle Hoorns zyn van binnen bekleed met een Beenvlies, en hebben in de holte een beenagtig deel dat tot pit verstrekt, zy vallen nimmer af, en groeien zo lang het leeven van het Dier duurt, zo dat iemand uit de knobbels of jaarlykfche kringen der Hoornen over den ouderdom van het Beest konne oordeelen. In stede van, gelyk het *Hertsgewey*, aan het bovenste gedeelte uit te groeien, neemen ze van onderen aan toe, even als de nagels, vederen en het hair *enz.* Het zelfde mogen wy zeggen van de *Olyphantstanden*, de Tanden der *Walrussen*, de Slagtanden der *Wilde zwynen*, en andere Dieren: ze zyn hol van binnen, en groeien van het benedenste gedeelte aan: en dus hebben de Hoorns en Tanden geen meer overeenkomsts met het *Hertsgewey*, dan nagels, hairen of vederen.

Alles wat groeit kan, derhalven, tot drie soorten gebragt

bragt worden. — De eerſte ſoort groeit van boven af aan als Kruiden, Planten, Boomen, Hertshoorns, en alle andere Gewaſſen, — de tweede van beneden als de Hoorns, de Nagels, de Haanen-ſpooren, de Vederen, de Schubben, en andere uitwendige deelen van de lichaamen der Dieren, — de derde, wanneer de groei te gelyk aan beide de eindens tevens werkt, als in de Beenderen, Spieren en Peeſen en de andere inwendige lichaamsdeelen der Dieren. De ſtoflyke oorzaak van alle drie is de overmaat van het werktuiglyk voedzel, en het uitwerkzel de ſchikking en plaatzing van dit voedzel, naar gelykheid van den vorm, dien 't zelve ontvangt en inneemt. Dus groeit een Dier langzaamer of ſchielyker, naar gelange van dit voedzel, en, wanneer het bykans den hoogſten trap van zynen groei bereikt hebbe, vervoegt het zich na de bewaarplaatzen van het zaad, en poogt zich na buiten uit te breiden, en door 't paaren andere gewerktuigde weezens voort te brengen: het onderſcheid 't geen men aantreft tuſſchen de Dieren, die eenen bepaalden Bronstyd hebben, als het Hert, en de andere Dieren, die op alle tyden van het jaar, vrugtbaar zyn, ontſtaat alleen uit de wyze van voeding. De Menſch en de Huisdieren, die alle dagen omtrent evenveel voedzel nuttigen, ja dikwyls in overmaate, vinden zich op alle tyden van het jaar ter voortteelinge bekwaam. Het *Hert*, daarentegen, en de meeſte andere wilde Dieren, die in den Winter groot gebrek lyden, hebben als dan niets overtolligs, en kunnen niet voortbrengen, dan naa dat zy in den Zomer nieuwe kragten hebben verkreegen: onmiddelyk hier op neemt ook de Bronstyd eenen aanvang, in welken het *Hert* zich dermaate uitput, dat het den geheelen Winter zich in een kwynenden ſtaat bevindt: het vleesch is als dan van allen ſmaak ontbloot, het bloed zo bedorven dat 'er wormen onder de huid groeien, die zynen deerlyken toeſtand vermeerderen; dit duurt tot in den voortyd, wanneer het, als 't ware, een nieuw leeven gekreegen heeft, door het kragtig voedzel, 't welk de nieuwe voortbrengzels der aarde aan 't zelve verſchaffen.

Het *Hert* brengt, derhalven, zyn geheele leeven door in een beurtwisſeling van volheid en ontleediging, vetheid en magerheid, gezondheid en ziekte, en, nogthans, zyn deeze zeer tegen elkander overgeſtelde ſtaaten verre van zyne geſteltenis te bemadeelen. Het leeft zo lang

als

als andere Dieren, aan deeze verwisseling van omstandigheden niet onderheevig. Naardemaal het vyf of zes jaaren in den groei besteedt, leeft het ook zevenmaalen vyf of zes jaaren; dat is dertig of veertig jaaren. Wat men verteld heeft van de langleevendheid der Herten steunt op geen grond altoos. 't Is een louter volks vooroordeel, 't welk, reeds ten tyde van ARISTOTELES, plaats hadt; en deeze Wysgeer hadt gelyk met te zeggen, dat het hem niet geloofiyk voorkwam; dewyl de tyd der dragt en de groei van het *jonge Hert* geene aanduidzels opleverden, die een lang leeven beloofden. En, niettegenstaande dit gezag, 't welk genoegzaam behoorde geweest te zyn om dit vooroordeel te weeren, werd het verleevendigd in de jaaren der onweetenheid, door de vertelling van een *Hert*, 't geen CAREL de VI. ving in het bosch van *Senlis*, 't welk een halsband omhad met dit opschrift, CÆSAR HOC ME DONAVIT, „ CESAR *heeft my hier mede beschonken*", het volk verkoos liever vast te stellen dat dit *Hert* duizend jaaren oud was, en dien halsband van een der *Roomsche* Keizeren ontvangen hadt, dan toe te stemmen, dat het *Hert* uit *Duitschland* kwam, waar de Keizers ten allen tyde den naam van CESAR gedraagen hebben.

De Kop der *Herten* neemt, jaarlyks, in langte en breedte toe, van het tweede jaar af tot het achtste. Het houdt zich steeds in eenen goeden en bykans in denzelfden stand, geduurende het beste deel zyns leevens; doch dit houdt in den ouderdom op. Het gebeurt zeldzaam dat onze *Herten* meer dan twintig of twee en twintig takken aan hunne Hoorns hebben, wanneer hun *Gewey* op 't schoonst is: dan dit getal gaat geenzins vast: want het valt menigmaal voor, dat het zelfde *Hert* het eene jaar een zeker getal van takken heeft, en het volgende meer of minder, naar gelange het meer voedzel of ruste heeft mogen gebeuren. En, gelyk de grootte van den Kop en de Hoornen van het *Hert*, afhangen van de veelheid des voedzels: zo hangt de hoedanigheid van het *Gewey* ook af van de verschillende hoedanigheid des voedzels: het is, gelyk het hout in de Bosschen, hoog, zagt en ligt, in vogtige en vrugtbaare Landstreeken: en, in tegendeel, kort, hard en zwaar, in droge en woeste plaatzen.

Het zelfde mag men zeggen van de grootte deezer Dieren, die zeer verschillende is naar de plaatzen waar ze zich onthouden. De *Herten* der vlakten, vallejen of heu-

heuvelen, waar veel koorns groeit, zyn veel grooter van lichaam en hooger van pooten dan de *Herten* die op drooge, dorre en ſteenige bergen leeven; het lyf der laatstgemelden is laag, kort en gedrongen, zy kunnen zo ſnel niet loopen, doch zy kunnen 't langer uitharden dan de eerstgenoemden; zy zyn boosaartiger, en hebben langer hair op den kop, 't welk doorgaans nederhangt, en zwart is bykans gelyk een afgeknotte boom, weiks bast ruw en zwart geworden is; terwyl de kop van de *Herten* der vlakten hoog verheeven helder en roodagtig van kleur is, gelyk het hout en de bast der boomen, die in een goeden grond groeien. Deeze kleine gedronge *Herten* huisvesten zelden onder hooge boomen in de bosſchen; maar onthouden zich meest al in kreupelbosſchen, waar zy zich best tegen de laagen der *Honden* kunnen verbergen. Hun Wildbraad is fyner en beter van ſmaak dan dat van de *Herten* der vlakten. Het *Hert* van *Corſica* ſchynt het kleinſte van alle *Herten* der bergen, hebbende naauwlyks de helft der hoogte van de gewoone *Herten*. Het is, als 't ware, het Dwergje onder de *Herten*; de kleur van de huid is bruin, het lyf gedrongen en de pooten kort. Over 't algemeen hangt de grootte der geſtalte van de *Herten* af, van de hoedanigheid en de menigte der voedzels, en dit heeft men by proefondervinding: want ik heb een *Hert* gezien dat geduurende vier jaaren welgevoed was, het overtrof in grootte, vetheid en welgedaanheid, de oudſte *Herten* der nabuurige bosſchen, die, nogthans, ook eene kloeke geſtalte hadden.

De doorgaande kleur der *Herten* is vaal; veele zyn kastanjebruin, andere rood; de witte *Herten* zyn zeldzaamer en ſchynen meest onder de tamme gevonden te worden. ARISTOTELES en PLINIUS gewaagen van *Witte Herten*, doch ze ſchynen in hunnen tyd niet meer dan nu voorgekomen te weezen; de kleur der Hoornen ſchynt byzonder, gelyk die des hairs, af te hangen van den ouderdom en den aart van het Dier, en in 't algemeen van den invloed der lugtsgeſteltenisſen. De Hoorns der *Jonge Herten* zyn witter en min gekleurd dan die der Ouden. De *Herten*, die ligt vaal van kleur zyn, hebben doorgaans een bleek en niet ſchoon geverfd Gewei, dat der hoogvaalen is veeltyds rood; de bruine, en inzonderheid die zwart hairig van nek zyn, voeren een zwart hoofdcieraad. 't Is waar, dat inwendig de Hoorns van alle *Herten* even wit zyn: doch deeze Hoorns verſchillen zeer veel van elkander in vastheid van zamenweefzel: want zommige zyn zeer vol porien en

vry groote heiligheden. Dit verſchil van zamenweefzel wyst uit van waar het verſchil in kleur voortkomt, en het niet noodig is toevlugt te neemen tot het ſap der boomen om dit verſchynzel op te losſen: naardemaal wy dagelyks zien dat het witſte yvoor in de lugt eene geele kleur aanneemt, ſchoon het veel vaster en min poreus is dan de Hertshoornen.

Het *Hert* ſchynt ſcherp van Gezigt, vlug van Reuk, en ſnel van Gehoor te weezen. Wanneer het ergens na wil luisteren, ſteekt het den Kop in de lugt, heft de ooren op, en dan hoort het op eenen grooten afſtand. Wanneer het in hakhout gaat, of eenige half overdekte plaats, ſtaat het alle oogenblikken ſtil, en kykt aan alle kanten rond, en begeeft zich onder den wind om te ruiken of 'er ook iets is 't geen hem kan ontrusten. Het heeft een eenvoudig voorkomen; doch is listig en loos genoeg. Als men fluit, of op eenigen afſtand roept, blyft het kort ſtil ſtaan, kykt ernſtig rond, en beſchouwt, als met verwondering, wagens, vee en Menſchen; en indien die geen wapens noch honden by zich hebben, gaan ze bedaard voort, en vervolgen hunnen weg. Ook ſchynt het gerust en met vermaak te luisteren na het geblaas der Herders-fluitjes, en de Jaagers bedienen zich dikwyls van deezen list om het te lokken en op te houden. In 't algemeen geſprooken vreest het veel minder voor Menſchen dan voor Honden, en toont alleen wantrouw naar maate het geſtoord is. Het eet langzaam en is kiesch in 't neemen van voedzel: wanneer het verzadigd is zoekt het gemaklyk te leggen, om met gemak te herkaauwen; doch het herkaauwen ſchynt de *Herten* zo gemaklyk niet te vallen als de *Koeijen*; 't is enkel by gedeelten dat zy het voedzel uit de eerſte mage kunnen doen opkomen. Dit wordt veroorzaakt door de langte en de ſtrekking van den weg, door welken het voedzel heen moet. De Koe heeft een korten en rechten hals, die van het *Hert* is lang en gekromd, het moet, derhalven, meer gewelds doen om het voedzel na boven te brengen, en deeze pooging gaat met eene ſoort van hik toe, welke beweeging uitwendig zigtbaar is, en duurt den geheelen tyd der herkaauwing. De ſtem van het *Hert* wordt, met de jaaren, ſterker, ruwer en beevender: de *Hinde* ſlaat een zagter en korter geluid: zy doet het niet uit liefde, maar uit vreeze. Het *Hert* ſchreeuwt vervaarlyk in den Bronstyd, en is dan dermaate vervoerd, dat geen ding in ſtaat is 't zelve te verſchrikken of bevreesd te maaken. Ook wordt het als dan

ge-

gemaklyk opgejaagd; zeer vet zynde kan het niet lang de Honden ontloopen, doch het is gevaarlyk als het in de engte gebragt is, dewyl het dan met woede aanvalt. Het drinkt weinig in den winter, en nog minder in het Voorjaar; het teder en vogtig gras is dan genoegzaam om den dorst te lesschen; maar in den Zomer gaat het drinken in rivieren, poelen en wellen; in den Bronstyd is het dermaate verhit, dat het overal water zoekt, niet alleen om den brandenden dorst te stillen, maar ook om te baaden en zich te verfrisschen. Het *Hert* zwemt over 't algemeen goed; doch in den Bronstyd beter dan op eenigen anderen, van wegen de vetheid. Men heeft de *Herten* wyde rivieren zien overzwemmen, en vertelt malkander, dat zy, door den reuk der *Hinden* aangelokt, zich in zee geworpen hebben; en van het eene eiland op het andere gezwommen zyn, die verscheide mylen van elkander af lagen. Zy loopen, nogthans, sneller dan zy zwemmen, en, vervolgd wordende, springen zy over eene schutting van zes voeten hoog.

Het voedzel der *Herten* is naar de saisoenen verschillend. In den Herfst, naa den Bronstyd, zoeken zy de groene scheuten der boomen, de bloemen van de heide, de bladeren der braamstruiken *enz.* In den Winter, wanneer 'er sneeuw ligt, schillen zy den bast van de boomen, eeten het mosch, en, by zagt weer, vervoegen zy zich op de Koornlanden. In 't begin der Lente zyn ze zeer gesteld op de katten der Populieren, Wilgen- en Hazelnootenboomen. In den Zomer is de tafel der natuure voor hun ruim voorzien, en zy hebben keur van spyzen; doch geeven aan de Rogge de voorkeur boven alle Graanen. Het vleesch der *Gesneede Herten* is het smaaklykst, dat der *Zuigende Herten* komt 'er naast aan; dat der *Hinden* en *Jonge Herten* is niet geheel te veragten; doch dat der *Oude Herten* heeft altoos een onaangenaamen en geilen smaak. De nutste dingen, welke de Herten ons verschaffen, zyn de Hoorns en de Huiden. De Huid, wel gelooid, verschaft leenig en zeer duurzaam leder. De Hoorns worden gebruikt door Messemaakers en anderen; ook haalt men 'er vlugge geesten uit van veelvuldigen dienst in de Geneeskunde.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN EERWAARDIGEN HEERE GEORGE WHITEFIELD.

„ ONgetwyfeld is de naam van GEORGE WHITEFIELD by veelen onzer Leezeren bekend; hy heeft zich, in deeze Eeuwe, beroemd gemaakt onder de *Methodisten* in *Engeland*; de Nieuwspapieren hebben zyn dood vermeld, voorgevallen den 30 Sept. des Jaars 1770.

Dan de byzonderheden zyns Leevens zullen, den meesten onbekend zynde, zo wy vertrouwen, met genoegen in ons *Mengelwerk* geleezen worden. Wy hebben voor, dezelve grooten deels met zyne eigene woorden op te geeven, gelyk wy ze vinden in the *London Magazine* (*), en 'er kortlyk by te voegen wat denkbeeld Vrienden en Vyanden van zyn Character vormen; een Character, 't welk, in de daad, zonderling is, en, naar de verschillende Geestgesteltenis onzer Leezeren, hun zeer onderscheiden zal aandoen. ——— Laaten wy zien hoe hy het eerste gedeelte zyns leevens beschryft".

Ik werd, zegt de Heer WHITEFIELD in de maand December des Jaars 1714 te *Gloucester* gebooren, in de Herberg *The Bell*, en kan met waarheid zeggen dat ik boos was van myns Moeders lyve aan. ——— Ik was zo domzinnig dat ik het onderwys haatte, en, met voordagt, alle gelegenheden, om 't zelve te ontvangen, verwaarloosde. ——— Van zeer jong af kan ik staaltjes myner Ondeugenheid op noemen. — Aan liegen, kwaadspreeken, en zondig boerten, was ik zeer overgegeeven. ——— Zomtyds had ik de gewoonte van te vloeken, indien niet van te zweeren. — Van myne Moeder te steelen rekende ik in 't geheel voor geene dievery, en maakte geene zwaarigheid in 't geheel om geld uit haar zak te neemen, terwyl zy nog sliep. ——— Dikwyls heb ik de goede trouw geschonden, en meer dan eens geld uit den huize genomen om 'er snoeperyen voor te koopen, en mynen smaak te streelen. ——— Ontelbaare Sabbathen heb ik geschonden, en my doorgaans zeer oneerbiedig in GODS Heiligdom gedraagen. ——— Veel gelds heb ik verkwist in speelen, en de gewoone vermaaken der eeuwe. ——— Speelkaarten en Romans waren het genoegen myns leevens. Dikmaals heb ik met anderen aangespannen om valsch te speelen; maar werd doorgaans, indien niet altoos, *gelukkig ontdekt*. ——— Hier voor heb ik GOD naderhand menigwerf gedankt, en dank 'er hem nog voor.

Het zou een eindeloos werk weezen alle de zonden en overtreedingen myner Jongheid optehaalen, zy gaan in aantal de hairen myns hoofds te boven. Myn hart zou bezwyken op derzelver overdenking en herinnering, indien ik niet wist dat myn Verlosser leeft om myne Voorspraak te zyn. ——— Hoe zeer de Jongeling in het Euangelie mogt

(*) The *London Magazine*, For Nov. 1770.

mogt roemen dat hy, van zyne jeugd af, de geboden onderhouden hadt; met ſchaamte en verlegenheid, beken ik ze alle van myne jeugd af overtreeden te hebben. —— Wat ook andere mogen zeggen, en zich verheffen op eene voorgaande geſchiktheid ter zaligheid, ik verwerp ten mynen opzigte dit te eenemaal. ——— Indien ik my zelven beſchouw, en myn gedrag nagaa van myne wieg af tot myne mannelyke jaaren toe, zie ik in my geene geſchiktheid dan ter verdoemenisſe; en was de Almagtige my niet voorgekomen met zyne genade, hadt hy niet kragtig gewrogt op myne Ziel, en my leevendig gemaakt door zynen vryen Geest, toen ik dood was in zonden en misdaaden, ik hadt nu nog in de duisternisſe en de ſchaduwen des doods gezeten, of veroordeeld geweest om, ter regtmaatige ſtraffe myner overtreedingen, voor altoos gepynigd te worden.

Maar het was de Vrye Genade van GOD over my, dat, ſchoon het booze zo ſterk in myne Ziel heerschte, en zo vroeg reeds zo bittere vrugten voortbragt, ik nogthans my van zeer jong af de bewerkingen van zynen Gezegenden Geest kan herinneren, genoegzaam om my te vergewisſen dat GOD my lief hadt met eene eeuwige liefde, en my, van myns Moeders lyve aan, afzonderde tot het werk waar toe het hem behaagde my vervolgens te roepen.

Reeds vroeg had ik eenige overtuigingen van mynen zondigen ſtaat. Ik herinner my hoe ik, op zekeren tyd, wanneer eenige Perſoonen, (gelyk zy dikwyls deeden) het 'er op toeleiden om my te plaagen, terſtond na myne kamer ging, nederknielde en met veel traanen dien Pſalm van DAVID badt, waar in hy zo dikmaals deeze woorden herhaalt: *Maar in den naame des Heeren zal ik ze verdelgen.* —— Ik wilde altoos een Kerklyke worden, en bootſte dikwyls de Leeraars na in het leezen der gebeden &c. ——— Een gedeelte van het geld, 't welk ik myne Moeder onſtal, gaf ik aan de armen; eenige boeken heb ik anderen ontvreemd, (die ik zedert viervoudig heb wedergegeeven.) Ik herinner my dat het Godsdienſtige Boeken waren.

Myne Moeder was zeer zorgvuldig over myne Opvoeding, en hieldt my, in myne kindſche jaaren, af van allen huislyk bedryf. Toen ik omtrent tien jaaren bereikt hadt, liet GOD toe dat myne Moeder hertrouwde. Dit was een Huwelyk 't geen de Wereld een ongelukkig Huwelyk zou noemen; maar GOD ſchikte het ten besten.

Wanneer ik omtrent twaalf jaaren oud was, beſtelde men my op de School, *St. Mary* geheeten, in *Gloucester*; vlug ter taal en vast van geheugen zynde, werd ik uitgekoozen om by het jaarlyks School-onderzoek de aanſpraak te doen. Maar ik kan niet zeggen dat ik, geduurende een jaar of twee, eenige werkingen van GOD op myne Ziel gevoelde, behalven dat ik iets van het geld, my by gelegenheid van het School-onderzoek gegeeven, beſteedde tot het koopen van KEN's *Manual for Winchester Scholars*, een Boek, 't welk my zeer aangedaan hadt, wanneer myn Broeder daar uit las in de droe-

droevige omſtandigheden van myne Moeder, en 't welk, eenigen tyd, naa dat ik het gekogt hadt, zeer dierbaar was voor myne Ziel.

Staande den tyd, dien ik op deeze School doorbragt, was ik zeer verſlingerd op het leezen van Tooneelſpelen, en bleef dagen agter een t'huis om my tot het ſpeelen van eenige rollen in ſtaat te ſtellen. Myn Meester ziende, waar op ik en myne Medeſchoolieren gezet waren, ſtelde zelve een ſtukje op; en deedt my Vrouwe klederen aantrekken, ('t welk ik dikmaals gedaan hadt,) om dus verkleed, voor de Opzienders van de School, myne rol te ſpeelen. ——— Het herdenken hier aan heeft myn aangezigt dikwyls met ſchaamte bedekt, en ik hoop ik zal my des altoos ſchaamen, tot het einde myner dagen.

Voor dat ik volkomen vyftien jaaren bereikt hadt, oordeelde ik genoeg van de taalen te weeten, en niet langer het ſchool-onderwys noodig te hebben; de waare rede was dat de dwang van de ſchool my tegen ſtondt, ik ſprak daarop myne Moeder in deezer voege aan, „ Naardemaal uwe omſtandigheden het niet zullen toelaaten om my op de Hoogeſchool te zenden, zou meer *Latyn* my geen dienst doen om een Koopman te worden, is het dan niet best daar van af te ſtappen"? ——— Zy weigerde in 't eerst hier aan haare toeſtemming te geeven: maar myne guiteryen haalden haar wel haast over. Hier op leerde ik eenigen tyd niets anders dan ſchryven. Maar de zaaken myner Moeder ten agteren loopende, begon ik, van tyd tot tyd, daar toe wel lust hebbende, haar in de Herberg ten dienst te ſtaan, tot ik eindelyk een volſlaagen Herbergiers knegt wierd.

Niettegenſtaande ik dus het werk van een' knegt in een groote Herberg waar nam, en zomtyds het geheele huis op my ſtondt, ſtelde ik, nogthans, twee of drie *Sermons* op, en dezelven eigende ik byzonder aan myn oudſten Broeder toe. ——— Op zekeren tyd vond ik my zeer opgewekt tot Zelfonderzoek; maar was zeer ongewillig om in myn hart te zien. ——— Dikwyls las ik in den Bybel als ik 's nagts opzat. Het zien gaan der Jongens na de School trof my aan 't hart. En een dierbaare Jongeling, (nu by GOD,) kwam dikwyls my vraagen, als ik in 't voorhuis ſtondt, of ik mede na *Oxfart* wilde; meesten tyds was myn antwoord. „ Ik wenschte dat ik kon"!

Naa dat ik ontrent een Jaar hadt doorgebragt in dit ſlaaffche werk, was myne Moeder genoodzaakt de Herberg te verlaaten. Myn Broeder, die tot dit bedryf was opgebragt, trouwde, en alles werd hem overgedaan. Men oordeelde best dat ik, aan dit werk gewoon zynde, hem zou byblyven tot zyne hulp. Maar ik kon met myne aangehuwde Zuster geheel niet over weg; naa, derhalven, een langen tyd daar doorgebragt te hebben met groote kwelling, beſloot ik in 't einde, (denkende dat myn afweezen alles zou te recht brengen,) te vertrekken. Daarom ging ik, op raad van myn' Broeder, en met toeſtemming van myne Moeder, na myn ouder Broeder, toen te *Briſtol* woonagtig,

Te

; Te dier plaatze behaagde het GOD my een zeer dieptreffend gevoel van den Godsdienst te geeven, en my met zodanige onuitſpreeklyke verrukkingen te vervullen, byzonder eens in de *St. John's* Kerk, dat ik buiten myzelven geraakte. Ik gevoelde grooten honger en dorst na het Gezegende Sacrament; en ſchreef verſcheide Brieven aan myne Moeder, haar vermeldende, dat ik my nimmer weder tot myn voorgaand beroep zou begeeven. THOMAS A KEMPIS te leezen was myn grootſte vermaak, en ik wagtte altoos met ongeduld na 't luiden der klok, die my riep om den dorpel van *'s Heeren* Huis te betreeden. Maar te midden van deeze verlichte oogenblikken, hoorde ik als een ſtem, die my influisterde: *Dit zal geen ſtand houden.*

En waarlyk dit was de uitflag. Want (ag! dat ik dit met traanen en bloed kon ſchryven!) wanneer ik van *Briſtol* vertrok, (gelyk ik binnen omtrent twee maanden deedt,) en na *Gloucester* ging, veranderde myne Godsvrugt met myne plaatsverandering. Helaas! al myn yver verkoelde, en ik voelde geene genegenheid om ter Kerke te gaan, noch trek tot GOD. —— Zo veel Godsdienst was my, egter, nog bygebleeven, dat ik volhardde in myn beſluit om niet weder in de Herberg te dienen; myne Moeder gaf my daarom verlof om by haar in te woonen, ſchoon ze maar een gering beſtaan hadt, tot dat de Voorzienigheid voor my eene andere plaats beſchikte.

Thans, zo als ik dagt, niets te doen hebbende, was het de rechte tyd voor den Satan om my te verzoeken. Veel van myn tyd beſteedde ik in 't leezen van Tooneelſpelen, en overal heen te wandelen. Ik was zeer zorgvuldig in het optooijen myns lichaams, doch geheel agtloos en zorgloos om myne Ziel te dekken en te vercieren. —— De booze verkeering met myne oude Schoolmakkers bedorf ſchielyk myne goede zeden. Door gedurig hunne ſnoode handelingen te beſchouwen, verloor ik allengskens allen gevoel van Godsdienst uit myne Ziel; eindelyk verviel ik tot eene verborgen zonde, de jammerlyke gevolgen van welke ik geſmaakt, en 'er zints altoos onder gezugt heb.

Op deeze wyze eenen geruimen tyd geleefd hebbende, kwam een jong Student, eertyds myn Schoolmakker, en toen op de hoogte ſtudeerende in *Pembroke College* te *Oxford*, by myne Moeder een bezoek afleggen. Onder andere geſprekken verteide hy haar, dat 'er een plaats in 't *College* open was. Hier op riep myne Moeder terſtond uit. „ Dit zou goed voor myn Zoon weezen"? en zich mywaards keerende, ſprak zy: „ Wilt gy na *Oxford* gaan GEORGE"? Ik antwoordde, *Met al myn hart.* Hier op ging myne Moeder dezelfde Vrienden hebbende als die jonge Student, zonder vertoeven, hun opzoeken. Zy beloofden haar het hunne te zullen doen om my eene plaats in dat zelfde *College* te zullen bezorgen. Ook vervoegde zy zich by myn' ouden Meester, die het zeer goed keurde dat ik de ſtudie weder aanving.

'Er verliep maar een week, of ik ging na *Oxford* en werd Student; ik bevlytigde my om vorderingen te maaken. Het behaagde GOD my zynen zegen te geeven, en ik leerde veel vaardiger dan voorheen. Maar al dien tyd volhardde ik in 't pleegen der zonde; en met den tyd geraakte ik derwyze ingewikkeld in de verkeering met zulke booze en overgegeeven ſnoode, ongodistiſche Jongelingen, dat ik, indien GOD, door zyne vrye, onverdiende en byzondere genade my niet verlost hadt uit hunne handen, al overlang in 't geſtoelte der ſpotteren zou gezeten hebben. Door hunnen ommegang, kreegen myne begrippen over den Godsdienst meer en meer gelykvormigheid, met de hunne. Ik ging den openbaaren eerdienst bywoonen, enkel om te ſpotten en uit te gaan. Ik ſchiep vermaak in hun ongebonden leeven. Ik begon te redenkavelen, gelyk zy deeden, en was op den weg om zo ſnood te worden als de ergſte onder hun.

Maar (ô wonderbaare liefde!) GOD ſtuitte my wanneer ik dus op den weg na de hel was. Zo als ik op het punt des verderfs ſtondt, gaf hy my zulk een wederzin van hunne beginzels en handelingen, dat ik ze aan myn' Opziender ontdekte, die welhaast paal en perk zette aan hunne verkeerde bedryven.

Dus verlost zynde uit de ſtrikken des Duivels, begon ik, van tyd tot tyd, ernſtiger te worden, en voelde verſcheide keeren den geest van GOD kragtdaadig en overwinnend op myne ziel werken. Op zekeren dag in 't byzonder, als ik, van de trappen afkomende, hoorde, dat myne Vrienden wel van my ſpraken, kreeg ik een zo diep treffend gevoel van myne geveinsdheid, dat, ſchoon ik voorheen veelvuldige doch kragtlooze voorneemens hadt opgevat, ik toen magt kreeg over myne verborge troetelzonde. Desniettemin kreeg de Satan, eenigen tyd daar naa, wanneer ik my in den drank hadt te buiten gegaan, ('t welk my twee- of driemaalen in myn leeven gebeurd is) zyne gewoone overwinning op myn hart. Eene proeve voor myne arme ziel, hoe die Booze zich bedient van onmaatige Menſchen als werktuigen om hun te doen verrigten dat hem behaagt.

Dus verre hebben wy ons bediend van WHITEFIELDS eigen woorden, kortheids halven zullen wy voorts een algemeener Schets geeven. De Heer WHITEFIELD op de Hoogeſchool te *Oxford* gekomen zynde, onderſcheidde zich welhaast van anderen door de ſtrengheid zyner Godsvrugt, maakte grooten opgang in eenige Godsdienſtige Byeenkomſten te dier Stede, en lag, gelyk hy zelve verklaart, geheele dagen en weeken op den grond uitgeſtrekt, ſtil of overhard biddende, leevende van vrugten; verkiezende het ſlegtſte voedzel, hoewel hy verſcheidenheid van de ſmaaklykſte ſpyzen kon bekomen; hy oordeelde het onvoegelyk dat een Boeteling zyn hair poederde; ook droeg hy wollen handſchoenen, een gelapten mantel en morſige ſchoenen, om zich de nederigheid hebbelyk te maaken.

Eén en twintig jaaren bereikt hebbende, prees het gerugt, 't welk van WHITEFIELDS Godsvrugt uitging, hem zo ſterk aan by Dr. BENSON,

son, toen Bisschop van *Gloucester*, dat hy uit zich zelven hem de Ordening aanbood, van welke aanbieding WHITEFIELD zich eindelyk bediende, en terstond na deeze gewettigde toelaating tot den heiligen dienst, schikte hy zich tot de buitengewoonste en moeilykste deelen van het character, 't welk hy bekleedde; predikende dagelyks in de gevangenissen, op de velden en openbaare wegen, waar hy slegts dagt vrugt met zyne lessen te zullen kunnen doen; zich dus overal in *Engeland* bekend gemaakt hebbende, stak hy over na *Amerika*, waar de stellingen der *Methodisten* zeer sterk werden voortgeplant onder zyne Vrienden, de WESLEY's, en besloot een Kinderhuis te *Georgia* op te rechten, 't welk hy naderhand uitvoerde.

Op welken tyd, of aan welke Vrouw WHITEFIELD trouwde, kunnen wy met geene zekerheid zeggen, en des onderrigt te worden, is ook van niet veel belang voor onze Leezers. Vast gaat het dat, na lang ommezwerven, zyne middelen toenamen, en zyn roem zich langs hoe verder uitbreidde onder zyne navolgers; hy stigtte twee zeer groote Gebouwen tot den openbaaren eerdienst, waar aan hy den naam van *Tabernakelen* gaf, de een in *Tottenham Court Road*, en de andere in *Moorfields*, hier nam hy, door eenige Medearbeiders ondersteund, den dienst eenige jaaren waar, predikende voor Vergaderingen met Menschen opgepropt, en ging slegts nu en dan uit het Koningryk. —— *Amerika*, nogthans, 't welk altoos zyne aandagt zo zeer trok, was het Land waar hy zyne dagen eindigde, hy stierf te *Newberry*, omtrent veertig mylen van *Boston* in *Nieuw-Engeland*, op den dertigsten September des jaars 1770. Zyne kwaal, waar aan hy, in het zes en vyftigste jaar zyns ouderdoms, overleed, was eene zeer belemmerde ademhaaling.

Behalven de twee *Tabernakels*, reeds vermeld, was WHITEFIELD, Kapellaan zynde van de Hertoginne van *Huttingson*, verbonden aan twee andere Godsdienstige Vergaderingen, de eene te *Bath*, de ander te *Tunbridge*, voornaamlyk onder de bescherming dier Hertoginne opgeregt. —— Zyn invloed onder zyn Navolgers was zeer groot, en hy werd zo algemeen erkend voor den beroemdsten Prediker onder de *Methodisten*, dat men hem in deezer voege heeft afgemaald.

„ Naardemaal de waarde van deezen waarlyk Godvrugtigen en buitengewoonen Man, den diepsten indruk moet gemaakt hebben, op de harten van elk Vriend en Voorstander van het daadlyk en leevend Christendom, die vrugt van zynen arbeid getrokken heeft, behoeft men niet veel te zeggen, om hun te overtuigen dat hun verlies onherstelbaar is. —— In het werk zyner openbaare bedieninge door verscheide deelen van *Europa*, en op verscheide togten na *Amerika*, heeft hy meer dan dertig jaaren aan de Wereld tot een wonder verstrekt van welspreekenheid, waar door hy de harten der ver-

verhardſte zondaaren wist te vermurven. In weerwil van een zwakkelyk lichaamsgeſtel, volhardde hy, tot den laatſten dag zyns leevens, met te prediken als iemand die volle ſterkte des lichaams bezat. Geroepen zynde tot den openbaaren dienst in die jaaren, wanneer de meeste Jongelingen zich bevlytigen om 'er zich toe bekwaam te maaken, hadt hy geen tyd om in de geleerde Taalen veel te vorderen; maar dit gebrek werd ryklyk vergoed, door een leevendigen, vrugtbaaren, doordringenden geest, door den onvermoeidſten yver, en eene allerovertuigendſte wyze van zich uit te drukken, welke nóbit miste de gewenschte uitwerking te doen op zyne altoos volle en met verrukking luisterende vergaderingen. En, ſchoon hy het op den predikſtoel dikmaals noodig vondt, *door den ſchrik des* HEEREN *de Menſchen te beweegen*, hadt hy niets akeligs of ſtrengs in zynen aart, zynde zeer liefhebbend en teerhartig vriendelyk en ſpraakzaam, en inneemend in zyne verkeering; de geringſten vonden toegang tot hem, en hy was altoos gereed om hunne lichaamsnooden te verligten en gemoedsbezwaarnisſen weg te neemen, betoonende zich, in alle opzigten, een getrouw Rentmeester van de groote liefdegaven, welke hy ontving van zyne talryke en liefderyke toehoorders. ——— Ook ſtaat hier in opmerking te neemen dat hy beſtendig ten krugtigſte aandrong op alle zedepligten, byzonder op het naarſtig waarneemen huns tydelyken beroeps en de gehoorzaamheid aan de Overheden, als mede op de gehegtheid aan den Koning; nimmer maakte hy, in deeze onrustige tyden vol verdeeldheids, gebruik van den grooten invloed welken hy hadt op zyne veelvuldige toehoorders, om hun tot partyſchap aan te hitzen. ——— Hy was de eerſte onder de zodanigen, die naderhand den naam van *Methodisten* gekreegen hebben, die zich bevlytigde om overal, zelfs in open velden, te prediken, om ook de gemeenſte lieden uit hunne onoplettenheid en onkunde te doen ontwaaken, en tot bezef van den Godsdienst te brengen, en heeft hun zo diepe indrukken gegeeven, dat ze niet ſchielyk zullen worden uitgewischt. ——— Uit hoofde van deeze en andere bedryven zal de naam van GEORGE WHITEFIELD langen tyd met agting gedagt en in eerbiedenis gehouden worden, niet alleen by die hem in perſoon gekend hebben; maar by alle waare *Christenen* van welk eene benaaming ook, ja zo lang als leevende en daadlyke Godsvrugt plaats heeft in het Ryk van *Brittanje*."

Dusdanig een afbeeldzel geeven de *Methodisten* van WHITEFIELD; doch de Vyanden van dien Aanhang, inzonderheid de zeer geleerde Schryver van *The Enthuſiasm of Methodist and Papists compared*, zyn zo verre van die eiſchen op eene byzondere heiligheid toe te ſtemmen, dat ze niet ſchroomen hem een overgegeeven Veinaard te noemen; zyne Godsvrugt ſchryven zy aan Gierigheid toe; zyn Yver aan Hoogmoed; en zyne verregaande Nederigheid aan een zugt om Vertoon te maaken. ——— *Zy zeggen*, dat, daar hy in zyn leeven al-

altoos van zyne Armoede ſprak, men naa zyn dood hem zeer Ryk gevonden heeft. —— Dit is 't niet al; men ſchryft zyn laatſte vertrek na *Amerika* aan eene ſlordige oorzaak toe, te weeten zyne gehegtheid aan een Vrouwsperſoon, by welke hy een Kind hadt, terwyl zyne Vrouw nog leefde, en men voegt 'er by, dat dit Kind het eerſte was 't welk in zyn Kinderhuis te *Georgia* kwam.

HET VOORREGT VAN DE REGTEN DER HERBERGZAAMHEID ONDER DE ARABIEREN. (*)

MAAN BENZAÏD, Koning van *Arabie*, in eenen veldſlag honderd gevangenen gemaakt hebbende, veroordeelde ze alle om onthalsd te worden. Een hunner wierp zich voor de voeten van den Vorst neder, en verzogt hem water te mogen drinken om zyn brandenden dorst te leſſchen. MAAN BENZAÏD deedt hem drinken geeven. Myne Medegenooten, vervolgde de Jongeling, ſmagten niet minder dan ik; indien het uwe Majeſteit behaage, my met deeze gunſt te verwaardigen, bid ik dat zy dezelve ook mogen genieten. De Koning willigde het in, en men gaf alle de gevangenen te drinken. —— Toen zy gedronken hadden, ſprak de Jongeling tot den Vorst (†) wy zyn Gasten van uwe Majeſteit geworden, gy zyt al te edelmoedig, genadigſte Heer, om de zodanigen, die gy met deeze eere hebt verwaardigd, te ſtraffen. —— De Vorst kon niet nalaaten zich te verwonderen over deezen ſheedigen Vond, en herriep, de regten der Gastvryheid overweegende, het reeds gevelde Vonnis.

(*) *Melange de Litterature Orientale.*

(†) De Regten der Herbergzaamheid zyn heilig by de *Oosterlingen* en boven al by de *Arabieren*; dit was de rede dat SALADIN, RAYNAUD DE CHATILLON, tegen wien hy een onverzoenlyken haat hadt opgevat, niet wilde toeſtaan in zyne tegenwoordigheid te drinken.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *January* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 8½	29. 8½	29. 8	50	52	51	Z W	Z W	Z	Hel. Wind
2	— 6	— 6	— 6	49	52	49	——	——	Z W	Regen.
3	— 2	— 2	— 3	48	46	43	——	W	W	St. R. Hgl.
4	— 4½	— 4½	— 3½	39	42	40	W t N	W t N	Z W	Held. W.
5	— 3	— —	— 6	37	42	38	——	N W	N W	Buijig Hgl.
6	— 6½	— 7½	— 10	33	36	34	N O	N O	N O	—Sneeuw
7	— 10	— 7	— 6	32	37	35	Z W	W t Z	N W	— — St.
8	— 6	— 6	— 5½	34	35	30	N t W	N t W	——	—Sneeuw
9	— —	— 7	— 6½	28	33	31	N	——	W	Helder Sn.
10	— 5½	— 5½	— 5½	28	30	24	N t O	——	N t W	— —
11	— 7½	— 8	— 9½	25	28	23	N	N O	N O	Helder.
12	— 9	— 9½	— —	23	26	14	O	Z O	——	— Sn.
13	— 8½	— 7½	— 6	15	19	18	——	O	O	Betr.
14	— 5½	— 6	— 8	16	21	24	Z W	Z W	N W	Helder Sn.
15	— 9	— 9	— 8½	19	27	22	N O	N O	N O	Helder.
16	— 7½	— 7	— 7	19	26	18	O	O	——	Mist Betr.
17	— —	— 8	— 8	16	22	20	——	——	——	Helder.
18	— 8	— 7½	— 5¾	19	27	21	——	——	——	——
19	— 4	— 3½	— 3½	24	33	29	Z O	Z O	Z O	Betr. Sn.
20	— 3½	— —	— 4½	27	29	30	——	——	O	Helder Btr.
21	— 6	— 7	— 10	30	30	33	N O	N O	N O	Betr. Vogt.
22	— 11	— 11½	— 11¾	32	38	35	N	N	N	Mist Betr.
23	— 10	— 10	— 10	35	40	38	W	W	N	Reg. Hag.
24	30. 0	— 11½	— 6½	36	38	39	N W	N W	W	— Wind.
25	29. 5½	— 7	— 10	39	42	36	W	W	N W	Helder.
26	— 9½	— —	— 2½	36	40	40	Z	Z	Z	Betr. Reg.
27	28. 10½	28. 11	— 6½	37	40	33	W	N	N	St. Sneeuw
28	29. 6½	29. 5½	— —	33	37	33	——	Z W	N O	Held. B. H.
29	— 9½	— 11	— 11½	27	31	27	O	O	O	— — —
30	— 10	— 10	— 9	29	39	39	Z	Z	Z	Vogt Mist.
31	— 9½	— 8½	— 8	39	43	46	Z W	Z W	Z W	Mist St.

Hoogſte Barometer d. 30. 0
Laagſte Barometer d. 28. 10½ } middelb. d. 29. 5¼

Hoogſte Thermometer gr. 52
Laagſte Thermometer gr. 14 } middelb. gr. 33

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BESCHOUWING VAN LORD BOLINGBROKE'S ZEDELYK CHARACTER.

„ VEelen onzer Leezeren, en wel onder dat gedeelte, welks goedkeuring by ons het meest geldt, hebben hun genoegen betuigd over het Stukje onlangs in ons *Mengelwerk* geplaatst, onder den tytel, BOLINGBROKE *als Wysgeer vergeleeken met* ANTONINUS, BACON en BOYLE (*); wy twyfelen, daarom niet, de volgende *Beschouwing van* Lord BOLINGBROKE's *Zedelyk Character*, door den zelfden THOMAS HUNTER, Vicaris van *Weversham* in *Chesbire*, mede te deelen. Een *Zedelyk Character*, waaromtrent wy, even als ten opzigte zyner *Wysbegeerte*, mogen aanmerken, dat het zelve, schoon voorgesteld als één Persoon betreffende, veelen raake, die, ongelukkig genoeg, naar hem, ten deezen aanziene, niet min zweemen, dan zy hem in eene zo genaamde Wysbegeerte gelyken. Doch laaten wy ter zaake treeden, en den Heer HUNTER doen spreeken".

Eene Wysgeerige vryheid mogt men den Lord BOLINGBROKE gerustlyk gunnen; dan, hier mede niet vergenoegd, heeft hy de deur wyd opengezet voor eene algemeene Zedeloosheid.

Het is zeer mogelyk dat de vermaaken en de streeken van het Hof den besten en heilzaamsten invloed niet hadden op de zeden zyner Lordschap; en hy dus tot de Wysbegeerte kwam, gansch niet toegerust met zedekundige beginzelen, strydig met de oude Voorschriften, die zulks wel uitdrukkelyk vorderden; hy ving haare oefeningen aan vervuld met Hartstogten, die, wel verre van gebreideld, den ruimsten teugel gevierd waren; hy was zo zeer een vyand van zedelyke Zuivering, als van Bovennatuurkundige afgetrokkene gedagten. Zyn wederzin van de *Platonisten*, zo wel als van de *Mystiken*, ontstondt daar uit, dat zy den Mensch tot een' hooger trap van zedelyke Volkomenheid willen verheffen, dan overeenkwam met den aart en nei-

(*) Zie *N. Vaderl. Letter-Oef.* IV D. II St. bl. 489.

neiging zyner Lordſchap. Hunne begrippen, zo wel als hunne Zielen, waren te veel vergeestlykt om zyne goedkeuring te kunnen wegdraagen. —— Niets wyst duidelyker de bedorvenheid zyns harten aan, dan zyne ſmaadlyke aanmerkingen op SOCRATES. Deeze beste der Menſchen in de *Heidenſche Wereld* werd, wegens zyn ſtrikt aankleeven der waarheid, in de gevangenis geworpen, waar hy, met de bedaardheid en kloekmoedigheid eens Martelaars, het onregtvaardigst doodvonnis afwagtte. Overeenkomſtig met zyn character en omſtandigheden, volhardt hy tot den laatſten ſnik, met zyne Vrienden aan te maanen, tot het omhelzen en aankleeven der Deugd, om zich boven de zinnelyke genietingen te verheffen, verſtandige geneugten na te jaagen, en het Eerſte en Beste aller Weezens na te volgen. Moeten wy ons niet, veel eer, met eerbied, verwonderen over de grootmoedigheid van SOCRATES, in zyne onderwerping aan de Voorzienigheid, in zyne overwinning op zyne vyanden en de wereld behaald, gegrond op zyn vertrouwen en verwagting eener toekomende gelukzaligheid, dan ſmaadlyke aanmerkingen maaken over zyn gedrag?

Lord BOLINGBROKE moge voorwenden den hoogmoed der Menſchen te willen vernederen; hy verlaagt en vertrapt, met de daad, de Menschlyke Natuur. Als onkundig van onze redelyke vermogens en zedelyke bekwaamheden, zoekt hy onze gedagten te eenemaal te vestigen en te bepaalen, op het merkbaar verband tusſchen ons en andere Dieren, aan welke hy mildlyk genoeg het gebruik der Rede toeſchryft. Wy mogen denken dat zyne ſchranderheid, in het waarneemen van de zeden der Dierlyke wereld, het waar ontwerp en het egte afſchrift gevonden hebbe van de Wet der Natuure, niet bedorven door kunſtige Godgeleerdheid en bovennatuurkundige wartaal. En, waarlyk, indien de Dieren, gelyk de Menſchen kunnen redenkavelen, waarom zullen dan de Menſchen zich niet vermengen, gelyk de Dieren? —— Hoe diep vernedert hier de Heer BOLINGBROKE zich zelven en het Menschlyk geſlacht? Hy valt zelf in zyne ſchryf-en zegs-wyze verre beneden zyn doorgaanden peil, en vergeet het voorwendzel van Zedelykheid en Deugd; hy legt het losbandigst hart aan den dag, met te toonen hoe ver de Wet der Natuure, volgens zyne Wysbegeerte verklaard, den Mensch kan vervoeren.

Doch wanneer zyn Lordſchap den Mensch beſchryft, *als Tweevoetige Dieren, van denzelfden aart als de ſlegtſte der Dierlyke Wereld*, ſcheen het Menschdom hem toe als over hel-

hellende tot de *Puriteinen* of *Mystiken*; dit ontrustte het geweeten deezes Wysgeers, en zette hem aan, om, als een Prediker der Geregtigheid, aan eene verbasterde en ontaartte Wereld, de regten en redelyke vrydommen der toegeevende en inschiklyke Natuure te prediken.

Mogelyk was het niet nutloos dat hy dus het inwendigste zyner hartsgesteltenisse voor ons oog bloot lei; hier door zien wy den geheelen Mensch en zyne verbintenis. De grilligheid van aart, de trek der Natuure, is, zo het schynt, de Wet der Natuure; en door hier de beginzels zyner Lordschap op toe te passen, en de dierlyke aandrift als onze Leidsvrouwe te volgen, worden wy geleerd de snoodste euveldaaden te heiligen; en woede, wraakzugt en moord kan men verdeedigen, en worden geoorlofd gekeurd, door de Wet der Natuure en door onzen Wysgeer, den Uitlegger en Priester dier Wet.

't Is waar hy geeft zich dikmaals uit voor een Vriend der Deugd: en alle deeze betuigingen moeten wy, zo ik veronderstel, opneemen voor genoegzaame vergoedingen, gedaan voor den byzonderen yver door hem betoond in het bybrengen van zodanige beginzels en denkbeelden, als rechtdraads strekken om de Ondeugd aan te moedigen, en altoos door de snoodsten der Stervelingen omhelsd zyn om gerust in de zonde te kunnen voortvaaren.

Hy toont blykbaar in zyne Brieven over *het Regt Gebruik der Historien*, dat zyne Zedekunde met de *Epicurische* volmaakt overeenstemt. Hy spreekt smaadlyk van dien *Ernsthaftigen Sterveling*, die zich de vermaaken ontzegt. Zyn plan van geluk en gerustheid schynt geene betrekking te hebben tot zyn Vaderland, of het algemeene Welweezen, voor welks behoudenis hy zo mild en ruimschoots is, in zyne betuigingen. In het begin van een deezer Brieven, komt hy voor als iemand die het Feest der zinnelyke genietingen verlaat; om dat hy 'er van verzadigd is: en het bejag des vermaaks anderen overgeeft; dewyl hy 'er zich niet langer toe in staat bevindt. Desniettemin is al zyn uitzigt maar zelfzoekend. Aan 't vernuft bot te vieren, den smaak te streelen, in het denkbeeldige zich volop te geeven, de lust des harten te volgen, en, niet belemmerd door de bezigheden en pligten des leevens, breed te gaan weiden in het veld van wonderspreuken en bespiegelingen, is de roemryke bezigheid onzes braaven Amptloozen mans, het character naar 't welk hy staat —— 't welk hy aan-

neemt, en 't geen een *Stoicyn* zich geſchaamd zou hebben te belyden.

Hy heeft meer dan eens de nutheid van den Godsdienst, voor het welweezen van Land en Volk, en de gezegende gevolgen van denzelven voor te ſtaan, erkend, ſchoon hy dezelve naderhand lochent; ook vermeldt hy dat de kwaade gevolgen, aan het verwaarloozen van den Godsdienst vast, zeer zigtbaar geweest zyn in de lotgevallen van 't *Romeinſche Gemeenebest.* —— En desniettegenſtaande heeft hy allen yver aangewend om den Godsdienst uit de gemoederen zyner Landsgenooten en van het geheele Menschdom uit te wisſchen.

Menigmaal laat hy zich uit in de verhevenſte loffpraaken van den *Christlyken Godsdienst*, en nogthans brengt hy alle zwaarigheden en tegenwerpingen ter baane, de ongerymdſte en belachlykſte niet uitgezonderd, welke men oit heeft aangevoerd om de blykbaarheid daar van te verdonkeren, en by de wereld verdagt te maaken. —— Hy beweert, *dat 'er noit een Godsdienst is verkondigd, die uit eigen aart meer ſtrekte om den vrede en het geluk des Menschdoms te bevorderen dan de Christlyke.* Uit welk een beginzel van goedwilligheid jegens zyne Medeſchepzelen, gaat dan de edele Schryver te werke als hy het gezag van dat Boek, waar in dezelve voorgeſteld wordt, zoekt te verzwakken?

Zyne Godloosheid is van een ſtouter aart dan zich oit in onze eeuwe en in ons Land vertoonde. Ja de *Mahometaan*, zo niet de *Heiden*, betoont meer eerbieds voor het *Christendom* dan onze verlichte Wysgeer: die, door zyne handelwyze een ander ſoort van weezen ſchynt dan zyne mede ſtervelingen: want met eene, meer dan menschlyke, hevigheid, braveert hy GOD en Menſchen —— trotſeert de Hel, en lacht met den Hemel!

Zo door en door was zyn geſteltenis bedorven, en de booze Geest des Ongeloofs hadt dermaate zyne zedelyke vermogens ontheisterd, dat hy niets beminnelyks zag in de Natuur, in de Deugd, in den Godsdienst of in God, —— die oorſprongen van waare ſchoonheid, en waar uit het Menschdom de denkbeelden van alles, wat ſchoon en gelukkig is, ontleent. De Wysgeer kon niet ſpreeken van 't geen hy nimmer ondervondt, —— het vermaak van overtuiging, de gezegende aandoening van 't geloof, en de zedelyke volmaaktheden van GOD. —— Godlyke genade en goedheid van de tegenwoordige en alle toekomende beſtuuring der dingen uitgeſlooten zynde, welk een licht

of

of troost kon dan zyne Lordschap bybrengen, of zynen Leezeren voordraagen uit het duister en boosaartig stelzel der Natuure. —— De *Mystiken* en *Devooten* mogen zich met harsenschimmen streelen, zy zyn verlichte en gelukkige Zielen in vergelyking met het geen het Stof zyner Lordschap onderrigt. Hunne denkbeelden en gevoelens smaaken naar 't hemelsche; terwyl de Ziel van onzen Wysgeer, enkel zintuiglyk en stoflyk zynde, geen hooger denkbeelden kan begrypen, dan die louter zinnelyk zyn en stoflyk.

Het yverig pleiten zyner Lordschap voor de Natuurlyke, ter vernietiging en bestryding van de zedelyke, Eigenschappen, levert een bewys op van zynen wysgeerigen hoogmoed, en overgegeevenheid aan zedelooze genietingen. —— De verstandigste Mannen hebben, door alle Eeuwen heen, geloofd in de Regtheid en Goedheid der Godlyke Natuure; en, gevolglyk, zouden de alles overtreffende bekwaamheden zyner Lordschap niet uitgeschitterd hebben, wanneer hy niet afweek van 't algemeen aangenomen Geloof. —— Desgelyks moet ons Eigenbelang, van welken kant ook beschouwd, de algemeene Goedwilligheid en de liefde tot de Deugd, ons opleiden om te wenschen, dat het OPPERWEEZEN volmaakt zy in Goedheid en Heiligheid; en niemand dan de overgegeeven Godlooze, die geene Genade te wagten heeft, of de onverlaat, die de Deugd veragt, zal zodanige uitmuntende Eigenschappen zyns Maakers lochenen.

Staa den Wysgeer toe, dat de ALLERHOOGSTE zich het Geluk zyner redemagtige Schepzelen niet aantrekke, noch agt slaa op hunne Deugd, (schoon zyne Lordschap een en anderwerf beweert, dat de schikking deezes Stelzels uitwyst, hoe dit beide de Wil van GOD zy,) staa dit toe, zeg ik; maar vraag teffens, welk voordeel de Menschen daar uit zullen ontleenen? —— Mogen wy daar uit niet afleiden, dat 'er geene weezenlyke volmaaktheid in Regtheid en Goedheid kan gelegen zyn; aangemerkt het Allervolmaaktste Weezen zonder dezelve zyn kan. Hoewel het, naa dit alles, myne bevatting verre te boven gaat, toe te stemmen dat de uitwerkzels ons ter Deugd en Gelukzaligheid opleiden; en te ontkennen, dat de oorsprong van Deugd en Gelukzaligheid op geen van beide agt geeve.

Zyne Lordschap wist zeer wel hoe sterk een' invloed het Voorbeeld op de Betragting hebbe; en dat de Leerlingen van alle kunsten en weetenschappen zich bevlytigen, om de

ſchoonſte en volkomenſte oorſpronglyke ſtukken te volgen. Zyne Lordſchap ſtemt toe, dat de Zedelykheid in de wereld ons hoofdwerk is: en zeker het zou niet weinig ſtrekken om onze betragting hier in te bevorderen, dat wy onzen Maaker en Beſtuurder beſchouwden als volmaakt in Heiligheid, Goedheid en Waarheid. Stel eens dat het anders zy, en dat wy ons zelven de ongerymdheid konden diets maaken, om Hem aan te merken als ontbloot van deeze Eigenſchappen, terwyl wy ons omringd vinden van alle de uitwerkzels dier Volmaaktheden, zigtbaar doorſtraalende in de geſteltenisſe des Heelals, zouden wy de Deugd vuuriger beminnen? —— Zouden wy GOD volſtandiger dienen? —— of liefderyker zyn jegens onze Medemenſchen? —— wanneer wy wisten dat Hy noch op ons, noch op hun eenig agt ſlaa? —— Wysheid om een plan te ontwerpen, en Magt om 't zelve uit te voeren, moge een genoegzaame grondſlag weezen voor 't geloof van eenen Staatkundigen: maar veronderſtellende, dat GOD zonder Regtvaardigheid of Genade handelt, zal de bedenking en gevolgtrekking des Gemeens, van 't gros des Menschdoms, wel eenig ander weezen dan dit: *zal ik een nietig Mensch niet even zo handelen?*

Welk eene vermetelheid de knaagingen van 't Geweeten te vernietigen, en de banden van den Godsdienst los te maaken! —— Neem de Zon uit de Natuurlyke Wereld, en gy zult dit Stelzel min beſchadigen, dan door GODS Voorzienigheid in de Zedelyke wereld te ontkennen. —— Laat de vrees voor eenen toekomenden Staat, en het ontzag voor de Almagt, ter zyde geſteld worden, welke ſnoodheden zal men niet pleegen, zo dikmaals men de zwakke banden der burgerlyke Wetten kan verbreeken, of de ſtraffen, daar door gedreigd, ontkomen? —— Stellen wy vast, dat GOD, (het zy met eerbied gezegd,) ſluimere op zynen Throon in den Hemel, welke troost blyft 'er over voor den verleegenen, welk hulpmiddel voor den ongelukkigen, welke hoop voor den raadloozen? Als dan worden onze voordeeligſte omſtandigheden veel minder waardig, en onze ongelukkige droevig verbitterd door het akelig vooruitzigt, 't welk het ongeloof ons voor oogen houdt. Dit leeven zou niet wenſchenswaardig weezen, indien men ſtelde dat het ons geheele beſtaan uitmaakte, en dat, op het einde daar van, alles met ons gedaan was. Geen ſtelzel van redelyke *Deistery* kan ſtaande gehouden worden, als men de Onſterflykheid lochent.

Een-

Eeuwen te zien roudwentelen, en Geſlachten van redelyke weezens eene korte rol te zien ſpeelen, en dan vernietigd te worden, —— ſchuldig aan misdryven, die geene ſtraffen te wagten hebben, bloot geſteld aan ongemakken, die tot geen einde dienen, —— ter zaake van de Deugd, worſtelende met elenden, waar voor geene belooning te wagten ſtaat —— dit zeker zou alleen eene begogeling voor den Mensch zyn, en geen blyk van Wysheid of Genade in GOD weezen.

De prachtige en ſchoone toeſtel van Zon, Maan en Sterren, —— de Schepping van redemagtige en redelooze ſchepzelen —— de ſchoonheden der Natuure, de kragten des vernufts, de zedelyke vermogens en verderingen der Menſchen —— alle te voorſchyn komende, maar om onder te gaan, leevende maar om te ſterven —— verſlonden in een volſlaagen niet —— vermengd met den dood en eene eeuwige vergetelnisſe —— levert een zamenſtel van zaaken op, der Godlyke Wysheid onwaardig, en hoonende voor de Godlyke Goedheid. —— Beter geen dan een zo bedriegend beſtaan. Beter nooit geweest dan ten ſpeelbal des gevals in dit leeven geſtrekt te hebben, en naa den dood ten aas der wormen te ſtrekken. —— Ten besten genomen; misleid van onze eige hoop; voorzien met bekwaamheden, die wy geene voldoening kunnen ſchenken, en ons ſtreelende met voor uit geziene vermaaken, welke wy nooit zullen genieten.

Zo zeker als GOD beſtaat kan dit nimmer ons geval weezen: want het ſtrydt tegen alle de Eigenſchappen van Regtvaardigheid, Goedheid, Waarheid, Wysheid en Heiligheid; Eigenſchappen noodwendig verknogt aan het denkbeeld van een Opperst en volmaakt Weezen.

Doch ware het mogelyk, zonder den Hemel te lasteren, te veronderſtellen, dat 'er geene Voorzienigheid is, en geen Toekomend Leeven plaats hebbe? Wat, bid ik u, zouden wy met deeze veronderſtelling winnen? Welk eene nieuwe verzekering voor het heilig onderhouden der Wetten, voor het ongeſtoord bezit onzer goederen? Welk eene nieuwe ſpringwelle van rust voor elk op zich zelven? Welk een nieuw beweegmiddel of grondbeginzel van Deugd, om invloed te hebben op het algemeen gedrag? —— Indien het Stelzel des Ongeloofs niets andere dan de verwoesting van elks byzonder, en van het algemeen geluk, vertoone, waarom dan allen yver aangewend, ter voortplantinge van 't zelve? Waarom niets agter wege gelaaten om twyfeling in de Godgeleerdheid en Zedeloosheid in het ge-

drag in te voeren? Zulk een yver is de woede der Duivelen, werkzaam om de zaak der Helle te bevorderen, en het Menschdom in deeze en in de toekomende Wereld ongelukkig te maaken. De Man, die my naar den Lichaame doodt, is goedertieren, in vergelyking van hem die myne Ziel zoekt te verderven. Ik kan het verdraagen hier elendig te weezen; maar bezwyk op de gedagten om voor altoos rampzalig te zyn. Ik kan op aarde tegenspoed uitstaan en daar in roemen, onder de beschikking der Voorzienigheid, en het bezef der bescherminge van een waakzaam Opperweezen: maar onheil, het uitwerkzel van stoffe en beweeging alleen, het noodwendig gevolg van het stelzel der Natuure, my om geene rede treffende, 't welk van den tydlyken en eeuwigen dood zal gevolgd worden, is een zo onvermengd kwaad, eene zo vrugtlooze en ongerymde elende, dat het ondraagelyk zy. —— Nogthans, hoe vreemd het ook moge schynen, wordt de Man die myne bezittingen aantast, of my van eene beuzeling berooft, in de handen des geregts overgeleverd, en ter straffe verweezen; maar de Man, die de ondeugden alle aanmoediging verleent, door de sterkste banden van 't geweeten aan flarden te rukken; — de Man, die de snoodheid beschermt en de ondeugd aanpryst; —— de Man, die het gezag, de agtbaarheid der Godlyke Wetten zoekt te doen waggelen, en elk vryheid vergunt om te doen wat goed is in zyne oogen; —— de Man, die my wil berooven van myne weezenlyke rust, en wederhouden van eeuwig gelukkig in den Hemel te leeven —— deeze Man wordt beleefd bejegend, gepreezen, en toegejuicht als een eerst vernuft, als een Geleerde, en als een Vriend van de regten en vryheden des Menschdoms!

Deeze zegt my, dat de Wonderwerken geen eigenaartig bewys opleveren van eene buitengewoone Godlyke Openbaaring; dewyl ze niet overeenkomen met den gewoonen loop der Natuure. —— Een ander verzekert my dat 'er eenige strydigheden gevonden worden in de Geslachtlysten ons door de *Euangelisten* opgegeeven; en wil daar uit, als mede uit de veelvuldige onderscheidene Leezingen in de afschriften van het *Nieuwe Verbond*, besluiten, dat de Schryvers niet onfeilbaar geweest zyn.

Veronderstel eens dat de Tegenwerpingen dier Heeren bondig waren, —— ('t welk ze in geenen deele zyn,) wat win ik by die ontdekking? Wanneer ik leer, dat men zich op het *Euangelie* niet konne verlaaten —— dat het beste stelzel

zel. van Zedeleere, oit den Menschdomme overgeleverd, geen gezag heeft —— dat het volmaaktſte voorbeeld van Deugd een harsſenſchim is —— dat ik GODE geene verantwoording ſchuldig ben wegens myne bedryven —— geene beloften van Zondvergiffenis, en geen vooruitzigt op belooningen voor myne Deugd heb —— dat de Voorzienigheid een droom en de Hemel een verdichtzel zy.

Veronderſtel dat de *Christlyke Godsdienst*, welke eene eeuwige waarheid is, niet meer dan een ſtaatlyk bedrog ware, ik zou den Man, die my hier omtrent uit den dut wilde helpen, niet bedanken. Myne dagen, door te brengen onder den invloed van beginzels, die my in leeven en ſterven kunnen opbeuren, zou ik een gelukkig bedrog noemen. Streelde ik my al dien tyd met een ydelen droom, ik zou den Man, die my wakker maakte, een Boosaart noemen — hy doet my ontwaaken om de waarheid, maar tevens myn jammerſtaat, te zien, om te weeten dat ik niets dan elende te wagten heb; hy verdryft myne onkunde ten koste van myn geluk. —— Het eerst 't welk ik van hem, naa deeze ontdekking zou verzoeken, zou een dolk of vergift weezen, om my te verlosſen uit den heilloozen ſtaat waar in hy my gedompeld heeft, om my eenige vergoeding voor zyne wreedheid te doen. Om my hier van te wederhouden, zou de Ongeloovige, te vergeefsch ſpreeken, van myn meerder geluk in dit leeven; hy kon my niet weigeren gebruik te maaken van een middel, geſchikt om my van myne elende te ontheffen, 't welk zyne Broeders, in gevolge hunner eigene beginzelen, zo menigmaal hebben te werk geſteld.

Indien uwe Oordeelkunde eenigen misſlag ontdekt hebbe in de Geſlachtrekeningen, indien uwe Wysbegeerte u verhindert het gezag der Wonderwerken te erkennen, en in eenen toekomenden Staat te gelooven, en gy Oordeelkundige, en gy Wysgeer, daarom het billyk keure het *Euangelie* van CHRISTUS te verwerpen —— welke beweegreden geeft uw geweeten, of de geest van liefde en toegenegenheid, aan de hand, om uwe ontdekkingen aan het Menschdom mede te deelen? —— Ik vind vreugde en rust in het *Euangelie* te omhelzen. Ik gevoel my, door den invoeld der beginzelen van den *Christlyken Godsdienst*, vol van hoope op eene zalige Onſterflykheid. Ik ſchep genoegen in het denkbeeld van GODS tegenwoordigheid in deeze wereld, en verlang na zyne nabyheid in eene andere. —— Waarom wreede Oordeelkundige —— wreede Wysgeer, —— waarom wilt gy my de vreugde myns harten ontneemen?

men? Waarom my wyzen tot de hoofdſtoffen der Natuure, tot de onzekerheden der Twyfelaarye, en het droefgeestig denkbeeld dat 'er gene Vaderlyke Voorzienigheid geen verloſsende Liefde is? —— Gaa heen, geniet alleen uwe ſhoodheid. —— Gaa heen, geef u in eenzaamheid over aan uwe naargeestige begrippen. —— Gaa heen, ſtort uwe klagten uit in digte bosſchen en op onbewoonde rotſen, laaten de wildernisſen uwe grondregels hooren; en bederf de wereld niet met het vergif uwer beginzelen. —— Gaa heen, weid met de Dieren des Velds, wier neigingen met de uwe overeenſtemmen, en wier dood gy wenscht te ſterven; bedroef my niet met uwe ontdekkingen, dood my niet met uwe waarheden! —— O, trek my niet af van GOD, den Rotsſteen op welken ik vertrouw, dompel my niet, voor den tyd, in den poel der verwoestinge!

Troostlooze Wereld! naargeestige Natuur! wanneer men de Voorzienigheid en de Onſterflykheid buiten ſluit! —— Hoe hard is de Storm? Hoe gieren de winden? Hoe hol ſtaan en raazen de golven? Hoe zeer worde ik geſlingerd op de zee der Wereld? —— Daar ik geen kaart heb om op te zeilen, het ſtuur mis, en geen haven kan bereiken dan daar,

De droeve ſtroom van Lethe vloeit!

Waartoe heb ik my laaten beweegen en vervoeren? —— Een vaderlyk GOD vertoonde zich in ſchitterend licht, de winden en baaren gehoorzaamden op zyn woord; ik zeilde veilig op zyn geleide, en zette den koers na een kust, waar veiligheid en eere my wagtten. —— Welk een booze geest heeft my dit gelukkig gezigt benomen? De luistervolle Godheid, het gezegend gewest, is verdweenen —— ik vind my omringd van ſchriklyke rotzen en gaapende golven, alles grimt my eislyk aan, Duisternis en Dood omringen my —— ik word verbysterd door verſchrikkingen van boven en van onderen!

UIT-

UITNEEMING VAN CATARACTEN DER GEBOORTE; *door den Heer* MARCHAN, Oculist.

(*Uit het Fransch.*)

IN het begin van Maart 1769, kwam by my een *Jean Levêque* te Valogne, negentien jaaren oud, die op ieder oog een Cataract hadt van de geboorte af. Na gedaan onderzoek bemerkte ik, dat die van het regter oog kaasagtig en wit was: die van het linker oog scheen my toe hard, en van een ongelyke gedaante te wezen, en ay besloeg den geheelen oogappel niet. Deeze onregelmaatigheid maakte my het gevolg van de Operatie twyfelagtig: ik opereerde hem echter op den 4 van de gemelde maand, in het hospitaal van Valogne. Ik begon met de Cataract uit het linker oog te neemen; en de Lyder kon aanstonds met dit oog zien. Ik ondernam ook het regter te bewerken, doch met twyfeling. Na dat ik het doorzichtig hoornvlies had doorgesneeden, maakte ik de opening in het bekleedzel van het kristallyne lichaam, en een maatige drukking om het te doen uitvallen; doch te vergeefs, want de oogappel trok zich zo geheel toe, dat 'er naauwlyks de kop van een kleine spelde zou hebben konnen doorgaan, 't gene my aan den uitslag van de Operatie deed wanhopen. Ik bezogt evenwel de Cataract te breeken en by stukken te doen uitkomen: dit hadt zyne moeilykheid; ik kreeg echter al de verduisterde stukken, welken zeer vast zaten aan het vlies. Ik bemerkte dat de stukken by malkander gevoegd geen geheel uitmaakten als van het regter oog, en dat 'er een zesde gedeelte ontbrak 't gene ik niet uitgehaald had, om dat het niet verduisterd was.

De Lyder was zeer verheugd over de Operatie, hy zag met dit oog zo wel als met het ander, en onderscheiddc veele voorwerpen. Aanmerkenswaardig was het, dat het klein gedeelte van het zydlyke inwendige van het kristallyne lichaam eenige lichtstraalen door liet, en hem in zekeren stand en afstand eenige voorwerpen deedt zien, voornaamelyk blinkenden; doch dan moest hy zyn oog rigten naar de tegenoverzyde van het gene hy wilde zien, om dat hy alleen lichtstraalen van ter zyde ontving, welken niet zo veele waren van hem te beletten zyn aange-

zicht

zicht eens tegen een muur te ſtooten. Den agttienden dag, na de Operatie, nam ik hem den band af, in een wel geſtoffeerd vertrek, en in het byzyn van de Heeren de Coligni en de Colleville, beſtierders van het hospitaal. De band afgenomen zynde kon hy in 't eerst bezwaarlyk het licht verdraagen en iet onderſcheiden. Eenige minuuten hier na onderſcheidde hy veele voorwerpen welken men hem vertoonde. Veelen kende hy niet, en kon ze op het gezicht niet noemen. Ik ſloot zyne oogen en zette hem tegen over een grooten ſpiegel, waar door de voorwerpen in de kamer teruggekaatst werden; dit verwonderde hem op een aangenaame wyze; en vestigde zyn aandagt op het gene hy kon ontdekken. Wyl ik naby hem was, erkende hy my in den ſpiegel; en het beeld neemende voor my zelven, ſtak hy zyne hand uit om my aan te raaken: deeze dooling verwonderde hem, en deedt hem lachen. Men boodt hem verſcheide voorwerpen aan, en zeide dat hy ze zou aanvatten; dan, men zag met verwondering dat hy 'er zyne hand niet kon aanbrengen zonder dezelve van alle zyden te hebben doen rond gaan; waar uit bleek, dat hy de ſtanden en afſtanden niet onderkende. Men toonde hem verſcheide ſtukken geld, de kleuren wist hy te zeggen, maar de waarde niet voor dat hy ze bezast hadt. Uit deeze Operatie blykt, dat ſchoon zich de kwaalen wat ongunſtig voordoen om met goeden uitſlag geopereerd te worden, men dezelve echter niet altyd aan haar eigen uitkomst moet overlaaten, en de oefening der konst dikwils een uitſlag vindt in omſtandigheden, welken het niet ſcheenen te belooven.

Ik heb, behalve deezen, veel andere perſoonen met Cataracten van de geboorte geopereerd, onder anderen eenen man van zes en twintig jaaren, die tot dien tyd toe niet gezien hadt. Ik opereerde hem te Coutances, in tegenwoordigheid van den Heer Bonté, Geneesheer. Deeze Cataracten waren van een verſchillende natuur, van zulken die door ouderdom of toevallig ontſtaan: zy kwamen my voor alleen gemaakt te wezen uit het voorſte gedeelte van het omkleedſel van het kristallyne lichaam, welk zeer verduisterd was. Dees man toonde zich niet zo verheugd als de vorige jongeling over den nieuwen zin welken men hem herſteld hadt. Men heeft opgemerkt dat zy een denkbeeld hadden van wit, rood en zwart, dat is te zeggen, dat zy dit zagen omtrent als wy, wanneer onze oogleden geſlooten zyn. Zy kenden geen voorwerp,

werp, en noemden het niet dan na dat zy het betast hadden. Men vraagde aan dien te Coutanees, of hy zag na dat ik hem geopereerd had: hy zeide, neen; en verſcheide perſoonen dagten in 't begin dat de Operatie te vergeefs was gedaan; doch wederom gevraagd zynde gaf hy haast teekenen van het tegendeel, want ik zie, zeide hy, eenig licht en ſchaduwe. Men zeide hem dat hy de ſchaduwe zou aangrypen. Hy ſtrekte zyne hand in de daad uit op myn aangezicht. Men bemerkte dat hy de vingers zamenvoegde als hy iet wilde aanvatten, eer hy 'er aan toe was; en ſomtyds ſtak hy zyne hand ter zyde; tot blyk dat hy den afſtand of ſtandplaatſe niet kende van een voorwerp het gene zyn gezicht aandeedt.

Twintig dagen na dat hy geopereerd was, nam ik hem den doek af by den Heer de Fallaru, Biſchop van Coutanees, en in tegenwoordigheid van een groot getal van perſoonen. De eerſte proeve, welke men nam, was, hem een ronden bal en een teerling of vierkant, byna even groot, welken hy betast hadt voor dat hy kon zien, voor te zetten; 't gene het geſchil hadt gemaakt tuſſchen de Heeren HOKE en MOLINEUX, en door deezen man beſlist werdt op een andere wyze dan een van hun vermoed hadt, dat is te zeggen, hy kende, op 't gezicht alleen, den bal van den teerling. Deeze nieuw klaar ziende man moest leeren zien gelyk de kinderen leeren ſpreeken; en het is alleen door den tast en de ondervinding, gelyk de Heer JANIN gezegd heeft in zyne *Phenomenes ſur la viſion*, dat men van de ſtandplaatſe, afſtanden, gedaanten enz. kan oordeelen.

EEN ZEER BYZONDERE ZIEKTE WAAR IN DE LYDER DE OPPERHUID VAN ZYNE HAND ALS EEN HANDSCHOEN KON AFTREKKEN.

(*Uit het Engelsch.*)

ZEkere *William Wright* in 't Graafſchap Norfolk, vyftig jaaren oud, van zyne jeugd af van een zwakke geſteltenisſe, werdt, tien jaaren geleeden, voor de eerſte maal aangevallen door de volgende byzondere ſoort van koortze. De Geneesheeren, welken hy op verſcheide tyden

den hier over raedvraagde, wisten niet tot welk foort dezelve te brengen. Zy kwam veelmaalen eens, fomtyds tweemaal, in een jaar weerom, met dezelfde toevallen en omftandigheden; doch federt het jaar 1764 niet tot den zelfden trap als te vore; en men ondervondt dat ze hem doorgaans overviel na eene belette uitwaasfeming, als hy eenige koude hadt gevat, waar aan hy zeer onderworpen was.

Behalve de gemeene koortzige toevallen by de aankomst deezer Ziekte, kreeg hy een algemeene jeukte van de huid, voornaamlyk omtrent de gewrigten; en de jeuking werdt gevolgd van veel kleine roode vlekken met eenige geringe zwelling. Kort hier op werden zyne vingers ftyf, hard aan de einden en by de wortels der nagelen pynlyk. Na omtrent 24 uuren begon de opperhuid zich van de huid af te fcheiden, en in tien of twaalf dagen gefchiedde deeze affcheiding van het hoofd tot de voeten, en dan trok hy dikwils de opperhuid van het gewrigt van de hand tot de vingers als een volmaakte handfchoen af, en ook zo tot het einde van zyne teenen. Hier na gingen de nagels allengs van de wortels af, in 't eerst met eenige pyn, doch deeze verminderde, naar maate de affcheiding der opperhuid vorderde, en de nagels werden doorgaans, in ongevaar zes maanden, door nieuwen afgeftooten.

De opperhuid verheft zich in de palmen van zyne handen, en het onderfte van zyne voeten, als blaaren, zonder dat 'er eenig vogt onder is; en als ze affcheidt laat zy de ondergelegen huid eenige dagen zeer gevoelig. Somtyds heeft hy, eenige koude gevat hebbende eer hy van de koortzige toevallen geheel vry was, een tweede fcheiding der opperhuid van de huid gekreegen; doch dan is de zelve zeer dun, en dit toont de fchielyke vernieuwing van dit deel.

BEWEEGINGEN VAN STUIPEN DOOR WORMEN VEROORZAART. *Door den Heer* SYLVESTRE, *maitre-es-arts et en Chirurgie, Chirurgin-major du regiment de Touraine.*

(*Uit het Fransch.*)

Marie Detrille, eene weduwe van vyf en veertig jaaren, van de parochie de Baulei in het Franfche-

Com-

Comté, werdt aangevallen door zulke ſterke en buitengewoone Stuipen, dat men in en omtrent het Dorp geloofde dat zy betoverd was. In het overval, wentelde zy zich, ſtiet en hieldt zich zo vast aan het gene zy aangrypen konde, dat het onmogelyk ware haare handen los te maaken van het gene zy hadt gevat. Somtyds hegtte zy zich aan den haak in de ſchoorſteen met de beenen om hoog, het zy 'er vuur op den haard lag of niet, en maakte een groot gehuil. Ik werd geroepen op aanraading en de liefdaadigheid van den Priester. Ik deed my onderregten aangaande het begin en den voortgang der kwaale. Ik was by een heftigen aanval tegenwoordig, en dit duurde een half uur. Bedaard en weder by eenig verſtand gekomen zynde, vraagde ik de Lyderes of zy het toeval eenige oogenblikken van te vore kon voelen aankomen? Zy zeide ja, door eenige pyn voor 't hart, en heftige ſteekingen in de maag, dat zy vervolgens eenig helder water overgaf, en eene beweeging als van eenige zwaarte voelde als zy at of dronk, en zelfs zonder dit. Ik bepaalde my hier op terſtond tot het ingewand welk my overlaaden ſcheen; en door drie greinen Braak-Wynſteen, in twee glaazen vogt genomen, zag ik haar, een half uur hier na, zes leevende wormen overgeeven: het overige van het middel werkte naar beneden, en verwekte drie afgangen, met twaalf leevende wormen en veel van het binnenſte van het gedarmte met bloed. Des anderen daags gaf ik een drank tegen de Wormen, zynde een afkookzel van de wilde Cichorei, Varen, Wormkruid en Zee-mosch, zoet gemaakt met de Syroop van Alst of Limoenen; ook met eenig bereid Hertshoorn 'er in gemengd. Vervolgens ſchreef ik voor, een drank met den wortel van Mannetjes Varen en de asch van hop, in een linnen zakje. Eenige dagen na het gebruik van deeze middelen, waren de Stuipen de helft verminderd. Den vyfden dag gaf ik een buikopenend middel: zy loosde zestig doode wormen, waar van zeven een knoop maakten. Den volgenden dag hadt zy nog aandoening tot braaken. Ik bevorderde dit door het bovengemelde Braakmiddel; zy gaf een klomp over van twee en dertig wormen, welke haar byna deedt ſtikken. Zy geraakte buiten kennisſe. Twee andere ſchokken ontlastten haar nog al meer, de een van zeventien en de ander van vier en twintig wormen. Ik hield aan met dezelfde dranken, klisteeren en melk met honig: zy loosde by aanhoudend-

dendheid wormen, veertien dagen lang, en ſnuitende loosde zy 'er een in drie ſtukken. De Lyderes begon allengs wederom ſlaap te krygen, en kwam weder tot haar volkomen verſtand, 't welk zy zelfs in de tusſchenpoozingen van het overval niet hadt gehad; doch haare ſlaap werdt afgebroken, geduurende twee dagen en twee nagten, door een onverdraaglyke jeukte aan de onderſte leden, zo dat zy door het krabben 'er de opperhuid afſcheurde. Ik liet haar de deelen voor een vuur met een flenelle lap wryven, en men ontboodt my met haast om te zien hoe veele wormen uit de beenen en dyen kwamen, en opſprongen als ze in 't vuur vielen. Ik liet eenigen op myn' hoed vallen om ze te beſchouwen, 't welk ik niet kon doen zonder behulp van een vergrootglas. Omtrent een halve minuut lagen zy ſtil, waar zy gevallen waren; en ik verbeeldde my in dien korten tyd te zien dat zy vleugels kreegen; en op het oogenblik verdweenen zy gelyk de vlooijen met een ſprong. Zy geleeken naar de wormen welken men dikwils in de rottige kaazen ziet; dan, die uit de maage en darmen waren de gemeenen. De Lyderes was omtrent vyf honderd kwyt geraakt, zonder de kleinen te rekenen, welken ontelbaar waren. Zy heeft nog eenigen tyd met de zelfde middelen aangehouden, en is hier na heel wel geweest.

DE WYZE, HOE DE KONINGIN UIT EENE BYEKORF MAGTIG TE WORDEN, EN EENIGE AANMERKINGEN OVER DE BEHANDELING DER BYEKORVEN.

Myn Heeren!

„ GYl. hebt reeds vroeger eenige nuttige nieuwigheden raakende de behandeling der Byëkorf in uw Mengel-werk medegedeeld; de volgende brief, voorleden najaar door den Heer JOSEPH ROMAIN JOLY, aan de Schryvers van de *Mercure de France*, gezonden, zal ook niet ongevoegelyk een plaats in het zelve hebben."

Ik ben zeer verwonderd geweest in eene Noot onder de Franſche navolging der Landgedigten van *Virgilius*, te leezen, dat de Natuurbeſchouwers geen middel weeten, om de Koningin van eene Byëkorf magtig te worden. Het is by na twintig jaar geleeden, dat ik de ſtreeken van den

berg

berg *Jura*, die het *Franche-Comté* van *Zwitzerland* ſcheiden, doorreizende, digt by de Stad *Nozeroy*, die konst of handgreep door de Geestelyken heb zien te werk ſtellen, die ik byna zeker durf zeggen, dat niet eens in 't hoofd kreegen om te twyffelen of dezelve ook elders bekend ware? Zie hier hoe het geſchiede?

Men legt op een komfoor, waar in men rookende turven of turfkoolen, die nog niet doorgebrand zyn, heeft, een dun plankje, dat hier en daar met gaatjes doorboord is, om den rook in een maatige hoeveelheid door te laaten, en te beletten, dat dezelve, al te dik en ſterk onbelemmerd opgaande, de Byën niet verſtikke, welke men alleenlyk bedoelt te bedwelmen, het welk door den rook, die door de kleine gaatjes opgaat, genoeg geſchieden kan. Voor dat men met het komfoor tot de Byëkorf nadert, is het noodig de Koningin buiten dezelve te doen koomen, het welk geſchiedt door met een ſtok de tafel, daar de korf op gezet is, zagtelyk te ſlaan; de Schildwagt koomt aanſtonds naar buiten, en, dewyl het geluid aanhoudt, verſpreidt zig de vrees welhaast tot onder de Lyfwagten der Koningin, die 'er hunne Souvereine ſtraks kennis van geeven; men ziet daar op de Officiers van haar huis tot buiten de poort van het Paleis of liever van de Stad te voorſchyn koomen, en zig ſchielyk weder binnen in de korf begeeven, om aan haare Majeſteit verſlag van hun wedervaaren te doen. Deze eindelyk, dewyl het geraas niet ophoudt, ziet zig genoodzaakt, zelve naar buiten te gaan. Zodra zy verſchynt nadert men met het komfoor, en de rook houdt de goede Dame, die wel weder naar binnen zou willen gaan, tegen; zy wordt 'er eenigzints door bedwelmd, zy waggelt, heeft de kragt niet om zig weg te begeeven, en wordt alsdan ligtelyk gevat.

De Perſoon, wien ik het eerst deze proef zag doen, en die dezelve voor my deedt, nam de Koningin in zyn hand, en zettede haar in de myne, in en over de welke zy met veele ongerustheid heen en weder liep; maar voor dat zy het gebruik haarer vleugelen hadt wedergekreegen, bragt men haar aan den ingang van de korf te rug, alwaar zy met een deftigen tred, en onder veele toejuichingen en vreugde betooningen binnen tradt. Gelyk ik het voordeel niet had van by de Byën bekend te zyn, hadt men my, van het begin af, agter de korf geplaatst; zo ik 'er vóór was blyven ſtaan, zonde ik gevaar geloopen hebben van de aanvallen der Byën die uit het veld te

rug kwamen; maar de meester zelf die haar dagelyks bezogt, en dikwils behandelde, hadt zo vele voorzorg niet noodig, omdat zy hem kenden. Tot meerder zekerheid egter hield hy zig aan eene zyde, terwyl het geraas gemaakt werdt.

Dit Spel hadt geen ander oogmerk, dan om myne nieuwsgierigheid te voldoen, maar dit is geenzints altoos het geval, en de konst of handgreep, die ik de eer heb u thans mede te deelen, heeft zeer wezenlyke nuttigheden in de behandeling der Byën.

Voor eerst zyn 'er gevallen waar in het toneel veel droeviger is, om dat men de Koningin, na dezelve gevangen te hebben, ombrengt. Dit is de beste praktyk, wanneer een zwerm te zwak is om dien op zig zelve te laaten, en wanneer men hem dus by eene andere wil voegen, die het zelfde gebrek heeft. Die Maatschappy kan geen ſtand grypen, ten zy men een der Hoofden verdelge. Na die droevige maar noodzaakelyke ſlagting, gaat men voort met rooken, waar door men de Byën doet overgaan in de korf die men wil verſterken, men vangt en vatze gemaklyk met de bloote hand, terwyl zy bedwelmd zyn. Na dat de vereeniging voltooid is, bedekt men de korf met een laken, dat tot op de Aarde nederhangt, en waar van men van tyd tot tyd een ſlip opligt, om te zien, of de oorlog, die altoos op de eerſte aankomst der vreemdelingen ontſteekt, nog duure? Die oorlog, zeg ik, mist nooit van te ontſteeken; zodra de Byën van haare bedwelming herkoomen, tasten zy malkanderen wederzydsch vyandlyk aan. De nieuwe aankoomelingen, als hebbende geen hoofd of geleide, zyn altoos de zwakſten en onderwerpen zig hierom ten laatſten aan het gezag van haar, in welker korf zy overgezet worden. Men moet 'er zig evenwel altoos naar zetten om verſcheiden lyken op het ſlagveld, dat is te zeggen voor de deur of den ingang van de korf, te vinden. Eindelyk begint egter die woede te bedaaren, en zodra men bemerkt, dat de Vrede getroffen is, en dat de vliegende Esquadrons minder begeerte hebben om te vegten, dan om veldwaards te trekken, en voedzel, of bouwſtof voor nieuwe wooningen te gaan haalen, neemt men het kleed weg.

Eene andere omſtandigheid, waar in men, met wezenlyk voordeel, de Koningin eener Byëkorf vangt, is, wanneer men verpligt is den zwerm, ſchoon ſterk genoeg, in

in eene andere korf te doen overgaan. Men weet dat de jonge Bye, als zy zig van haar bekleedzel of omwindzel ontdoet, hetzelve tegen de wanden van het huisje, waarin zy in den ſtaat van worm aan 't ſlaapen gegaan, en vervolgens veranderd is, aanplakt. Het volgende jaar, of by een volgend broed, wordt daar door eene andere jonge Byë een gelyk velletje ingeplakt, en yder worm, die in het zelve tot den ſtaat van Byë overgaat, mist nooit het zelfde te doen. Alle deze velletjes nu, hoe dun ook, zo dikwils egter op malkanderen geplakt, vernauwen het verblyf, en maaken het vertrek zelfs ongezond; daar worden Inſecten in geboren, en, na verloop van drie jaaren, vervalt de zwerm, ten zy men de oorzaak van het kwaad wegneeme, en haar een nieuw verblyf verſchaffe.

Men vryft dan een korf van binnen met welriekende kruiden, en men zet 'er de Koningin in over; vervolgens neemt men de korf op, daar men haar uitgehaald heeft, en de kleine kolommen rook, uit het komfoor door de gaatjes opgaande, dryven 'er de Byën uit; dezen een verblyf aantreffende, alwaar zy in veiligheid hoopen te zyn, en waarin zy door den aangenaamen reuk der kruiden gelokt worden, miſſen niet van zig derwaards te begeeven; men ſchut de hardnekkigen, en men dwingt ze haare makkers te volgen; daar op overdekt men de korf met een groot Laken, wagtende tot dat de nieuwe volkplanting zig naar haar nieuw verblyf leere ſchikken.

Men bedient zig ook nog van gedroogde kluitjes aarde, met de wortels en uitſpruitzels der planten, waar van de rook zagter en minder nadeelig is voor de Byën, dan eenige andere brandſtoffen; dit koomt inzonderheid te pas, als men wil *dryven*, zo als men het noemt, dat is te zeggen, als men de honing uit de korven wil haalen, nadat men uit haare zwaarte heeft opgemaakt, dat 'er meer voorraad in is, dan de Byën noodig hebben.

Men zet de korf, die men dus wil berooven, geheel 't onderſt boven, en terwyl men geduurig rookt om de Byën te verdryven, neemt men de ſtraalen of raaten honing, die zy te veel hebben, of die zy waarſchynlyk wel gelegenheid vinden zullen te vervullen, weg; deze manier van werken laat evenwel niet na van haar te benadeelen, en kost, behalven dat het voor allen lastig is, veelen derzelver het leven. Men kan, en men moet hierom, tot een zagter en eenvoudiger middel zyn toevlugt neemen, en dit beſtaat in korven te gebruiken, die gaten van bo-

ven hebben, welken men kan ſluiten en openen naar welgevallen. Men ontſluit dan de opening in geval men de Byën wil berooven, en ten dien einde doen verhuizen, en aanſtonds zet men over haare korf eene andere ledige korf heen. De Byën, vindende, dat haar gewoon verblyf te vol wordt, gaan van zelve in de ledige korf werken, en gelyk zy haaren arbeid van boven aan de korf beginnen en naar beneden werken, zo neemt men die tweede korf weg, wanneer men bemerkt, dat dezelve vol genoeg is, en men zet dikwils andermaal eene ledige korf op de onderſte, indien het jaargetyde niet te ver verloopen, of het weder regenagtig is. Men noemt hier te lande (te Nozeroy) de honing die op deze wyze gewonnen wordt, *Miël de Capote*, kapot- of kap-honing, en deze is zekerlyk de beste, het zy omdat de koeken, of raaten, die dezelve bevatten, versch zyn, en niet voor geboorte- of verblyf-plaatſen der jonge Byën gediend hebben, 't zy omdat de Voorjaars-honing, geoogst op de bloemen der Lente, wanneer de Natuur met al haar kragt begint te herleeven, en een liefelyken geur aan alle haare voortbrengzelen medegedeelt, dezen meerderen trap van volmaaktheid aan de gemelde honing mededeelt.

Als de berooving zomtyds eens wat al te ſterk is geweest of dat de winter langer duurt dan naar gewoonte, wordt de zwerm gedreigd van door hongersnood om te koomen. Men moet in dit gebrek wederom in tyds voorzien. Men onderhoudt dezelve met gekruimeld witte brood met honing vermengd, daar men een weinigje wyn by doet, om te voorkoomen, dat dit ongewoone voedzel haar niet eene loslyvigheid veroorzaake, die haar doodelyk zou kunnen wezen. Men geeft haar dit voedzel in zeer vlakke, ondiepe Schoteltjes, uit vrees, dat de Byën anders in dieper kommen verdrinken, of zig ten minſten belemmeren zouden met 'er in en uit te koomen. Ook moeten de vaten zeer zuiver zyn, want zy ſchuwen zeer alle ſoorten van onreinheid; men bezoekt ze van tyd tot tyd, om te zien, of haar voorraad nog toereikende zy, of om dien te vernieuwen, en tevens te verneemen, of 'er ook muizen zyn aan geweest. Ik ben enz.

JOSEPH ROMAIN JOLY.

LOSSE WAARNEEMINGEN EN GEDAGTEN OVER DER MENSCHEN STERFTYD, OUDERDOM EN DOOD.

HOe lang de Oudvaders, volgens het onwraakbaare berigt der H. Schriften, geleefd mogen hebben, zeker ſchynt het egter, dat der Menſchen leeftyd, nadat de wereld eenmaalen een genoegzaame bevolking heeft gekreegen, om het gemelde buitengewoone hulpmiddel te kunnen ontbeeren, in alle eeuwen ten naasten by dezelfde is geweest; de gewyde en ongewyde Historie koomen hier in overeen; en ik behoef ten dezen opzigte ſlegts eenige weinige van de bekendſte voorbeelden by te brengen of liever te herinneren. PLATO heeft 81 jaar geleefd, en wierdt voor een oud man gehouden, en de voorbeelden van hoogen ouderdom, die PLINIUS bybrengt, koomen voor het grootſte gedeelte ook in de hedendaagſche Historien voor, en byzonderlyk in de Natuurlyke Historie van Doctor PLOTT. Hy ſpreekt onder anderen van twaalf Vaſallen van een zelfden Heer, die, met hun twaalven, meer dan duizend jaaren uitmaakten; om niet te melden, van den ouden PARK, die 152 jaaren en 9 maanden geleefd heeft, nog van H. JENKINS, van *Yorkshire*, die 169 jaar leefde, nog van de *Gravin van* DEMOND, of van den Heer TEKLESTONE, beide *Ieren*, en beide over de 140 jaaren eer zy ſtierven, nog van een Hongaarſche familie, waar van de Portraitten, levensgrootte, bewaard worden in het Stadhouderlyk Paleis te Brusſel, die verſcheiden generaties na malkanderen over de 140 en 150 jaaren leefden, tot dat de jongſte dier ſtamme in een ouderdom van 120 jaaren op Zee verongelukte, nog van zo veelen, als de Nieuwspapieren ons byna dagelyks berigten, dat over de honderd jaaren leeven, gelyk ik tot de reeds voorgedraagene, en verder volgende waarneemingen en aanmerkingen gebragt ben door het leezen van een berigt den 14 January dezes jaars (1771) uit Frankfort medegedeeld, wegens de *Baroneſſe* ISABELLA SIDONIA WILHELMINA VAN LEIJEN, die toen in den ouderdom van ruim honderd en tien jaaren op haar Slot overleedt, tot erfgenaam haarer goederen nalaatende een eenige zuster, de *Baroneſſe* MARIA FRANCISCA THERESIA VAN LEIJEN, die thans reeds ten naasten by den zelfden ouderdom bereikt.

Tegen het einde der vorige eeuw heeft de Hr. GUILLE-

PETIT al gepoogd de order in den sterftyd der menschen te bepaalen door middel der doodlysten van LONDEN en DUBLIN, maar gelyk die twee Steden sterken handel dryven, koomen 'er zig veele vreemdelingen nederzetten of 'er zelfs maar voor een korten tyd hun verblyf neemen, en sterven daar; het geen te weeg brengt, dat men, uit de doodlysten dier plaatsen, met geene genoegzaame naauwkeurigheid zot den sterftyd der menschen kan besluiten, en die zelfde aanmerking geldt, byna met dezelfde kragt, tegen zeer veele andere gelykfoortige lysten, welk men in de Nederlanden en elders vervaardigd heeft. Om dezelve met alle moogelyke naauwkeurigheid te kunnen vervaardigen, en den sterftyd van het menschelyk geslagt net te bepaalen zou men plaatsen moeten hebben, daar niemand inkwam en daar geene menschen uittrokken. Doctor HALLEY hadt de Stad BRESLAU uitgekoozen, om eene tafel van waarschynlykheden van der menschen leef- of sterf-tyd te maaken, omdat 'er weinig inboorlingen die Stad verlaaten, of toen verlieten, en weinig vreemdelingen daar kwamen. Maar veel volkomener in dat soort is het Werk van den Heer PARCIEUX, *Essay sur les probabilités de la durée de la vie humaine*, te Parys in 1745. in 4to gedrukt; die Schryver heeft zig byzonderlyk toegelegd om deze uitrekeningen op de Tontines toe te passen.

Men begrypt ligtelyk, dat het van belang is de order in den sterftyd te kunnen bepaalen, in alle Contracten van overleeving, in negotiatie van Lyfrenten, het koopen of verkoopen van goederen op jaarlykssche uitkeeringen voor een of meer lyven, en al wat van dien aart is. STRUYK en SUSSMILCH hebben dit onderwerp, schoon dikwils met verschillende uitkomsten, met een onvermoeiden yver behartigd, en hunne voortreffelyke Werken zyn bekend.

Myn oogmerk is niet dit onderwerp te verhandelen, maar alleen een algemeen denkbeeld daar van te geeven, aan hen die 'er geheel niets van weeten. De gemeene doodlysten leest elk in de Kouranten, en de rekeningen, die op zulke lysten gebouwd worden, kunnen by de gemelde en andere Schryvers worden nagezien. Eene byzonderheid egter, die onzen Lezeren minder gemeenzaam zal zyn, moet ik aanroeren.

De Hr. DE PARCIEUX heeft ook Tafels gegeeven van den sterftyd der Geestelyken, en uit dezelve blykt: „ dat de Geestelyken thans wat langer leeven dan voorheen; dat de Geestelyken van *St. Geneviéve* in het algemeen wat korter

lee-

leeven, dan de *Benediktynen*; en dat de *Nonnen* langer leeven dan de *Munnikken*"; het geen ſchynt te bevestigen wat de Hr. KERSEBOOM zegt, dat een zeker getal van Vrouwen, groot of klein, met malkanderen leevende, een hoogeren ouderdom bereikt, dan een gelyk getal van Mannen, en wel in de evenredigheid van 18 tot 17.

Men denkt gemeenlyk dat de ouderdom van tuſſchen de 40 of 50 jaaren, een kritieke tyd is voor de Vrouwen, ik weet niet of dit meer zodanig is voor haar dan voor de Mannen, of meer voor de gehuwde Vrouwen dan voor de Nonnen, maar wat de laatſte betreft, men bemerkt het niet uit haare ſterflysten met andere gelyke lysten vergeleeken.

Het Werk van den Heer PARCIEUX was reeds op de Pers en ver gevorderd, toen de *Curé* van *St. Sulpicius* te Parys, de lysten van Gedoopten en Geſtorvenen van zyn Parochie, ſedert de laatſte dertig jaaren, heeft uitgegeeven. Men ziet hier uit, dat 'er in het beloop van dertig jaaren, in de Parochie van *St. Sulpicius*, geſtorven zyn *zeventien*, 't zy ongetrouwde Vrouwen, of Weduwen, in den ouderdom van 100 jaaren, en dat 'er maar *vyf* Mannen van denzelfden ouderdom geſtorven zyn; dat 'er *negen* Vrouwen overleeden zyn in den ouderdom van 99 jaaren, en ſlegts *drie* Mannen; *tien* Vrouwen in den ouderdom van 98 jaaren, en *geene* Mannen; eindelyk boven de 90 jaaren zyn geſtorven *honderd zes en twintig* Vrouwen, en ſlegts *negen en veertig* Mannen.

De Vrouwen leeven derhalven langer dan de Mans, gelyk KERSEBOOM heeft aangemerkt, zo als men kan opmaaken uit de ſterflysten der Nonnen met die der Munnikken vergeleeken; het geheele getal der Mannen, dat is te zeggen, ongetrouwde en getrouwde Mansperſoonen, en Weduwenaars is 394 minder dan dat der Vrouwsperſoonen; en daar zyn, beneden den ouderdom van 10 jaaren, 996 meer Jongens dan Meisjes geſtorven. De getalen der Vrouwsperſoonen, die in de andere ouderdommen geſtorven zyn, moeten derhalven grooter zyn dan die der Mansperſoonen, of, met andere woorden, de eerſten moeten, door malkanderen, langer leeven dan de laatſten. Het gebeurt egter, dat 'er in de volgende tien jaaren, dat is in den ouderdom van tuſſchen de 10 en 20 jaaren meer Jongens of Jongmans op de doodlysten gevonden worden dan jonge Dogters, en dat het langer leven der Vrouwelyke Sexe zig eerst in laatere tydperken openbaart. Ondertuſſchen blykt uit deze

waarneeming, dat de ouderdom tusſchen 10 en 20 jaaren niet gevaarlyker zy voor de jonge Dogters dan voor de Jongelingen, gelyk veelal geloofd wordt.

Het blykt uit de lysten van den Curé van St. Sulpicius, dat men langer leeft in den gehuwden, dan in den ongehuwden ſtaat. Het getal der ongehuwde Mansperſoonen, die na de 20 jaar geſtorven zyn, is wat meer dan de helft grooter dan dat der getrouwde Mans en Weduwnaars, na dien zelfden ouderdom van 20 jaar geſtorven. Aan den anderen kant zyn 'er maar zes ongetrouwde Mansperſoonen, die den ouderdom van 90 jaar overleefd hebben, en daar zyn 43 Mansperſoonen, getrouwde of Weduwnaars, die dien zelfden ouderdom overleefd hebben.

Ten opzigt van de Vrouwelyke Sexe is dit even eens waar; het getal der ongetrouwde Dogters, die na de 20 jaaren geſtorven zyn, is op deze lysten ſlegts het vierde gedeelte van de zom der getrouwde Vrouwen of Weduwen na dien zelfden ouderdom van 20 jaar geſtorven. Ondertusſchen zyn 'er maar 14 ongetrouwde Vrouwsperſoonen, die den ouderdom van 90 jaaren overleefd hebben, en daar zyn 'er 112 getrouwde Vrouwen of Weduwen, die boven dien zelfden ouderdom zyn geklommen.

Deze waarneemingen zyn opmerkelyk en aartig; dog in welke evenredigheid de algemeene Verdelger van alles wat leeft, de Mannen of Vrouwen, de gehuwden of ongehuwden, wegneeme; hoe veel ſchielyker het noodlottige tydſtip dezen overvalle, hoe veel langzaamer het by geenen nadere; alles egter wat leeft, is der algemeene Wet der Natuur onderworpen, en de ouderdom, daar wy allen naar ſtreeven, het lang leeven, dat wy malkanderen toewenſchen, is niet anders dan eene trapswyze vernieling van ons beſtaan.

De eerſte aanblikken van dit verval doen zig reeds voor de veertig jaar bemerken, zy vermeerderen langzaam tot aan de zestig, en ſchielyker van dien tyd tot aan de zeventig. De zwakheid des ouderdoms vertoont zig dan gemeenlyk, en vermeerdert geſtadig; de afgeleefde ouderdom volgt daar op, en de Dood beſluit meestal ons tydperk voor de negentig jaaren.

Wanneer men tot aan het laatſte Tydperk van zyn wasdom is gekoomen, wanneer de beenvliezen geene rekbaare ſtoffen meer verſchaffen, dan leggen de voedende ſappen zig binnen in de beenderen neder; die beenderen worden dan vaster, ſteeviger en ſoortelyk zwaarer; eindelyk wordt

de

de zelfſtandigheid van het been zo vast, dat zy niet meer de noodige ſappen kan toelaaten, voor dat ſoort van omloop, daar haare deelen door gevoed worden; van dien tyd af moet die zelfſtandigheid van het been bederven, gelyk het hout van een ouden boom bederft, als dezelve eenmaal zyne volkoomen vastheid gekreegen heeft.

Dat bederf in de zelfſtandigheid zelve der beenderen, is eene der eerſte oorzaaken, die het verval des lighaams onvermydelyk maaken; hoe grooter de kragt van het hart is, en hoe langer dezelve werkt, hoe meer het getal der vaten vermindert, en hoe ſteviger de vaste deelen worden; waar uit volgt, dat de kragt der vaste deelen vreesſelyk ſterk is in den hoogſten ouderdom; eindelyk kunnen de buizen, die al te ſtram worden en te veel wêerſtand bieden, niet meer uitgeſpannen worden, door de vogten die 'er door moeten; alle de deelen vervallen, zonder herſtel, tot eene beenagtige geaardheid.

Men mag met rede die Kwakzalvers beſpotten, die voorgeeven deeze beenwording door verſterkende Elixers te kunnen ſtuiten; zy verhaasten dezelve daar door veel meer, en wat 'er ook geſchiede, naar maate men in ouderdom toeneeme, is het onvermydelyk, dat de beenen, de kraakbeenen, de vliezen, het vleesch, en alle de vezels des lighaams droog en ſtyf worden, alle de deelen krimpen in, alle de beweegingen worden langzaamer en moeijelyker; de omloop der vogten gaat niet meer even gemaklyk en onbelemmerd voort, de uitwaasſeming vermindert, de ſpysverteering verſlapt, en is langzaamer; de Spyzen bezwaaren, de voedende ſappen worden 'er gebrekkig uit getrokken, en niet kunnende ontvangen worden, door de meeste buizen, om dat derzelver vezels te ſtyf en ſtram zyn, dienen zy niet meer even goed om het lighaam te onderſteunen. Dus ontbreekt het voedend ſap op die plaatſen, die te voren rykelyk van het zelve beſproeid wierden; het ontbreekt bykans allerwegen; het uiterlyk voorkoomen zelf wyst dit aan, en toont de natuurlyke oorzaaken van 't verval des geheelen werktuigs. De Spieren verliezen haare veerkragt, het hoofd knikkebolt, de hand beeft, de beenen wankelen, het Gehoor, het Gezigt, de Reuk verzwakken, en het Gevoel zelf verſtompt. Wie herkent thans in dien ſtaat van veroudering en lelykheid, in dien ſtaat van onbarmhartige berooving van alle bekoorlykheden, in die verſchriklyke vertooning zelve, die verrukkelyke Schoone, over welke voormaals alle oogen

zig verwonderden, aan welke alle harten hunne hulde beweezen! Welk eene aandoening verwekt zy thans, nu het bloed in haare aderen als bevrozen is, gelyk de Digters voormaals de Nayaden in den geſtremden loop haarer wateren verbeeldden! Hoe veele andere redenen zyn 'er om te zugten voor die onbedagten, die de Schoonheid als het eenigſte geſchenk der Godheid, dat haare aandagt en zorgen verdiende, beſchouwd hebben! Hoe veele redenen om te zugten voor haar, die verzuimd hebben in tyds haar hoofd met denkbeelden, haar hart met deugden te verſieren, en haare geheele perſoon agtenswaardig en beminlyk te maaken! Hoe veele redenen van beklag, zeg ik, nu een grys hoofd zig vertoont in plaats van dat gitzwart hair, dat zig van natuur in bokkels, als zo veele gevaarlyke ſtrikken voor de harten, krullende, dan eens nedergolfde, langs een albasten hals, dan eens voorwaards ſpeelde over een bekoorlyken boezem, waar van nauwelyks de afzigtelyke overblyfzelen meer voorhanden zyn. Die oogen, die zo veele gevoelens uitdrukten, zyn thans dof en ſtom; het koraal der lippen is verdweenen; de mond is van zyn grootſte ſieraad beroofd, geen voetſtap meer van die bevallige houding, van die juiste evenredigheid der ledemaaten; van die kleur, die den prys van gloed en lieflykheid tevens aan de Lelien en Roozen betwisten, dat vel voormaals zo zagt, zo blank, vertoont aan het afkeerig oog niets dan eene verzameling van ſchilfers, rimpels, peezen en uitdroogende beenderen! Helaas! alles vertoont zig uitdroogend, alles is vol vreesſelyke rimpelen!

De Harſenen zelve, op malkander nederzakkende, laaten niet dan langzaam die ſtraalen van Vernuft en Geest, die voormaals uwe Aanbidders ſcheenen te verrukken, ô Schoonen, wanneer zy over uwe lippen vloeiden, doorgaan; die flauwe ſtraalen zyn verdweenen, gy zegt niets meer behaagelyks, om dat gy nooit verſtandig hebt leeren ſpreeken.

Zie daar den Staat van den afgeleefden Ouderdom; die Staat ondertusſchen, hoe vervaarlyk, vervaart de zulken niet, die in haar jeugd bedagt hebben, dat zy eenmaal oud moesten en gaarne wilden worden; die in den Zomer hunnes levens voor een aannaderenden Winter gezorgd, en voorraad hebben opgelegd; de zulken, die haaren of hunnen geest, in tyds met nuttige kundigheden verrykt, hun hart met Deugd gewapend, hunne grootſte waarde in hun beste deel gezogt, en begreepen

heb-

hebben zo wel eene ziel, eene redelyke, eene onſterflyke ziel, als een lighaam, een bros en vergankelyk lighaam te bezitten; die dus den aannaderenden dood rustig, blyhartig zelfs, te gemoet gaan, en, terwyl zy met alle de zwakheden van den Ouderdom nog gelukkig in Gods gunst leeven, den jonge Lieden tot voorwerpen van eerbied, en voorbeelden ter opwekking en navolging verſtrekken; ja 't is op die eerwaardige gryze hoofden, dat het Menschdom, door de Natuur zelve, genoodzaakt wordt, met verwondering te ſtaaren; 't zyn de lesſen, 't zyn de ſpreuken over die wyze lippen vloeijende, die wy als Godſpraaken inzamelen; 't zyn hunne voorbeelden van Deugd, welke des te meer indruk op onze zielen maaken, om dat wy zien met welk een gemak en ſtandvastigheid zy de moeijelykſte pligten verrigten.

Te weeten; de lange gewoonte maakt ons de daaden als natuurlyk; de ziel niet alleen, maar 't lighaam zelf krygt een plooi tot een bepaald bedryf; de vaste deelen werken van zelf, om zo te ſpreeken, na dikwils eveneens gewerkt te hebben, de buizen openen zig geredelyk, de vogten ſtaan vaardig om 'er in te ſtroomen, en wy verrigten de daaden daar wy ons een gewoonte van gemaakt hebben, zonder dat wy 'er byna om denken; verbeeld u niet, verouderd Zondaar, dat gy in uwen hoogen ouderdom uwe verkeerde gemoedsgeſteltenis veranderen, uwe kwaade daaden zult kunnen verbeteren; de voorgaande heblykheden houden thans uw lighaam en ziel geketend; gy hebt geene hulpmiddelen meer tegen uwe verkeerdheden; gy zyt thans verkogt om kwaad te doen, en ſchoon gy u mogt willen bekeeren, wie zal u, o Ongelukkigen! verloſſen uit de ſlaverny, daar gy u zelven in gekluisterd hebt! —— De Goddelyke Genade! — Maar hoe veel meer grond hebben zy om op dezelve te hoopen, die, hun leven hebbende doorgebragt om Gods welbehaagen te verrigten, thans nauwelyks poogingen behoeven te doen om hun pligt te betragten, om hunne oude gewoonte te volgen.

Wenscht gy dan eenmaal oud te worden, myne Lezers van beide Sexen, legt, van uwe vroege jeugd af, reeds de gronden voor een gelukkigen, dat is te zeggen, voor een wyzen voor een deugdzaamen Ouderdom; ſtelt niet uit regtvaardig te worden, want dan ſtaat te dugten, dat gy 't nimmer worden zult; om te ſterven den dood des Regtvaardigen, en een einde te hebben, gelyk het zyne, moet gy van dit oogenblik af beginnen te leeven, gelyk hy geleefd heeft; heden ter-

terwyl ik dit ſchryf, heden terwyl gy 't leest, gaat de omloop onzer vogten voort, en neemt de gedreigde verſtyving toe; en nog eens dan, om een gelukkigen Ouderdom te beleeven, laat ons in onze Jeugd wysheid opdoen, en, om eens wel te ſterven, laat ons in tyds wel tragten te leeven!

DE ZEDEN DER BRAZILIAANEN, BYZONDERLYK TEN OPZIGT VAN VREEMDELINGEN. *Door den Hr.* DOM PERNETY. (*)

YDer Volk heeft zyne byzondere geaardheid en zeden; uit die verſchillende geaardheid en zeden worden veelal verſchillende wetten geboren, gelyk die wetten op haare beurt de zeden en gebruiken wenden, bepaalen en vestigen. De Lugtsgeſteldheid heeft ondertuſchen een merkelyk deel in dit alles, en brengt deze en geene wetten voort, om dat zy in die ſtreeken dienſtig zyn, daar zy in andere niet te pas zouden koomen; eene wet kan dus wys en nuttig zyn voor Noorwegen, die in Guinée belagchelyk of nadeelig zou wezen. De kundigheden, die wy gekreegen hebben by die volkeren welke wy *Beſchaafd* noemen, en de begeerte om dezelve na te volgen, hebben insgelyks verſcheiden wetten voortgebragt, die niet bekend zyn onder de zulken, die het ons behaagd heeft met den naam van *Wilden* te brandmerken.

Onder de Braziliaanen leveren de jonge Dogters, vóór het huwelyk, zig niet alleen uit eigen beweeging, zonder de minſte ſchaamte of verberging, aan ongetrouwde mannen over, maar haare Ouders bieden haar ook gulhartig aan den eerstkomenden aan, en liefkoozen haar minnaars op alle moogelyke wyzen; zo dat 'er misſchien niet eene zy, die, nog maagd zynde, tot den Huwelyken Staat overgaat. Zo dra zy egter daar toe zyn overgegaan, dat is te zeggen, zo dra zy door wederzydſche beloften, den eenigen knoop, de eenige plegtigheid, die haar aan haare mannen vastmaakt, verbonden zyn, houdt men op haar langer aan te zoeken; zy laaten zelfs na, het.

(*) Deze Beſchryving is woordelyk genoomen uit het *Journal Hiſtorique* (van gem. Schryver) *aux Iſles Malouines*, 2. vol. 8vo. *Berlin*, 1769. Men zie *Tom.* I. *pag.* 244——252.

het oor meer te leenen aan de aanzoekingen tot ongetrouwheid, die haar gedaan mogten worden.

De eenige opvoeding, welke de Braziliaanen aan hunne kinderen geeven, de eenige onderregtingen, die zy hun mededeelen, betreffen de Jagt, de Visschery en den Oorlog. Voor het overige leeven zy vreedzaam onder malkanderen, en men hoort daar zelden van byzondere twisten of verdeeldheden. Zo zommigen eens verkiezen te vegten, men laat hen eene volkoomen vryheid van zig hier in te voldoen, maar gelyk de wet van wedervergelding hier gestrengelyk, en zonder genade, wordt in agt genoomen, brengen de Ouders of Bloedverwanten van hem, die gewond is, de zelfde wonden toe aan den geenen die dezelve aan zyn party gegeeven heeft; en dooden hem zelfs, zo hy zyn wederparty gedood heeft. Dit alles geschiedt met goedvinden zelfs der Ouders of Bloedverwanten van beide partyen, en zonder herroeping op eenig verder regt of straf. Deze wet is waarschynlyk de oorsprong van dien onverzoenbaaren haat, dien zy tegen hunne openbaare vyanden behouden. Byaldien ondertusschen die regel ook onder ons werdt ingevoerd, zoude men dan wel zo ras besluiten om alle beuzelagtige geschillen door het vergieten van menschenbloed te willen byleggen? Ik denk neen, en stel vast, dat wy zelden anders dan met de tong of de pen vegten zouden.

Men heeft ongelyk de Braziliaanen te beschouwen als de wreedste menschen jegens anderen. Zy toonen geene wreedheid, dan jegens hunne bekende vyanden. En zo men eenigen, in kleinen getale, van zekere Natiën uitzondert, welker woestheid naar die der wilde dieren gelykt, om dat zy verbitterd zyn door de mishandelingen welke zy van hunne Nabuuren ontvangen hebben, zo men die weinigen uitzondert, zeg ik, zyn de Braziliaanen in het algemeen zeer medelydend en vriendelyk, inzonderheid jegens de vreemdelingen welken zy zeer wel onthaalen, en, naar 't geen LERY daar van berigt, op deze volgende wyze.

Zo men in eenig Dorp of Gehugt moet of wil wezen, kan men zyn intrek by eenig Huisvader neemen, wien men goedvindt, verzekerd, dat men daar altoos vriendelyk van zal ontvangen worden; maar indien men meer dan eens in het zelfde Gehugt moet zyn, moet men steeds by den zelfden *Mousacat*, of den zelfden Huisvader, gaan logeeren; om dat hy, daar men zig eerst aan vervoegd

voegd heeft, zig beledigd zoude agten, zo men hem verliet, om een tweede reis by een anderen te gaan; men moet ſtandvastig by den zelfden zyne huisvesting neemen.

Zo dra een Reiziger zig aan de deur vertoont, dringt de Vader des Huisgezins, de *Mousfacat*, hem, om in een *Hamach* te gaan zitten; dit is een ſoort van Hangmat, of een Bed van katoen, in de lugt opgehangen, waar in men den Reiziger eenigen tyd laat blyven zonder hem een woord toe te ſpreeken. Dit geſchiedt om den tyd te hebben de vrouwen te verzamelen, die zig op den grond, op haare hurken nederzittende, en met de beide handen voor haare oogen, rondom het Bed plaatſen. Zy wekken haare tederhartigheid op, en dezelve wordt welhaast zo ſterk, dat zy eenige traanen van blydſchap laaten vloeijen over de genegenheid, welke de vreemdeling in de keus van zyn verblyf betoont; zy maaken hem als dan eene menigte komplimenten, en doen hem, al geduurig ſchreiende, allerhande betuigingen van genegenheid, agting en erkentenis. „ Wat zyt gy goed, onze waarde Gast! Wat zyt gy dapper! Wat hebben wy u eene verpligting! Wat hebt gy al moeite moeten neemen, om hier te koomen! Wat zyt gy ſchoon! Wat geeft het ons een vermaak van u hier te zien! " en meer andere dergelyken. Indien de vreemdeling een gunſtig gevoelen van hem wil inboezemen, moet hy met merktekenen van tederheid en aandoening antwoorden en mede ſchreien. *Lery* verzekert, dat hy Franſchen heeft gezien die in goeden ernst *door Teerhartigheid* getroffen waren, en *ſchreiden als Kinderen*. Maar hy raadt aan hen, welker hart niet zo aandoenlyk is voor die indrukzelen, (dat is te zeggen, tot ſchande onzer Europeaanen, die hardvogtiger en ongevoeliger zyn dan de Braziliaanen, welken zy voorgeeven zo verre in Rede en Menſchelykheid te overtreffen) ten minſten eenige zugten te loozen, of te veinzen die te loozen. Verwyt men ons niet door zulk een raad, en misſchien met het hoogſte regt, dat wy niet dan het Mom der Menſchelykheid en Beſchaafdheid vertoonen, en dat 'er de Braziliaanen het wezen van bezitten?

Geduurende deze onderhandeling van de Vrouwen met den vreemdeling, zondert de *Mousfacat* zig in een hoek van de Hut af, zig, als 't ware, bezig houdende met een pyl te maaken, of eenig ander werk te doen, gelyk als of hy geen agt ſloeg op het geen 'er omgaat; maar na

dat

dat de vrouwelyke pligtpleegingen gedaan zyn, nadert hy tot het Bed van zynen Gast, en vraagt hem hoe hy vaare? Na zyn antwoord ontvangen te hebben, ondervraagt hy hem wegens de oorzaak of het oogmerk dat hem herwaards heeft geleid? Men moet hem op die en andere vraagen voldoen, zo men de taal des lands verſtaat. Daar op laat hy, zo men te voet is gekoomen, water brengen, waar mede de vrouwen de voeten en de beenen van den *Mair*, (dit is de naam, welken zy aan den Europeaanen geeven,) zorgvuldig waaſchen. Vervolgens onderzoekt hy, of zyn Gast eeten of drinken noodig hebbe? Zo dezelve antwoordt, dat hy het een of ander verlangt; laat hy aanſtonds opzetten alles wat hy heeft van Wildbraad, Gevogelte, Viſch en andere geregten, met de dranken van het land.

Wil men den nagt in de zelfde plaats doorbrengen, zo doet de *Mouſacat* niet ſlegts eene fraaije *Inis* of witte *Hamach* ſpreiden, maar laat ook, ſchoon het altoos warm is in Brazilien, onder voorwendzel van de vogtigheid des nagts, rondom den *Inis* drie of vier kleine vuuren maaken, welke, geduurende den ſlaap van den *Mair*, brandende gehouden worden, met een ſoort van waaijer, *Tatapecoan* gebeeten, die vry wel naar onze *Eerans* gelykt.

Des avonds, zegt *Lery*, die het zelf ondervonden heeft, doet men, om de rust van den Gast door geen ontydig geraas te verhinderen of te ſtooren, alle de kinderen op een goeden afſtand vertrekken.

Eindelyk als gy, na den ſlaap, wilt opſtaan, koomt de *Mouſacat* zelf u vraagen of gy wel geſlaapen hebt? en hoe het met uwe gezondheid ſta? Schoon gy hem dan, met een zeer vergenoegd voorkoomen, een volmaakt gunſtig berigt wegens het een en ander moogt geeven, zal hy u egter zeggen. „Rust nog wat, myn zoon, gy moet het nog wel noodig hebben, want ik zag gister avond wel, dat gy vermoeid waart".

Het is het gebruik onder de Europeaanen hen, by deze gelegenheden, eenige geſchenken te doen, en men moet hen nooit gaan bezoeken, zonder tot dat oogmerk eenige dingen, die men weet hen aangenaam te zyn, mede te neemen. Men voorziet zig derhalven van eenige ſnuisteryen, gelyk als Meſſen, Schaaren, Knyptangetjes om het hair uit te plukken, want zy hebben allen de gewoonte, mans zo wel als vrouwen, om de hairtjes uit alle de deelen van hun ligkaam uit te plukken, de winkbrauwen al-

alleen uitgezonderd; verder doet men hen grooten dienst met kammen, met kleine ſpiegeltjes, met arm- of handbanden of *bracelets*, met kleine glaaze kraaltjes, en glazen knoppen, en vooral met visch-hoeken voor hunne visſchery.

Men zal moogelyk dit gedrag der Braziliaanen aan andere oorzaaken toeſchryven, dan welke ik heb opgegeeven, maar men zal welhaast van zyn vooroordeel tegen hen herkoomen, en hunne vriendelykheid aan de regte beginzelen toekennen; en zo dra men in aanmerking neemt, dat deze Lieden, die wy alleenlyk als Barbaaren beſchouwen, ter oorzaake van de wreedheid, die zy tegen hunne vyanden oeffenen, om geen andere redenen, of in geene andere gevallen, menſchen-eeters zyn, dan om eene onverzoenlyke vyandſchap, hen van hunne kindsheid ingeboezemd, en door duizend verſchriklyke beledigingen geſterkt, te voldoen, met die geenen te verſcheuren, en tot ſpyze te gebruiken, die het in geval van overwinning hen gedaan zouden hebben; als men hier by in aanmerking neemt, dat zy evenredig ſterk zyn in hunne genegenheid jegens hunne vrienden en in hunne trouw jegens hunne bondgenooten, als in hunnen haat jegens hunne openbaare vyanden, en dat, gelyk zy de laatſten verſcheuren, zy zig, om de eerſten voor eenig wezenlyk nadeel te beveiligen, in ſtukken zouden laaten hakken.

Want het is geenzints jegens de vreemdelingen alleen, dat zy vriendelyk, tederhartig, en gedienſtig zyn. In hunne ziekten behandelen de Braziliaanen malkanderen over en weder met zo veele oplettenheid, met zulk een vriendelyk belang in malkanders welzyn, dat, als iemand by voorbeeld gekwetst is, zyn buurman zig terſtond aanbiedt om de wonde uit te zuigen, gelyk hy hem, in geval van ziekte, ook met alle moogelyke vlyt en tederhartigheid oppast.

De Godsdienst heeft ondertusſchen geen deel in deze wyze van denken en doen der Braziliaanen; zy kennen geene Godheid, zy aanbidden niets, en hunne taal bevat zelfs geen woord om den naam of het denkbeeld van een God uit te drukken.

Men vindt in hunne fabelen niets, dat eenige betrekking heeft tot hunnen oorſprong of tot de Schepping der Wereld; zy hebben alleenlyk eenige Historiën, die het denkbeeld van een watervloed ſchynen aan te wyzen, waar door het geheele menſchelyk geſlagt is omgekoomen, met uit-

uitzondering ſlegts van een Broeder en eene Zuster, die de aarde weder bevolkten. Zy hegten eenige denkbeelden van Magt aan den Donder, dien zy *Tupan* noemen, dewyl zy denzelven vreezen tevens en eerbieden, omdat zy van denzelven den Landbouw meenen geleerd te hebben.

Nooit ſchynt hen in het hoofd te koomen, dat dit leven van een toekoomend leven gevolgd kan worden, en zy hebben geene woorden om een Namaals, om Hemel of Hel, uit te drukken. Zy ſchynen egter te denken, dat 'er iets van hen, na hunnen dood, overblyft. Want zy vertellen, dat verſcheidenen hunner in Geesten of Demons veranderd zyn, die zeer veel vermaak hebben, en hunnen meesten tyd doorbrengen met te danſen in aangenaame velden, die met allerhande lieflyke boomen zyn beplant.

Gelyk zy voor het overige zig geheel tot hun voedzel, beſtaan, enz. bepaalen, denken zy zeer weinig, zelfs, om deze Geesten of Demons van hun maakzel. De Jagt is eene hunner hoofdbezigheden, en ik zal te dezer gelegenheid alleenlyk hier nog byvoegen, dat zy byster veel werk maaken van Honden van Europeaansch ras, en dezelve voor de Jagt opvoeden; om dat die van het land, ſchoon in alles naar de onzen gelykende, altoos eene woeste en verſlindende geaardheid behouden, en, in weerwil van alle poogingen, de Schaapen, Hoenderen enz. vernielen, daar de Europeïſche Honden, byna zonder onderrigting, ſtaan, en tot de Jagt geboren ſchynen.

TREFFENDE VOORBEELDEN VAN VOLKS-HOOGMOED EN DWAASHEID.

(Overgenomen uit *L'Orgueil National* van den Heer ZIMMERMANN.)

MEn zegt niet te veel als men beweert dat de Dwaasheid de Koninginne der Wereld is, wy draagen allen, meer of min, haar livery en koorden. Het meerendeel der Menſchen, van Hoogmoed opgeblaazen, verheft zich boven anderen, en ſchat in een ander alleen dat geen van waarde, waar in zy met hem eenige gelykvormigheid hebben. Het Eigen Ik komt altoos boven. Gelyk een Verlief-

de niets ziet, niets agt, dan het voorwerp zyner liefde, even zo laat de Eigenliefde ons niet toe iets anders te zien, iets anders te agten, dan ons zelven. Alles, 't welk niet overeenstemt met onze wyze van denken, mishaagt ons en maakt ons moeilyk. Wy zweemen naar dien jongen *Engelsman*, die zich eenige jaaren geleeden te *Lausanne* bevondt, en de Boeren met den degen op de keel dwong, toe te stemmen dat eene Juffrouw te *Genève*, welke hy hun noemde, de beminnelykste van de geheele wereld was; wy geeven aan onzen smaak, aan onze kundigheden, aan onze bekwaamheden, een uitsluitend voorregt. „ Is het waar, vroeg een *Fransch Dansmeester*, dat HARLEY, *Graaf van Oxford* en *Groot Schatbewaarder van Engeland* geworden is? " Hier op *Ja* ten antwoord bekomen hebbende, sprak hy. „ Dit verwondert my ten hoogsten; welke verdiensten heeft de Koningin in dien HARLEY kunnen vinden? Wat my betreft ik heb dien Mensch twee jaaren onder handen gehadt, en hem nooit kunnen leeren. " — In *Frankryk* eens gevraagd zynde wat een Bovennatuurkundige was? antwoordde een Wiskundige, „ een Mensch die niets weet. " Wy krygen eene hebbelykheid om over zaaken, die verre van ons zyn, te oordeelen, op de zelfde wyze als wy doen over die by ons plaats vinden, en volgens de daar aangenomene denkbeelden. Een welmeenende *Zwitser*, die men wilde doen begrypen wat een Koning was, vroeg, op een ernstigen toon, „ of hy honderd Runderen op het gebergte hadt? " In deezer voege zyn de Menschen, over 't algemeen gesprooken, hoogmoedig, en de Eigenliefde is de bron diens Hoogmoeds; en elk ziet hoe deeze Hoogmoed in eene belachlyke trotsheid verandert, wanneer, door eenige omstandigheden, laagheid van geest zich by de Eigenliefde voegt.

De beschaafdste en onbeschaafdste Volken schryven zich ieder uitsluitende voordeelen toe, en elk Burger ontvangt, door eene soort van wederkaatzing, zyn deel van den algemeenen Hoogmoed. De woorden *Vreemdeling* en *Barbaar* waren, by de *Grieken*, woorden van de zelfde betekenis; en zy schynen nog die kragt te behouden by de *Fransche* (*); en zo de *Grieken* als de *Fransche* staan hier gelyk met de *Groenlanders*, die nooit het woord *Vreemdeling* uiten, zonder een denkbeeld van veragting daar by te voegen. In eenige Steden van *Zwitserland* heeft de naam *Augs-*

(*) De Heer *Zimmerman* was een Duitscher.

bur-

burger de zelfde betekenis. Dit deedt een Koopman in Citroenen en Oranje-appelen in een dier Steden, wanneer hem gezegd werd, dat een *Duitsch Vorst* op zyne Dogter verliefd was, dit zeldzaam antwoord geeven. „ Waarlyk? ik zal my wel wagten om myne Dogter te schenken aan iemand die geen Burger is." —— Alle de *Romeinen*, tot de heffe des Volks toe, zyn trots op hunne ingebeelde afkomst, en deeze Hoogmoed straalt zelf door in de armoede. De Zoon van eene Bakkerin te *Rome* in een oproer over 't Graan gedood zynde, zondt de Paus, vreezende dat dit toeval eenige kwaade gevolgen naa zich mogt sleepen, aan de Moeder een Cardinaal, vergezeld met eenige Edellieden, met last om haar te vraagen, welk eene voldoening zy eischte? „ Ik verkoop myn bloed niet", antwoordde de trotsche *Romeinsche Bakkerin*. —— Tegen de aannadering van een openbaar Feest te *Rome*, leeft een gansch Huisgezin in de grootste behoefte, brood gebrek lydende om dan in eene Koets te kunnen ryden. Die niet genoeg kunnen bespaaren om 'er een te huuren, neemen andere maatregels om hunnen Hoogmoed te vertoonen. De Moeder, gekleed als eene Kamenier, tooit haar Dogter zo kostlyk op als mogelyk is, en wandelt door de Stad, gevolgd door den Vader die voor Lyfknegt dient. —— De Inwoonders van de *Dieven Eilanden* zich verbeeldende, dat hunne Taal de eenige is in 't gansch Heelal, houden alle andere Volken der aarde voor stom. De Koningen van *Madura* beroemen zich dat zy van een *Ezel* afstammen, en bejegenen diensvolgens deeze Dieren als hunne Broeders, en geeven hun als 't regent een schuilplaats, welke zy den Dryver weigeren. —— Veele Volken willen door Hoogmoed hun Ouderdom hooger brengen dan de Schepping der Wereld; de Bewoonders van het kille *Noorden* hebben deeze gekheid gemeen met die van het brandend *Zuiden*. De *Chineesen* spreeken van hun Keizerryk als veel ouder, dan de Wereld gesteld wordt; maar die Tydrekenkunde door den Heer de VOLTAIRE ondersteund, is wederlegd door NYENHI JAA, Onderkoning van *Kanton*, een verstandig *Tartaar*, ontheven van alle *Chineesche voorvordeelen*. De *Malabaaren* klimmen ook op tot onbepaalde tydperken; doch men moet hun niet vraagen na de naamen der Vorsten, die voor twee honderd jaaren geregeerd hebben. De *Laplanders* geeven voor dat zy hun oorsprong onmiddelyk van GOD ontleenen, dat hy te gelyk hun eersten Vader en dien der *Zweeden* schiep, dat deeze laatstgemelde zich, by het opsteeken van een onweer, on-

der een boom verſchool; maar dat de *Laplander*, veel kloekmoediger van aart, na geen ſchuilplaats omzag.

Godsdienſtige begrippen hebben ook grootlyks deel in den Volkshoogmoed. Niet te vrede om den Godsdienst huns Lands als de eenige goede aan te zien, veragt een Hoogmoedige van deezen ſtempel alle andere. In het Koningryk van *Tanjaour* zyn *Braminen*, die waanen af te ſtammen van den God *Bratrona*, en denken boven hunne Koningen verheeven te weezen; zy agten zich bevlekt en onrein indien de *Paréas*, lieden van een laager Stam, hun aanraaken, en het ſtaat die niet vry de zelfde Goden als de *Braminen* aan te bidden. —— De eerbewyzen welke men in *Japan* aan den *Daïro* toebrengt zyn bykans Godlyk, de aarde is niet waardig hem te draagen, noch de Zon om hem te beſtraalen. Men heeft zo groote hoogagting voor de gewaande heiligheid van zyn hair, baard en nagels, dat men noch de eene noch de andere durft korten, dan wanneer hy ſlaapt; dewyl de dienst welke men hem toebrengt als dan by de *Japanners* voor een diefſtal doorgaat, die de *Daïro* niet kan verontheiligen. Eertyds was hy verpligt eenige uuren in den voormiddag op zynen Throon te zitten, wel in agt neemende om zyne handen, oogen, hoofd en andere lichaamsleden onbeweeglyk te houden om daar door de rust zyner Staaten te verzekeren: dewyl men zich verbeeldt, dat vuur, oorlog en hongersnood de Landen des Ryks zouden verwoesten, op welke hy enkel het oog ſloeg. Het Hofgezin van *Daïro* is zamengeſteld uit Hovelingen omtrent zo trots als hy zelve; 't is waar zy vernederen zich tot het maaken van mandjes en hoefyzers voor de Paarden, en andere beuzelingen van dien aart, om niet van honger te ſterven; maar zy ſtammen af van den eerſten Halven-God van de tweede Heerſchappye, en beſchouwen de rest des Menschdoms als veragtlyke Dieren.

Welke trotſche inbeeldingen en dwaasheden worden uit dien Hoogmoed niet gebooren! Het kleine en zwakke Volk *Natché* geheeten, was eertyds huns agtens, het magtigſte Volk van *Noord Amerika*; de Adel beſtaande, gelyk zy verwaandlyk ſpraken, uit vyf honderd Zonnen, werd beſtuurd door de grootſte Zon. Zie hier een ſtaal van het tegenwoordig Opperhoofd deezes kleinen Volks, 't welk my als eenig in zyne ſoort voorkomt. Alle morgens treedt hy uit zyn hut, groet de Zon, biedt dezelve zyn pyp aan, en ſchryft haar met zyn vinger den koers voor,

voor, welken zy dien dag moet houden. —— Een zeldzaam ſlag van betoon der dapperheid heeft 'er plaats by de *Abyſſiniers*. Pater LABAT verhaalt, dat hy, in 't Hof van den Koning deezes Lands gegaan zynde om hen te begroeten, zo als hy daar mede bezig was, een twintig ſtokſlagen op den rug kreeg, waar onder hy meende te bezwyken. De goede Vader bereikte de poort, waar men hem veel beleefdheden bewees. Dit is, verzekerde men hem, het onthaal 't welk wy doorgaans aan de Vreemdelingen geeven, om hun te toonen, dat 'er in 't gansch Heelal geen dapperder Volk is dan de *Abyſſiniers*, en dat men zich voor hun moet vernederen. —— De Volkshoogmoed doet zommigen, om eene harſenſchimmige vryheid te handhaaven, weezenlyke voordeelen verwaarloozen. De *Engelſchen* hadden in *Ierland*, en op het Eiland *Minorca*, effe, breede en rechte wegen gemaakt; maar de *Ieren* en de opgezetenen van *Minorca*, nayverig over hunne gewaande vryheid, hebben nimmer die wegen willen bewandelen; zy volhardden, trots de veelvuldige ongemakken, met de oude wegen, hoe hobbelig en bezwaarlyk zy ook mogen wezen, te gebruiken.

De Hoogmoed, gegrond op onkunde, is eene ryke bron van misbruiken en belachlykheden. Men maakt grooten ophef van de Zedekunde der *Chineeſen*, terwyl dezelve geen ander oogmerk blykt te hebben, dan om de harten voor eene eigendunkelyke Heerſchappy te doen bukken, waar door zy aan de Staatkunde is onderworpen. —— Men heeft op aarde geen geſleepener en doortrapter Volk dan de *Chineeſen*, zo zeer zyn zy vervreemd van de natuurlyke eenvoudigheid en de opregtheid des harten, in de Zedekunde van eene volſtrekte noodzaaklykheid. De *Chineeſen* zyn ook allerkieschst in het ſtuk van welvoeglykheid. De Vrouwen vermyden het, zich in 't openbaar met de Mannen te vertoonen; en naa dat zy geſtorven zyn, draagt men alle mogelyke zorge om haare lyken niet digt by die der Mannen te leggen. —— De *Chineeſen* zyn de eenige niet, in wier geest het Bygeloof en Godverzaakery gepaard gaat; de eenvoudigſte gebeurtenisſen ſchryven zy aan booze geesten toe. Zy werpen het lot om te weeten, of het hun geraaden is op reis te gaan, te verkoopen, te koopen, of hunne kinderen uit te huwelyken. Men kan zich niet verbeelden hoe veel moeite het hun kost, voor dat zy een Huis bouwen, om eenen voeglyken ſtand uit te

kiezen, en de plaats te bepaalen, waar de ingang, het licht, en de vuuroven zal weezen. Nog meer bekommeren zy zich, of zy een heuvel dan een berg te hunner begraafplaatse zullen kiezen, om dus gemaklyk begraaven te worden. ——— By de *Chineesen* zyn de Starrekykers in de grootste hoogagting. Een *Chinees*, die hun heeft hooren spellen, dat hy noit Kinders zou krygen, zal zyne Vrouw, die hem een Kind ter wereld brengt, voor eene Overspeelster houden, schoon hy 'er met de daad de Vader van zy. —— De geheele Geneeskunde der *Chineesen* bestaat in onbeschaamd te liegen, op het voelen van de Pols, en de kennis van eenige eenvoudige Geneesmiddelen, die van Vader op Zoon overgaat. Wanneer de kwaal dezelfde niet is als zy gezegd hebben, tragten zy, om de eer van hun zeggen op te houden, den Lyder in die ziekte te doen storten. De veragting der *Chineesen* voor andere Volken gaat zo verre, dat zy zich gehoond, en in hunne eere beledigd zouden rekenen, wanneer zy zich van hunne uitvindingen bedienden. Zy lieten veel liever een gedeelte der Stad *Canton* verbranden, dan dat zy den Vlootelingen van den Admiraal ANSON toestonden den brand te blussen. Zy stellen zich de Aarde voor als een vierkant, in welks midden *China* geleegen is; rondsom 't zelve zyn de andere Landen, hier en daar als bygeval verstrooid, in de gedaante van kleine Eilandjes. In naavolging van dit denkbeeld heeft een *Jesuit*, in eene Wereldkaart voor de *Chineesen* vervaardigd, hun Ryk in 't middelpunt geplaatst.

De *Mauritaanen* denken dat hun Land het schoonste is van de geheele Wereld, dat GOD de moeite genomen heeft om zelve *Ethiopie* te scheppen, terwyl hy het overige der Wereld door dienst zyner Engelen voortbragt. ——— Volkswaan doet een *Laplander*, in het dik besneeuwde *Noorden*, het Aardsch Paradys zoeken. Deeze verregaande hooggevoelendheid brengt te wege, dat een Inwoonder van *Parys* zyne Landsgenooten voor de eenige denkende Weezens op den gansschen Aardkloot houdt; maar een *Spaansch* Priester, in den lof van St. ROCH uitweidende, liet zich op den stoel der waarheid door nyd tegen *Frankryk*, en yver voor zyn Vaderland, vervoeren, in deeze woorden uitbarstende. „ Hoe heeft, egter, de Hemel, zo regtmaatig in zyne schikkingen, kunnen gedoogen, dat zo een Heilig een Franschman geweest is"!

Wy voegen hier nog by als een treffend Staaltje van Volks

Volks Hoogmoed, het geen men vindt aangehaald van den KAN der Tartaaren, in het bekende Stukje, *de Wilden van Europa* (*). „ De KAN der *Tartaaren* gebruikt niet dan melk, heeft geen huis, en leeft enkel van den roof. Als hy het middagmaal gehouden heeft, roept een Wapendraager uit: *dat alle de Koningen der Aarde gaan eeten, indien het hun goeddunkt*".

(*) Zie, *de Wilden van Europa*, bl. 5. By de Drukkers deezes *Thema en Tieboel*, in 't jaar 1768, voor de tweedemaal uitgegeeven, in 8vo.

EENE ALLEGORIE (*).

EEn goeddaadig Mensch, een' zyner Slaaven willende gelukkig maaken, ſchonk hem zyne vryheid; hy deed, vervolgens, een Schip toerusten, en gaf het hem om daar mede zyn geluk op te zoeken, in zodanig een land als 't hem zou behaagen te verkiezen.

De dankbaare Slaaf ging onder zeil; nauwlyks was hy op zee, of een ſchriklyk onweer wierp hem op een Eiland, 't geen hy dagt woest en onbevolkt te weezen; hy hadt zyne koopwaaren verlooren. De overige Manſchap, by de ſchipbreuk verdronken, was hy, alleen en zonder hulp, overgelaaten aan de onzekerheid van zyn toekomend lot, 't geen hy dagt niet anders dan hoogst elendig te zullen weezen. Hy wandelde heen en weder, vol gepeinzen, wanneer zich een betreeden pad aan zyn oog opdeedt, hy volgde het zelve met blydſchap, en ontdekte, in 't wykend vergezigt, eene groote Stad. Zyne hoop begon te herleeven, en hy rigtte zynen weg derwaards. —— Maar hoe groot was zyne verbaasdheid, toen hy aannaderende zich omringd vondt door de inwoonders op zyne aankomst toe ſchietende: De Herauten begonnen uit te roepen. „ Volk, ziet uwen Koning", de toejuichingen gingen hem vooruit ter Stad in; werwaards hy met grooten toeſtel werd heen geleid; men bragt hem in 't Paleis, het gewoon verblyf der Koningen, daar de purperen mantel hem bekleedde, en de rykskroon op zyn hoofd praalde. De voornaamſte Heeren kwamen hem, in den naam des geheelen Volks, trouwe zweeren, en gelofte van gehoorzaamheid aan den Koning doen. Deer

(*) *Melanges de Litterature Orientale.*

Deeze nieuwe Vorst dagt dat dit alles een droom was; en ondertusschen door eene lange ondervinding overtuigd dat zyn lot met de daad bestondt, vroeg hy zich zelven. „ Wat betekent dit alles? Wat heeft het Opperweezen met my voor"?

Zodanige overleggingen, onophoudelyk hem in de gedagten maalende, poogde hy eenige opheldering te krygen. Hy ontboodt by zich die Hovelingen, welke het meest by hem kwamen, hem raad gaven, en door de Voorzienigheid geschikt scheenen om de Regeering met hem te deelen. „ Visier, sprak hy, wie heeft my tot uwen Koning verheeven? waarom gehoorzaamt men my? en wat moet 'er van my worden"? — „ Weet Vorst, antwoordde de Staatsdienaar; dat de bewoonders van dit Eiland den Allerhoogsten verzogt hebben om hun 's jaarlyks een Zoon van ADAM te zenden om over hun te heerschen. De Almagtige heeft hunnen wensch verhoord, en alle jaaren komt ten zelfden dage hier een Mensch aan, en het Volk als dan met drift toeschieten, gelyk gy gezien hebt; zy erkennen hem voor hun Opperhoofd: doch de duur van zyn Ryk kan slegts één jaar weezen. Wanneer, dit noodlottig tydstip is verscheenen, wordt hy van den throon gebonsd, van zyne Koninglyke cieraaden ontbloot, en met groove kleederen omhangen; de ongenadige soldaaten sleepen hem op den oever der zee, werpen hem aan boord van een schip, 't welk hem na een ander Eiland voert; dit Eiland is van natuure onvrugtbaar en woest. Hy, die weinig dagen te vooren een magtig Koning was, vindt hier geen onderdaan, geen vriend, geen vertrooster, en slyt een rampzalig leeven. Het Volk naa dus hunnen ouden Vorst behandeld te hebben, gaat uit de Stad zyn' nieuwen Koning te gemoete, welken de Voorzienigheid bestendig 's jaarlyks zendt. Dit Vorst, is een onherroepelyk lot, 't geen gy niet kunt veranderen".

„ Hebben myne Voorzaaten, sprak de Koning tot den Vizier, ook kennis gehadt van een zo hard lot, 't welk hun boven 't hoofd hing?" — „ Niemand hunner, antwoordde de Staatsdienaar, is 'er onkundig van geweest; doch zy hebben geen moeds genoeg gehad om het oog, verbysterd door den glans des throons, op een zo schriklyk toekomend tydperk te vestigen: dronken van ras voorbygaande vermaaken, hebben zy hunne gedagten afgewend van een duurzaam en bestendig goed, en het lot, 't geen hun dreigde, niet weeten te ontgaan; het jaar huns voorspoeds

heeft

heeft altoos den kring voltrokken, zonder dat zy het bemerkten: de noodlottige dag is eindelyk gekomen en niets is 'er door hun gedaan, om een zo onvermydelyk en droevig lot te verzagten".

Dit geſprek van den Staatsdienaar vervulde den Vorst met vreeze, hy zag met ſchrik te rugge, dat 'er reeds een gedeelte van dien kostlyken tyd verſtreeken was; en beſloot het overige gedeelte tot zyn voordeel aan te leggen. „ Wyze Viſier, ſprak hy tot den Geleigeest, gy hebt my deeze rampen aangekondigd, wie kan my leeren, welke middelen ik moet aanwenden om ze van my af te weeren?"

„ Wees gedagtig, was het antwoord van den Geleigeest, dat gy naakt op dit Eiland gekomen zyt, weet dat gy 'er ook naakt van zult afgaan, en 'er nimmer wederkeeren. Daar is maar één middel om de gedreigde rampen te ontkomen; gy moet na het Eiland, werwaards gy gaan zult, bekwaame werklieden zenden, die voorraadſchuuren voor u oprigten, die gy moet opvullen met noodige leevensvoorraad. Maak gebruik van de oogenblikken uws voorſpoeds, en verzamel middelen tot den tyd der behoefte; doch men moet vaardig de hand aan 't werk ſlaan, de tyd dringt, het uur nadert, en het voorby geloopen oogenblik keert niet weder. Bedenk, bovenal, dat gy, op de plaats, werwaards gy heen gaat, om 'er zeer langen tyd te verblyven, niets zult vinden, dan 't geen gy, in de weinige dagen uws voorſpoeds, die u nog overig zyn, derwaards hebt overgevoerd".

De Koning keurde den voorſlag des Staatsdienaars goed, en ſchikte zich naar den gegeeven raad. De werklieden werden terſtond overgezonden; en de kosten, daar toe geſchikt, zorgvuldig beſteed, om het werk voort te zetten. De Monarch zondt na het Eiland zo veel bewoonders, als hy noodig oordeelde om het een aangenaam en vrugtbaar verblyf te maaken.

Middelerwyl naderde het oogenblik, waar op hy zyn Koningryk moest verlaaten; maar deeze Vorst wel verre van zich des te bedroeven, reikhalsde na het oogenblik, op 't welke hy bezit zou neemen van zyne nieuwe Staaten. De voorſchreeve dag kwam eindelyk, hy werd van den throon gebonsd, van zyne koninglyke kleederen beroofd, gelyk men hem voorzegd hadt, en gebragt op een ſchip, 't welk hem na de plaats zyner ballingſchap overvoerde. De ontthroonde Vorst kwam 'er behouden aan, en leeft 'er nog gelukkig van den voorraad, door zyne Wysheid daar opgelegd.

ARABCHAH, de Opsteller deezer *Allegorie*, geeft 'er de volgende verklaaring van. „ De goeddaadige Mensch is GOD. De Slaaf het ontvangen Kind. Het Schip, waar op zyn Meester hem doet gaan, zyns Moeders lichaam. De Schipbreuk, het oogenblik der Geboorte. Het Eiland, waar hy komt, is de Wereld. De Geleigeesten, die hem ontmoeten, zyn de Ouders, die de zorg over zyne Opvoeding draagen. De Staatsdienaar, die hem verwittigt van het droevig naakend lot, is de Wysheid. Het Jaar, 't welk hy moet heerschen, verbeeldt het menschlyk leeven; en het woeste Eiland, werwaards hy wordt heen gevoerd, is de andere Wereld. De Werklieden, die hy daar heen zendt zyn de goede werken in dit leeven. De Vorsten zyne Voorgangers, die afgezet en weggevoerd werden, zonder agt te slaan op de rampen, welke hun dreigden, zyn de meeste Menschen, die, alleen ingenomen met de vermaaken der tegenwoordige wereld, niet denken om de andere; waar zy ongelukkig zyn, om dat zy geen goede werken gedaan hebben, en ledig voor GOD verschynen.

BERIGT

van

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JAC. CORN. Z.

Mededirecteur van de Teken-Academie der Stad Amsterdam; van het Zeeuwsche Genootschap der Weetenschappen te Vlissingen, en Lid van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen te Haarlem.

aan de

BEMINNAAREN DER SCHILDERKUNST.

GElyk Nederland al voor lang, in het voortbrengen, aankweeken en beschermen van nutte Kunsten en Weetenschappen, de aandagt van andere Natien tot zig trok, verdiende het zulks inzonderheid door 't beoefenen der Schilderkunst, die 'er in zulk een' hoogen top en luister bloeide, dat Nederland billyk den roem verwierf, van in de eenvoudige natuur boven andere uit te munten. Daar deeze Kunst nu dit aanzien verkreeg, ontbrak het haar ook aan geene Beminnaars; die, daar ze altoos zullen strekken tot Sieraaden van het Gemeenebest, door het verzamelen van Kunststukken, den Oefenaaren tevens dienden ter verkryging van meerder bekwaamheid, en den Liefhebberen ter uitbreiding hunner verkregene kundigheden. Deeze Mecenaaten bepaalden hunne zugt niet alleen tot de kunst van Vaderlandsche Meesters, maar verfierden daarenboven hunne Kabinetten met de Werken der beste Italiaansche en Fransche Schilders, en wel in zulk eene menigte, dat men, aangemerkt den kleenen omtrek van ons gewest, veilig mag besluiten, dat, gelyk 'er geen Land is, 't welk zoo veele uitmuntende Schilders voortbragt, 'er ook geen te vinden is, daar zoo veele fraaije Verzamelingen van Schilderyen gevonden worden. Dit is eene bekende waarheid en die daaglyks door het getuigenis van Vreemdelingen, onder het beschouwen van zoo veele ryke Verzamelingen, bevestigd wordt, om niet te zeggen, hoe elk hunner zig als om 't zeerst bevlytigt, door het besteeden van groote schatten, Meester te worden van deeze kostbaare Kunstkabinetten.

Onder alle de Verzamelingen in Holland, en byzonder in Amsterdam, die ooit met recht beroemd geweest zyn; heeft men 'er nooit eene gevonden, in Voortreflykheid en Grootte gelyk aan die van den Kunstlievenden Heere GERRET BRAAMCAMP; ik behoef alleen zyn' naam te noemen, om genoegzaam ieders opmerking door geheel Europa te erlangen, en het zou byna onnodig zyn iets meerder

van

van zyne uitmuntende Kunstverzameling te ſpreeken; want ieder wien de Schilderkunst niet geheel vreemd is, weet het, of is 'er overtuigend van onderrigt.

Alzoo nu de Liefde tot de Kunst onder deeze loffelyke getuigenis, naar maate der verdiende waarde, natuurlyk moet aangroeijen, en ik eene byzondere hoogagting voor de Beminnaaren der Schilderkunst gevoele, waardoor ik altoos vermaak ſchep in het vervullen hunner verlangens zoo veel my mooglyk is, meen' ik verpligt te zyn hen lieden van nu af aan te berigten dat gemelde Heer GERRET BRAAMCAMP voorneemens is, deeze zyne Verzameling van SCHILDERYEN, benevens een aanzienlyk getal BEELDEN en BEELDWERKEN van Goud, Zilver, Metaal, Yvoor, Marmer enz., door *Albert Durer*, *Quinoy*, *Francis*, *Algardi*, *Creſſant*, enz. gelyk ook eenige Bootzeerſels en andere Zeldzaamheden op den 31ſten van de aanſtaande Maand July 1771, den Liefhebberen by openbaare Vellinge aan te bieden.

Dog om eenigzins naauwkeurig te zyn, kan ik niet nalaaten van hen mede te deelen eene flaauwe ſchets van dit zoo groot als kunstryk Kabinet, tot de Verzameling van het welke, geduurende dertig Jaaren, eene wyduitgeſtrekte kundigheid en groote Schatten beſteed zyn. Een Kabinet, thans nog een Cieraad deezer aanzienlyke Koopſtad, 't welk, wel verre van dat het ooit verbrooken of verdeeld werde, veeleer verdiende in een Vorſtelyk Paleis overgebragt, en alzoo deszelfs Stichter ter eere bewaard, en der vergetelheid ontrokken te worden. Men verwagte in dit Geſchrift ſlegts eene optelling van de Soorten en het Getal der Schilderyen, om te dienen voor dezulken aan welke dit Kabinet geheel onbekend is, en tevens tot een Voorlooper van een' uitvoerliger Catalogus, waar in alle de Kunſtſtukken in het byzonder beſchreeven zyn, en die de Liefhebbers by de eerſte gelegenheid mogen te gemoet zien.

Deeze beroemde Verzameling beſtaat

I. In 80 Hiſtoriſche Stukken, zo gewyde als ongewyde Geſchiedenisſen en Zinnebeeldige Ordonnantien, door Italiaanſche, Franſche en Nederlandſche Meesters, als:

1. L. DA VINCI.	1. HANNIBAL CARACHE.
1. L. D'ARRIGONI.	1. CAREL CIGNANI.
1. JOHANNES FRANCISCUS BARBIERI of LE GUERCHIN DACENTO.	1. THEOD. GHISI.
	3. CAROLO MARATTI.
1. FREDERICO BAROTIUS.	1. FRANCESCO MAZZUOLI, of PARMIGIANO.

1. GIA-

1. GIACOMO DA PONTE, DE BASSANO.
4. GUIDO RENI.
1. FRANCESCO SOLIMEENE.
1. JACOBO ROBUSTO, of TINTORET.
1. TITIAAN VECELLO.
2. PAOLO CALIARI DE VERONESE, of PAULO VERONEES.
1. JEAN JOUVENET.
2. PIERRE MIGNARD.
8. PLUWEELE BREUGEL, zommigen van welke door *van Balen* en *Rostenhamer* geſtoffeerd.
3. BARTHOL. BREENBERG.
1. ALBERT DURER.
1. GEERARDS *van Antwerpen.*
1. HENDRIK GOLTZIUS.
6. GERARD DE LAIRESSE.
1. CORNELIS POELENBURG.
5. REMBRAND VAN RHYN.
5. J. ROTTENHAMER.
6. PETRUS PAULUS RUBENS.
1. GODFT. SCHALKE.
1. JOACHIM UITEWAAL.
17. JACOB DE WIT.

II. In 60 Moderne Verbeeldingen van Gezelſchappen enz.

5. GERARD TER BURG.
2. COEDYK.
6. GERRIT DOUW.
1. BARTH. VAN DER ELST.
1. GERBRAND VAN DEN EEKHOUT.
3. PIETER DE HOOGE.
1. T. KEYZER.
3. JOSEPH LAQUY.
11. GABRIEL METZU.
5. FRANS VAN MIERIS. de Oude.
1. WILLEM VAN MIERIS.
1. L. DE MONNI.
2. EGLON VAN DER NEER.
2. PALTHE.
1. AARNOUD RENTINCK.
1. ENGEL SAM.
2. PIETER VAN SLINGELAND.
5. CORNELIS TROOST.
5. ARY DE VOIS.
2. ZEGELAAR.

III. In 30 Boeren Gezelſchappen.

2. ADRIAAN BROUWER.
1. LEUVET.
1. P. DE LAAR, of BAMBOOTZ.

13. A-

13. ADRIAAN VAN OSTADE.
6. JAN STEEN.
6. DAVID TENIERS.
1. HENDRIK MARTENSZ ZORG.

IV. In 7 Pourtraiten.

1. ANTHONY VAN DYK.
3. JAN HOLBEEN.
3. J. FRANS VAN DER MYN.

V. In 68 Landschappen met allerley stoffadien, Paarden, Osen, Schaapen enz.

1. AVERCAMP, OF STOMME VAN CAMPEN.
2. JAN ASSELYN, OF KRABBETJE.
7. NICOLAAS BERCHEM.
2. JAN BOTH.
2. PAULUS BRIL.
1. SIMON VAN DER DOES.
2. JAN VAN GOOYEN.
3. GRIFFIER.
2. JAN VAN HUYZUM.
5. KAREL DU JARDYN.
3. JOHANNES LINGELBAG.
6. PAULUS POTTER.
3. J. RUYSDAAL.
2. FRANS SNYDERS.
8. ADRIAAN VAN DE VELDE.
16. PHILIP WOUWERMAN.
3. HARMANUS ZAFTLEEVEN.

VI. In 17 Romeinsche antique Gebouwen, Kerken, Stads Gezigten en moderne Gestigten.

1. JAN TEN COMPE.
3. DE. VAN DEELEN.
8. JAN VAN DER HEIDEN.
2. LOCATELLI.
1. DE LORME.
1. HENDR. VAN DER VLIET.
1. JACOB VAN DER ULFT.

VII. In 8 Zeegezigten.

2. LUDOLF BAKHUIZEN.
2. AB: STORK.
3. WILLEM VAN DE VELDE.
1. REINIER ZEEMAN.

VIII.

VIII. In 6 Vogels en andere Beesten.

2. MELCHIOR HONDEKOETER. | 4. JAN WEENIX.

IX. In 13 Bloemen en Vrugten.

4. JAN DAVIDSZ. DE HEEM. | 1. K. ROEPEL.
6. JAN VAN HUYZUM. | 2. S. VERELST.

Het koomt my voor dat het den Kunstminnaaren niet onaangenaam zal zyn, hun eene korte doch naauwkeurige beschryving mede te deelen van zeven Schilderstukken uit deeze talryke Kunstwerken. Niet om dat deeze eenigen voorrang boven anderen in dit Kabinet verdienen; maar alleen tot eene proeve om eenigzins te kunnen oordeelen over de waardye en kostbaarheid van deeze overheerlyke Verzameling.

Het IIde Stuk is van TITIAAN VECELLO. Dit fraaije Schildery verbeeldt een Slapende Venus, byna levens grootte, liggende met het aangezicht na vooren gekeerd, geheel naakt, op een ryk en met purperen zyde bekleed rustbedde. In het verschiet, ziet men in een aangenaam Landschap, boven het Gebergte, den dageraad aanbreeken, en verders eenige Gebouwen en Menschenbeelden. Eynde dit alles met het keurigste oordeel door deezen grooten Meester ter uitvoer gebragt, om, door de zamenstemmende somberheid van den agtergrond, de schoonheid van het Naakt of de Vleesch-koleur, de tederheid der Tinten, de dunheid der slag-schaduwen en de heldere reflectien als een geheel uitgebeeld, op den voorgrond meerder luister by te zetten: hier door wordt de beschouwer te meer verrukt, door de fraaiheid van den vasten en zeekeren omtrek der Ledemaaten, en de bevalligheid der geheele gedaante; dit doet hem met regt verwonderd staan over de natuurlyke uitbeelding van deeze slapendeschoonheid. Inzonderheid moeten alle Kunstoefenaars verbaasd staan, zoo over de wonderbaarlyke Kunst van uitvoering, als over de bekoorlyke gedaante, natuurlyke schoonheid en het Coloriet; 't zy hy met opletendheid beschouwe, hoe zigtbaar en eigenaartig het bloed uit het bovendeel van den regter arm, die de Godinne over het hoofd heeft gelegd, benedenwaarts en

om-

onder de Oxelen gezakt is; of dat hy lette op de dunheid van het tedere vel, en waarneemt, hoe de beenderen, hier en daar, door het vleesch, zigtbaar zyn, en dat tevens, door de vloeibaarheid van den omtrek der tegen elkander werkende Musculen, eene aangenaame Verscheidenheid over het geheele Lighaam verspreid wordt; ja dat alles zeer eigenaartig naar de gedaanten der Deelen, haare plaats en werking, verbeeld is: waar door ieder Kenner, dit beschouwende, naar waarheid moet betuigen, dat dit Stuk een der treffendste Werken is, welke van dien uitmuntenden Meester bekend zyn.

Hoog 42 *breed* 65 *duim.*

Het IIde is één van de Zes uitmuntende die men van den grooten PETRUS PAULUS RUBBENS in deeze Verzameling vindt, en verbeeldt het overhandigen van twee Sleutels aan Petrus. Eene Schildery, waar van het genoeg is te zeggen dat het zelve tot den Jaare 1765 gediend heeft om in de *Lieve Vrouwe Kerk* te Brussel het Graf van den Kunstryken Schilder, den *Fluweelen Breugel* genaamd, te versieren, en verders, door een Prent van *P. de Jode* gesneeden, onder de Kunstminnenden, zeer bekend is.

Hoog 71 *breed* 63 *duim.*

Het IIIde is een der Vyf Schilderyen van REMBRAND VAN RHYN, en van ouds vermaard onder den naam van het *St. Pieters Scheepje.* Men ziet in het zelve Christus, liggende in het agterste gedeelte van het Schip; wordende door eenigen zyner Discipelen met een grooten yver uit zyne slaap gewekt. De Discipelen schynen zeer beangst en bleek van vreeze, om in het Galileesche Meir, door de golven die reeds zoo veel over den Voorsteeven heenen slaan, dat het Schip vol water raakt, verslonden te worden; zy zien radeloos uit na allerley middelen ter behoudenis; eenigen zyn bezig om het zeil, dat reeds gescheurd is, neder te trekken, en anderen om het zelve in deezen nypenden nood langs het benedenste deel der Mast met alle kragt heen te haalen: daar zyn 'er welker handen aan het Wand en de Touwen der Takelagie door ontsteltenis bekneld zyn. De Stuurman zit moedeloos, met het gebrooken roer in handen, de laatste overstorting der Golven af te wagten, die het Schip nevens hen allen naar de diepte zal doen zinken. De gebeurtenis in dit yslyk Tydstip, waar in de woes-

woestheid der Zee door 't geweld der ſtormwinden bewoogen, de ongeſtuime baaren met de donkere wolken dreigt te vereenen, word in dien akeligen Avondſtond door het licht der felle Blixemſtraalen voor den Aanſchouwer zichtbaar, en het moest hem met de grootſte ontroering en ſchrik vervullen, zoo hy niet tevens in het Gelaat en Houding des Heillands eene bovenmenſchelyke bedaardheid van gemoed gewaar wierd. Ik verbeelde my dat 'er geen natuurlyker en tevens aandoenlyker Schildery dan dit te vinden is, zoo wegens de uitdrukking als tegenoverſtelling der Hartstochten en de Werking van Licht en Donker. REMBRAND heeft ten minſte nimmer de wedergade in fraaiheid gemaakt, en het overtreft in alle deelen der Kunst, van Teekening, van Koloriet, kracht en uitvoerigheid, alle zyne andere Werken.

Hoog 62 *Breed* 50 *duim.*

Het IVde Stuk is door het kunstryk Penceel van GERARD LAIRESSE geſchilderd, en verbeeldt de Vergasting van drie Hemelſche Mannen door Abraham, voor de Deure der Tente onder het Loof van een Boom; een Dienaar is bezig met onderdanigheid aan een dezer Gasten, die gezeeten is om de Voetzoole te ontbinden, en de Voeten op het bevel des Aartsvaders met het water dat nevens hem ſtaat, te wasſchen. Abraham ſchynt op de vraag van een der Mannen te antwoorden, en met de hand te wyzen op Sara, die zig ter zyde in de Deure der Tente, lagchende over de voorſpelling van haare Zwangerheid, vertoont. In 't verſchiet ſchynt een Dienstmaagd met een Schotel ſpyze te naderen. Men ziet in Abraham, wiens gelaat en houding eene zagtmoedige deftigheid aanduidt, een genoegen en goedwilligheid jegens zyne Gasten. Alles wordt door een helder licht en eene Zomerſche Warmte beſcheenen. Dit Schildery is door de zamenſtemmende kleuren, en ongemeene tederheid van Penceel, zoo fraay behandeld dat het een der beste en treffendſte Kunſtſtukken deezes Meesters is.

Hoog 45 *Breed* 68 *duim.*

Onder zoo veele als fraaije Schilderyen van moderne Verbeeldingen door FRANS VAN MIERIS, COEDYK, GABRIEL METZU, munten uit zes allervitvoerigſte ſtukken van GERARD DOUW, van welke wy, tot

eene Proeve voor ons Vde Tafereel, een derzelver zullen trachten te beſchryven.

Verbeeldende: Een rykgemeubeleerde Binnenkamer, waarin zig eene bevallige Vrouw zittende vertoont. Zy is gekleed in een geel ſatynen Rok met zilver doorwerkt, en een Jakje van Purper Fluweel met Hermelyne randen, en bezig om een kind, dat zy uit de wieg, die naast haar ſtaat, heeft genoomen, de Borst te geeven. In het verſchiet ziet men een Chirurgyns Winkel, daar eene Operatie aan een' Boer gedaan wordt; een Vrouw agter hem ſtaande ſchynt bedroefd; ter zyde van den Meester ſtaat zyn knegt aandagtig, op 't geen 'er verrigt wordt, te letten. ——— Dit Schildery is van een wonderbaarlyk uitwerkzel van Licht en Donker, en bedekt met twee tegen elkander openſlaande deuren, welker binnen zyden door denzelfden Meester beſchilderd zyn; verbeeldende by het Kaarslicht, waar in deeze groote Meester inzonderheid heeft uitgemunt, het eene een Avondſchool, alwaar op den Voorgrond een Meester bezig is zyne Discipelen in het Rekenen te onderwyzen; en het andere een Pennefnyder. Alles by uitneemendheid natuurlyk en kragtig geſchilderd.

De buiten zyden deezer Deuren zyn kunſtig in 't graauw beſchilderd door M. COXIE, en vertoonen eenige zinnebeelden der kunſten en weetenſchappen.

Hoog 27 *Breed* 32 *duim.*

Een der Boeren gezelſchappen door ADRIAAN VAN OSTADE zal ons VIde zyn:

Men ziet hier in het binnenſte van een boerenhuis een groot gezelſchap van verſcheide Huislieden, meer dan 20 in getal, van beide Sexe, oud en jong, die danzen, zingen, ſpeelen, en zig op allerley wyze vrolyk maaken; het Licht komt zydelings van agteren door een groote openſtaande Deur invallen, en verwekt een verwonderlyke uitwerking van Licht en Donker. Men ziet de Hartstochten in onderſcheiden kunne en jaaren in al de Beelden wonderbaarlyk getroffen, en de vrolykheid die in het geheele Gezelſchap heerscht, verwekt vreugde in ieder beſchouwer, terwyl hy zig ten uiterſte moet verwonderen over de Vastheid van Teekening, en het ſchoone Coloriet,

riet, dat deeze Meester, volgens zyne gewoonte, in dit Stuk verruklyk heeft uitgebeeld.

Hoog 25 *Breed* 23 *duim.*

Het VIIde Stuk, dat ik bepaaldlyk van de Landſchappen zal beſchryven, zal, onder zoo veele verrukkelyke Schilderyen, de bekende *Oſſedrift* door PAULUS POTTER zyn. —— Een Landman dryft langs een' weg Tien Oſſen, welke alle even natuurlyk verbeeld op den weg ſchynen voort te loopen. De levendigheid in al de deelen des Lighaams, en de byzondere aandoeningen in ieder Dier, zyn 'er zoo eigenaartig in uitgedrukt, dat men zig verbeeldt dit alles weezenlyk te zien. Op den Voorgrond ziet men een hond die 'er by loopt; werdende dit alles door een krachtig Zonlicht gedaagd. Het verſchiet verbeeldt een Dorpgezicht en aangenaam Landſchap: dit Stuk wordt van alle Kenners, die het gezien hebben, voor het Capitaalſte en fraaiſte gehouden.

Hoog 52 *Breed* 78 *duim.*

De kortheid van myn beſtek laat my niet toe in de beſchryving deezer ryke verzameling breedvoeriger uitteweiden, ik zoude anders van nog zoo veele, als door VAN DER HEIDE onder de *Gebouwſchilders*; BAKHUIZEN en W. V. D. VELDE onder de *Zeeſchilders*; en inzonderheid van zes boven allen uitſteekende Bloem- en Fruitſtukken, door den grootſten der *Bloemſchilders* JAN VAN HUYZUM, moeten ſpreeken, te meer, daar deeze ſtukken de beroemdſte onder zyne beſte Werken zyn. Dog men zal myne poogingen ten goede houden, alzo dit Berigt, gelyk ik gemeld heb, alleenlyk dient tot een Voorlooper van een breedvoeriger Catalogus; ten einde de Beminnaars der Schilderkunst aan te maanen om uit dit heerlyk Kabinet zig een voorraad op te doen der uitgelezenſte Schilderſtukken, van welke men de wedergade moeilyk elders te vergeefsch zoude zoeken en welke de verwondering en goedkeuring der kundigſten hebben weggedragen. Wenſchende voorts dat deeze myne poging moge ſtrekken ten meesten nutte van alle braave Kunstlievenden.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in *February* 1771.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 7	29. 7½	29. 8½	42	42	38	W	W	W	Reg. Hel.
2	— 8	— 8½	— 10½	41	43	38	—	—	N W	Bet. Buijig
3	30. 1	30. 1½	30. 2	33	40	39	—	N W	—	Held. Reg.
4	— 2	— 2	— 1½	40	44	41	—	W	W	Betr. Held.
5	— 1¾	— 2½	— 3½	40	42	35	N W	N O	N O	Mist Betr.
6	— 4	— 4	— —	31	29	27	O	O	O	Helder.
7	— 3	— 2½	— 2	24	27	25	—	N O	N O	—
8	29. 11½	— 1	— 2½	29	26	22	W. NO	—	—	Sneeuw.
9	30. 2½	— 2	— 1	22	27	26	O	O	—	Helder Sn.
*10	29. 11½	29. 11½	29. 10	21	25	25	—	—	Z O	Sneeuw.
11	— 8½	— 8	— 6	24	25	23	Z	Z	—	—
12	— 5	— 5	— 8	22	25	29	Z O	Z O	N	Btr. Sn.
13	— 10	— 10½	— 8½	27	32	24	N O	O	O	Helder Btr.
14	— 7	— 7	— 9	25	30	22	Z	W	N O	—
15	— 9½	— 9½	— 9½	25	32	29	—	O	O	— Btr.
16	— —	— 10½	30. 0	34	44	40	Z O	Z O	Z O	Mist Reg.
17	30. 2	30. 3¼	— 5	40	46	38	Z t O	Z t O	Z t O	—Vogthll.
18	— 6	— 6	— —	34	44	33	Z O	Z O	Z O	Helder.
19	— 4½	— 4	— 2	32	42	36	Z	Z	Z	—Noordl.
20	— 1	— 0½	29. 11	32	39	33	W t N	W t N	Z	Mist.
21	29. 10½	29. 10½	— 10½	32	42	35	Z t O	Z t O	Z t O	— Held.
22	— —	— 10	— 9½	32	44	33	O	O	O	Helder.
23	— 9½	— 9½	— —	34	46	38	Z O	Z O	Z O	—
24	— —	— —	— 8½	34	47	38	Z	Z	Z	—
25	— 7½	— 7	— 6½	38	51	41	Z O	Z O	Z O	Betr. Held.
26	— —	— 9	30. 0	42	48	38	Z	W	N W	Reg. Misti
27	30. 0½	30. 0½	— 0½	33	44	38	W	—	Z W	Mist.
28	— 0	— 0	29. 11½	35	37	35	Z O	Z O	Z O	—

Hoogſte Barometer d. 30. 6
Laagſte Barometer d. 29. 5
} middelb. d. 29. 11½

Hoogſte Thermometer gr. 51
Laagſte Thermometer gr. 21
} middelb. gr. 36

* Den 10 's morgens, plaatſte ik een van myne gelykwyzende Thermometers onder in het water van mynen Regenbak, en bevond dezelve, na omtrent een half uur daar in geweest te zyn, te ſtaan op 48 graden; zynde dus 27 gr. warmer, dan in de open lugt.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN HANDELINGEN I. VERS 16—22, OM DE VERHAALEN VAN MATTHEUS EN LUKAS, WEGENS HET LOT VAN JUDAS ISCARIOT, OVEREEN TE BRENGEN.

(Uit het Engelsch.)

IK begryp, dat de voornaamſte zwaarigheden, welke men gevonden heeft in deeze Aanſpraak van PETRUS tot de Discipelen, ontſtaan zyn uit het denkbeeld, dat alles wat wy in die Verzen vinden, tot de Aanſpraak van den Apoſtel behoort. Het dunkt my onnoodig dit te veronderſtellen. Het ſchynt my zelf eene onnatuurlyke en onoplosbaare veronderſtelling, dat PETRUS, wanneer hy tot *Joden* ſpreekende, in de Stad *Jeruſalem*, over het Lot van hunnen geweezenen Medegenoot JUDAS ISCARIOT, binnen zeven weeken naa dat het gebeurd was, en, ongetwyfeld, in de gemeen gebruiklyke Taale der *Jooden* redenvoerende, zodanig eene uitdrukking zou gebruiken, als ons voorkomt in het laatſte gedeelte van het 19 *Vers*, *zo dat die Akker in hun eigen taale genaamd wordt Akeldama, dat is, een Akker des Bloeds.* Deeze komen my ten minſten voor als de eigen woorden van LUKAS, by wyze van opheldering, gevoegd in het verhaal der Aanſpraake van PETRUS. Zeer eigenaartig was het voor LUKAS, dat hy, in de *Griekſche* taale ſchryvende, en eene geſchiedkundige aanmerking bybrengende, veele jaaren naa het voorval tot welke dezelve behoort, deeze woorden gebruikt, en zegt, dat de *Akker, in hunne eige taale*, dat is, in de *Joodſche ſpraake*, genaamd wordt *Akeldama*, 't welk zo veel zegt als *Bloedakker*.

Doch my dunkt dat het geheele 18 en 19de *Vers* niet te houden zy voor een gedeelte der Aanſpraake van Apoſtel PETRUS, maar voor de eigen woorden van den Geſchiedſchryver LUKAS; in welke hy ten oogmerke heeft zynen Leezeren eenig berigt te geeven, wegens het ſchriklyk Leevenseinde van JUDAS, waar op PETRUS, in zyne Redenvoering, ſlegts van verre oogt, en 't welk hy zedigiyk vermeldt.

Ik zou dit geheele gedeelte dan in deezer voege leezen en uitmerken.

PETRUS „ Mannen Broeders; (*) de Schrift, (†) welke de Heilige Geest door den mond van DAVID voorzegt heeft, moest vervuld worden in JUDAS, die de Leidsman geweest is der geenen die Jesus vingen; want hy was met ons gerekend, en hadt het lot deezer bedieninge verkreegen.

LUKAS. *Deeze dan heeft verworven eenen akker door den loon der ongeregtigheid; (en voorwaards over gevallen zynde is midden opgeborsten, en alle zyne ingewanden zyn uitgestort (§).) En het is bekend geworden allen die te Jerusalem woonen, alzo dat die Akker in haare eigene taale genaamd wordt Akeldama, dat is, een Akker des Bloeds.*

PETRUS. „ Want daar staat geschreeven in het Boek der Psalmen; *Zyne woonstede worde woest, en daar zy niemand, die in dezelve woone, en een ander neeme zyn Opzienders-ampt.* Het is dan noodig, dat van de Mannen, die met ons omgegaan hebben al den tyd, in welken de Heere JESUS, onder ons in en uitgegaan is, beginnende van den Doop van JOANNES, tot den dag toe in welken hy van ons opgenomen is, een derzelve met ons getuige worde zyner Opstandinge".

Dit stelt, myns agtens, het geheele bewys van PETRUS in een eenvoudig licht, en in een behoorelyken zamenhang. Hy voert den Heiligen Geest niet in *als van* JUDAS *voorspellende;* maar zegt alleen, dat de woorden van den Hei-

li-

(*) Ταύτην wordt niet gevonden by ALEX. BARB. 1 Cor. 2. en de *Vulgat. de Ethiopische Armenische* en *Coptische Overzettingen*, noch ook by ORIGENES, ATHANASIUS DIDYMUS (*Lib. de Spiritu Sancto*), GILDAS, MILLII *Novum Testam. Græc.* Ed. KUSTERI.

(†) Dit is de zinscheiding in Dr. MILL's, en in Mr. BOWYER's laatste oordeelkundige Uitgave van het *Griekſche Testament*, die περὶ Ἰούδα, κ. τ. tot πληρωθῆναι, en niet tot προεῖπε betrekkelyk maaken.

(§) Ik heb deeze zinsneede tusschen twee haakjes geplaatst; dewyl het anderzins ons zou doen denken dat *Lukas* meende, dat de afschuwelyke staat, in welken het lichaam van JUDAS gevonden werd, de Inwoonderen van *Jerusalem* gelegenheid gaf om dien Akker *Akeldama* te noemen: terwyl, indien wy dit als eene tusschenreden aanmerken, de koop des Akkers met het loon der ongeregtigheid, dat is, voor het zelfde geld, 't welk JUDAS ontvangen hadt als de prys van zyns Meesters bloed, in 't verhaal van LUKAS blykt de reden te weezen van de benaaming diens Akkers, overeenkomstig met het verhaal van MATTHEUS.

ligen Geest daar op toepasselyk zyn, en vervuld moesten worden in het geval van JUDAS. 't Geen hy zegt, betekent niet meer dan, dat, daar JUDAS met hun was gerekend geweest, en een deel der Bediening verkreegen hadt, zy de leiding behoorden te volgen, gegeeven in de door den Geest ingegeeven woorden van DAVID, die in den CIX *Psalm, vers* 8, gezegd hadt; *Laaten zyne dagen weinig weezen, en laat een ander zyn ampt neemen.* Dat, overeenkomstig hier mede, een van deeze Mannen *enz.* gekoozen worde om met ons getuige te weezen van de opstanding onzes Heeren JESUS CHRISTUS.

Wat het berigt aanbelangt, 't geen ik dus veronderstel dat LUKAS geeft van den deerlyken staat des lichaams van JUDAS, dunkt my geheel niet onbestaanbaar met het verhaal 't geen *Mattheus* ons geeft van den dood diens Verraaders. Gemaklyk kunnen deeze twee Schryvers in deezer voege worden overeengebragt.

Het blykt uit het XXVII Hoofdst. van MATTHEUS, dat de plaats, waar JUDAS de dertig Zilverlingen bragt aan de Overpriesters en de Ouderlingen toen zamen vergaderd, waar hy zyn berouw betoonde over het begaane misdryf, en de onschuld van JESUS verklaarde, de Tempel was: want in het 5 vers staat duidelyk, dat hy de Zilverlingen in den Tempel wierp. Dit moet, diensvolgens, gebeurd weezen eer de Raad van een scheidde om JESUS aan PILATUS over te leveren, en dus zeer vroeg in den morgenstond, ten minsten kort naa het aanbreeken van den dageraad; misschien is het gebeurd kort naa dat JUDAS bemerkte, hoe de Raad, 's nagts in 's Aardspriesters Paleis vergaderd, JESUS des doods schuldig verklaard hadt. (Vergelyk MATTH. XXVII. vs. 3. met Hoofdst. XXVI. vs. 66,) en dit schynt omtrent of niet lang naa middernagt gebeurd te weezen.

Zo ras JUDAS het afwyzend en smaadlyk antwoord van den Raad ontvangen hadt, *wat gaat ons dat aan? gy moogt toezien!* *wierp by*, gelyk MATTHEUS aantekent, *de Zilverlingen in den Tempel, vertrok, en beenen gaande verworgde by zich*: deeze woorden schynen aan te duidden, dat hy het terstond deedt. Wy mogen, derhalven, redelykerwyze veronderstellen, dat hy deeze wanhoopige daad bedreef, of binnen den omtrek des Tempels, of daar digt by. Dit kon hy gemaklyk doen zonder door iemand belet of verhinderd te worden, indien wy veronderstellen dat het nog donker of zelf kort naa het aanbreeken des dageraads was:

dewyl 'er als dan zich niemand in den Tempel of daar omſtreeks bevondt, behalven de gewoone wagt, en het kon niet anders weezen, of de zaak, toen voor den Raad hangende, nam hunne aandagt in; ook was het verſcheide uuren voor den gewoonen tyd dat het volk tot het Morgenoffer Tempelwaards opging.

Het kon, egter, niet lang aanloopen of het hangend lichaam werd ontdekt door eenigen van de Wagt of andere Dienaars des Tempels, die natuurlyk terſtond kwamen toeſchieten, om de Overpriesters en Ouderlingen van het gebeurde te verwittigen. Zy begreepen onmiddelyk welk eene uitwerking dit onlochenbaar bewys wegens de bewustheid, die JUDAS hadt van zyn eigen misdryf en zyns Meesters onſchuld, te wege moest brengen op de gemoederen des Volks, wanneer de wyze zyns doods algemeen bekend wierd, en bleeven des niet in gebreke hunnen Dienaaren te onderrigten, hoe zy het lichaam moesten wegwerpen, en het derwyze volvoeren, dat het ontdekken van de waare omſtandigheden zyns doods bedekt bleeven. Wy mogen, daarom, veronderſtellen, dat de Dienaars, de leuze, hun door de Overſten gegeeven, volgende, het lichaam namen, en het voorover van de muur des voorhofs van den Tempel wierpen, in de nauwe, diepe en donkere vallei, welke den berg des Tempels van den naastgelegen berg afſcheidt, en waar van alle Schryvers, die een berigt geeven van den Tempel en deszelfs gelegenheid, eene allerakeligſte verbeelding geeven. In dit geval is 't niet te verwonderen, dat het lichaam des Verraaders in dien deerlyken ſtaat gebragt wierd, welke LUKAS met deeze woorden beſchryft, *het is in 't midden opgeborſten en alle zyne ingewanden zyn uitgeſtort.*

Het opgeborſten lichaam kon niet lang op deeze plaats, en in dien ſtaat blyven zonder ontdekt te worden, of door iemand, die toevallig in die vallei kwam, of mogelyk door een perſoon die van de tinne des Tempels, of eene naby gelegene hoogte, nederwaards zag: en, wanneer het, naa gedaan onderzoek, bleek het Lichaam des Verraaders te weezen, veroorzaakte het natuurlyk veel overlegs en geſpreks, hoe dit mogt voorgevallen zyn; om dit te weeren en de gemoederen des Volks te ſtillen, mogen wy vrylyk veronderſtellen, dat de Overpriesters en de Raad, benevens de Dienstknegten, die in 't geheim waren, volgens de onderrigting hunner Meesteren, en door beloften van belooning voor de geheimhouding, zich bevlytigden om

uit

uit te ſtrooijen, dat JUDAS, door mis te ſtappen, of door eenig ander toeval, in de diepte gevallen was, door de duisternis, en dus deerlyk omkwam.

Deeze vertelling mogt beantwoorden aan hun oogmerk, en voor eenigen tyd een algemeen geloof vinden; maar, dewyl geheimen van deezen aart, wanneer ze aan verſcheide perſoonen toevertrouwd zyn, en bovenal wanneer 'er lieden van den laagſten rang onder gevonden worden, kan men niet wel verwagten dat het getrouw bewaard blyve: en wy mogen met rede veronderſtellen, dat kort daar naa eenige der Dienaaren het geheim lieten uitlekken, en het gemeen, langs deezen weg, agter de waarheid van het gebeurde kwam.

Wy hebben te meer reden om de Overpriesters en den Raad aan te zien, als in ſtaat tot dergelyke bedriegeryen omtrent het Lichaam van JUDAS; daar wy weeten, hoe zy iets dergelyks pleegden met de Krygsknegten ter bewaaking van JESUS graf geſteld. Zie MATTHEUS XXVIII. vs. 11 enz. —— En wat was de uitſlag? De Krygsknegten vertelden onder het Volk de leugen hun in den mond gelegd; dezelve vondt, voor eenigen tyd, vry algemeen geloof; maar eindelyk maakten eenige van de Krygsknegten het geheim openbaar, en het Volk de waarheid der zaake, en de laage konſtenaary der *Joodſche* Overſten, bekend.

Ten tyde dat MATTHEUS zyn Euangelie ſchreef, was de wyze waar op JUDAS aan zyn einde gekomen was, zekerlyk openbaar; dit ſtellen Dr. MILL en FABRICIUS geſchreeven te zyn in den Jaare LXI. LUKAS kon 'er, dus, ook niet onkundig van weezen in den Jaare LXIV, op welken tyd die zelfde Geleerde Mannen het ſchryven van de *Handelingen der Apoſtelen* bepaalen; doch hy heeft het byzonder melden daar van overgeſlaagen; dewyl MATTHEUS zulks reeds gedaan hadt. — Of, indien, gelyk Dr. LARDNER het tot een hoogen trap van waarſchynlykheid gebragt heeft, LUKAS zyn *Euangelie* en de *Handelingen der Apoſtelen* ſchreef omtrent den zelfden tyd, of een weinig eerder dan MATTHEUS zyn *Euangelie* vervaardigde, heeft LUKAS, de aanſpraak van PETRUS by de Discipelen verhaalende, liever verkoozen het merkwaardig voorval, 't welk den dood diens ſnooden volgde, te vermelden: dewyl het ten blyke ſtrekte van wraak en ſmaad, zelf het doode Lichaam van JUDAS volgende, en dus beter geſchikt naar de vervloekingen begreepen in de woorden van den *Pſalmist*, welke PETRUS in die Redenvoering aanhaalde.

Laat ik hier nog byvoegen dat de woorden van LUKAS πρηνὴς γενόμενος *voorwaards overgevallen zynde*, ſlegts het geval in 't algemeen opgeeven; doch de oorzaak of gelegenheid des Vals niet bepaalen, noch ook of dezelve vrywillig, of toevallig, of door het toedoen van anderen, gebeurd was.

PROEVE OM AAN TE TOONEN, DAT IEDER MENSCH, IN ALLE ZYNE BEDRYVEN, ZYN EIGEN GELUK OP HET OOG HEEFT.

DE trek om zich zelven gelukkig te maken, is elk mensch natuerlyk, en zo eigen dat 'er genoegzame grond van reden is om vast te ſtellen, dat ieder in zyne bedryven, in al zyn doen en laten, dit groote doeleinde op het oog hebbe, om zich zelve namentlyk gelukkiger te maken, dan hy is. Deze waarheid, dunkt my, word ons dagelyks ontegenzeggelyk geleerd door de bevinding, die wy alleen oplettend hebben na te gaan, om 'er overtuigend in bevestigd te worden. —— Men ziet vele bedryven der Menſchen, die dit in den eerſten opſlag ſchynen tegen te ſpreken; dog hoe vreemd ze ook mogen ſchynen, en met de daad zyn, welke verkeerde wegen eene zeer groote menigte onder de Stervelingen ook moge inſlaan, om dit groot oogmerk te bereiken; nochtans durf ik ſtaande houden dat ieder zyn geluk bedoele. —— Het ſchynt vreemd, ten uiterſten vreemd, ik beken het, dat zulk een, die zich moedwillig in gevaar begeeft, waarlyk met zulk een zinneloos bedryf zyn geluk op het oog zou hebben. —— Inderdaat het ſchynt vreemd, nogtans zal het, by een nauwkeuriger onderzoek, zo vreemd niet zyn, als het ons in den eerſten opſlag wel toeſchynt. —— Zomtyds ziet men zekere waarheden aan voor nooit gehoorde wonderſpreuken, die alleen maar overtuigend worden, by eene nadere en nauwkeurige overweging. —— Men kan op de eerſte beſchouwing niet begrypen, wanneer men zelve in eene zeer bedaarde gemoedsgeſteldheid is, hoe een toornig Man, een Mensch die waarlyk naar wraak dorst, en zich, om zyne wraakzugt uit te oefenen, aan de oogenſchynelykſte gevaren durft bloot geven; men kan niet begrypen, hoe zulk een Mensch kan gezegd worden zyn geluk te bedoelen. ——

Hoe

Hoe vreemd ook deze ſtelling aan velen ſchynen moge, ik durf echter bewereu, dat zulk een, die in de drift zynes toorns zich niet kan wreeken, zich zelven veel ongelukkiger zal agten, dan dat hy zynen toorn in wraak tegens zynen vyand mag uitgieten; de gevaren mogen daar by zo groot zyn als zy willen. Men zal zich geene ruste geven, voor men alle gelegenheden onderzogt heeft, om tot de wraak te geraken; want niets is gemeener onder de menſchen, 't zy ze waarlyk, of alleen wanen, beledigd te zyn, niets is gemeener onder hen, dan een lust om zich te wreeken, een vuurige yver, om den geenen, waar van men voorgeeft eenige belediging geleden te hebben, met de uitwerkzels zynes toorns te vervolgen. — Maar deze algemeene begeerte, die vuurigheid, waar mede men de wraak gewoneiyk najaagd, zyn de overtuigendſte bewyzen, dat men zich door de uitvoering van dezelve waant gelukkiger te zullen maken. — Aan den anderen kant, heeft Hy, die zich zelven weet te bedwingen, die, uit edelmoediger grondbeginzels werkende, weet wat het zy, zynen Broeder eene misdaad te vergeven, die eenen afkeer heeft van al dat geen, 't welk naar wraak zweemt, nogtans het zelve doelwit op het oog. Hy haat de wraak, om dat eene misdaad aan een en anderen te vergeven, om dat ongelyk te lyden, beledigd te worden, hem oneindig gelukkiger toeſchynt, dan zich over eene belediging te wreeken. — Nogtans, hoe ſtrydig het ook ſchynen moge, heeft een wraakgierig Mensch, en zulk een, die van wraak eenen afkeer heeft, beiden hun geluk op het oog. — Een man van den degen zal om eene geringe belediging niet kunnen nalaten zyn party in duël te vragen, welke hem geen Satisfactie weigeren zal; beiden ſtellen zy hun geluk daar in, om, gedreeven door het zogenaamd *point d'honneur*, den een des anderens Moordenaar te worden. Zeldzaam geluk voorwaar! nooit zou men 't geloven, bekragtigde de ondervinding zulks niet onwederſprekelyk. — Een mensch, die zich aan de dartelheden dezes Levens overgeeft, die een dienstknegt, een ſlaaf is van de Wellust en Ongebondenheid, ſchoon hy zich zelven door zulk eene Levenswyze overlaad met duizende van ongemakken, zal egter wanen niet minder zyn geluk te bedoelen, dan een die ingetogen en deugdzaam, een die ſtil en matig, leeft. — Ik ben zeer wel verzekerd, dat myn Vriend *Voluptarius* nimmer andere begrippen van het geluk gevormd

heeft. Hy beklaagt zelfs dikwils den Ingetogen, den Zedigen en Deugdzamen *Modestus*, om dat hy meent, dat deze arme hals, niet wetende wat 'er in de Wereld omgaat, en altoos geleerd hebbende op eene zeer gematigde wyze te leven, volſtrekt niet gelukkig kan zyn; om dat, volgens zyne wyze van denken, buiten de Wellustige vermaken, geen mensch eenig wezentlyk geluk ſmaken kan. 't Is waar, de Wellusten hebben mynen Vriend ontelbare ongemakken op den hals gezonden, deze breken zyne tydelyke Wellusten al dikwils af, en hegten hem onbewegelyk aan een krankbedde vast. —— Een onlydelyk Podegra ontneemt hem al zeer vele gelukkige dagen, en wanneer het hem in de ingewanden begint te woeden, dan ontvalt al dikwils onbedagt zyn mond wel eens een woord; dan berst hy wel eens, vol angst, in deze jammerklagten uit: „O Wellusten! wat ſtaat gy my duur! —— O verleidende Wereld! in welk eene elende hebt gy my gedompeld, die nu gemarteld worde door de uitgezogtſte pynen en ſmarte! —— Verderfelyke Vermakelykheden! —— Vaar eeuwig —— wie weet, ik zal u mogelyk vaar wel moeten zeggen! —— Wie weet, hoe kort myn Leven —— ach wat is de Dood een yſelyk monſter. —— Ik vrees nogtans. —— Vaart wel aangename, maar verleidende Vrienden, nu zal 't helaas, ja 't zal nu eindelyk —— Geene hoop! —— Vaart wel alle myne metgezellen; ſpiegelt u aan een' martelaar der Wellusten! —— Maar, hy herſtelt telkens weer, hoe dreigend, hoe onvermydelyk de dood ook ſchynen mag; en zo menigmaalen hy nog van krankheden of van zware Podagra herſteld is, ſchoon hy zo zeker weete, als hy leeft, dat hem dit alles wedervaart wegens een wellustig, wegens een zeer losbandig leven, is hy nogtans altoos telkens wedergekeerd tot zyne vorige bedorven Levenswyze. —— Wat mag *Voluptarius* tog bewegen, zich telkens op nieuw aan zo vele gevaren, aan zo vele ongemakken, zo vele ſmerten, ondragelyke pynen en folteringen, ja aan den dood zelfs, die hem inderdaad allerverſchrikkelykst toeſchynt, bloot te geven? —— Hy waant in deze Levenswyze zyn geluk te vinden; en dit is de dryfveer van alle zyne verkeerde pogingen. —— Dan het is de waan alleen, die den mensch misleid. Eene bedorven redenering doet hem in zo ver de rede verzaken, dat hy zyn geluk zoekt in zaken, daar zyn grootſte onheil in ligt opgeſloten. —— Al het zwoegen, al het zweeten, al het arbeiden,

den, alle de wellusten, alle de vermaken, die wy de menſchen zien nemen, deze alle worden nimmer van eenig mensch nageloopen, dan met een oogmerk om, ware het mogelyk, 'er zyn geluk door te bevorderen. —— Wy zyn van die geſteldheid, dat de uitwendige voorwerpen ons ſterk aandoen, en op onze zielen eenen zeer gevoeligen indruk maken; zekere omſtandigheden voegen 'er zig by; en dus gepaard gaande, maken zy op het gemoed zulk een vermogenden indruk, dat wy ons door derzelver werking geheel laten beſtieren. — Indien onze Redenering nu bedorven is, verzaken wy alle inſpraak der gezonde Rede, en volgen alleen de leiding onzer driften vuerig op. Het is belaggelyk, hoe iemand zich gewillig in gevaar kan ſtorten, daar Hy dikwils maar ééne enkele ſchrede uit den weg behoeft te gaan, om het te vermyden. Dog de Mensch, met te veel eigeliefde bezet, is niet ten éénemaal onzydig omtrent zich zelven. Wy hebben eene gewoonte, die uit de natuer haren oorſprong ſchynt te nemen, om altoos onze eigen party te kiezen. Het heeft zyn grond in de billykheid zelve, zyn eigen voor te ſtaan; dog zo we zulks altoos pogen te doen, 't zy we gelyk of ongelyk hebben, als dan rukken wy alles uit zyne orde, en we handelen glad aan tegens de redelykheid, tegen alles wat de billykheid van ons afvorderd. — Ik weet wel, dat 'er niets zwaarder valt, dan zich zelven te veroordeelen; en onze eigenliefde is veeltyds al te groot, om zo eenen edelmoedigen ſtap te kunnen doen. —— Dan konden wy ons zelven met die bedaardheit en onzydigheit beſchouwen, gelyk anderen ons doen; ik ben wel verzekerd, dat wy ons zelven in vele gevallen in het ongelyk zouden ſtellen; het geen ons voorwaar vele dwaasheden zou doen vermyden, die we nu geduerig begaan; die we nu zelfs met voordagt voor ons opzoeken; die we met blydſchap, en met een zonderling genoegen omhelzen; om dat wy wanen, dat ons geluk 'er agter verborgen zy.

Ja het is inderdaad zo, ik kan het niet ontkennen, niets wil men in 't algemeen doorgaans minder verdragen, dan geſteld te worden tot een voorwerp van beſpotting; wanneer wy aan anderen belaggelyk ſchynen, meenen wy razende te worden; en merken wy, dat men ons voor zodanige houd, grieft het onze ziel dermaten, dat we niet dan met zeer vele moeite ons zelven bedwingen kunnen; want veel gemakkelyker kan men verdragen

voor een' Schurk, dan voor een belaggelyk man, gehouden te worden. —— Hoe is het dan mogelyk, zou men moeten zeggen, dat de groothartige, de pedante *Philander*, daar Hy anders nog al natuerlyk verſtand bezit, op dien voet voorgaat te leven, waar door Hy zich belaggelyk maakt by al de Wereld. —— Indien Hy maar éénmaal zyn' gemaakten gang en houding met een onzydig oog kon beſchouwen, zou hy ongetwyfeld de Wereld gelyk moeten geven, dat zy geſtadig om hem lagt. En indien Hy met dat zelfde gezigt zyn ſpreken, zyn verſtand, daar Hy nu zo mild meê is, om het een' ieder te vertoonen, zyne woorden, die alle eenen vreemden klank moeten hebben; met één woord, indien hy met dat zelfde gezigt zyn ganſche gedrag beſchouwde, ik ben verzekerd, Hy zou niet alleen ophouden, om 't eenig mensch kwalyk af te nemen, dat men Hem voor eenen ondragelyken Pedant hield; maar hy zou zig ook gewis op eene andere wyze aanſtellen. —— Waar van daan komt het dan, dat *Philander*, nogtans, op den ouden voet voortgaat, en waarſchynelyk tot aan zyn' dood zal blyven voortgaan? waar van daan anders, dan dat Hy waand, nimmer gelukkiger te zyn, dan wanneer hy met zyn ververſtand mag pronken; wanneer hy zich van woorden bedient, die het gemeen, wegens derzelver vreemde klanken, niet verſtaat; kortom Hy is nimmer gelukkig of hy moet voor al de Wereld den Pedant ſpelen.

Onze eigenliefde, die ſterke die geweldige drift, die ons allen is ingeplant, en alle onze handelingen regelt; deze eigenliefde, zou men zeggen, moest ons genoegzaam beveiligen tegens zulk een verkeerd gedrag; deze moest ontegenzeggelyk, gelyk men billyk zou mogen beſluiten, medebrengen, dat wy zorgvuldig vermyden, 't geen ons eenigzins belaggelyk zou kunnen maken, en in ons van alles eenen afkeer verwekken, wat ons geluk in den weg ſtaat. —— Dan het is juist die zelfde eigenliefde, wanneer zy buiten de behoorlyke palen gaat, die den mensch doorgaans tot zulk een verkeerd gedrag beweegt en aanzet.

Een Lui en Vadzig Mensch beſchouwt de werkeloosheid, de ledigheid, hoe zeer die van andere menſchen word veragt, als den gelukkigſten aller ſtaten. Eene al te groote eigenliefde, eene koestering van zyn eigen Vleesch, eene bezorgdheid, om zyne leden rust en gemak aan te doen, deze zyn de dryfveren, die hem een-

nen

een weêrzin, eenen volkomen afkeer doen krygen van alle werk; hy mag dagelyks door duizende voorbeelden geleerd worden, dat de Luiheid de moeder is van jammer en elende; het zal weinig by hem uitwerken, of eenigen indruk op zyn gemoed maken, hy kan door dit alles eene verkeerde geplaatste eigenliefde onmogelyk overwinnen, noch zich zelven doen begrypen, dat, in plaats van 'er zyn geluk in te zullen vinden, hy zich onvermydelyk, 't zy vroeg of laat, in de uiterste elende, in den erbarmelykſten jammerſtaat, moet ſtorten. Wat is 'er de reden van? immers geene andere, dan dat hy in de Luiheid, in de Ledigheid zyn geluk ſtelt. Was dit niet zoo, zou hy 'er zyn eigen welzyn dan wel aan opofferen, en zich daar en boven nog bloot geven aan de geſtadige veragting van zynen Evenmensch?

Het is eene kwalyk geplaatſte Eigenliefde, die een Luijaard zyn vleesch te ſterk doet bemimmen, dan dat hy het door arbeiden zou vermoeien. Het is eene kwalyk geplaatſte Eigenliefde, die een ander belaggelyk maakt, die nochtans de ſchoonſte gedagten van zich zelven voed; die zich vleit en koestert, zyne ziele ſtreelende met hoedanigheden, die hy voor de grootſte helft ſlegts in enkele verbeelding bezit, en dezelve met der daad in zo eene geringe mate bezittende, egter waant dat die in hem volmaakt zyn. —— Zo ingenomen met de gaven van zyne Ziel, met zyn verſtand en oordeel, moet hy over al, by alle gelegenheden, den verſtandigen man laten uithangen; terwyl hy op dezelfde wyze met alle zyne uitwendige hoedanigheden te werk gaat; pronkende met alles wat hy bezit, om dat hy van zich zelven denkt zonder weerga te zyn. —— Met één woord het is die kwalyk geplaatſte Eigenliefde, die hem zich zelven geheel verheven boven zynen medemensch doet ſtellen; en uit dien verkeerden grond werkende, verbeeld men zich geen gelukkiger ſtant, dan die waar in men aan de Wereld vertoonen mag, waar voor men gaarn wil gehouden worden; ſchoon men in der daad niet anders dan eene misſelyke eene belaggelyke figuer maakt. Het is eene kwalyk geplaatſte Eigenliefde, die een oploopend man niets van zynen evenaasten doet verdragen; hy laat zich ſlaafagtig beſtieren van zyne driften, ſchoon hy van geen mensch het minſte ongelyk konne verdragen. Zulk een heeft ook doorgaans groote verbeelding van zich zelven; hy laat zich zeer veel voorſtaan op zyne vermogens; kragt en

ſterk-

ſterkte vleijen zyne eigenliefde, en hy meent, men kan onmogelyk gelukkig zyn, of men moet aan anderen toonen wat men doen kan.

Dus meen ik reeds genoegzaam te hebben aangeweezen, dat waarlyk ieder mensch uit dit Grondbeginzel werkt, *om zich gelukkig te maken.* Laat ik 'er alleen nog byvoegen, dat zelfs, 't geen nog verder gaat, zulk een, die zyn eigen leven verkort, geen ander doel op het oog hebbe, dan om zich door den dood een geluk te verzorgen, 't geen hy in zyn leven miste; of om dat hy in zyn leven ongelukkig was, zich zelven door den dood minder ongelukkig te maken.

Dan, daar nu de trek om gelukkig te zyn, elk mensch, natuerlyk is ingeſchapen, en we uit dien hoofde alle menſchen daar toe werkzaam zien, mag ik 'er, myns oordeels, dit gevolg wettig uit afleiden, dat 'er waarlyk iets zy, 't geen onze uitgeſtrekte begeerte vervullen, en den mensch met 'er daad gelukkig kan maken. Doch over dit geluk, en de pogingen, die ieder mensch behoorde aan te wenden, om het zich te bezorgen, zal ik by eene andere gelegenheid mogelyk nader handelen. Voor het tegenwoordige ſtaat een ieder uit het gezegde alleenlyk af te leiden, dat hy zich zelven naauwkeurig in agt neme; nimmer omtrent zyn eigen perzoon grootſche denkbeelden vorme, noch, door eene dwaze eigenliefde vervoerd, zich late voorſtaan, volmaaktheden te bezitten, die men te vergeefsch by anderen zou zoeken. Men zal zich anders waarlyk altoos belaggelyk maken; want nooit ſchitteren onze hoedanigheden minder, dan in zulke omſtandigheden, wanneer men ze met geweld wil doen ſchitteren; en nooit vertoont men zich dwazer en belaggelyker, dan wanneer men laat zien, dat men, met zyne eigen bekwaamheden ingenomen, met alle geweld poogt te toonen, dat men verſtandig is.

C. V. D. G.

DE

DE KRAGT EENS AFTREKZELS VAN DE GERWE (Millefolium vulgare album) TEGEN DE STUIPEN. *Door den Heer* MAUMERY, *Docteur de la Faculté de Medecine de* Montpellier, *en Geneesheer van* Rochechouart.

(Uit het Fransch.)

IK zal eindelyk myne zugt voldoen om een Geneesmiddel bekend te maaken, waar van ik zeer gelukkige uitwerkingen gezien hebbe. Al wat ik 'er van zal zeggen, zal op ondervinding gegrond zyn. Ik eigene my de eere der ontdekking niet toe: ik geloove dat men dezelve den beroemden FREDERIK HOFFMAN moet geeven; althans ik heb in de Werken van deezen uitmuntenden Praktizyn gevonden dat de bloeitoppen van de Millefolie van kragt zyn tegen de Stuipen. Doch men zal te gelyk haare nuttigheid zien in Kolyk, Opftyging, Kraam-ziekten, en, om het met één woord te zeggen, in alle kwaalen waar in de zenuwen haare rol fpeelen, en misfchien zyn 'er meer dan men denkt.

De eerfte Proeve is gedaan in een' jonge Dogter, welke dikwils van het Kolyk overvallen werdt. Ik had haar dikwils van deeze pynen verlost door gewoone middelen. Zy kreeg een aanval welke niet week voor aderlaatingen, klisteringen, braakmiddelen, buikopenende, noch de beroemdfte tegen kramp en ftuipen, verzagtende, of verdoovende middelen; welken niet meer dan eene verwisfeling van beter en erger bewerkten, twee maanden lang; en, na verfcheide verheffingen, zag ik, op zekeren dag, een fchielyke verdwyning van deeze toevallen, waarop onmidlyk een zo heftige koude grilling volgde, dat ik dagt de Lyderes 'er in zou fterven. Men deedt al wat men konde om haar wederom te verwarmen, en het gelukte. Toen ontftonde 'er een zeer hevige koorts, welke meer dan zes en dertig uuren duurde. Ik vleidde my dat de koorts de ftoffe van het Kolyk zou los gemaakt hebben: maar het Kolyk kwam twee dagen hier na met gelyke woede weerom, en eindigde op nieuw met een gelyke grilling en koorts als de eerfte reize. Ik gaf de Koorts-bast, doch te vergeefs: alles was vrugteloos. Ondertusfchen viel my in de gedagten, by HOFFMANN geleezen te hebben, dat de bloemen van Kamil-

millen, de toppen van Gerwe, en de bloeitoppen van St. Janskruid, zeer goede middelen tegen de Kramp waren. Ik had toppen van de Gerwe verzameld en laaten droogen, ik voegde 'er Kamillen-bloemen by, en liet dit trekken als Thee, waar van ik de Lyderes verſcheide maalen deed neemen; en, tot myn groote verwondering, het Kolyk en de koorts, welke 'er alleen een gevolg van was, verdweenen. De Lyderes leeft nog: zy heeft wel wederom eenige aanvallen van het Kolyk gehad, doch ze werden door dit middel terſtond verdreeven; en zo dra zy 'er eenig beginzel van voelde, wagtte zy niet dat men haar aandrong hetzelve te gebruiken. Vyftien jaaren zyn 'er nu omtrent na deeze eerſte Proeve verloopen.

Na dien tyd heb ik het dikwils gegeeven aan perſoonen die het Kolyk hadden, en 't is altyd van goed gevolg geweest. De geurige reuk van de bloemen van de Millefolie onderzogt hebbende, dagt ik datze alleen, en op zichzelve, beter voldoen zouden. Myne giſſing werdt bewaarheid; zo dat ik my tegenwoordig alleen van de bloeitoppen van de Millefolie bediene.

Een jong vrouwsperſoon hadt pyn in de maag en Opſtygingen, en de ſtonden waren ongeregeld. Zy gebruikte een aftrekzel van de bloeitoppen van Millefolie, en zy kreeg telkens verligting.

Eene vrouw van deeze Stad beviel gelukkig in de kraam. Drie of vier dagen hier na kreeg zy zwaare pyn in den onderbuik, met zwelling en ſpanning van den geheelen buik, benaauwdheid, hevige koorts en een geheele opſtopping van de kraamzuiveringen: de Lyderes was onmagtig om zich in 't bed om te keeren. Ik werd geroepen, ik beval eene aderlaating op den arm te doen, verzagtende ſtoovingen op den buik te leggen, en kliſteren van hetzelfde afkookzel te zetten: hier by voegde ik het gebruik van een aftrekzel van de toppen van de Millefolie. De kraamzuiveringen kwamen weêr te voorſchyn, en alle toevallen weeken. De zieke was binnen twee dagen buiten gevaar. Zy leeft nog.

Een aanzienlyke vrouw van deeze Stad hadt, geduurende haare zwangerheid, veele ſukkelingen: zy beviel op den tyd gelukkig. Op den derden dag werd ik 's avonds te negen uuren by haar geroepen. Ik vond haar in ſtuipagtige beweegingen door alle Leden, met heftige pynen en opſtopping der kraamzuiveringen. Ik deed niets anders dan haar twee kopjes aftrekzel van de topeinden

der

der Millefolie ſchielyk op malkander te doen neemen. Alles bedaarde byna op het oogenblik. Zy is ook nog in 't leeven.

Dit Middel geeft ſchielyk verligting in alle kwaalen welken uit winden ontſtaan, ook in anderendaagſche koortzen alsze van een kwaaden aart zyn. Als men het na de algemeene middelen laat gebruiken, zal men ſtraks de ziekte van natuure zien veranderen.

Ik ga veele gevallen met ſtilzwygen voorby, want ik zou niet weeten waar te eindigen, als ik alle goede uitwerkingen, welke ik 'er van gezien hebbe, zou aanhaalen. Veele vrouwsperſoonen van deeze Stad, de nuttigheden 'er van gezien hebbende, maaken 'er voorraad van te hebben, op den tyd als men het moet verzamelen, om 'er by nood gebruik van te maaken; en dit denke ik is een kragtig bewys voor het gezegde.

Het gene men omtrent de Millefolie heeft waar te nemen, is, 1. Dat men ze moet vergaderen als het gewas in volle bloem ſtaat, en 'er niet veel zyſprankjes aan laaten blyven. 2. De verzamelde topeinden in de ſchaduwe, en tusſchen papieren gelegd, laaten droogen. 3. Dezelve met kookend water laaten trekken gelyk Thee. Men laat 'er omtrent zes uncen van drinken met wat ſuiker, en dit kan men om het kwartier of een half uur herhaalen, als de eerſte gift niet voldaan heeft. 4. Men moet het telkens versch trekken, en niet het overige van een trekzel tot een anderen tyd bewaaren, wyl het dan dezelfde kragt niet heeft.

DE STROTBREUK (*) GENEEZEN, DOOR EEN INWENDIG GEBRUIK VAN HET POEDER VAN GEBRANDE EIJERSCHAALEN. *Door den Heer* DAPEYRON DE CHEYSSIOL, *Geneesheer te Pléaux in Auvergne.*

I *Waarn.* IN het voorjaar laatst (1769) werd Ik geraadpleegd over een jonge dogter van vyftien jaaren. Zy hadt een hard, beweeglyk en onpynlyk gezwel, van grootte als twee derden van een vuist, aan het voorſte deel van den hals. Het gezwel met oplettendheid onderzogt hebbende begreep Ik te zyn een waare Strotbreuk, doch

(*) *Bronchocele.*

doch de oorzaak was niet gemaklyk nategaan. Ik deed verſcheide vraagen: zy zeide, dat zy, van jongs af tot nu een jaar of twee toe, zeer onderhevig was geweest aan het gene men noemt een' *Zinking op de keel*; oorklieren, en zwelling van de kaak-klieren; dat zy van deeze ongemakken bevryd was door middel van zekere plaaster, ongetwyfeld van een terugdryvende of verdeelende ſoort, welke men haar op de gezwolle klieren gelegd hadt, en dat haar kropgezwel hier na was ontſtaan. Ik onderzogt het gezwel met eenige meerdere naauwkeurigheid, en my genoegzaam verzekerd hebbende aangaande haare geſteldheid, en de natuur van het ingeſlooten vogt, begon Ik de geneezing op de volgende wyze. Ik deed de Lyderes ſoupe neemen met de wortelen van Hop, Krap en een nekſtuk ſchaapenvleesch, om de piswegen te openen, (want Ik weet dat myn middel hier op voornaamelyk werkt) vervolgens deed Ik haar een eenvoudig buikopenend middel gebruiken, en overgaan tot het inwendig neemen van het poeder van gebrande eijerſchaalen, omtrent gebrand als koffy, en wel fyn gemaakt, tot twee Scrupels 's morgens en 's avonds, met drie lepelen vol oude en goede roode wyn; niet ontbytende 's morgens dan twee uuren na het gebruik van het poeder, en het 's avonds neemende twee uuren na de maaltyd. Na eene week zo gedaan te hebben, begon de Krop in 't midden zagt te worden; twaalf of veertien dagen laater, loosde zy veel pis; en het gezwel werdt kleiner. Op het einde van de derde week verminderde de Krop zichtbaar, de pis was overvloedig, wit, zeer gezet, drabbig en als met pleister. Op den vyf-en-twintigſten of dertigſten dag, zag men geen overblyfzel meer van het gezwel; en de geneezing was volkomen.

Wat de wyze van werking van het poeder aanbelangt, uit de uitwerking ſchynt men te mogen beſluiten, dat het gelyk ſtaat met een Loog-zout, wyl het even eens als een pisdryvend middel werkt, gelyk dit zout.

II *Waarn.* Een Jongman van 17 jaaren hadt een Strotbreuk als anderhalve vuist van grootte. Hem ondervraagd hebbende, antwoordde hy, dat hy twee jaaren gewoond hadt te *Saint-Flour*, en hem in dien tyd het gezwel was aangekomen en zo groot geworden als Ik het zag; dat men op die plaatſe veele menſchen ontmoette met zodanige gezwellen, (het gene men toeſchryft aan het drinken van ſneeuw-water of geſmolten ys), maar dat niemant van zyn geſlacht iet zodanigs hadt. Ik gaf hem vooraf eenige afvee-

veegende, bevogtigende en verfrisschende middelen, zo in garstendrank, soupe, als te paskomende kookdranken; (want de Lyder was zeer verhit, en hadt ook eenig uitslag op de huid) waar na Ik hem myn poeder van gebrande eijerschaalen deed neemen, tot een Drachme 's morgens en 's avonds, met roode wyn. Ik beval hem hier mede tot vyftien of twintig reizen voort te gaan, tusschen elke gift een dag laatende voorby schieten, inzonderheid zo hy 'er zich eenigzins ongemaklyk door bevondt. Na verloop van deezen tyd had Ik het genoegen mynen Lyder geneezen te zien; hy zeide lachende, dat zyn gezwel en zyn geneesmiddel zich door de pis geloosd hadden.

III *Waarn.* Een Boer van omtrent dertig jaaren, zeer sterk en van een goede gesteldheid, hadt voor vier jaaren een Krop gekreegen, waar over hy my kwam spreeken. Ik betastte het gezwel verscheide maalen; Ik behandelde hem op de zelfde wyze welke my zo dikmaals gelukt was. Ik ried hem myn middel te gebruiken, en over een maand eens weerom te koomen; hy deedt dit, en was van zyn Strotbreuk volkomelyk geneezen, op den veertigsten dag na dat hy myn middel hadt begonnen te gebruiken.

ZONDERLING EN EENVOUDIG MIDDEL TEGEN DE OPZWELLING VAN HET HOORNVEE.

(*Uit het Fransch.*)

MEn schryft ons uit Touraine, dat een onbekend man, door Savigny in Vercon, by Chinon trekkende, waar men veel Hoornvee heeft, bemerkte dat een van het zelve zeer opgezwollen was. De eigenaar was ongerust dit beest te zullen verliezen, om dat 'er reeds anderen aan het zelfde ongemak gestorven waren. De reiziger zeide den Boer, dat hy zyne koe schielyk zou geneezen. Hy liet drie emmeren vol water na malkander geeven, goot ze uit over het beest, en het ontzwol in een oogenblik. Sedert de kundigheid van zulk een eenvoudig middel, is aan die ziekte, welke in het canton zeer gemeen is, wegens zekere klaver welke de beesten eeten, in een weide, welke, een gedeelte van het jaar, door den

vloed van Canche, onder water ſtaat, geen beest geſtorven; daar te vóre, toen men zich bemoeide met dezelven te doen aderlaaten, en een ſteek te doen, dat is te zeggen, de huid door te ſteeken om 'er ſchaften van pennen in te brengen, de meesten ſtorven. Deeze ziekte verwekt nu geene ongerustheid meer in de Boeren van die plaatſe, wyl de ondervinding van eenige jaaren hen in den goeden uitſlag van dit eenvoudig middel heeft bevestigd. Men heeft dit berigt van een aanzienlyk en geloofwaardig perſoon.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN DAS.

(Volgens BUFFON.)

DE *Das* wordt in 't Latyn *Meles* en ook *Taxus* genaamd; in 't Fransch heet dezelve *Blaireau* of *Taiſſon*; in 't Italiaansch *Taſſo*; in 't Spaansch *Taſugo* of *Texon*; in 't Hoogduitsch *Tachs* of *Dachs*, *Das*; in 't Zeeuwsch *Graf-ſwin*; en in 't Poolsch, *Jazwick*, *Borſuc*, *Koldriki*, *Zbik*.

De *Das* is een lui, wantrouwend en eenzaamheid-minnend Dier; verſchuilende zich in de onbewoondſte plaatzen, en de duisterſte hoeken der wouden, waar hy een onderaardsch verblyf bereidt. Hy ſchynt de maatſchappy te vlieden en zelfs het licht te ſchuwen, en brengt drie vierde deelen zyns leevens door in zyn donker hol, waar hy niet uit komt dan om voedzel te zoeken. Zyn lichaam lang, zyn pooten kort, en de nagels, (inzonderheid die van de voorpooten,) lang en ſterk zynde, kan hy gemaklyker dan andere Dieren in de aarde booren, en die opdelven; werpende de aarde en andere ruigte, welke hem voorkomt, agter zich heenen, in 't vervaardigen van zyn hol, 't welk hy met ſlingers, ſchuins, en zomtyds zeer diep maakt. De *Vos*, wien het delven zo gemaklyk niet valt, bedient zich wel van den arbeid van den *Das*; niet in ſtaat zynde om hem door geweld te doen verhuizen, noodzaakt hy hem door list de toegeruste wooning te verlaaten, met hem ſteeds, te ontrusten en te plaagen, zich vervoegende aan den ingang als een ſchildwagt, en zich daar van zyne ſtinkende vuiligheden ontlastende, zo dat hy eindelyk in 't bezit komt, 't zelve vergroot en tot zyn gebruik ſchikt.

ſchikt. De *Das*, genoodzaakt zynde uit zyne wooning te verhuizen, verlaat egter het Landſchap niet. Hy gaat niet ver af, hy kiest een andere plek tot eene nieuwe wooning: deeze voltooid hebbende, verlaat hy ze alleen by nagt, begeeft zich niet ver van huis en keert derwaards weder, zo ras hy eenig gevaar bemerkt. Dit is de plaats zyner beveiliginge: want vlugtende kan hy zyne vyanden niet ontkomen: zyne pooten zyn te kort om hem in 't loopen te dienen. De *Honden* jaagen hem terſtond op, wanneer zy hem, op eenigen afſtand van het hol, aantreffen. Nogthans gebeurt het zelden dat zy hem magtig worden of zy moeten aangemoedigd en geholpen worden. De *Das* heeft zeer lang haar; de pooten, de kaakbeenen, de tanden, als mede de nagels zyn ſterk; hy bedient zich van al zyn kragt, en biedt met alle die wapens tegenſtand, op den rug liggende; en brengt den *Honden* zwaare wonden toe, vegtende langen tyd, zich moedig tot het uiterſte verdeedigende.

Voortyds waren deeze Dieren veelvuldiger dan tegenwoordig, men bragt *Dashondjes* op, om ze te jaagen en uit de holen te haalen. Naauwlyks kunnen eenige andere dan de Krombeenige *Dashondjes* daar in komen; de *Das* verdeedigt zich door dieper in te wyken, de aarde op te werpen, om daar door den *Honden* den ingang te beletten of ze te overdekken. Hy kan niet gevangen worden of het bovenſt van het hol moet open zyn, als wanneer men vaſtſtelt dat de *Honden* hem zo diep gedreeven hebben, als hy met mogelykheid kan komen. Met nypers wordt hy vast gehouden, en voorts gemuilband om het byten te beletten. Veele zyn 'er op deeze wyze gevangen, en eenige langen tyd in 't leeven gehouden. De Jongen laaten zich gemaklyk temmen, en ſpeelen als kleine *Hondjes*, volgen den geenen die zy kennen en hun eeten verzorgt; maar de ouden blyven altoos wild.

Schoon zy niet boosaartig noch vraatagtig zyn, als de *Vos* en de *Wolf*, moeten ze, nogthans, onder de vleeschvreetende Dieren geteld worden; eetende al wat hun voorkomt, als vleesch, eijeren, kaas, brood, boter, visch, vrugten, nooten, graanen, wortels *enz.*, doch zy hebben raauw vleesch liever dan iets anders.

Zy ſlaapen den geheelen nagt, en drie deelen van den dag; doch vinden zich niet aan den winterſlaap onderworpen, als de *Marmot* en de *Slaapende Muis*. Dit veelvuldig ſlaapen brengt te wege dat zy altoos vet zyn, hoewel zy

weinig eeten; en hier uit kunnen wy ook opmaaken waarom zy zo gemaklyk honger kunnen lyden, en dikwyls drie of vier dagen in hunne holen blyven, boven al wanneer 'er neeuw ligt.

Zy houden hun verblyf zuiver, en befmetten het niet met hunne vuiligheid. Zelden vindt men het Mannetje by het Wyfje: wanneer het op 't punt is om de jongen te werpen, byt het gras af en 'er eene foort van hooi van maakende, draagt zy 't zelve tusfchen haare pooten tot het diepst des hols, waar zy een gemaklyk leger bereidt voor zich zelve en voor haare Jongen. Meestentyds werpt zy des Zomers, en gemeenlyk drie of vier Jongen. Wanneer zy reeds vry wat gegroeid zyn, brengt zy 'er leevensmiddelen by; gaat dan alleen 's nagts uit, en verder van huis dan op andere tyden; zy delft *Wespen-nesten* op, en voert den honig mede; dringt in de *Konynen-bolen*, en neemt de Jonge *Konynen* weg; ook maakt zy jagt op *Veldmuizen*, *Haagdisfen*, *Springhaanen*, *Vogeleijeren*, en brengt dit alles tot de Jongen, die zy aan den mond des hols doet komen, zo om ze te laaten zuigen als om ze eeten te geeven.

Deeze Dieren zyn koud van aart, die men in huis opbrengt zullen nooit, indien men ze laat begaan, den hoek van 't vuur verlaaten, en kruipen menigwerf zo digt aan 't vuur dat zy de pooten branden, 't welk bezwaarlyk valt te geneezen. Zy zyn ook zeer onderhevig aan de fchurftheid; en de Honden, die in hunne holen gelaaten worden, ziet men daar mede dikmaals befmet, als men geene zorg draagt om ze te wasfchen.

Het hair van den *Das* is altoos hard en vuil, hy heeft tusfchen den aars en den ftaart eene vry groote beurs; doch die enkel uitwendig en nauwlyks meer dan één duim diep is; deeze geeft fteeds een fmeerig vogt uit van een fterken reuk, en de *Das* fteekt 'er gaarne den fnoet in om te zuigen. Het vleesch van den *Das* is niet kwaad tot fpyze. De *Franfchen* en *Duitfchers*, en eenige andere, die zich laaten voorftaan kiesch van tong te weezen, en wel te kunnen oordeelen wat onder de lekkernyen moet geftelt worden, houden den Ham van een *Das* met Bloemkool voor een lekker beetje. De huid levert ruw bontwerk uit, en wordt van de Zadelmaakers veel gebezigd.

Wy kennen geene verfcheidenheden in deeze foort van Dieren; te vergeefsch hebben wy gezogt na den *Zwyn-Das* waar van de Jaagers fpreeken. Du Fouillioux zegt in zyn werk over de Jagt, dat 'er twee foorten van *Dasfen* zyn; de *Zwyn-*

en

en *Hond-Das*, dat de *Zwyn-Dasſen* wat vetter, witter, en iets langer van lyf en kop zyn, dan de *Hond-Dasſen*. Deeze verſchillendheden betekenen, gelyk elk ligtlyk ziet, zeer weinig, en de evengemelde Heer erkent, dat men ze niet wel kan ontdekken dan door een naauwkeurig beſchouwen. Ik geloof, derhalven, dat deeze onderſcheiding van den *Das* in *Hond-* en *Zwyn-Dasſen* een louter vooroordeel is, hier op gegrond dat dit Beest in 't *Latyn* twee naamen heeft *Meles* en *Taxus*, en dus onder de dwaalingen behoort, tot welke de Schryvers van Naamregisters aanleiding gegeeven hebben. Daar en boven zyn de ſoorten, die verſcheidenheden hebben, doorgaans zeer overvloedig en komen op veele plaatzen voor; de *Das* ondertuſſchen is geheel niet talryk in zyn geſlachte en ten aanzien van zyn verblyfplaats naauw beperkt. —— Men is in 't onzekere of de *Das* wel in *America* gevonden wordt, of men moest voor eene nieuwe verſcheidenheid een Dier houden uit *New-York* gezonden, waar van de Heer BRISSON eene beſchryving gegeeven heeft onder den naam van den *Witten-Das*, „ *Meles ſupra alba, infra ex alba flavescens . . . . Meles alba.* Dit Beest was, van den ſnoet tot het begin van den ſtaart gemeeten, één voet en negen duimen lang. De oogen waren klein naar evenredigheid van de grootte des lichaams, de ooren kort, desgelyks ook de pooten, welke witte nagels hadden. Het geheele lyf is overdekt met zeer dik hair boven op wit, en onder aan geelagtig wit. Men vindt het in *New-York*, en 't werd van daar aan den Heer DE REAUMUR gezonden (BRISSON *Reg. Animal.* p. 255) By deeze beſchryving hebbe men te voegen, dat het, over 't geheel genomen, kleinder van geſtalte en korter van neus is dan onze *Das*, als mede dat men aan de huid, die met ſtroo is opgevuld, niet kan zien of 'er de Beurs tuſſchen den aars en den ſtaart gevonden wordt.

De *Das* ſchynt in *Africa* niet voor te komen; want het Dier aan de *Kaap de Goede Hoop*, door KOLBE onder den naam van den *Stinkenden Das* beſchreeven, is een gansch ander Dier; en wy twyfelen of de *Foſa* van *Madagaſcar*, van welke FLACCOURT gewaagt, in zyne *Reisbeſchryving*, bladz. 152; en, gelyk hy wil, naar onzen *Das* in *Frankryk* gelykt, in de daad voor een *Das* te houden zy. Andere Reizigers maaken 'er geene melding van. Dr. SHAW zegt desgelyks, dat men den *Das* in *Barbaryen* niet kent. Het blykt ook dat dezelve in *Aſie* niet voorkomt; den *Grieken* was dit Beest onbekend: want ARISTOTELES noemt

het niet, en het heeft geen naam in 't *Grieksch*. Deeze ſoort van Dieren behoort, derhalven, geſteld te worden onder de oorſpronglyke bewoonders van de gemaatigde Lugtſtreeken in *Europa*; men ontmoet ze nauwlyks immer buiten *Spanje*, *Frankryk*, *Italie*, *Duitſchland*, *Engeland*, *Poolen* en *Zweeden*; en in die Landen zelfs zyn ze overal vry zeldzaam. (*) En niet alleen zyn 'er weinig of geene verſcheidenheden in deeze ſoort van Dieren; doch zy komen niet naby aan eenige andere. De *Das* heeft zeer onderſcheidene en byzondere kenmerken. De beurtlingſche zwarte en witte Streepen over den kop, en de Beurs by den ſtaart, zyn hen byzonder eigen; het bovenſte gedeelte des lyfs is witagtig, en het onderſte bykans zwart; volkomen het tegenovergeſtelde van alle andere Dieren, wier buik altoos ligter van kleur gevonden wordt dan de rug.

(*) De *Das* wordt ook hier te Lande in zommigen onzer hooge Heijen en Wildernisſen ontmoet en gevangen. Zie de *Uitgezogte Verhandel.* by HOUTTUIN. VIII Deel, bladz. 369.

PROEVE GENOMEN MET DE ZEE-HORLOGIEN VAN DEN HEER FERDINAND BERTHOUD (*).

HEt ſtilzwygen tot nu toe van den Heer BERTHOUD over de nieuwe naſpeuringen door hem gedaan, om de *Langte op Zee* te bepaalen, door behulp zyner *Zee-Horlogien*, zou het Gemeen kunnen doen denken, dat ze dien gelukkigen uitſlag niet gehad hadden, welke men zich daar van beloofde. Dan hoe zeer die Kunſtenaar 'er op geſteld was om de goedkeuringen, waar mede hy zich ſtreelde, te verkrygen, ſtondt het hem niet vry den arbeid door welken hy ze kon verdienen, aan 't oog van 't Gemeen bloot te leggen. Volgens hoog bevel verpligt zynde tot het vervaardigen van *Zee-Horlogien*, op kosten van zyne Majeſteit, die het neemen der Proeven aan zich gehouden hadt, kon de Heer BERTHOUD zyne *Zee-Horlogien* niet na den prys laaten dingen, wanneer de *Academie der Weetenſchappen*, in de Jaaren 1767, 1769, 1770, dien geſteld hadt, op *de beſte wyze om den Tyd op Zee te meeten.*

Men weet ondertuſſchen, dat de Heer BERTHOUD zich reeds zints twintig jaaren bezig hieldt met het onderzoeken van

(*) *Mercure de France.* Octobre 1770.

van dit gewigtig ſtuk; en de Abbé CHAPPE, wiens verlies geheel *Europa* betreurt, gaf aan de *Academie der Weetenſchappen*, in de openbaare Zitting den 24 November 1764, berigt van 't geen de Heer BERTHOUD, tot dien tyd toe, daar aan gedaan hadt. Tien jaaren te vooren, op den 20 November des Jaars 1754, hadt deeze Kunſtenaar aan den Secretaris der Academie, de Theorie en de Tekeningen van de *Zee-Horlogien*, door hem uitgevonden, overgeleverd, en gaf een gedeelte zyns arbeids in 't licht, in zyn *Eſſai ſur le Horlogerie*, gedrukt, in den Jaare 1763.

De beroemdheid van den Heer BERTHOUD bewoog, in den Jaare 1764, den Hertog DE CHOISEUL, toen Staatsdienaar over de Zeezaaken, de proef te neemen van een *Horlogie*, door dien Kunſtenaar uitgevonden, en geſchikt om de *Langte op Zee* af te meeten. Zyne Majeſteit gelastte den Abbé CHAPPE, te *Brest* en op Zee, de noodige waarneemingen te doen om de voldoenendheid dier Proeve te bevestigen. De Abbé CHAPPE gaf kennis van deeze Proefneeming, in een Vertoog den 24 November 1764, by de openbaare Zitting der Academie, voorgeleezen. Men verwondert zich, dat dit Vertoog niet gevonden wordt onder de Verhandelingen der Academie van dit en van de volgende Jaaren.

Deeze Proeve wees uit, dat het *Zee-Horlogie* van den Heer BERTHOUD niet meer dan drie en een tiende Seconde daags, den eenen dag door den anderen gerekend, verloopen was; dat wil zeggen; het hadt de Langte op een halve Graad na gegeeven, in den tyd van zes weeken. Deeze eerſte Proeve voldeedt den Heer BERTHOUD niet, hy bemerkte dat eenige deelen des werktuigs noodwendig moesten verbeterd worden: hy begon met moed den arbeid op nieuw, en poogde, zonder van zyne eerst geſtelde beginzels af te wyken, de toepaſsing daar van te verbeteren.

Van dien tyd af ging hy voort met dit Werk, op last en kosten des Koninga; en was, in den Jaare 1768, in ſtaat om twee nieuwe *Zee Horlogien*, van zyne vinding, over te leveren, die, volgens bevel zyner Majeſteit, onderzogt moesten worden. Hy deedt ten dien einde in de Haven van *Rochefort* een Fregat toerusten; 't welk hy begaf aan den Heer D'EVEUX DE FLEURIEU, en benoemde den Heer PINGRE', Regulière Kanunnik van *St. Genevieve*, Lid van de Academie der Weetenſchappen, Starrekundige &c. om met den Heer DE FLEURIEU, alle de waarneemingen te doen, noodig om zich van den loop der *Zee-Horlogien* van

den Heer BERTHOUD te verzekeren, en vast te gaan wegens den trap der nauwkeurigheid, tot welke deeze Werktuigen de Langte op Zee konden bepaalen.

Nimmer is 'er een langer, ſtrenger en getrouwer Proeve in dit ſlag van zaaken genomen. Dezelve duurde meer dan een Jaar; de menigvuldigheid der Havens in dien tyd aangedaan, heeft de vereffening der miswyzingen verſchaft; de waarneemingen zyn zo talryk en met zulk eene naauwkeurigheid genomen, dat wy 'er volkomen op mogen vertrouwen. Wat de wyze aanbelangt, welke men zich in 't neemen deezer Proeve hadt voorgeſteld, deeze ſchynt aan alle vereischten te voldoen. De *Zee-Horlogien* waren onder bewaaring van drie ſleutels. De Heeren DE FLEURIEU en PINGRE' hadden elk een onderſcheiden ſleutel, en de derde was in handen van een Quartiermeester. De Kaſſen, waar in de Horlogien waren opgeſlooten, konden niet geopend worden dan in tegenwoordigheid van drie getuigen. Alle de Starrekundige waarneemingen zyn afzonderlyk gedaan, door den Heer DE FLEURIEU en den Heer PINGRE', in tegenwoordigheid der Officieren van het Fregat; die de verklaaringen van elke waarneeming, opgeſteld ter plaatze die ter waarneemingen diende, ondertekenden. Ieder Verklaaring werd op zyn tyd gezonden aan den Hertog DE PRASLIN Staatsdienaar en Geheimſchryver der Zeezaaken; en men heeft 'er een afſchrift van gelaaten by de Gouverneurs der plaatzen, of aan de *Franſche Conſuls* in de Havens, die men hadt aangedaan.

Van deeze Proeve mogen wy tegenwoordig berigt geeven, het Gemeen is nog geheel van den uitſlag niet verwittigd: want men zou 'er geen recht denkbeeld van vormen, indien men des oordeelde volgens 't geen wy in een onzer voorgaande Stukjes gezegd hebben, en 't welk wy niet nauwkeuriger konden mededeelen, nog geen kennis hebbende aan de Verklaaringen, waar van wy zo even ſpraken. Men leest daar „ dat de *Zee-Horlogien* van den Heer BERTHOUD de *Langte nauwkeurig genoeg* hebben opgegeeven, ſchoon 't waar zy, dat een der twee is blyven *ſtil ſtaan*". —— Men kan over de nauwkeurigheid deezer Werktuigen oordeelen, uit het geen wy nu zullen mededeelen, getrokken uit het Berigt, 't welk de *Academie der Weetenſchappen* gezonden heeft aan den Hertog, DE PRASLIN, die de verzameling der waarneemingen van de Heeren DE FLEURIEU en PINGRE' aan 't onderzoek van dat geleerd Genootſchap hadt onderworpen. Wat het *ſtilſtaan*

van

van een der twee Horlogien aanbelangt, door ons voorheen vermeld, moeten wy, om de waarheid niet te kort te doen, vermelden, wat daar toe gelegenheid gegeeven hebbe. Den 3 Maart hadden de Heeren DE FLEURIEU en PINGRE', zich te *Cadix* op het Obſervatorium begeeven, om daar de hoogte der Zon te neemen; de zee werd zo onſtuimig en de wind zo geweldig, dat het hun niet mogelyk was voor 's avonds ten zes uuren weder aan boord van het Fregat te komen. De Horlogien waren niet opgewonden. Het Horlogie, 't welk wy onderſcheiden door 't zelve No. 6. te noemen, en maar acht-en-twintig uuren kan gaan, was afgeloopen toen men weder aan boord kwam; het andere 't geen wy No. 8 tekenen, liep nog. Men won 't eene en 't andere op, en zette de wyzers van het Horlogie No. 6, naar die van No. 8; in 't aanwyzen van den tyd nogthans in 't oog houdende, het verſchil 's avonds daar in waargenomen. Men ſtelde eene Verklaaring op, welke gezonden werd aan den Hertog DE PRASLIN, en nagezien is door de Leden van de *Academie der Weetenſchappen*; en deeze hebben betuigd dat het Horlogie No. 6. niet is *blyven ſtaan*, door eene gebrek des werktuigs naamlyk.

De langduurigheid der waarneemingen met de *Zee-Horlogien* van den Heer BERTHOUD gedaan, behelst verſcheide tydperken, die aangezien kunnen worden als zo veele byzondere proeven. Wy kunnen hier alleen den uitſlag daar van opgeeven, en niet treeden in een breedvoerig berigt der waarneemingen en uitrekeningen.

Van den 18 January des Jaars 1768, den dag op welken men de waarneemingen deedt op het Eiland *Aix* tot den 4 Maart, wanneer men nieuwe waarneemingen deedt te *Cadix*, dat is naa een verloop van *vyf en veertig dagen*, was de feil van elk *Zee-Horlogie* niet meer dan een *zestiende van een graad*.

Voorts de gemiddelde beweeging van elk Horlogie rekenende, gelyk die te *Cadix* was vaſtgeſteld, van den 4 Maart tot den 27 dier Maand, den dag waar op men de waarneemingen deedt te *St. Croix* op *Teneriffe*, naa *drie en twintig dagen*, heeft het *Horlogie* No. 8. de Langte dier Haven op *twee minuten van een graad na* gegeeven; even gelyk *Pater* FEUILLE'E dezelve bepaald hadt door ſtarrekundige waarneemingen. Het *Horlogie* No. 6 miste *vyf minuten van een graad*.

Van den 4 Maart tot den 7 April, toen men op het Eiland *Gouré* de waarneemingen deedt, naa 't verloop *van*

vier en dertig dagen, kwam de Langte van elk Horlogie opgegeeven zeer na aan die, welke de Heeren DESHAYES, DE GLOS en VARIN, Leden van de *Academie der Weetenſchappen*, voor de Langte van die Haven geſteld hebben; doch deeze Langte ſchynt niet wis genoeg genomen.

Tuſſchen de waarneemingen den 4 Maart te *Cadix* gedaan, en die men den 11 Mey te *Fort Royal* op *Martinique* deedt, waren 'er *acht en zestig dagen* verloopen. Den 13 April hadt men, op de reede van *Praya*, den gemiddelden loop van elk *Horlogie* vaſtgeſteld, en toen waargenomen, dat het *Horlogie* No. 8 drie Seconden vertraagde, en No. 6 twee ſeconden meer ten agteren was dan te *Cadix*. Neemende van den 4 Maart tot den 13 April, dat is *veertig dagen*, den gemiddelden loop te *Cadix* waargenomen, en van den 13 April tot den 11 Mey, *dat is acht en twintig dagen*, den gemiddelden loop te *Praya* geobſerveerd, heeft het *Horlogie* No. 8, naa *acht en zestig dagen*, de langte van *Fort Royal*, op *een derde van een Graad* na gegeeven, gelyk ze bepaald was door de Waarneemingen van Pater FEUILLE te *Gros-Morne* op *Martinique* gedaan. Even zo kwam het uit met het Horlogie No. 6.

Desgelyks indien men van den 4 Maart tot den 13 April den gemiddelden loop neemt te *Cadix* waargenomen, en van den 30 April tot den 30 May, dien welken men te *Praya* opmerkte, heeft het *Horlogie* No. 8, naa het verloop van *zeven en tachtig dagen*, de Langte van *Kaap François* op *St. Domingo*, op een halven Graad na zo opgegeeven als de Heeren DE FLEURIEU en PINGRE' dezelve opmaakten uit de hoogte der Maane aldaar waargenomen, en den overgang van *Venus* over den ſchyf der Zonne. De miswyzing van het *Horlogie* No. 6. was *vyf en twintig Minuten*.

In het tydperk *van honderd vier en veertig dagen*, verloopen tuſſchen de twee aanlandingen te *St. Croix* op *Teneriffe*, was, volgens uitwyzing van den gemiddelden loop, op de onderſcheide havenplaatzen opgemaakt, het verloop van elk *Horlogie* *vyftig Minuten*.

Van *Teneriffe* tot *Cadix*, *naa zes en veertig dagen*, was de miswyzing van het *Horlogie* No. 8, maar *acht minuten*, en die van No. 6, *vyftig minuten*.

In het tydverloop van *twee honderd veertien dagen*, tuſſchen de twee landingen te *Cadix*, was het verloop van No. 8, *drie vierde van een Graad*, en dat van No. 6, *één en een halve graad*.

Van *Cadix* tot het Eiland *Aix*, *naa vier en twintig dagen*, was

was het verſchil van het *Horlogie* No. 8, *een zesde van een Graad*, en dat van No. 6, *een weinig meer dan een vierde.*

In het tydverloop van *twee honderd zeven en tachtig dagen*, begreepen tusſchen de twee aandoeningen van het Eiland *Aix*, hadt men voor het verloop van het *Horlogie*, No. 8, *vier en vyftig minuten*, en van No. 6, *een Graad en vyftig minuten.*

Het gebruik door den Heer DE FLEURIEU beſtendig gemaakt van die *Zee-Horlogien*, om den koers van het Fregat te regelen, en de nauwkeurigheid der uitkomſten, ſtrekt tot eene nieuwe Proeve van derzelver nutheid en netheid.

Wy moeten hier nog aanmerken, dat de veranderingen van het *Horlogie* No. 8 bykans in de geheele Proefneeming dezelfde geweest zyn. De vertraaging is dagelyks toegenomen; doch deeze toeneeming heeft, naa een verloop van vyf en veertig dagen, maar éénS eene miswyzing van een halven Graad gegeeven; doorgaans was ze maar een derde, een vierde of een zesde van een Graad.

De veranderingen van het Horlogie No. 6 zyn, in de zes eerſte maanden der Proefneeminge, van weinig aanbelangs geweest; in de laatſte is de geregeldheid daar van merkbaarder veranderd. Dan hier omtrent kunnen wy niet nalaaten te berigten, dat de Heer BERTHOUD, voor de Proefneeming, in een Brief aan den Hertog DE PRASLIN, verklaard hadt, dat het *Horlogie* No. 8 netter zou loopen dan No. 6.

Wy zullen niet uitweiden om de verdienſten van den arbeid des Kunſtenaars te vermelden. Middelbaare voortbrengzels hebben alleen de ophemeling noodig; en door dit middel kunnen ze dikwyls aan 't Gemeen groot voorkomen; ſchoon ze noit de Kundigen bedriegen, die door dit masker heen zien. De goede uitſlag was genoegzaam om den Heer BERTHOUD roem te geeven, en zyne eerzugt te voldoen; doch wy verſtaan dat de Hertog DE PRASLIN, altoos yverig in de weere om den voortgang der Weetenſchappen, inzonderheid die de Zeevaard betreffen, kragtig aan te moedigen, den Koning berigt gegeeven hebbende van de Proeven met de *Zee-Horlogien* van den Heer BERTHOUD genomen, zyne Majeſteit, uit hoofde van den veelvuldigen arbeid en den gelukkigen uitſlag daar van, dien Kunſtenaar, een Jaargeld van drie duizend Livres geſchonken heeft, met den tytel van Horlogiemaaker en Werktuigkunſtenaar des Konings, en Opzigter van de Zee-Horlogien.

DE

DE GODSDIENST DER OUDE NOORDSCHE VOLKEN, IN DE EERSTE ZUIVERHEID, EN DE VERBASTERING VAN DEN ZELVEN; BENEVENS DE OORZAAKEN HUNNER BURGERLYKE VRYHEID.

(Overgenomen uit MALLETS *Introduction a l'Histoire de Dannemarc.*)

DE oude *Noordſche Volken* erkenden het beſtaan van eenen Opperſten God, den Heer des Heelals, aan wien alle dingen onderworpen waren en gehoorzaamden. Zulk een Weezen was, volgens TACITUS, de Opperſte God der *Germaanen*. De oude *Yslandſche* Beeldſpraak noemt hem den Maaker van alles wat beſtaat; het eeuwige, het oude, het leevende en vreeslyke Weezen, de Onderzoeker der verborge dingen, het onveranderlyk Weezen. Zy ſchreeven aan hunne Godheid eene oneindige Magt, eene onbepaalde Kennis, eene onkreukbaare Regtvaardigheid toe. Zy verbooden het deeze Godheid, onder eenige lichaamlyke gedaante, te verbeelden. Zy dagten ook niet om dezelve binnen muuren te beſluiten; maar oordeelden, dat zy haar allereigenſt konden dienen, in wouden en geheiligde bosſchen, te deezer plaatzen ſcheen zy in ſtilte te heerſchen en zich ontzaglyk te maaken door den eerbied welke zy inboezemde. Zy hielden het voor eene beledigende buitenſpoorigheid aan deeze Godheid eene lichaamlyke gedaante toe te kennen, beelden op te rigten, of te ſtellen, dat ze tot de eene of de andere Sexe behoorde. ——— Van deezen Opperſten God was (als waren het uitvloeizels zyner Godlykheid) een oneindig getal van ondergeſchikte Godheden of Geesten voortgekomen, voor welken alle de deelen der zigtbaare Wereld tot zetels en tempels dienden. Deeze verſtandige Weezens onthielden zich niet alleen in elk gedeelte der Natuure; maar zy regelden de werkingen daar van, en gebruikten ze als werktuigen hunner liefde en gunſte voor het Menschdom. Ieder Hoofdſtof ſtondt onder het beſtuur van een Weezen, daar over byzonder aangeſteld. De Aarde, het Water, het Vuur, de Lugt, de Zon, de Maan, en de Starren hadden hunne Godheid, desgelyks ook de Boomen, Bosſchen, Rivieren, Bergen, Rotzen, Winden, Donderbuijen en Onweeren, en verdienden

uit

uit dien hoofde, een Godsdienstig eerbewys, 't welk, in 't eerst, niet kon ingerigt worden tot het zigtbaar voorwerp; maar tot het verstandig Weezen 't geen ze bezielde. Het beweegmiddel tot deezen Eerdienst was de vrees voor de Godheid, vergramd over de zonden der Menschen, doch die tevens genadig was, en door gebeden en bekeering kon verzoend worden. Zy merkten God aan als het werkend beginzel, dat door zich met de Aarde, het lydende beginzel, te vereenigen, de Menschen, Dieren, Planten, en alle zigtbaare dingen hadt voortgebragt: zy geloofden ook dat hy de eenige Werker in de Natuur was, die de weezens bewaart en over alle uitkomsten beschikt. Deeze Godheid, met Offeranden, Gebeden, te dienen, geen leed aan anderen te doen, dapper en onverschrokken te weezen, waren alle de zedelyke gevolgen, welke zy uit deeze leerstellingen trokken. Eindelyk maakte het Geloof in eenen Toekomenden Staat de vastigheid uit van dit geheele gebouw. Schriklyke straffen stonden den geenen te wagten, die deeze drie grondbeginzels van zedelykheid versmaadden; doch eindelooze vreugden zonder tal waren bereid voor elk Godsdienstig, Regtvaardig en Dapper Man.

Men wil dat deeze Godsdienst niets van zyne oorsprongelyke Eenvoudigheid in *Scandinavia* verlooren hebbe, tot de komst van ODIN. Zints deezen tyd tot de voortplanting van den Christlyken Godsdienst in die gewesten, wordt hun uitwendige Godsdienstoefening, door den Heer MALLET, in deezer voege beschreeven.

Zy offerden aan THOS, gedurende het Feest van JUUL, vette Osen en Paarden; aan FRIGGA het grootste Zwyn 't geen zy konden vinden; aan ODIN Paarden, Honden, Valken, zomtyds Haanen, en een vetten Stier. Wanneer zy 't eens als een beginzel hadden vastgesteld, dat het vergieten van het bloed deezer Dieren den toorn der Goden stilde, en dat hunne regtvaardigheid de straffen, voor de Menschen geschikt, op deeze Zoenoffers deedt nederdaalen, droegen zy nergens grooter zorge voor dan om de gunst der Goden, langs zo gemaklyk een' weg, te winnen. Het is de eigen aart van heevige begeerte en sterke vreeze, dat ze geene paalen kennen. Wanneer zy, derhalven, vuurig wenschten, eenige gunst te ontvangen, of eenig openbaar onheil, waar voor zy vreesden, wilden afkeeren, oordeelden zy het bloed der Dieren van te ge-

rin-

ringe waarde, en ſtortten dat der Menſchen. 't Is waarſchynlyk, dat deeze barbaarſche handelwyze eertyds zeer algemeen was, en van over ouden tyde plaats vondt; dezelve werd, onder de *Noordſche Volken*, niet afgeſchaft voor de Negende Eeuwe: vermids zy toen eerst met den glans der Euangelieleere beſtraald wierden, en onkundig waren van die Kunſten, welke de woestheid der *Grieken* en *Romeinen*, terwyl zy zich nog in de duisterheden des *Heidendoms* bevonden, beſchaafd hadden.

De geſchikte tyd tot deeze Offeranden wierd altoos bepaald, door een ander bygeloovig denkbeeld, 't welk de *Noordſche Volken* hadden van het *Drietal*, als den Goden byzonder aangenaam en dierbaar. Dus vernieuwden zy elke Negende Maand deeze bloedige plegtigheid, die Negen Dagen duurde, en ieder dag offerden zy Negen leevende Offeranden op van Menſchen of Dieren. Maar de ſtaatlykſte dier Offeranden werden om de Negen Jaaren te *Upſal* in *Zweeden* toegebragt. Als dan waren de Koning, de Raad, en alle Burgers van aanzien, verpligt in perſoon te verſchynen, en Offeranden toe te brengen, die men in den grooten Tempel bezorgde. Zy die in eigen Perſoon niet konden komen, zonden hunne geſchenken door anderen, of betaalden de waarde daar van in geld aan de Priesters, wier werk het was de Offeranden te ontvangen. De vreemdelingen vloeiden van alle kanten, in groote menigte, derwaards; niemand werd 'er van uitgeſlooten dan de zodanigen wier eer eenigzins bevlekt was, en inzonderheid, die zich aan bloohartigheid hadden ſchuldig gemaakt. Als dan verkoozen zy, in oorlogs tyd, uit de gevangenen, en in dagen van vrede, uit de ſlaaven, negen Perſoonen om tot Offeranden te ſtrekken: deeze keus werd deels gedaan, volgens goedvinden der Omſtanderen, en deels by 't lot. De elendigen, op welken de keuze, of het lot, viel, vonden zich dermaate overladen met loffpraaken voor het tegenwoordige, en beloften voor het toekomende leeven, dat zy zich zomtyds geluk wenschten over het lot hun beſchooren. —— Dan zy offerden niet altoos Perſoonen van zulk een laagen rang. In groote onheilen, dringenden hongersnood, by voorbeeld, wanneer het Volk dagt, dat het eenig voorwendzel hadt om de oorzaak daar van aan den Koning toe te ſchryven, offerden zy hem zonder toeven op, als de hoogſte prys, voor welken zy de gunst der Goden kon-

konden koopen. Op deeze wyze werd de eerſte Koning van *Vermiland*, ter eere van ODIN, verbrand om eene groote duurte af te weeren, gelyk wy in de Geſchiedenisſen van *Noorwegen* leezen. De Koningen ſpaarden, op hunne beurt, het bloed hunner Onderdaanen niet, en veelen hunner ſtortten dat hunner Kinderen. HACON, Koning van *Noorwegen*, offerde zyn Zoon ten Slagtoffer, om, door tuſſchenkomst van ODIN, de overwinning over zyn Vyand HAROLD te behaalen. AUNE, Koning van *Zweeden*, bragt het bloed zyner negen Zoonen ODIN toe, om van dien God de verlanging zyns leevens te verwerven. De oude Geſchiedenisſen van het *Noorden* leeveren een overvloed van dergelyke voorbeelden op.

Verſcheide plegtigheden vergezelden deeze verfoeijenswaardige Offeranden. Wanneer het Slagtoffer gekoozen was, bragt men 't zelve by 't Altaar, op 't welke het heilig vuur nagt en dag brandend werd gehouden, het was omringd met allerlei ſoorten van yzeren en koperen vaten; onder deeze was 'er een boven alle in grootte uitmuntende, in 't zelve vingen zy het bloed der Offeranden. Als zy Dieren offerden doodden zy ze ſchielyk aan den voet des Altaars, dan openden zy de ingewanden om 'er voorſpellingen uit te ontleenen, gelyk by de *Romeinen* plaats hadt; vervolgens bereidden zy het Vleesch, om tot een Feestmaaltyd voor de vergaderde menigte te dienen. Paardenvleesch werd zelf niet verworpen, en de Grooten zo wel als 't Gemeene Volk at daar van. ——— Maar, wanneer zy Menſchen opofferden, werden de rampzalige Slagtoffers op een grooten ſteen gelegd, waar men hun wurgde, of, met een ſlag op 't hoofd, bolde. Zomtyds ſtortten zy het bloed: want geen Voorteken ſchatte men hooger dan 't geen men afnam, uit de meerdere of mindere drift met welke het bloed daar uit kwam. Hier uit leidde de Prieſter af, welk het gevolg zou weezen van de onderneeming, om welks gelukkigen uitvoer de Offerande geſchiedde. Zy openden ook het lichaam om in de Ingewanden, en boven al in het hart, den wil der Goden te leezen, en te voorweeten welk goed geluk of onheil hun over 't hoofd hing. Vervolgens werden de Lichaamen verbrand, of in een heilig Bosch na by den Tempel opgehangen. Een gedeelte van 't bloed werd over 't Volk geſprengd, een gedeelte op het heilig Bosch: ook bevogtigden zy daar mede de Beelden der Goden, de Altaaren, de muuren des Tempels van binnen en van buiten.

Zom-

Zomtyds werden deeze Offeranden op eene andere wyze verrigt. Daar was eene diepe welle naby den Tempel. De uitgekooze Perſoon dompelde men 'er geheel in, doorgaans ter eere van GOYA of de *Aarde*. Indien hy eensſlags na den grond zonk, was zulks een teken, dat de Godin daar in genoegen, en het offer aan nam; indien hy lang boven dreef, hieldt men zulks voor een blyk van weigering, en het lichaam werd in een heilig Bosch opgehangen. Naby den Tempel te *Upſal* was een Bosch van deeze ſoort; ieder boom, elk blad van 't zelve hieldt men voor een dierbaar heiligdom. Dit Woud, het *Woud* van ODIN geheeten, was vol van lichaamen van opgeofferde Menſchen en Dieren. In 't vervolg van tyd namen zy ze af om ze ter eere van THOR of de ZON op te offeren; en zy twyfelden niet of deeze Brandofferande behaagde, wanneer de rook zeer hoog opklom. —— Op welk eene wyze zy ook de Menſchen opofferden, droeg de Priester altoos zorge in het toewyden des Slagtoffers zekere woorden te ſpreeken; als „ *Ik heilig u aan* ODIN! *Ik zend u tot* ODIN. —— Of, *Ik offer u om eenen gezegenden Oogſt te verwerven, om een vrugtbaaren tyd te erlangen*".

De Plegtigheid werd beſlooten met Feesthoudingen, op welken zy al de pragt dier tyden uitbundig vertoonden. Zy dronken bovenmaatig. De Koningen en de aanzienlykſte Heeren dronken eerst de gezondheden ter eere van de Goden, vervolgens dronk een ieder, doende zeker gebed of geloften aan eene Godheid, welke hy noemde. Hier uit ontſtondt onder de eerſte *Christenen*, in *Duitschland* en in het *Noorden*, de gewoonte om de gezondheid van den Zaligmaaker, de Apostelen, en de Heiligen te drinken. Eene gewoonte die de Kerk dikmaals moest gehengen. De ongeregeldheid klom ten laatſten op deeze Feesten tot zulk een toppunt, dat ze in loutere zwelg-feesten veranderden, op welken, onder het geklank van een allerbarbaarst gezang en geſchreeuw, onder het dansſen en het maaken van onbetaamelyke gebaaren, zo veele ſlegte ſtukken gepleegd werden, dat de verſtandigſten weigerden ze langer by te woonen.

Wat de Vryheid der *Noordſche Volken* betreft, deeze hebbe men toe te ſchryven aan de Lugtsgeſteltenis en leevenswyze, welke hun eene ſterkte van lichaam en geest gaf, die hun in ſtaat ſtelde om langen en verdrietigen arbeid te verduuren, groote en gevaarlyke togten te onderneemen.

Over-

Overeenkomstig hier mede heeft men ook bevonden, dat de Vryheid in *Noord-America*, maar niet in *Zuid America* heerschte. Want de lichaamssterkte deezer Noordsche Oorlogshelden behieldt in hun dien moed, dat denkbeeld van hun eigen magt, die onverduldigheid om beledigingen en ongelyken te verdraagen, welken den Mensch alle willekeurige heerschappy doet verfmaaden, en allen, die 'er zich aan onderwerpen, met veragting aanzien. Ongevoeliger voor pyn, min aan vermaaken verslaafd, min onderhevig aan die driften, welke de Ziel al te geweldig aandoen, en verzwakken door dezelve afhanglyk te maaken van eens anders wil, dan de zuidelyker Volken, vielen zy ook minder ten prooije aan de Eerzugt, die, om de overhand te krygen, beurtlings den geest streelt of bevreesd maakt. Hunne verbeelding eer sterk dan vlug, hun begrip eer bestendig dan leevendig, bragt te wege, dat zy, natuurlyk wederzin hebbende van nieuwigheden, zich uit die valstrikken hielden, waar uit zy zich niet gemaklyk zouden hebben kunnen redden.

Zy waren vry om dat zy een onbebouwd land, wilde bosschen en bergen bewoonden, en de vryheid is de eenige schat van een behoeftig Volk: want een arm land wekt de grootige begeerte van anderen niet op, en hy, die weinig bezit, verdeedigt het gemaklyk. — Zy waren vry, om dat zy onkundig waren van die vermaaken, dikmaals zo duur gekogt, welke de bescherming van een magtig Heer vereischen. — Zy waren vry, vermids Jaagers en Schaapherders, die, uit eigen verkiezing of noodzaaklykheid, in de bosschen rond zwerven, niet zo gemaklyk verdrukt worden, als de vreesagtige inwoonders van bemuurde Steden, wier lot aan dat van hunne huizen gehegt is: en ook, dewyl een zwervend Volk, indien het op de eene plaats van zyne vryheid beroofd wordt, dezelve gemaklyk op eene andere weder vindt, zo wel als hun leevensonderhoud. — Eindelyk waren zy vry, ter oorzaake dat zy, het gebruik des gelds niet kennende, dat werktuig van slaaverny en verderf niet tegen hun kon worden aangewend.

Daarenboven hadt die geest van Vryheid, ontstaande uit de Lugtgesteltenis, waar onder zy leefden, en uit hunne boersche en krygsmans leevenswyze, nieuwe sterkte gekreegen van de denkbeelden daar door verwekt. In de daad dit Volk, 't welk het regt om eene belediging te wreeken, den roem van den dood te veragten, en met het zwaard in de vuist te sterven boven alles stelde, was altoos bereid om

de dwinglandy aan te tasten in den eerſten, die zich voor dwingland opwierp, en liet zich niet afſchrikken van de ſchroomlyke gedaante, onder welke de tyranny zig mogt vertoonen.

Door deeze middelen bleef de Vryheid, onder de Inwoonderen van *Duitschland* en het *Noorden*, als in den knop beſlooten, gereed om te bloeijen en zich over geheel *Europa* uit te breiden, en in verſcheide hunner Volkplantingen vrugten te geeven. Dit kragtig beginzel kreeg meerder ſterkte, naar maate het meer gedrukt werd, en de ganſche magt van *Rome* niet in ſtaat zynde om het te verwoesten, deedt het dezelve eerst verzwakken, tot dat de volkome ondergang volgde. 'Er was nauwlyks één oogenblik, geduurende 't welk deeze twee Magten in evenwigt hingen. Zo ras *Rome* ophieldt de meester te zyn, werd zy verwoest. Haar beroemde naam, die naam welke zo langen tyd haar ſteunzel geweest was, ſtrekte enkel ten wapenkreet van wraake, op welks hooren alle de *Noordſche Volken* zich ten zelfden oogenblikke vereenigden, en, als een opgezwolle ſtroom voortrukkende, deeze Wereldheerſchappy vermeesterden, en in veele bepaalde Heerſchappyen verdeelden.

REGTSOEFENING VAN SULTAN MAMOOD.

(Uit DOW's *History of Hindostan.*)

OP zekeren dag drong een Perſoon zich in tot de tegenwoordigheid van *Sultan* MAMOOD. De *Sultan* beval hem zyne klagten voor te ſtellen. —— De ongelukkige gehoorzaamde en deedt deeze klagten, dat hy, tot zyn ongeluk, eene zeer ſchoone Vrouw hebbende, des *Sultans* Neef op haar verliefd geworden was, en 's nagts met gewapende medeſtanders aan zyn huis kwam, die hem ſloegen, mishandelden en op ſtraat ſleepten, tot dat die Neef zyne overſpeelige drift gekoeld hadt. Tevens vermeldende, hoe hy reeds menigmaalen zyne zaak hadt voorgeſteld aan de zodanigen, die hem regt hadden behooren te verſchaffen; maar dat de rang des Overſpeelders hun de ooren voor zyne klagten hadt doen ſtoppen.

Sultan MAMOOD, dit hoorende, was dermáate getroffen en vergramd, dat de traanen van verontwaardiging en medelyden hem over de wangen rolden: hy beſtrafte den armen

Man,

Man, om dat hy zyne klagten niet eerder hadt voorgeſteld. Deeze verontſchuldigde zich met te zeggen, dat hy het reeds menigmaalen voorneemens geweest, maar nimmer toegelaaten was. De *Sultan* geboodt hem na huis te gaan, en terſtond, wanneer zyn Neef zich weder aan dergelyk eene geweldenary ſchuldig maakte, daar van kennis te geeven; belastende elk die daar tegenwoordig was, op ſtraffe des doods, niets van de gedaane klagten te laaten blyken, en tevens dat men deezen Man altoos den toegang tot hem zou verleenen, op welk uur het ook mogt weezen.

De Man keerde na huis, den volgenden nagt kwam 's *Sultans* Neef naar gewoonte, en deedt den ongelukkigen Egtgenoot deerlyk ſlaan, en op ſtraat ſleepen. Deeze ging terſtond na den *Sultan*; maar de Overſte der lyfwagten wilde hem niet toelaaten, zeggende dat zyne Majeſteit in de *Haram* was. Hier op begon de Man hevig te ſchreeuwen, zo dat de Deurwagter vreesde, dat het geheele Hof zou ontrust, en het geweld van den *Sultan* gehoord worden; des bragt hy hem na de Geſneedenen van den Slaapkamer, die den *Sultan* terſtond berigt gaven van 't voorval.

Onmiddelyk hier op volgde de *Sultan* den Man, en ging met hem na huis. Hy vondt zyn Neef met de Huisvrouwe diens ongelukkigen te bedde liggen, terwyl 'er een lamp in 't vertrek brandde. De *Sultan*, den lamp uitblaazende, trok zyn zwaard, en ſneed het hoofd zyns Neefs af. Daar op beval hy den Man het licht weder te ontſteeken, en eenig water te brengen, en daar van hartig gedronken hebbende, zeide hy tot den Man, dat hy nu gerust kon gaan ſlaapen, indien hy op zyne Egtgenote dorst vertrouwen.

De arme Man viel den *Sultan* te voet, hem bedankende voor 't gedaane regt, en voor de vernedering om zynent wille ondergaan: maar verzogt tevens de rede te mogen weeten, waarom hy het licht uitgedaan, en zo ſterk water begeerd hadt? De *Sultan* antwoordde; dat hy het licht uitdeedt, op dat medelyden zyne hand niet zou te rug houden van het oefenen der Regtvaardigheid, omtrent eenen Jongeling, zo teder van hem bemind; en dat hy eene gelofte gedaan hadt, op het hooren der eerſte klagte, van niet te zullen eeten of drinken voor dat de ſchuldige geſtraft was, en hy zich reeds op 't punt vondt om van dorst te verſmagten.

EEN TREFFEND EN LEERZAAM VOORVAL.

Briefswyze medegedeeld aan den Schryver van het LONDON MAGAZINE.

Myn Heer!

Niet lang geleeden een bezoek by eenen myner Vrienden afleggende, ontmoette ik, toevallig, een jong Paar, welks voorkomen, zeden en leevenswyze my toeſcheenen den toeſtand, waar in zy zich bevonden, verre te boven te gaan. Myne nieuwsgierigheid wekte my op om onderzoek te doen na hunne Lotgevallen, in welke ik niet kon nalaaten te denken dat iets byzonders moest weezen. Ik vond myne giſſing bewaarheid: myn Vriend verhaalde my dat zy beiden opgebragt waren, in de verwagting van veel ruimer middelen te zullen bezitten, dan zy tegenwoordig bezaten; dat hunne Familien bykans gelyk waren, en een middelbaar, ſchoon genoegzaam, vermogen hadden. — De jonge Heer hadt de heerlykſte vooruitzigten om voort te komen en in aanzien te geraaken: en men oordeelde dat de jonge Juffrouw, door haare perſoonlyke bekwaamheden en uitſteekend character, een grooter Huwelyk zou doen dan zy uit hoofde haarer middelen mogt verwagten. In deeze omſtandigheden kwamen die jonge Lieden by een, en ſchepten onderling in elkander behaagen: zy ſtelden het Huwelyk hunnen Ouderen voor, die 'er niet in ſtemden; dan de zwaarigheden, door hun daar in gemaakt, hadden geen genoegzaam gewigt op de Gelieven; zy beſlooten niet by hun te blyven, en trouwden, naa veelvuldige vrugtlooze aanzoeken om de toeſtemming te verwerven, zonder weeten hunner Familien, in de hoope dat der Ouderen liefde en Tydverloop te zamen de vergiffenis zouden bewerken; dan tot nog vinden zy zich te leur geſteld in die verwagting en genoodzaakt om zich af te zonderen, hunne vooruitzigten naar deeze Wereld op te geeven, en zich over deeze verliezen te troosten met de eenige vertroosting hun overgelaaten, het genoegen, naamlyk, van elkanders gezelſchap. — Veele der Familien in de nabuurſchap hebben hun bezogt, en alle beleefdheden beweezen, aan hunne verdienſten en ongelukkige omſtandigheden verſchuldigd; maar dewyl zy vry ver afgeſcheiden woonen en de verkeering niet gehouden kan worden zonder kosten, hoor ik dat zy zulks gansch niet zoeken, en zelden hun eigen wooning verlaaten, waar zy zeer zuinig leeven, doch in de vol-

maaktste eensgezindheid, en schynen alleen te wagten op de wederkeering van de liefde hunner Ouderen om de maate huns geluks vol te meeten; doch een ieder, die maar eenigen tyd in hun gezelschap is, bemerkt duidelyk dat eene wolk van droefenis hunne vreugde, welke anderzins volkomen zou weezen, verdonkert. Hoewel zy nimmer, gelyk zyn Vriend my berigtte, hun geval tot het onderwerp des gespreks maaken; doch zo veel mogelyk is zelve bedekken.

Aangedaan over dit lot deezer Getrouwden herinnerde ik my een dergelyk voorval, eenige jaaren geleden in *Frankryk* voorgevallen: en dewyl ik denk, dat het niet anders dan elk Menschlyk hart kan beweegen, en inzonderheid dat der zodanigen wier omstandigheden 'er eenige gelykheid mede hebben, zal ik het eenvoudig, gelyk het gebeurd is, verhaalen, en my zeer aan u verpligt rekenen als gy 'er eene plaats in uw nuttig *Magazyn* aan inruimt.

Een Heer van aanzienlyke geboorte, maar weinig bekend in de Wereld, die zich voornaamlyk op zyn Landgoed onthieldt, en zelden zyn Kasteel verliet, hadt twee Zoons. De oudste, zich bevindende op de Bruiloft van een zyner Vrienden, werd verliefd op eene jonge Juffrouw, uit het Klooster, waar in zy eenigen tyd geweest was, gekomen om het zelfde Huwelyksfeest by te woonen. Zy was de jonger Dogter van goeden Huize, doch van geringe middelen, schoon en algemeen geagt. De liefde kreeg by beiden de overhand; en hoewel de jonge Heer, (dien ik hier den jongen BEVIL zal heeten,) niet onbewust was van zyns Vaders wederzin tegen een Huwelyksverbintenis, door welke zyn Zoon zyn staat eer zou verminderen dan vermeerderen, vleidde hy zich, nogthans, dat de genegenheid welke hy hem toedroeg, en altoos zeer groot geweest was, over deeze tydlyke belangen zou zegepraalen, en dat hy met den tyd bekwaam zou weezen om zyns Vaders toestemming te verwerven tot een Huwelyk, van 't welk zyn geluk te eenemaal afhing.

Maar de Vader, die eene andere Juffrouw voor zyn Zoon op 't oog hadt, weigerde volstrekt zyne toestemming, hem tevens te verstaan geevende, dat hy hem nimmer tot eene Egtverbintenis tegen zyn zin zou dwingen; doch dat hy niet zou bewilligen in een Huwelyk, zo weinig beantwoordende aan zyn staat en omstandigheden; en indien, voegde hy 'er nevens, Juffrouw ****, desniettegenstaande, uwe Vrouw wordt, weet dan, dat het u zal berouwen!

Dit was alles wat de jonge BEVIL van zynen Vader tot antwoord kreeg, die voorts met hem leefde als voorheen. De Minnaar verborg dit harde Vonnis, zo lang hy kon, voor de jonge Juffrouw; doch wanneer hy genoodzaakt was het te ontdekken, floeg zy het af om de minnary verder voort te zetten; doch haare Liefde haare voorzigtigheid vermeesterende, gaf zy haare toeftemming om heimelyk te trouwen, hoopende dat BEVILS Vader tot andere gedagten zou komen, of dat hunne verbintenis geheim zou blyven tot zynen dood, te meer daar hy reeds oud en zwak was.

Het leedt geen anderhalf Jaar, of de Vader vermoedde het heimlyk geflooten Huwelyk: wanneer hy het zyn' Zoon voorftelde, die het fchroomde te bekennen, fchoon hy het niet kon locheneu met de bedaarde verzekertheid van iemand, die de waarheid fpreekt. „ 't Is wel, *zeide de* „ *Vader*, ik wensch dat 'er niets aan moge weezen; doch „ indien gy my bedroogen hebt, gy weet het gevolg, en „ ik zal myn woord houden!" — Dit vermoeden werd welhaast bevestigd, door verfcheide omftandigheden, hy twyfelde niet langer wegens den onvoorzigtigen ftap zyns Zoons, en nam maatregels daar mede overeenkomftig.

Omtrent deezen tyd beviel de Egtgenoote van den jongen BEVIL van eene Dogter, die ter minne befteld werd by een der Vrouwen van de nabuurige Boeren, die op eene Landhoeve van haaren Grootvader woonde. Weinig maanden daar na werd de Oude Heer, wiens gezondheid zeer afnam, te paarde zittende, door eene duizeling, op 't onverwagtst, bevangen; deeze noodzaakte zyne knegten hem in het eerfte huis, by 't welke zy kwamen, te brengen, en dit was de eigen boerenwooning in welke zyn Zoons Kind te minne lag; de zuigeling zat toen op de knië van een' man, die zyn best deedt om het Kind een weinig melks te geeven. Wanneer de oude BEVIL tot zich zelven kwam, was het eerfte voorwerp, 't welk zyne aandagt trok, dit kleine Kind, 't welk hy bemerkte dat 'er doodlyk uitzag en bykans ftierf. Hy beduidde den armen Man, dat alles wat hy aan het Kind deedt vrugtloos was: want dat het een Minne moest hebben; de Man antwoordde dat hy zeer voor 't leeven van het Kind vreesde; doch dat zyne Vrouw, die 't zelve zoogde, aan de Koorts lag, dat zy haar zog verlooren, en hy een boode aan de Ouders gezonden had om hun daar van te verwittigen, die nog niet weder gekomen was. „ Het gevaar fchynt groot, *ver-* „ *volgde de Oude Heer*, kan 'er geene Vrouw gevonden wor-

„ den?

„ den? het gaat my aan het hart, om 't in deezen ſtaat te „ zien." — *Het zou u nog vry meer aan het hart gaan*, zeide de zieke Vrouw die te bedde lag, en het alles hadt aangehoord, *als gy wist wiens Kind het was*? — „ Wiens Kind is het dan?" vroeg de Oude Heer met drift — *Helaas! myn Heer*, ſprak de Boer, *ik zou het u niet hebben durven vertellen: dewyl ik weet dat uw Zoon zonder uwe toeſtemming trouwde: maar nu myn wyf zo veel gezegd heeft, moet ik u onderrigten dat het de Dogter is van uw' Zoon!* — De Vader bleef eenige oogenblikken ſpraakloos, maar tot zich zelven komende, zag hy het Kind met tederheid aan, zeggende. „ Arm Schepzeltje! dat my „ noit beledigd heeft"! — Hierop riep hy een zyner Knegts, hem dit bevel geevende „ Haast u na het Kasteel, ik herinner „ my dat de Tuinmans Vrouw onlangs verlost is van een „ Zoon, dien zy zoogt, zeg haar dat zy hier moet komen om „ terſtond zorge voor dit Kind te draagen, en dat ik 'er „ haar voor zal betaalen."

Volkomen bedaard zynde van zyne duizeling, ſtreelde hy het Kind, ſteeg te paard, en vervolgde zyn weg: nauwlyks was hy uit het gezigt, of de jonge BEVIL kwam met eene andere Minne; de Boer verhaalde hem het zo even voorgevallene; de Zoon, getroffen door de goedertierenheid van zyn Vader, die, ſchoon beledigd, zich zo teerhartig betoonde, volgde hem in alleryl om zyne dankbaarheid te betoonen voor zulk een overwagt gunstbewys.

De Oude Heer niet twyfelende over de beweegreden van de komst zyns Zoons, hieldt ſtil, zo ras hy hem zag, terwyl BEVIL zich aan zyn Vaders voeten wierp, met traanen in de oogen; het ſnikken belette hem te ſpreeken. „ Ik weet, „ *ſprak de Vader, bewoogen over het gedrag zyns Zoons*, wat „ u herwaards dryft, uw Kind hadt onderſtand noodig, ik „ verzorgde dien aan 't zelve; indien het tyds genoeg ge„ daan is zal ik dit werk niet onvoltooyd laaten, ik zou geen „ leeven hebben willen behouden om hetzelve aan rampen „ en onheilen bloot te ſtellen. Gaa heen, BEVIL! uwe Dog„ ter zal myne Dogter weezen: laat haar by my brengen; „ breng uwe Vrouw ook mede; zie van deezen dag af dan „ gedeelte van het Kasteel, 't welk uwe Moeder pleeg te „ gebruiken, aan als uw eigen, en laat ik u allen daar vin„ den, wanneer ik deezen avond t' huis kom. Ik heb het „ reeds te lang uitgeſteld myn gedrag omtrent u te veran„ deren: het voorheen gebeurde is vergeeten. Vaar wel, ik „ zal binnen kort weder komen." — BEVIL, die nog op zyn kniën lag, kon alleen zynen teerhartigen Vader bedanken,

ken, door deszelfs handen met zyne traanen te befproeijen; hy bleef in die geftalte tot dat zyn Vader was heen gegaan.

Hier op keerde hy te rug na de Boerenwooning, bragt het Kind na het Kasteel, en liet het daar by den Tuinmans Vrouw, terwyl hy de Moeder ging onderrigten van de gelukkige verandering in hunne omftandigheden. —— BEVIL vloog met zyne dierbeminde AMANDA in aller yl na het Kasteel: doch, wanneer zy aan 't zelve naderden, kwam, in ftede van de vrolyke verwelkoming, welke zy verwagt hadden, en waar van het denkbeeld hun dermaate geftreeld hadt, hun eene knegt te gemoete, hun berigtende, dat de Oude BEVIL door eene beroerte overvallen, en door dezelve fchielyk weggerukt was. —— Hoe zwaar en hardgrievend trof deeze flag den ongelukkigen BEVIL! En, tot verzwaaring deezes onheils, hadt zyn Vader een Testament gemaakt; waar in by alle zyne bezittingen aan zynen tweeden Zoon naliet, flegts een klein Jaargeld voor den Oudften befchikt hebbende. Hy hadt voorgenomen deeze fchikking te veranderen; doch in het volvoeren hier van was hy door den dood belet, en hier door werd dit jonge Paar bykans in de uiterfte armoede gedompeld.

't Gevolg hier van was, de dood van BEVIL, die, niet in ftaat om zo zwaaren fchok uit te ftaan, noch om eene Vrouw, welke hy tederlyk beminde, tot eenen behoeftigen ftaat gebragt, en een hulploos Kind aan de fchriklykheden der behoefte bloot geftelt te zien, naa eenige maanden kwynens, den geest gaf —— ftervende als een martelaar van zyne eigene onbedagtzaamheid en van zyns Vaders ongedweën aart!

De Weduwe overleefde hem niet lang: en hunne geringe bezittingen, byeengevoegd, konden nauw ftrekken, om het overblyfzel hunner ongelukkige liefde in een Klooster te plaatzen: waar in zy mogelyk nog leeft, tot verwyt haarer Ouderen, die haar blootftelden aan een leeven met zo gering eene maate van geluk vergezeld.

Ziet daar een treffend en leerzaam voorval, zonder eenige byceraaden, naar waarheid voorgefteld. Ik blyf

Uwen beftendigen Leezer.

BENEVOLUS.

REDENVOERING OVER DEN PLIGT DER RYKEN.

Door WILLIAM ENFIELD.

Ik weet Overvloed te hebben.

PAULUS. *Philipp.* IV. 12.

GElukkig, in de daad, was de H. PAULUS, die met waarheid, ten zynen opzigte, de bovengeplaatſte woorden, „ Ik weet Overvloed te hebben, " kon gebruiken en zulks opregt verklaaren! —— Ter eere van de Christenheid, —— voor 't belang des Menschdoms ware het te wenſchen, dat allen, die overvloed hadden, dezelfde taal konden voeren. —— Wy zouden dan niet zien, dat zy, die voorgeeven leerlingen te zyn van hem, „ die zagtmoedig en nederig van harten was, en de dingen die boven zyn te bedenken, " op hunne arme Broeders een ſmaadlyk en veragtend oog neder ſloegen, en zich verhieven wegens hunnen overvloedigen Rykdom, als of zy dagten hier altoos te zullen leeven en geen verderf te zullen ondergaan. —— Wy zouden dan niet zien, dat zy de zegeningen der Voorzienigheid, hun ten vermaake en voordeele geſchonken, doorbragten, misbruikten, en met voeten traden, door brooddronkenheid, onmaatigheid en overdaad. —— Wy zouden dan niet zien, dat de hongerenden en verlegenen, ſmagtende, ſtonden te wagten aan de deure des overvloeds, en, eindelyk, weggezonden, zonder de kruimpjes, die van de tafel vielen, te mogen gebeuren, —— dat eerlyke vlytigheid geboogen ging onder den knellenden laſt der verdrukkinge, —— en nederige zedige verdienſten in vergetelnis begraaven, zonder belooning, zonder aanmoediging, zonder onderhoud. —— Zulke droeve en hartroerende tooneelen als deeze zouden niet langer ons gezigt aandoen, indien de gelukkige kunst, welke de Christlyke Godsdienst leeraart, en welke de groote Apostel geleerd hadt, algemeen in 't werk geſteld wierden, indien zy, die door den Hemel met Rykdommen gezegend zyn, „ wisten overvloed te hebben."

Weinigen worden 'er, misschien, gevonden die nederigheid en zedigheid genoeg bezitten, om te denken dat zy onbedreeven zyn in deeze kunst, of te vermoeden, dat, indien zy in een aanzienlyker en ruimer staat gesteld waren, niet bekwaam zouden weezen om zich daar in op eene voeglyke wyze te vertoonen, en de pligten daar aan verbonden met roem en gelukkig te volvoeren. En wy zullen, zo ik vertrouw, zelden iemand aantreffen, die niet gaarne zyne Deugd op deeze proeve zou gesteld zien, of dezelve met eenig wantrouwen aan een gelukkig slaagen onderneemen.

't Is, egter, verre van eene zo gemaklyke zaak te weezen als men in 't algemeen denkt, onze onschuld te bewaaren te midden van de verzoekingen des Voorspoeds, en in een verheeven Leevensstand te beantwoorden, aan alle de eischen van Eer, Goedertierenheid, Deugd en Godsdienst. Onze Zaligmaaker heeft ons eene allerleevendigste schets gegeeven van de zwaarigheden, welke een staat van gemak en overvloed vergezellen, en ons voor oogen gesteld de uiterste zorgvuldigheid en behoedzaamheid noodig in zulke omstandigheden aan te wenden, zeggende: „ 't Is ligter voor een Kemel te gaan door het oog eener naalde, dan voor een Ryken om in te gaan in het Koningryk der Hemelen." —— Zy, derhalven, die door de gunstryke hand der Voorzienigheid, niet alleen het noodige deezes leevens bezitten, maar in staat zyn om zich de gemakken en geneugten der Wereld te verzorgen, en die, volgens hunnen rang, welke dezelve ook zyn moge, in Overvloed hunne dagen doorbrengen; (want zy allen mogen gezegd worden „ Overvloed te hebben,") zullen my wel willen vergunnen hun te herinneren, op welk eene wyze zy zich in 't midden des Overvloeds moeten gedraagen.

In de eerste plaatze zullen zy, „ die weeten Overvloed te hebben," niet toelaaten, dat de aanwas van hun vermogen hun met Hoogmoed, en zelfgenoegzaamheid vervulle, noch zich hooger agten dan zy behooren te doen. —— 't Is een kenmerk van een laage veragtlyke ziel, dat een Man zich boven maate verheffe wegens de vermeerdering zyner middelen, als of weezenlyke verdienste bestondt, in de menigte gouds of zilvers, en, als of het voorspoedig gelukken in zyne zaaken een vast blyk ware van de byzondere goedkeuring en gunste des Hemels. Een verstandig Man weet, en een braaf Man gevoelt —— dat, hoe zeer hy ook gevleid, gevierd en gestreeld worde door

die

die van hem afhangen — hoe grootlyks zyn zwierige toeſtel, en prachtig vertoon, het oog der menigte verblinde, en hem tot het voorwerp hunner verwonderinge en toejuichinge maake — hy geene weezenlyke verdienſte heeft, dan die in zyn hart huisvest, en hem onverminderd zou byblyven, ſchoon hy van al dien ſchitterenden ommeſlag ontbloot en in 't ſlegtſte gewaad gekleed ware — dat, by die weinigen, welke de zaaken onbevooroordeeld beſchouwen, — voor zyne eigene onpartydige overweegingen — en by den regtvaardigen Regter der Menſchen Kinderen, alle deeze uitwendigheden van weelde en wereldlyke grootheid, „ minder zyn dan niet, en ydelheid." Hy ziet hoe, ten opzigte van de eere en ſchatten deezer aarde, „ allen het zelfde wedervaart, zo den Regtvaardigen als den Onregtvaardigen." Indien hy, diensvolgens, „ in rykdom toeneemt, en de eere van zyn huis groot wordt, verheft hy 'er zich niet op, noch verbeeldt zich iets te zyn, daar hy niets is." Hy draagt alle de cieraaden van deezen verheeven ſtaat met eene zedige bevalligheid, en verciert ze met het edelst pronkjuweel 't welk zelf een Koning luister kan byzetten — de Nederigheid.

Ten anderen, zy, die weeten Overvloed te hebben, „ zullen niet toelaaten dat hun Voorſpoed hunne genegenheden te zeer aan de Wereld vasthegt, of hun te hooge verwagtingen van de gelukzaligheden, daar uit voortſpruitende, doen vormen. Wanneer hunne Rykdommen vermeerderen zullen zy daar op het hart niet ſtellen, noch tot het Goud zeggen gy zyt myne hoop, of tot het fyn Goud, gy zyt myn vertrouwen. — Niets is 'er waar van wy veelvuldiger en overtuigender bewyzen hebben, dan van de ongenoegzaamheid der Rykdommen om ons gelukkig te maaken. Wy zien dagelyks, dat de bezittingen deezer Wereld de knaagende zorgen niet kunnen verdryven, of de pynen des lichaams verzagten, of een verſlaagen geest opbeuren. — Niet zelden ontmoeten wy voorbeelden dat zy, die zich het yverigst betoond hebben, en 't gelukkigst geſlaagd zyn, in het bejaagen van Rykdom, ſchielyk beroofd worden van hunne dierbeminde en hooggeſchatte bezittingen. En wy zyn volkomen verzekerd, dat, hoe voorſpoedig wy ook geweest zyn in het winnen of bewaaren der Schatten, de dag, op welken wy dezelve zullen moeten agterlaaten, met ſnelle ſchreeden nadert. 't Is, derhalven, zo wel eene les der Wysheid als der Godsvrugt, dat zy, die ryk zyn naar deeze Wereld, niet moeten vertrouwen op de ongeſta-

digheid des Rykdoms, maar op den Leevenden GOD, die ons alle dingen ryklyk verleent om te genieten."

Verder zullen zy, „ die weeten Overvloed te hebben," zorg draagen om de Zegeningen der Voorzienigheid met maatigheid en geſchiktheid te genieten. — De Almagtige heeft de tafel der Natuure voor ons niet toegerigt, op dat wy aan dezelve zouden zitten als TANTALUS, ſteeds eene begeerte in ons opwekkende zonder ons verlof te geeven om 'er van te mogen proeven. „ Hy maakt onze tafel niet tot een' ſtrik," door de middelen ter voldoening ons in handen te geeven, enkel om te beproeven of wy 'er ons van kunnen onthouden. Onze wyze en goedgunſtige Vader kan zich derwyze niet gedraagen; en verre zy het van ons, zyne Afſtammelingen, hem die dwaasheid ten laste te leggen! Wat onze Maaker ons ſchenkt mogen wy — wat zeg ik mogen wy? — behooren wy te genieten. De geneugten, welke elk voorwerp, elk ſchepzel rondsom ons, ons kan verſchaffen, te ſmaaken, is overeenkomſtig met den wil van hem, die ze ons ſchonk. — Maar laaten wy ſteeds bedenken, dat het onze wysheid en belang, en gevolglyk ook onze pligt is, de aandrift van lust en dierlyke neiging niet blindeling op te volgen; maar ons Redelyk Vermogen te gebruiken om ons te beſtuuren tot zulk een gebruik van de gemakken en vermaaken deezes leevens, als dezelve, over 't geheel genomen, ons ten meesten voordeele kunnen ſtrekken. Een naauwkeurig letten op deezen grondregel zal ons welhaast overtuigen, dat alle buitenſpoorige genoegdoeninge der dierlyke natuure, onze gezondheid benadeelt, ons verſtand verzwakt, ons zedelyk geſtel verderft, of ons beroofd van de gelegenheid om onze bezittingen, ten voordeele van anderen, aan te leggen, dwaas en misdaadig zyn. Dit gaat even zeer door ten opzigte der buitenſpoorigheden, welke uit hoogmoed, weelde en eerzugt ontſtaan. Het niet onderſcheidend en blind ontzag, 't welk het Menschdom gewoon is toe te draagen aan 't enkel uitwendig voorkomen; en die begeerte om voor iemand van belang in de Wereld door te gaan, zo natuurlyk aan 't menschlyk hart, hebben, dikmaals zwakke gemoederen bewoogen om de dingen zeer veel boven de waarde te ſchatten. Veelen hebben door een vertoon te willen maaken, 't welk hun vermogen en middelen te boven ging, zich beroofd van genietingen, welke zy ſchuldloos met voorzigtigheid zouden hebben mogen ſmaaken, en zich in onuitkomelyke zwaarigheden gedompeld. Zy die botvieren

ren aan deeze belachlyke en ſchadelyke geſteltenisſe, zyn zo verre van de kunst om Overvloed te bezitten geleerd te hebben, als de zodanigen die de zegeningen des Hemels misbruiken en hunne middelen in overdaad, dronkenſchap en ontugt doorbrengen. — Maar de Man, „ die weet Overvloed te hebben, " zal deeze dwaalinge zorgvuldig vermyden, en zyn Overvloed in zulker voege aanwenden als ſtrekt om zynen geest te verleevendigen, en hem geſchikt te maaken tot de pligten en geneugten der Zamenleevinge —— hem magtig en geneegen doen zyn om een behoorelyk gedeelte zyner middelen tot liefdegaaven te beſteeden —— en hem aanzetten om te hartgrondiger dankzeggingen op te offeren aan den Oorſprong alles goeds, voor zyne gunstbetooningen. En door deeze middelen, zal hy uit zyne bezittingen de vermaaken der zinnen — der zamenleevinge — der Goedertierenheid — en der Godsvrugt genieten.

Laaten wy nu verder beſchouwen welke pligten zy „ die weeten Overvloed te hebben, " moeten betragten omtrent het Opperweezen, „ den Vader der ligten van wien alle goede gaven en volmaakte giften nederdaalen. "

Het bezef, 't welk de overhand boven alle andere aandoeningen behoort te hebben in de harten der geenen die Overvloed genieten, is Godsdienſtige Dankerkentenis. De armſte en elendigſte onder de Kinderen der Menſchen vinden genoegzaamen grond tot Dankbaarheid aan GODE. Hoe hoogstredelyk is het, diensvolgens, dat zy, die niet alleen de noodwendigheden, maar ook de gemakken en vermaaken des leevens, in veel voller maate dan duizenden hunner medeſchepzelen, bezitten, ook uitmunten in Liefde en Dankbaarheid aan den Oorſprong van alle hunne genietingen. De geringſte opmerking moet ons overtuigen, dat wy niets hebben of wy hebben het ontvangen —— dat, indien wy van onze Broederen onderſcheiden zyn, het GOD is, die ons van hun onderſcheide, —— en dat voortreflyker genietingen ook grooter dankbetooningen en hoogklinkender vreugdezangen vorderen. Wanneer wy dus de byzondere en kragtige drangreden tot Dankbaarheid aan GOD, welke een ſtaat van Overvloed aan de hand geeft, nagaan, zullen wy natuurlyker wyze de ſchitterendſte voorbeelden van Godsvrugt verwagten, onder lieden van den hoogſten rang en het eerſte aanzien naar deeze Wereld. En nogthans, hoe veelvuldig wederſpreekt eene droeve Ondervinding deeze allerredelykſte verwagting! Hoe dikwyls zien wy, „ dat de Menſchen, wanneer zy geëeten hebben en

verzadigd zyn, wanneer zy huizen gebouwd hebben en daar in woonen, den GOD, die hun gemaakt heeft, vergeeten, en den rotsſteen huns heils verſmaaden!" Hoe menigwerf verzaaken zy, die ten dage des noods hunne gebeden tot den Almagtigen in den hooge opzonden, hunnen Uithelper in den tyd des voorſpoeds! — Indien wy de oorzaaken naſpeuren waarom de ſchuld van Godsdienſtige Dankerkentenisſe, welke wy zo ongetwyfeld gehouden zyn te betaalen, en welks afdoening zo natuurlyk en gemaklyk valt voor een rechtſchaapen en Godsdienſtig gemoed, zo dikmaals onbetaald gelaaten wordt door Menſchen van welken wy het eerst en meest zouden verwagten, zullen wy bevinden, dat hoogmoed, waan, onoplettenheid, de zorg en wellusten deezes leevens alle zamenloopen, om dit beſchreienswaardig uitwerkzel voort te brengen. De verzoekingen tot het vergeeten van GOD, welke een' Voorſpoedigen leevensſtand omringen, zyn, waarlyk, zo talryk en ſterk, dat zy, die kloekmoedigheid en braafheid genoeg hebben om ze te wederſtaan, en in dien ſtaat een behoorelyk gevoel van de Voorzienigheid en het Godlyk beſtuur te bewaaren, met het hoogſte regt, verklaard mogen worden, „ te weeten Overvloed te hebben."

Desgelyks vordert de Godsvrugt dat zy, die zich in voorſpoedige omſtandigheden geſteld vinden, zich zelven aanmerken als Dienstknegten, van GOD met uitmuntende Talenten beſchonken, waar van zy rekenſchap zullen moeten geeven, en dus verpligt zyn te handelen als getrouwe Rentmeesters der veelvuldige gaven zyner Voorzienigheid. — 't Is de wyze ſchikking des Hemels, dat niemand voor zich zelven alleen behoort te leeven, maar dat elk, in zyne byzondere omſtandigheden, zyn deel moet toeleggen ten algemeenen welſtand. Zy, derhalven, aan welke de OPPERZEGENAAR een groot deel van de goederen deezes leevens geſchonken heeft, hebben te bedenken, dat zy verantwoordelyk zyn aan hunnen HEER, wegens 't geen hy hun heeft toevertrouwd: en dat zy, op geenen grond altoos, zyne gunst en goedkeuring kunnen verwagten, indien zy deeze Talenten alleen ten hunnen eigen gebruike aanwenden. — Indien zy verwaarloozen zich te bevlytigen ten dienſte hunner Medeſchepzelen, naar maate van de bekwaamheden en gelegenheden, welke hunne grootere middelen en hooger leevensſtand hun verſchaffen. Het is een grondregel der billykheid; „ dat van hun, aan wien veel gegeeven is, ook veel geëischt worde". — Dan het byzon-

zonder gebruik, 't welk zy, die Overvloed hebben, moeten maaken van het geen hun is toevertrouwd, zal duidelyker blyken, wanneer wy hunnen pligt ten opzigte van hunne Medemenschen in overweeginge neemen.

Zy „ die weeten overvloed te hebben ", zullen zich buiten twyfel wagten voor een trots, hoonend en onderdrukkend gedrag omtrent hunne Minderen. Hoogmoed en Onkunde mogen zomtyds den Ryken en Grooten doen vergeeten, welk eene algemeene betrekking 'er plaats heeft, tusschen Mensch en Mensch, daar zy allen éénen Vader hebben; en hen aanzetten om hunne arme Broeders met smaad en veragting aan te zien, als of zy weezens waren van een minderen rang. Ja, hunne gemoederen kunnen zo gansch en al verdraaid en verdorven, zo te eenemaal van allen gevoel van Menschlykheid en Medelyden ontbloot zyn — dat zy bekwaam worden om die lasten te verzwaaren, welke de natuur hun leert te verminderen, en zo ver mogelyk weg te weeren. Doch dusdanig eene gesteltenis en gedrag strekt tot een ontwyfelbaar bewys, of dat een Man uit een armen en laagen leevensstand tot rykdom en hoogheid is opgeklommen, overeenkomstig met welken hy zich niet weet te gedraagen —— of dat hy gebukt gaat onder het dwangjuk van die laage en zelfzoekende driften, welke schandvlekken zyn van den verheeven rang, in welken hy werd gebooren. —— Allen, die waare grootheid van Ziel bezitten, zullen alle Menschen aanmerken als van natuure aan hun gelyk, en bezeffen, dat een arm Man zo veel waare goedheid des harten en deugd konne bezitten, en zo hoog geagt weezen by den OPPERHEER; „ die niet naar 't aanzien, maar een regtvaardig oordeel oordeelt ", als zy die het grootste vertoon in de wereld maaken. —— Zy zullen zo verre zyn van den armen en nooddruftigen te veragten, dat zy, in tegendeel, alles wat hun mogelyk is, zullen aanwenden om deszelfs toestand draagelyk en gemaklyk te maaken, door eene zagtaartige, beleefde en goedertierne bejegening. Zy zullen zich niet alleen wagten eenig misbruik te maaken van hunne Magt, om hunne minderen te beledigen; maar vermaak scheppen in het aanwenden huns overvloeds, tot opbeuring en bystand der verleegenen en behoeftigen.

Wanneer wy niet verder zien dan ons eigen belang, en alleen onderzoeken, wat het voorzigtigst en voordeeligst gebruik is der Rykdommen, zullen wy bevinden, dat niemand „ weet Overvloed te hebben ", dan hy die dezelve

aanwendt ten besten zyner Medemenſchen. —— Ten bewyze hier van mogen wy ons beroepen op de ondervinding van den Menschlievenden en Medelydenden. Gy, wier harten en handen altoos geopend zyn tot werken van Liefde en Goedertierenheid, die zuinigheid en voorzigtigheid gebruikt als helpſters ter goeddaadigheid, zegt —— of het vermaak, 't geen gy gevoeld hebt, wanneer gy den armen en behoeftigen verkwikt, en vertroost, van uw huis liet heenen gaan —— wanneer gy het duister verblyf van ſchaamele behoefte en ſtilzwygenden kommer opzogt, en daar rechtydigen en ongevraagden onderſtand verleende —— wanneer gy door een tederhartig medelyden bewoogen, edelmoedigen byſtand boodt aan Menſchen, in onvermydbaare rampſpoeden ingewikkeld —— wanneer gy iets toebragt tot onderſteuning en aanmoediging van eerlyke nyverheid —— of wanneer gy de zaak der beledigden en onderdrukten, der Vaderloozen en der Weduwen u aangetrokken en verdeedigd hebt. —— Zegt, of het vermaak 't welk gy, in het verrigten van deeze en dergelyke liefdedaaden gevoelde, niet oneindig voortreflyker was dan alle de genoegdoeningen van eerzugt en hoogmoed, van weelde en dartelheid, van wellust en overdaad? Heeft het volbrengen van menschlievende en edelmoedige verrigtingen uwe harten niet vervuld met een onuitſpreekelyk genoegen, en de ſtreelendſte voldoening? — Ja, mogen wy ons, verder, niet beroepen op den Man, die zich laat leiden door baatzoekende en geldgierige beginzelen, en over 't algemeen blind is voor de rampſpoeden, en doof op de klagten zyns Naasten, of, wanneer medelyden en liefde ter vlugt zyn hart beroerd, en hem aangezet heeft tot een ongemeen bedryf van edelmoedigheid, hy niet beter over zich zelven voldaan was —— of hy dien dag, dus van andere dagen onderſcheiden, niet genoeglyker doorbragt —— dan de overige zyns leevens?

Verbeeldt u uzelven ontbloot van alle uwe tegenwoordige bezittingen, en tot een' ſtaat van afhanglykheid, gebrek en elende gebragt, welke overdenkingen, welke aanmerkingen zoudt gy wenſchen op te wekken in Menſchen van voordeeliger omſtandigheden? Zouden het niet deeze of dergelyke weezen. „ Wanneer het oor my hoorde, zegende het my, wanneer het oog my aanſchouwde, gaf het my getuigenis: dewyl ik de Armen, die ſchreeuwden, verloste, als ook de Vaderloozen en die geen helper hadden. De zegen des geenen die verlooren ging was op my, en

en ik deed het hart der Weduwen vrolyk zingen; ik was den blinden tot oogen, den kreupelen tot voeten, den armen ſtrekte ik ten Vader, en de zaak, die ik niet wist, onderzogt ik". —— Verbeeldt u voor GOD, den Regter van allen, geſteld, om de eindelyke belooning van alle uwe daaden te ontvangen, zou het u dan niet opbeuren te mogen bedenken, dat gy „ ryk geweest waart in goede Werken, gaarne mededeelende, voor u zelven een ſchat tot een goed fundament voor het toekomende weg leggende, op dat gy het eeuwig leeven mogt beërven"! Zoudt gy het niet voor een onuitſpreekelyk geluk rekenen, een reeks van liefdedaaden en goedertierenheden, door u op aarde aan uwe Medemenſchen beweezen te zien aan't licht brengen, en te hooren goedkeuren door uwen Regter, en u daar op toegelaaten tot de eeuwigduurende woonſteden der Regtvaardigen; „ die rusten van hunnen arbeid, en wier werken hun navolgen". —— Indien gy dan overvloed hebt, geeft mildelyk, zo zult gy eenen goeden ſchat voor het toekomende wegleggen.

In 't kort de geheele hoofdſom van onzen pligt, in een ſtaat van overvloed, komt hier op uit; dat wy nederig, maatig en bedaard zyn — niet vertrouwen op de ongeſtadigheid des Rykdoms — dezelve met dankbaarheid, als gaven van den hemel, ontvangen, en aanwenden, als talenten, door den Opperheer aan onze zorge toevertrouwd — dat wy afſtaan van hoogmoed, onregtvaardigheid, onderdrukking, en ons vermaaken in alle goede dienſten te bewyzen die wy kunnen. —— Indien wy deeze regels nauwkeurig waarneemen en betragten, mogen wy de taal des Apostels de onze maaken. „ Ik weet overvloed te hebben". En, wanneer wy hier namaals geroepen worden om rekenſchap te geeven van het geen ons werd toevertrouwd, zullen wy dit heuchlyk vonnis van goedkeuring ontvangen. „ Komt gy goede en getrouwe Dienstknegten! gaat in de vreugde van uwen HEER"!

ONDERZOEK OP DE WET DER NATUURE EN DE VERPLIGTINGEN DAAR UIT VOORTVLOEIENDE.

(Uit het Engelsch.)

WAnneer wy op den Mensch en zynen Pligt agt geeven, moeten wy hem uit twee onderſcheide gezigtpunten beſchouwen. ——— Voor eerst op zich zelven in eenzaamheid, en in den zuiveren natuurſtaat. —— Ten tweeden, als met zyne Medeſchepzelen in eene Maatſchappy leevende. De eerſte is eene beſpiegelende en denkbeeldige ſtaat; de tweede weezenlyk en daadlyk beſtaande. De eene is enkel mogelyk, de ander wordt met de daad gevonden.

Alle de beroemde Schryvers, die over de Wet der Natuure geſchreeven hebben, welke uit deeze twee Staaten hervoortkomt, gaven zich veel moeite om den oorſprong der Maatſchappyen te ontdekken, en hadden, nogthans, ſteeds voor oogen, 't geen zy zo verre gingen zoeken. De Mensch in den ſtaat der Zamenleevinge is in zyn natuurlyken ſtaat; en, indien 'er, ergens op aarde, Menſchen gevonden worden, die in volmaakte eenzaamheid leeven, 't is op den oorſprong van dien ſtaat, dat zy hunne geleerde naſpeuringen moeten te werk ſtellen; en wel om deeze reden:

Liefde, het heerſchend beginzel van 't Heelal, en van alles wat in 't Heelal is, bezielt alle weezens met eene natuurlyke trek om zich te vereenigen. De Vogels, die in de lugt zweeven, de Dieren, die de aarde bewoonen, de Viſchen, die in de wateren zwemmen, leeven alle in eene ſoort van Maatſchappy, welke wetten heeft, geſchikt naar hunne natuure en behoeften. Vogels, Beesten en Viſchen verzamelen zich op 't aannaderen van gevaar; de Bijen ſtaan elkander by als de nood dringt, en een Haan op een Boerenwerf zal de Hen van een anderen Haan verdeedigen. 't Is alleen genoeg het oppervlak der Natuure, mag ik zo ſpreeken, te beſchouwen, om overtuigd te worden, dat het denkbeeld van eigendom plaats heeft onder alle Dieren; dit eigendom is het noodwendig en onvermydelyk gevolg van de Eigenliefde, van de begeerte tot beſtaan en geluk, natuurlyk eigen aan alle Weezens die beſtaan en bezef hebben. — Laaten wy, om dit te bekorten, tot den Mensch wederkeeren, en hem aanmerken als in ee-

eene volſlaagene eenzaamheid. Zal de eerſte vraag niet vallen, hoe kwam hy daar? Is zyn beſtaan zelve geen bewys van eene voorgaande Maatſchappy? Doch laaten wy hem weder beſchouwen als volſtrekt aan niemand verbonden, indien zulks mogelyk is, en zonder eenig opzigt op zynen oorſprong, zal hy niet geduurig eene natuurlyke aandrift gevoelen om zyne ſoort voort te planten? Zal hy niet, zonder ophouden, eene gezellinne zoeken om dien lust te boeten? En indien hy 'er eene vindt, hebben wy dan het beginzel niet eener Maatſchappye?

Maar laaten wy verder gaan. Uit deeze eerſte Maatſchappy komt een derde menschlyke Weezen te voorſchyn. In welken ſtaat komt dit ter wereld? Zonder 't minſte vermogen om in zyne behoeften te voorzien, zou het niet, op 't oogenblik der geboorte verlooren gaan, indien de Natuur zynen Ouderen geene liefde tot hun kroost ingeboezemd, en eene neiging gegeeven hadt, om 't zelve te voeden en op te kweeken? De Stigter der Natuure heeft de Moeder melk geſchonken tot voedzel des Kinds, en kragt aan den Vader, om beide de Moeder en het Kind te beſchermen en onderhoud te verſchaffen. Zyn dit geene handtaſtlyke bewyzen van de volſtrekte noodzaaklykheid der Maatſchappye? Doch van deezen zelfden Vader en Moeder worden verſcheide Kinders gebooren, en deeze maaken een Huisgezin uit. Deeze Kinders ſchenken hunnen Ouderen, wanneer zy tot hooge jaaren opklimmen, 't zelfde 't geen zy in hunne jeugd van hun ontvingen; zy verdeedigen hun tegen ongelyken, en verzorgen hun de noodwendigheden des leevens, wanneer de kragt hun begeeven heeft. Is deeze ingeſchaape Liefde, deeze verbintenis, of, wilt gy het een *Inſtinct* heeten, welke Menſchen en Dieren tot hunne afkomst hebben, iets 't welk geene overweeging verdient? Tragten de kleinſte van de gevederde bende, die door de lugt de Roofvogels volgen, welke hun van hunne Jongen beroofd hebben, niet, met gevaar van hun eigen leeven, de gemiste Jongen weder te krygen; en deeze Vogels, die ongeſtoord blyven zitten of zich in hunne nesten verſchuilen, wanneer een Roofvogel 'er voorby vliegt met andere Jongen van dezelfde ſoort in zyne klaauwen, iets 't geen men op 't Land dagelyks ziet, deeze Vogels, zeg ik, toonen zy niet, dat de eigendom eene natuurlyke en onafſcheidelyke eigenſchap is van 't beſtaan van elk weezen? Roept de Moeder, te dier gelegenheid, niet uit; *het is myn Kind*? —— Is de Mensch anders gevormd? Is hy gebooren

zon-

zonder liefde, zonder eigenbelang? Heeft de Natuur niets te doen met het vormen van Maatſchappyen? —— Belachlyke Uitvinders van Wonderſpreuken! zult gy noit na de ſtem der Natuure luisteren? Wanneer zich een Huisgezin in gebrek aan noodige leevensbehoeften bevindt, of met eenig gevaar gedreigd wordt, in beide deeze gevallen zoekt het hulp by eenig nabuurig Gezin; deeze Gezinnen worden door dit middel vereenigd, Liefde volbrengt het overige; door Liefde wordt een groot getal Gezinnen byeengevoegd. —— Hier zien wy den oorſprong van alle Maatſchappyen. Maar de Maatſchappyen hebben Wetten noodig, welke ontſtaan uit den aart en de betrekking der dingen. Het denkbeeld eener Maatſchappye ſluit, derhalven, dat van eigendom en wetten in: want zich eene Maatſchappy voor te ſtellen zonder eigendom, zonder natuurlyke Wetten, is eene enkele harsſenſchim, eene onmogelykheid. Zie daar dan ook den oorſprong der Natuurwetten.

Wy mogen, overzulks, zeggen, dat 'er eerst natuurlyke Wetten zyn voor een Mensch, die in volkome eenzaamheid leeft; maar deeze Wetten zyn alleen denkbeeldig en beſtaan in beſpiegeling, zy zyn van geen gebruik; dewyl ze niet kunnen worden toegepast. Verder, dat 'er natuurlyke Wetten voor den Mensch zyn, als leevende, volgens zynen natuurlyken ſtaat, in eene Maatſchappye. Deeze Wetten der Natuure beſtaan met de daad, en kunnen dagelyks toegepast worden. 't Is egter van belang de beſpiegelende Wetten zo wel te kennen als de weezenlyke; aangemerkt de beginzels der laatstgemelde, veel al, op de eerstgenoemde gebouwd zyn. De verzameling van alle deeze Wetten, en de Pligten daar uit voortkomende, benoemt men met den algemeenen naam van de Wet der Natuure, welke wy nu, zo kort ons mogelyk is, zullen open leggen.

Misſchien herhaalen wy, naar zommiger gedagten, te dikwyls, dat de Liefde het beginzel is aller dingen, en gevolglyk ook van de Wet der Natuure. „ Beſchouwt den Mensch en zyne Wetten, zegt de Dichter, het is genoeg. GOD zelve heeft ons het middel verſchaft, om ons alle Pligten jegens den Naasten te doen kennen, door te zeggen: *Bemint hem.* Daar nu de Liefde niet alleen beſtaat in een hartdoortintelend genoegen, veroorzaakt door de beſchouwing van de volmaaktheden eens voorwerps; maar ook in een ernſtig verlangen om dat voorwerp te bezitten, of, ten minſten de toegenegenheid van 't zelve te onswaards

op

op te wekken, zo volgt, dat alle Liefde eenige Pligten veronderſtelt, welke volbragt moeten worden door hem, die bemint. Naardemaal dan een Mensch zich niet moet, of liever niet kan ontſlaan van de Liefde tot GOD, tot Zich zelven, en zyne Medeſchepzelen, ſpreekt het van zelf, dat hy pligten te volbrengen heeft jegens GOD, Zich zelven, en den Naasten, als leevende in den ſtaat der Natuure; en voorts omtrent GOD, Zich zelven, en Anderen, als leevende in eene Maatſchappy. En deeze zyn pligten, die de kennis van de Wet der Natuure ons in de natuurlyke orde uitlegt; naa dat zy de voorafgaande naſpeuringe heeft te werk geſteld, over de menschlyke daaden in 't algemeen, en de vermogens der Menſchen, om ze te volbrengen; als het verſtand en 't geweeten; twyfeling, dwaaling, te bovenkomelyke en ontebovenkomelyke onkunde; de natuur van goed en kwaad; de geſchiktheid der zintuigen en de driften; vrywillige en gedwonge daaden; de toerekening der daaden, dat wil zeggen, in hoe verre de Daader moge aangemerkt worden, als de bewerker zyner daaden, en in hoe verre hy daar voor verantwoording ſchuldig is; wegens de nalaatigheid, de natuur der wetten, regtvaardigheid en billykheid; de ſtraffen in 't algemeen; de natuur, de maat en de evenredigheid van derzelver byzondere eigenſchappen. Aanmerkingen die alle ſtrekken, om niet alleen de waare meening der uitdrukkingen te bepaalen, en, zo veel mogelyk is, alle dubbelzinnigheid voor te komen, maar ook om de voorwerpen zelve op te helderen, en, door dit middel, de gemoederen voor te bereiden om evenmaatige en rechte denkbeelden te verkrygen van de Pligten, door de wet der Natuure opgelegd.

Geen Mensch wordt, op deeze Wereld, in een' ſtaat van volſtrekte vryheid gebooren. Elke Wet heeft haare Pligten, en elke Pligt neemt een gedeelte onzer natuurlyke vryheid weg. De Wet der Natuure bepaalt, derhalven, hoe veel daar van den Mensch overblyve. Voor eerſt, in den ſtaat der zuivere Natuure; en, ten tweede, in den ſtaat der Maatſchappye, waar in hy leeft, waar door hem nieuwe natuurlyke Pligten worden opgelegd. Wy moeten hier, egter, de Pligten, welke voortkomen uit de Wet der Natuure, niet verwarren met de Zedelyke Pligten, en, om deeze onderſcheiding duidelyker te maaken, is het noodig aan te merken, dat alle de Pligten des Menschdoms gebragt kunnen worden tot drie ſoorten. — Die van de eerſte ſoort, welker waarneeming van eene volſtrekte verplig-

pligting is, zyn onze Broeders niet te vermoorden; te betaalen of weder te geeven wat wy van hun ontvangen of geleend hebben &c. Deeze komen voort uit de Wet der Natuure, en kunnen door de handhaaving des openbaaren regts aangedrongen worden. — Die van de tweede, welker waarneeming van eene vermengde verpligting is, zyn naarſtig te weezen in het verzorgen van den onderſtand voor onze gezinnen, dankbaarheid te betoonen voor ontvange weldaaden, weldaadig, gemaatigd te zyn en dergelyke. Deeze worden uit de Zedelykheid ontleend, en een Mensch, in de Maatſchappy zyne dagen doorbrengende, kan tot het waarneemen daar van verpligt worden; doch niet met denzelfden dwang. — Die van de derde ſoort, welker verpligting onvolmaakt en voorwaardlyk is, zyn zich edelmoedig en mild te gedraagen, overeenkomſtig met onzen ſtaat te leeven, toegeevend te zyn omtrent onze ſchuldenaaren en ſoortgelyke. Deeze worden afgeleid uit eene min ſtrenge Zedekunde, uit algemeene ſtaatkunde, aangenoome denkbeelden, en byzondere Volksgebruiken; dan tot dezelve kan niemand verbonden worden door openbaar gezag.

Het is ten hoogſten noodig dit wel in 't oog te houden, en te letten op deeze weezenlyke onderſcheiding in het boefenen der weetenſchappen, die deeze oefenende Wysbegeerte uitmaaken, ten einde wy deeze volſtrekte Pligten, welke uit de Wet der Natuure voortkomen, niet vermengen met de noodzaaklyke Pligten, die uit ſtrikte Zedekunde ontſtaan, en de enkel nutte Pligten, die uit verdrag, aangenoome zeden, denkbeelden en gebruiken voortkomen.

De Mensch is een ſchepzel, 't welk zyn beſtaan aan GOD verſchuldigd is, dat van hém afhangt, en door zynen Schepper geſchikt is om in eene Maatſchappy te leeven; de Wet der Natuure leert hem desgelyks, in welk eene maate hy gehouden is te gehoorzaamen, niet alleen aan 't licht der Rede; maar ook aan de Godlyke Wet, aangemerkt hy overtuigd moet weezen, dat dezelve in de daad van GOD hervoortkomt; en de Burgerlyke Wetten, door eenen wettigen Opperbeſtuurder voorgeſchreeven. Alle de volſtrekte Pligten des Menschdoms ontleenen, derhalven, hunnen oorſprong, uit het licht der Rede, uit de Openbaaring, of uit de Burgerlyke Wet; en de kunde van de Wet der Natuure wyst de eindpaalen aan.

't Is door de beoefening van de Wet zelve, dat de Mensch

Mensch de byzonderheden leert van elk deezer volſtrekte Pligten omtrent het Opperweezen, omtrent zich Zelven, en den Naasten: niet alleen in dien ſtaat, in welken hy de grootst mogelyke vryheid geniet; maar ook in den ſtaat der Maatſchappye met zyne Medemenſchen: een ſtaat hen zo natuurlyk. En, naardemaal hy, zo lang hy op deeze aarde leeft, zich omringd vindt van eene menigte andere weezens, bezielde en onbezielde, welke de Schepper daar geplaatst heeft, en onderhoudt tot onderſtand van het algemeene Stelzel, volgens de oogmerken der oneindige Wysheid, is het blykbaar, dat de Mensch desgelyks volmaakte of onvolkomene Pligten heeft waar te neemen, omtrent alle deeze andere Schepzelen; Pligten, welke de Wet der Natuure hem aantoont, en de noodzaaklykheid van wier verpligting zy ten vollen bewyst.

TWEE OOGUITPUILINGEN OF TEGENNATUURLYKE VERGROOTINGEN VAN DEN BOL VAN HET OOG. *Door den Heer* MARCHAN, *Oculist.*

(*Uit het Fransch.*)

DE Dogter van den Heer GUEZET te Saint-Lo, tien jaaren oud, hadt een byblyvende Oogontſteeking op beide oogen, welke zo zeer toenam, dat 'er het regter oog geheel door bedorven en zo mismaakt wierdt, door de ongemeene grootte welke het ongevoelig hadt gekreegen, dat het veele lynen buiten het oog uitpuilde, en door de oogleeden niet meer kon bedekt worden.

Het linker oog hadt dit niet, en was nog van natuurlyke grootte; doch de geſtadige vloeijingen, welken het leedt, en de menigvuldige traanen, welken 'er over rolden, hadden vlekken, (*albugo*) op het doorzichtig hoornvlies gemaakt, waar door het gezicht van dit laatſte merkelyk was verminderd.

Na het onderzoek van de oogen van dit kind, maakte Ik my gereed om het regter oog te opereeren, en zyne grootte te verminderen.

Ik maakte een ſteek en een halve ſneede in het doorzichtig hoornvlies, met een werktuig waar van het blad vry gelyk is aan dat van een lancet in een hegt vastgezet; ik rigtte de punt naar den oogappel, en ſtiet haar door

door tot in het glasagtig lichaam, om de celletjes aan ſtukken te ſnyden, en den uitloop van een gedeelte van dat vogt te bevorderen. Deeze Operatie werdt verrigt in het byzyn van den Heer SIMON Meester Chirurgyn van de gemelde ſtad.

De verbanden zyn zeer eenvoudig geweest. Ik leidde op het oog een drukdoek natgemaakt in water, waar by Ik een vierde Brandewyn gemengd had. Den tweeden dag opende Ik het oog van de Lyderes, waar aan zy weinig pyn gevoeld hadt. Ik bezag de plaatſe waar ik myne inſnyding had gemaakt, en bevond dat ze reeds wederom geheeld was. Ik deed in dit oog vallen eenige druppen van een vogt zamengeſteld uit witte Wyn, Aloë en *Crocus metallorum*. De oogleden liet Ik betten met twaalf druppen *Extract van Saturnus*, met een glas water vermengd. Ik verzuimde geene middelen om de zwelling en toevloeijingen, welken dikwils op dit deel vielen, te beletten. De huis-baden, 's morgens en 's avonds gebruikt, de hui, welke Ik buikopenend maakte, en de poeders van pisſebedden, werden gegeeven.

Door deeze en de gemelde plaatsmiddelen herſtelde Ik dit oog tot de natuurlyke grootte van het andere, waar van het gezicht zeer verminderd was, gelyk Ik reeds gezegd hebbe door de vlekken, welken byna geheel verdweenen zyn, door een herhaald gebruik, driemaal op een dag, van het bovengemelde vogt, telken reize drie druppen, met eenige tusſchenpoozing tusſchen den eerſten, tweeden en derden drup.

Met deeze eenvoudige behandeling verdreef Ik de gezegde grootte van het eene, en het gezicht van het andere oog werdt zo verre herſteld, dat de Lyderes de kleinſte voorwerpen zeer gemaklyk kon onderſcheiden.

In December van het jaar 1767, had Ik gelegenheid, te Utrecht, een jonge Dogter met naame *Perſide Flammette*, van veertien jaaren, te behandelen, die ſedert haare geboorte een zeer groote uitpuiling hadt van het regter oog, welke haar zeer misſtondt: het was viermaal zo groot als het natuurlyk gezond oog. Ik opereerde haar en ſtak myn inſtrument naar het buitenſte zydelyke deel van het oog, de punt drukkende in het binnenſte van den bol; 't welk gelegenheid gaf tot een aanmerklyken uitloop van de vogten welken 'er in vervat waren. Het glasagtig lichaam was zo vloeibaar geworden als het waterig vogt. Het kristallyn viel met het glasagtig vogt uit, en

was

was zeer verduisterd, en zo hard dat het de drukking van de vingers genoegzaam wederstond.

Na deeze opening van den bol was het oog zeer ingekrompen. Ik leidde 'er een drukdoek op, bevogtigd in water van Kaasjes-blaaden, waar by Ik eenige druppen Brandewyn gemengd had. Den volgenden nagt ontstondt 'er eenige bloeding, welke my te meer verwonderde, om dat 'er onder de Operatie geen' bloedstorting was geschied. Zy was niet zwaar, evenwel zo dat ze de drukdoeken en het verband hadt natgemaakt; en dit gebeurde nog twee of driemaalen. Ik schreef deeze bloeding alleen toe aan de kwetzing van de middenpunts slagader van den bol, te meer om dat 'er eenige klonten gemaakt waren, welken hard waren; zo dat 'er een gedeelte van was gebleeven binnen den bol, en het ander uitgeloopen door de gemaakte opening. Ik hield aan met het opleggen van drukdoeken in water van *Altbea* bevogtigd, benevens kleine dunne wieken, met het *Ung. Basilicon* en roode *Precipitaa* besmeerd, om deeze tegennatuurlyke grootte nog meer te doen slinken. Geduurende de eerste dagen van het verband, waren de oogleden zeer gezwollen en ontstoken. Hier op volgde een ryklyke verettering; en het oog en de oogleden krompen geheel in, tegen den dertigsten dag; zo dat, de bol bykans een derde kleiner geworden zynde dan het natuurlyke, dit my gelegenheid gaf tot inzetting van een glazen oog, 't welk de gedaante, beweeging en de kleur hadt van het natuurlyk oog.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN OTTER.

(*volgens* BUFFON.)

DE *Otter* wordt door de Grieken Ἔνυδρις, door de Latynen *Lutra*, *Lytra*, *Lutris* en ook *Lutrix* geheeten; de Italiaanen noemen hem *Lodra*, *Lodria*, *Loutra*; de Franschen *Loutre*; de Spanjaarden *Nutria*; de Duitschers *Fischotter*; de Zweeden *Witter*; de Poolen *Wydra*; en de Savoijaarden *Leure*.

De *Otter* behoort onder de Verslindende Dieren; doch is meer op Visch dan op Vleesch gesteld; zelden verlaat hy de oevers van Meeren en Rivieren, en verslindt zomtyds den Visch in de yvers. Hy is bekwaamer tot zwemmen dan eenig-

ander Dier, en gaat daar in zelf den *Bever* te boven; deeze laatstgemelde heeft alleen de agterpooten gevliesd; daar zo wel de voor- als de agterpooten van den *Otter* gevliesd zyn: hy zwemt bykans zo snel als hy loopt. De *Otter* onthoudt zich niet aan Zee gelyk de *Bever*; maar meest in versch water, de Rivieren ver op en af zwemmende. Dikmaals blyft hy vry langen tyd geheel onder het water; doch komt eindelyk weder boven om adem te haalen. Eigenlyk gesprooken is de *Otter* geen Dier van beiderlei leeven, dat is, een Dier 't geen even goed in 't water als in de lugt zich kan onthouden; niet geschikt zynde om in de eerstgenoemde hoofdstoffe te leeven; daar hy omtrent op dezelfde wyze als de Landdieren adem haalt; zyne onbekwaamheid om het lang onder water uit te harden blykt ten vollen daar uit, dat, wanneer hy den Visch nazettende, in teenen fuiken vervalt, hy verdrenkt; geen tyds genoeg gehad hebbende, om door het stukken byten der teenen zich een open weg te baanen. — Hy heeft tanden gelyk die van een *Bontsm*; doch grooter en sterker naar evenredigheid zyns lichaams. By gebrek aan *Visch*, *Kikvorschen*, *Waterrotten*, of ander hem geliefd voedzel, eet hy den bast der Boomen aan den waterkant, of ook het teder eerst uitspruitend gras in 't Voorjaar; de koude schroomt hy even min als het nat.

Het Wyfje is ritzig in den Winter en brengt haare jongen voort in Maart, het getal der jongen is doorgaans drie of vier. De jonge *Otters* zien 'er veel leelyker uit dan de oude. De kop is wanschaapen, de ooren staan laag, de oogen zyn klein en bedekt, en donker van opslag, de beweeging zylings, de geheele gedaante onedel, en een geluid, 't welk enkel werktuiglyk voorkomt, en zy alle oogenblikken herhaalen, schynt een allerdomst Schepzel aan te duiden; nogthans wordt de *Otter* met den tyd schrander, ten minsten afgerigt genoeg om met groot voordeel jagt te maaken op de *Visschen* en dezelve te vangen, die, wat het Instinct betreft, verre voor de andere Dieren moeten wyken. — Maar ik kan zeer bezwaarlyk gelooven, dat de *Otter* de bekwaamheden van den *Bever* zou hebben; nog ook de vermogens die GESNER aan hem toeschryft op het gezag van ALBERTUS MAGNUS, BELLONIUS, SCALIGER en OLAUS MAGNUS, hier in bestaande dat hy altoos op 't hoogst der rivieren begint met visch rooven, om te gemaklyker af te zakken en niets te doen te hebben dan zich met den stroom te laa-

lusten afdryven, wanneer hy een goeden maaltyd gedaan heeft en verzadigd is van de vangst; dat hy voor zich een verblyfplaats gereed maakt, met een affchutzel daar in, om geen hinder van 't water te hebben; dat hy een grooten voorraad van Visch by een brengt, tegen een ſchaarſchen tyd; en, eindelyk, dat hy getemd en afgerigt kan worden om Visch voor zyns Meesters keuken te vangen (*).

Wat ik 'er van weet beſtaat hier in, dat de *Otters* geen byzondere verblyfplaats voor zich vervaardigen, maar het eerſte hol 't welk zich voordoet, aan den wortel van Populieren, Willigen, en de ſpleeten der Rotſen, betrekken; dat zy de jongen werpen op legers van dunne takjes en gras gemaakt; dat men in hunne holen Vischkoppen en Vischgraaten vindt; dat zy dikmaals van verblyfplaats veranderen; dat zy, na het verloop van zes weeken, of twee maanden de jongen met zich neemen of laaten uitgaan; dat de zodanige, als men ondernomen heeft tam te maaken, poogingen deeden om te byten zelf toen ze nog melk kreegen, en nog niet in ſtaat waren om Visch te eeten; dat ze, binnen weinig dagen, tammer wierden, misſchien om dat ze zich in eenen zieklyken en zwakken ſtaat bevonden; dat zy, wel verre van gemaklyk aan een tam leeven te gewennen, ſtierven, als men ze daar toe opbragt; dat, eindelyk, de *Otter* natuurlyk wild en wreed is, en in een vyver even eens te werk gaat als de *Bontſen*, in een Hoenderhok, veel visch, dien hy niet kan op eeten, dood byt, en 'er ſlegts één enkelden in zyn bek mede neemt.

Het hair van den *Otter* valt zelden uit; zyn wintervagt is nogthans bruinder en wordt duurder verkogt dan die hem des Zomers dekt, en levert goed Bontwerk uit. Zyn Vleesch is eetbaar, doch heeft een Vischſmaak of liever het ſmaakt grondig. Zyn hol ſtinkt van de rottende overblyffels van Visch, en hy zelf heeft een kwaaden reuk.

De

(*) [Dat dit laatſte niet ongegrond door den Heer GESNER bygebragt zy, blykt uit een Berigt van den Heer JOHAN LOW Med. Doct. op de Koninglyke Hoogeſchool te *Lunden* in *Schonen*, medegedeeld aan de Academie der Weetenſchappen te *Stokholm*, over *de Kunst om de Otters leevendig te vangen*, tam te maaken, en zo af te rigten dat zy Visch aanbrengen. Zie de *Uitgez. Verh.* by HOUTTUIN. II Deel. bladz. 61.]

De *Honden* maaken gaarne jagt op den *Otter*, en haalen dien gemaklyk op, wanneer hy ver van zyn Hok af is; doch als ze hem aantasten, verdeedigt hy zich, en byt wreedlyk, ja zomtyds met zulk een geweld dat hy de pooten verbrysselt, en gedood moet worden, om den Hond te redden. De *Bever*, nogthans, die geen sterk Dier is, jaagt den *Otter*, en staat hem niet toe te woonen ter plaatze, waar hy zich onthoudt.

Deeze soort van Dieren, zonder dat ze zeer talryk is, ontmoet men door gansch *Europa*, van *Zweeden* tot *Napels*, en men treft haar desgelyks aan in *Noord-America*. Zy was wel bekend by de *Grieken*, en wordt, waarschynlyk, onder alle gemaatigde lugtstreeken gevonden, boven al op waterryke plaatzen: want de *Otter* kan in geen brandende zandwoestynen, of dorre wildernisen woonen, desgelyks vermydt hy onvischryke rivieren, en die zeer veel bevaaren worden. Ik geloof niet dat de *Otter* in zeer heete Landstreeken voorkomt: want de *Jiya* of *Carigueibeju*, dien men den *Otter* van *Brazil* genaamd heeft, en ook gezien wordt te *Cayenne*, schynt wel eene soort van *Otter* te weezen, doch van de onze verschillende; terwyl de *Otter* van *Noord-America* in alle opzigten naar die van *Europa* gelykt, uitgenomen dat de vagt zwarter en schoonder is dan die der *Zweedsche* en *Moskovische Otters*.

BRIEF OVER DE BYEN, *aan de Heeren Schryveren van het* Journal des Sçavans, door den Heer BONNET, *Lid der Academien van Londen en Berlin*, &c. &c.

EEnige jaaren geleden is 'er, onder 't opzigt des Keurvorsts van *Saxen*, te *Klein Bautzen*, in den *Opper-Lausnits*, eene Maatschappy van Natuurkundigen opgeregt, welke eeniglyk ten oogmerke heeft, zich op het beoefenen van de Natuurlyke Historie der *Byen* toe te leggen; deeze Maatschappy heeft reeds verscheide geoefende Waarneemers, Liefhebbers en Medestanders, van allerlei rang en Sexe. In dezelve is eene zonderlinge ontdekking gedaan over de natuur van de *Koningin der Byen*; door den Heer SCHIRACH, Pastoor van *Klein Bautzen*, en Secretaris van de *Maatschappy der Byen*; hy heeft my des kundschap laaten toekomen in een' Brief, gedagtekend den 16 October 1769, ik zal 'er het hoofdzaaklyke van mededeelen, met eenige aanmerkingen my, te dier gelegenheid, te binnen geschoo-

ten.

ten. Deeze bekwaame Waarneemer dunkt my, eene der zeldzaamſte en gewigtigſte ontdekkingen gedaan te hebben, welke men in de Natuurlyke en Huishoudelyke Historie kan verwagten.

't Is de vermaarde DE REAUMUR, aan wien wy de zekerſte kundigheden over de *Byen* verſchuldigd zyn. Men kan, in de *Mémoires* V, VIII, IX en XL van het V Deel, zyner *Hiſtoire des Inſectes*, en zeer kort in de Voorreden zien, alles wat zyne naſpeuringen hem, wegens dit onderwerp, geleerd hebben. Ik zal my bepaalen, om hier de gewigtigſte en weezenlykſte waarneemingen, beknoptlyk, op te geeven, zy zullen genoegzaam weezen om ons te doen oordeelen over de nieuwe ontdekkingen, die het onderwerp van deezen Brief uitmaaken.

De Heer DE REAUMUR ſtelt, dat men in elke Korf doorgaans maar één *Wyfje* heeft; deeze *Bye* is het aan welke de Ouden, min kundig dan de hedendaagſche in de Natuurlyke Historie deezer Diertjes, den naam van *Koning* gegeeven hebben; terwyl zy eene *Koningin*, en, naauwkeurig geſprooken, de *Moeder* haars Volks is. Zy legt in een jaar, dertig, veertig of vyftig duizend Eitjes. —— Behalven deeze vindt men in eene Korf twee andere ſoorten van *Byen*, de *Hommels* en de *Werkbyen*, of *Arbeidſters*, die men ook *geenerleien* of *zonder Sexe* heet.

De *Hommels* zyn de *Mannetjes*; hun getal is zomtyds zes of zeven honderd, zy verzamelen noch Wasch, noch Honig, en de Heer DE REAUMUR heeft gedagt, dat zy alleen dienden om de *Koningin* en de andere *Koninginnen*, welke, in den Voortyd uit haar voortkomen, te bevrugten. Hy beſchryft, in 't breede, de minnaaryen van de Koningin; hy ſtemt toe geene weezenlyke paaring te hebben kunnen ontdekken; maar gelooft 'er genoeg van gezien te hebben, om te mogen ſtellen, dat de Koningin der *Byen* bevrugt wordt, door de *Hommels*, welker koelheid zy door haare liefkoozeryen heeft weeten te overwinnen. Hy wordt in dit zyn gevoelen verſterkt door het waarneemen van den grooten toeſtel der werktuigen, tot de voortteeling dienende in de *Hommels*, als mede door zyne naſpeuringen op de eigenlyke *Hommels* of *Horſels*, en derzelver weezenlyke vermenging.

Het gros des Volks maakt de *Werkbyen* uit, en zyn over 't algemeen onder den naam van *Byen* bekend; zomtyds beloopt derzelver getal in eenige Korven op veertig of vyftig duizend. Deeze draagen den naam van *Werkbyen*;

naardemaal zy al den arbeid, die in de Korf te doen valt, verrigten. Zy verzamelen Honig en Wasch; zy zyn het die de Honigraaten, waar in eene zo keurige wiskunde doorſtraalt, vervaardigen; zy voeden de Jongen en draagen zorge voor alle behoeften. Men heeft ze ook *Geenerleien* geheeten: dewyl men in hun geene kenmerken van eenige Sexe ontwaar wordt.

Deeze drie ſoorten van *Byen*, welke men in één Korf vindt, zyn alle onderſcheiden van grootte. De Wormpjes, waar van deeze drie ſoorten voortkomen, moeten, overzulks, opgekweekt worden in celletjes daar aan geëvenredigd. De *Werkbyen* vervaardigen, te dier oorzaake, celletjes van drieërlei onderſcheidene afmeetingen. De kleinſte dienen ter wiege aan de Wormpjes, die *Werkbyen* moeten worden; de grootere ſtrekken om de Wormpjes, die *Mannetjes* zullen weezen, te huisvesten: want deeze zyn langer en dikker dan de *Werkbyen*; nog veel grooter dan de laatstgemelde zyn de celletjes, geſchikt om de Wormpjes te bergen, waar uit de *Koninginnen* ſtaan voort te komen: ook hebben zy eene andere gedaante en een anderen ſtand. Het is bekend dat de gewoone celletjes kleine zeskante huisjes zyn, die, van drie ruiten gevormd, ſpits uitloopen; en bykans evenwydig met den gezigteinder ſtaan: doch de celletjes der aanſtaande *Koninginnen* ziet men rechtſtandig geplaatst, en zweemen in gedaante naar een kleine peer. Zy zyn zeer ſterk van maakzel, en de Heer DE REAUMUR heeft uitgerekend, dat het Wasch, gebezigd om één celletje voor eene *Koninginne* te vervaardigen, genoegzaam zou weezen om honderd vyftig gewoone celletjes te maaken. Men weet met welk eene wonderbaare ſpaarzaamheid de *Werkbyen* het Wasch beſteeden om de zeshoekige huisjes toe te ſtellen; in tegendeel ſchynen zy verkwistend, wanneer zy de celletjes voor de *Koninginnen* bouwen; deeze zyn na onderen open, en de Worm, daar in gehuisvest, ligt met den kop na beneden.

De geſtalte of de onderſcheide grootte des lichaams, en de Sexe zyn de eenige kenmerken niet, die de drie ſoorten, welke het Gemeenebest, of, wil men 't liever zo noemen, de Alleenheerſching der *Byen* uitmaaken, onderſcheiden. Men heeft lichaamsdeelen eigen aan een deezer rangen, die men in de twee andere niet ontdekt. Men merke wel op, dat deeze de werktuigen zyn, noodig tot het verzamelen van Wasch en Honig, tot het vervaardigen der celletjes, en den anderen arbeid in de Korf noodzaaklyk.

Dee-

Deeze werktuigen, de aandagt eens keurigen Natuuronderzoekers zo overwaardig, zyn alleen verleend aan de *Werkbyen*; de *Koninginnen* en de *Hommels*, die niet arbeiden, hebben de werktuigen niet, welke hun van geen nut zouden weezen. —— 'Er zyn deelen, die men in alle de drie rangen vindt, doch in allen dezelfde evenredigheid niet hebben; de Trompen en de Wieken ſtrekken daar van ten voorbeelde. De Wieken der *Koninginne* zyn niet grooter dan die der *Werkbyen*, ſchoon haar Lichaam veel langer zy; ook is haare Tromp veel korter, *enz.* Men kan in 't breede by den Heer DE REAUMUR leezen over deeze onderſcheidende merktekens, welke tegenswoordig zo weezenlyk niet zyn, als ze hem hebben toegeſcheenen, gelyk wy ſtraks zullen zien. Deeze Natuuronderzoeker dagt, dat de drie onderſcheide rangen van drieërlei ſoorten voortkwamen van Eitjes, door de *Koningin* gelegd in celletjes van drie onderſcheide afmeetingen, in de keuze van welke zy zich nimmer bedroog.

Het Wasch en de Honig, waar mede de *Byen* zich voeden, maaken het voedzel niet uit, 't welk zy aan de Wormpjes geeven; dit beſtaat in eene ſoort van lymerig vogt, 't geen zy, zo ten aanziene van de hoeveelheid als van de hoedanigheid, ſchikken naar den ouderdom der Wormpjes. Dit voedzel wordt gebragt in elk der celletjes, waar een Wormpje huisvest, dat altoos 'er genoegzaamen voorraad van heeft. —— Doch thans is veel opmerkenswaardiger, dan men voorheen gedagt heeft, het onderſcheid ontdekt in het voedzel der Wormpjes, die in *Koninginnen*, en die in gemeene *Byen* ſtonden te veranderen. Aan de eerstgemelden wordt dit lymerig vogt, naar evenredigheid, veel overvloediger toegedeeld dan aan de laatstgenoemden. Ook verſchilt het zeer duidelyk in hoedanigheid. De Heer DE REAUMUR, ontdekte 'er eenen zuikeragtigen ſmaak in, welken hy in het andere niet vondt; doch hy dagt niet dat deeze geringe waarneeming, ten eenigen dage, van zeer veel gewigts zou worden.

Het voornaam onderwerp der naſpeuringen van den Heer DE REAUMUR was, om het heimlyk beginzel van het Staatsbeſtuur of van de Staatkunde der *Byen* te ontdekken. Hy heeft over dit aangelegen ſtuk zeer beſliſſende proeven gedaan, en die een groot licht verſpreid hebben, over verſcheide byzonderheden, door zyne Voorgangers in de Natuurlyke Historie niet opgehelderd. Hy ontdekte, dat indien men eenen nieuwen zwarm, eerst in de Korf ge-

plaatst, van zyne *Koningin* beroofde, alle de *Byen* werkloos bleeven, en veel liever door gebrek omkwamen, dan dat zy het minſte honingraatje vervaardigden; maar dat, wanneer men eene *Koningin* aan eenen Zwarm, daar van beroofd, toevoegde, alle de *Byen* terſtond beginnen te werken, en zo veel te yveriger daar in voortgaan als de *Koningin* vrugtbaarder zal weezen. Eindelyk dat de *Werkbyen* voor die Wormpjes, welke zy niet voortgebragt hebben, noch hebben kunnen voortbrengen, dezelfde zorg draagen als de Moeders van meest alle ſoorten van Dieren voor hunne Jongen betoonen.

Schoon men doorgaans in ééne Korf maar ééne *Koningin* hebbe, is 'er een tyd, op welken men 'er meer in vindt, dit is de Zwarmtyd. 't Is bekend, dat, in de Maanden Mey en Juny, uit elke Korf één of meer Volkplantingen trekt, die elders eene verblyfplaats zoeken, welke de Landlieden voor haar bereiden. Deeze Volkplantingen noemt men *Zwarmen*. Elke Zwarm wordt aangevoerd door eene *Koningin*, die haare geboorte verſchuldigd is aan de *Koningin* van de Korf, uit welke zy is uitgegaan. Deeze *Koningin* brengt dus verſcheide *Koninginnen* voort, ieder geſchikt om een *Zwarm* te geleiden. Het gelukt, egter, elk haarer niet om een nieuw Gemeenebest op te rigten; zulks hangt af van het getal der bewoonderen in de Moederkorf: wanneer deeze ſterk bevolkt is, kan zy verſcheide Volkplantingen uitleveren; doch anderzins komen 'er maar één of twee Zwarmen uit voort. In 't laatſte geval gebeurt het zomtyds, dat 'er veele Jongen in de Moederkorf blyven. De Heer DE REAUMUR begeerde te weeten, welk het lot was dier *Koninginnen*, die zich niet aan 't hoofd van eenen Zwarm hadden kunnen plaatzen, en zyne waarneemingen hebben hem geleerd, dat die overtollige *Koninginnen* altoos tot ſlagtoffers dienen: derwyze dat 'er nooit meer dan ééne in de Korf overblyft. Op verſcheide tyden heeft hy de proeve genoomen om in ééne Korf, een grooter aantal Koninginnen te plaatzen, en ſteeds bevonden hoe zy, naa 't verloop van eenige dagen, verdelgd waren; doch niet kunnen ontdekken op welk eene wyze; en deeze byzonderheid behoort tot de nog onbekende.

Men moest op de *Byen* nog eene hoofdproeve doen, door den Heer DE REAUMUR nog niet te werk geſteld; hier in beſtaande, dat men de Koningin neeme uit een Zwarm, wel voorzien van Honingraaten en *Broed*, (dus noemt men de celletjes, die de Eitjes of Wormpjes bevatten.) Ik heb deeze proeve aan-

ge-

geduid in het vyf- en-twintigſte Hoofdſtuk van het Elfde Deel myner *Contemplation de la Nature* (*), waar ook eenige andere door my zyn opgegeeven, die niet min verdienden genomen te worden. Ik heb het gewaagd, in dat Hoofdſtuk, eenige nieuwe inzigten, over de Staatkunde der *Byen*, voor te draagen, en in het voorgaande haare Huishouding kortlyk geſchetst. Ik wys den Leezer derwaards, en haast my om tot de ontdekking te komen, welke ik hier mededeel. —— Zy is de vrugt des arbeids van eene Maatſchappy eenigſlyk tot deeze ſoort van waarneemingen geſchikt. Met welk een genoegen zou een SWAMMERDAM, een MARALDI, een REAUMUR, zodanig eene oprigting aanſchouwd hebben, die zy zeker niet voorzagen; en hoe zeer zou de *Maatſchappy der Byen* 'er opgeſteld geweest zyn, om hunne beroemde naamen op de lyst dier nieuwe ARISTOMACHUSSEN te plaatzen (†)? Welke voortgangen zou de Natuurlyke Historie niet maaken, indien men ze dus in haare kleinſte byzonderheden naging, en hier en daar Maatſchappyen oprigtte, die bepaald bleeven by een enkelen dier takken! De Natuurkundigen, die te gelyk de hoofdtakken van dien onmeetlyk grooten boom poogen te omvatten, denken niet dat zy geen honderd armige BRIAREUSSEN zyn.

De Eerwaarde SCHIRACH te *Klein Bautzen*, heeft toevallig geleerd, dat elk gedeelte des *Broeds* eene *Koningin* kan uitleveren, zelfs dan wanneer men 'er geen *Koninginnetje* in vindt; hy dagt ook altoos in elk gedeelte des *Broeds* een Ei te zullen ontdekken, 't welk het beginzel van eene *Koninginne Worm* in zich beſloten, dat het Inſtinct der *Byen* dit Ei wist te onderſcheiden. Om des verzekerd te worden, vervaardigde hy twaalf kleine houten kistjes; hy ſneedt uit eene Korf een ſtuk *Broeds* vier duimen in 't vierkant, in 't welke zich Eitjes en Wormpjes bevonden. Dit kleine ſtukje *Broeds* plaatſte hy in een dier houten kistjes, in zulker voege dat de *Byen* het van alle kanten konden bedekken, en eenigermaate de Eitjes en Wormpjes broeden; vervolgens ſloot hy eenige *Werkbyen* in dit kistje, en handelde met de elf overige op dezelfde wyze.

Twee

(*) Dit Hoofdſtuk zullen wy den Leezeren onzer *Letteroefeningen*, vervolgens, mededeelen.

(†) Volgens het verhaal van CICERO en PLINIUS hadt de Wysgeer ARISTOMACHUS zestig jaaren lang niets anders gedaan, dan zich op de *Byen* toegelegd.

Twee dagen hieldt hy die kistjes geflooten; hy wist reeds dat dit kleine Volk, bezig om eene nieuwe Koningin te verkiezen, opgeflooten moest weezen: op den derden dag opende hy 'er zes, en zag dat de *Byen* in alle die kistjes eenen aanvang gemaakt hadden met het bouwen van celletjes voor de *Koninginne*; en in elk dier celletjes een Wormpje vier dagen oud, en 't geen zy niet hadden kunnen kiezen dan uit de Wormpjes, geschikt om in *Werkbyen* te veranderen; in eenige dier kistjes hadt men één, twee, ja drie celletjes voor eene *Koningin* geschikt.

Op den vierden dag deedt hy de overige kistjes open, en telde 'er desgelyks één, twee, ja drie celletjes voor *Koninginnen* in dezelve. In deeze zat een wormpje van vier of vyf dagen, geplaatst in 't midden van een grooten overvloed van lymerig voedzel (*). Het moeide den Waarneemer dat de *Byen* de wormpjes boven de Eitjes gekoozen hadden, om zich *Koninginnen* te verwekken. Hy begeerde de Eitjes te kennen, waar uit de *Koninginne wormpjes* voortkwamen. Hy plaatste voor zyn Microscoop, eenige dier Wormpjes, die in *Koninginnen* stonden te veranderen, en desgelyks ook Wormpjes, die, by hunne verandering, gemeene *Byen* zouden weezen; hy nam zeer nauwkeurig de maat van beide, en deedt, wat hy kon, om, waar 't mogelyk, eenig verschil tusschen dezelve te ontdekken; doch hy vondt het niet, hy verzogt een zyner Vrienden, een Natuurkundige, die twee soorten van wormpjes met elkander te vergelyken, hy wendde alles aan; doch zag niets meer dan de Eerwaarde SCHIRACH.

Weinig dagen daar naa nam die Heer uit de twaalf kistjes de Raaten daar in opgeflooten, en zette 'er andere in gelyk aan de voorgaande, en floot ze weder digt; naa 't verloop van twee dagen, wilde hy zien of de *Byen* zich liever bediend hadden van de Eitjes, dan van Wormpjes van drie dagen; doch hy besloot ze met werken te laaten voortgaan, en vondt, na het verloop van zeventien dagen, in zyne twaalf kistjes, vyftien leevende en schoone *Koninginnen*.

Hy hadt deeze proeve in de maand Mey gedaan, en liet zy-

(*) Dit lymerig vogt was geelagtig, en gelyk aan 't geen de Heer DE REAUMUR altoos in de celletjes der *Koninginnen* gevonden hadt, het scheen zamengesteld uit Honig en eene melkagtige zelfstandigheid, gelyk aan die welke men uit de lichaamen der grootste Wormen ziet voortkomen als men ze opent.

zyne *Byen* een groot gedeelte van den Zomer voort arbeiden: hy kon een voor een deeze zyne *Byen* tellen, en ontdekte 'er geen enkelen *Hommel* of *Mannetje* onder, niet te min werden de Koninginnen bevrugt, en bragten Jongen voort.

Onze Waarneemer herhaalde de proeve in zes andere kistjes aan de eerſte gelyk. Hy beſchryft derzelver maakzel in zyne *Hoogduitſche werkjes*: en dewyl hy zeker wilde gaan of de *Byen* zich *Koninginnen* konden verwekken, indien zy maar enkel Eitjes hadden, droeg hy zorg om in drie zyner kistjes alleen zodanige ſtukjes Broed te doen, in welke niets anders dan Eitjes waren. Wanneer hy vervolgens deeze kistjes open deedt, zag hy, dat de *Byen* geene ſchikking gemaakt hadden tot het voortbrengen eener *Koninginne*. Dus was het niet geſteld met drie andere kistjes, waar in hy *Broed* gedaan hadt, vervuld met Wormpjes van drie of vier dagen. Elke kleine Zwarm bevondt zich onder zyne *Koningin*, uit een dier Wormpjes voortgekomen.

De Eerwaarde SCHIRACH herhaalde deeze zonderlinge proefneeming alle de maanden van 't Jaar, en zelf in de maand November, wanneer men weet dat de *Byen* noit zwarmen, en wanneer zy, gevolglyk, geene Moeders of overtollige *Koninginnen* noodig hebben, en telkens kreeg hy de ſchoonſte *Koninginnen*. Hy ging zelf zo vast op het wel gelukken deezer proeven, dat hy zich door een zyner Vrienden één enkeld leevend Wormpje, in een gewoon celletje opgeſlooten, hebbende doen geeven, aan zyne *Byen*, door middel van dit één Wormpje, eene *Koningin* verzorgde, zy verdelgden alle de andere Wormpjes der gemeene *Byen*, en alle de Eitjes in dit ſtuk *Broed* begreepen.

De Heer DE REAUMUR hadt gezegd, dat de *Koningin der Byen*, één, vier, zes, ja tot vyftien Eytjes toe lag, waar uit één of meer Koninginnen te voorſchyn kwamen, en deeze bewyzen toonen, dat elk Wormpje van gemeene *Byen* eene *Koningin* kan uitleveren. Daar benevens verzekerde die zelfde Heer, dat de gemeene *Byen* geheel geene Sexe hadden noch Mannetjes noch Wyfjes waren: en alle deeze Proefneemingen wyzen uit, dat de Wormpjes, die in gemeene *Byen* zouden veranderd hebben, ook in *Koninginnen* kunnen veranderen.

Indien deeze *Byen* zich ſteeds bediend hadden van de Eytjes in de kleine ſtukjes *Broed* opgeſlooten, om één of meer *Koninginnen* te verwekken, zou de Heer SCHIRACH daar

daar uit hebben kunnen afleiden, dat de Koningin, in een jaar tyds, een groot getal Eytjes, tot *Koninginnen* geſchikt, voortbragt, en welke zy in gewoone celletjes plaatſte, om 'er zich van te bedienen in gevalle van nood, als de andere *Koninginnen* het leeven, door eenig toeval, verlooren hadden; boven al wanneer men in aanmerking neemt van hoe veel belangs het leeven van deeze eenige *Bye* is, voor het geheele Volk. Maar hy heeft ten minſten honderd-maalen ondervonden, dat de *Byen* een Wormpje van drie of vier dagen koozen, 't welk, volgens de gewoone wetten der geſtaltverwiſſelinge, eene gewoone *Bye* zoû geworden zyn, was het opgevoed gelyk de andere Wormpjes van zyne ſoort.

Hier uit trekt de Heer SCHIRACH dit gevolg, dat, naardemaal 'er geen Wormpje van eene gemeene *Bye* is, 't welk geene *Koningin* kan uitleveren, alle de gemeene *Byen* oorſpronglyk tot het Vrouwlyke geſlacht behooren (*); en zeer in 't klein de lichaamsdeelen bezitten, die ten kenmerke van die Sexe dienen; dat de ontwikkeling dier lichaamsdeelen weezenlyk afhangt van een zeker geſchikt voedzel, toegediend in eene verblyfplaatſe ruim genoeg dat deeze zich allerwegen kunnen uitzetten; dat, indien, in tegendeel, die twee weezenlyke vereischten, het voedzel en de ruime verblyfplaats ontbreeken, de gemeene *Bye* eene *Veſtaalſche non* blyft, tot eene altoos duurenden Maagdom geſchikt.

De Heer SCHIRACH heeft deeze zyne proefneemingen met alle omzichtigheid en gansch niet ſtellig in 't licht gegeeven; en openlyk alle Natuurkundigen, en in 't byzonder den Heer GLEDITSCH, te *Berlin*, verzogt zyne proeven te herhaalen en tegen te ſpreeken, indien zy eenen verſchillenden uitſlag mogten hebben. Te vergeefsch heeft hy twee jaaren gewagt.

De Heer DE REAUMUR ſtelde bykans de nieuwe wyze, om Zwarmen te vormen, te werke; het geen 'er de Heer BONNET van gezegd hadt, te voorgemelder plaatze van zyne *Contemplation de la Nature*, ſtrekte rechtſtreeks tot die handelwyze, en 't is die, welke de Heer SCHIRACH met de daad volgt. Hy heeft 'er 's jaarlyks veele honderden

(*) Dr. WARDER, een *Engelsman*, heeft de *Werkbyen Amazoenen* geheeten, doch niemand heeft na hem willen hooren.

den nieuwe Zwarmen door gekreegen, hy toont zulks breedvoerig in zyn laatſte geſchrift; voor 't overige bemerkt men genoeg hoe nuttig deeze proeven in de Huishouding op 't Land konnen weezen.

De voortteeling der *Plantluizen*, welk ik beweezen heb dat geſchiedt met en zonder paaren (†), heeft zeer veel gelykvormigheids met het geen onder de *Byen* plaats vindt. De *Hommels* hebben, in hunne zaadvaten eene verbaazend groote voorraad van een witagtig vogt. Het ſchynt dat dit vogt niet geëvenredigd is aan de kleinheid der teeldeelen van de *Moederbye*. Doch daar het zaadvogt, volgens myne beginzels over de *Voortteeling*, niet alleen een opwekkend maar ook een voedend vogt moet weezen, begrypt men ligtlyk, dat die groote voorraad van zaadvogt in de *Hommels* niet overtollig is op dien tyd wanneer het grootſte gedeelte der *Byen* voor den dag komt. Men één woord hier doet zich eene allerſchoonſte overeenſtemming op: want de Heer HATTORS heeft ten vollen beweezen, dat de *Moederbye*, zonder paaren, bevrugt wordt. Men heeft zyne verhandeling, daar over, gevoegd in de III Verzameling van Schriften der *Maatſchappye van de Byen*.

Maar wat is dan de dienst der *Hommels*? Waarom heeft de wyze Natuur hun met zo groot een toeſtel van ter bevrugting geſchikte lichaamsleden voorzien? Hier over kan men eenige opheldering vinden in het aangetoogene Hoofdſtuk van myne *Contemplation de la Nature*. ——— Deeze nieuwe waarneemingen, myne Heeren, kunnen gelegenheid geeven aan veele bedenkingen en byzondere beſchouwingen, welke ik de vryheid zal neemen, in 't vervolg, aan UE. mede te deelen.

(†) *Corps Organiſés* p. 303, 304. *Contemplation de la Nature* Part. VIII. Cap. VIII. Dit zullen wy onzen Leezeren mede, by gelegenheid, onder 't oog brengen.

GEDAGTEN OVER DE VOLKRYKHEID DER NOORDSCHE LANDEN, IN OUDEN TYD.

(Overgenomen uit MALLET's *Introduction a l'Histoire de Dannemarc.*)

DE Inwoonders van *Duitschland* en het *Noorden* waren gewoon, alle Voorjaaren, eene algemeene Volksvergadering te houden, op welke elk Vryman of Burger in volkome wapenrusting verſcheen, en gereed om op een krygstogt uit te gaan. Op deeze byeenkomst pleegden zy raad in welken hoek zy den oorlog zouden aanvangen; zy onderzogten welke reden van klagten 'er in gekomen waren van de onderſcheide Nabuurvolken, waar in hunne magt beſtond, en ſhunne rykdommen geleegen waren, hoe gemaklyk zy konden overwonnen worden, welk een buit 'er te haalen was, of maar eenig ongelyk te wreeken ſtondt. Wanneer zy tot den oorlog beſlooten, en het plan van hunnen veldtogt beraamden, toogen zy reeds op weg, elk met genoegzaamen voorraad van leevensmiddelen voorzien, bykans elk Man, in ſtaat om de wapens te draagen, poogde zich zo ras mogelyk by dit opgeraapt Leger te voegen. — Dit weetende, behoeven wy ons niet te verwonderen, dat 'er uit het *Noorden* geheele zwarmen Krygsknegten kwamen, zo vreeslyk door hun getal als door hunnen krygsmoed; en wy behooren hier uit niet voorbaarig te beſluiten, dat *Scandinavie* eertyds veel Volkryker was dan tegenwoordig. Ik weet wel wat men verhaald heeft van de ongelooflyk groote menigte Volks uit dat Land trekkende; maar wien is 't onbewust hoe veele Volken Geſchiedſchryvers, door alle eeuwen, overhelden om dit alles zeer te vergrooten: eenigen 'er op geſteld om de magt van hun Land op te hemelen; anderen, wanneer ze hadden moeten bukken, wilden de eer van hun Land ophouden door te beweeren dat het alleen voor de overmagt van Volk hadt moeten onderdoen: dan het meerendeel heeft zich aan die vergrooting ſchuldig gemaakt, enkel uit zugt voor het wonderbaare, geſterkt door de moeilykheid om iets zekers te bepaalen over een onderwerp, waar in de Menſchen dikwyls misſlagen begaan, zelf naa lange opſpeuringen. Daarenboven is het vry waar-

waarſchynlyk, dat verſcheide byzondere omſtandigheden by deeze beroemde Krygstogten, door de *Scandinaviers* gedaan, veel hebben toegebragt tot het in ſtand houden van den naam *Vagina Gentium*, (*Baarmoeder der Volken*) welke zeker Geſchiedſchryver aan dit Land geeft. Want daar deeze uittogten ter zee geſchiedden, kon de vaardigheid en ſpoed, met welken zy hunne verwoestingen van de eene tot de andere verſpreidden, zeer gereedlyk de Legermagten in de oogen der Volken, die zy aanvielen, vermenigvuldigen, en van verſcheide invallen, bykans op den zelfden tyd, doen ſpreeken. Indien zy, daar en tegen, te land voortrukten, vonden zy allerwegen, onder den weg, Volken zo zeer op krygsroem en roof geſteld als zy zelve, die, zich by hun vervoegende, vervolgens gehouden werden voor Volk van den zelfden oorſprong als de eerſte Zwarm, die dus allengskens aangroeide. Men hebbe daar benevens, in aanmerking te neemen, dat deeze uittogten niet alle ten zelfden tyde voorvielen; en dat, naa een Volk dus uitgeput was, 't zelve werkloos en in rust bleef tot dat het de verloore kragten weder herſteld hadt. En, dewyl de groote uitgeſtrektheid van *Scandinavia* in deeze tyden verdeeld was onder verſcheide Volken, die weinig bekend en alleen onder eenen algemeenen hoofdnaam, als die van *Gothen* of *Normannen*, (dat is Mannen uit het Noorden,) begreepen waren, kon men met geene zekerheid vaſtſtellen uit welk Land elke hoop Volks kwam, en nog minder welk eene maate van ontvolking ieder Land onderging, naa het verlies van zulk een groot getal inwoonderen.

Maar 't geen, myns oordeels, het best en meest dient om deeze talryke en geduurige overſtroomingen der *Noordſche Volken* op te losſen, beſtaat hier in, dat wy reden hebben om te gelooven, dat geheele Volken zich tot dit ſlag van heirtogten vereenden, zelf de Vrouwen en Kinders trokken met de Legers voort, wanneer een gansch Volk, of door lust tot verandering gedreeven, of door behoefte genoodzaakt, of door een zagter lugtſtreek aangelokt, beſloot van woonplaats te veranderen. Ontwerpen van deezen aart komen ons thans, wel is waar, vreemd voor; dan 't gaat vast, dat onze Voorouders de *Gothen* en *Celten* dikwyls dergelyke togten ondernamen. Ten tyde van CESAR hebben de *Helvetiers*, de oude Inwoonders van *Zwitzerland*, zich in *Gaulen* willende vestigen, hunne huizen met eigenhand in brand geſtooken, als mede zulk

zulk huisgaad 't welk niet kon medegevoerd worden, en gingen, met Vrouwen en Kinderen, op reis met oogmerk om het Land hunner geboorte nooit weder te zien. Welk eene menigte zou iemand niet wel denken dat dus een geheel Volk uitmaakte? Nogthans merkt CESAR aan, dat zy, volgens de monsterrollen der *Helvetiers* zelve, in hunne legerplaatze gevonden, in 't geheel niet meer dan drie honderd en zestig duizend uitmaakten; een zeer klein getal, zeker, in vergelyking met dat der Inwoonderen van dat zelfde Land in den tegenwoordigen tyd. De optogt der *Cimbren* was ook eene geheele Volkverplanting: want het blykt, uit het verzoek 't geen zy den Romeinen deeden, dat hun oogmerk was om nieuwe landen te hunner wooninge te zoeken. Zy, zo wel als de *Helvetiers*, namen Vrouwen en Kinderen met zich, en diensvolgens was *Cimbria* (thans *Sleeswyk* en *Jutland*,) naa deezen uittogt ontvolkt; derwyze dat het, ten einde van twee volkome eeuwen, te weeten in den tyd van TACITUS, niet in staat geweest was zich te herstellen.

De Uittogt der *Angelsaxen* verschaft ons geen min voldoende bewyzen dan de reeds gemelde. De eersten *Angelen* of *Engelschen*, die onder het geleide van HENGIST en HORSA, na *Brittanje* gingen, maakten slegts een handje vol Volks uit. De oude *Saxische Kronyk* berigt ons, dat zy niet meer dan drie Scheepen hadden, en het schynt dat hun getal maar omtrent duizend beliep. Eenige andere Zwarmen in volgenden tyd hun voetspoor bewandeld hebbende, werd hun Land eene volslaage wildernis en bleef, voor meer dan twee eeuwen, geheel ontbloot van inwoonderen: ten tyde van BEDA, van wien de Schryver der *Saxische Kronyk*, dit stuk ontleent, noch in dien staat zynde.

Laat iemand, dit alles wel gewikt en gewoogen hebbende, nu oordeelen; of het alzoos voortkwam uit overvloed van Inwoonderen, gelyk men doorgaans wil, dat de heirlegers uit het *Noorden* voortkwamen, en als voortrukkende stroomen, de Landen, waar in zy verscheenen, overdekten. Wat my betreft ik heb nimmer eenige bewyzen kunnen aantreffen, dat hunne uittogten ooit ontstonden uit gebrek aan plaats, in 't land huns oorsprongelyken verblyfplaats.

Wanneer ALBIN het ontwerp smeedde om de *Lombarden* in *Italie* te brengen, verzogt hy hulpbenden van de *Saxen* zyne Bondgenooten. Twintig duizend *Saxen* vergezelden, met

met hunne Vrouwen en Kinderen, de *Lombarden* na *Italie*, en de Koningen van *Frankryk* zonden volkplantingen van *Zwaben*, om het Land, door de *Saxen* verlaaten, te bezetten. Dus zien wy dat de *Saxen*, die men voor een van de talrykſte Volken van *Duitschland* hieldt, deeze zwakke Zwarmen niet konden laaten uitgaan, zonder hun eigen land te ontvolken; doch dit is 't nog niet alles. De twintig duizend *Saxen*, verſchil krygende met de *Lombarden*, verlieten *Italie*, en keerden, (onvermindend in getal,) in hun eigen land te rugge, 't geen zy vervuld vonden met de bovengemelde *Zwabiſche* Volkplanting. Dit veroorzaakte eenen oorlog, in weerwil van alle de vertoogen der *Zwaben*, die, gelyk een oud Geſchiedſchryver verzekert, de *Saxen* toonden, dat de beide Volken het Land onder elkander konden verdeelen, en 'er te zamen gemaklyk met elkander leeven. Ik twyfel niet of 'er waren door geheel *Saxen*, zo wel als *Scandinavia*, groote ſtreeken lands nog nimmer ontgonnen of bebouwd. Laat iemand de beſchryving leezen, welke ADAM VAN BREMEN opgeeft van *Denemarken*, in de elfde Eeuw, en hy zal overtuigd worden dat de kusten alleen bewoond, maar dat de inwendige deelen des lands geheel van ingezeetenen ontbloot waren.

Uit al het bygebragte dunkt het my vrylyk te mogen beſluiten, dat, daar allen, onder de oude *Scandinaviers*, krygshelden waren, zy gemaklyk geheel *Europa* met den ſchrik hunner wapenen konden vervullen, en langen tyd groote gedeelten daar van verwoesten, ſchoon het geheel getal der Inwoonderen veel minder geweest was dan tegenwoordig. —— Indien het anders met de zaak geleegen ware, moeten wy bekennen, dat deeze overgroote volkrykheid niet wel kan overeen gebragt worden, met het geen de Geſchiedkunde ons berigt, van de zeden, gewoonten en beginzels der oude *Scandinaviers*, of met de rechtmaatigſte begrippen van Staatkunde ten opzigte van 't geen den waaren voorſpoed eens Volks uitmaakt. Want wy kunnen hun zulk eene meerderheid in getal van Inwoonderen boven ons niet toeſchryven, zonder hun, ten zelfden tyde, eene evenredige uitmuntenheid in gewoonten, zeden, burgerlyke inſtellingen, en ſtaatsbeſtieringen, toe te kennen, als zo veele kragtdaadig werkende oorzaaken van de goede of ſlegte geſteltenis aller Maatſchappyen, en gevolglyk om hunne meerdere of mindere maate van bevolking. Maar wie kan zich diets maaken, dat in deeze woeste tyden, wanneer de menſchen weinig zaaiden en maaiden, wanneer zy geene andere keuze hadden, dan zich aan den verwoestenden

krijg over te geeven, of in even verderflyke ledigheid te leeven, wanneer elk klein Volkje vernield werd door ſcheurringen, oproeren en onderlinge wraakneemingen, of door de oorlogen der vyanden van buiten, wanneer zy van bykans niets anders dan van den roof leefden, en gene andere wallen te hunner verdeediging bezaten, dan wyd uitgeſtrekte wildernisſen, wie, zeg ik, kan zich diets maaken, dat zulk een ſtaat als deeze, gunſtiger is ter voortplanting van het menschlyk geſlacht, dan een ſtaat waar in iemands perſoon en goederen zich in veiligheid bevinden, waar in de velden met akkerlieden overdekt, en de ryke Steden een groot getal geruste inwoonders voeden, waar in het Volk, langen tyd, de zoetigheden des vredes geniet, en alleen een klein getal aan de vernielingen des oorlogs is blootgeſteld; en, eindelyk, waar in de koophandel, de handwerken, en de kunſten zo veele bronnen van voorraad zyn, en medewerken met de natuurlyke neiging om te wasſen en te vermeenigvuldigen, welk door de vrees van behoefte alleen kan geſtuikt en wederhouden worden.

BRIEF UIT LYON VAN DEN 31 MEY, AANGAANDE EEN DUBBELE MOORD TUSSCHEN EEN MINNAAR EN ZYNE BEMINDE.

(*Gazette Litteraire. Juill.* 1770.)

Hier is een zeer beklaaglyk voorval gebeurd. Een Italiaan, met naame *Faldoni*, een Schermmeester, een geweldige inſpanning van kragt gedaan hebbende in eene van zyne oefeningen, vermaanden de Heelmeesters hem zich te bereiden tot den dood, welke niet verre af kon zyn. Dees ongelukkige was ſedert eenigen tyd driftig verliefd geweest op een jonge Juffrouw, welke hem met gelyke vuurigheid beminde. De uitſpraak der Chirurgyns verwekte terſtond aendoeningen van wanhope tusſchen deeze twee geliefden. De Italiaan, jaloers, kon niet gedoogen dat zyne minnaares na hem overbleef; en zy betuigde hem niet te kunnen overleeven. Op deeze verzekeringen ſmeedt Faldoni een alleryslykst voornemen; maar, voor dit ten uitvoer te brengen, wil hy eene proef neemen van de opregtheid der gevoelens van zyne beminde. In een tedere en droevige luim doet hy haar verſcheide reizen herhaalen, dat het leven zonder hem haar haatelyk zou wezen; hier op een flesje uit zyn zak haalende, 't is vergif zegt hy, en het terſtond aan zyn mond zettende, drinkt hy 'er uit. Zyne minnaares, verbaasd, ontrukt hem het overſchot, en verzwelgt het met greetigheid;

heid; doch hy bekent dat hy alleen haare moed en onverzaagdheid hadt willen beproeven. Wreedaartig voldaan, verhaalt hy aan een vriend de proeve welke hy genomen hadt. Dees vriend ontneemt hem zyne wapenen, en poogt hem zulke akelyke denkbeelden uit het hoofd te praaten; dan dees verwoedde op zich zelven willende wezen, als of hy hope hadt, tegen het oordeel van de Chirurgyns, zyn roeval te boven te zullen komen, maakt den ſchyn van eene reize naar een' ſtad van Forêt, waar een Chirurgyn, zeide hy, hem beloofde het leven te zullen behouden. Eenige dagen hier na, verzoekt de jonge Juffrouw haare ouders, die haaren droevigen ſtaat kenden, eenige verlugting te mogen neemen op hun Landhuis by het Dorp d'Ivigny, aan de oevers van de Rhone, twee mylen van daar; de Italiaan vertoefde niet zich derwaards te begeeven met twee pistoolen, en ſchryft, met haare toeſtemming, aan haare moeder haar rampzalig vaarwel. Na de huisgenooten te hebben doen weggaan, ſlooten zy zich op in de kapel van het huis. De beide geliefden, hier aan den voet van het altaar neergezeten, waren met den linker arm aan malkander gebonden door een band, zo, dat zy elk een pistool op het hart gezet hadden, en zich een weinig van elkanderen verwyderende, deedt de band de haanen overgaan; en beiden werden zy op het zelfde oogenblik gedood. Ondertusſchen hadt de moeder allen haast gemaakt om dit afgryslyk opzet te voorkomen; dan zy vondt alleen twee doode lichaamen. Haare Dogter waren de oogen toegebonden door een neusdoek, en het hoofd van Faldonie was ook overdekt. Dees ellendige, die tot zulk een wreed beſtaan een ſlagtoffer vervoerd hadt welk een beter lot waardig was, hadt den ouderdom van 30 jaaren, en zyne Minnaares van byna 20.

DE EDELMOEDIGHEID OVER DE LIEFDE ZEGEPRAALENDE.

Eene waare Geſchiedenis.

(*Uit het Engelsch.*)

ONder de regeering van *Abdoumelik*, den vyfden Caleph van den Stam der *Omniades*, woonde te *Couſa*, een ryk Koopman *Djaber* geheeten, hy hadt maar één Zoon. Dit Kind was het voorwerp der tederſte zorgen van eenen goeden Vader: en naa hem, in zyne vroege jeugd, eene opvoeding gegeeven te hebben overeenkomſtig met zynen ſtaat, wenschte hy dit dierbaar pand de rest zyns leevens gelukkig te maaken, door hem eene aangenaame Gezellinne toe te voegen.

De ryke *Djaber* gaf veel gelds om eene verrukkelyke ſchoonheid

te koopen, die jonger zynde dan zyn Zoon, hem te beter mogt bekoo-ren, en de liefde van haaren Egtgenoot wegdraagen; met dit inzigt verkoos hy onder veele andere eene *Circaſſiſche* Schoonheid. *Zeineb*, (dus was zy geheeten,) maakte zich dier keuze waardig. By eene allerinneemendſte gedaante, voegde zy eene zagtheid van zeden, en meer geest dan men doorgaans aantreft by Vrouwen opgeſlooten binnen de muuren van een *Harem*, wier denkbeelden altoos bekrompener worden door ſlaavernij en vreeze.

Zeineb, gebooren om te behaagen, betoverde wel haast den jongen *Numan*, (dit was de naam van *Djabers* Zoon). De opvoeding der twee gelieven werd voortgezet onder 't opzigt des Vaders, en volmaakt door hunne wederzydſche tederheid. De zelfde Meesters onderweezen hun in alle fraaije Kunſten, en de vorderingen, welke zy maakten, gingen te ſchielyker toe, daar zy beiden door de beweegreden om behaaglyker voor elkander te worden, werden aangeſpoord. Met de jaaren in bekwaamheid en deugd toegenomen zynde, beſloot *Djaber* hunne harten en handen naauwer aan elkander te verbinden. Het lang gewenſchte tydſtip naderde, wanneer zy op ſekſtren dag zich vermaakten onder een boom aan 't einde van *Djabers* lusthof. *Zeineb* nam een luit om haare ſtem te vergezellen, daar zy de bevalligheden van haaren Minnaar, en het geluk 't geen zy ſtonden te genieten, opzong.

Hadjadi, Bevelhebber van 's Calephs leger, ging juist op dien tyd by den wal des lusthofs heen. Hy hoorde eene ſtem, die hem deedt ſtil ſtaan, en zich verwonderende over de zoetluidenheid des zangs, verbeeldde hy zich dat de Zangſter zeer bekoorelyk moest weezen. Hy wenschte haar aan zynen Meester te ſchenken, en dagt, dat, indien ze beantwoordde aan de ſchildery, welke hy van haar in zyne verbeelding gemaakt hadt, niets aangenaamer zou weezen voor zynen Heer. *Hadjadi* deedt onderzoek wien de hof toebehoorde, en byzonder wie de perſoon was, welke hy, met zo veel vermaaks, gehoord hadt.

Hy kreeg berigt dat hy zich niet vergist hadt, in de verbeelding van haare ſchoonheid; dat *Zeineb* met de daad een wonder der natuure was, en het voorwerp van de tederſte zorgen eens ryken Minnaars, die haar ſtondt te trouwen, als mede van den Vader des Minnaars, die eene groote ſomme gelds gegeeven hadt om haar te koopen, en eene opvoeding, zyns Zoons waardig, te verſchaffen.

De hinderpaalen, welke de Bevelhebber voorzag, kwelden hem zeer; doch ſchrikten hem niet af van zyn oogmerk. Geen hoop kommende voeden om *Zeineb* weder te koopen, beſloot hy haar met geweld weg te voeren; doch in 't huis des Koopmans waren veele Slaaven en Slavinnen; dus vreesde hy ook gewelddaadige middelen te werk te ſtellen, waar over terſtond zou geklaagd worden, en 't geen de Caleph, ſchoon 't gepleegd was met oogmerk om hem te dienen, volgens de wetten, verpligt was te ſtraffen.

Eene list ſtelde hem in 't bezit van haar, die hy niet door geweld durfde weg neemen. Er zyn te *Couſa*, even als op andere plaatzen, veele van die laage werktuigen der ſnoodheid, die, naa de eer haarer

re jongst schandelyk bezoedeld te hebben, handel dryven in de bevalligheden der Sexe. Een deezer veragtlyke schepzelen, in de kunst der verleidinge bedreevener dan alle andere van haare soort, werd dikmaals gebruikt door wellustige Knaapen, die zy zeer duur voor haare diensten deed betaalen. By deeze looze feeks vervoegde zich *Hadjadi*. Zy ging in 't openbaar voor eene zeer Godvrugtige Vrouw, en onder dien dekmantel, met welke zy de andere bezigheid, waar aan zy meer was overgegeeven, bedekte, kreeg zy den toegang tot het Vrouwenvertrek van *Numan*. —— Zy verscheen voor *Zeineb* met een floers over 't aangezigt, houdende in de eene hand eene der grootste koraalsnoeren om haare gebeden by af te tellen, die oit door de geveinsdheid werden vervaardigd, en in de andere een stok, waar mede zy zich ondersteunde, als of zy onder den last der jaaren stond te bezwyken. —— De jonge Slavinne, van eene Godsdienstige geaartheid, hadt, van haare vroegste jeugd af, den diepsten eerbied voor de zodanigen, die zy voor wroom hielde. Bedroogen door het geveinsde voorkomen der oude Vrouwe, omving zy haar met alle eerbiedenis. Haar zagte en der wereld afgestorven houding; de ruwe stoffe in welke zy gekleed ging; de oogen na ten hemel opgeheeven dan op den grond nedergeslaagen; de aanhoudende zugten, welke zy loosde; met één woord, alles strekte om *Zeineb* te doen denken, dat zy het gelnk genoot van eene gunsteling des grooten Propheets by haar te zien.

Het bezoek van deeze snoode Verleidster hadt, binnen kort, eenen zo sterken invloed op *Numans* Meestres, dat zy geloofde niets zonder haar te kunnen doen. Wanneer die geveinsde bemerkte welk een vermogen zy verkreegen hadt, begon zy te spreeken van haare nieuwe bekeereling te zullen verlaaten. —— „ Welk eene wreedheid, goede Moeder, spraak de misleide *Zeineb*, welk eene wreedheid, te denken om my te verlaaten? Welk eene dringende rede noodzaakt u ons zo schielyk te berooven van de zoetigheden uwer verkeeringe "? ——— *Indien ik*, antwoordde de Feeks, *alleen met myne vriendschap te uwaards te raade ging, ik zou geen oogenblik in twyfel hangen om al myn tyd aan u te kost te leggen; doch 'er zyn pligten van eene zekere natuur, die my alle menschlyke overleggingen doen ter zyde stellen. Daar zyn hier in uwe nabuurschap verscheide Jongvrouwen, die, door Godsdienstige beginzels gedreeven, in een en het zelfde huis zyn gaan woonen; zy betragten, in haare afgezonderde woonplaats, alle de deugden der Muselmannen, zy vasten niet alleen op de bevolen vastendagen; doch ook menigmaal enkel om het vleesch te tugtigen: met één woord hun gansche tyd is geheiligd aan 't Gebed, aan 't leezen van den* Koran *en andere goede werken in de wet voorgeschreeven. Haar voorbeeldlyk leeven is de fleum myner Zeden en zuivert ze. Deeze vroome Jongvrouwen, schoon op den weg des geestlyken leevens verder dan ik gevorderd, wenschen zomtyds aan myn zwak licht het haare te ontsteeken. Zelf hebben zy my deezen morgen verzogt dat ik by haar zou komen, op dat zy met my mogten raadpleegen over een stuk der wet, wegens 't welke zy zich bezwaard voelden. Hoe kan*

ik haare Godvruchtige verzoeken afslaan, en 't weigeren, by zulke dierbaare Vriendinnen te komen?

De begeerte om met die, wegens haare vroomheid, zo beroemde Jongvrouwen in kennis te geraaken, ontbrandde wel haast in 't hart van de onvoorzigtige *Zeineb*. Zy drong by die gewaande goede Moeder aan, om haar in een gezelschap te brengen, 't welk voor haar zo nuttig en heilzaam zou kunnen weezen. Die trouwlooze wederstondt haar begeerte om ze te meer te doen ontbranden: dan, op 't laatst, haare verzoek involgende, beloofde zy haar na 't verblyf dier Heilige Jongvrouwen te zullen geleiden. Zy kwam aan 't huis niet verre van dat van *Djaber* gelegen; de Feeks liet haare Vriendin alleen in 't portaal, wanneer vier gemaskerde Kaereis haar aangreepen, en den zakdoek voor haar mond gebonden hebbende, om het schreeuwen te beletten, haar in een draagstoel smeeten, die terstond den weg na *Damascus* opsloegen.

Men verbeeldde zich den jammerenswaardigen toestand, waar in de ongelukkige *Zeineb* zich bevondt. Zy klaagde den Hemel de snoodheid der Stervelingen, en schreidde bitter over de smerten haars Minnaars, haars aanstaanden Schoonvaders, en het geluk waar van ze zich verstooken vondt. De schrik van haar naderend lot voegde vrees by 't hartzeer, en de zorg voor haar gedraagen diende alleen om haar leeven verdrietiger en ondraaglyker te maaken.

Naa eene vermoeiende reis van dertig dagen kwam zy te *Damascus*, en werd, door haaren Schaaker, den Caliph aangebooden. In weerwil van haare smerten bleeven haare bevalligheden aantrekkelyk, en by alle haare knaagende moeilykheden kwam, dat zy, haars ondanks, behaagde.

De Caliph, die verrukt stondt op het zien van zo veel schoonheids, hoopte dat hy, binnen kort, in staat zou weezen om de wolken van droefheid, die haar gelaat overdekten, weg te weeren. Meest alle de Schoonheden, die hy in zyne magt gekreegen hadt, kwamen hem de eerste keer bedroefd voor, en de neerslagtigheid, welke hy toeschreef aan den afschrik van slaaverny, en de smert over het verlaaten van teergeliefde Ouderen, maakte deeze Schoonheden by hem te dierbaarder, zonder te vreezen dat hy te kort zou schieten, in over haar te zegepraalen.

De pragt van het Vrouwentimmer, de dienstbetooningen van een groot aantal Slaaven aan haar, die de Voorkeur van den Vorst hadt, en zelf de verregaande genegenheid des Caliphs, waren niet magtig haar hartzeer te verzetten, 't geen met den tyd dieper en dieper wortels scheen te schieten. Wat zou de Caliph doen? Hoe groote gedagten hy ook van zich zelven hadt, vreesde hy met eene onbeweegelyke te doen te hebben; en, dit dugtende, maakte hy zyne Zuster tot de Vertrouweling zyner liefde, en telde by haar de hinderpaalen op, die waarschynlyk zyne maatregels zouden verydelen.

Abaza, (dit was de naam van de Zuster des Caliphs,) begeerde de hoogmoedige Schoone, die haaren Meester dus wederstreefde, te kennen. By de eerste zamenkomst kon zy niet nalaaten gevoelig aangedaan te zyn over eene jonge Dogter, die een zo innemend en

op-

bpregt voorkomen hadt. En waarlyk de Prinſes, van een meelydenden aart zynde, bemerkte wel haast, dat het hart van *Zeineb* niet vry was. Zy ſchepte genoegen in haare getrouwheid; te meer daar het verſchil te groot was, tusſchen eenen gemeenen Minnaar en een aanzienlyk Vorst. Welhaast werden deeze twee ſchoonen Vriendinnen; doch noit zo gemeenzaam dat *Zeineb* haar geheim ontdekte. *Abaza*, die niet tot het geheim kon doordringen, raadde haaren Broeder geen geweld altoos te pleegen; hem verzekerende, dat de tyd het eenig geneesmiddel was tegen de treurigheid van de neerſlagtige *Zeineb*.

Was deeze Schoone ongelukkig, men kan gereedlyk nagaan dat haar Minnaar, nu van haar afgeſcheiden, en onkundig van het lot, 't geen haar, die hy meer beminde dan zyn leeven, thans trof, zich in geen min deerniswaardigen toeſtand bevondt. Op den noodlottigen dag hunner ſcheidinge, ſtondt hy verſteld over *Zeinebs* afweezigheid, en verwagtte, met het grootſte ongeduld, haare wederkomst, en geene hoop meer overig zynde om haar weder te zien; wenschte hy te ſterven. Het geweld zyner wanhoope veranderde, na veele dagen, in eene aanhoudende kwyning. *Numan*'s hartzeer was op zyn gelaat geſchilderd, en ſcheen van dag tot dag dieper te wortelen. Zyn Vader, even zeer ontroerd, vreesde hem te verliezen. In 't eerst verwagtte hy van den tyd eenige verzagting, waar op hy nu te vergeefsch hoopte; met ſchrik voorziende dat hartzeer en kwyning hem wel haast van zyn eenigen Zoon zouden berooven.

In deezen toeſtand van zaaken, werd in de Stad verhaald, dat 'er een zeer bedreeven *Joodsch Geneesheer* was aangekomen. Deeze was zeer kundig in de Starrewichelaary, de Handkykkunst en alle de geheimen der Cabala. Maar wy zullen zien dat hy ervaaren was in de Menschkunde, en desgelyks in de kunst, om hun te bedriegen, ruim zo veel om zyn eigen dan om hun voordeel.

Het duurde niet lang of hy ontdekte het geheim. Hy overlei by zich zelven, dat de kwyning van deezen Kranken eene Zedelyke oorzaak hadt, en niet min listig dan geleerd zynde, wist hy het hartsgeheim haast te weeten te komen. Het was zo gemaklyk niet te ontdekken wat 'er geworden was van de jonge Schoonheid, die door haare ſchaakers, om hunne eigene veiligheid, verborgen werd gehouden. De Geneesheer, by een gelukkig toeval van al het gebeurde verwittigd, bleef niet in gebreke om deeze ontdekking aan de kragt zyner verborgene weetenſchappen toe te ſchryven. Daar was ten dien dage te *Couſa* eene *Joodin*, die als een Koophandelaaresſe in Juweelen door *Aſie* gereisd hadt. Zy was te *Damascus* geweest en verſcheide keeren aan 't Hof van *Abaza*, en hadt, op haaren last, en zelf op dien van den Caliph, aan de jonge *Zeineb* verſcheide kostbaare Juweelen gebragt, welke zy altoos, met de grootſte onverſchilligheid, aannam.

De kwelling, diep in 't gelaat der Schoone in gedrukt, ontglipte het doordringend oog der *Joodinne* niet. Haste veelvuldige bezoeken in het Vrouwentimmer hadden haar in ſtaat geſteld om de liefde van den Caliph te ontdekken, als mede de afkeerigheid van de Schoone Slaavinne, en zo wel als de Prinſes *Abaza* de oorzaak van dien afkeer

te vermoeden. *Zeineb* hadt haaren naam niet veranderd. De *Joodin*, die eene bestendige briefwisseling met den Geneesheer onderhouden hadt, sprak met hem van *Zeineb*, van des Caliphs liefdedrift, van haare koelzinnigheid en de heimlyke liefde, welke men veronderstelde dat haar inwendig verteerde. — 't Is geenszins te bevreemden, dat deeze vermeende *Joodsche Wysgeer*, en de Juweelen Koopster, met elkander verstandhouding hielden. Deeze twee bedryven hebben eene nauwere betrekking tot elkander dan men doorgaans denkt. Onze *Handkyker* en de *Joodin* leefden beiden van de Kunst om de Menschen te bedriegen, en spanden dikwyls zamen om het gemaklyker te volvoeren.

De Wysgeer nu vast gaande, dat zyne jonge Lyder van liefde kwynde, om eene Slavinne, *Zeineb* geheeten, en dat deeze *Zeineb* te *Damascus* zich onthieldt, stelde al den toestel zyner geheime kunst te werk. Hy vervaardigde eene afteekening van den Aardkloot, waar op hy veele stippen zette; naa de Zon en de Maan geraadpleegd, en veele barbaarsche woorden uitgesprooken te hebben, gaf hy ernsthaftig te verstaan, dat *Numan* niet zou geneezen, voor dat hy zich na *Damascus* hadt begeeven, waar hy een einde aan alle zyne kwaalen zou vinden. De dienstvaardige Geneesheer boodt zich aan hem derwaards te brengen, hem verzekerende, dat hy zyn raad en bystand zou behoeven.

De Vader, die zich geen onheil kon verbeelden, zo groot als het verlies zyns Zoons, stemde toe in elken voorslag hem gedaan, die hoope gaf om dit dierbaar leeven te behouden. Hy liet den jongen Lyder, met zynen Geneesheer, vertrekken, en hadt hun zo veel gouds mede op reis gegeeven, als zyne rykdom en vaderliefde hem inboezemde.

Te *Damascus* gekomen zynde, maakte de Geneesheer, kundiger en stouter dan alle zyne Kunstgenooten, welhaast grooter opgang dan zy allen. Hy huurde een winkel, (want in 't *Oosten* leveren de Geneesheeren ook de Geneesmiddels,) en vervulde dezelve met veele geneesmiddelen, zeer voordeelig voor hem, en die de Lyders geen kwaad altoos konden doen. *Numan*, die voor zyn Leerling ging, verkogt de geneesmiddelen, en zyne bevalligheid diende grootlyks om het vertier daar van te bevorderen.

Binnen kort werd 's Geneesheers naam in 't Serail bekend. De Caliph had te vergeefsch alle de Geneeskundigen der Stad te werk gesteld, en begeerde ten laatsten ook raad te pleegen met zo bekwaam een Man als onze Doctor gezegd werd te zyn, tot herstelling van eene hem zo dierbaare Slavinne. Hy zondt hem de Opzigtster van het Serail, *Razie* geheeten, die hem een breedvoerig berigt gaf van den toestand der Gunstelinge van den Caliph. Deeze *Jood* hadt by zich den eenigen Persoon, die haar kon geneezen; hy beval *Numan* een vles uit te zoeken, en deedt hem op een Briefje daar aan gehegt schryven, hoe zy dien drank moest inneemen.

Men mag veilig vaststellen, dat de letters van *Numan* niet geheel vreemd waren by *Zeineb*, en 't is zeer bezwaarlyk haare ontroering, als zy dezelve zag, uit te drukken. Haare gemoedsbeweegingen waren nog grooter als zy hoorde dat dit geschreeven was door een zeer

schoo-

ſchoonen Jongeling van *Conſtantinopel*, die in een kwynenden ſtaat ſcheen. Het hooren deezer omſtandigheden deedt *Zeineb* bezwymen, en, door 't behulp van *Razie*, en nog meer door de kragt van het Godlyk vogt, weder bekomen zynde, verraaden haare traanen haare ſchielyke vraagen, en de vreugd, die haar, haars ondanks, ten oogen uitſchitterde, haare hartsgeheimen.

De medelydende *Razie* beſloot *Zeineb*, die zy altoos zo ongelukkig gezien en wier ongeluk zy ter harten genomen hadt, te behouden: want deeze Schoone maakte zich altoos bemind. Zy vervoegt zich weder tot den Geneesheer, en ſprak in 't breede met hem over de jonge Lydereſe. Haare ſchoonheid, droefgeestigheid, de bevalligheden, die haar boven alle haare medegenooten deeden uitmunten, en de liefde van den Caliph, welke tot nog onbeloond bleef, vermeld hebbende, bezweek *Numan*, die dit alles, met de uiterſte oplettenheid aangehoord had, op zyne beurt.

Razie, die ten oogmerk hadt het hart van den Jongman te doorgronden, was zeer in haar ſchik, dat zy het zo gevoelig vondt. Den Geneesheer geholpen hebbende in hem tot zich zelve te doen komen, verzekerde zy hem hoe zeer zy aangedaan was, over zynen toeſtand; en, om zyne ſmert te verligten en zyne liefde aan te moedigen, beloofde zy hem haare gunſt, waar voor de Jongeling zyn leeven wel zou hebben willen ſchenken, en beloofde daar voor zyne geheele bezitting wel te willen geeven.

De eerſte en grootſte van alle gunſten was hem te brengen aan de voeten van haar, die hy zyne Bruid noemde. *Razie* gaf haare toeſtemming. Het was ligt te doen door middel van vermomming. *Numan* werd in vrouwen gewaad gekleed. Niettegenſtaande de geregeldheid zyner weezenstrekken, kon zyn gelaat niet wel voor dat van eene Vrouw doorgaan: het ſloers diende des om dit bedrog te begunſtigen.

Aan de deur van het *Serail* gekomen, nam zy de zwaarigheden weg die de Geſneedenen maakten om aan eene vreemde Vrouwe den toegang te verleenen. *Numan* ging voor de Egtgenoot van den Doctor. Beide traden zy in eene lange gaandery, en *Razie*, die, uit welvoeglykheid, niet verkoos getuige te weezen van de eerſte ontmoeting der twee jonge Gelieven, wees het vertrek van *Zeineb* aan de vermeende Vrouw des Geneesheers; het kwam naast aan dat van de Prinſes *Abaza*. Door verbystering nam *Numan* de eene deur voor de andere. Verſcheide vertrekken, elk op 't pragtigſt vercierd, doorgegaan zynde, ondekte hy eindelyk eene Vrouw zeer koſtlyk opgeſkleed, die op eene trotſche wyze vraagde, „ wat hem zo ſtout maakte, om, zonder verlof, in haar vertrek te komen?"

Numan poogde, in de grootſte verlegenheid, eenige woorden voort te brengen; maar zyne ſtem verraadde hem. De Prinſes, vermoedende dat de ſluier een Man bedekte, rukte dien af, en was terſtond bevestigd in 't geen zy vermoedde. Hier op verdubbelde haar toorn, en, zo als zy gereed ſtondt om bevel te geeven, van zyne ſtoutheid met den dood te ſtraffen, wierp hy zich neder op zyne knien, en verzogt aan de voeten van *Zeineb* te mogen ſterven, die

de

de oorzaak was van zyn misdryf. Zich zelven onherstelbaar verloorem rekenende, verhaalde hy zyne geschiedenis met weinig woorden, en, zo eenvoudig als hartroerend, de knien van de Prinses steeds vasthoudende.

Abaza, natuurlyk goedhartig, luisterde aandagtig na het berigt zyns misslags, en was wel in haar schik, dat zy de oorzaak van *Zeinebs* kwyning geraaden hadt. Zy riep terstond de jonge Minnaares, en stelde *Numan* aan haar voor, die haar zo veel traanen hadt doen storten.

Wy zullen 't ons niet onderwinden de verbaasdheid, de verrukking, en de vreugde dier Gelieven te beschryven. Wanneer zy te zamen verscheide aangenaame uuren gesleeten hadden, behaagde het de Prinses, die nu hunne beschermster geworden was, hun 't vermaak der Muzyk te geeven, door haare slavinnen uitgevoerd. *Numan* werd met floers overdekt, ging voor eene Vreemde, door de Prinses genoodigd om op de luit te speelen, 't geen hy op eene allerbevalligste wyze deedt. Naa een pragtige avondmaalyd, verzogt de Prinses aan *Zeineb* eenige tedere airtjes te zingen, die zy, in haare droefgeestige uuren, 't verlies van haaren dierbaaren *Numan* betreurende, dikmaals herhaald hadt. Hy paarde zyn luit met de stem zyner Beminde. Dit voerden zy zo wonder gelukkig uit, dat het hoogstverrukkend voorkwam, zelfs voor de zodanigen, die niet wisten welk een vermaak deeze twee gevoelden, door zo gelukkig eene vereeniging hunner bekwaamheden.

Zeinebs zoete zang werd gehoord buiten het vertrek van de Prinses. De Caliph, zo als hy onder de vensters heen wandelde, hoorde de zangtoonen, die altoos zyn hart vermeesterden. Hy tradt binnen, en bestrafte zyne Zuster, op eene vriendelyke wyze, om dat zy vermaaken nam in haar vertrek, waar aan zy hem geen deel vergunde.

De weldaadige *Abaza* ombelsde deeze gelegenheid om 'er twee gelukkig te maaken, en in den Vorst eene drift te geneezen, die voor hem ongelukkig zou hebben kunnen weezen. Zy ontving den Caliph met al den eerbied aan den Oppervorst verschuldigd, en al de tederheid waar mede zy hem als haaren Broeder beminde. Zy schonk hem de lekkerste dranken in, en deedt haare Vrouwen eenige lugtige dansen, te zyner vermaakinge en om hem in een goede luim te brengen, doen. Toen stelde zy hem eene verandering van vermaaken voor, en liet haare Vrouwen verscheide vertellingen doen, waar in zy zich wonder kweeten: en daar de Vorst vermaak vondt in deeze vernuftige vertellingen, nam *Abaza* haare beurt waar om 'er ook een by te voegen.

„ Genadigste Heer, sprak zy, ik zal u eene Geschiedenis vermelden, welker uitkomst de Menschlykheid en de Liefde even zeer kwetst. Een ryke Koopman van *Agra* hadt een Zoon, dien hy bedoelde gelukkig te maaken; hy koos voor hem eene Vrouwe, die hy dagt zyns Zoons waardig te weezen; en de overeenstemming van de twee jonge Gelieven billykten 's Vaders keuze. Zy zouden alle drie een bestendig geluk genooten hebben, indien een snoode

Vi-

Vizier, die op niets anders bedagt was dan om de lusten zyns Meesters te voldoen, en hem in den schoot der weelde te doen slaapen, de Bruid niet weggenoomen hadt van haaren Schoonvader en Minnaar, om haar den Sultan ter Slaavinne te schenken. De Vorst, in 't bezit van zo dierbaar eene Schoonheid geraakt, verliefde terstond op dezelve, doch hy kon op geenerlei wyze haare wederliefde verwerven. Zyn slaavinne kwynde in zyne armen, en beweende steeds den Egtgenoot dien zy verlooren hadt; met de koelste onverschilligheid alle liefdebetooningen versmaadende. Eindelyk vondt haar trouwe Egtgenoot middel, om in de gevangenisse van zyne Halsvriendin te geraaken, (want voor de liefde is niets onmogelyk,) hy genoot het geluk van haar te zien en haar te hooren, aan wie hy zyn leeven hadt opgeofferd: wanneer de minneyverige Sultan hun beide verraschte. Zyn gehoonde magt en versmaadde liefde ontstooken zyne woede. Hy wilde geene verdeediging hooren, en de een aanziende voor eene trouwlooze Slaavin en de andere voor een roekloos schender van zyn *Harem*, toog hy zyn ponjaard uit, en offerde ze beiden aan zyne wraake op." —— Ik beken, gemdigste Heer, dat het ongeluk deezer twee onschuldige Slagtoffers my altoos heeft doen beeven, en ik kan niet gelooven, dat de magt van een Sultan boven die van de Liefde en het Huwelyk gaat. ——, „*Ik denk 'er over gelyk gy*, antwoordde de Vorst gansch ontroerd, „*gy hebben geene wettige magt over twee harten, die elkander beminnen, en, door heilige banden, aan elkander verbonden zyn. Eene Vrouw behoort haaren Egtgenoot meer dan iemand anders toe: en hoe sterk 's Sultans liefde ook moge weezen, dezelve moet wyken voor de Huwelyksliefde.*"

„ Vader en Beheerscher der Geloovigen, *riep de Prinsas uit*, gy hebt een vonnis gestreeken, dat uwer Wysheid en Goedheid waardig is. —— Ziet daar den Egtgenoot en zyne Vrouwe, van welke ik gesprooken heb; en gy zyt de goeddadige Vorst, die het ongelyk hun aangedaan zal vergoeden. Die Slaavin, welke gy niet tot uwe liefde konde beweegen, is de wettige Vrouw van hem, dien gy ziet in een gewaad aan zyne Sexe niet voegende. Liefde en boezemsmert hebben hen gedwongen om de heilige wetten van de *Harems* te overtreeden: maar gy zult hem vergiffenis schenken, om dat hy getrouw was aan zyne liefde, en om u voor den edelmoedigsten aller Vorsten van het *Oosten* te doen kennen."

Numan en *Zeineb*, ten uitersten ontsteld, wierpen zich beevende voor de voeten van den Caliph neder, die, aangemoedigd door de onverwagte loffpraaken zyner Zuster, op niets anders bedagt was dan om die te verdienen, door de getrouwheid, den moed, en de deugd der zodanigen te bekroonen, die de Wetten van het *Oosten* tot den dood verweezen. Hy liet ze van hem gaan met veele en groote geschenken begiftigd, en beval hun niets anders dan elkander bestendig te beminnen; welk bevel zy alle de volgende dagen huns leevens volbragten. —— De Geneesheer, die hier zo wonder wel geslaagd was, ging, door 't geheele Land, zo wel, ja meer, voor den Geneesheer der Zielen als der Lichaamen.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *Maart* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 11	29. 10	29. 9	32	34	35	Z O	Z O	Z O	Sneeuw.
2	— 8	— 7½	— 7	34	41	32	O	O	O	— Held.
3	— 7	— 6½	— 6	31	37	33	—	N O	—	Betr. —
4	— 6	— 6	— 6¼	31	36	29	—	—	N O	— —
5	— 5½	— 5	— 4	30	33	30	N O	—	—	— — Sn.
6	— 3¼	— 2¾	— 2½	30	36	34	N t W	N t W	N t W	Sneeuw.
7	— 2¾	— 3½	— 4	30	33	31	N O	N O	N O	—
8	— 4	— 4½	— 5½	32	40	33	Z W	Z	Z	—
9	— 6	— 6	— 6½	32	37	30	N O	N O	N O	— Held.
10	— 7	— 7½	— 8½	29	33	27	—	N W	—	— —
11	— 9	— 9½	— 10½	33	41	38	—	W	W	Hel. Wolk.
12	— 11½	— 11	— 7	33	44	39	Z	Z	Z O	— Reg.
13	— 6½	— 6½	— 6½	44	57	47	—	—	Z W	Dond. Nol.
14	— 7	— 7	— 6	45	58	46	—	—	N O	Helder.
15	— 4	— 5½	— 8	40	42	41	N O	N W	N W	Reg. Mist.
16	— 9	— 9½	— 10	43	46	43	W	W	N W	Wol. Held.
17	— 11½	30. 0	30. 1	38	41	38	N O	N O	N O	Betr.
18	30. 1	— 1½	— 1½	38	44	38	—	—	—	— H. N.
19	— 1½	— 2	— —	37	41	39	O	—	—	Betr. Reg.
20	— —	— 1	29. 11½	37	42	43	W	W	N W	— —
21	29. 10	29. 10½	30. 0½	40	42	34	N W	N	N O	Reg. Held.
22	30. 0¼	— 11	29. 9	31	37	31	N O	N O	—	Helder Sn.
23	29. 8	— 8	— 8½	30	36	30	N	N t O	N t O	Buiſig —
24	— 9	— 9	— 8¾	25	29	25	N O	N O	N O	—
25	— 8½	— 8¾	— 8¼	24	29	26	—	—	—	—
26	— 8	— 7½	— 7	27	28	29	N	N	N t O	—
27	— 7	— 7	— 9	29	33	31	N t W	N t W	N	— Hel.
28	— 10¼	— 11	— 11	31	34	30	O	N O	N O	Betr. Held.
29	— 11½	— 11½	30. 0	27	34	29	—	O	O	Helder.
30	30. 0½	30. 1	— 1	29	38	34	N O	N O	N O	— Vogt.
31	— 1	— 2	— 3	36	39	37	—	—	—	Betr. Sn.

Hoogſte Barometer d. 30. 3 } middelb. d. 29. 8¾
Laagſte Barometer d. 29. 2¾ }
Hoogſte Thermometer gr. 58 } middelb. gr. 41
Laagſte Thermometer gr. 24 }

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE CHRISTLYKE GODSDIENST, REEDS VAN DEN AANVANG DER VERKONDIGINGE AF, OP DEN TOETS DER SPOTTERNYE EN VAN HET BELACHLYKE GESTELD.

(Uit het Engelsch.)

IK ſtem den Lord SHAFTSBURY volkomen toe, dat de Vryheid van onderzoek in 't ſtuk van den Godsdienst moet aangemoedigd en te werke geſteld worden; dat wy ons tot dusdanige naſpeuringen behooren te verledigen, wanneer wy het best in onzen ſchik zyn, en dat, gelyk hy het uitdrukt, „ een goed Humeur de beste grondſlag van *Godsdrugt* en *waaren Godsdienst* uitmaake." Dan ik twyfel zeer aan de bondigheid zyns voorſlags, om *Vernuft*, *Spotterny*, en het *Belachlyke* voor een' toets van 't waar gewigt der ſtukken tot den Godsdienst behoorende aan te neemen, naardemaal 'er, volgens de eigene bekentenisſe zyner Lordſchappe, iets rechts en verkeerds, waar en valsch in Vernuft en Geestigheid gevonden wordt, en het *Belachlyke* tot gepaste en ongepaste onderwerpen kan gebragt worden, hebbe men deeze eerst by zekere andere regelmaat af te paſsen, eer men ze konne gebruiken om 'er andere dingen by af te meeten. My dunkt, dat het onderwerp, waar omtrent men het *Belachlyke* wil gebruiken, wel onderzogt en verſtaan, en het *Belachlyke* naauwkeurig omſchreeven behoort te worden, voor dat men regtmaatig konne oordeelen over de eigenaartigheid der toepaſsinge. Zonder zulks kan ik niet zien, hoe wy daar aan meer kunnen toeſchryven, dan dat wy 'er ons, als in 't voor by gaan, mede vermaaken en grimlachen, geen groot gevaar loopende om 'er door bedroogen of verraaden te worden.

Ik weet zeer wel, dat het Belachlyke dikwyls een zeer ſtrenge toets is van 's Menſchen bekwaamheden; van de beginzels en het vernuft der zodanigen, die het ondernemen dit te werk te ſtellen, en van de vermogens der geenen tegen welke men het aanwende: doch wat *Godsdienſtige Begrippen* en *Gebruiken* aanbelangt, ſchoon de verſpreiding

der zelven door de Wereld grootlyks daar door konne lyden; moet, egter, derzelver waarheid of valschheid, goedheid of kwaadheid, zeker opgemaakt worden uit rechtſtreekſcher en geſchikter kenmerken.

Het behaagt zyn Lordſchap te zeggen: „Ik vernam nimmer, dat de oude *Heidenen*, in hun ſnood oogmerk om den *Christlyken Godsdienst*, in den eerſten tyd, te onderdrukken, zich ooit bediend hebben van Belachlyk ten toon ſtellen. Maar hier van hou ik my verzekerd, dat hadt men de waarheid der *Euangelieleere*, op eenige wyze, kunnen overweldigen, men zou veel verder gekomen weezen om dezelve te doen zwygen, wanneer men de eerſte Verkondigers daar van op een vermaakelyker wyze ten tooneele gevoerd hadt, dan in *Beerenhuiden* gekleed, en in *Pektonnen* aangeſtooken (*)."

Ik laat het voor anderen over, om te oordeelen over de eigenaartigheid en welvoeglykheid om de laage en belachlyke vertooningen van *Beerenhuiden* en *Pektonnen* te voegen by de aanſtootlyke wreedheden, welke de geſchiedenis des Menschdoms ontluisteren, en boosaartig aangedaan werden aan perſoonen, die, volgens eene volkomene overtuiging huns verſtands, het *Euangelie* belydende, ſtandvastig de wreedſte pynigingen uitſtonden, om GOD meer te gehoorzaamen dan de Menſchen, en door hun vertrouwen op de beloften, van GOD door CHRISTUS hun gedaan, der Menschlyke natuure eere aan deeden. Ik merk hier alleen aan, dat wy in deeze woorden een blyk hebben van de eigenaartige werkingen van het *Belachlyke*, een blyk genoegzaam om ons te waarſchouwen, dat wy de ſchitteringen daar van niet onbezogt voor voldoende moeten aanneemen.

Zyn Lordſchap verklaart nooit vernomen te hebben, dat de oude *Heidenen* zich immer bedienden van de aartige handelwyze om met *Poppenſpellen* den *Christlyken Godsdienst* te keer te gaan. Maar is het een uitgemaakt ſtuk onder de Oudheidkundigen, dat de Ouden eenige dusdanige Spelen hadden? Misſchien heeft het vernuft van laatere Eeuwen de eere der uitvindinge van dit Meesterſtuk des vernufts. Maar eens geſteld zynde, dat de boertende *Marionetten* van die oudheid zyn, is 't dan vreemd, dat zyn Lordſchap geen hunner aartigheden tegen de *Christenheid*, te werk geſteld, by de Geſchiedboekers, of andere Schryvers van dien tyd, welke onze dagen bereikt hebben, vindt aangetekend? Verbeeldt

(*) *Letter Concerning Enthuſiasm.* Sect. III.

beeldt Lord SHAFTSBURY zich dat de oude *Heidenen* 'er niet op bedagt waren, om zich te bedienen van dusdanige belachlyke ten toon ſtellingen, als men toen in gebruik hadt, om de *Chriſtenen* tegen te gaan? —— Ik geloof dat veelen der Hoogagteren en Verwonderaaren van de Schriften zyner Lordſchappe, begrypen dat hy daar door wil te verſtaan geeven, 't geen zy op 't gezag zyner geleerdheid vertrouwende aanneemen, dat dit met de daad zich zo toegedraagen hebbe; terwyl zy verder op zyn oordeel zich verlaatende, even vast gelooven, dat, indien men het *Beſpotlyke*, naar eisch, te werk geſteld hadt, zulks waarſchynlyk kragtdaadig zou gedient hebben om de *Chriſtenheid*, in den eerſten opgang, te ſtuiten: welke ongelukkige misſlag zy zeer bejammeren. Laaten wy dit ſtuk wat dieper inzien, wat breeder overweegen.

't Is bekend dat de *Romeinen*, zo wel als de *Grieken*, de Schouwburg-vermaaklykheden tot een vry hoogen trap van volkomenheid hadden opgevoerd, dat men 'er zeer onbeſchroomd gebruik van maakte, om iets belachlyk voor te ſtellen; als mede dat het Volk 'er zeer op verſlingerd was, inzonderheid op *dien tyd*, wanneer Keizer NERO zelve het Tooneel met zyne eigene ſnaakeryen vereerde. 't Is waar wy hebben ſchraalen voorraad van ſtoffe om de Geſchiedenis van de geestigheid en het vernuft der *Roomſche Schouwburgen*, ten dien dage, op te ſtellen; doch is het waarſchynlyk, dat de *Chriſtenen*, dewyl zy de voorwerpen waren van 's Volks bitteren haat, en 's Keizers bloedgierige woede, geheel de beſpotting der Tooneelſpeelderen, en der belachlyke *Pantominen*, die mogelyk niet voor de zo geliefde Marionetten zyner Lordſchappe, in aartigheid, behoefden te wyken, zouden misgeloopen weezen? Daar NERO hun in *Beerenhuiden* kleedde, om tot 's Volks vermaak den Honden voorgeworpen te worden, of in *Pektonnen* ſtak, om de Stad 's nagts te verlichten, kan men dan twyfelen of 'er wel iets verzuimd werd 't geen kon dienen om hen belachlyk af te beelden, om het gemeen te verluſtigen en den Keizer in de hand te werken? Neen, waarlyk, de fraaije vernuften en Tooneelſpeelders verſtaan hun werk beter, en bedienen zich van de heerſchende geestneiging des Volks en van het Hof.

Dan laaten wy de orde der tyden en der gebeurtenisſen in 't oog houden, in zo verre de beſcheiden, die tot ons gekomen zyn, ons kunnen dienen.

Het werk der bediening van JESUS was bepaald tot de

JOODEN; omtrent welk Volk de meergemelde Schryver aanmerkt, dat „ zy natuurlyk droefgeestig van aart waren, en maar weinig boert in eenig ding verſtonden, en boven al dien niet konden dulden, omtrent Godsdienſtige begrippen en leerſtellingen. Den Godsdienst zagen zy aan met een ſtuursch gezigt, en hangen was het eenigst hulpmiddel, 't geen zy wisten tegen de Verkondigers eener nieuwe Openbaaringe. Het hoofdbewys was *Kruis hem, Kruis hem.* Doch hadden zy, met alle hunne boosaartigheid, tegen onzen Zaligmaaker en vervolgens tegen zyne Apostels, 'er ſlegts op bedagt geweest om te zyner veragting zulke *Marionette Speien* te vertoonen, als de *Pausgezinden* nog heden ten dage, te zyner eere, doen, zy zouden, myns bedunkens, onzen Godsdienst meer kwaads gedaan hebben, dan nu door alle hunne ſtrenge en wreede behandelingen (*).

Maar, ſchoon de *Jooden* maar weinig Boert verſtonden, hebben zy misſchien geen afkeer gehad van dien te gebruiken, tegen perſoonen van welken zy eenen afkeer hadden, en dezelve hun te paſſe kwam. —— Ja, zal men mogelyk hier op in 't midden brengen, dan zal het van die groove en lompe ſpotterny geweest zyn; want 'er was in dat geheele Volk geen greintje van aartigen en fyn ſpottenden geest. Dit is meer dan wy weeten, en men zegt met rede, *male dicitur, quod in multos:* Nogthans weeten wy, door ondervinding, dat de lompſte ſpotternyen zo diepen indruk maaken op de gemoederen van 't Gemeen, en zo duurzaame uitwerkzels voortbrengen, als de uitgekiptſte *Bon Mots* op de hoogvliegendſte Geesten.

Dat de *Jooden* zulk ſoort van Spotterny, als zy bekwaam waren af te geeven, tegen JESUS te werk ſtelden, en wel by eenige gelegenheden, die eene zeer ſterke geneigdheid tot ſpotten aanduiden, zullen, myns bedunkens, de volgende voorbeelden, door de *Euangelisten* opgetekend, middagklaar uitwyzen; terwyl wy tevens hier in aanmerkinge mogen neemen, dat die Schryvers juist alles, wat van dien aart JESUS ontmoette, niet hebben te boek geſlaagen.

Wanneer JESUS kwam om het Dogtertje van JAIRUS op te wekken, weinig tyd naa dat hy het werk zyner Bedieninge hadt aangevangen, en tot de pypers en de woelende ſchaare gezegd hadt, *Vertrekt, want het Dogtertje is niet dood; maar ſlaapt*, verhaalt ons de Euangeliſt MATTHEUS

(*) *Letter. Concerning Enthuſiasm.* Sect. III.

THEUS *dat zy hem belachten* (*). Het lachen by dusdanig eene gelegenheid zou iemand ligt doen denken, dat de *Jooden* veel eer een ſpotziek dan droefgeestig Volk waren.

Ten anderen. Toen CHRISTUS over een zeer ernſtig en gewigtig onderwerp geſprooken hadt, de onvermydelyke noodzaaklykheid naamlyk van de eenvoudigheid in beginzels en de opregtheid in gedrag, verheeven boven wereldſche aanlokzels, om iemand waarlyk Godsdienſtig, en een voorwerp van de Godlyke gunſte te doen zyn, zegt ons LUKAS, *dat de Phariſeen, die geldgierig waren, hem beſchimpten* (†).

Toen het Werk der bedieninge van JESUS ten einde liep, en het Volk in hunne begrippen, wegens zyn Perſoon, verdeeld was, leezen wy, by JOANNES, *dat veelen hunner zeiden. Hy beeft den Duivel en is uitzinnig, wat hoort gy hem* (‡). Hoe dikmaals ſchelden zy ſchimpende den Zaliger voor een *Galileer*, en *Samaritaan*, een *die den Duivel hadt* of *bezeten was.*

De bygebragte gevallen toonen onloochenbaar, dat *Hangen* het eenigſte middel niet was, 't welk de *Jooden* kenden tegen de zodanigen, die eene nieuwe Openbaaring aankondigden. Zy maakten wel yverig gebruik van ſchelden ſchimp-naamen, verguizingen, en uitjouwend lachen; zo dikmaals zy zulks dienſtig keurden, om de kragt der redelyke bewyzen te verzwakken, en de indrukken van vermeesterende overtuiging uit te wisſen: zy behoefden in dien ſlinkſchen handel voor geen beſchaafder Volken te wyken.

JESUS hadt van zich zelven voorſpeld *dat hy zou beſpot, ſmaadlyk gebandeld, of beſpoogen worden* (§); de uitkomst heeft dit bewaarheid: want wanneer hy door den Aardspriester en de Ouderlingen *als des doods ſchuldig*, was veroordeeld, leezen wy, *dat de Mannen, die* JESUS *bielden, hem beſpotten en met vuisten ſloegen; en als zy hem overdekt hadden, ſloegen zy hem op 't aangezigt, en vraagden hem zeggende, propheteert ons*, CHRISTUS, *wie is 't die u geſlaagen heeft* (§§)? Zeker de voornaamſte Spotſpel-vertoonder kon zich niet onbeſchofter en ſchimpender aanſtellen, dan deeze *Joodſche Knegten.*

Toen PILATUS den gevangen JESUS na HERODES zondt, en

(*) *Matth.* IX. 24. (†) *Luk.* XVI. 14. (‡) *Joann.* X. 20.
(§) *Luk.* XVIII. 32. (§§) *Matth.* XXVI. 67. *Luk.* XXII. 63.

en de nieuwsgierigheid van dien Viervorst om eenig wonderwerk van CHRISTUS te zien, geene voldoening kreeg, *deedt by*, gelyk LUKAS aantekent, *hem met zyne Krygslieden bespot hebbende een blinkend kleed aan, en zondt hem weder tot* PILATUS (*). En het vervolg der Geschiedenisse wyst uit, dat dit bedryf den Viervorst in een zeer goed humeur bragt; dewyl daar door eene vyandschap, tusschen hem en den Landvoogd, terstondt ophieldt.

Wanneer JESUS, dus toegesteld, te rug geleid was na 's Stadhouders regtbank, en PILATUS zich hadt laaten overhaalen, door der *Jooden* hoofdbewys, *Kruis hem, Kruis hem*, vinden wy, dat gelyk des Hoogepriesters Dienstknegten zyne Prophetische waardigheid en eischen op het Messiasschap bespot hadden, zo ook de Krygsknegten des Landvoogds zyne Koninglyke waardigheid ter verguizinge stelden. Toen namen, zegt MATTHEUS *de Krygsknegten des Stadhouders* JESUS *met zich in het Regtbuis, en vergaderden over hem de gantsche bende, en als zy hem ontkleedt hadden, deeden zy hem eenen purperen mantel om, en eene kroone van doornen gevlogten hebbende, zetten zy die op zyn hoofd, en een rietstok in zyn rechte hand, en vallende op hunne knien voor hem, bespotteden zy hem, zeggende weest gegroet gy Koning der Jooden. En op hem gespoogen hebbende namen zy den rietstok en sloegen op zyn hoofd. En toen zy hem bespot hadden, deeden zy hem den mantel af, en deeden hem zyne kleederen aan, en leidden hem heenen om te Kruisigen* (†).

Als ik deeze bejegeningen JESUS, in het Hof des Hoogepriesters, van HERODES en PILATUS, aangedaan, leeze, komt het my zeer aanmerkelyk voor, dat zy in de daad omtrent den Insteller van onzen Godsdienst gepleegd hebben, 't geen Lord SHAFTSBURY denkt, dat, indien de *Jooden* het gedaan hadden, zy onzen Godsdienst meer nadeels souden toegebragt hebben, dan door alle de strenge middelen van hun aangewend: te weeten, hadden zy 't maar in 't hoofd gekreegen om zulke *Marionetten*, ter beschimping van onzen Zaligmaaker te vertoonen, als ten deezen dage de Pausgezinden, te zyner eere, doen. —— Weezenlyke *Marionetten* hadden zeker de *Jooden* niet: want ter oorzaake huns uiterlten afkeers van allerlei beelden in dien tyd, zou de grootste Marionetspeelder onder hun

(*) *Luk.* XXIII. 11. (†) *Matth.* XXVII. 27.

hun niet geduld hebben kunnen worden. Nogthans speelden zy, meer dan eens, een Klugtspel met den Persoon van JESUS, en dit gepaard met zo veele omstandigheden van spot en versmaading, als de geestigste en bitterste vyanden konden wenschen.

Maar laaten wy het oog vestigen op de laatste smaadvolle omtrent hem gespeeld; hier viert de smaad en schimplust zich den vollen teugel. Wanneer JESUS als een Schouwspel der Menschen aan 't Kruis was opgehangen, en, tot vergrooting van de schande, twee Moordenaars, de een ter regter en de ander ter slinker hand, gekruizigd waren, *lasterden zy die voorby gingen hem, schuddende hunne hoofden, zeggende, Gy die den Tempel afbreekt, en in drie dagen weder opbouwt, verlos u zelven; indien gy de Zoon van* GOD *zyt, kom af van het Kruis* (*). Dan wel mogt het onbezonnen Gemeen dus onmedoogend en beledigend zich aanstellen, daar de Overpriesters de heiligheid en waardigheid hunner Bedieninge vergeetende, en de Schriftgeleerden met de Ouderlingen, hunne gewoone ernsthaftigheid afleggende, in spottende lasteraars veranderen, en met schimpende gebaaren, zeggende. *Anderen heeft hy verlost, hy kan zich zelven niet verlossen, indien hy de Koning Israëls is, dat hy nu afkome van het Kruis, en wy zullen in hem gelooven. Hy heeft op* GOD *vertrouwd, dat die hem nu verlosse, indien hy hem wel wil: want hy heeft gezegd ik ben* GODS *Zoon.* —— *De Krygsknegten tot hem komende bespotten hem en bragten hem edik; en zeiden, indien gy de Koning der Jooden zyt, zo verlos u zelven.* Ja zelf *één der Kwaaddoenderen*, die nevens CHRISTUS *de Kruisstraf leedt, lasterde hem, zeggende: Indien gy de Christus zyt, verlos u zelven en ons* (†). Zeker nimmer vertoonde zich, by dusdanig eene gelegenheid, de geest van smaad en belaching zo sterk, zo algemeen, zo buitenspoorig, Allen vielen zy aan op zyn Messiasschap; dat beginzel waar op zyne leer gansch en al rustte. Is dan de spotterny weezenlyk een zo vreeslyke vyand als zyn Lordschap wil, zulk een vloed van Spotredenen moest den naam van JESUS en het *Euangelie* geheel vernietigd en in eene eeuwige vergetelnis gedompeld hebben; nooit immer kon de Spotterny onbedwongener, nooit in voordeeliger omstandigheden werken, dan wanneer Volks overheden

(*) *Matth.* XXVII. 39. 40. (†) *Luk.* XXIII. 36. 39.

den en Priesters, het gemeene Volk en de Krygslieden en ook een Geſtrafte zamenſpanden om JESUS, aan het vloekhout hangende, met ſchimp- en ſmaadredenen te overlaaden.

Doch het ſchynt de Schimplust heeft het hart nog niet genoeg opgehaald; laaten wy zien hoe ze doldriftig voortſlaat. Reeds hebben wy aangemerkt hoe de Overpriesters en Ouderlingen, onder meer andere Schimpredenen, gezegd hadden. *Hy heeft op* GOD *vertrouwt, dat die hem nu verloſſe indien by hem wel wil.* Dit zeggen, ſchoon zy zulks mogelyk niet bedoelden, was eene bykans woordlyke aanhaaling van het 8 vers des XXII *Pſalms.* JESUS, deeze woorden gehoord hebbende, neemt die gelegenheid waar, om het begin van dien *Pſalm* voor allen oor uit te ſpreeken; hy roept *Eli, Eli, lama-ſabachthani?* dit is, *myn* GOD, *myn* GOD, *waarom hebt gy my verlaaten* (*), waarſchynlyk met oogmerk om die wet- en ſchriftgeleerden, de andere byzonderheden, in dien *Pſalm* begreepen, in de gedagtenis te brengen; ten einde zy mogten opmerken, hoe zy met hun Volk, ten dien tyde, bezig waren om veele uitdruklyke en merkwaardige voorzeggingen, in dat Prophetisch ſtuk begreepen, de vervulling te doen bekomen; en gevolglyk, dat 'er zich toen veelvuldige getuigenisſen van zyn Mesſiasſchap opdeeden.

Eenigen, nogthans, der lugthartige geesten daar by ſtaande, vielen op het woord *Eli*, en verdraaijen 't zelve in een ſpotreden: *en zommigen, van die daar ſtonden zulks hoorende, zeiden, deeze roept* ELIAS; *en terſtond een van hun toeloopende nam een ſpongie, en die met edik gevuld hebbende, ſtak ze op een' rietſtok en gaf hem te drinken;* ondertusſchen liet men niet af van voor te vaaren met dien laffen boert; *anderen zeiden houd op, laat ons zien of* ELIAS *komt om hem te verloſſen* (†). Wie kan zeggen hoe ver deeze onmenschte ſchimpzugt met den elendigen zou voortgehold hebben, was dezelve niet geſtuit geworden, door eenige alleen ernst verwekkende ontzaglyke gebeurtenisſen, die daar op volgden; als de drie uurige bovennatuurlyke duisternis, en eene vreeslyke aardbeeving, door welke de ſteenrotſen ſcheurden.

Dit alles wyst uit hoe men gansch ten onregte beweert, dat onze heilige Godsdienst, by den aanvange der verkon-

(*) *Matth.* XXVII. 46. (†) *Matth.* XXVII. 47—49.

kondiginge, en eerſte oprigtinge in de Wereld, niet op den toets der Spotternye gebragt is. De gebeurtenisſen wederſpreeken het. JESUS werd met alle ſpotternye die de *Jooden* konden verzinnen, aangevogten, lang voor dat zy riepen, *Kruis hem, Kruis hem;* ſmaad en ſchimp volgden, zo veel wy uit de enkele gevallen door de Euangelisten aangetekend kunnen opmaaken, hem, waarſchynlyk, den geheelen tyd zyner omwandelinge; en, eindelyk, ſtelden zy alles wat de ſchampere Spotterny en kwaadaartigheid kon verzinnen, te werk, op een allergewigtigst tydſtip voor onzen Godsdienst, te weeten, wanneer de Inſteller van den zelven den ſchandelykſten dood leedt, wanneer alle zyne Vyanden zegepraalden, en alle zyne Vrienden wanhoopten. Voorwaar hadt het ßelachlyke ten toon ſtellen die kragt, welke Lord SHAFTSBURY daar aan toeſchryft, de Wereld zou niets meer van CHRISTUS noch van den *Christlyken Godsdienst* gehoord hebben.

Laaten wy vervolgens zien welke bejegeningen van dergelyken aart de Apostels van JESUS, naa zyn heenen, gaan moesten verdraagen. Hun Meester hadt hun reeds geleeraard, hoe zy ſoortgelyke ontmoetingen te wagten hadden; zeggende, *de Discipel is niet boven den Meester, noch de Dienstknegt boven zyn Heer. Het zy den Discipel genoeg, dat hy werde gelyk zyn Meester en de Dienstknegt gelyk zyn Heer. Indien zy den Heer des huizes Beelzebul hebben gebeeten, hoe veel te meer zyne huisgenooten* (*)? Zo ras de Apostels uit den Hooge de magt ontvangen hadden, om het *Euangelie* te verkondigen en voort te planten, en door de gaven van den Heiligen Geest, op den eerstvolgenden Pinxterdag, waren in ſtaat geſteld, om zich in vreemde taalen te doen hooren, ſtonden de Vreemdelingen uit verſcheide Volken die zich toen te *Jeruſalem* onthielden, *verbaasd en verwonderd, zeggende tot elkander, ziet zyn niet alle deeze die daar ſpreeken Galileers? en hooren wy een iegelyk in zyn eigene taale de groote werken* GODS *ſpreeken?* maar *anderen*, waarſchynlyk burgers van *Jeruſalem* of inwoonders van *Judea*, die alleen hunne Moederſpraake verſtonden, *zeiden ſpottende, zy zyn vol zoeten wyns* (†).

Men mag vrylyk veronderſtellen; dewyl de ſtukken zelve het uitwyzen, dat de voortreflyke Leeringen der Apostelen en hun onberispelyk leeven, gelyk ook dat der eerſtbe-

(*) *Matth.* X. 24, 25. (†) *Handel.* II. 7.

bekeerden, gepaard met de zigtbaare merktekens, die uitweezen dat GODS hand met hun was, in de menigte der geneezende wonderdaaden door hun gewrogt, veroorzaakten dat het beter en redelyker gedeelte des Volks hun eerbied en ontzag toedroege, 't welk kragtdaadig diende om de onbeschoftheid van het losbandiger gedeelte te beteugelen. Daarenboven betoonden zy altoos onder het drukken der beproevingen, eene grootmoedigheid, geschikt om hun te verheffen boven alle spotterny, en kragtlooze beschimping. Geen wonder, derhalven, dat wy, in hunne schriften, weinig gewag gemaakt vinden van zulke weinig beduidende tegenkantingen: maar wy treffen de verhaalen aan van veel zwaarder verdrukkingen, vermengd met en verbitterd door bygevoegde verachting en smaad, en dat dit het geval was, niet alleen van de Apostelen, maar van de *Christenen* in 't algemeen.

Wat de Apostels betreft, de Heilige PAULUS beschryft, welk eene bejegening zy in de wereld ontmoetten, en wat hy des moest uitstaan, en hoe hy het verdroeg, op de volgende wyze: *want ik agt dat* GOD *ons, die de laatste Apostels zyn, ten toone heeft gesteld als tot den dood verweezen:* zinspeelende op de gewoonte, om de misdaadigers, die tot de doodstraffe veroordeeld waren, aan allerlei smaad en schimp bloot te stellen, welke het der boosaartigheid gelust te hun aan te doen: gelyk wy dit reeds zagen in het geval van CHRISTUS; *want*, dus vervolgt hy, *wy zyn een schouwspel geworden de Wereld, den Engelen en den Menschen. Tot op deezen tegenwoordigen tyd lyden wy honger, en lyden wy dorst, en zyn naakt en worden met vuisten geslaagen, en hebben geen vaste woonplaatse, en arbeiden werkende met onze eige handen: wy worden gescholden en wy zegenen, wy worden vervolgd en wy verdraagen: wy worden gelasterd en wy bidden: wy zyn geworden*, dat wil zeggen, wy worden behandeld, *als uitvaagzels der wereld en aller afschrapzel tot nu toe* (*).

Wat de belyders van den *Christlyken Godsdienst* aanbelangt, over hun lot, ten deezen opzigte, mogen wy oordeelen uit het geen de Apostel aan de Gelovige *Hebreeuwen* schryft. *Doch gedenkt der voorige dagen, in de welke, nâa dat gy verlicht geweest zyt, gy veel stryd des lydens hebt verdraagen. Ten deele als gy door de smaadheden en verdrukkin-*

(*) 1 *Corinth.* IV. 9, enz.

lingen een ſchouwſpel geworden zyt, (θεατριζόμενοι, gelyk Perſoonen die, tot 's Volks vermaakinge, op ſchouwplaatſen vertoond worden; misſchien duidt dit woord aan, dat zy dus voorgeſteld, en ten minſten afgebeeld wierden door hunne beſpotters in de belachlykſte gedaanten; althans duidt het zeker aan eene zeer openbaare begekking en verguizend ſmaaden); en *ten deele als gy gemeenſchap gehad hebt met de geenen die alzo gehandeld wierden* (*). Te deezer oorzaake, oordeelden de Apostels het noodzaaklyk dikwyls de nieuw bekeerden te vermaanen, om zich niet te laaten affchrikken, door de ſmaadredeu en lasteringen, die de Ongeloovigen tegen hun afgaven. Dus vermaant PAULUS de *Hebreeuwen*, in de verſen volgende op de ſtraks aangetoogene. En Apostel PETRUS ſchryft, *maar indien gy ook lydt, om der geregtigheids wille, zo zyt gy zalig, en vreest niet uit vreeze van hun, noch wordt niet ontroerd; maar heiligt* GOD *den Heere in uwe harten, en weest altoos bereid tot verantwoordinge aan een iegelyk, die u rekenſchap afeischt van de hoope die in u is, met zagtmoedigheid en vreeze. En hebt eene goede conſtientie, op dat in 't geen zy kwaalyk van u ſpreeken als van kwaaddoenders, zy beſchaamd mogen worden, die uwen goeden wandel in* CHRISTUS *lasteren: want het is beter dat gy weldoende (indien het de wille* GODS *wil,) lydt dan kwaaddoende* (†). —— En wederom, *Indien gy geſmaadigt wordt om den naam van* CHRISTUS *zo zyt gy zalig: want de geest der heerlykheid en de geest* GODS *rust op u; wat hun aangaat, by wordt wel gelasterd; maar wat u aangaat, by wordt verheerlykt; doch dat niemand van u lyde als een kwaaddoender, of dief, of als een die zich met eens anders doen bemoeit; maar indien iemand lydt als een Christen, die ſchaame zich niet; maar verheerlyke* GOD *in deezen deele* (§). De Apostels zyn ook zeer zorgvuldig in de *Christgeloovigen* te waarſchuwen, om alles te vermyden, 't welk den Ongeloovigen gelegenheid zou kunnen geeven, om hun of hunne belydenis te lasteren. PAULUS geeft omtrent de aanſtelling van de Dienaaren der Kerke deezen raad. *Geen nieuwling te neemen, op dat hy niet opgeblaazen worde en in 't oordeel des duivels valle, hy moet ook een goed getuigenisſe hebben van de geenen die buiten zyn, op dat hy niet valle in ſmaadheid, en in den ſtrik*

(*) *Hebr.* X. 32, 33. (†) 1 *Pet.* III. 14, *enz.*
(§) 1 *Pet.* IV. 14.

ſtrik des Duivels, of des Beſchuldigers, διαβόλου (*). Desgelyks geeft hy aan de Weduwen een voorſchrift, hoe zy zich moeten gedraagen, *op dat zy geen oorzaak van lasteringe aan de wederpartye geeven* (†). Ook vordert hy van de Dienstknegten, *dat zy hunne Heeren alle eere waardig agten, op dat de naam Gods en de Leere niet gelasterd worde* (‡).

Veele andere plaatzen, uit de Schriften der Apostelen, zouden wy kunnen bybrengen, ten blyke, dat de Ongeloovigen zich geenzins onthielden van den *Christlyken Godsdienst*, en de Belyders van denzelven met ſpotterny, jok en belaching te beſpringen, en met één woord aan te vallen, onder alle gedaanten van begekkende ten toonſtelling. Om op het zeggen zyner Lordſchappe te zinſpeelen, bragten zy hun ten tooneele, *op de behaagelyker wyze van belachlyk ten toon ſtellen*, lang voor dat zy hun in *Beerenhuiden* en *Pektonnen* den volke voorhielden; en het ſchynt niet duister te blyken, dat zy de laatſte wyze niet hebben aangewend, voor dat zy de kragtloosheid der eerstgenoemde ondervonden hadden.

Wy hebben het breedvoerigst en omſtandigst verhaal van de bediening en prediking van den Heiligen PAULUS, en het grootst gedeelte zyner Brieven is in het Nieuwe Testament begreepen. Laaten wy, dieshalven, het oog vestigen op eenige ontmoetingen hen wedervaaren, als een ſchets van de wyze waar op het *Euangelie*, en de Prediker van 't zelve bejegend werden door de Ongeloovigen. Behalven geeſſelingen, banden, gevangenisſen, ſteenigingen en de mishandelingen van de heffe des Volks, vinden wy, dat de Apostels ſterke wederſpraak van kwaadaartige tongen moesten uitſtaan. Wanneer te *Antiochien* en *Piſidien* de ongeloovige *Jooden* zagen, dat de *Heidenen* in groote menigte toevloeiden om hun te hooren, *werden zy met nydigheid vervuld en wederſpraken het geen van* PAULUS *gezegd werd, wederſpreekende en lasterende* (§). Wanneer hy te *Corinthen* den *Jooden betuigde, dat* JESUS de CHRISTUS *was, wederſtonden en lasterden zy hem* (§§).

De Kerklyke overlevering ſtelt ons Apostel PAULUS voor als een Perſoon klein van geſtalte, en een gemeen voorkomen; hy ſpreekt zelve van zekere *zwakheden*, welke hy *een ſcherpe doorn in 't vleesch noemt, een Engel des Satans, die*

(*) 1 *Tim.* III. 6, 7. (†) 1 *Tim.* V. 14. (‡) 1 *Tim.* VI. 1.
(§) *Handel.* XIII. 45. (§§) *Handel.* XVIII. 6.

die hem met vuisten slaan zoude, op dat hy zich niet zou verbeffen door de uitmuntenheid der Openbaaringe hem gegeeven, hy verklaart *den Heer driemaal gebeden te hebben, op dat deeze van hem zou wyken.* Welke de byzondere *zwakheid* was, waar van hy spreekt, weeten wy niet; eenigen hebben gedagt, dat het eene Stamering in zyne uitspraak geweest hebbe; dan welke dezelve ook geweest zy, hy voegt 'er nevens, *zo zal ik dan veel liever roemen in myne zwakheden, op dat de kragt van* CHRISTUS *in my woone. Daarom heb ik een welbehaagen in zwakheden, in smaadheden, in noöden en vervolgingen, om* CHRISTUS *wil* (*).

Ook schynen 's Apostels geringe gestalte en zwakheden, in 't algemeen ten voorwerpe van smaad en veragtlyke aanmerkingen gestrekt te hebben, niet alleen by de Ongeloovigen; maar ook by eenige Belyders van den *Christlyken Godsdienst*, die hem tegen stonden, *want de Brieven, zeggen zy, zyn wel gewigtig en kragtig: maar de tegenwoordigheid des Lichaams is zwak, en de Rede veragtlyk* (†).

Doch laaten wy den Kruisgezant PAULUS te *Athene* vergezellen, en overweegen welk eene bejegening hem ontmoette van de fraaije Vernuften en Wysgeeren dier beschaafde Stad. Zyn Lordschap verklaart. „ Ik geloof dat onze groote en geleerde Apostel min voordeels vondt by de zagte behandeling zyner *Atheensche* tegenstanderen, dan by den bitteren en kwaadaartigen geest der vervolgende *Jooden*" (§). Laaten wy zien waar in deeze zagte behandeling gelegen was: want hier schynt zyne Lordschap toe te staan, dat de Apostel en het *Christendom*, 't geen hy predikte, op de proeve van 't Belachlyke gesteld wierd, die proeve van welke hy zo hoog opgeeft.

Wy vinden aangetekend, dat, terwyl PAULUS te *Athene* wagtte, *zyn geest in hem ontstooken werd, ziende dat de Stad zo zeer afgodisch was. Hy handelde dan in de Synagoge met de Jooden en met de geenen die Godsdienstig waren, en op de markt alle dagen met de geenen die hem voorkwamen. En zommigen van de Epicuristche en Stoïsche Philosophen streeden met hem, en zommigen zeiden, wat wil tog deeze Klapper zeggen?* Zeer beschaafd in de daad! doch waar in bestaat hier de geestigheid? Dezelve schynt gelegen in de dubbelzinnigheid van het woord σπερμολόγος, door onze Vertaalers *Klapper* overgezet: maar de oorspronglyke betekenis van 't zelve is

Zaad-

(*) 2 *Cor.* XII. 7, *enz.* (†) 2 *Cor.* X. 10.
(§) *Letter Concerning Enthusiasm.*

Zaadpikker, een naam gegeeven aan kleine veragte Vogeltjes, die de graankorrels, op de markten en elders geſtrooid, oppikten. Vervolgens werdt dit woord gebezigd om zulke Knaapen aan te duiden, die hun kost wonnen met het bekendmaaken en verſpreiden van vertellingen en andere laage bedryven: en, buiten twyfel hadt men hier ook 't oog om de kleine geſtalte en geringe gedaante van PAULUS aartig te beſchimpen. Aartig ſtaaltje van Boertery! Ik durf, egter, wel ſtaande houden, dat dus veragtlyk een ſchimp den Apostel niet zwaar gevallen hebbe. —— Maar *anderen zeiden, by ſchynt een verkondiger te zyn van vreemde Goden; om dat by hun* JESUS en de OPSTANDING *verkondigde.* Zy dagten dat JESUS de naam was van eenigen *nieuwen God*, en *Anaſtaſis*, dat is de *Opſtanding*, die van eene *nieuwe Godin*, van welker Godlykheid PAULUS hun zogt te overtuigen en te onderwyzen in den dienst daar aan verſchuldigd. *Deezen namen* PAULUS *en bragten hem op de plaats genaamd Areopagus, het hooge gerigtshof te Athene*, aan welks oordeel alle zaaken, tot den Godsdienst behoorende, onderworpen waren. Volgens de wetten der *Athenienſeren*, was het invoeren van nieuwe Goden en Godsdienstplegtigheden, door de Wet niet goedgekeurd, eene hoofdmisdaad. PAULUS ſtondt, derhalven, met gevaar zyns leevens voor dit hooge gerigtshof, dat gerigtshof, 't welk voorheen den grooten SOCRATES over dezelfde beſchuldiging, het *invoeren van vreemde Goden*, ondervraagd, veroordeeld, en ter dood verweezen hadt. My dunkt dit kan in geenen deele eene *zagte behandeling* heeten. 't Is eene ſoort van jokkerny al te ernſtig om 'er mede te boerten. Egter nam de Apostel zeer voorzigtig en eigenaartig uit het opſchrift eens Altaars *aan den Onbekenden God* geheiligd, gelegenheid om hun den Opperſten GOD, den Schepper en Beſtuurder des Heelals te prediken; en vermeldde hun, dat zy dien GOD, dus lang hun onbekend, ſchoon onweetende, gedient hadden: en gevolglyk dat de beſchuldiging, als of hy nieuwe Goden, door de Wetten niet goedgekeurd, verkondigde, valsch en ongegrond was. Deeze verdeediging ſchynt men, in 't algemeen, als voldoende aangenomen, en PAULUS op vrye voeten geſteld te hebben; maar toen hy, op 't einde zyner Redenvoeringe, geſprooken hadt van de Opſtanding van JESUS uit den dooden, werd zyn zeggen zeer verſchillend opgevat van zyne Toehoorders. *Eenigen ſpotten daar mede*, anderen, misſchien getroffen door het voorſte gedeel-

deelte zyner Aanſpraake, beloofden, *wy willen u wederom hier van hooren* (*).

Zyn Lordſchap gelooft; „ dat onze Apostel min voordeels vondt by deeze zagte behandeling zyner *Atheenſche* Tegenſtanderen, dan by den bitteren en kwaadaartigen geest der vervolgende *Jooden*. Indien hy hier mede meent, dat PAULUS onder hun weinig of geen Aanhangers maakte, is het gansch anders met de zaak geleegen. Terſtond naa dat hy in het Gerigtshof zich verdeedigd hadt, en losgelaaten was, leezen wy, dat, niet tegenſtaande de Spotternyen van zommigen, *eenige Mannen hem aanbingen*, onder welken was DIONYSIUS DE AREOPAGITER, (een zyner Regteren,) *en eene Vrouwe met naame* DAMARIS, waarſchynlyk iemand van aanzien, *en anderen met dezelve* (†). Dit was, myns bedunkens, zo groot een opgang, naar tyds gelegenheid, als hy doorgaans maakte onder de bittere, en kwaadaartig vervolgende *Jooden*: en het blykt niet, dat hy, naa dien tyd, te *Athene* bleef, of immer derwaards weder keerde.

Verder merkt Lord SHAFTSBURY aan; „ *dat* PAULUS minder vermogt op de braafheid en beleefdheid zyner *Romeinſche* Regteren, dan op den yver der Synagoge, en de gewelddaadigheid der Prieſteren zyns Volks". — PAULUS werd te *Rome* gedagvaard voor Keizer NERO, die zeker, in geenen deele, uitmuntte door braafheid en beleefdheid; en wat het geval van onzen Apostel in 't byzonder betreft, hy ſchryft aan TIMOTHEUS, dat 's Keizers welbekende ſtrengheid en wreedheid, alle zyne Vrienden met zulk eene vreeze vervuld hadt, *dat, in zyne eerſte verantwoording, niemand by hem geweest is; maar zy allen hem verlaaten hebben. Maar de Heere heeft my bygeſtaan, en my bekragtigt; op dat men door my ten vollen zoude verzekerd zyn van de predikinge, en alle Heidenen dezelve zouden hooren; en ik ben uit den muil des leeuws verlost* (‡). Bedoelt zyn Lordſchap met de bygebragte plaats te kennen te geeven, dat PAULUS met het prediken van het Euangelie te *Rome* weinig opgang maakte; zo merk ik aan dat 's Apostels eigen berigt van deeze zaak aan zyne Vrienden ons een gansch ander denkbeeld van dit ſtuk geeft, als wanneer hy aan de Geloovigen te *Philippis* ſchryft. *Ik wil dat gy weet, Broeders, dat het geen aan my is geſchiedt meer tot bevorderinge van*

(*) *Handel.* XVII. (†) *Aldaar.* (‡) 2 *Timoth.* IV. 16, 17.

van het Euangelie gekomen is; alzo dat myne banden in CHRISTUS *openbaar geworden zyn in 't ganſche Regthuis, en allen anderen; en dat het meerendeel der Broederen in den Heere door myne banden vertrouwen gekreegen hebbende, overvloediger het woord onbevreesd durven ſpreeken* (*). Zodanige plaatzen als de reeds opgehaalde uit de Schriften zyner Lordſchappe toonen te over hoe het geenzins veilig is, indien wy niet misleid willen worden, te vertrouwen op zulke geestige en inneemende Schryvers.

Laaten wy tot de volgende dagen komen. Het is waarſchynlyk, dat de *Romeinen*, eenigen tyd, den *Christlyken Godsdienst* niet aanmerkten als van den *Joodſchen* onderſcheiden. En dus de Belyders van denzelven mede bedoelden, in alle de geestigheden en ſpotternyen, welke zy zo overvloedig op de *Jooden* afgaven; gelyk bekend is aan allen, die eenige bedreevenheid hebben in de *Romeinſche* Hekel- en Schimpdichters. —— Wanneer, naderhand, de weezenlyke ſtaat deezer zaake algemeen bekend werd, ontbrak het der *Christenheid*, in geenen deele, aan beſtryders onder de fraaije Geesten, Wysgeeren en bykans allerlei ſlag van Schryvers, geduurende de eerſte drie honderd jaaren en langer, terwyl de Belyders van JESUS naam zich bloot geſteld vonden aan het zwaarſte lyden, door de bloedplakkaaten tegen hun aangekondigd, en aan den bitterſten en algemeenſten haat van by-en overgeloovige Afgodendienaaren, die geenzins nalieten om alle de rampen, welke het Ryk, in deeze ongelukkige dagen, troffen, aan de *Chriſtenen* toe te ſchryven, als die door hunne *Godverzaakery* en *Nieuwigheden* de wraak der Goden verwekt hadden. Staande dit tydperk, konden eerzugtige Schryvers geen gereeder en zekerder weg inſlaan om de gunst van 't Hof, en de toejuiching des Volks te verwerven, dan door ſmaad-en ſpotredenen tegen de *Chriſtenen* af te geeven. Kunnen wy dan nalaaten vast te ſtellen, dat het toen geenzins ontbrooken hebbe aan Lieden, die na zulke uitlokkende pryzen dongen? Dr. LARDNER heeft, in zyne *Heidenſche Getuigenisſen*, op het onwederleglykst, beweezen dat des geen gebrek was.

Inzonderheid heeft CELSUS een *Epicurist*, in de tweede Eeuwe, de *Christenheid* aangevallen, in een uitgebreid Werk, waar in hy, behalven de ſtoffe, welke zyn eigen vernuft, be-

(*) *Philipp.* I. 12—14.

beleezenheid, en verkeering hem verſchafte, overvloedig gebruik maakte van de beuzelagtige vertelzeltjes, en ongerymde vercieringen, welke hy by de *Joden* opzamelde, om CHRISTUS, den *Christlyken Godsdienst*, en de Belyders van denzelven, belachlyk en beſpotlyk ten toon te ſtellen.

Omtrent denzelfden tyd hebben APULEIUS en LUCIANUS hun vernuft tegen dien Godsdienſt geſpitst. Op een ſchimpend Stukje, aan den laatstgemelden toegeſchreeven, maakt de geleerde LARDNER de volgende regtmaatige aanmerking. „ Wy kunnen hier uit afneemen, dat de *Christenen* en hunne Leere, in ouden tyde, belachlyk ten toon geſteld werden, door hunne oude *Heidenſche* vyanden. Het is, over zulks, een misverſtand der tegenwoordige Beſtryderen van den *Christlyken Godsdienst*, wanneer zy zich verbeelden, dat de oude *Heidenen* niet bedagt geweest zyn om op die wyze dien Godsdienst te beſtryden. En dit is het eenig voorbeeld van deezen aart niet, 't welk ons is voorgekomen. De Schriften van LUCIANUS leveren 'er meer uit, en, ongetwyfeld, zyn 'er eenige van die Schriften verlooren geraakt; daar de *Christenen* van laateren tyde ze niet waardig oordeelden bewaard te worden ".

PORPHYRIUS heeft zich, in een groot Werk, veel moeite gegeeven om de Heilige Schriften te verſmaaden, en dezelve af te maalen, als vol valschheden en onbeſtaanbaarheden. Noch was hy ſpaarzaam in zyne boerteryen tegen CHRISTUS en de Apostelen.

Desgelyks HIEROCLES, de Overſte, (niet de Wysgeer), heeft, terwyl hy, als Landvoogd, de *Christenen* met de wreedſte vervolgingen plaagde, als Schryver, twee Boeken opgeſteld; „ waar in hy, volgens de aantekening van LACTANTIUS, poogde te toonen, dat de Heilige Schriften zich zelve wederſpraken, door de tegenſtrydigheden, welke men daar in vindt, en drong aan op zo veele plaatzen, met elkander onbeſtaanbaar, dat iemand zou gedagt hebben, dat hy eenigen tyd dien Godsdienst, welke hy nu lasterde, omhelsd hadt ". Hy zegt van CHRISTUS, dat hy door de *Joden* werd uitgebannen, en vervolgens negen honderd mannen verzamelde, en met hun op roof uitging. Hy ſtaat ook breedvoerig ſtil op eene vergelyking van JESUS CHRISTUS met den beroemden Tovenaar APOLLONIUS TYANÆUS, en geeft aan den laatstgemelden verre den voorrang.

Laaten wy verſcheide anderen, die met de pen de *Christenheid* beſtreeden, voorby gaande, komen tot den Keizer

JULIANUS, wiens Schriften uitwyzen, hoe hy, zich gelaatende van de wreedheden door de voorgaande Keizers ter onderdrukking van het *Christendom* aangewend, af te zien, gereed was alles te doen, 't geen kon dienen om 't zelve veragtlyk te maaken: ten welken einde hy al zyn verſtand, vernuft en kunſtenaary te werk ſtelde, welke vermogens in hem geenszins gering waren; ook zamelde hy de geheele magt der Tegenſtanderen van de *Christenheid* byeen, *Joden* zo wel als *Heidenen*, hun aanmoedigende tot den aanval door alle blyken van Keizerlyke gunſte en toegenegenheid. Onder zyn ſtandaart trádt menig voorvegter van de zaak der Goden te voorſchyn, gewapend met zwellende redenvoeringen, ſmaadredenen en ſpotternyen tegen den *Nazarener* en zyn *Euangelie*. Was dit nu het ſchryven van een Keizer, van Overheden, Wysgeeren en Redeneerkundigen, zo kan men gereedlyk nagaan, op welk een trant het gemeene Volk van de *Christenheid* geſprooken hebbe.

Misſchien wenſchen zommigen, dat deeze Tegenſchriften bewaard gebleeven waren: en veele der geleerdſte en opregtſte Voorſtanders der *Christenheid* wenſchen mede, dat alles, wat oudtyds tegen den *Christlyken Godsdienst* werd geſchreeven, nog voor handen was; ten vollen overtuigd zynde, uit de voorbeelden dier Schriften, die onzen tyd bereikt hebben, dat zy aan de zaak der *Christenheid* geen nadeel zouden hebben toegebragt, by alle opregte en edelmoedige Voorſtanders van waarheid en deugd, die alleen *Christenen* kunnen weezen; veel eer zouden zy dienen om ons licht te geeven in de geſchiedenis van den voortgang des *Christendoms*, en toonen hoe 't zelve heeft moeten kampen tegen de Veelgodery, en de wereldlyke Magten. Doch van wien zou men, naa de algemeene omhelzing der *Christlyke Leere*, het bewaaren dier Schriften, met rede, wagten? De *Christenen* oordeelden ze des bewaarens onwaardig, en althans het niet noodig de moeite te doen om 'er Afſchriften van te maaken, of die voor veel gelds te koopen. Helaas! wy hebben veel meer rede om ons te beklaagen, over het verlies van veel dierbaarder Werken, zo van *Christenen* als van *Heidenen*, door verzuim, ongeluk, en het vernielen des tyds, ons ontrukt.

De Lord SHAFTSBURY had eene leevendige verbeeldingskragt; doch hy werd, gelyk dit meer gebeurt, 'er zelve zomtyds door bedroogen. Hy bezat een ryke ader van geestigheid en boertery; maar hadt 'er een al te groot denkbeeld van. Het Belachlyke verwekt eene dus voorby-

gaan-

gaanden indruk, een vlugtig vermaak; maar 't heeft, niet op de waarheid ſteunende, geene duurzaame uitwerking, uitgezonderd op hun, die iets belachlyk maaken, en anderen die nevens hun met dezelfde vooroordeelen bezwangerd gaan. Op 't eigen oogenblik, als het Belachlyke blykt valſch en onbeſchoft te zyn, verwekt het verontwaardiging en veragting. Het ſchitterend vernuft is niet magtig om valſche verbeeldingen van zaaken, en ongerymdheden, voor ſmaad en vergetelniſſe te bewaaren. De tyd zal komen waar in dezelfde Schriften van eenen VOLTAIRE onder dien laſt zullen moeten bezwyken.

EENE WOND AAN DE BILNAAD MET VERZWEERING DER BLAAZE.* *Door* HERAUD VALLANDRE', *Chirurgyn aan de brug van Neuilly.*

(*Uit het Fransch.*)

DEn 4 Oktober 1769 werd ik geroepen by eenen *Verdam*, een Timmerman, drie en twintig jaaren oud, die aan de nieuwe brug van Neuilly werkte. Ik vond deezen jongen mensch geheel kragteloos, zyne ledemaaten waren koud, het aangezicht bleek, en hy klaagde over groote pyn aan de bilnaad. Ik vraagde de genen, die by zyn toeval waren tegenwoordig geweest, naar de omſtandigheden welken het veroorzaakt hadden; doch zy waren alle ontſteld over een ongeluk welk zy ontweeken hadden, en konden my niet dan een onvolkomen berigt geeven. Zy zeiden my alleen dat een ſtuk houts, vier en twintig voeten lang en veertien duimen in 't vierkant, van hunne dommekragt afgezwenkt zynde, hem met het eene einde op den buik was gevallen, en hy ſedert niet opgehouden hadt te klaagen over de pyn reeds gemeld. Hem onderzoekende toen hy neergelegd was, zag ik met verwondering bloed uit de pisbuis en den aars ſtroomen: hier by was de balzak over de geheele uitgeſtrektheid gekneusd en paarsch; en een groote zwelling op de bilnaad. Het geval zag ik in 't begin aan als gevaarlyk, en gaf dit te kennen aan de genen die zich zyner herſtelling bemoeiden. De opzichters verzuimden niet hem ooc te voegen wat hy in zynen ſtant noodig hadt; en hier door konde ik hem ook myne hulpe met goeden uitſlag toe-

toebrengen. Ik heb reeds gezegd dat de Lyder zeer zwak was; dit belette my toevlugt te neemen tot aderlaatingen, en bewoog my hem een ligte wond-drank te geeven. Zyn gerſtendrank beſtondt uit lynzaad, zalpeter en glaskruid. Ik liet hem terugdryvende middelen met Kamfer op het *ſcrotum*, en op den buik, na dat hy met Roozen-olie beſtreeken was, flenelle lappen in een verzagtend afkookzel natgemaakt, leggen. Ik deed hem verſcheide verzagtende klisteeren zetten, en bepaalde hem aan een ſtrenge levenswyze. Den 5 vond ik mynen Lyder met koorts, de omtrek van de blaaze zeer opgezet, en de zwelling van de bilnaad zeer rood en pynlyk. Ik vraagde of hy gewaterd hadt, men antwoordde my dat hy eenige ligte aanperſingen hadt gehad zonder één' drup pis te loozen. Nu deed ik hem een ruime aderlaating, en twee uuren hier na een tweede, om dat de eerſte van geene uitwerking was geweest. Na deeze tweede laating, voelde de Lyder een ſterken aandrang om te wateren. Ik zag geen gereeder middel om hem te verligten dan het inbrengen van de Sonde, 't welk ik beproefde, doch te vergeefs: en de tegenſtand, welken ik gewaar werd by den ingang van de ſluitſpier der blaaze, ſcheen my onoverkomelyk. Na verſcheide beproevingen, gaf ik dit aan de bewerking van de natuur' over. De Heer SUE, Heelmeester te Parys, die verzogt was den Lyder te komen zien, kwam, en liet my roepen. Na dat wy met malkander geſproken hadden, onderzogt hy den Lyder. By dit onderzoek zeide ons de Lyder, dat hy, na ik hem had geſondeerd, hadt gewaterd; dit was met een' ſtorting geſchied, en de opzetting der blaaze was nog dezelfde. De Heer SUE, de terging der deelen ontziende, oordeelde niet goed de ſondeering op nieuw te bezoeken, en den Lyder als hopeloos beſchouwende, zeide my, voort te vaaren, en ging henen. Ik deed hem twee laatingen op een dag; hier door werdt de ontſteeking wat verminderd, en de pis liep vryer af, 't welk eenige verligting gaf aan den Zieken.

Den 6 deed ik hem twee ſlikbrokken neemen, ſamengeſteld uit Alikantſche zeep en Lyn-zaad-meel. De pis, nog altyd bloedig, kwam nu ryklyk af, ſchoon met een' ſtorting. Den 9 vertoonde zich aan de bilnaad eene uitpuiling: ik onderzogt ze, en ſchommeling gewaar wordende, leidde ik 'er de volgende pap op. Ik nam Slakken, Lely-bollen, *Baſilicum* en Beet, waar van ik een pap maakte, en op deeze verhevenheid plaatſte, welke hier

op

op in den nagt doorbrak, de blaaze ontlastte, en den Lyder een ſchielyke verligting aanbragt. Nu kreeg ik klaarheid aangaande het gene, waar over ik tot nog toe in twyfeling was geweest. Myn ſonde in de pisbuis en myn voorſte vinger in de wonde gebragt hebbende, ontdekte ik zeer duidlyk dat de buis ten eenemaal van de blaaze was geſcheiden. Ik verbond deeze wonde als een eenvoudige wonde, met afweegende en rottingweerende inſpuitingen: bragt kaarsjes in de pisbuize uit vreeze dat ze mogt toegroeijen; het gene ongetwyfeld geſchied zou zyn, om dat al de pis door de wonde aan de bilnaad afliep. Ik vervolgde dus met mynen Lyder, zonder toeval, tot den 3 November, wanneer ik my voorſtelde de wonde met een lidteeken te laaten toeloopen. Dan, nu vond ik de grootſte zwaarigheid wyl de uitloopende pis een beletzel was voor de ſluiting. Ik gebruikte de beste opdroogende middelen, doch hier door werdt de wond rond, de kanten vereeld, zo dat ik een pypzweer vreesde. Ik bragt mynen Lyder op nieuw in een ſtrenge levenswyze; ik ſchreef hem ſoupen voor van kalfs-vleesch, lynzaad en heems-wortel, hopende dat ik, door de ſcherpheid van de pis te maatigen, de vereelde kanten van de wonde zou doen verdwynen; en om dit nog te meer te bewerken, leidde ik 'er een verteerend pleister op, na dat ik ze met kwikmiddelen gevreeven had. Niets ontbrak hier, dan iet 't welk den geſtaadigen afloop van de pis belette: langs den gewoonen weg kwam geen drup, om dat de andere weg gemaklyker was. Wat hier te doen? ik beſloot op den pleister trapswyze drukdoeken aan te leggen, en te ondersteunen met den band de dubbele T genoemd; het welk, voor de pis een meerderen tegenſtand maakende dan de opening van de pisbuize, geſtaadig door kaarsjes open gehouden, dezelve noodzaakte den gemaklykſten weg te zoeken. Ik deed ook den Lyder, alle avonden, zes druppen van de balſem van Canada, in wat ſiroop van groot ſmeerwortel neemen, het welk niet weinig tot de heeling der wonde heeft toegebragt. Dus is de Lyder volmaakt geneezen, zonder eenig ongemak van zyn toeval overbehouden te hebben.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN BONTSEM.

(Volgens BUFFON.)

DE BONTSEM wordt in 't Latyn *Putorius*, in 't Italiaansch *Foetta*, *Puzolo*, in 't Fransch *Putois*, in 't Hoogduitsch *Iltiz*, *Ulz*, *Buntfing*, in 't Engelsch *Polecat*, *Fitchet*, en in 't Poolsch *Vydra* of *Tchorz* geheeten.

De *Bontsem* heeft zeer veel overeenkomst met de *Foyna*, in natuur, geaartheid en lyfsgestalte. Hy komt by bewoonde plaatzen, klimt op de daken der huizen, zoekt zich te verbergen in hooiklampen, schuuren en andere niet dikwyls bezogte plaatzen, die hy alleen des nagts verlaat, om op buit uit te gaan; wanneer hy zich vervoegt in de Duiven- en Hoenderhokken, en, zonder zo veel geruchts te maaken als de *Foyna*, grooter slagting aanrigt. Hy byt alle de Vogels den kop af, en brengt ze vervolgens, een voor een, weg; voorraad daar van opleggende. Indien hy, gelyk dit dikwerf gebeurt, ze niet gansch en al konne medesleepen, door dien het gat waar door hy in kwam, te klein is, zuigt hy de harsens uit, en voert de koppen mede. Hy is ook geestig gesteld op Honig, valt in den Winter op de Byekorven aan, en noodzaakt de Byen hunne wooning te verlaaten.

Deeze Dieren begeeven zich verre van bewoonde plaatzen, in den Voortyd zyn ze ritzig, de Mannetjes ontmoeten elkander op de toppen der Huizen, en betwisten elkander de Wyfjes; vervolgens verlaaten zy dezelve, en brengen den Zomer in de velden of bosschen door; de Wyfjes daar en tegen blyven in haare holen, tot zy geworpen hebben, en brengen haare Jongen niet buiten, voor in het midden of op 't einde van den Zomer. Zy brengen 'er drie of vier en zomtyds vyf ter wereld; zy zoogen ze niet lang; maar gewennen ze weldra om eijeren op te slurpen, en bloed te zuigen.

In Steden en Dorpen leeven zy van den buit, op het Land van de Jagt. Om den Zomer door te brengen, vestigen zy hunne woonplaatzen in de ritten der *Molles*, in de spleeten der rotzen, en in de gaten der oude boomen, die zy zelden anders dan des nagts verlaaten, om in de velden en in de bosschen om te zwerven, waar zy de nesten der Patryzen en andere Vogelen opzoeken en stooren; ook klimmen zy op 't geboomte om die van ander Gevogelte te vin-

vinden; desgelyks maaken zy jagt op *Rotten*, *Mollen* en *Veldmuizen*, en leeven in eenen onophoudelyken oorlog tegen de *Konynen*, die hun niet ligt ontgaan kunnen, dewyl zy gemaklyk in de holen kruipen; een enkel geslacht van *Bontsems* zou genoegzaam zyn om een geheel Konynen-woud, te verwoesten; en het aller eenvoudigst middel weezen, om het getal der *Konynen* te verminderen op plaatzen waar ze te veelvuldig zyn.

De *Bontsem* is wat kleinder dan de *Foyna*, de staart is korter, de snoet scherper, het hair dikker en zwarter, wit aan den kop, aan de zyden van den neus, en rondsom de keel. Ook verschilt het geluid dat zy slaan; de *Foyna* heeft eene scherpe en zeer doordringende stem, die van den *Bontsem* is doffer, en beide, zo wel als de *Marter* en de *Inkboorn*, slaan een gnorrenden en toornigen toon, als zy getergd worden. Eindelyk heeft de *Bontsem* geene overeenkomst in reuk met de *Foyna*, deeze wel verre van aangenaam te weezen is dermaate stinkende, dat hy zyn naam daar van in de meeste talen ontleend hebbe. Inzonderheid geeft de *Bontsem*, als hy gejaagd en getergd wordt, deezen ondraaglyken stank van zich. De *Honden* vinden geen smaak in zyn vleesch, en de vagt, schoon goed, wordt nogthans voor geen zeer hoogen prys verkogt, vermids dezelve nimmer dien stank geheel kwyt geraake. Deeze stank komt voort uit twee blaasjes of beursjes, welke deeze Dieren by den aars hebben, die altoos eene vetagtige stoffe in zich hebben en uitgeeven, welker reuk zeer onaangenaam is in den *Bontsem*, den *Fret*, den *Wezel* en den *Bever*; maar, in tegendeel, in de *Civetkat*, de *Foyna*, den *Marter enz.* eene soort van reukwerk uitleveren.

Het blykt dat de *Bontsem* een Dier is, 't welk tot de gemaatigde Lugtstreeken behoort; weinig of geen *Bontsems* worden 'er hoog op in 't *Noorden* gevonden, en in de *Zuidelyker Gewesten* zyn ze zeldzaamer dan de *Foyna*. ——— De *Americaansche Bontzem* is een ander Dier, en de soort schynt bepaald in *Europa*, van *Italie* tot in *Poolen*. 't Gaat vast dat deeze Dieren de koude vreezen: dewyl ze zich na de huizen begeeven om den Winter door te brengen: men ziet hunne voetstappen noit in de sneeuw, in wouden of velden, verre van de huizen af gelegen; mogelyk schroomen zy even zeer eene te groote hette; men vindt ze althans niet in de *Zuidelyke Landen*.

VERVOLG VAN HET BERIGT, RAAKENDE DE MAANDLYKSCHE WAARNEEMINGEN DER LUGTSGESTELDHEID.

Door ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF, Med. Doct.

GElyk de Barometer, waar van wy voorheen eenig berigt gegeeven hebben (*), een zeer dienstig Werktuig is, tot het naspeuren der Zwaarte, Hoogte en Uitgestrektheid van den Dampkring, die onzen Aardbol omringt; zo is de Thermometer niet minder nuttig, om de verschillende trappen van de *Warmte* en Koude der Lugt waar te neemen; 't welk ons beweegt, om ook hier van een beknopt verslag mede te deelen.

Om zig een geregeld denkbeeld van deszelfs dienst te vormen, heeft men in aanmerking te neemen, dat de Natuurkundigen door *Warmte* verstaan, die betrekkelyke hoedanigheid, welke een lichaam, (hoedanig een het ook zyn moge, het zy het uit eene vaste of vloeibaare stoffe bestaa,) heeft, wanneer het eene overmaat van Vuurdeelen in zig bevat, in vergelyking met een ander lichaam, het geen minder Vuurdeelen in zig heeft.

Mitsgaders dat men, gewaar wordende, dat die Vuurdeelen zig in eene zeer groote menigte in zodanig een lichaam onthouden, zulks den naam van *Hitte* geeft; terwyl men in tegendeel, wanneer 'er minder Vuurdeelen in een lichaam tegenwoordig zyn, dan in een ander; men zulks ten dien opzigte *Koude* noemt (*a*). Dus is het Water niet zoo koud als het Ys, het geen minder Vuurdeelen in zig bezit; en het Ys is warm, in vergelykinge met de Sneeuw, met Zeezout, Ammoniak-zout, of sterken Geest van Salpeter gemengd. Uit dien hoofde is dan ook de hoogste trap van *Koude*, welke een lichaam, van alle Vuurdeelen ontbloot, eigen zou zyn, niet te bepaalen, als zynde de Koude op zig zelven niet iets weezenlyks, maar eene betrekkelyke hoedanigheid trapswyze, naar geraade der mindere Vuurdeelen, aan het lichaam toegeschreeven, in dien staat, waar in 't zig op dien tyd bevind (*b*).

Daar benevens heeft men hier omtrent gade te slaan, hoe 't al van oudsher by veelen bekend was, dat alle vaste lichaa-

(*) Zie *N. Vaderl. Letter-Oef.* IV. D. bl. 334.
(*a*) Zie BOSMA *Gronden der Natuurkunde.*
(*b*) Zie NOLLET *Natuurk. Lessen*, III Deel bl. 105.

lichaamen, als Metaalen, Steenen enz. en zo ook de Lugt, en alle vloeibaare ſtoffen, zig door de Vuurdeelen, wanneer die in dezelven ingedrongen waren, bewoogen en uitzetteden. Dit deed den wydberoemden Hoogleeraar BOERHAVE, die in zyne voortreffelyke Scheikonst breedvoerig over het Vuur geſchreeven heeft, verwonderd ſtaan, over de verbaazende fynheid deezer Hoofdſtoffe (*a*); die, gelyk hy toont, in alle lichaamen, op alle plaatzen tegenwoordig, zig kenbaar voor ons oog opdoet, door het licht, of door de uitzetting der lichaamen: welke twee byzonderheden wel onderſcheidenlyk in agt te neemen zyn. Het Vuur naamlyk zet alle lichaamen niet zichtbaar uit, ſchoon men 't licht duidlyk gewaar worde. Dit beſpeurt men in de door Konst gemaakte lichtende lichaamen, als de Lapis Bononienſis of den Bononiſchen Steen, van KIRCHERUS Phosphorus, en van anderen Spongia Solis en Lunæ genaamd, dewelke, gecalcineerd zynde, by nagt licht van zig geeft. Even zo is 't geſteld met den Phosphorus uitgevonden door BRANDT in den jaare 1680, en naderhand beſchreeven door BOYLE en HOMBERG; zynde geſtookt uit menſchen pis; als ook met den Phosphorus Liquidus, of den vloeibaaren Phosphorus, gemaakt door toedoen van de Eſſentia Caryophyllorum, volgens eene in het licht gegeeven Verhandeling van den oplettenden ALBINUS (*b*). En zulks ontdekt men ook in de natuurlyk in 't duister lichtende Lichaamen, als in gezuiverd Kwikzilver in het ydel van BOYLE; vermolſemd Hout; Blinkende Wormen, Glimmende Nagt-Vliegen, Lampyrides, en meer ſoortgelyke Inſecten; gezouten Viſſchen; het onſtuimige Zeewater, en de daar door over het Strand loopende helder lichtende Vlammen; het Licht op het door 't zweet nat gemaakte Jok der ploegende Paarden; het gewreeven hair op den rug der Katten, dat heldere Vonken van zig afgeeft, even als de Electriſche Vloeiſtoffe, dewelke zeer ſchielyk, zelfs door de alderhardſte lichaamen heen dringt, en zommige zeer ligt vlam vattende ſtoffen in den brand kan ſteeken; hebbende eene groote overeenkomst met het Vuur, volgens menigvuldige Proefneemingen van de Heeren WAITS, WINKLER, NOLLET, MUSSCHENBROEK, ALLAMAND en anderen. In alle deezen wordt men een helder licht, maar gee-

(*a*) Zie BOERHAVE *Elem. Chem. Tom. I. p.* 126.
(*b*) ALBINI *Diſputatio de Phoſphoro Liq. Francofurt.* 1688.

geene uitzetting gewaar; en men ontdekt in tegendeel in de vloeibaare Stoffen, als kookend Water, Olie, Wyngeest enz. de uitzettende kragt des Vuurs; schoon men geen licht in dezelven bespeure.

Deeze uitzetting der Lichaamen door 't Vuur, ziet men ook ten duidelykste in verschillende Metaalen, en diergelyke vaste lichaamen, als ze op den Pyrometer of Vuurmeeter geleid, en door aangestooken Wyngeest met 1, 2, 3, 4, 5. of meer Vlammetjes verwarmd worden; 't welk men breedvoerig beschreeven kan vinden in MUSSCHENBROEKS *Natuurkunde* (*a*), als mede in de *Philosoph. Transactions* (*b*); daar ons eene schaal voorkomt van de onderscheiden Hitte veeler gesmolte Metaalen en andere lichaamen; om ons onder 't oog te brengen, hoe verschillende dezelven zig uitzetten. Zodanige proefneemingen leeren ons tevens, dat die uitzetting in alle lichaamen niet even schielyk, maar in het eene veel spoediger dan in het andere geschied; hangende zulks af van de verschillende hardheid, de aaneenhegting der deelen, en de onderscheiden gedaante der tusschen ruimten, in welken de lugt als opgesloten is. Naar gerade hier van dringt het Vuur ligter of moeilyker in de lichaamen, waar op het de binnenlugt, tusschen de deelen in beweeging brengt, dezelve zig doet uitzetten, en voorts de deeltjes der Lichaamen noodzaakt om zig van elkanderen te verwyderen, die doet smelten en vloeibaar worden; waar op zy zig ten laatsten door eene al te groote uitzetting ten eenemaale als in Waasem, Damp, Rook en Kalk of Asch ontbinden. Wel byzonder heeft de ondervinding deswegens getoond dat alle Vloeistoffen, als Lugt, Water, Wyn, Olie, overgehaalde Geesten enz. gehouden moeten worden, voor Lichaamen, die zamengesteld zyn uit eene overgroote menigte van zeer kleine, en voor het gezigt onnaspeurlyke deeltjes, welken, los aan elkander hangende, zig ligtlyk over elkander beweegen. En dewyl men, overeenkomstig hier mede, bemerkt heeft, dat ze, op het vuur gezet zynde, door de Vuurdeelen, welken tusschen de deeltjes indringen, schielyker en meerder van elkanderen verwyderd, en dus uitgezet worden, dan de vaste lichaamen; zo is men, denkende op een middel, waar door men de menigte der Vuurdeelen in de lichaa-

(*a*) MUSSCHENBROEK Natuurk. bl. 461.
(*b*) *Philosoph. Transactions*, No. 270.

chaamen, kon afmeeten, wel dra bepaald geweest, om de Vloeistoffen, als de bekwaamsten tot dat einde, te hulp te roepen.

En hier toe heeft men eerlang een konst-werktuig uitgevonden, dat den naam draagt van *Thermometer* of *Thermoscopium*, zo veel als de Meeter of *Aanwyzer* van de *Warmte*. Wanneer men dit Konsttuig naast tegen een ander lichaam, van welk een aart, gestalte, of eigenschap het ook zy, aanlegt, of met het ondereinde in eene Vloeistoffe dompelt, toont het, door ryzen of daalen van het Vogt, in deszelfs buis, ontwyfelbaar aan, den trap van de veelheid der Vuurdeelen, welke het aangeraakte lichaam bezit; en dus geeft het ook, in de openlugt opgehangen zynde, te kennen, welken trap van warmte de Lugt, in welke vloeistof de Thermometer dan ingedompeld is, op dien tyd heeft.

De uitvinding van dit Werktuig is men verschuldigd, zo sommigen willen, aan *Sanctorius*, *Galileus*, *Pater Paul*, en, dog wel voornaamlyk, aan *Drebbel*, een Noordhollander, die dit Konststuk, in 't begin der zeventiende eeuwe, daadlyk uitgevonden heeft. Het zelve was, 't is waar, gelyk 't gemeenlyk met de eerste uitvindingen gaat, zeer gebrekkelyk, dog niet te min te pryzen als een Konststuk van dien tyd. Men heeft het selve vervolgens van langzaamer hand verbeterd, en allengskens tot dien trap van volkomenheid gebragt, tot welke het zelve in onze dagen gekomen is; dat men grootelyks dank heeft te weeten aan den beroemden *Fahrenheit*; die, in 't begin deezer eeuwe, de Thermometers, bestaande uit eene dunne lange pyp, met een langwerpig rolrond fleśje, in stede van een rond bolletje, aan 't einde, (gelyk ze tot op zyn tyd waren,) in gebruik gebragt; en geleerd heeft dezelven met Kwik, in stede van met gecoleurden Wyngeest, (gelyk tot op zyn tyd geschiedde,) te vullen; waar door deze soort van Thermometers die van vroegere dagen verre overtreft. Een ieder die begeerig is na te gaan, hoe men van tyd tot tyd dit Konststuk verbeterd, en op hoe onderscheiden wyzen men het zelve vervaardigd heeft, kan deswegens ten overvloede te regt geraaken, in 't geen de naauwkeurige *Desaguliers* over dit onderwerp breedvoerig voorgesteld heeft, in zyne Natuurkunde uit Proefondervindingen opgemaakt. Te dier oorzaake oordeelen wy 't niet noodig in deezen hier op staan te blyven; meldende alleenlyk, dat de kenrigste Thermometers, die tot voldoen-

doende waarneemingen geſchikt, tegenwoordig algemeen in gebruik zyn, veel al in navolging van den Thermometer van *Fahrenheit* gemaakt worden; waar toe ook de thans gebruiklyke beste Thermometers van *Muſſchenbroek*, *Prins*, *Paulus Wast en Zoon*, en anderen, behooren.

Wat bepaaldlyk de Thermometers aangaat, van welken ik my tot myne dagelykſche waarneemingen bedien, dezelven zyn ook op die manier, en wel in deezer voege toebereid. Ik verkies tot dezelven pypen van zuiver Engelsch glas; om dat ik dikwyls bevonden hebbe, dat het Kwikzilver, door den tyd vuil en ſmeerig wordende, aan de binnewanden van de Duitſche glazen pypen hangen blyft. Eenige pypen hebbende, zoek ik 'er met oplettendheid dezulken uit, die een gelyk wydigen ſtraal hebben van omtrent eene halve linie middellyns en niet kleinder; om dat het Kwikzilver, even als alle andere vloeiſtoffen, in naauwer hairbuizen, te veel van het glas aangetrokken word. —— Aan zodanig eene dunne pyp hegt ik een dikker ſtuk pyps, mede van Engelsch glas; welks langte ik tot zulk eene evenredigheid bepaal, dat de geheele holligheid van de dunne pyp omtrent 20 maal, in de holte van de dikkere pyp of rol, bevat kunne worden. De naauwkeurige *Muſſchenbroek* bepaalt de vereischte evenredigheid wel als die van 11124 tot 630 (*a*); dog ik bevind myne Thermometers voldoende, wanneer hier eene evenredigheid plaats heeft, als die van 20 tot 1. Deeze dus te ſaam vereende pyp maak ik vervolgens aan het dikke ondereinde toe, laatende het dunne boveneinde open. Dan maak ik dezelve op gloeijende koolen langzaam heet, om 'er alle de lugtdeeltjes uit te dryven. Dit gedaan hebbende ſteek ik deeze pyp omgekeerd, met het openeinde, in zuiver heet gemaakt Kwikzilver; en als dan word dezelve, van lugt ontdaan zynde, gemakkelyk, met het Kwikzilver, door de buitenlugt in de lugtledige pyp geperst wordende, ten meesten deele opgevuld. —— Voorts houd ik de rol van de pyp weder over een glooend vuur, op dat het Kwikzilver in de rol byna kooke, ten einde ook alle lugtdeeltjes daar uit gedreeven worden. Waar op ik het openeinde van de pyp anderwerf in bykans kookend Kwikzilver ſteek, waar door dezelve tot aan boven toe gevuld word. Wanneer de pyp dermaate op-

(*a*) MUSSCHENBROEK *Introductio. Lugd.* 1762. *p.* 630.

opgevuld is, laat ik haar koud worden; en vindende, dat zy al te vol is, maak ik dezelve wederom langzaam tot zo verre heet, dat 'er eenige droppelen Kwikzilvers uitkomen; tot dat de dunne pyp omtrent ter helfte opgevuld blyve. Daar na breng ik het openeinde van de dunne pyp voor de vlam van de lamp, om dat einde een weinig uit te haalen, en 't zelve tot eene fyne hairbuis te vernaauwen. Wyders maak ik de rol wederom zo heet, dat het Kwikzilver tot boven in die hairbuis ryze, waarop ik het openeinde van de hairbuis ſchielyk toe blaas. Dus is de Thermometer-pyp, naar den eisch, van alle lugtdeeltjes ontdaan; en om verzekerd te zyn, dat dezelve regt lugtledig is, keer ik dezelve eens om; in welken geval het Kwikzilver, onverdeeld blyvende, door zyne eigen zwaarte valt, en een ſchok of ſtoot tegen het einde van de buis maakt, even als men in de pyp des Barometers gewaar word, wanneer men dezelve overhellende beweegt. Deeze dus in order gebragte pyp hegt ik, door middel van ſchroeven, vast op eene glad geſleepen plaat van geel koper; rustende met ondereinde in een klein voetſtukje van koper. Ook neem ik wel, in plaats van eene koperen plaat, een helder dik ſtuk ſpiegelglas, gevat in een houten raampje; en onder en boven, in dit glas, gaten gedrild hebbende, maak ik 'er de Thermometer-pyp met ſchroeven op vast. Als men zulk een toegeſtelden Thermometer, voor een glazen raam, in de open lugt hangt, kan men van binnenshuis de graaden der Warmte of Koude op de daar toe geſchikte Schaal gemaklyk waarneemen.

Om nu deezen Thermometer, op de koperen plaat of glazen ruit vastgehegt, in naauwkeurige afdeelingen te verdeelen, zoek ik in de eerſte plaats naar de vaste punten van Koud Ys, en heet of kookend Water; om dus eenige bepaaling van Koude en Hitte te bekomen, ſchoon derzelver uiterſte paalen, gelyk ik in den beginne reeds gezegd heb, niet volſtrekt nagegaan kunnen worden.

De beroemde BOERHAVE (*a*) ſtelde, in navolging van FAHRENHEIT, tot een uiterſten paal van Koude, den grootſten trap der hem bekende Natuurlyke Koude; tekenende het punt van O op zyne Schaal ter plaatſe, beneden welke de Thermometer van FAHRENHEIT op Ysland, in den jaa-

(*a*) BOERHAVE *Chem. Vol.* I. *p.* 160. *p.* 158. 174.

jaare 1709, niet was gedaald; dog men heeft in de allerscherpste Winterkoude naderhand bevonden, dat de Natuurlyke koude zig ongelyk verder uitstrekt.

Zie hier over onze vergelyking der Koude, van den jaare 1760, met de Waarneemingen in *Siberien* (*a*). Men zal 'er onder anderen in aangehaald vinden, hoe 'er te *Petersburg* weinig Winters voor by gaan, dat het Kwikzilver in den Thermometer niet tot 16 graaden onder o daalt, volgens de Schaal van FAHRENHEIT.

Ook heeft men in den jaare 1751 (*b*) te *Solikamsky*, aan de grenzen van *Siberien*, op 59 graaden Noorderbreedte, de koude bevonden tot 34 graaden onder o. — Ja te *Tornea*, na by den Noordpool in Lapland, is dezelve op 37 graaden onder o waargenomen. En nog veel aanmerkelyker is, het geen de Hoogleeraar GMELIN (*c*) vermeld, van de afgryselyke koude te *Jenisea*, in het begin van den jaare 1735; wanneer de Thermometer aldaar stond op 281 graaden, volgens de Schaal van DE L'ISLE, overeenkomende met $125\frac{1}{7}$ graad onder o, volgens die van FAHRENHEIT (*d*); eene koude zo vinnig, dat Menschen en Beesten in de open lugt schielyk verstyfd en dood gevonden wierden. Dergelyke Natuurlyke koude is egter nog geenzins te vergelyken by de door konst gemaakte koude, door Geest van Salpeter met gestooten Ys te vermengen; waar op de Thermometer hier te Lande tot 40 graaden onder o daalt; wanneer de Geest van Salpeter dunne scherpe Cristallen, ter langte van een half duim, schiet, even eens als water, dat begint te bevriezen (*e*). — Zodanige proefneemingen heeft men te *Petersburg* in zwaare koude herhaald; en ze nog sterker gemaakt door Ys en Sneeuw met sterk water te mengen; waar op de koude gebragt wierd tot 268 graaden onder de o van FAHRENHEIT. Zie hier over 't geen wy omstandiger in de *Uitgezogte Verhandelingen by F. Houttuyn* (*f*) gemeld hebben.

Hier

(*a*) Uitgez. Verhand. *by F. Houttuyn.* 1760. N. XVII.
(*b*) *Philos. Transact. Vol.* XLVIII. P. I. 1753.
(*c*) GMELIN *Flora Sibirica Tom.* I. *Pref. p.* LXXIII.
(*d*) MUSSCHENBROEK *Introd. Tab.* XXXIV. *Lugd.* 1762.
(*e*) BOERHAVE *Chem. Vol.* I. *p.* 164.
(*f*) Uitgez. Verhand. *by F. Houttuyn.* 1760. N. XVII. Pl. XXXIV.

Hier uit is 't blykbaar, dat 'er niet wel een vast punt van de allergrootſte Natuurlyke of door Konst gemaakte koude te bepaalen zy; en dus moet de o van FAHRENHEIT niet hooger aangemerkt worden, dan als een aangenomen punt, 't geen ſlegts naar giſſing geſteld is.

Dit heeft de Heeren NEWTON, HALLIS, DE REAUMUR en anderen niet zonder reden doen oordeelen, dat het beter was tot een vast punt of o te bepaalen, het merkteken dat de Thermometer aanwyst wanneer het water tot ys begint te verſtyven.

Als ik my, op 't voetſpoor dier voortreffelyke Natuurkundigen, dit juiste punt op myn nieuwe Thermometer plaat begeer te ſtellen, handel ik daar mede op de volgende wyze.

Ik plaats myn Thermometer, wanneer het begint te vriezen, in de ruime open lugt, tegen het Noorden; daar nevens hang ik een ſtrookje doornat gemaakt linnen: zo dra ik dan bevind, dat het linnen door de koude ſtyf begint te worden, teken ik, met eene etsnaald, een ſtreepje op de Plaat, ter plaatſe daar de hoogte van de Kwikcolom in de pyp is.

Dog dewyl ik bevind, dat die hoogte niet altyd eene en dezelfde is, ter oorzaake van de zwaarte des Dampkrings; zo herhaal ik deeze proeven met een verſchillenden Barometer; te weeten als de Barometer is op 29 duimen en 4 linien, als mede wanneer dezelve tot 30 Engelſche duimen en 4 linien gereezen is.

Uit deeze onderſcheiden herhaalde proefneemingen, merk ik ten laatſte, de gemiddelde plaats op de Plaat aan, waar door ik een waar vast punt van Vorst verkryg, dat ik met o teken. Dit nagaande kan men ligtlyk begrypen, hoe 't bykome, dat zelfs goede Thermometers op zekere tyden ſchynen te verſchillen; konnende het punt van Vorst ſomwylen op 34 en ook wel eens op 30 graaden aantoonen; dat een verſchil van 4 graaden maakt; 't welk alleenlyk van de meerdere of mindere zwaarte des Dampkrings voortkomt. Om dit punt van Vorst te zoeken, kan men zig ook van de bekende proefneeming bedienen, van de Thermometer rol in geſtooten Ys of Sneeuw te dompelen; maar het bovengemelde voldoet my beter.

Het punt van Vorst dus gevonden hebbende, zoek ik voorts naar de tweede bepaaling, te weeten het punt van Hitte of dat van kookend Water; 't welk mede naar de zwaar

zwaarte des Dampkrings merkelyk verſchilt (*a*) (*b*); van waar de Hoogleeraar MUSSCHENBROEK de kooking van het Water gemeenlyk op 214 ſtelt (*c*); dog als het in de open lugt kookt, digt by den grond, op 212 (*d*). Zo menigmaal als ik de rol des Thermometers geſteld heb in water, dat ik op het allerhevigſte liet kooken, heb ik, by eene verandering van de zwaarte des Dampkrings, van 30 d. en 4 linien, tot 29 d. en 4 linien, op den Barometer, altoos een merkelyk onderſcheid in den Thermometer gevonden; en my is, op herhaalde proefneemingen, gebleeken, dat de hitte van kookend Water, na een duim ryzens ofte daalens van het Kwikzilver in den Barometer, vier graaden in den Thermometer verſchilde; dat gelyk ſtaat met het verſchil van het punt van bevriezing des waters; welk gemiddeld verſchil men voor een vast punt der warmte van kookend Water mag houden.

Deeze twee vaste en overeenſtemmende paalen van Vorst en kookend Water op de Thermometer-plaat aangetekend hebbende, verdeel ik dezelve in gelyke afdeelingen; even als die van FAHRENHEIT, welke meest in gebruik is. Voorts laat ik dan die afdeelingen, met nevensſtaande nommers, in het koper ſnyden; ſtaande het punt van 0, dat van Vorst, op den 32ſten graad van FAHRENHEIT, en het punt van kookend Water op 180 graaden.

Op deeze wyze rigt ik alle myne Thermometers toe, die in alle tyden des jaars, of op welk eene plaats hoe genaamd, naast elkander hangende, onderling in niets zullen verſchillen: en dus maak ik drieërleie ſoorten van Thermometers. De eerſte heeft eene Schaal, welke opklimt tot 80 graaden boven 't punt van Vorst; deezen gebruik ik tot myne dageliykſche Waarneemingen.

De tweede ſtrekt zyne Schaal uit tot 300, en de derde tot 680 graaden boven het punt van Vorst; welke twee laatſten kunnen dienen tot het onderzoeken en afmeeten der Vloeiſtoffen, om naamlyk te ontdekken, hoe ver haare uitzetting boven het punt van Vorst gaat. By voorbeeld;

Koo-

(*a*) BOERHAVE *Chem. Tom.* I. *p.* 171.
(*b*) DESAGULIERS Natuurkunde, II D. bl. 374.
(*c*) MUSSCHENBROEK *addit. ad Tentam. Florent. p.* 13.
(*d*) ——— *Elem. phyſ. p.* 419. *Leid.* 1748.

Kookende.	Wyngeest.	147½	Graaden.
	Water.	180	
	Loog van Wynſteen.	208	
	Geest van Salpeter.	210	
	Gemeene Zuiker tot de ſterkſte hitte.	224	
	Oly van Koperrood.	514	
	Loot.	544½	
	Kwikzilver.	568	
	't Koningsken van Staal.	641¼	&c.

Door ſoortgelyke Proefneemingen ontdekte BIANCHY (*a*), dat het kookend Water omtrent 4 maal, het geſmolten Tin 6 maal, het Loot 8 maal, het Koningsken van Staal 12 maal, en het gemeene Vuur 16 a 17 maal grooter Hitte bevat, dan de Natuurlyke Warmte van een Mensch is. En de Hr. BOERHAVE belloot eertyds uit zyne proeven, dat geen bekend Gedierte, veel min de Mensch, eenigen tyd leeven kon in eene lugt, die heeter was dan 90 graaden volgens den Thermometer van FAHRENHEIT; en dat de hitte der uitwendige lugt, altyd minder moest zyn, dan de Bloedwarmte van een gezond Mensch (*b*); doch men heeft in tegendeel bevonden, dat de nog door te ſtaane Hitte in de openlugt wel kan klimmen tot 105 en in den Zonneſchyn tot 112 graaden (*c*). De Badſtooven der Ruſſen, waar in zy het wel een half, ja een geheel uur, houden konnen, worden dagelyks tot 108 en 116 gr. heet gemaakt (*d*): en de Heer MAUPERTUIS bevond in die der Laplanderen te *Pello*, dat de Spiritus in den Thermometer klom tot 131 graaden volgens FAHRENHEIT, welke Hitte nogtans eenigen tyd voor een Mensch draagelyk was.

Dan nog veel grooter is de hitte in de Candyſtooven der Zuiker-raffinadeurs bevonden, als klimmende tot 153 graaden volgens FAHRENHEIT; in welke hitte men zig egter nog omtrent 15 minuten kan ophouden. Dee-

(*a*) BIANCHY Wetterglas-Tafel. *p.* 84.
(*b*) BOERHAVE. *Chem. Vol.* I. *p.* 192.
(*c*) Uitgez. Verhand. *by P. Houttuyn.* IV. Deel. *p.* 470. 474.
(*d*) GMELIN *Flora Sibirica Pref. p.* LXXXI.

Deeze en dergelyke herhaalde proefneemingen hebben de Natuurkundigen trapswyze opgeleid, tot zekerer kundigheden, met betrekking tot de verſchillende trappen van Hitte en Koude. Oudtyds, toen de Thermometers nog niet uitgevonden waren, had men 'er geene andere dan ſlegts eene gisſende kennis van; alles was twyfelagtig en op geene vaste gronden bepaald.

Men wist niet dat 'er, in diepe Kelders of Onderaardſche gebouwen, in alle jaargetyden, genoegzaam dezelfde trap van Warmte plaats heeft; dat het Water, al wierd het zelve nog zo lang gekookt, evenwel niet heeter gemaakt kon worden, dan 't in zyne eerſte ſterkſte kooking is; en kon zig geen bepaald denkbeeld vormen van 't verſchil der Warmte of Koude, in de Landen gelegen onder den Eyenaar, of na by den Noordpool. De onkunde in deeze en veelvuldige andere byzonderheden, gaf meermaals aanleiding tot grove misſlagen, voor welken wy thans behoed worden, door 't behulp van goede Thermometers; die ons, buiten andere Natuurkundige waarneemingen, alleszins nuttig zyn, in het heet maaken der Badſtooven; in 't aanzetten der Broeikaſſen, in het uitbroeijen van Hoenders, Vogelen, Zydewormen en diergelyken; als mede in 't aanleggen, en de verdere verzorging van Gasthuizen, Ziekekamers, Gevangenisſen enz. Edog, ſchoon men, door eene aanhoudende oplettendheid, en geſtadige verbetering der Thermometers, in dit alles veele zwaarigheden te boven gekomen zy, kan men egter niet ontveinzen, dat de verſcheidenheid der Thermometer-ſchaalen nog dikwyls eene groote verwarring geeft, in het doen van Proeven, of Waarneemingen; en voor al in het vergelyken van dezulken, die hier en elders gedaan zyn.

Uit hoofde van dit aanmerkelyk onderſcheid der verſchillende Thermometer-ſchaalen, heb ik, om den Liefhebberen daar in te gemoet te komen, hier nevens eene Tafel geplaatst, op welke ik meer voornaame en bekende Schaalen afgetekend heb, dan 'er gevonden worden op de Plaat (*a*), die ik in den jaare 1760 in de *Uitgezogte Verhandelingen* het licht deed zien. Dezelve behelst eene vergelyking van de meest gebruikelyke Thermometer-ſchaalen; waar omtrent aan te merken ſtaat, dat die van MUSSCHENBROEK, eertyds dezelfde met die van FAHRENHEIT en PRINS, eenigermaate in navolging van DE L'ISLE

(*a*) Uitgez. Verhand. *by F. Houttuyn.* 1760. N. 17. Pl. XXXIV.

LE, veranderd, begint met o op het punt van kookend Kwikzilver, en voorts nederwaards telt tot 600 graaden, behoudende andera dezelfde verdeeling van graaden als FAHRENHEIT, wiens o de 600 van MUSSCHENBROEK is. Wyders heeft men hier in agt te neemen, dat ik, op de eigenſte wyze als voorheen, in de Colom aan de linker zyde afgetekend heb, de Schaal van DE L'ISLE, beginnende met o op 't punt van kookend Water, overeenkomende met 180 graaden in myne Schaal op de rechter zyde; in welke ik met o op het punt van Vorst begin; behoudende hier nogtans dezelfde afdeeling van graaden, als in die van FAHRENHEIT. Voorts eindigt deeze Schaal aan de rechter zyde, die by 't getal van 16 klimt en daalt, met 180 graaden onder het punt van Vorst; gelyk ſtaande met 300 graaden van DE L'ISLE, aan de linker zyde (*a*). Door middel van deeze Tafel konnen alle de hier voorgeſtelde Thermometerſchaalen, het zy ze van 't punt van Vorst, van 't punt van kookend Water, of dat van kookend Kwikzilver, beginnen; of ook willekeurig gemaakt zyn, en geen vast bepaalde punten hebben, gemaklyk op 't oog met elkander vergeleeken worden; als men maar agt geeft op de dwars gebrooken lynen, die over alle de Schaalen heen loopen. Hier op letttende ziet men, dat het punt o van FAHRENHEIT, gelyk is aan $176\frac{2}{3}$ graad op de Schaal van DE L'ISLE, aan $14\frac{4}{5}$ op die van DE REAUMUR, en aan 32 graaden onder het punt van Vorst, op myne buitenſte Schaal aan de rechter zyde van de Plaat.

Even zo ſtaan de 96 graaden van FAHRENHEIT gelyk met de $96\frac{1}{7}$ van DE L'ISLE, de $28\frac{4}{7}$ van DE REAUMUR, en de 64 op myne Schaal aan de rechter zyde.

Deze overbrenging, tot vergelyking der graaden van de eene Schaal, met die van de andere kan men ligtlyk nagaan. Men wil, by voorbeeld, weeten, hoe veel 96 graaden van FAHRENHEIT in de Schaal van DE L'ISLE zyn; men trekke 96 af van 104, rest 8; dan om dat 18 met 15; dat is, 6 met 5 graaden, in deeze Schaalen overeenſtemmen, —— zo zeg, 6 geeft 5 wat 8? komt $6\frac{2}{3}$; het welk by 90 gedaan zynde, geeft $96\frac{2}{3}$ op de Schaal van DE L'ISLE gelyk aan 96 van FAHRENHEIT. Dus wederom; hoe ſtaat 96 in de Schaal van FAHRENHEIT, tot die van DE

(*a*) Men zie hier over DESAGULIERS Natuurkunde, II Deel. Pl. XXXVI. MUSSCHENBROEK *Elem. phyſ. Leid.* 1748. *p.* 419. Uitgez. Verhand. *by F. Houttuyn* Pl. XXXIV, N. 17.

DE REAUMUR? men trekke 96 af van 104, rest 8: dan dewyl 18 met 8, dat is 9 met 4 graaden in deeze Schaalen gelyk ſtaan; zo zeg, 9 geeft 4 wat 8? komt $3\frac{1}{9}$; dit afgetrokken van 32 geeft $28\frac{8}{9}$ op de Schaal van DE REAUMUR, gelyk aan 96 by FAHRENHEIT. —— Ik heb myne Schaal aan de rechter zyde met 16 laaten opklimmen, die van FAHRENHEIT met 18, die van DE REAUMUR met 8, en die van DE L'ISLE met 15 doen nederdaalen; om de grootte van de Schaal op deeze Plaat verkleind af te tekenen; ten einde deeze en alle de andere hier vertoonde Schaalen met weinig moeite onderling vergeleeken, en tot enkelde graaden toe zouden konnen bereekend worden; waar door men dan tevens in ſtaat geſteld is, om de gebreklykheden der vergelykingen, in Waarneemingen door anderen opgegeeven, te verbeteren. Aan de rechter zyde van de Tafel heb ik geſteld, eenige aanwyzingen der Lugtsgeſteldheid; beginnende het punt van *Vorst* op 0, even als DE REAUMUR, NEWTON en HALLIS; zynde gelyk aan 32 graaden by FAHRENHEIT; het punt van de Bloedwarmte op 64, overeenkomende met 96 by FAHRENHEIT; en het punt van kookend Water op 180, gelyk aan 212 by FAHRENHEIT. Aan de ſlinker zyde van de Tafel, boven en onder het punt van Vorst, heb ik aangetekend verſcheiden aanmerkelyke trappen van Hitte en Koude, die op verſchillende jaargetyden, in onderſcheiden Gewesten, in de Natuur plaats gehad hebben, en waargenomen zyn; inzonderheid die geenen, waar van in de Verhandelingen van *Houttuyn* (*a*), als mede hier boven in dit berigt gewag gemaakt is.

Wat voorts myne gewoonte in 't gebruiken der Thermometers, om de Warmte en Koude van den Dampkring na te gaan, volgens welke ik myne Waarneemingen omtrent de Lugtsgeſteldheid, Maandlyks, in de Letteroefeningen mededeel, betreft, hier omtrent ſtaat my nog alleen dit weinige te melden. Myn Thermometer hangt in eene ruime- en openlugt, tegen het Noorden, bevryd van de Straalen der Zonne; en wanneer, in den Zomer of Winter, de Hitte of Koude bovenmaaten toeneemt, hang ik in de openlugt twee of drie gelykwyzende Thermometers, op verſchillende plaatſen. In zodanig een geval teken ik derzelver aanwyzing op verſcheiden tyden, zo by dag als by nagt, aan; om dus te naauwkeuriger waar te nee-

(*a*) Uitgez. Verhand. IV D. bl. 455 N. 17. 1760.

van

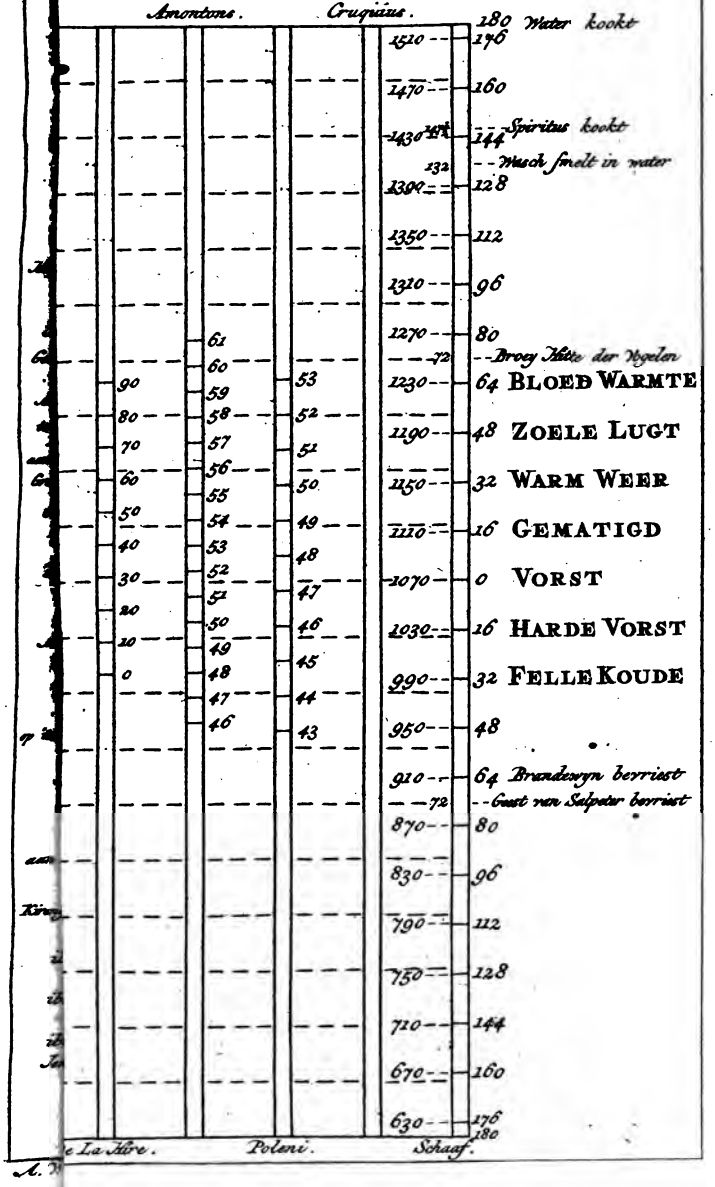
Amontons.
Cruquius.
1510 176 Water kookt
1470 160
1430 144 Spiritus kookt
132 Muesch smelt in water
1390 128
1350 112
1310 96
1270 80
72 Broey Hitte der Vogelen
1230 64 BLOED WARMTE
1190 48 ZOELE LUGT
1150 32 WARM WEER
1110 16 GEMATIGD
1070 0 VORST
1030 16 HARDE VORST
990 32 FELLE KOUDE
950 48
910 64 Brandewyn berriest
72 Geest van Salpeter berriest
870 80
830 96
790 112
750 128
710 144
670 160
630 176
180
90 80 70 60 50 40 30 20 10 0
61 60 59 58 57 56 55 54 53 52 51 50 49 48 47 46
53 52 51 50 49 48 47 46 45 44 43
de La Hire.
Poleni.
Schaaf.

peemen, op welk uur de Hitte of Koude op het allergrootſte geweest zy; dog anders ſlaa ik den Thermometer dagelyks oplettend gade, des morgens ten 8 uuren; des namiddags tuſſen 2 en 3 uuren, wanneer de Lugt gemeenlyk het warmſte is; en des avonds om 10 uuren. Voor 't overige heb ik bevonden, dat de Thermometer, welke zig voor in myn huis bevind, meest altoos omtrent 6 graaden verſchilt, van die, welken in de ruime en openlugt hangen: dog nademaal de Waarneemingen binnens huis in dit geval niet van dienst zyn, dewyl men ze niet als Proeven wegens de Lugtsgeſteldheid kan opgeeven; zo bepaal ik my, in myne Maandlykſche berigten, alleenlyk tot myne Waarneemingen op de Thermometers, die in de vrye en openlugt geplaatst zyn.

BERIGT VAN DEN GODSDIENST DER RUSSEN.

(Overgenomen uit *Abbe d'*AUTEROCHE's *Voyage en Siberie.*)

DE heerſchende Godsdienst in geheel *Rusland* is de *Christlyke*, naar de wyze der *Griekſche Kerke.* Dezelve werd daar allereerst vastgeſteld door WOLODIMER, in den Jaare 987. Onder de Regeering van Czaar FEDOR IWANOWITZ, werden de Metropolitaanen van *Rusland* geördend, door de Patriarchen van *Conſtantinopole.* JEREMIAS, Patriarch van *Conſtantinopole* kwam, in den Jaare 1588, te *Moskow*, en wyde JOB Patriarch van geheel *Rusland.* Tints deezen tyd werden de Patriarchen van *Rusland*, door de Biſchoppen van het eigen Land ingewyd; dan, volgens STRAHLEMBERG, ontvingen zy nog de bevestiging van den *Conſtantinopolitaanſchen Patriarch*, tot den tyd aan den Patriarch NICON, die de eerſte dit juk van onderwerping afſchudde.

Voornaamlyk verſchilt de *Griekſche Kerk* van de *Roomſche* in de volgende ſtukken. De *Grieken* bedienen den Doop by indompeling, de *Roomſchen* by beſprenging; de laatſten vieren het Avondmaal met ongereezen, de eerſten met gereezen Brood, en houden 't ook onder de beide Tekenen. De *Roomſchen* gelooven, dat de Heilige Geest van den Vader en den Zoon voortkomt, de *Ruſſen* dat de Heilige Geest van den Vader door den Zoon uitgaat. De ziftery der ſchoolſche Godgeleerdheid heeft, tuſſchen deeze twee Stellingen, een groot verſchil gemaakt, waar uit veele twisten gereezen zyn. Des niettegenſtaande hebben verſcheide der Kerkvaderen dikmaals beide deeze ſpreekwyzen gebezigd. In de Kerk van *Rome* wordt de Paus, volgens 't Godlyk Regt, voor den eerſten Biſchop erkend, en is als zodanig het middelpunt van de Eenigheid der Kerke. De *Ruſſen* ſtemmen 's Pauſen oppermagt niet toe; en in hunne Catechismus veroordeelen zy het gevoelen der *Roomſchgezinden* wegens het Va-

gevuur; maar zy gelooven, dat de zodanigen, die in zonden ſterven, niet altoos verdoemd zyn; doch zelf van de grootſte misdaaden kunnen ontheven worden, door de gebeden en aalmoesſen voor de dooden gedaan. Deeze Catechismus dringt zeer ſterk op het geeven van liefdegaven aan de Kerk, om in de andere Wereld gelukkig te worden. Door middel deezer Leere verrykte de *Ruſſiſche Geestlykheid* zich zeer, toen de yver der eerſte *Christenen* nog blaakte.

Czaar *Peter* de I ſchafte de Patriarchen in *Rusland* af, en ſtelde, in den Jaare 1719, een ſteeds duurend Synode in hunne plaats. Dit beſtaat uit een Voorzitter, eene bediening, welke de Czaar voor zich zelven behieldt; een Onder-Voorzitter, welk ampt een Aardbisſchop waarneemt; zes Raadslieden, die Bisſchoppen zyn; en zes Archimandriten of Abten. De Synode is gehouden alle zaaken van gewigt aan den Keizer in den Raad voor te ſtellen, werwaards zy zich in een lichaam vervoegen, en hun plaats neemen beneden de Raadsheeren.

De *Ruſſiſche Geestlykheid* is in twee rangen verdeeld, Monniken naamlyk en Reguliere Priesters. Alle de Monniken in *Rusland* zyn van de Orde van St. *Baſilius*, wiens inſtellingen zy volgen. Zy leeven in gemeenſchap. Het ſtaat hun niet vry vleesch te eeten, en dus leeven zy geheel van visch, eijeren en melkſpyzen. Dan deeze ſoort van ſpyzen moeten zy ook laaten ſtaan in de Vasten, en een geheel Jaar door op Maandag, Woensdag en Saturdag.

De hoogſte rang der Geestlykheid, beſtaande uit Aardsbisſchoppen, Bisſchoppen, en Archimandriten of Abten, wordt uit de Monniken gekoozen; zo dat zy allen gehouden zyn den Regel der Orde van St. *Baſilius* te volgen. Maar de *Archimandriten* zyn de eenige onder de hooge Kerklyke Perſoonen, die in Gemeenſchappen leeven, welke alle aan de Aardsbisſchoppen en Bisſchoppen onderworpen zyn. — De Priesters kunnen de waardigheden van hoogere Geestlyken niet bekleeden; zy zyn allen getrouwd. Zy moeten eene Maagd trouwen voor dat ze gewyd worden; maar mogen de Mis niet doen, wanneer zy 's nagts te vooren met hunne Vrouwe gemeenſchap gehad hebben. Als zy Weduwnaars worden, en hunne Kinders niet langer kunnen onderhouden, treeden zy doorgaans in de Orde der Monniken.

Al de rykdom der Ruſſiſche Geestlykheid is verdeeld onder de Bisſchoppen en Monniken. De Priesters leeven in eenen zeer armlyken ſtaat, dewyl de Parochien te veelvuldig zyn; de meeste hunner voordeelen hangen van toevallige omſtandigheden af.

De Bisſchoppen worden door het Synode benoemd; doch de benoeming moet van 's Lands Overheid de bekragtiging ontvangen. De Bisſchoppen begeeven de Abdyen, en alle de Ampten der laagere Geestlyken; zy kunnen, zo wel als de Abten, worden afgezet, en hangen te eenemaal van 's Bisſchops welgevallen af. Deeze verregaande ondergeſchiktheid geeft den Bisſchoppen te veel magts over de mindere Geestlykheid: de Monniken en Priesters zyn niet hooger aan te merken, dan als zo veele ſlaaven. On-

Onkunde, Dronkenſchap en Wellust zyn de heerſchende gebreken onder de Geestlyken in *Rusland*. De Biſchoppen en Priesters zyn min dan de overigen aan de Vrouwen overgegeeven; de eerſten uit hoofde huns ouderdoms, de laatſten om dat zy Wyven hebben; doch zy gaan zich zo veel te meer in den drank te buiten.

Zy maaken hun wyn uit planten, eenige droogeryen en brandewyn. Zy hebben Bier, en eene ſoort van Mede, voornaamlyk beſtaande uit het vogt, 't welk in den beginne des Zomers uit den Berkenboom zypert. Hun meest geliefde drank is Brandewyn, en nog een drank, dien zy *Crematum* noemen, en zo ſterk is, dat ik, voor de eerſte maal daar van drinkende, dagt ſterkwater gedronken te hebben: het trok dermaate in myn mond dat ik niet ſpreeken kon noch ſpuwen; ik beſloot terſtond noit weder *Crematum* te drinken.

Een der Kerkvoogden, in andere opzigten, een aangenaam Man, verzogt my zyne Boekery te gaan zien, en wees my terſtond den weg derwaards. Ik volgde hem, zeer nieuwsgierig om te weeten, welke Boeken hy hadt, hy bragt my in een gebouw te midden van den tuin opgerigt. Wy kwamen in eene zeer nette en welverlichte gaandery, verſcheide nisſen, van een voet vierkant, waren in de wand gemaakt. De Kerkvoogd opende de deurtjes van dezelve, en ik zag dat 'er vaatjes in ſtonden. Deeze vaatjes, met veelerlei ſterke dranken gevuld, en met gs omzet, maakten de Boekery uit. Hy hadt een zeer vermaaklyk kamertje boven deeze ſoort van Yskelder gebouwd.

Ik heb in gezelſchap Priesters, doch inzonderheid Monniken, zo dronken gezien, dat ze weg gebragt moesten worden; ieder deftig Mensch moest zich ſchaamen over hunne gebaaren en geſprekken. Men ontmoet dikwyls Geestlyken op ſtraat, die niet in ſtaat zyn om na hun huis te wandelen.

Niemand hebbe, nogthans, uit deeze ſlegte ſtaaltjes, het denkbeeld van de geheele *Ruſſiſche Geestlykheid* op te maaken. Op myne reize heb ik bekwaame Kerklyken aangetroffen, en onopſpraaklyk van zeden; hier onder moet ik eenige Archimandriten en Priesters van *Tobolsky* tellen, aan welken de Aartsbiſchop een alleruitſteekendst voorbeeld in dit opzigt gaf. Deeze Kerkvoogd hadt niet veel kennis van zaaken, dan die zyn Ampt rechtſtreeks betroffen; maar om zyn zedelyk character geheel te volmaaken, ſcheen 'er alleen aan te ontbreeken, een beter geregelde yver.

De *Ruſſiſche Adel* neemt noit het Priesterlyk kleed aan, zo dat 'er geen middelſtaat gevonden wordt in het lichaam der Geestlykheid, geheel zamengeſteld uit Lieden van gemeene afkomst, of uit kinderen der Priesteren, die dikmaals de ongebondenſte zyn: weshalven de onkunde en de verdorvenheid der Geestlyken in *Rusland* natuurlyk daar uit voortvloeien, dat zy geene beginzels van opvoeding ontvangen hebben. Hun magt was alleen gevaarlyk in den tyd der eerſte Kerke; dewyl zy toen een beter zamen gevoegd lichaam uitmaakten, en het geheele Volk toen vervuld was met yver, dien men tegenwoordig nergens aantreft dan onder de laagſte ſoort des Volks.

Het gemeene Volk is tot geestdryvens toe ingenomen met den *Griekſchen Godsdienst*. En deeze verregaande ingenomenheid vermeerdert, naar maate men verder van de Hoofdſtad verwydert; doch dit eigenſte Volk is zo weinig bedreeven in den Godsdienst, dat het zich verbeeldé, alle de pligten daar van waar te neemen; wanneer zy eenige uitwendige plegtigheden onderhouden, en boven al de Vasten met de grootſte ſtriktheid vieren. Wat het overige betreft, leeven zy ongebonden en pleegen allerlei misdryven. De Zedelykheid is min te vinden onder de *Ruſſen*, dan onder hunne *Heidenſche* naburen. De denkbeelden der *Ruſſen* wegens den *Christlyken Godsdienst* zyn zo zeldzaam; dat het ſchynt of die Godsdienst, uit eigen aart zo wel geſchikt, om de goede orde en het geluk der zamenleevinge hervoort te brengen, enkel geſtrekt hebbe om dit Volk ſnooder en boozer te maaken. Een Moordenaar, gevangen, veroordeeld, en in zyn te regtſtelling ondervraagd zynde, of hy de Vasten wel gehouden hadt, ſtondt op die vraage zo verbaasd als de opregtſte Mensch zou gedaan hebben, indien men zyne eerlykheid hadt in twyfel getrokken: hy antwoordde terſtond met veel hevigheid, dat hy niet ſlegt genoeg was om de pligten van zynen Godsdienst te verwaarloozen. Deeze Man was, egter, het hoofd eener bende Struikrooveren, en wanneer zy eenige reizigers aantroffen, ſtondt hy gereedlyk al den buit af aan zyne medemakkers, indien zy hem deeze ongelukkige ſlagtoffers leevend overleverden. Hy kleedde ze eerst uit, en bondt ze, zonder zich der kunne te bekreunen, naakt aan een' boom; opende de borst digt by het hart, en zoop het bloed. Hy betuigde groot vermaak te vinden in het zien wringen en draaijen dier elendigen. Dit geval, ſchoon het bykans ongelooflyk ſchyne, is my door eenige *Ruſſen* verhaald. —— Voorbeelden van zo ſchriklyk eene natuur ontmoet men zelden in *Rusland*. Ik heb dit alleen opgehaald om te toonen dat, in dit Land, 'er min zorg gedraagen wordt om de zeden des Volks door den Godsdienst te vormen, dan om hun te verpligten tot het waarneemen van zekere plegtigheden, die de zeden der menſchen niet altoos verbeteren.

Men heeft in *Rusland* weinig Scheuringen in de *Griekſche Kerke* gehad, 't geen men mogelyk aan de onkunde der Geestlykheid moet toeſchryven. De Aanhang der *Razbolniki* is de eenige, die, zints de Twaalfde Eeuwe, tot deezen tyd toe, heeft ſtand gehouden. Deeze Scheurmaakers hebben noch Priesters, noch Kerken, zy houden hunne Vergaderingen in gemeene huizen. Zy leeven vreedzaam, als Broeders, in hunne vlekken of buurten, en vermyden alle gemeenſchap met de *Ruſſen*, wier bedorven zeden hunne Maatſchappy zouden ontrusten. Zy zyn zeer onkundig, en houden het voor eene groote zonde driemaalen *Hallelujach* te herhaalen, waarom zy 't ook maar twee keeren doen. De Bisſchoppen van *Rusland* geeven den zegen met den voorſten en middelſten vinger; maar de *Razbolniki* willen dat dié alleen met drie andere vingeren moet uitgeſprooken worden: Zy zouden niet dulden dat een Priester, die Brandewyn gedronken had,

den

den Doop bediende. De wreede vervolgingen, welke zy van de *Russen* hebben moeten lyden, hebben hun tot dien trap van dweepery opgevoerd, dat zy het geoorlofd houden zich zelven, uit liefde tot JESUS CHRISTUS, te dooden: volgens dit beginzel hebben zy, ten tyde van vervolginge, in één huis vergaderd zynde, daar in den brand gestooken, wanneer zy deerlyk in de vlammen omkwamen.

Ik werd te *Tobolsky* van de waarheid dier gebeurtenisse, door de Heeren VOLTAIRE en STRAHLEMBERG verhaald, verzekerd, en stond verbaasd, dat de Geestlykheid, daar door niet tot zagter maatregelen in het handhaven van den Godsdienst gebragt wierd. Goedertierenheid wordt overal in het *Euangelie* aangepreezen, en onze heilige Godsdienst is niet van eenen dwingelandschen of wreeden aart; komt alleszins overeen met de zedelyke en staatkundige wetten; leeraart ons onze Broeders te beminnen als Kinders van denzelfden GOD, en maakt ons waare *Christenen*, en teffens goede leden van den Burgerstaat.

Meer dan honderd duizend Huisgezinnen zyn door de Vervolging uit *Rusland* gedreeven, en hebben hunne toevlugt genomen tot de *Tartaaren*, de dood vyanden der *Rusfen*. De overgebleevene Huisgezinnen diens Aanhangs zyn hardnekkiger geworden, en eeren de zodanigen, die in de pynigingen omkwamen als Martelaars. Zekere Vrouw inzonderheid, (want de Dweepery schynt by die Sexe het hoogst te ryzen,) praalt onder de Heiligen van deezen Aanhang boven aan. Beschuldigd zynde dat zy het teken van het Kruis met drie vingeren maakte, werd zy tot den dood veroordeeld, en terwyl men haar na de strafplaats voerde, volhardde zy met het Volk van haare soort aan te zetten, om standvastig by het geloof hunner Voorvaderen te blyven volharden; en, niettegenstaande zy geduurig slagen kreeg, hief zy steeds de handen ten hemel, en maakte met drie vingeren het teken van het Kruis.

Czaar PETER de I gaf de uitdruklykste bevelen, dat de Aanhang der *Razholniki* niet moest vervolgd worden, en maakte, door eenige weinige voorbeelden van strengheid, de Kerkvoogden tot waare *Christenen* en goede Burgers. Naa zynen dood namen de vervolgingen, onder zyne Opvolgers, weder eenen aanvang.

Ik sprak zomtyds met den Aardsbisschop en de Abten over deezen ongelukkigen Aanhang. Op zekeren tyd vroeg ik een hunner, boertende, of deeze Scheurmaakers, die slegts twee maalen *Hallelujach* zeiden, in de Hel of in het Vagevuur zouden komen; want dat ze in den Hemel niet zouden geraaken was buiten geschil? Hy gloeide van toorn, en zyne dreigende oogen gaven genoeg te kennen wat antwoord ik zou bekomen. „ Wy hebben, *sprak hy*, geen Vagevuur als in uwe *Roomsche Kerk*, zy worden volstrekt verdoemd"! Hy kon van gramschap niet meer spreeken, en schoon hy, in andere opzigten een goed Man, en uit den aart genegen was de elendigen te helpen, zou hy het mogelyk voor een verdienstlyk werk gehouden hebben, indien hy my op dat eigen oogenblik hadt kunnen vernietigen.

Onder de Heiligen in *Rusland* is naast *St. Nicolaas*, *St. Andries*,

die, waar op zy het meeste vertrouwen ſtellen. Zyne overblyfzels zyn te *Novogorod*. De Prieſters zeggen, dat, wanneer de *Grieksche* en de *Roomſche Kerken* van elkander ſcheidden, deeze Heilig ter zee van *Rome* ging en zich ſcheep gaf op een Moolenſteen. Zyn riem was een riet, 't welk verſteende op 't oogenblik als de Moolenſteen in beweeging geraakte. Zyn goed kwam hem naa in eene foort van Koffer, die mede op de wateren dobberde, hier in waren, naar 't gevoelen des Aardsbiſchops van *Tobolsky*, eenige cieraaden der Kerke. Deeze groote *Ruſſiſche Heilig* landde, ten laatſte, naa eenen langen togt, te *Novogorod* aan; waar zyn Koffer eenige dagen naa hem kwam. Hy bood toen een Viſer iets aan voor den eerſten trek, deeze, met het aanbod wel in zyn ſchik, ſloeg den koop toe; doch wanneer hy, in ſtede van Viſch, een Koffer in 't net zag, merkte hy dien voor den zynen aan, en, naa veelvuldige twistredenen, werd de zaak voor 't Geregt gebragt. De Heilig gaf, ten bewyze dat de Koffer hem toekwam, eene lyst van de goederen daar in begreepen; deeze by het openen, daar in gevonden wordende, werd de Koffer hem toegeweezen. *St. Andries* ging te *Novogorod* woonen, waar hy ſtierf, en de eer van een Heilig verkreeg. Naar de vertelling der *Ruſſen* worden zyne overblyfzels, de Moolenſteen, en de Koffer, nog te gemelder plaatze gevonden, en doen, 'er zints dien tyd, wonderen: weshalven het Volk van alle kanten derwaards komt vloeien om bedevaarten te doen. —— Ik zag te *Parys* een Archimandriet, die zich ten vollen verzekerd hieldt van de waarheid van alle deeze gebeurtenisſen. Hy zou veel liever zyn Baard hebben willen verliezen, dan de beuzelagtigſte omſtandigheid van dit vertelzeltje opgeeven. Ik ſtond hier over te meer verwonderd; dewyl hy anderzins betoonde een Man van goed oordeel te weezen, en hy ook geen Abt was van dat Klooster, waar de Overblyfzels van dien Heilig, zo men zegt, bewaard worden. Deeze Overblyfzels en andere van dezelfde natuure in veele Kloosters brengen, tot ſchande van den Godsdienst, den Monniken geen gering voordeel aan.

Eens verzogt ik den Aardsbiſchop van *Tobolsky*, dat hy my de *Ruſſiſche Heiligen* wilde optellen: hy noemde 'er ſlegts weinigen op, 'er byvoegende: „ dat de ſlegte gewoonte om geld na *Rome* te zenden, om Heiligen te maaken, by hun niet in gebruik was; en dat men, in *Rusland*, de zodanigen voor Heiligen erkende, die het Synode daar voor verklaard, en de Keizerin die verklaaring bekragtigd hadt. Zo dikmaals ik by dien Kerkvoogd was, wilde hy met my over den Godsdienst ſpreeken, en byzonder van den Paus. Hy oordeelde het zeer vreemd, dat zyne Heiligheid het Sacrament ontving, zittende in eenen Armſtoel. Ik ontkende dit eerst; doch wanneer hy 'er op aandrong, verklaarende, dat een *Rus* het gezien hadt by de inwyding van den laatſten Paus, verzekerde ik hem, om in geen langer geſchil te geraaken, dat de Paus kreupel was.

Deeze Aardsbiſchop hadt zo weinig zin in de Starrekunde als genegenheid voor den Paus. Op het hooren ſpreeken van de beweeging

des

des Aartsbiſchoos, werd hy altoos gramſtoorig. Hy haalde daar tegen plaatzen der Heilige Schrift aan, welke hy voorgaf uit de Brieven van den H. *Paulus* te ontleenen, ſchoon ik noit eenige uitdrukking in de Schriften van dien Apostel ontmoette, welke de beweeging der Aarde rondsom de Zon tegenſpreekt. Ik bragt daar op eenige Starrekundige waarheden in 't midden; maar, omtrent deeze onderwerpen, was de Kerkvoogd altoos een Ketter.

Schoon de Priesters in *Rusland*, door hunne onkunde onbekwaam zyn om anderen tot hunne belydenis over te haalen, hebben zy, nogthans, de dwaasheid, om elk een te willen bekeeren. By een dier Kerkvoogden ter maaltyd zynde, kreeg hy het, naa ryklyk gedronken te hebben, in den zin om myn Knegt, die *Lutherſch* was, en my voor Kok en Tolk diende, ſchoon in beide opzigten zeer gemeen, tot het omhelzen van de Leer der *Griekſche Kerke* te beweegen. Zo ras de Kerkvoogd zyne aanſpraak geeindigd hadt, antwoordde de Knegt, die dit euvel opnam, „ dat een *Lutheraan* ruim zo goed was als een *Scheurmaaker*". De Kerkvoogd greep terſtond na een tafelbord, en zou dit den Ketter na 't hoofd geſmeeten hebben, indien ik niet was tuſſchen beiden gekomen, hem tevens verklaarende, hoe ik noit in de Schriftuur geleezen hadt, dat de Apostels gewoon waren de lieden den hals te breeken, om dus hunne zaligheid te bewerken. Ik zondt myn Knegt weg om te eeten, en eenige glaasjes maakten ons in 't kort weder goede Vrienden.

De Kerken in het *Ruſſiſch Ryk* zyn ſlegt gebouwd, doorgaans vry duister en gering vercierd. Men heeft 'er wel veel Schilderyen in, doch zy ontbreeken tekening en kleur: ze zyn alle boven elkander geplaatst tegen den wand der Kerke. Het Koor is in 't midden, gelyk in de meeste onzer Kerken; doch met dit onderſcheid, dat alle de plegtigheden, binnen het Koor verrigt, niet voor aller oog geſchieden. Dit is eene geheiligde plaats in welke de Priesters alleen ingaan; de deur is doorgaans geſlooten, en wordt ſlegts voor weinig minuuten geopend, of om den zegen te geeven, of eenigen anderen plegtigen dienst te verrigten, of by het doen van groote plegtigheden, die buiten het Koor geſchieden.

Te dier gelegenheden wordt de Aartsbiſchop voorgegaan door zyne Kerklyken, wier kleeding vry grootsch is. Hun hair en baard los hangende, geeft hun een eerwaardig voorkomen. Zy ſchikken zich in de nauwkeurigſte orde, en met de diepſte ſtilzwygenheid, in een halven cirkel aan elke zyde van de deur; en ſchynen geheel en al met de plegtigheid ingenomen. Eindelyk verſchynt de Aartsbiſchop in 't midden zyner Geestlykheid, met den myter op 't hoofd en den ſtaf in de hand. Zomtyds heeft hy geen dier beide tekenen van waardigheid, maar een kandelaar met drie armen in de hand, vercierd met Waschkaarsen, of met Overblyfzels behangen, en geeft daar mede den zegen. Deeze ſtaatlykheid is zo ontzaglyk voor het volk, dat, indien 'er de minſte opſchudding in de Kerk is, gelyk zulks menigmaal in de *Ruſſiſche Kerken* gebeurt, alles ſtil wordt, zo ras de deu-

ren

ren open gaan; en de vergaderde Gemeente wagt, met den diepſten eerbied, op het gezigt dat hun maar zelden ten deel valt.

In de openbaare Plegtigheden der *Griekſche Kerke*, beſtaat de dienst voornaamlyk in de Bedryven, deeze hebben eenen grooten invloed op het Volk; doch zy worden belachlyk als men ze verhaalt. Ik heb de plegtigheid van het Heilig Avondmaal bygewoond. Apostel *Petrus* werd verbeeldt door een dikke vette Monnik, die misſchien aan deeze plegtigheden zo weinig gewoon was als hy dom en zot ſcheen. De Aardsbisſchop daar en tegen hadt eene zeer goede houding, en eene leevendigheid welke zynen yver kragtig uitdrukte. De voeten van Elf Monniken gewasſen hebbende, vervoegde hy zig tot den H. *Petrus*. Terſtond rees 'er een hevig verſchil, 't welk ik niet kon verſtaan, dewyl de Kerkvoogd aan een zyner mouwen een vierkant ſtuk ſtofs hadt hangen, met bellen omzet, die een groot geluid maakten. Maar men kon ligt bemerken, uit de verlegenheid en het neerſlagtig gezigt van den Monnik, die *Petrus* verbeeldde, dat hy niet zeer op het twistredenen was afgerigt. Hy geraakte eindelyk geheel van 't ſtuk af, door dien de omſtanders in lachen uitborſten; om dit te ſtuiten waren zy genoodzaakt zyne voeten ſchielyk te wasſen, de Aardsbisſchop deedt een Vertoog over de Nederigheid, en ging weg.

Kinders van vyf of zes maanden worden, in de *Griekſche Kerk*, aan de tafel des Avondmaals gebragt. Ik zag hier van een voorbeeld te *Tobolsky*; een klein Kind werd uit den ſlaap opgenomen, om deeze plegtigheid by te woonen; het gaf, door ſchreeuwen, duidelyk genoeg te kennen, dat het liever daar van wilde verſchoond gebleeven zyn; dan desniettegenſtaande gaven zy aan 't zelve het Bondteken; doch het zweeg niet voor dat de Moeder het liet zuigen.

Paaschdag is in *Rusland* een dag van bezoek, gelyk de Nieuwjaarsdag in *Frankryk*. Door myne onkunde van de gewoonten des Lands ergerde ik, tegen myn wil, eenige *Ruſſen*. 's Morgens bezig zynde met eenige Starrekundige uitrekeningen, bemerkte ik niet dat 'er een *Rus* in myne kamer kwam. Om my niet te ſtooren, zo ik vermoed, hadt hy zich naast my vervoegd; doch ongelukkig voor ons beiden: want ſchieſyk opſtaande om myn kamer over te wandelen, ſtieten wy zo ſterk tegen elkander aan, dat hy agter over op den vloer tuimelde, en ik op een koffer neer kwam. Schoon ik even zeer verſteld ſtondt over dien val als verwonderd dat ik een vreemdeling in myne kamer zag, rees ik op om hem vergiffenis te vraagen. Ik ſtrekte myn hand uit hem verzoekende te gaan zitten; hy bood my zyne hand mede aan, en gaf my te gelyk een Ei over. Dit maakte my verlegen, daar ik nog niet ten vollen van myn val bekomen was; daarenboven wist ik niet wat hem te antwoorden: want hy praatte tegen my al dien tyd als tegen iemand, die zyne ſpraake verſtondt. Ik boog my geſtadig en poogde hem door allerlei tekenen te beduiden, hoe zeer ik hem verpligt was voor zyn beleefdheid, tot hy in 't einde met blykbaar misnoegen vertrok. Ik zou weder aan myn werk gaan, wanneer een andere *Rus* intradt,

die,

die, door zyn waggelenden gang, duidelyk toonde dat de Vasten uit was. Hy kwam na my toe om my te omhelzen; doch daar hy sterk na Brandewyn stonk, zogt ik de uitademing zyns monds te ontwyken, maar dit was ondoenlyk. Deeze Man gaf my desgelyks een Ei over. Hier op begon ik genoeg van deeze gewoonte te begrypen, om hem het Ei zo even van den ander ontvangen, weder aan te bieden. Hy scheen, egter, niet voldaan, en verliet my.

Wat my zelve betreft ik vond zo weinig smaak in deeze twee bezoeken, dat ik terstond myne deur toesloot, om de komst van een derden te beletten, en sloeg 'er twee spykers in dewyl ik geen grendels hadt.

Weinig uuren daar naa bemerkte ik dat dit een dag van Bezoek en Pligtpleeging was. De Mannen gaan 's morgens na elkanders huis, en zeggen, daar in treedende „ JESUS CHRISTUS is opgestaan," het antwoord is „ Ja, hy is opgestaan." Hier op omhelzen zy elkander, geeven elk den ander Eijeren, en drinken een goeden teug Brandewyn. Vermids ik my niet naar alle deeze gebruiken geschikt hadt, bemerkte ik waarom de *Russen*, die my dien morgen een bezoek gegeeven hadden, niet wel voldaan waren. Het moeide my te meer; daar ik hun met eenige glasen Brandewyn zeer te vrede zou hebben laaten vertrekken. Behalven dit, was ik zeer oplettend om my naar de gewoonten des Lands te schikken, zonder welke voorzorge iemand zich by elk aanstootlyk maakt.

De naamiddag wordt besteedt in de Vrouwen te bezoeken, die ook bezoeken by elkander afleggen. De Mannen vergezellen haar doorgaans. Zy scheppen op deezen dag een groot vermaak in dit uitgaan, daar zy op andere tyden als aan haar huis gekluisterd zyn: de Mannen besteeden den ganschen dag met drinken. De kamer, in welke men de Gasten verwagt, is op 't schoonst vercierd. Aan 't einde is eene soort van aanregtstafel in de gedaante van een altaar, waar op de beste vaten, schotels, messen en vorken, vlesen en kandelaars, *enz.* op verscheide plankjes staan en in de keurigste orde geplaatst zyn. In 't midden van 't vertrek staat een gedekte tafel, voorzien met lekkernyen. By het treeden in de kamer plaatst elk zich op de banken, die rondsom de tafel staan, eerst de Vrouwen en daar naa de Mannen. Daar op komt de Vrouw van den huize, met de grootste deftigheid, en kuscht, zonder een enkel woord te spreeken, het geheele gezelschap. Wanneer deeze pligtpleeging gedaan is, gaan de Mannen in een ander vertrek, en de Vrouwen worden in 't eerste alleen gelaaten. In dit vertrek staat ook een gedekte tafel met lekkernyen. De Man van den huize onthaalt zyn Gasten in deeze kamer, terwyl de Vrouw dit zelfde werk in de andere waarneemt. Eenige Reizigers hebben verhaald, dat de Vrouwen hier te Lande sterk Brandewyn zuipen; doch ik heb het niet gezien. Zy schonken elkander Koffy, eene soort van slegt Bier en Thee, en schynen van die dranken meer beleefdheidshalven dan uit verkiezing te drinken. Het is dus niet gelegen met de Mannen, die meest allen, naa drie of vier bezoeken te hebben afgelegd, dronken zyn; want zo ras de Gasten zitten, komt de Huisheer met een schenk-

ſchenkbord, waar op eenige glaſen met Brandewyn of andere ſterken drank ſtaan. Elken Gast biedt hy ze eenige keeren aan, en het zou een groote hoon weezen niet met hem te drinken. Naderhand komt 'er eene ſoort van Mede en Koffy te voorſchyn, by wylen weder Brandewyn; en men moet noodwendig van alle die dranken proeven, en eenige lekkernyen nuttigen. Het bezoek duurt doorgaans een half uur, wanneer de Mannen zich weder na het vertrek der Vrouwen begeeven, daar affcheid genomen hebbende, gaat het ganſche gezelſchap den naasten buurman bezoeken. Op deeze wyze wordt de geheele dag beſteedt in rondloopen en drinken. Naa dat ik twee bezoeken van dien aart had afgelegd, kreeg ik zo zwaaren pyn in 't hoofd, dat ik my genoodzaakt vondt na huis te gaan. Ik was den volgenden dag nog zo ongeſteld, dat ik, ſchoon zeer geneegen de bezoeken af te leggen by hun die my de eere deeden van my te noodigen, het niet zou gedaan hebben, hadt men my niet verzekerd, dat ik, door by de Vrouwen te blyven, vry zou weezen van drinken. Maar ik bemerkte op het eerſte bezoek, dat dit den Mannen niet ſmaakte. Een *Rus*, wien ik voor zyne goede raadgeevingen in veele gevallen verpligt ben, beveſtigde my in myne gisſing, waar op ik wederkeerde in het vertrek der Mannen, zorg draagende om my van zakdoeken te voorzien, die my van veel diensts waren. Zo ras ik myn glas Brandewyn genomen had, ledigde ik het in myn zakdoek, onder voorwendzel van myn mónd te ſpoelen; en door deeze kunstgreep, bragt ik den geheelen dag door met bezoeken, zonder eenig ongemak. Deeze Paaschbezoeken duuren doorgaans drie dagen.

Ik ontdekte, ſtaande de Heilige Week, dat het voor vermogende lieden in *Rusland* zeer gemaklyk viel, zich te kwyten van den plige der gewoonlyke gebeden. De Priesters gaan rond by de huizen, met de cieraaden der Kerke, en alles wat 'er tot den dienst, op dien tyd, noodig is; zy verrigtten dien voor eene kleine gifte, terwyl de *Ruſſen* te bedde liggen of in eene andere kamer zyn.

EEN FRAAIJE PLAATS UIT GELLERT.

Aan de Heeren Schryveren der N. Vaderl. Letter-Oefeningen.

Myn Heeren!

VErgunt my UEd. eene merkwaardige plaats in 't Nederduitsch mede te deelen, uit de *Zedelyke Voorleezingen* van den onlangs overleedenen GELLERT; een man, in de geleerde Wereld, en zelfs onder de zulken, die maar eenig werk van leezen maaken, zo beroemd, eerst door zyne aangenaame en vrolyke, en vervolgens door zyne ernſtige Zedeſchriften, na zynen dood uitgegeeven; zo beroemd door zyne beminlyke Godsvrugt, gezellige deugd, en uitmuntend karakter. Het is in dezer voegen dat hy zig, na zyne Studenten op de roerendſte

ſte wyze vermaand te hebben, om de H. S. te leezen en te overdenken, vervolgens uitdrukt.

„ Ik heb vyftig jaar geleefd en veele vermaaken genooten: maar ik heb geene zo duurzaam zo zuiver zo liefelyk geſmaakt als die, welk myn hart, onder 't zagte jok van den Godsdienst gebogen, gezogt en gevonden heeft in de betragting der pligten, welke zy voorſchryft; dit verklaare ik in een goed geweeten: Ik heb vyftig jaar geleefd, en ik heb veele verdrietlykheden en tegenſpoeden beproefd, maar ik heb nergens zo veel licht in de duiſternis, zo veele opbeuringen, zo veele ſterkte, zulke wezenlyke vertroostingen in de rampen aangetroffen als die welke de Godsdienst my verſchaft heeft; dit verklaar ik met een opregt gemoed. Ik heb vyftig jaar geleefd, en ik ben meer dan eens voor de poorten des doods geweest, en ik heb bevonden, dat 'er niets dan de Godsdienst de Godsdienst alleen is, die ons over de vrees des doods kan doen zegepraalen, dat 'er niets, volſtrekt niets is, dan het geloof in onzen Verloſſer, 't welk onze ontroerde ziel, beevende op de aannadering van de eeuwigheid, kan verſterken; niets dat onze geweetens, door de herinnering onzer overtreedingen geprangd, bevredigen, en ons in ſtaat ſtellen kan om de Wereld met gerustheid te verlaaten dan de Godsdienst; dit verklaar ik voor den alweetenden God.

„ Zo deze verklaaring van uwen Meester en Vriend van eenig gewigt by u is, myne waarde Discipelen, bezweer ik u, van u dezelve te herinneren wanneer verwaaten Sophisten, verdwaalde Waanwyzen u de dierbaare waarheden der H. S. als veragtelyk en beuzelagtig zoeken voor te dragen, en de bedriegelyke konſtenaryen van den Esprit fort werken om u uw heilig geloof, dat is te zeggen uwe gerustheid, uwe veiligheid, uw geluk, in tyd en eeuwigheid te ontrukken.

„ Nooit worde onder u een Losbandige, nooit een Vrygeest gevonden, die den ſpot dryve met den besten Godsdienst, en het beste der Boeken.

„ Het beste der Boeken! Ja! Erbiedigt altoos de H. Schrift; zy alleen kan uw waaragtig geluk, zelfs op deze Wereld, bevorderen, en zo waaragtig als 'er een God is, zal zy uw geluk in het toekoomend leven uitmaaken. Veragt dan de verſtandelooze Spotternyen der verblinde Vyanden van het Euangelium grootmoedig; alle hunne lasteringen zullen niet beletten, dat dit woord der Waarheid, 't welk zy zonder onderzoek beſchimpen, niet het woord blyve van den levendigen God."

Dus ſprak de Heer GELLERT voor eene talryke vergadering van Studenten. Welk eene indruk moest zulk eene verklaaring niet op den Geest zyner Toehoorderen en Leerlingen maaken! Eene verklaaring gedaan door een Leek, en een Man van de Wereld, die ongetwyfeld een der fraaiſte vernuften zyner eeuwe was. —— Ik verheug my, dat zyne *Moraliſche Vorleſungen* door eene zeer bekwaame hand in 't Nederduitsch ſtaan uitgegeeven te worden.

Ik ben, enz.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *April* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	Barometer. 's midd.	Barometer. 's av.	Therm. mo. mi. av.	Winds Streek. 's morg.	Winds Streek. 's midd.	Winds Streek. 's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 3	30. 2½	30. 2½	34 43 34	N O	N O	O	Helder.
2	— 1½	— 1	— 0½	35 43 38	O	O	N O	——
3	— 0	— 0	— 0	40 46 41	N t W	N t O	N t O	Betr.
4	——	— 0½	29. 11½	39 44 39	W	W	W t Z	Regen.
5	29. 10½	29. 9½	— 9½	39 51 43	Z W	Z W	Z W	Betr. Held.
6	——	30. 0	30. 1½	41 43 36	N W	N	N O	— Reg.
7	30. 2	— 2	— 0	34 38 33	O	O t N	O t N	Wol. Held.
8	29. 11½	29. 10½	29. 10	33 42 37	——	O	N O	Helder.
9	— 9½	— 10	——	36 46 37	——	——	O	——
10	— 11	30. 0	30. 1	39 44 37	N O	N O	N O	Betr. Held.
11	30. 1	— 1	— 0½	39 46 38	N	——	——	Helder.
12	29. 11½	29. 10	29. 9	40 49 38	O	Z O	Z O	——
13	— 8½	— 9½	— 10	39 49 40	W	W	W	——
14	— 10	— 9	— 7	43 48 44	Z W	Z W	Z W	Wol. Reg.
15	— 3½	— 4½	——	41 39 25	——	N W	N	Buijig Sn.
16	— 7	— 6	——	33 34 32	N W	Z W	N W	—— ——
17	— 8½	— 11	30. 1½	38 43 38	——	N W	——	Hel. Wolk.
18	30. 2½	30. 3	— 3	40 45 38	N O	N O	N O	Betr. Hel.
19	— 1	— 0½	— 0½	38 33 41	——	——	——	—— Sn.
20	— 0¼	— 0¼	— 0	43 46 45	W	W	W	——
21	— 0	— 0	——	47 51 43	N W	N W	N W	—— Held.
22	29. 11	29. 9½	29. 8½	45 59 51	Z W	Z W	Z W	Helder.
23	— 8	— 8	— 8	50 55 47	——	——	——	Reg. Held.
24	——	— 7½	— 4½	48 53 47	W	W	——	Held. Reg.
25	— 7	— 9	— 11½	42 48 42	N W	N W	N	——
26	30. 0½	30. 1½	30. 3	43 47 44	N	N t W	N t W	Betr. Held.
27	— 3½	— 3½	— 2	44 52 46	N W	N W	N W	Helder.
28	— 0	29. 11	29. 10	50 58 48	Z O	Z O	Z O	Betr. Reg.
29	29. 9½	— 9	— 8	46 53 45	O	O	O	W. H. W.
30	— 7	— 8	— 9	43 55 47	Z O	——	——	R. H. Wol.

Hoogste Barometer d. 30. 3½
Laagste Barometer d. 29. 3½
} middelb. d. 29. 9½

Hoogste Thermometer gr. 59
Laagste Thermometer gr. 28
} middelb. gr. 43½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING, OVER DE BESTENDIGE OPEENVOLGENDE VORDERING DER WARELD MET DEN TYD.

(*Uit het Engelsch.*)

See! where Truth sits on Right's eternal baſe,
Whilst Time ſecures the luſtre of her face:
She ſcorns the ſuperficial Dreſs of Pride,
Nor looks a thought thas ſhe would wiſch to hide.

TYd, Ouderdom, en Opmerking, doen wonderen in de Wereld. Zy vertoonen ſteeds, aan het oplettend oog, eene nieuwe ſchepping der dingen; en deeze zyn waarheden in verſcheide op een volgende gedaanten, 't zy wy dezelve aanmerken als leſſen der Deugd, tot verbetering van ons Zedelyk Gedrag, of als nuttigheden en cieraaden des Leevens, door het ontdekken van Kunſten en Weetenſchappen.

Volgens onze bepaalde denkbeelden geſprooken, ſchynt de GODHEID, wanneer dezelve beſloot het Menschdom voort te brengen, alleen van deeze twee zaaken te hebben kunnen kiezen: dat ze, naamlyk, de Menſchen, of eene zekere ondergeſchikte maat van geluk toedeelde, met een vermogen om tot hooger trappen van heil op te klimmen, of hun, op één maal, de hoogstmogelyke gelukzaligheid verleende. — Dit laatſte is, waarſchynlyk, het eigenst ſtuk, 't geen alleen de zodanigen, die niet vergenoegd zyn met hunnen tegenwoordigen ſtaat, wenſchen: doch, indien wy 'er onze aandagt op willen vestigen, zullen wy, misſchien, bevinden, dat het een onmogelyk geval is: want het ſchynt eene tegenzeggelykheid in te ſluiten, dat de Almagt zelve eenen ſtelligen trap van geluk, hoe groot ook, de grootstmogelyke zou maaken. Tuſschen het geen oneindig is, en het naaste daar aan, moet ſteeds eene onafmeetelyke ruimte overblyven, welke altoos plaats zal laaten voor de veronderſtelling om verder en verder te gaan, zonder immer tot een bepaald einde te geraaken. Weshalven de eenige

weg, dien onze weldadige SCHEPPER kan inslaan, om het grootste geluk zynen Schepzelen mede te deelen, hier in gelegen was, dat hy 'er geene paalen aan zette; maar ons vergunde om van den eenen trap der Waarheid tot den anderen op te klimmen, van de eene maate van Volmaaktheid tot de andere voort te gaan, in eenen eindloozen Voortgang. Hadt de GODHEID ons eene bepaalde en vastgestelde maat van Gelukzaligheid geschonken, en tevens verstands genoeg verleend om te zien dat 'er hooger trappen van Gelukzaligheid waren, wy zouden by zulk eene schikking van zaaken verlooren hebben.

Brengt men in 't midden, hoe wy, eens toegestaan zynde dat wy ons in een staat van Vordering tot het opperst Geluk bevonden, in een hooger rang onder de voortbrengzelen van GOD zouden hebben kunnen geplaatst geworden zyn. Hier op dient ten antwoord, dat, waren wy een rang hooger gesteld, wy dezelfde rede tot klaagen zouden hebben, dat wy ons niet nog hooger bevonden, als wy nu meenen te hebben over onzen tegenwoordigen staat.

In de daad, indien wy geplaatst moesten worden in eenen staat van Zedelykheid, dat is zodanig een staat, in welken wy bekwaam zyn, door onze eigene keuze, de Bewerkers te worden van ons eigen Geluk of Ongeluk. In zodanig een bestel der zaaken, als tegenwoordig stand grypt, schynt eenigermaate noodzaaklyk, dat de evenaar bykans gelyk hangt. Zo dat 'er geen groot geweld op den wil geschiedt, of dezelve meet tot de eene dan tot de andere zyde overslaat. Alles wat men in dusdanig een gesteldheid der dingen kan verlangen, is, dat de maate van het Goede zo duidelyk die van het Kwaade te boven gaat, dat wy alle reden hebben om dit gevolg te trekken. „ De GODHEID hadt met ons te scheppen ten oogmerke ons Gelukkig te maaken." — En, wanneer het verder blyke, dat dit Geluk, van dag tot dag, grooter wordt, door de ontdekking der veelvuldige gewigtige waarheden, welke het verloop des Tyds uit de duisterheid hervoortbrengt, hebben wy het heerlykst bewys, 't welk wy uit de Zamenstemming der dingen kunnen opmaaken, dat zulks alzoos zal volduuren. Dit bewys wordt zeer bekragtigd door de neiging, die elk in zynen boezem gevoelt, om steeds voorwaards te gaan; door de trek tot toekomend Geluk en het haaken na een Gelukzaligheid, die nog buiten ons bereik is; eene neiging, een trek, zeker onzer Natuure niet ingedrukt, om ons te leur te stellen en te bedriegen.

Wee-

Weezens, die van gisteren zyn, kunnen zich slegts zeer onvolmaakte denkbeelden vormen van zulke wyduitgestrekte oogmerken als die der Eeuwigheid. Niettegenstaande het voorregt, waar op wy zo zeer roemen, van het voorledene te kunnen herinneren, en tot in het toekomende door te dringen, is alles, wat wy klaar en duidelyk onderkennen, begreepen in dat klein beſtek, 't geen ons, op het tegenwoordig oogenblik, onder 't oog valt; één tooneel mogelyk, of een nog kleinder gedeelte van het groote Tooneelſpel, waar in alle Menſchen ſpeelen, te voorſchyn treeden en agter de ſchermen gaan: en het maakt geen verſchil altoos, of de eene Mensch in dat tooneel een langer rol hebbe dan een ander; naardemaal zy beiden het zo ſchielyk zullen verlaaten, om in het volgend te treeden. En wy moeten het ſlotbedryf afwagten om te zien of 'er eene naauwkeurige evenredigheid in het ſpel is waargenomen dan niet. Genoeg voor ons is het, als wy intuſſchen, uit het reeds geſpeelde, kunnen leeren, wat 'er waarſchynlyk ſtaat te volgen; indien wy vooruit kunnen zien hoe het ſtuk zich zal ontwikkelen, en, met waarſchynlykheid, giſſen, wat de eindelyke uitslag zal weezen.

Wanneer wy uit de reeds geſpeelde deelen in ſtaat zyn op te maaken, dat alles ſtrekt om, door Tyd en Opmerking, de dingen beter te ontdekken: mogen wy wel voldaan daar in berusten en vellig beſluiten, dat de zaaken altoos dien zelfden loop zullen behouden; dat de Wereld, zints de vroegſte tyden, die tot onze kennis gekomen zyn, ſteeds in een' Staat van Vordering geweest hebbe en nog is, ten aanziene van elke byzonderheid, die kan ſtrekken om onze Natuur te verheffen of te veredelen; dat dezelve nu, in alle die betrekkingen, beter is dan ooit te vooren, en gevolglyk, dat het algemeen aangenomen denkbeeld, „ als of Deugd, en daar mede het Geluk, als of de Kunſten en Weetenſchappen, met één woord alles wat ſtrekt om dit leeven waarde en bevalligheid by te zetten, zints lang in verval geraakt zy, " valsch en beuzelagtig is.

Eene der voornaamſte redenen om dit verkeerde denkbeeld ingang te doen krygen, ſchynt ontleend uit de ongetrouwe vergelyking, welke men doorgaans maakt, tuſſchen tegenwoordige Deugden en Ondeugden; en die van vroegeren tyde. — Hooren wy niet van meer Ondeugden, die nu gepleegd worden, dan in voorgaande dagen,

en van minder Deugdzaame bedryven? is eene vraage die elk gereedlyk doen zal. En hier uit trekt men veelligt dit gevolg, „ dat, overzulks, de Zeden der Menſchen baarblyklyk in een ſtaat van verbastering zyn. " —— Indien de Wereld ſteeds Vorderingen tot Volmaaktheid gedaan hadt, hoe is het dan mogelyk, dat de Menſchen die voordeelen zouden over 't hoofd zien, en 'er toe komen om te denken en te zeggen, dat dezelve, van dag tot dag, ſlegter en ſnooder wordt? In welk een licht moeten wy deeze Verbeteringen beſchouwen, die zo verre zyn van onder de algemeene opmerking te vallen, dat ze zich niet duidelyk genoeg vertoonen, om eene gevolgtrekking tegen te gaan, die de veronderſtelling van het daadlyk beſtaan dier Vorderingen geheel en al loochent?

Dit moge met eenigen ſchyn gezegd worden; dan wy zullen, op eene ryper overweeging van het ſtuk, misſchien, bevinden, dat dusdanig eene redenkaveling enkel op deezen grondſlag ſteune. Wy gevoelen de uitwerking der thans heerſchende Ondeugden en Gebreken, en diensvolgens verwekken zy in ons ſterke aandoeningen van verontwaardiging; terwyl wy, door die van vroegere Eeuwen, geen ſchade of hinder lydende, dezelve, zonder zo geweldige, of, met geene aandoening, beſchouwen, als ons in geenen deele raakende.

Niemand denke deeze ſtelling genoegzaam te wederleggen met aan te voeren, „ dat wy, te dier zelfde oorzaake, ook de tegenwoordige Deugden, welker gezegende en heilryke uitwerkzels wy gevoelen, op hooger prys ſchatten dan die van ouden tyde. " Deeden wy dit dan zouden wy met effene ſchaalen Deugd en Ondeugd opweegen. Maar, ongelukkig, is het voorſtel, „ dat wy ſterker aangedaan worden door 't geen wy zien en gevoelen, dan door 't geen wy leezen, of waar van wy hooren ", alleen in zeker opzigt waarheid, gelyk wy duidelyk zullen bevinden door aandagtig te letten op den verſchillenden indruk, dien Deugd en Ondeugd maaken op onze aandoeningen.

Bedryven, die ons ſmerten, doen ons ſterker aan, wanneer ze in onzen tyd en in ons eigen Land geſchieden, dan wanneer zy langer geleden of in Nabuurige gewesten voorgevallen zyn. Daar door hebben wy kennis van verſcheide geringe omſtandigheden, die ſtrekken om onzen affchrik te vergrooten; doch die van te weinig gewigts zyn om in de Geſchiedenisſen breedvoerig beſchreeven

ven of in de verhaalen, tot de minſte toe, vermeld te worden; deeze geeven ons alleen het ruw beloop van het gebeurde. Doch het gaat geenzins door, dat gevallen van een beter aart ons op de zelfde wyze aandoen. Ten opzigte van de thans in zwang gaande Ondeugden vreezen wy voor onze Vrienden, voor onze Bloedverwanten, voor ons zelven. En daar naauwlyks iemand 'er belang in ſtelt om derzelver haatlyke hoedanigheid te verzagten, uitgenoomen de Daaders alleen en hunne Medeſtanders, voor wien de verdeediging dikwyls gevaarlyk is, en altoos weinig kan betekenen, krygen zy geene verzagting in 't geheel dan die de Tyd daar aan toebrengt, welke doorgaans eenige der ſlegtſte omſtandigheden, zeer veel toebrengende om ze haatlyker te maaken, uitwischt. Ook begint het Volk, wanneer het gevaar voorby en geweeken is, de dingen bedaarder in te zien en inſchiklykheden te gebruiken; tot, in 't einde, de allerleelykſte en afzigtigſte misdaaden, die ſchriklyke trekken verliezen, en een zagter en goelyker gedaante aanneemen.

In deezer voege is het geenzins gelegen met Deugdzaame verrigtingen: gelyk de Ondeugden, door tegenwoordig te zyn, te ſterker aandoen, zo komen ons de Deugden, in die zelfde omſtandigheid, min treffend voor. Het is eene reeds oude maar niet genoeg gade geſlaage aanmerking: „ Dat de Deugd, in ſtede van ons grooter vermaak te verſchaffen naar maate ze ons nader onder 't oog komt, eene zonderlinge eigenſchap heeft om het gezigt van den onmiddelyken Beſchouwer, te kwetzen; en naauwlyks immer in haare volkomene Schoonheid en Volmaaktheid gezien wordt, dan door de middelſtoffe der Geſchiedenisſe." Deeze geeft 'er eene geſtalte en effenheid aan, die de tydgenooten, door de ſchinſtering, welke de Deugd veroorzaakt, niet zo wel kunnen beſchouwen.

Desgelyks komt de nyd, en duizend andere omſtandigheden, als Partyſchappen en Familieverbintenisſen, tuſſchen beiden, en beletten ons om eenen nog leevenden Man van verdienſten op zyne rechte waarde te ſchatten; doch, wanneer hy deeze Wereld verlaaten heeft, is de ſterkſte hinderpaal, die zynen Mededinger na grootheid in den weg ſtondt, weggenomen; en om vergoeding te doen voor die agterhoudende en ſchaars toegekende eere, welke zyne verdienſten met regt vorderden, is men yverig in de weere om zelf meer dan den verdienden lof aan zyne nagedagtenis toe te voegen; inzonderheid dan, wanneer zy

hoope kunnen scheppen, van, door dit middel, de eischen der zodanigen, die nog leeven, en naa hem het zelfde spoor van vermaardheid opslaan, te kunnen verminderen.

Een geheel andere gedaante moet dus de zaak krygen, als de Geschiedenis de eer des overledenen onder de vleugelen haarer bescherminge neemt. Deeze, naar maate zy langer tyd, naa den dood eens grooten Mans geschreeven wordt, is te meer óntheven van die tegenspraak en roem onttrekking, welke zyne eer bezwalkte toen hy nog leefde. Deeze vlekken, die van te naby bezien, den waaren luister verdoofden, verdwynen, in dien nieuwen stand, allengskens, tot 'er, in 't einde niets meer overblyve dan het schoon en beminnenswaardig afbeeldzel zyner Deugd, 't geen ons altoos leevendig moet treffen, wanneer men 't zelve in 't rechte licht beschouwt. En heeft dit afbeeldzel verder het geluk om in de handen eens Dichters te vallen, zo krygt het alle de bevalligheden, die 'er een nog flikkerender luister aan byzetten; en de fynste trekken der Kunst dienen om de aandagt van elk, die 'er het oog op slaat, in te neemen, en zyne verwondering kragtdaadig op te wekken.

Maar, naa dit alles, dient het, misschien, weinig tot onze groote hoofdzaak, de bronnen aan te wyzen, waar uit waarschynlyk het algemeen heerschend denkbeeld, dat de Wereld, van tyd tot tyd, erger en snooder geworden is, en nog in boosheid toeneemt, hervoort komt. Van meer klems en beslissender zal het weezen, om de valschheid daar van aan te toonen, in aanmerking te neemen, dat, stondt het in de daad met de zaak zo geschaapen, reeds voor deezen tyd, 'er een einde aan de Wereld en ook aan haare Snoodheid moest geweest zyn. De weg tot ondergang en verderf is zo steil, dat, hadden de Menschen dien betreeden; waren zy, van zo vroegen tyd af, en met zo vaardige stappen, van de Deugd en de Volmaaktheid afgeweeken, als de algemeene klagten willen, zo zouden zy reeds lang geleden ten laagsten trappe van verbastering afgedaald zyn; ook moesten dan alle de banden, die de Menschlyke Maatschappy aan elkander binden, reeds voor Eeuwen losgemaakt en aan flarden gerukt weezen. —— Dank zy de *Christlyke Godsdienst*, die de zaak der Deugd stut en schraagt, terwyl dezelve teffens den byl legt aan den wortel van alle Ondeugden, Menschen, geheel en al door dierlyke lusten ingenomen en vervoerd, mogen tegen de Geloofsstukken, daar in

voor-

voorgeſteld en afgeëischt, uitvaaren en ſchreeuwen: de overheerlyke Zedekunde, daar in geleeraard, toont de hemelſche herkomst onwederſpreekbaar, en, in weerwil van alle tegenkantingen, zal dezelve het Menschdom beter maaken, en volharden om hun geluk te bevorderen tot aan de voleindiginge der Wereld.

Het is, overzulks, weezenlyk waar, dat wy nu grooter voordeelen bezitten dan GOD immer aan het Menschlyk Geſlagt verleende. Geleerdheid, Kunſten en Weetenſchappen, zyn tegenwoordig overal verſpreid, en vinden zich onder de beſcherming van verſcheide Staatsbeſtuuren, alle nayverig om het aandeel, 't welk zy daar in hebben, te behouden: en het gevolg daar van aan onzen kant behoort geen ander te weezen, dan dat wy een grooter maat van Deugd bezitten, om ons dier voordeelen waardig te gedraagen, en meer naarſtigheid aanwenden, om ze ſteeds te vermeerderen.

't Is naauwlyks te denken, dat iemand zal vraagen wat wy beoogen met de algemeene uitdrukkingen van Weetenſchap en Kunſten. —— Dan op dat niemand ons verkeerd begrype: zo verſtaa ik door Weetenſchap, alle die Kennis, welke de Mensch bezit, van welk eene ſoort dezelve ook moge weezen, of door welke middelen hy ze verkreegen hebbe; door de Kunſten deezes leevens bedoel ik de daadlyke voortbrengzels der Weetenſchappen in gebruik gebragt, behelzende alle die veelvuldige uitvindingen, welke eenigermaate ſtrekken, om den Mensch de leevensnoodzaaklykheden, gemakken, en vermaaken te verſchaffen.

Dat de Kunſten en Weetenſchappen, over 't geheel genomen, in een Staat van Vordering geweest zyn van den beginne der Wereld af tot deezen Tyd toe, kan, ſtrikt genomen, alleen beweezen worden door het gezag der Geſchiedenisſe, die de bewysſtukken daar van oplevert. Nogthans geeft de natuur der zaake zelve zulk eene maat van waarſchynlykheid aan de hand, dat het noodloos ſchyne tot dit rechtſtreeks en voldingend bewys te komen.

Want indien, gelyk de gewyde Geſchiedenis ons berigt, het Menschdom uit twee Menſchen is voortgeſprooten: hoe noodzaaklyk moeten dan deeze twee, in 't eerst onkundig en onbedreeven, zo zy niet alleen en volſtrekt volgens eene dierlyke aandrift leefden, dagelyks vorderingen in eenige nieuwe ontdekkingen gemaakt hebben, omtrent zaaken, die hun nut en dienſtig waren; toege-

staan zynde, dat zy van hunnen MAAKER eenige onderrigting ontvingen, wegens 't geen zy moesten eeten, wat zy te doen en te laaten hadden, zou dan, denkt gy, hunne eigene ondervinding niets gevoegd hebben by deeze eerste indrukzelen, by deezen schraalen voorraad van kundigheden? Zouden zy, omtrent het einde hunner dagen, niet veel meer geweeten hebben, dan in den beginne huns leevens? Zouden zy niet bemerkt hebben, dat, hadden zy die dingen in 't eerst zo wel geweeten als toen, zy het leeven veel gemaklyker gesleeten zouden hebben, dan thans hun lot was? En zouden zy deeze voorraad van ondervinding niet opgelegd hebben als een dierbaaren schat, om 'er hunnen Kinderen nutte lessen uit mede te deelen? Deeze vraagen zyn zo klaar dat ze zich zelf beantwoorden. Hunne Kinders moesten, gevolglyk, al stelt men dat zy allen gebruik, 't geen zy konden, van deeze lessen niet gemaakt hebben, hunnen loop in gunstiger omstandigheden op deeze Wereld aanvangen, dan hunne Voorouders; en in eene opeenvolging van Geslachten, moest dit, wanneer de natuurlyke bekwaamheden des Menschdoms dezelfde bleeven, voor altoos het geval weezen.

Laaten wy nu het Menschdom beschouwen als allengskens dermaate vermenigvuldigd, dat het eerst te talryk wierd voor één enkeld Gezin, en vervolgens te groot om in één Land te woonen. De noodzaaklykheid moest in dit geval, het al te volkryk Gemeenebest dringen, om zich van een gedeelte diens overvloeds te ontlasten; en de te veel gewordene Inwoonderen dien te bekrompen grond verlaatende, gingen natuurlyk nieuwe en ruimer woonplaatzen opzoeken; plaatzen te vooren onbewoond, en ook zeer verschillende in Lugtstreek, grond, vrugten, enz. van hunne oude woonstede. Deeze gelukzoekers, om ze zo eens te noemen, moesten om hun bestaan gemaklyk en aangenaam te maaken, behalven de kundigheden, die zy uit hun Vaderland mede bragten, zich vlytiglyk beyveren, om veele andere dingen te leeren en uit te vinden, welke nut en noodig waren geweeten te worden. Zulks, in de daad, kon niet misten gelegenheid te geeven tot verscheide nieuwe en gewigtige ontdekkingen.

Indien wy, eindelyk, deeze afgezonderde Gemeenebesten beschouwen als opgeklommen tot het hoogste toppunt van volmaaktheid, 't welk zy, onafhanglyk van elkander, konden bereiken, hoe veel Vorderings konden zy dan

nog

nog niet ontvangen door eene onderlinge verſtandhouding met elkander, eene Vordering geëvenredigd aan de gemaklykheid en veelvuldigheid dier Verſtandhoudinge?. Welk eene menigte van zaaken zou men in gebruik vinden onder het eene Volk, waar aan de andere Volken nimmer gedagt hadden, en, nogthans, met zeer veel voordeels, by hun konden ingevoerd en in zwang gebragt worden.

Wie in aanmerkinge neemt hoe veel de Kunst der Zeevaard, die ſchakel van wyd van een geſcheide Volken, verbeterd is door de uitvinding van het Kompas, en hoe zeer, in gevolge hier van de Koophandel werd uitgebreid, (de Koophandel wiens belang het is, zo veel mogelyk, kundig te weezen van de bedryven en zeden der verſchillende Volken, die 'er zyn werk van maakt om de behoeften van het eene Volk met de overtolligheden van het andere te vervullen, en het 'er op toe legt om overtolligheden te maaken,) zal gereedlyk zien en toeſtemmen, hoe veel de voordeelen, welke de laatere tyden genooten hebben van deeze verſtandhouding, die te boven gingen, welke eertyds eenige ontdekking opleverde.

Denkt iemand dat de Weetenſchappen hier van zo veel voordeels niet trokken als de Kunſten, dit moet enkel daar uit ontſtaan, dat hy de Weetenſchappen aanziet als gebouwd op andere grondſlagen dan die der natuure en der ondervindinge: want anderzins moeten de Vorderingen van die beiden bykans gelyk geweest zyn.

Het *Oosten*, hoe wel geſchikt het ook ware voor het eerſte Geſlacht der Menſchen om 'er in geſteld te worden; dewyl 'er, door de koesterende warmte, de vrugten, tot hun leevensonderhoud noodig, van zelve voortkwamen; hoe zeer het ook uit eigen aart ſtrekte, tot de ſpoedige verſpreiding des Menschlyken Geſlachts, naardemaal het meest beſtondt uit vrugtbaare valleien, te eng om ter verblyfplaats te ſtrekken voor eene ſteeds aangroeiende menigte, van elkander afgeſcheiden door groote wildernisſen, zo was het, om die zelfde oorzaaken, niet bekwaam om groote Vorderingen te doen maaken. De zelfde hette, die het gewas van de vrugten des aardryks begunſtigde, was ſchadelyk voor de ſterkte des lichaams, 't welk daar door vadzig en van den arbeid afkeerig wordt, welke de ſterkſte Zenuw is van alle Kunst en yverige voortzetting van zaaken. Desgelyks maakte die groote uitgeſtrektheid des Lands, vervuld met zulke verbaazende woestynen, allen handel zeer hachlyk en ongemaklyk, door welke oorzaa-

ken, de Kunſten beroofd werden van derzelver kragtigſte aanmoediging en ſterkſten ſteun.

Griekenland en *Italie* hadden, in eenige opzigten, hoewel in mindere maate, dezelfde ongelegenheden als het *Oosten*; ſchoon zy, derhalven, haare Vorderingen in de Kunſten veel wyder uitſtrekten, dan de nauwe perken hunner *Oosterſche Voorgangeren*, ſchooten zy noodwendig veel te kort by 't geen hun veel *Westlyker* of liever veel *Noordlyker Opvolgers* gedaan hebben. ——— En, indien 'er eenige waarheid ſteeke in het oude Spreekwoord, „ dat Noodzaaklykheid de Moeder der Vinding is", moet men de meeste voortbrengzels der Kunst alzoos verwagten, waar de gebreken en behoeften der Natuure het grootst zyn. Wat anders dan de Nood maakt den *Hollander* zo vindingryk, en wat anders dan Kunst kon zulk een moeras als hy bewoont, niet alleen tot een bewoonbaar Land maaken; maar tot een Land, 't welk de grootſte en aanzienlykſte Staaten van *Europa* evenaart.

Dan ſchoon de Noodzaaklykheid het ſterkst drangmiddel zy om de Menſchen aan te zetten, om de eerſte poogingen huns vernufts in te ſpannen, is egter die behoefte ras voldaan; en de Kunſten vorderen een beter betaalsman, een edeler aanmoediging dan deeze kan weezen, zullen zy eenige maate van volkomenheid bereiken. Hier uit zal volgen, dat van alle plaatzen, de Kunſten het meest zullen bloeien in de zodanigen, waar de Natuur ſchaars geweest is in het verleenen haarer dierbaarſte gaaven, en nogthans de geaartheid en de rykdom der Ingezetenen hun zeer aanzet tot weelde en vermaak. Indien, daarenboven de gelegenheid van dus eene plaats geſchikt is, om eenen uitgeſtrekten handel te dryven, en de hoeveelheid van eigen voortbrengzels dien Koophandel voordeelig maakt, zo dat de Inwoonders, met het verkrygen der goederen van buiten, nieuwe ſchatten en de middelen ontvangen om 'er nog meer te winnen, dan zullen daar de Kunſten natuurlyk tot het uiterſte toppunt van Vordering opklimmen.

De duistere wolk, die, naa den val des *Roomſchen Ryks*, zo noodlottig voor de beſchaafde Letteren, het gelaat der Menschlyke zaaken bedekte, maakt een ſchroomlyk vak in de geſchiedenis der Weetenſchap; ſchoon dit ſlegts een natuurlyk gevolg hier van ware, dat een enkel Volk na de Opperheerſchappy over alle andere Volken ſtondt, welke door geen ander middel kan verkreegen of ſtaande gehouden worden, van die dit onderneemen, dan door alle geleerd-

leerdheid, rykdom, en middelen om magt te verkrygen, de rest des Menschdoms, die dan ſlaaven moet worden, te onthouden; en over zulks moeten zy met de geleerdheid te gelyk ten gronde gaan. Dit is te hoopen, zal nimmer het geval weder worden; en het kan, ten minſten door dezelfde middelen niet gebeuren, zo lange 'er mededingende Volken zyn; nayverig over elkanders grootheid; en wier belang, gelyk men weet, het vordert de balans van magt in evenwigt te houden.

Uit deeze duisternis is het Menschdom, gelukkig, in het licht weder gebragt, en heeft van de oude Geleerdheid genoeg weder gekreegen, is het niet om hunnen weetlust in allen deele te verzadigen, ten minſten om hun te onderregten van alles wat de Wereld oit voorheen wist dat iets betekende. Het tydvak, binnen dat tydperk en het tegenwoordige begreepen, is bekend onder den naam van de Hedendaagſche Tyden, wanneer men daar van ſpreekt met betrekking tot de vroegere Eeuwen; en het is volſtrekt zeker, dat wy, van dat tydperk af tot onze dagen, Vorderingen gemaakt hebben.

Welk eene vergelyking zullen wy dan maaken tusſchen de Weetenſchap der Ouden en de vermeerdering van Kennis, door de hedendaagſche verkreegen, daar die der eerstgenoemden ſlegts, als 't ware, de grondſlag zy op welken die der laatstgenoemden rust? Wy kunnen gereedlyk, alles wat voorheen geweeten werd, verkrygen: en dan, zonder vermoeid te weezen door dit naſpeuren, onze eigene nieuwe onderzoekingen, met friſſe kragten, voortzetten: in welken arbeid wy, naar allen ſchyn, gelukkig moeten ſlaagen: dewyl wy met bedaardheid van die hoogte, op welke wy ons geplaatst vinden, kunnen nederzien, en ontdekken, waar onze Voorgangers van 't rechte ſpoor af traden, of zich lieten misleiden. Wy kunnen hunne misſlagen verbeteren, hunne dwaalingen vermyden, en, door minder hindernisſen belemmerd, den rechten weg, die ons ter Waarheid leidt, zien, en op denzelven met een rustigen tred voortwandelen.

EEN HAASTIGE DOOD, VEROORZAAKT DOOR SMELTING VAN DE KLEINE HERSENEN.

Door den Heer DE LAMARE *Lieutenant de M. le premier Chirurgien du Roi, au* Neubourg.

(Uit het Fransch.)

M. Guérin (Vicaris te Gézeville by Neubourg) zes en veertig jaaren oud, van een goede geſteldheid, ſterk en vol, met goeden eetlust, en wel ſlaapende, zonder eenig ander ongemak gewaar te worden dan eene, in 't begin doove, en vervolgens heftige pyn onder de Kroonnaad, werdt (geduurende een jaar) aangegreepen van menigvuldige duizelingen en braakingen, welken geene koortſe veroorzaakten, geene vermindering van een goed gelaat of eetlust, hem ook niet beletten dagelyks uit het bed te koomen, maar hem waggelende op zyne beenen maakten, en altyd hellende om voor over te vallen als of hy dronken ware, zo dat hy (wandelende) met het aangezicht op den grond zou gevallen hebben, indien hy niet van iemant in deszelfs armen ondervangen ware. Men wendde zich tot een verzagtenden en bevogtigenden levensregel, deedt aderlaatingen op den arm, op den voet, en aan de hals-ader; klisteeren, braakmiddelen en purgeerende, baden, mineraale wateren en andere geneesmiddelen, zelfs het poeder van Saint Ange (door de neuze), en het brandyzer in den nek, werden zonder gevolg te werk geſteld, (ſchoon van drie Geneesheeren van Rouen aangeraaden;) want de Lyder ſtorf ſchielyk, weinig tyds na dat hy zyn avondmaaltyd gedaan hadt. Aanmerklyk is het, (dat hy eenige dagen voor zynen dood) helde om achter over te vallen, in plaats van in voorigen tyd voor over.

Den dag na zynen dood ópende Ik het lichaam. De herſenpan van het hoofd afgeligt hebbende, vond Ik de herſen-vliezen en de twee kwabben der groote herſenen, in alle derzelver deelen, in een goeden ſtaat; maar Ik zag het bekleedzel van de kleine herſenen ingekrompen, gerimpeld, en niets bevattende dan een eijer-ſchaalvol waterig en etterig, bruin, geel en ſtinkend vogt.

Hoe onmooglyk was het de oorzaak van eene kwaale te kennen, waar van de *zitplaats was onder het Achterhoofdsbeen*, terwyl de pyn altyd onder de Kroon-naad was geweest.

weest. En welke middelen waren 'er om de ſmelting der kleine herſenen te beletten?

Men zal te min verwonderd zyn dat de genoemde Guérin heeft konnen leeven tot een geheele verſmelting der kleine herſenen, (en dat met een goed gelaat, goeden eetlust en roozen kleur op het aangezicht) als men aanmerkt wat de gedenkſchriften vermelden van Wanſchepzels zonder groote en kleine herſenen, en zonder rugmerg geboóren.

VERVOLG VAN WAARNEEMINGEN AANGAANDE BLOEDINGEN DOOR EEN SCHEURBUIKIGE SMELTING. *Door den Heer* PLANCHON, *Geneesheer te* Doornik.

(Uit het Fransch.)

DE kragt der geneesmiddelen om de naaste oorzaak der bloedingen tegen te gaan, waar van ik te vore geſproken hebbe (*), kan niet te ſterk aangedrongen worden. De jammerlyke ſtaat waar in men den Lyder ziet van een haastigen dood gedreigd door verlies van bloed, 't welk van zelfs niet kan ophouden, om dat de Uitſtrooming gaande wordt gehouden door een rottige ontbinding van zyne beginzels, is, om zo te ſpreeken, de overmaat van de ongeſteldheid der dierlyke huishouding: hier zyn ſchielyke en kragtige hulpmiddelen nodig. Men heeft uit myn voorgaande Waarneemingen reeds gezien, dat zuure vogten en de Kina het bloed ſtuiten, 't welk, te dun geworden, zich een weg baant door de kleinſte vaten en de dwerſe openingen der kwyl-en andere vaten: uit deeze zal men zien dat de Koorts-bast een der voortreflykſte middelen is in deeze omſtandigheden, wanneer de vogten den band, welke derzelver beginzels deedt zamenhangen, verlooren hebben, en van de balſemagtige hoedanigheid beroofd zyn. Het gelukkig gebruik, welk Ik 'er nu laatst van gemaakt hebbe, bevestigt baarblyklyk het gevoelen van den Heer MACBRIDE.

In April van dit jaar (1770,) zag ik een arm meisje, vyf jaaren oud, voortgekomen van een ſcrofuleuzen Vader, met grove en harde ſpyzen gevoed, en ſlaapende byna op ſtroo, in een donkere plaatſe, naauw en ongezond, hebben-

(*) Men zie de voorgaande Waarneemingen, waar van deezen een gevolg zyn. *N. Vaderl. Letter-Oef.* IV D. 2 St. bladz. 419.

bende geen ander licht dan door een kleine deure, altyd ongereinigd en in de vuiligheid. Zy hadt menigvuldige zwarte vlekken, welken oogenblikkyk vermeerderden, terwyl een ryklyke bloeding neuze en mond langzaam uitſtroomde. Het kind hadt nog goeden eetlust, doch het werdt zwak: de puls was klein en fnel. Om dat men kinderen bezwaarlyk onaangenaame geneesmiddelen kan inkrygen, oordeelde ik, niets anders te moeten voorſchryven dan een Julep met geest van Vitriool, zuuragtig zoet gemaakt met de ſiroop van Vlier-beijen. Doch dit middel ſtuitte de toevallen niet, en de moeder, zeer verlegen, kwam, 's anderen daags, andere middelen vraagen tegen de bloeding welke zeer toenam. Ik ſchreef haar voor de Kina, in poeder, om 'er, ten minſten, alle drie uuren, een ſcrupel van te geeven, met wat gefuikerd water: en ik drong ſterk aan, het kind dit intedwingen. Zy kwam hier toe, inzonderheid 's nagts. Het kind hadt nog geen drie drachmen gebruikt of de bloeding hieldt op. Ik liet met dit middel alleen aanhouden, met een verzagtenden levensregel: de vlekken begonnen bleeker te worden. Den derden dag ſchreef ik, om dat het kind dorſtig was, dezelfde julep voor, met voorkeuze voor andere zuure vogten. Het klein Lyderesje herſtelde allengs: de vlekken waren ſchielyk weg; ik deed haar een buikopenend middel gebruiken. Zy is tegenwoordig heel wel, en veel beter dan voor deeze ongeſteldheid.

De andere Waarneeming is van een arme boerin, vyftien jaaren oud, die my in de voorleden maand Juny kwam raad vraagen. Zy hadt ſedert veele dagen bloed geſpogen, hadt een droogen hoest, een ſleepende koorts: de geheele huid was bedekt met kleine zwarte vlekjes. Ik merkte deeze ongeſteldheid der dierlyke huishoudinge aan als voortgebragt door een rottige ſmelting van het bloed. Onaangezien haaren hoest ſchreef ik haar de Kina voor, nevens de Julep boven gemeld. Zy nam, alle drie uuren, een halve drachme van deeze bast, met een teug van de Julep: de levensregeling was ingerigt als in 't voorgaande geval. Vier dagen hier na kwam men my zeggen, dat zy geen bloed meer opgaf, geen hoest hadt, en de vlekken verdweenen. Ik herhaalde dezelfde gifte van Kina; en het was gedaan werk. De eerſte Lyderes hadt negen drachmen gebruikt, deeze anderhalve unce. Het is best, dit middel, in deeze gevallen, in zelfſtandigheid te geeven, op dat het in de maag ontvangen zynde, te beter aan 't gisten raake, en men niets ver-

verliêze van de vaste lugt welke het bevat. Men zie wat ik van deeze maniere van werken in de voorgaande Waarneemingen gezegd hebbe (*).

Men ziet uit deeze twee Waarneemingen, dat de Kina het meeste heeft toegebragt tot verbetering der rottige geſteldheid van het bloed, in deeze twee Lyderesſen. De verdwyning der toevallen volgde op het gebruik zeer ſchielyk. En het is te meer aantepryzen in deeze ongeſteldheid, wyl de verſlapte ſtaat der vaste deelen rottingweerende en verſterkende middelen nodig heeft, welken een nieuwe kragt aan dezelven geevende, de ontaarting der vogten herſtellen.

(*) Zie *N. Vaderl. Letter-Oef.* IV D. 2 St. bl. 419.

DE NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN MARTER.

(Volgens BUFFON.)

ONder den naam van *Marter* zyn 'er twee ſoorten van Dieren bekend; de eerſte wordt, in 't Latyn *Martes Domestica*, *Foyna*, *Gainus*, *Schismus*; in 't Italiaansch *Foina*, *Fouina*, in 't Fransch *Fouine*; en in 't Hoogduitsch *Hubs-ſmarder* geheeten. —— De tweede ſoort draagt, in 't Latyn, den naam van *Martes*, *Marta*, *Marterus*; in 't Italiaansch die van *Marta*, *Matura*, *Martaro*, *Martorello*, *Martore*; de Spanjaarden noemen ze *Marta*; de Franſchen *Marte*; de Duitſchers *Feld-Marder*, *Wild-Marder*; de Zweeden *Mård*, en de Poolen *Kuna*.

De meeste Natuurkundigen hebben geſchreeven, dat de *Foyna* en *Marter* Dieren van dezelfde ſoort waren; GESNER en RAY zeggen, in navolging van ALBERTUS, dat zy met elkander paaren. Dit, nogthans, door geen ander getuigenis onderſchraagd zynde, komt ons twyfelagtig voor, en wy geloven, daarentegen, dat deeze Dieren, twee onderſcheide ſoorten uitmaaken. En dit ons gevoelen ſteunt op de volgende reden. Indien de *Marter* de wilde *Foyna* was, of de *Foyna* de *Huis-Marter*, zouden wy, omtrent deeze twee Dieren, 't zelfde zien gebeuren als in de *Wilde* en *Tamme Kat*. De eerſte zou altoos dezelfde kentekens behouden, en de tweede aan verandering onderhevig weezen; gelyk wy zien in de *Wilde Kat*, die beſtendig dezelfde blyft, en in de *Huis-Kat*, die allerlei kleuren aanneemt.

—— De

—— De *Foyna*, of zo gy dit Dier liever de *Huis-Marter* wilt noemen, in tegendeel, verandert niet. Het heeft zyne eigene en byzondere hoedanigheden, en die alle zo beſtendig als die van den *Wilden Marter*; welke aanmerking alleen genoegzaam zou weezen om te bewyzen, dat het geene enkele verſcheidenheid is door den ſtaat van Huislykheid voortgebragt. —— Daarenboven noemt men zonder eenigen grond de *Foyna* den *Huis-Marter*, naardemaal dezelve niet tammer is dan de *Vos* en de *Bontzem*, die, gelyk de *Foyna* doet, zich by de huizen vervoegen om de kost te zoeken: en geen meer verbintenis met den Mensch hebben dan andere Dieren, die wy *Wild* noemen.

De *Foyna* verſchilt van den *Marter* in haare natuurlyke geſteltenisſe en geaartheid, daar de laatstgemelde open velden vermydende, in het dikſte der Boſchen zyn verblyf zoekt, onder 't houtgewas leeft, en alleen, onder koude lugtſtreeken, in grooten getale gevonden wordt, nadert de *Foyna* de huizen, nestelt in oude gebouwen, hooi hoopen, en gaten der muuren: en deeze ſoort is doorgaans vry talryk in alle gemaatigde Landen, en zelfs in heete Gewesten als op *Madagascar*, en de *Maldiviſche Eilanden*; maar komt niet voor in de *Noordlyke Landſchappen*.

Het uitzigt van de *Foyna* is gansch niet onaartig, zy heeft leevendige oogen, een vluggen loop, dunne pootjes, een zeer buigzaam lyf, en verrigt alle haare beweegingen met groote ſnelheid en vaardigheid. Zy ſpringt en huppelt veel eer dan ze gaat; en klimt met gemak by muuren op, die niet wel gepleisterd zyn, vervoegt zich in Duiven- en Hoender-hokken, waar zy de eijeren, de Jongen, en de Vogels opeet, zomtyds een groot getal dood byt, en weg ſleept na haare Jongen; desgelyks vangt zy *Muizen*, *Ratten*, *Mollen* en *Vogeltjes*. —— Ik heb 'er gezien, die gewend waren, en langen tyd in dien ſtaat gehouden werden. Zy worden eenigermaate tam, doch betoonen geene geſteldheid op eenigen Perſoon, en blyven altoos zo wild, dat men verpligt is ze gekeetend te houden. Een derzelven was ſteeds in onmin met de *Katten*, en viel op 't Gevogelte aan, wanneer zy 'er naby kwam; en ontſnapte dikmaals, ſchoon midden om het lyf vastgemaakt. In 't eerst liep ze niet verre weg, en keerde, binnen weinig uuren, te rug, zonder eenige vreugde daar over, of gezetheid op iemand te laaten blyken. Zy eischte, gelyk de *Hond* en *Kat*, voedzel; kort daar naa bleef zy langen tyd weg, en keerde in 't einde geheel niet weder. Zy was toen anderhalf jaar oud,

de

de leeftyd waarſchynlyk waar in de natuur begon te heerſchen. Zy eet van alles wat men geeft, uitgenomen Salade en Kruiden; zeer was zy op Honig geſteld, en koos het Hennipzaad boven alle andere Zaaden. Zy dronk dikwyls, ſlaapende zomtyds twee dagen agter elkander, ook wel eens twee of drie dagen zonder ſlaapen doorbrengende. Eer zy gaat ſlaapen gaat zy krom liggen, verbergt den kop, dien met den ſtaart omſlingerende. Wanneer het Diertje niet ſliep, was het in eene geſtadige beweeging, zo geweldig en ſterk, dat zelf, wanneer het geen jagt op gevogelte maakte, het moest vast gebonden worden om te beletten dat het, alles wat het voorkwam, niet aan ſtukken brak. Ik heb ook veel oude *Foynas* gezien, die men in knippen gevangen hadt, doch deeze bleeven altoos volſlaagen wild, zy beeten allen die het waagden haar aan te tasten, en aten niets anders dan rauw vleesch.

Men wil dat de *Foynas* even lang als de *Katten* draagen. De Jongen vindt men van de Lente tot den Herfst, dit maakt het waarſchynlyk, dat zy meer dan éénS in 't jaar werpen. De Jongſte brengen maar drie of vier Jongen te gelyk ter wereld, de oudere wel eens zeven. Zy ſtellen een leger toe tegen den tyd des werpens in een hooihoop, in de gaten der muuren, die zy met ſtroo en gras beleggen, zomtyds ook in de klooven der rotzen, of de holen der boomen, waar in zy eene menigte mos ſleepen; geſtoord zynde, veranderen zy van wooning, en brengen haare Jongen elders; derzelver groei is zeer ſpoedig: want de *Foyna*, waar van wy zo even eenige byzonderheden opgaven, hadt, wanneer ze één jaar oud was, bykans den volkomen wasdom: waar uit men mag beſluiten, dat deeze Dieren ſlegts acht of tien jaaren leeven. —— Zy hebben een Muskusreuk, die niet geheel onaangenaam is. *Marters* en *Foynas* hebben, gelyk veele andere Dieren, inwendige beursjes of blaasjes, met eene ruikende ſtoffe vervuld, gelyk die der *Civetkatten*. Hun vleesch ſmaakt 'er eenigzins na, nogthans is dat van den *Marter* niet ſlegt om te eeten; dat van de *Foyna* is onſmaaklyker, ook wordt haar vagt beneden die van den *Marter* geſteld.

De *Marter*, eigenlyk zo geheeten, verſchilt weinig van de *Foyna*, dan door de kleur van de vagt, hy is oorſpronglyk uit het *Noorden*, en daar in zo grooten overvloed, dat men zich grootlyks moet verwonderen over de verbaazende menigte van dit bont, 't welk daar gebruikt en van daar na elders gevoerd wordt. —— Daarentegen vindt men,

onder gemaatigde Lugtſtreeken, weinig *Marters*, en ontmoet ze geheel niet in heete Gewesten. In *Frankryk* zyn 'er eenige in de bosſchen van *Bourgondie*, en in het woud van *Fontainebleau*; doch, over 't algemeen geſprooken, zyn ze in dat Koningryk zo zeldzaam als 'er de *Foyna* veelvuldig is. Weinig of mogelyk geen *Marters* worden 'er in *Engeland* gevonden; inzonderheid daar men 'er nu geene bosſchen van aangelegenheid heeft.

De *Marter* vermydt zo wel onbewoonde plaatzen als open velden; woont in het diepſt der bosſchen, verbergt zich niet in rotſen, maar in 't kreupelhout, en klimt op de boomen. Hy leeft van de Jagt, vernielt eene verbaazende menigte van Gevogelte, zoekt de nesten op, en ſlurpt de eijeren uit; ook vangt hy *Inkboorntjes*, *Veldmuizen*, en eet Honig, gelyk de *Foyna* en de *Bontſem*. Men vindt hem niet in 't vlakke land, grasryke velden en wyngaarden; hy vervoegt zich noit by de huizen, en verſchilt daarenboven van de *Foyna* als 'er jagt op hem gemaakt wordt. Zo ras de *Foyna* bemerkt dat een Hond haar nazet, ſpoed zy zich in aller yl na haar hol; de *Marter*, in tegendeel, laat zich vry langen tyd door de Honden naloopen, voor hy op een boom klauwtert: hy doet de moeite niet om over de takken te klimmen en zich te verbergen: maar houdt zich aan den ſtam vast en kykt van daar neder op de Honden, als zy voorby loopen. Het ſpoor, 't welk de *Marter* in de ſneeuw nalaat, ſchynt dat van een groot Beest; dewyl hy al ſpringende voortſpoedt, en met twee pooten te gelyk neder komt. De *Marter* is wat langer dan de *Foyna*; nogthans heeft hy korter kop; desgelyk is hy voorzien van langer pooten en loopt dus gemaklyker; zyn keel is geel, daar die van de *Foyna* wit is; ook heeft hy fynder en digter hair, min aan uitvallen onderhevig. Zy bereidt, gelyk de *Foyna* doet, geen leger om haare Jongen in te werpen; en vindt, nogthans, middel om ze eene gemaklyker plaats te verſchaffen. De *Inkboorntjes* maaken, gelyk bekend is, hunne nesten in de toppen der boomen, zo kunſtig als het Gevogelte; wanneer de *Marter* gereed is om te werpen, klimt zy na het nest van een *Inkboorn*, dryft 'er die uit, verwydt de opening en neemt 'er bezit van: even zo maakt zy ook gebruik van de nesten der *Koeten* en *Buizerts*, en de hoolen van oude boomen, waar uit zy het genesteld Gevogelte verdryft.

In het Voorjaar werpt de *Marter*, en brengt ſlegts twee of drie Jongen teffens ter wereld. Welhaast worden zy ge-

geleerd Vogels en eijeren te eeten in het nest, en vervolgens afgerigt om mede op de Jagt te gaan. De Vogels kennen hunne vyanden zo wel, dat zy, op 't zien van den *Marter*, zo wel als op dat van den *Vos*, het zelfde noodgeluid slaan; en dat het meer haat dan vreeze is die hun daar toe aandryft, blykt hier uit dat zy den *Marter* tot op een goeden afstand volgen, en even zeer dit geschreeuw aanheffen tegen alle verscheurende en vleeschvreetende Dieren, als den *Wolf*, den *Vos*, den *Wilden Kat*, den *Wezel*, en nooit tegen het *Hart*, de *Rhee*, den *Haas*, en dergelyke.

De *Marters* zyn zo veelvuldig in *Noord-Americа*, als in de Noordlyke Deelen van *Europa* en *Asia*; eene groote menigte *Marter-vagten* wordt van *Canada* gebragt: men ontmoet deeze soort van Dieren door alle de Noorderdeelen van *America* tot de *Hudsons-baay*; en in *Asia* tot het Noordlykste deel des Koningryks van *Tunquin* en het Keizerryk *China*. Men moet den *Marter* niet verwarren met het *Sabeldier*, die is zwart, de *Marter* is bruin en geelagtig, het gedeelte van zyne vagt, 't welk langs den rug zich tot aan den staart uitstrekt, wordt, als het bruinste, hoogst gewaardeerd.

GEDAGTEN OVER DE HUISHOUDING EN STAATKUNDE DER BYEN.

„ VOlgens onze beloften onlangs gedaan (*) deelen wy hier onzen Leezeren de *Gedagten* van den Heer BONNET *over de Huisbouding en Staatkunde der Byen*, mede, gelyk hy dezelve heeft opgegeeven in zyn Werkje, getyteld *Contemplation de la Nature*".

Het Staatsbestuur der *Byen* zweemt meer naar de Eenhoofdige regeering dan die van een Gemeenebest. Eéne enkele *Bye* beheerscht het al. Deeze is niet alleen de Koningin haars Volks; maar ook in den eigenlyksten zin de Moeder van 't zelve. Van dertig of vyf-en-dertig duizend *Byen*, die zomtyds in eene Korf gevonden worden, is de Koningin de eenige, die eitjes legt. Aan dit voorregt, veel weezenlyker dan veele voorregten, waar in de Oppermagtige Vorsten uitmunten, is zy de verregaande toegenegen-

(*) Zie de *N. Vaderl. Letteroef.* V D. II St. p. 99.

genheid, welke haar Volk haar toedraagt, verſchuldigd. Bykans altoos vindt zy zich omringd door eene menigte van *Byen*, alleen bezig om haar dienst te doen. Deezen bieden haar Honig aan, anderen ſtrooken zagtkens, by herhaalinge, met haaren tromp, haar lichaam om 'er alles vuils van af te wryven. Wanneer zy voorttreedt ſchikken alle de *Byen*, die haar op den weg ontmoeten, zich in orde om haar plaats te maaken. Zy weeten, of ſchynen te weeten, dat dit doortrekken van den Korf iets gewigtigs in hebbe, het vermeerderen van het getal der Inwoonderen naamlyk.

Met de daad, zy zoekt als dan de Celletjes, geſchikt om haare Eitjes te ontvangen. Deeze Celletjes zyn, even als die der *Wespen*, zeskantig, doch het digt einde is veel kenriger van maakzel: in ſtede van bykans plat te weezen, heeft het eene pyramidaale gedaante, zamengeſteld uit drie gelyke ruiten: en deeze Celletjes zyn zodaniger wyze geſchikt, dat ze aan twee zeer merkwaardige vereischten voldoen, naamlyk, dat het Celletje het meest konne bevatten, en de minſte ſtoffe ter zamenſtellinge behoeve.

De Bouwkunde der *Byen* gaat ook die der *Wespen* te boven in de ſchikking der Raaten; by de laatstgemelden ziet men maar eene ry van Celletjes; by de eerstgenoemden wordt de plaats ſpaarzaamer gebruikt: elke Raat heeft eene dubbele ry van Celletjes. In het grondſtuk zyn ze aan elkander gehegt, derwyze dat de opening van de eene ry, na den tegenovergeſtelden kant van de andere, gekeerd is. De Raaten der *Wespen* zyn evenwydig met den Gezigteinder, die der *Byen* daar mede rechtſtandig. Deeze geſchiktheid, zo lynrecht aangekant tegen die der *Wespen*, wordt bepaald door byzondere omſtandigheden, en de behoudenis der Jongen hangt 'er van af.

Het zyn de *Werkbyen*, die deeze Raaten, waar in eene zo juiste Wiskunde doorſtraalt, vervaardigen. Zy gaan de bouwſtoffe haalen uit de Bloemen des velds: en vervaardigen het Wasch van de ſtoffe der Staminas; zy bereiden dezelve. Hier van brengen zy in haare Korven eenen voorraad byeen, 't zy om ter ſtigtinge van nieuwe Raaten te dienen, of om tot voedzel te ſtrekken.

Terwyl een gedeelte der *Byen* bezig is om het Wasch te verzamelen, dit te bewerken en de voorraadverzamelplaatzen mede op te vullen, houden anderen zich met anderen arbeid bezig. Deezen maaken Celletjes van het Wasch, anderen polysten en volmaaken dit werk; anderen gaan op

de

de Bloemen Honig verzamelen, die zy vervolgens in de Celletjes brengen, tot dagelyks voedzel, en tegen het barre Jaarſaiſoen. Anderen ſluiten met een dekzel van wasch de opgevulde Celletjes, die tot den Winter moeten bewaard worden; eene voorzorge die als dan het gebrek voorkomt. Anderen voeden de Jongen. Anderen vervaardigen een dekzeltje van wasch voor de Celletjes der Wormpjes, die op 't punt zyn om van gedaante te veranderen, ten einde zy dit te veiliger kunnen doen. Anderen beſtryken, met eene ſoort van pek, de minſte openingen van de Korf, door welke togt of kleine Inſecten zouden kunnen komen. Anderen, eindelyk, draagen de dooden, welker verrotting de Korf zou beſmetten, buiten. Krengen, te groot om uitgedraagen te kunnen worden, bedekken zy met een korst van Wasch, of eene ſoort van Gom, onder welke zy bederven zonder eenigen hinder toe te brengen.

Om alle deeze onderſcheide werkzaamheden te gemakkyker te verrigten, draagen de *Werkbyen* zorge om tusſchen de Raaten openingen te laaten blyven, die men als ſtraaten konne aanmerken, welker breedte geëvenredigd is aan de grootte der *Byen*; ook zyn ze verdagt om de Raaten niet geheel digt te maaken, maar 'er poorten in te laaten, welke dienen om het noodloos omloopen voor te komen.

De *Koningin* moedigt, door haare tegenwoordigheid, de Werkbyen tot den arbeid aan; en dit is letterlyker waar dan men, in den eerſten opſlage, zou denken. Indien men eene Zwarm verdeelt, zal het gedeelte, van de *Moederbye* beroofd, omkomen, zonder eenig Celletje te vervaardigen; terwyl het gedeelte, waar over de *Koningin* blyft heerſchen, den Korf met Raaten vervult en allerlei voorraad oplegt.

Het werk der *Byen* is doorgaans geëvenredigd aan 't getal der Eitjes, welke de *Moederbye* zal leggen. Naar maate dat de vrugtbaarheid dan grooter is, ſtellen de *Werkbyen* meer Raaten toe.

Te vergeefsch zou men poogen de *Werkbyen* tot het vervaardigen van meerder Raaten aan te zetten, door meer *Koninginnen* in den Korf te brengen: welhaast worden de overtollige *Koninginnen* om 't leeven gebragt. De geſteldheid dier Maatſchappye duldt 'er ſlegts één.

De *Mannetjes* onvergelyklyk minder in getal dan de *Werkbyen*; maar nogthans, zeer veelvuldig voor één enkelde *Vrouwe*, neemen geen deel aan 't werk, 't welk in de Korf te doen valt; alle hunne bezigheid bepaalt zich tot de bevrug-

vrugting, en dit doen zy nog noode. De *Koningin* moet hun opwekken, en, door herhaalde liefkoozeryen, het *Mannetje*, op 't welke haare keuze gevallen is, in beweeging brengen. De *Mannetjes* voeden en pasſen zy zorgvuldig op, tot aan de Maand Augustus, wanneer zy, geen meer nuts maar ſchade doende, door de *Werkbyen*; verdelgd worden. Het ſtondt te dugten, dat zy, deeze eeters behoudende, in den Winter honger zouden moeten lyden.

Met den voortyd ziet men de *Mannetjes* weder in den Korf te voorſchyn komen, men ontdekt 'er ook meer *Koninginnen*, en het getal der *Werkbyen* neemt desgelyks, van dag tot dag, toe. De verbaazend groote vrugtbaarheid der *Moederbye* brengt dit talryk naageſlacht voort.

Eindelyk vliegt een of meer Zwarmen ten Korf uit, die elk een *Koningin* aan 't hoofd hebben. Dit zyn Volkplantingen die elders een verblyf gaan zoeken, daar de *Moederkorf* met Inwoonders overlaaden, haar niet kan bergen.

De beſchouwing van een' Byekorf is, buiten tegenſpraak, een der ſchoonſte vertooningen, waar op het oog eens Waarneemers der Natuure kan onthaald worden. Het verveelt noit die werkplaatzen te zien, waar in duizenden van Werklieden onophoudelyk bezig zyn met verſchillenden arbeid te verrigten. Men ſtaat boven al verbaasd over de geregeldheid en de wiskundige nauwkeurigheid des werks; en verwondert zich over de Voorraadſchuuren, opgevuld met al het noodige om de Maatſchappy, geduurende den ſchraalen Wintertyd, te voeden. Men blyft met genoegen ſtaroogen op de Jongen, die als in de wieg liggen, en op de tedere zorgen der Voedſters aan dit broed beſteed.

Maar byzonder wordt het oog des aanſchouwers getrokken door de *Koningin*, de langzaamheid, ik had bykans geſchreeven, de ernſthaftigheid van haaren tred, haare kloeke geſtalte, verre boven die der andere *Byen* uitſteekende, en inzonderheid de eerbewyzingen, door de overige bewoonders der Korf, aan haar betoond, doen haar ligtlyk kennen. Nauwlyks kan men zyn eigene oogen gelooven, op het beſchouwen van de gehegtheid aan, en genegenheid der *Werkbyen* tot die geliefde *Koninginne*. Dan onze verwondering neemt grootlyks toe, als wy zien, hoe deeze Diertjes, zo leevendig, zo werkzaam, terſtond den arbeid ſtaaken, en door gebrek omkomen, als men ze van de *Koningin*, die hun allen ſchynt te bezielen, berooft.

Door welken heimlyken band, door welke wet, die te boven

ven gaande, uit kragt van welke elk weezen op zich zelven, op zyn eigen behoud bedagt is, en daar voor zorge, zyn de *Byen* aan haare *Koningin* verbonden, in dier voege, dat zy de zorg voor haar eigen leeven volkomen laaten vaaren, wanneer zy zich zonder *Koningin* bevinden? Deeze band, deeze wet, schynt geene andere te zyn dan het groot grondbeginzel de behoudenis van 't Geslacht. De *Werkbyen* leggen geen Eitjes; doch zy weeten dat de *Koningin* dat vermogen bezit, en 't is om die Eitjes, welke zy zal leggen, te ontvangen, dat zy de Celletjes, over welker keurige Bouwkunst wy ons verwonderen, vervaardigen. De Natuur heeft haar zo veel belangs doen stellen in de Jongen, welke daar uit staan voort te komen, als de Moeders van andere Dieren doen omtrent hunne eigene Jongen.

Men vraagt hier, misschien, verder, hoe de enkele tegenwoordigheid der *Koninginne* de *Byen* tot werken aanzet? doet zy deezen Celletjes vervaardigen, geenen Wasch verzamelen, anderen Honig haalen, *enz?*

Zou dit het uitwerkzel niet weezen van eenen enkel natuurlyken indruk? Zouden de Eitjes, waar mede het lichaam der *Koninginne* vervuld is, de *Byen* niet aandoen, door middel van den Reuk of eenig ander ons onbekend zintuig?

Wat ook van deeze gissing zyn moge, het schynt dat men niet te veronderstellen hebbe, dat de tegenwoordigheid der *Koninginne* onderscheide indrukken maakt op verschillende *Byen*, de eene bepaalende om Celletjes te vervaardigen, geene om Wasch, en eene andere om Honig te haalen, enz. Deeze indruk is maar één, zy bepaalt de *Byen* om te werken: doch dit werk is verschillende naar de byzondere omstandigheden, waar in zich elke *By* gesteld vindt: by voorbeeld, eene *By* gaat ten Korf uit; men heeft geen grond om te denken, dat dit geschiede met een bepaald oogmerk om liever Wasch dan Honig te verzamelen; doch zy treft eene Bloem aan welks Staminas vol zyn, en maar weinig Honig in zich hebbe; zy belaadt zich diensvolgens met de stoffe tot Wasch geschikt. Men merke hier op, dat het voornaamlyk in den morgenstond is, wanneer zy deeze verzameling doen; als dan zyn de Staminas nog nog niet opgedroogd door de hitte der Zonne; zy hebben eene zekere vogtigheid die 'er aan greintjes opligt, en dus het verzamelen en overvoeren gemaklyker maakt. De Honig, in tegendeel, een vogt zynde 't welk de Bloemen, door den Zonneschyn verwarmd, uitzweeten, wordt 's morgens weinig vergaderd; het schoonst van den dag is de gunstigste

tyd tot die inzameling; ook ziet men als dan weinig *Byen* met Wasch belaaden t'huiswaards keeren, het grootſte gedeelte heeft voorraad van Honig opgedaan.

Doch wat is de oorzaak dat de *Byen*, van de *Koningin* beroofd, door mangel aan voedzel, ſterven? Hoe komt het by dat zy dus verre de zorge voor hun eigen leeven vergeeten? Dat zy geen Raaten meer toeſtellen, kan men toegeeven; men ziet daar rede voor; maar zy zouden desniettegenſtaande op de Bloemen des velds Honig en Wasch, tot hun leevensonderhoud noodig, kunnen gaan opzamelen.

Het eindoogmerk hier van is blykbaar genoeg. Voor het bewaaren van 't Geſlacht zorgt de Natuur meer dan voor de behoudenis van elk Diertje op zich zelven; in het tegenwoordig geval zou het eene geen plaats kunnen hebben, en het ander nutloos weezen. Wat de werkende oorzaak betreft, tot dezelve door te dringen valt zo gemaklyk niet. — Zouden de *Werkbyen* geheel ontbloot zyn van de aandoening, welke wy *Honger* noemen? Zouden zy niet aangezet worden om Honig en Wasch te verzamelen, en om 'er van te eeten, enkel door den aangenaamen indruk, die de tegenwoordigheid dier ſtoffen in de Bloemen in hun zintuiglyk geſtel maakt? Dit zeker zou zeer zonderling zyn: want de Honger is eene aandoening gemeen aan alle Dieren, of welke ten minſten daar aan gemeen ſchynt te weezen, en wyslyk hun gegeeven om den ondergang van elk Dier op zich zelven voor te komen, die hun aanzet om het geduurig verlies van kragt, door verſcheide ontlastingen veroorzaakt, te herſtellen. Maar mogelyk heeft de Natuur, in het verkiezen van dit middel, zich niet zo zeer voorgeſteld, de behoudenis van elk Dier op zich zelven, maar veel meer beoogd hun als ſtamhouders van het Geſlacht, en de ſoort te bewaaren. En waarlyk by de Viervoetige Dieren, de Vogelen, de Visſchen, de Kruipende Dieren en bykans alle Inſecten, is elk Diertje Mannetje of Wyſje, of beide te gelyk, als te zien is in de *Aardwormen* en de *Slakken*. En hier hangt de behoudenis van de ſoort af van die der Dieren elk in 't byzonder. In deezer voege is het niet gelegen met de *Byen*. Het grootſte gedeelte der geenen die dezelfde Maatſchappy uitmaaken, heeft geene Sexe en brengt niets toe tot de behoudenis van de ſoort, dan in zo verre zy tweede oorzaaken zyn. Het ſchynt dan zo onwaarſchynlyk niet dat de *Werkbyen* van de aandoening des Hongers beroofd zyn. Men ziet wel dat de *Koningin*

en

en de *Mannetjes* die geenzins kunnen derven: ook eeten die veel.

Maar, indien de *Werkbyen* geen Honger hebben, hoe worden zy dan gewaarſchuwd om de kragten, door den arbeid en uitwaaſeming verlooren, te herſtellen? De *Werkbyen*, die eene *Koningin* aan 't hoofd hebben, vinden zich, door haare tegenwoordigheid, tot werken aangeprikkeld. Zy kunnen zich tot de werkzaamheden, waar toe zy geſchikt zyn, niet verledigen, zonder in de noodzaaklykheid te weezen om voedzel te nuttigen. De rede hier van is, dat, behalven de aangenaame aandoening, welke de verzameling van Wasch en Honig kan maaken op de Zintuigen der *Werkbyen*, deeze ſtoffe noodwendig door haar Maag moet heen gaan, daar verteeren en bereid worden, eer zy dezelve in den Korf tot het beoogde gebruik opleggen.

Mogelyk zal men hier tegen in 't midden brengen, hoe het zeer vreemd zou weezen, dat, onder Diertjes van dezelfde ſoort, 'er zouden gevonden worden, die begaafd zyn met eene aandoening aan de andere geheel onbekend. Maar is het niet even vreemd, dat men onder die zelfde Diertjes 'er aantreft, die voorzien zyn met zintuigen, welke men in de andere niet ontdekt? De *Werkbyen* hebben verſcheide lichaamsdeelen, welke men by de *Koningin* en de *Mannetjes* niet vindt. Allen zyn ze niet tot het zelfde einde geſchikt, en gevolglyk moeten ook de middelen noodwendig ter bereikinge van die onderſcheide einden ſtrekken.

Eene andere bedenking ſtrekt ter onderſteuning van de giſſing welke ik hier waag in 't licht te brengen. De Honger is eene dringende, werkende, en ontrustende aandoening. De *Werkbyen* van haare Koningin beroofd zynde, vallen in eene ſoort van ongevoeligheid, die niet dan met den dood eindigt. Indien men haar, in deeze ſlaapziekte, eene *Koningin* geeve, herleeven zy terſtond en beginnen weder te werken.

Om de grondwet van het Staatsbeſtuur der *Byen* te ontdekken, heeft men eene *Zwarm* in twee bykans gelyke deelen verdeeld, en ſteeds waargenomen, dat de *Byen*, die geene *Koningin* hadden, geene Raaten toeſtelden. Dit was eene zeer beſlisſende proeve: doch men moest nog eene andere neemen; naamlyk, eene Korf, wel voorzien van Raaten, Byen en Broed, verdeelen en naauwkeurig nagaan wat 'er omging in dat gedeelte van den Korf, waar zich geene *Koningin* bevondt. Men zou mogen giſ-

ſen, dat de *Werkbyen* zouden volharden met de opvoeding der Jongen te bezorgen en niet met werken ophouden voor dat deeze *Byen* geworden waren (*).

Door een zeer eenvoudig middel, doet men twee Zwarmen van Korf en Raaten verwisſelen; zy ſchikken zich naar die verwisſeling, en de *Werkbyen* van elke Zwarm draagen zo veel zorgs voor de Jongen, welke zy in haare nieuwe wooning vinden, als of ze haare natuurlyke Kweekelingen waren. De genegenheid der *Werkbyen* ſtrekt zich, over zulks, onverſchillig uit tot alle Bywormpjes. Dit Inſtinct beeft, derhalven, rechtſtreeks betrekking op de behoudenis van hun Geſlacht. Men zou deeze proeve een weinig moeten veranderen, om de onderſcheiding der *Werkbyen* te beproeven, en behendig, in de plaats der Kweekelingen van haare ſoort, Kweekelingen van eene andere ſoort moeten ſtellen.

(*) Proeven van den Eerw. SCHIRACH, onlangs opgegeeven, zie de *N. Vaderl. Letter-Oefeningen.* V. Deel II. St. bladz. 220. hebben meer getoond dan de Heer BONNET hier gist.

BERIGT WEGENS DEN VOORTGANG DER KUNSTEN EN WEETENSCHAPPEN, IN RUSLAND.

(Getrokken uit D'AUTEROCHES *Voyage en Sibérie.*)

PETER de I beklom, in den jaare 1689, den *Ruſſiſchen Troon*, en vormde terſtond het plan om zyn Volk te verlichten, 't welk meer dan zeven honderd jaaren in de duisternisſe der onkunde gezeten hadt. Hy deedt eene reize door *Europa*, om kennis te krygen aan de Kunſten en Weetenſchappen, en van alles wat ſtrekken kon om het gemaakte ontwerp zyn beſlag te geeven. Op zyne reize liet hy niets zyner Kennisneemingen ontſlippen: hy bezogt de Geleerden; hy zag den Kunſtenaar zyn handwerk af; en maakte zich zelven meester in de Kunst, en daar door in ſtaat geworden zynde om over de bekwaamheid der Werklieden te oordeelen, nam hy hun, wanneer hy bevondt dat ze uitſtaken, in zynen dienst.

Alle de vreemde Mogenheden bragten volyverig het hunne toe om de ontwerpen van deezen grooten Man te bevorderen; veele Geleerden en Kunſtenaars van allerlei handteering toogen, uit verſcheide deelen van *Europa*, na *Rusland.*

land. *Peter de I*, in de landen zyner heerſchappye weder gekeerd, ſtigtte openbaare Gebouwen aan de Kunſten en Weetenſchappen toegewyd. Verwisſelingen, in *Europa* elders by trappen te wege en tot ſtand gebragt, vielen in *Rusland* als in een oogenblik voor. De Adel deedt den baard affcheeren, en verwisſelde de oude wyze van kleeden. De Vrouwen, eertyds geheel aan haare huizen verbonden, verſcheenen in openbaare gezelſchappen, tot deezen tyd toe gansch onbekend in dit Gewest. Het Hof werd pragtig. PETER DE GROOTE ſcheen een nieuw Volk gevormd te hebben, ſchoon hy geene verandering gemaakt hadt in het Staatsbeſtuur des Ryks. Het Volk bleef in de oude ſlaaverny, welke hy nog harder en drukkender maakte. Hy dwong den geheelen Adel, zonder onderſcheid, in 't leger te dienen. Uit het Volk koos hy eene menigte van ſlaaven, en beſtelde die op de Academien en Schoolen. Eenigen waren tot de Letteroeffeningen, anderen tot Kunſten en Weetenſchappen geſchikt, zonder eenigzins te letten op hunne byzondere bekwaamheden of zinlykheden. Czaar PETER ging in eigen perſoon de Academie en Werkplaatzen bezoeken; dikmaals nam hy zelf de ſchaaf en beitel: eens rukte hy het penceel uit de hand van een jong Schilder bezig met ARMIDA in de armen van RINALDO te ſchilderen, en beval dat hy zou geſlagen worden.

De Opvolgers van Czaar PETER hielden de hand aan 't uitvoeren van 't zelfde plan. De Academie der Weetenſchappen begon agting te krygen, BERNOULLE, DELISLE, HERMAN en EULER hielden de eere, welke zy buiten 's lands verkreegen hadt, ſtaande; de Kunſten bloeiden 'er in zekere maate: maar de *Academie* verloor haaren roem, en de Kunſten namen zigtbaar af, wanneer de groote Mannen, eerst in *Rusland* genoodigd, ſtierven, of van daar vertrokken. De Ryksbeſtuurders deeden wel hun best om bekwaame Meesters te krygen en Mannen van verdienſten aan te moedigen: maar, niettegenſtaande deeze voordeelen, kwam 'er, in 't verloop van meer dan zestig jaaren, geen een *Rus* te voorſchyn, wiens naam in de Geſchiedenis der Kunſten en Weetenſchappen verdient gemeld te worden.

In den jaare 1761 behoorden verſcheide Vreemdelingen van den eerſten rang in het Gemeenebest der Letteren, tot de Academie van *Petersburg*; onder deezen mogen wy tellen de Heeren EPINEY, LEMAN, BRAUN, TAUBER, STELIN en MULER. De Heer LOMANOSOW, een *Rus*, was een

een Man van verſtand, en zou zelf op eene andere Academie hebben uitgeblonken; de Heer RUMOUSKI, als nog te jong om een grooten naam te bezitten, heeft groote natuurlyke bekwaamheden en eene ſterke zugt tot de Weetenſchappen, welke men zeldzaam onder de *Ruſſen* aantreft.

Niettegenſtaande dit aantal van geleerde Mannen ſchynt het als of het verſtand van de meesten verzwakte, zo ras zy in *Rusland* kwamen: weshalven de Academien en Schoolen het grootſte gedeelte der eere ontleenen van de enkele naamen der Geleerden die in *Rusland* zyn. De Jaarboeken der Weetenſchappen leveren onbetwistbaare bewyzen uit, voor de waarheid deezer ſtellinge.

Deeze ſtaat der Kunſten en Weetenſchappen wyst duidelyk aan dat 'er eenig gebrek plaats hebbe; de oorzaak daar van moet gezogt worden, of in mangel aan verſtand, byzonder eigen aan dat Volk, of in den aart van het Staatsbeſtuur en der Lugtſtreeke. Een Wysgeer (*) wiens naam by de laate Naakomelingſchap in eerbied gehouden zal worden, van het onderſcheid der Menſchen ſpreekende, ten opzigte van de Lugtſtreeke, maalt de *Noordſche Volken* af als ſtomper van zintuigen, en dikker van vogten, eer geſchikt om ſterke en kloeke lichaamen, dan vernuftige geesten, voort te brengen: maar die zelfde Wysgeer doet ons die Volken tevens beſchouwen als moedig, eenvoudig, openhartig, onagterdogtig, zonder kunstnaaryen en ſtreeken, waar onder weinig ondeugden maar veele deugden plaats hadden, boven al eerlykheid en opregtheid, en die tot geene minnaryen overhelden. Wanneer ik door *Rusland* reisde vond ik allerwegen het Volk gansch anders dan ik het dagt te zullen vinden, volgens de denkbeelden van dien beroemden Wysgeer. Men moet, egter, toeſtemmen, dat in 't geen hy van dit onderwerp gezegd heeft, hy de *Noordſche Volken* beſchouwde onafhanglyk van hun Staatsbeſtuur, 't welk zo verre den aart der Menſchen in *Rusland* veranderd heeft, door zelf die bekwaamheden, welke minst onder het bedwang der Oppermagt ſtaan, te onderdrukken, dat het zeer bezwaarlyk valle, het onderſcheiden character van het Volk op te geeven; en 't is te deezer oorzaake, dat ik dus verre my bepaald heb, om, ten deezen opzigte, alleen een verhaal van gebeurde zaaken op te leveren.

An-

(*) MONTESQUIEU Lib. XIV. Cap. 2.

Andere Wysgeeren zyn van gevoelen geweest, dat de verschillendheden in onderscheide Volken zigtbaar, ten aanziene van 't vernuft, de bekwaamheden, en de driften, enkel ontstaan uit de Opvoeding en de gesteltenis der verschillende Regeeringswyzen. Indien men dit beginzel toestemt, moet men, in de eigendunklykheid der Regeeringswyze, de rede vinden van der *Rusſen* aart en zeden. Ik deed, geduurende myn verblyf in dat Land, deze eenige waarneemingen, die misschien eenig licht over dit onderwerp zullen verspreiden.

Rusland bestaat grootendeels uit vlak land, en dezelfde kruiden, planten en gewassen ziet men van Petersburg tot *Tobolsky*; eene geringe hoeveelheid Graan en Hennip ontdekt men in eene uitgestrektheid van bykans zeven honderd mylen: en van de poorten in Petersburg tot die van *Tobolsky* ontmoet men, over *Solikamsky* gaande, niet anders dan Dennen- en Vuuren-boomen, en eenig ander ligter houtgewas. Deeze eenvormigheid grypt ook stand in de Dieren, en onder de Inwoonders; de Rivieren hebben overal de zelfde soorten van Visch, uitgenomen den *Sterlet*, die schaarscher wordt als men nader komt aan *Petersburg*. In de Bosschen vindt men dezelfde Beesten. De grond omstreeks *Tobolsky*, wateragtiger zynde dan in eenig ander gedeelte, heeft men daar een grooter overvloed van Watergevogelte, en zommige in de daad verschillende van die men anders door gansch *Rusland* aantreffe. Omtrent *Moskow* groeijen eenige vrugtboomen; doch deeze kleine uitzonderingen kan men niet zeggen, dat iets betekenen om het gezegde wegens de algemeen heerschende eenzelvigheid te verzwakken.

Wat de Menschen betreft, die één Landschap doorreisd heeft, kent alle de *Rusſen*, zy zyn van dezelfde gestalte, zy hebben dezelfde driften, geaartheden en zeden. Zelf is 'er geene verscheidenheid in hunne uitspanningen, oefeningen, landbouw en kleeding, en men ontdekt die eenzelvigheid in hunne huizen. De *Wotiaks*, de *Scheremicks*; de *Schuwaſchi* en de *Tartaaren*, maaken, nogthans, eene uitzondering op deezen algemeenen regel. Deeze Volken, die zich neergeslaagen hebben in kleine streeken van *Rusland* aan de Westzyde van *Siberien*, hebben eene kleeding, hun byzonder eigen, behouden; eenige zyn by hunnen Godsdienst en zeden gebleeven; maar in elke byzonderheid van de Lugtstreeke afhangende, hebben de natuurlyke oorzaaken zo kragtig gewrogt, dat zy deeze Vol-

Volken gelyk gemaakt en tot *Rusſen* gevormd hebben. De *Wotiaks* zyn klein van geſtalte.

De loop der Rivieren in de onmeetlyke vlakten van *Rusland* is gering; het regenwater, en 't geen voortkomt van de geſmolte ſneeuw, maakt geen ſchot. Dit doet het Land doorgaans zeer moerasſig worden. De aarde welks oppervlakte overal bykans met geboomte bedekt is, brengt ook het haare toe om den dampkring vogtig te maaken, en het Zomerſaiſoen duurt niet lang genoeg, om den grond door de Zon te doen opdroogen. Dit is de oorzaak van de veelvuldige moerasſen, welke men in *Rusland* vindt, zelf in 't midden van 't vaste Land, op een afſtand van drie ja vierhonderd mylen van de zee.

De Winter is het eenig jaargetyde waar in de *Rusſen* de voordeelen van eenen zuiveren dampkring genieten, en dan is de koude zo ſterk, dat de geheele natuur gansch leevenloos en zonder werking ſchynt te weezen. Alle de Inwoonders, als dan in hunne Kachelkamers opgeſlooten, ademen een lugt in, beſmet door de uitwaasſemingen en dampen. Zy brengen hunnen tyd in deeze Kachelkamers door, te eenemaal aan de ledigheid overgegeeven; ſlaapende een groot gedeelte van den dag in eene bedwelmende hitte, bykans zonder eenige lichaamsoefening. Deeze leevenswyze en de lugtsgeſteltenisſe maaken het noodig, dat dit Volk zich tweemaal in een week moet baaden om van de wateragtige geſteltenisſe, die by hun de overhand krygt, verligting te bekomen, door middel eener door kunst veroorzaakte doorwaasſeminge.

Wy mogen uit het gezegde beſluiten, dat de vogten der *Rusſen* geſchikter zyn om kloeke lichaamsgeſteltenisſen dan om verheevene geesten voort te brengen. Hunne inwendige zintuigen hebben hunne veerkragt verlooren; het geduurig baaden en de hette, welke zy daar uitſtaan, doen de gevoeligheid der uitwendige zintuigen verminderen. De zenuwen, niet langer in ſtaat om indrukken te ontvangen, kunnen ze niet aan de inwendige zinnen mededeelen, en waarlyk de Heer MONTESQUIEU merkt te recht aan, dat men een *Rus* moet ſlaan, zal hy het voelen. Het mangel aan verſtand onder de *Rusſen* ſchynt, derhalven, het uitwerkzel van den grond en de Lugtſtreeke te weezen.

De geest van vinding is zo zeldzaam onder de *Rusſen* als het verſtand; maar zy bezitten eene byzondere geest-

ge-

geſchiktheid ter navolginge. In *Rusland* maakt men Smits, Metzelaars, Timmerlieden *enz.* even gelyk de Soldaaten in andere Landen. Elk Regiment heeft in zyn eigen lichaam alle de noodige Werklieden; en men is niet genoodzaakt deeze elders op te zoeken. Zy maaken uit iemands geſtalte op, waar toe hy het bekwaamst is. Zy geeven aan een Soldaat een ſlot tot een voorbeeld, met bevel om andere even als dat te maaken, hy doet het met de grootſte handigheid; maar aan het ſlot hem gegeeven moet niets ontbreeken, anderzins zou hy ook alle de gebreeken namaaken, hoe gemaklyk zy ook waren te verhelpen. Dit zelfde heeft plaats omtrent alle Kunſtenaars en Werklieden. ——— Deeze byzondere begaafdheid is in de *Ruſſen* zo aanmerkelyk, dat iemand, zo ras hy in *Rusland* komt, ligtlyk bemerke, hoe zeer dezelve de overhand hebbe onder dit Volk. Ook kan elk daar uit gereedlyk opmaaken, dat de *Ruſſen* daar mede in zo groote maate voorzien zyn, dat men met weinig moeite haar in een geheel ander Volk zou kunnen hervormen. —— Desgelyks zyn de *Ruſſen* vriendelyk, en gezellig van aart, zy ſcheppen vermaak in de verkeering: dit ontdekt men klaar in de *Ruſſen* die in vreemde Landen reizen. Waarom, vraagt men dan mogelyk, is een *Rus*, ten minſten in eenige opzigten, zo verſchillend van 't geen hy zou kunnen zyn? De wyze van Opvoeding en de Geſteltenis van het Staatsbeſtuur zullen ons dit vraagſtuk oplosſen.

In een welgeregeld Staatsbeſtuur moet de Opvoeding der Kinderen ſtrekken tot Deugd, Liefde tot het Vaderland, en het geluk der Maatſchappye. Zulk eene Opvoeding is onmiddelyk verbonden met het Staatkundig ſtelzel eens goeden Landsbeſtuurs; het veronderſtelt dat het belang der Oppermogenheid het zelfde is met het belang des Volks. De geregeldheid en de zamenſtemming eener goede Regeering beſtaat in de betrekkingen en juiſte verbintenisſen deezer twee belangen: dit maakt de magt des Oppergezags en het geluk des Volks uit. Dit is de bron van die liefde tot ons Vaderland, welke ieder Burger aanzet om het algemeen welvaaren als zyn eigen aan te merken en te behartigen. Openbaare dankerkentenis boezemt een zugt tot lof in, en houdt dezelve leevendig, deeze brengt groote Mannen voort en verwekt voor hun den eerbied der Naakomelingſchap.

De zugt tot roem en de liefde des Vaderlands is onbekend in *Rusland*. De eigendunkelyke Regeeringswyze verdrukt

drukt den geest en dooft alle edelaartige gevoelens uit. In dit Land durft niemand het waagen te denken; en de ziel is dermaate verlaagd, dat haare bekwaamheden vernield zyn. Vrees is bykans de eenige hartstogt door welke het geheele Volk gedreeven wordt.

Ik heb in hunne Schoolen een Leerling in de Wiskunde gezien, die de voorstellen van EUCLIDES zat op te lossen, met een blok aan zyn hals vast gebonden. De Meester onderwees op den zelfden trant als men een Leger op den wapenhandel afrigt. Een beroemd vreemd Kunstenaar, die het opzigt over een van deèze Schoolen hadt, verhaalde my, dat hy eens onder zyne Kweekelingen een Jongman hadt van meer dan gemeene bekwaamheden. Begeerig om dien Jongeling voort te zetten, die hem tot eer zou hebben kunnen strekken, droeg hy groote zorge in hem te onderwyzen, hy zag met groot genoegen dagelyks de vorderingen van zynen Leerling; maar eensslags hieldt hy op. De Kunstenaar, te vergeefsch getragt hebbende hem aan te moedigen door eene zagte en minzaame behandeling, vroeg in 't einde hem op eene vriendelyke wyze, waarom hy geen meer zin hadt voor zyn werk? Ik ben, antwoordde hy, een slaaf van den Heer ***, wanneer hy bemerkt dat ik vorderingen gemaakt heb, zal hy my in zyn huis laaten werken, waar ik zo slegt zal behandeld worden, dat ik veel liever op de zelfde wyze wil leeven als myne medemakkers.

De Regeering heeft eenige deezer hindernisen zoeken uit den weg te ruimen, door te belasten, dat alle personen, die op de Schoolen boven de anderen uitstaken, niet langer slaaven van hunne Heeren zouden weezen; maar den Staat toebehooren.

Nochtans strekken zich de heillooze uitwerkzels der eigendunkelyke Regeeringe uit tot alle Kunsten en alle Handwerken; zy zyn zigtbaar in alle winkels en werkplaatzen. De Werklieden zyn aan hun werk als vastgeketend. Dit heb ik dikmaals, en boven al te *Moskow* gezien; en 't is met zulke Werklieden, dat de *Rusen* zich verbeelden alle onze Handwerken te kunnen naamaaken.

De hoogmoed der *Rusen* is ook eene groote hinderpaal van den voortgang der Kunsten en Weetenschappen onder dit Volk. Dit is een Volksgebrek in alle Staaten zigtbaar. Zo ras een Leerling eenige weinige vorderingen gemaakt heeft, waant hy zo veel te weeten als zyn Meester, en kort daar naa beeldt hy zich in, dien reeds te over-

overtreffen. Het gemeene Volk in *Rusland* is onkundig genoeg om hem met zynen Meester gelyk te ſtellen, en, onder andere nadeelen, deezen valſchen waan vergezellende, komt dit by de onaangenaame omſtandigheden waar aan een Vreemdeling, die herwaards geroepen is om de *Ruſſen* te onderwyzen, zo dat vreemde Kunſtenaars dikmaals verpligt zyn hunne Onderwyzelingen niet zo veel voort te zetten als zy kunnen, willen zy hun roem behouden. De meesten hunner, niet wel over hun lot te vrede, bekreunen zich minder goede Werklieden te maaken dan om hun beurs te vullen, welke zy zelden in hun eigen Land brengen. Ik ontmoette geen Vreemdeling in *Rusland*, die niet met leedweezen te rug zag op den tyd onder zyne medeburgers geſleeten.

Uit het gezegde over dit onderwerp valt ligt op te maaken, dat de geringe vordering der *Ruſſen* in Kunſten en Weetenſchappen moet worden toegeſchreeven aan de Natuur der Staatsgeſteltenisſe en 't mangel eener goede Opvoeding; en dat dit Volk, ſchoon niet uitſteekende in verſtandige vermogens en van verbeeldingskragt ontbloot, in veele opzigten een gansch ander Volk zou weezen, indien het de voorregten der vryheid mogt genieten. Vraagt men of 't zelve, dit voorregt bezittende, een grooten opgang zou maaken? Dit durf ik niet op my neemen te bepaalen. Het was misſchien te wenſchen, indien men denkt gelyk de Heer ROUSSEAU, dat dit Volk nooit beſchaafd was. —— Wat hier van ook zyn moge, het is zeker, dat de algemeene geaartheid en geestgeſteltenisſe deezes Volks eene volſlagene verandering zal ondergaan, onder de Regeering der Keizerinne CATHARINA. Overtuigd, gelyk zy is, dat een geleerd Man, in wien de ſmaak voor de verheevenſte deelen der Wiskunde gepaard gaat met eene zugt voor de Wysbegeerte en Letterkunde, in ſtaat is om haar de behulpzaame hand te leenen in het volvoeren haarer oogmerken om een goed Staatsbeſtuur vast te ſtellen, door de verſtanden haarer Onderdaanen te verlichten, heeft zy aan deezen Wysgeer een verblyfplaats naby haaren throon vergund, en hem de voordeelen verleend om te verkeeren met eene Vorſtin, die de Weetenſchappen eert en beoefent. Zy heeft den geleerden RULER, wiens Wiskundige werken zynen naam onſterflyk gemaakt hebben, aangenomen. Deeze groote

Man wordt voor de tweede maal gebruikt om de *Ruſſen* te onderwyzen. Welke vorderingen zullen zy niet maaken onder de Regeering dier Keizerinne? Haare oogmerken ſtrekken zich uit om een nieuw Volk te vormen. PETER DE GROOTE ontwierp eerst dit plan, en baande den weg om het te volvoeren; de eer om deeze roemryke onderneeming te volmaaken ſchynt voor de Keizerin CATHARINA bewaard te weezen.

DE DALECARLIER. *Eene Zweedſche Gebeurtenis.*

DE mensch is uit der aart niet wreed of boos; aan zich zelven overgelaaten, en van de voordeelen der opvoedinge beroofd, kan hy niet anders dan diep onkundig zyn, maar zyne onkunde dryft hem niet om het bloed zyner evenmenſchen te plengen, of hunne voordeelen roofzugtig na zig te haalen; het medelyden en de erkentenis kunnen even goed de dryfveeren zyn van eenen Wilden als van de meest beſchaafde Volkeren! 't Is door eene roomelooze baatzugt, door eene onbeſtierde eigenliefde, door een woesten breidel, door geweldige heerschlust, door eene onleschbaare goud-dorst, en de verkeerde voorbeelden van hen die zig aan deeze driften overgeeven, dat wy ondeugend worden en veele vonden leeren zoeken; oorſpronklyk heeft ons de Schepper regt gemaakt, het volgend geval zal deeze waarheid in beter daglicht ſtellen.

Een ſpeelkind wierdt, kort na zyne geboorte, in de bosſchen van Dalécarlie nedergelegd; eene witte Beerin, die haare jongen verlooren hadt, voedde hem, met haare melk, tot dat hy van eekels en wilde vrugten leeven konde. Was dit wilde beest gelukkiger of min gelukkig dan de Wolvin van Romulus? Die voedde een Koning en Overwinnaar; deze voedde een Wysgeer!

Een gunſtig geval deedt hem, in den onderdom van twintig jaaren, de ontzaglyke hinderpaalen, die hem van de zamenleving der menſchen afzonderden, te boven koomen; zie hier de historie van zyne eerſte denkbeelden, die op het gezigt van zyns gelyken in hem opkwamen. Zyne denkbeelden waren Wysgeerig, maar zyn ſtyl was het niet; ik zal die verhelpen.

„ Zo lang ik in myn eerſte Vaderland gebleeven ben, heb ik gemeend dat ik de eenigſte van myn geſlagt was; want ik geleek naar geene wezens, met welken ik in de bosſchen leefde. Wat vermeerdert myn vermaak met myne verwondering! Ik zie Schepzels my geheel gelyk: ik vind my zelven, als 't ware in hen weder; myn beſtaan wordt vermenigvuldigd en de Natuur ſchynt my ſchooner, zedert dat ik de eenigſte niet meer ben die waardig is van my over haar te

te verwonderen. Door welk eene werking doen die wezens, welke my gelyken, in my de levendigſte belangneeming gebooren worden? Myne beſchouwingen worden eensklaps verleevendigd? myn gelaat wordt verhelderd; myn hart klopt; ik gevoel dat hun Geluk my waard is, dat ik niet dan met hen vermaakelyk kan leeven... Maar wat is dat nieuwe voorwerp, dat myne oogen nog niet aanſchouwd hebben? is het van een verheevener Natuur dan de myne? welk eene friſheid van vel! welk eene fynheid in de houding! welk eene zagtheid in de oogen! eene onbekende beweeging doet my trillen; een ſnelle gloed doorloopt myne aderen; het is in dit oogenblik dat ik de geheele waarde van myn beſtaan gevoel... Wie is dan dat verwonderlyk wezen, 't welk myne oogen met zo veel wellust beſchouwen? ik ſchyn ſterker dan het zelve... Neen! het is ſterker dan ik; want ik zoude de kragt niet hebben van het te wederſtaan... Laat ik naderen, laat ik voor de voeten van het zelve vallen; zo het eene Godheid is, zal ze myn Eerbewys ontvangen; zo het myns gelyke is, zal het die ook ontvangen. Welk een vermaak zoude ik hebben van onder haare wet en voor haar, en met haar te leeven!"

Op de eerſte beweeging van den Wilden trilde het jonge Zweedſche Meisje; en onttrok zig door eene ſchielyke vlugt aan de liefdebetuigingen van dien nieuwen aanbidder; zy hadt onderuſſchen den tyd gehad van hem op haar gemak te beſchouwen, en hy hadt haar niet mishaagd; het voorkoomen van den Dalécarlier was aangenaam en inneemende; het fynſte dons begon zyn kin te bedekken, en gaf zyne jeugd te kennen; het zweemzel zelf van woestheid dat zy in zyne traaije trekken zag, deedt dezelve des te ſterker vertoonen; zy gevoelde dat men dat zonderling dier zoude kunnen tam maaken, en ik weet niet welke neiging haar deedt begeeren dat geen ander dan zy het temde.

De twee Broeders van dat Zweedſche Meisje, even nieuwsgierig, maar minder bevreesd, bleeven daar om nader kennis van dat zonderling geval te krygen; ondertuſſchen ſcheen de jonge boschman, vreezende dat hy aan die vreemde Schoone mishaagd hadt, eenige oogenblikken in eene gevoellooze neerſlagtigheid gedompeld, maar zo dra zy zyne zinnen niet meer ontroerde, kwam hy wederby zig zelven, en de Minnaar was weder een Wysgeer.

„ Myn hart, zeide hy tegen zig zelven is voor my een onoplosbaar raadzel; ik gevoel wel dat ik iets aan de Beesin die my met haare melk gevoed heeft, ſchuldig ben; maar dit gevoelen heeft minder aantreklykheden en kragt voor my dan dat, 't welk my neigt tot de wezens die my gelyken. ——— Hoe weet ik zelfs, of zy myne Weldoenders niet geweest zyn, voor dat ik my zelven heb kunnen kennen? Het wilde Beest dat my heeft gevoed, heeft my 't leven niet gegeeven, want haare neigingen waren al te tegenſtrydig met de myne; ik heb alleen geheerſcht als ik haar de lillende ingewanden van

die rendieren heb zien verſcheuren, die haar honger ſtilden zonder haare roofzugt te verzadigen; ik heb nooit myn dorst gelescht met het bloed van de dieren te drinken; ik heb ondertusſchen geleefd; en ik gevoel my in ſtaat om myn leven op te offeren voor haar, die my bekoort en vlugt. ——— Ja, alles leidt my naar die wederhelften van my zelven; hoe! zou het niet wel kunnen zyn, dat die wezens, my zo waard, den zelfden weg genoomen hadden, om in myn bosch te koomen, als ik om 'er uit te gaan? Zo ik aan hunne trekken geloof mag ſlaan... Zo myn hart my niet bedriegt... ô Natuur! voldoe aan myne begeerten; maak dat ik hier die geenen, welke my het leven gegeeven hebben, weer zie! zy zullen my zonder twyffel beminnen, dewyl een Beerin my bemind heeft."

Ondertusſchen naderden de Zweeden langzaam, malkanderen wederzyds hunne verbaasdheid betuigende; zy waren zo verwonderd van een Wilden te zien mymeren, als deeze verwonderd was van verſtandige menſchen te hooren ſpreeken.

De zo Natuurlyke neiging tusſchen menſchen werkte allengs; men wierdt gewaar, dat de Wilde niets woest hadt, dan zyne houding, en de groove en ruige vellen, waar mede hy bekleed was; de twee Broeders bragten hem, half met zyn zin, half met geweld, in haar huis om op haar gemak te onderzoeken door welke werktuigkunde een Aap denken konde.

Het denkend Dier liet niet na van zig te ſchikken naar de zeden van zyne huisgenooten; hy leerde van de vrugten eeten die hy zelf gezaaid hadt; zyn keel gaf zig over aan den tongval van de Scandinaviſche taal; hy gevoelde dat andere banden dan die van de algemeene neiging hem aan zyns gelyken konden verbinden, en hy juichte zig reeds toe van de verheevene ingeeving van Vriendſchap te kennen, terwyl dat de Zweeden zig toejuichten van een aardigen Aap tam gemaakt te hebben.

De ſchoone *Waldemar*, Zuster van de edelmoedige Gastheeren van den Dalécarſier, woonde niet in hunne hut; haare Ziel leefde egter altoos met den Wilden; dagelyks kwam zy den voortgang zyner kennis onderzoeken; zy meende zig te verryken met de kennis welke hy kreeg; zy nam gelykelyk deel in de vriendelykheid van de Meesters, en de erkentenis van den Leerling; hunne oogen ontmoetten malkanderen ſomtyds, en dan zagen zy niet dan hun beiden, en de geheele Natuur wierdt vergeeten: wanneer *Waldemar* weder by haar zelve kwam, ſcheen het haar te ſpyten dat men haar zo lang aangekeeken hadt; maar het ſpeet haar nog meer, wanneer de Wilde haar niet aankeek.

Alles wat de Dalécarlier zag, alles wat hy hoorde, waren zo veele verſchynzels voor hem: hy geleek, in eenige opzigten, naar een Mensch, welke het licht aanſchouwde; op 't eerſte oogenblik zyner ſchepping, en die twyfelde aan 't beſtaan van alles wat hy zag, om dat

dat hy het voor de eerſte reis zag. Op zekeren dag dat hy in een afgezonderde Valei wandelde, denkende wat hy zedert twintig jaar geweest was, en wat hy thans was, en beſchouwende zyne jeugd gelyk een droom, waar van de ontwaaking zyn tegenwoordig geluk uitmaakte, wierdt hy eensklaps getroffen door het geroep van een ongelukkigen, wien men vermoordde om zyn buit te krygen. ——— Die Moorders regtvaardigden zig, met zig Filoſoofen te noemen; zy ſchreeven zig het regt toe van de Natuurlyke gelykheid, tuſſchen de menſchen te moogen herſtellen, en zeiden, dat de wet van den ſterkſten de eerſte wet van de Natuur was; gelyk MACHIAVEL het aan de Koningen, en HOBBES aan 't Menſchelyk geſlagt onderweezen hebben.

Zo de Dalécarlier die Schelmen hadt hooren redeneeren, zoude hy zeer verwonderd geweest zyn, dat 'er onder de menſchen twee zoorten van Wysgeeren waren; maar op het oogenblik toen hy het ongelukkig ſlagtoffer hunner woede met de kragt van de wanhoop tegen zyne Moorders hoorde worſtelen, dagt hy niet om te redeneeren; een ongelukkigen te hooren zugten en tot zyne hulp te vliegen, was voor hem het werk van 't zelfde oogenblik: hy kwam ondertuſſchen al te laat om de misdaad voor te koomen; toen hy verſcheen, waren de Moordenaars op de vlugt, en het ſlagtoffer vermoord. De Menſchelykheid ontrukte hem een diepe zugt; „ die barbaaren! zeide hy in zig zelven, zy verdienden geene andere Moeder dan de myne gehad te hebben.

Hy nadert al beevende het bloedend lichaam, dat nog lillend op den grond ligt; hy ziet ... welk een ſchouwſpel voor een onbedreeven hart, 't welk door het Geluk nog niet verhard was! hy ziet dat de ongelukkige, welken men vermoord hadt, een zyner Weldoeneren was, de Broeder van de ſchoone *Waldemar*; hy werpt zig op den boezem zyns Vriends, zoekt het bloed te ſtuiten, dat uit zyne wonden vloeide, en met den mond op den zynen gekleefd, ſchynt hy zyn laatſten ſnik af te wagten, om denzelven te beletten van uit te gaan: alle de poogingen van zyne tederheid waren onnut, de Zweed ſtierf, en het geen de meeste bitterheid in de Ziel van zynen Vriend verſpreidde, hy ſtierf zonder hem te kennen.

Ondertuſſchen ſtondt de Wilde, met de woede in de oogen, en de wanhoop in 't hart, by zyn Vriend de bitterſte aanmerkingen over der menſchen boosheid te maaken; „ Ik heb niet gemerkt", zeide hy, „ in myn vorig verblyf, dat een Beer een Beer verſcheurde, of dat een Eland een anderen Eland verſlondt, het woeste Dier eerbiedigde zyns gelyken, en wanneer de zorg voor zyn beſtaan hem zyn verblyf deedt verlaaten, om andere Dieren aan te vallen, ging hy niet uit op eene onnutte prooi, en zyn woede wierdt geſtild wanneer zyn honger verzadigd was"; .... hy redeneerde nog, wanneer een troep menſchen, op eene byzondere wyze gekleed, tot hem naderde. De wilde Filoſoof begaf zig op de vlugt, verbeeldende zig nieuwe

Moordenaars te zien. Hy bedroog zig niet, het waren bedienden van 't Geregt door den Staat belast om voor de veiligheid van 't Volk te waaken. Gelyk zy kwalyk betaald wierden, hielden zy verstand met de Moordenaars, om ze niet dan na de misdaad te vervolgen; het Gemeen en de Roovers waren gelykelyk daar mede voldaan; en de Reiziger was alleen het slagtoffer van die schikking; maar men doodde hem gemeenlyk, om hem te beletten van zig te beklaagen.

De Onderschout van de Geregtsdienaars, die van verre een Lyk zag, en eenen Onbekenden by het zelve, vermoedde de waarheid van 't geval; maar gelyk hy geest hadt liet hy 'er niets van blyken, hy wilde zig een verdienste by den Senaat van Stokholm maaken, door een Vreemdeling als een Moordenaar te vatten, wiens eenige misdaad was van menschlievend geweest te zyn, toen hy alleen voorzigtig hadt behooren te zyn.

De Dalécarlier wierdt aangegreepen; en gelyk hy zig nog met moeite in 't Zweedsch uitdrukte, verdedigde hy zig kwalyk; men nam het hem zeer euvel af, dat hy, als Misdaadiger verschynende, met alle de fierheid der verdrukte onschuld sprak; maar gelyk 'er niet dan vermoedens tegen hem waren, veroordeelde men hem byna eenstemmig om het overige van zyn leven in de Myn van Coperberit door te brengen. De Wilde, die in den loop van zyne te regtstellingen niet gezogt hadt om zyne Regters te buigen, maar alleen dezelve te verlichten, vervloekte ze niet na zyn vonnis, maar vermoegde zig met hen te beklaagen; hy zeide, toen hy naar zyne gevangenis ging. „ De Menschelykheid is geene harsenschim, dewyl zy bekend is, zelfs aan die geenen, welke ze ten mynen opzigte schenden! . . . Maar ach! had ik het leven van myn Weldoener kunnen bewaaren! . . . En och! ware ik onschuldig in de oogen van *Waldemar* . . . . "!

Hy bleef niet lang in de gevangenis, welke men veel eer een graf mogt noemen, zonder alle de bitterheid van zyn noodlot te gevoelen; de byna altyd eenpaarige vertooning van de verschriklykste voorwerpen; het licht 't welk hy niet genoot dan onder begunstiging van een graflamp, het denkbeeld boven al, van in den geest van *Waldemar* voor den Moordenaar haars Broeders door te gaan, verbitterden zyne Ziel, en stortten hem in de uiterstea van droefgeestigheid; zyne verbeelding vertoonde hem, zonder ophouden, het verschriklyk gezigt zyner ongelukken, en, moede van tegen de onregtvaardigheid der menschen uit te vaaren, liet hy zig in bekooring brengen van ze na te volgen. Op zekeren dag, dat hy veinsde van op een hoop biezen en takkebosen, welke hem tot een bed dienden, te slaapen, kwamen deze verkeerde denkbeelden in zyn geest op; „ Ik ben vry gebooren, en de misdaad myner Regters heeft my het voorregt van myne Natuur niet kunnen doen verliezen; ik kan dan door geweld een goed weêr krygen, het welk het geweld my ontrukt heeft; laaten wy beproeven om den verschriklyken hinderpaal, die my van de Wae-

Waereld afscheidt, uit den weg te ruimen; maar dewyl de dood alleen van alles, 't geen my omringt, my myn vryheid kan wedergeeven, laaten wy ons beſtaan in de waagſchaal ſtellen, om over dat van alle die geenen, welke my lastig zyn, ten mynen voordeele, te beſchikken, zo ik ſterf heb ik niets verlooren; zo ik alle de Gezellen van myn ſchande doe vergaan, worden zy vry door hunnen dood, en ik zal 't leven wedervinden".

Die vervoeringen van woede begonden in den geest van den Wilden te gisten; reeds mat hy met zyne oogen het werktuig, 't welk zyne Gezellen uit de armen van den ſlaap in die van den dood moest doen overgaan, toen hy twee bewooners van dat hol het zelfde complot hoorde ſmeeden; zy ſtelden malkanderen voor, om, den volgenden nagt, alle de bewooners van de Myn te vermoorden, om eensklaps alle de Tyrannen, en de ſlagtoffers van de tyranny, te vernietigen. —— De Wilde, verwonderd en verward, kreeg duizend aanmerkingen in zyn geest; „ myn beſtaan ", zeide hy tegen zig zelven, „ kan myns gelyken lastig zyn zo wel als het hunne my lastig is; van waar zoude my dan het regt komen van over hun noodlot te beſchikken; zo ik dat regt konde hebben, zoude ik het gelykelyk met het menſchelyk geſlagt verdeelen, en dan zoude de magt van malkanderen te verdelgen, een wet van de Natuur zyn; neen, neen, God is zo tegenſtrydig niet met zig zelven; hy doet de tweedragt en de eensgezindheid niet te zamen beſtaan; laat ons het eenige goed, 't welk my overblyft, niet verliezen, de onſchuld namelyk en den vrede der Ziel... Al het geluk der aarde wordt vernietigd door wroegingen".

Terwyl de Dalécarlier dus met de overblyfzels van zyne deugd worſtelde, tegen de woede zyner verbeelding, was de ſchoone *Waldemar* niet geruster, of gelukkiger; het beeld haars Broeders, door haaren Minnaar vermoord, hadt haar langen tyd tot in de woestynen, welke zy bewoonde, vervolgd; zy verweet zig, zonder ophouden, van in haar boezem een Monſter gekoesterd te hebben, 't welk hem verſcheurd hadt; zo men zyn naam by haar noemde, veranderde de ontroering ylings haar gelaat, haare ſchoonheid wierdt verdonkerd, en haare geheele Ziel ſchilderde zig in haare trekken; zy ſmeekte de hemelſche wraak af tegen den ondankbaaren; zy bezwoer de asch van haar Broeder; zy haatte den Moordenaar... zy beminde hem nog, en, tot overmaat van afgryzen, zy konde het zig zelven niet ontveinzen.

Die geweldige ſtaat duurde een Jaar; de gevoelige *Waldemar*, inwendig geknaagd door het verdriet, 't welk haar verſlond, ging met langzaame ſchreeden naar 't graf. De verveeling van 't leven maaide de roozen van haar gelaat, en berimpelde haar vel; de geheele waereld was dood voor haar, maar de drift leefde nog in haar hart. Eensklaps hoort zy dat men de waare Moordenaars van haar Broeder ont-

ontdekt heeft, en dat haar Minnaar, door verraaders gelasterd, en door Tyrannen veroordeeld, in de akelige holen van Coperberit de misdaad boet van menschlievend geweest te zyn, zonder voorzigtigheid, en edelmoedig, zonder laagheid.

Op die tyding kwamen de vonken van blydschap in de oogen van *Waldemar*, en alle de vermoogens van haare Ziel kreegen hunne kragt weder: „ eindelyk riep zy uit, myn hart heeft my niet bedroogen, en de ongelukkige is myner waardig; . . . . maar ben ik nog zyns waardig, ik die hem veroordeeld heb zonder hem te hooren, ik die de aanduidingen van myne tederheid niet heb gesteld tegen de drogredenen van zyne Beschuldigers; ik die de Leerling van de Natuur voor een moord bekwaam heb durven gelooven"!

Een zo geweldige staat was niet gemaakt om eenigen duur te hebben; *Waldemar*, die zig liever wilde bloot stellen, om verwyten van haaren Minnaar te hooren, dan om die verwyten langer te verdienen, nam schielyk het besluit om hem in de diepe gevangenis, waar in hy opgeslooten was, te gaan vinden, zy maakte haar ontwerp aan niemand bekend, men zoude haar de betaamelykheid tegengeworpen hebben, en zy wilde niet dan haar deugd raadpleegen.

Terwyl *Waldemar* dus den Vrede in haar verbaasd hart zogt te brengen, slingerde de Tweedragt haare slangen in de naare hollen van Coperberit, en eenige ongelukkigen die 'er zedert een groot getal jaaren kwynden, hadden beslooten zig van hunne ketenen wapens te maaken om de Vryheid weder te krygen: de Dalécarlier poogde vrugtloos de Zamenzweerders tot de natuurlyke wet te rug te brengen, en hy zag zig verpligt om dezulken onder zyne gezellen te waarschouwen, welke 'er de slagtoffers van moesten zyn. Het gevegt begint welhaast in die onderaardsche afgronden; men verwrikt de ongeschikte Colommen, welke de gewelven schraagen; men scheurt brokken van de rotzen af; de ketenen rammelen tegen de ketenen. Alles vermeerdert de afgryslykheden van dat tooneel; het flauwe licht van de lampen, welke den eeuwigduurenden nagt van dat verblyf verlichten; het denkbeeld van, door de vlugt, het zelve niet te kunnen ontwyken; de geloften van Godsdienst, verward met de vervloekingen van wanhoop; dit alles zet de hardnekkigheid der strydenden nieuwe kragten by. Men vegt overal met dezelfde woede, om dat de zaamgezwoornen den langzaamen en wreeden dood voorzien, welken zy van het Regt te vreezen hebben, en om dat de andere niets vreezen door overmaat van ellenden. Toen de woede der strydenden op het hevigste was, zag men langzaam op het slagveld een stoel, gebrekkig vast gemaakt aan trillende koorden, nederdaalen, op welke een jonge Persoon gezeeten was, die door haare schoonheid, haare jeugd, en de traanen, welke haar gezigt bevogtigden, gelykelyk belang in haar deedt neemen; zodanig is het voorregt van de schoonheid, en boven al van de bedrukte schoonheid,

zy

zy is bekwaam om de woeste harten te vertederen; eensklaps regeert een diep ſtilzwygen in den zwavelagtigen afgrond, daar de woede een oogenblik te voren, met eene onverzaadelyke gretigheid der menſchen bloed hadt geſtort; men neemt die onbekende voor eene hemelſche geest; en die ongelukkigen, die in de akelige vervoeringen hunner wanhoop, zig God noit dan met den Donder in de hand verbeeld hadden, kreegen toen het denkbeeld van eene Weldaadige Godheid. Ondertusſchen liet de Vreemdelinge, al beevende, haare oogen gaan door die geſcheurde gewelven, die opgepropt waren met brokken en lyken. Een Spook gekeetend, en bedekt met bloed, nadert, gaat te rug, komt ſchielyk weder; zy kennen malkanderen op het zelfde ogenblik, en geeven een gil van verwondering..... „ Hoe! zyt gy 't *Waldemar*"? — „ Zyt gy 't ongelukkige Wilde"? Hunne armen ſtrengelen zig, hunne aangezigten kleeven op malkander, hunne traanen vermengen zig.... Ach ik ben zonder twyffel onſchuldig voor uwe oogen, dewyl ik u weder zie. — Ja, gy zyt het, maar de Hemel en de Aarde hebben zig, gedurende een jaar, vereenigd om u te verdrukken. —— Uw hart blyft my over, en ik zal vernoegd ſterven. —— Gy, ſterven! Neen gy zult leeven; gy alleen kunt by my de plaats van den tederſten der Broederen vervullen, misſchien hem doen vergeeten:... Hoor; de Koning heeft het vonnis nog niet geveld over de Regtbank, welke u veroordeeld heeft; maar hy wil u zien, en gy zyt vry van dit oogenblik: laaten wy uit dezen verſchriklyken afgrond gaan, waar de onſchuld heeft gezugt, waar de misdaad zelf te zwaar geſtraft word; dewyl de ſtraf langer duurt dan de wroegingen en het opregtst berouw; laaten wy ons voor de voeten van den Vorst gaan werpen; ik zal hem niet voor u ſmeeken, om dat hy regtvaardig is; maar ik zal hem vertederen voor die ongelukkigen. Zo ik het gewigt hunner ongelukken konde verminderen, zoudt gy'er my zonder twyfel om agten, en alle myne vorige misdaaden zouden herſteld zyn".

Zonder tuſchentyd uit de diepſte wanhoop tot de overmaat van Geluk over te gaan; zyne Ziel in 't zelfde oogenblik door verdriet te voelen benypen, en geopend te worden voor de zagte indrukzelen van vreugd; op den kant van 't graf, te gelyk het licht, eene Minnares, en de deugd weder te krygen, is een van die geweldige Staaten, welke de Mensch maar eens in zyn leven kan beproeven, en waar van het diepe indrukzel niet uitgewiſcht wordt, dan wanneer hy niet meer is. De Dalécarlier gedrukt, om zo te ſpreeken, door de overmaat van zyn geluk, ademde nauwlyks, nam alles, wat hy zag, voor een ſchoonen droom, en vreesde van wakker te worden. — Wat de ongelukkigen aangaat, waar van dat geheiligd Paar omringd was, een zo teder tooneel hadt hen ongevoelig ontwapend; zo dra zy eenige hoop kreegen van hun noodlot te veranderen, kreegen zy wroegingen, en van toen af wierden zy menſchen.

De Vorst, welke toen in Zweeden regeerde, was die Carel de XII, waar van de deugden en ondeugden eveneens geschikt waren om het Menschelyk geslagt te verwonderen, die niet leefde dan om te stryden, en liever de Troonen van Europa wilde doen waggelen, dan in vrede op den zynen regeeren.

Die Prins beminde de regtvaardigheid, maar hy handhaafde die dikwyls met alle de woestheid van een Oorlogsman, en dan deed de straf der misdaaden misschien meer kwaad dan de straffeloosheid zoude gedaan hebben.

Wanneer hy de onregtvaardige veroordeeling van den Dalécarlier gehoord hadt, spoorde hem zyne eerste beweeging van verontwaardiging aan, om alle deszelfs Regters in de Myn van Coperberit te doen opsluiten: dat wreede regt was den Oppermagtigen Heerscher waardig, die in 't vervolg aan den Raad van Stockholm schreef; „dat hy hen zyn Laars zoude zenden om te regeeren".

Geduurende die voorvallen stierf Carel de XII. De Koningin ULRIKA, welke hem opvolgde, vernoegde zig met het vonnis van den Raad tegen den Dalécarlier te vernietigen, en deedt den onwaardigen Onderschout in de gevangenis opsluiten, waar uit de Wilde getrokken was geweest; den onwaardigen Onderschout, welke meer dan zyn Moordenaar mogt geoordeeld worden te zyn, dewyl hy zyn Lasteraar en valsche Betigter geweest was.

Die Vorstin verzagtte ook, op de aandrang der tederhartige *Waldemar*, de gevangenis van de Slaaven in Coperberit. Zy begreep, dat zy, door zwaar voor den Staat te werken, eenige oogenblikken onbillykheids jegens denzelven boetten, zy liet hen zelfs een gelukkigen toekomenden tyd in het verschiet vooruit zien, zo zy haare genade verdienden; en door aan die Misdadigers te toonen, dat het Vaderland nog voor hun bestondt, gelukte het haar daar Patriotten van te maaken.

Alles slaagde naar den zin van den Wilden; hy smaakte het geluk van onder een wyze regeering te leeven, hy maakte zig Vrienden van alle gevoelige Luiden, welke zyne ongelukken kenden; hy stondt door eeuwige banden aan de tedere *Waldemar* verbonden te worden; maar zyne deugd was niet genoeg beproefd; en die Held, der eerste eeuwen van de Waereld waardig, was nog niet aan 't laatste bedryf van 't aandoenlyk Treurspel, waar van zyn geluk de ontbinding moest zyn.

Die onwaardige Onderschout, welke door zyne onregtvaardigheid eerst de ongelukken van den Regtvaardigen, en daar na zyne eigen hadt uitgewerkt, was de loopbaan van de groote misdaaden nog niet ten einde; overtuigd, dat de Dalecarlier, in wiens plaats hy kwam, het werktuig van zyn verderf was, smeedde hy, voor dat hy in Coperberit kwam, de haatlykste wraak, welke men bedenken kan. Hy haalde eene Zweedsche Vrouw, met wie hy zedert veele jaaren in

een

een onwettigen omgang leefde, over, om zyn vyand te vergeeven. Die Zweedin moest als gezellin, of dienstbode, by *Waldemar* zoeken in te dringen, en zelfs den doodlyken drank den Filoſoof aanbieden. De dag, daar toe uitgekoozen, was die welke het huwelyk van de twee Minnaars moest beſtraalen; het bruilofts-bed zoude dan het graf van den Wilden geworden zyn, en zyn bleek en ſtyf lichaam zoude tegen de aanraderingen van den dood geworſteld hebben, in de armen van een Bruid zelve, waar in hy niet dan van overmaat van geluk moest ſterven.

De groote misdaaden worden altemets door de gewoone driften ontworpen; maar het zyn niet dan de groote driften welke die uitvoeren. De Zweedin hadt voor den Onderſchout die geweldige vervoeringen van liefde niet, welke dikwils tot de ſelſte wraak aanzetten, en dezelve dikwils verontſchuldigen; het belang, de gewoonte en die geheime overeenkomst, die tuſſchen twee medepligtigen van het zelfde complot werkt, waren de eenige banden, welke die twee bedorven harten vereenigden: zy waren eer vrienden dan minnaars; zo men den eerwaardigen naam van vriendſchap mag ontheiligen met dien aan veragtelyke menſchen te geeven, die eenen Wyzen zouden hebben doen walgen van de keurigſte en zinlykſte vermaaken, zo hy die met hen hadt moeten deelen.

De Dalecarlier ſprak van 't Geluk welke hy ging ſmaaken, en 't welk hy wilde doen ſmaaken aan alles wat hem omringde; de Zweedin hoorde hem met ontroering aan; de Menſchelykheid deedt haare ſtem aan haar harte hooren; zy beefde reeds van zig al te wel gewrooken te zien. „ De Hemel, zeide de Filoſoof, heeft my tot het hoogſte geluk geleid, door alle de wegen welke 'er my natuurlyk van verwyderen moesten; ik heb den bitteren kelk van ongeluk tot den bodem toe uitgedronken; voor eerst heeft myn hart, gebooren om te beminnen, zich nooit kunnen uitſtorten in den boezem van die geene welke my het leven gaf." ——— Hoe leeft uw Moeder niet meer? ——— „ Zy heeft nooit voor my geleefd; de wreede zogt door myn dood de ſchande van myne geboorte te bedekken, zy bragt my in een bosch en liet my over aan de zorgen eener Beerin welke minder wreed was dan zy." ... De ontroering groeide yder oogenblik in de ziel der Zweedin, haar gelaat nam beurtelings alle de veranderingen der hartstogten aan. Eene onwillige beweeging deedt haar wel haast de hand leggen op den beker waar in het vergif was: „ Antwoord my, zeide zy met drift: in welk bosch wierdt gy gebragt?" ——— „ In dat 't welk aan 't noorden van Dalecarlie grenst." ——— „ Welk is het tydperk van dien aanſlag?" ——— „ Ik vermoed voor twintig jaaren." ——— Die laatſte woorden waren naauwlyks uitgedrukt of de Zweedin gaf een gil, ſmyt den doodelyken beker weg; en zig voor de voeten van den Wilden werpende: „ Ongelukkige! zeide zy, erken uwe Moeder die van ſchande voor uwe voeten ſterft;

ik

ik wilde u by uwe geboorte doen vergaan, en ik ging heden u vergeeven, om uwen Vader te wreeken..... De behoeftigheid, de zwakheid, en de gewoonte der misdaaden hebben die op myn hoofd uitgeftort; myne verfchrikkelyke woegingen beginnen u te wreeken; laat aan myn verfcheurd geweten de zorg van myne ftraf over: wees gelukkig, ik zal wel haast niet meer zyn; ik zal my zelven.... maar ach! dit is een nieuwe misdaad, nooit kan deze van myn dood voor my de misdaad van geleefd te hebben boeten."

De Dalecarlier redeneerde al te wel om niet te oordeelen dat alle de banden, welke hem aan moordaadige ouders verbonden, gebrooken waren; dat de erkentenis dienften, en geen moorden veronderftelde, en dat hy meer verpligt was aan de Beerin, welke hem gezoogd, dan aan de moeder, die hem in het bosch nedergelegd hadt. Maar in dat verfchriklyk oogenblik, week zyne Wysbegeerte voor zyne natuurlyke gevoeligheid; hy hefte de Zweedin weder op; „ leef, zeide hy, leef zo gy weder tot de deugd keert, zo myn geluk het uwe wordt, is alles herfteld, en gy zyt myne Moeder".

Ondertusfchen was het heldhaftige gedenkteken, 't welk de Wilde aan de Natuur oprigtte, maar half geëindigd; hy wierdt zonder ophouden vervolgd door het beeld van een Vader, die door hem in de fchande van de elende en in de geweldige fchokken der wanhoop leefde; hy nam het befluit van zig voor de voeten van *Waldemar* te gaan werpen. — „ Waarde helft van my zelven", fprak hy tot haar, „ dezen avond moest ik in uwe armen het hoogfte geluk fmaaken; maar myn Ziel geniet alle zyne gerustheid nog niet, en 'er is nog eene offerhande die ik moet doen om u te verdienen. Hy, die my het leven gegeven heeft, zugt in myn plaats in den afgrond van Coperberit: ik weet dat het noodlot deel heeft in myne geboorte, en dat de auteur van myn leven, door een aanflag op myn leven te maaken, de banden der Natuur voor my gebrooken heeft; maar de hemel heeft hem genoeg geftraft met hem aan zig zelven over te laaten. Ik zal tot hem gaan. Ik zal hem de Natuurlyke, en in zyn hart meer verbasterde dan vernietigde gevoelens te binnen brengen, en zo het my gelukt om 'er een Mensch van te maaken, zal hy misfchien waardig zyn van myn Vader te weezen". ——— *Waldemar* antwoordde met hem te omhelzen, het huwelyk wierdt uitgefteld, en de twee Minnaars agtten 'er malkanderen te meer om.

De tedere *Waldemar* ging ten eerften de genade van de Koningin vóór den Onderfchout affmeeken: het was die Prinfes vleijen haar gelegenheden te vertoonen, om haare weldadigheid te oefenen; zy ftondt haar de genade van dien ongelukkigen toe, en zy wilde 'er zelf niet voor bedankt zyn. — „ Ik bedoelde niet", zeide zy: „ hem veroordeelende, dan de verdrukte onfchuld te wreeken; dewyl zyn leven u dierbaer is, dat hy dan vry zy; hem wedergeevende aan den Staat en aan de order van Burger, doe ik niets dan 't geen ik moet:

daar-

daarenboven alle de misdaaden tegens 't Vaderland zyn uitgewischt: dewyl hy de Vader van *Waldemar* gaat worden".

De Dalécarlier, gesterkt door den Vrybrief, welke de genade van den Onderschout bevatte, ging op 't oogenblik naar de Myn van Coperberit. Dat geheime voorgevoel, daar het tooneel zo wel gebruik van weet te maaken, werkte niet in de Ziel van een Vader, onwaardig van zulk een Zoon te hebben; hy zag in den Wilden niet dan een Barbaar, die de ongelukken van een Vyand, waar over hy gezegepraald hadt, kwam beschimpen; zyne oogen tintelen eensklaps van 't vuur van Wanhoop; de gal van zyn Ziel gaat over tot in zyn mond; hy trekt, met een dreigend geweld, aan de keten welke hem in de gevangenis gekluisterd hieldt: de Filosoof ziet zyn oogmerk, en hem bedaardelyk zyn degen toewerpende: „ stoot toe", zeide hy „ ik ben uw Zoon; ik zal myn Vader erkennen aan de steeken welke hy my gaat toebrengen; hy moet dien boezem verscheuren welken de wilde Dieren geëerbiedigd hebben in de bosschen van Dalécarlie". —— De Onderschout was niet met eene wreede Ziel gebooren; de behoefte, het belang, de zwakheid hadden hem van misdaad tot misdaad vervoerd, maar hy was nog niet laag by redeneering, nog een Schelm by Systema. De Edelmoedigheid van zyn Zoon was een straal van licht, welke hem zyne dwaalingen deedt bespeuren. Hy ging met schrik agter uit, lag zyne handen op zyne oogen, als of hy de duisternis van dat akelig verblyf vermeerderen wilde; en zig met afgebrookene snikken, wendende naar den Held, wiens gezigt hy niet verdraagen konde: „ Het is genoeg", zeide hy, „ ik ben tot in het diepst myner Ziel getroffen over myne voorledene misdaaden, en over die, welke ik nog overdagt; zy zyn zo veele pooken welke my doorbooren. Ach! al mogt ik der menschelyke Regtbank ontkomen zyn, ik konde my niet eveneens aan die van myn hart onttrekken; . . . ontwyk een Schelm, welken gy verlicht hebt, om zyne schande te vermeerderen, die zonder u nog schuldiger, maar zonder twyfel minder ongelukkig, zoude zyn. —— Het ongelyk verzeld niet dan de misdaad, antwoordde de Zoon; geloof my, uwe Ziel was niet gemaakt om laag te zyn; zy zoude het worden zo zy wanhoopte van zig weder op te heffen. De schuldige, die wroegingen hadt, was noit een Schelm; en schoon gy uwe dagen in misdaaden heb doorgebragt, zo gy nu aan de Menschelykheid en 't Vaderland de laatste zugten van uw leven toewydt, dan is alles hersteld. —— Hoe zoudt gy my regtvaardigen? Ach ik zag my noit zo misdaadig; ach! Laat my die oogen, zo onwaardig van zig tot u te verheffen, naar het stof nederslaan. Ik wenschte dat myne gevangenis, nog digter by 't Aspunt der Aarde was, om 'er my te verbergen, voor 't Heelal, en voor my zelven! —— De staat waar in ik u zie, wischt uwe euveldaaden beter uit dan de ydele straffen der menschen; De Natuur en 't Vaderland zyn gelykelyk voldaan.

daan. Zie hier uwe genade welke ik u kom aanbrengen; wees vry; en dat ik moge zeggen: de val myns Vaders heeft niet gediend, dan om meer kragt aan zyne Deugd te geeven, en hy zoude minder groot geworden zyn, zo hy altyd regtvaardig geweest was"!

De Onderſchout hieldt lang een ſtilzwygen, welſpreekender dan de uitdrukkingen van de levendigſte erkentenis; hy omhelsde de knien van den Dalécarlier, hy beſproeide die met zyne traanen; maar eensklaps met fierheid weder opſtaande, drukte hy de hand van den Filoſoof, en zeide hem: „ een nieuwe dag verlicht my; ik gevoel my waardig van u eens myn Zoon te noemen; gy zult niet bloozen van myn Weldoener geweest te zyn, ik durf aanneemen een nieuwe loopbaan te beginnen, en de dagen, welke ik zal gebruiken om u na te volgen, zullen misſchien iets toebrengen om die dagen, welke ik ten uwen verderve gebruikt heb, uit te wiſſchen".

De Onderſchout, zig vry ziende, haaſte zig, om zig door wettige banden met de Zweedin te verbinden. De Dalécarlier voldaan hebbende aan de Natuur, vloog weder naar de liefde. —— „ô *Waldemar*" zeide hy: „ zig in haare armen werpende, ik heb eindelyk een Vaderland, een Vader en een Vrouw, ik ben de gelukkigſte der menſchen; ik ben een Mensch".

Welhaast voltrokken zy hunne gelukkige vereeniging; zyne Ouders kwamen hunne beloften na, zy hielden zig ſteeds by die deugdzaame gevoelens, welke hy in hen hadt doen gebooren worden, en ſtierven eenige jaaren daar na met een opregt en agtervolgd berouw. Wat hem zelven belangt, hy nam het ampt 't geen hem, weinige dagen na zyn huwelyk, wierdt opgedragen, met erkentenis aan, en heeft het altoos met eene voorbeeldelyke eerlykheid en naauwkeurigheid waargenoomen. Hy geniet met zyne *Waldemar* en eenige beminlyke Kinderen, waardige Spruiten van zulke voortreflyke Ouderen, een hoogen en gezegenden ouderdom; hy heeft weinig van zig doen ſpreeken, om dat hy zig ſteeds tot zyn ampt bepaalde, en zig alle grootheid en hofbedieningen ontrokken heeft, ſtellende, boven allen anderen luister, zyn grootſten roem in het karakter van een Mensch te zyn.

C.

BERIGT VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM.

IN de Vergaderinge van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen, opgericht te HAARLEM, aldaar gehouden den 21 May 1771, zyn overwoogen de Antwoorden, ingekomen op de Vraage, *Welken zyn de beste Middelen om Vaarwaters te verdiepen, het*

zy

zy de ondiepten gekoomen zyn door Verzandingen, Kleijen, Slikken ofte anderſints? opgegeeven in het Jaar 1769, om ze te beantwoorden voor het Jaar 1771. Dan, hoe zeer de Maatſchappy erkenne, dat daar onder verſcheidenen zyn, dewelken getuigenis draagen van de kundigheid hunner Schryveren, oordeelde zy nogtans, dat aan géén van die allen door haar de prys kon toegeweezen worden, om dat zy allen in zeker opzicht de Vraag niet voldeeden. By allen mist men ten opzichte der ſtroomende Rivieren de noodige onderſcheiding van zoodaanige ondiepten, dewelken, uit hoofde van de natuurlyke geſteldheid der Rivieren, al of niet verplaatsbaar zyn. Sommigen der Schryveren bepaalen zich, in het opgeeven der Middelen tot wegneeminge van de Ondiepten, alleen aan ééne ſoort daarvan, zonder gade te ſlaan de gevallen, in dewelken anderen te verkiezen, ofte daarby te voegen zyn zouden; en zonder de middelen aan de hand geeven, om de gemaakte Geul of diepte te behouden. Sommigen bepaalen zich alleen tot ſtroomende Rivieren, anderen tot ſtilſtaande Vaarwateren. En eenigen hebben te weinig met de Practycq geraadpleegd, voorſtaande niet alleen Middelen, die enkel op Theorie rusten, maar zelfs op zoodanige Theorie, dat men groote reden heeft om te duchten, dat zy, in het werk geſteld, onvoldoende zouden bevonden worden.

Om alle deeze redenen heeft de Maatſchappy geoordeeld, deeze Vraag nog eens te moeten opgeeven, met verzoek om op de voorgemelde herinneringen by het antwoorden te letten; en die Antwoorden voor het Jaar 1773. haar te doen toekoomen, zullende zy nogtans de reeds ingekoomene Antwoorden mede in aanmerking neemen tot den prys; en Byvoegſels tot, of Verbeteringen in dezelven, met genoegen aanneemen.

Zy ſtelt vervolgens voor tot eene VRAAGE om ze mede te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1773:

Daar het door de ondervindinge bekend is, dat 'er uit de Natuurlyke Geſteldheid en andere omſtandigheden der Rivieren van ons Vaderland, voornaamlyk van den Neder Rhyn of Lek, zekere gebreken noodzaakelyk voortvloeijen, waar door aan den eenen kant derzelver Kanaalen, tuſſchen dezelfde of ſoortgelyke Dyken beſlooten, te eeniger tyd onbekwaam zouden kunnen worden, om, behoudens de veiligheid der aanpaalende Landen, dezelfde hoeveelheid Waters af te brengen; en aan den anderen kant de Dyken in buitengewoone gevallen, zoo van Ysdammen als anderſints, in gevaar gebragt worden van te bezwyken; zo word gevraagd: *Kunnen die gebreken zelven, of ook derzelver gevolgen door andere middelen, dan door Afleidingen, voorgekomen worden? zo ja, welken zyn dan die middelen? — maar, indien één of meer Afleidingen de eenigſte middelen zyn mogten, waar door zoodanig oogmerk op eene duurzaame wyze bereikt kan worden, zyn dezelven, naar de gelegenheid der Lan-*

Landen, moogelyk? zo ja; waar; en op welke wyze moeten zy dan gemaakt worden, en kunnen zy veilig ondernoomen worden, zonder de vaarbaarheid der Rivieren te benaadeelen?

Men onderſtelt by deeze Vraage, dat door het ſluiten der Bywegen langs den Boven-Rhyn, als het eerſte en Natuurlykſte Middel, niet alleen de vaarbaarheid der Rivieren bovenwaarts behouden, maar ook tevens een geregelde verdeeling tuſſchen de Takken te weeg gebragt zal worden; des men by het antwoorden der bovengemelde Vraage niet noodig hebbe, in aanmerking te neemen, die buitengewoone hoeveelheid van Water, welke men ſints eenige jaaren door het openliggen der Bywegen, op den Neder-Rhyn en Yſel, ondervonden heeft.

Voorts verwagt de Maatſchappy, dat de Schryvers de Middelen of Projecten, die zy by hunne Antwoorden mogten voorſlaan, eenigſints uitvoerig, des noods met byvoeging van eene beraaminge der kosten, daartoe noodig, zullen gelieven voor te ſtellen.

En, naadien de Maatſchappy alle gelegenheid en tyd tot het beantwoorden haarer Vraagen gaarne wil geeven, heeft zy beſlooten, dien tyd voor het vervolg een jaar te verlangen, en tot dat einde op de gewoone voorwaarden ter beantwoordinge voor primo January 1774. voor te ſtellen de Vraag: *Welke is de Grond van Hollands Koophandel, van zynen aanwasch en bloei? Welke oorzaaken en toevallen hebben dien tot heden toe aan veranderingen en verval blootgeſteld? —— Welke Middelen zyn best geſchikt en gemaklykst te vinden, om denzelven in zyne tegenwoordige geſteldheid te bewaaren, zyne verbetering te bevorderen, en den hoogſten trap van volkomenheid te doen bereiken?*

De Vraag, in het Jaar 1770. door haar opgegeeven, om ze te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1772., is: *Welken zyn de Ziekten onder de Menſchen, die uit de natuurlyke Geſteldheid van ons Vaderland voortvloeijen? Hoe kan men zich tegen dezelven beboeden, en door welke Middelen kunnen zy geneezen worden?*

De prys, geſteld op ieder van de vier bovengenoemde Vraagen voor den geenen, die haars oordeels dezelve best beantwoord heeft, is eene Goude Medaille, op den gewoonen Stempel der Maatſchappye geſlaagen, met den naam van den Schryver, en het jaartal op den rand.

De Antwoorden op de Vraagen moeten niet met den eigen naam der Schryveren, nogte met meldinge van hunne Woonplaatſe, maar met eene Zinſpreuke, getekend, en met een verzegeld Billet, het welke dezelfde Zinſpreuk tot opſchrift heeft, waarin des Schryvers naam en adres gemeld zyn, aan C. C. H. VAN DER A.A, Secretaris deezer Maatſchappye, zeer leesbaar geſchreeven, in het *Neder-duitsch*, *Fransch* ofte *Latyn*, FRANCO gezonden worden.

De

De Maatſchappy vreest, dat zy door het juist bepaalen van de grootte der Antwoorden, die zy verwagt, ligt den Schryveren de gelegenheid beneemen zoude van het noodige te melden. Nochtans moet zy verklaaren, dat het haar zeer aangenaam zal zyn, wanneer de Schryvers hunne Antwoorden, zoo veel mogelyk is, bekorten, door alles daar van af te laaten, 't geen niet volſtrekt tot de hoofdzaake, die zy vraagt, behoort.

Ieder eenen, wie hy ook weezen mag, ſtaat vry, na den prys te dingen, uitgezonderd hen, die in eenig opzicht Leden van deeze Maatſchappye zyn. Ook zal het den geenen, dewelke den prys behaalen zal, niet vry ſtaan zyne Verhandeling, waarop hem de prys is toegeweezen, het zy in het geheel ofte ten deele; het zy apart ofte by eenig ander werk, te doen drukken, zonder de toeſtemming van deeze Maatſchappye daar toe verkreegen te hebben.

Op den 21 May 1771 zyn by de Holl. Maatſch. der Weetenſch. aangeſteld tot *Directeuren*, de Heeren

Mr. JACOB HOP, *Schepen en Raad der Stad Amſterdam &c. &c.*

Mr. DANIEL RADERMACHER, *Heer van Nieuwerkerke, Oudraad der Stad Middelburg, Bewindhebber der Oost-Ind. Comp. ter Kamer Zeeland &c. &c.*

tot *Leden*, de Heeren

Mr. LE MARQUIS DE ST. SIMON.

Mr. FREDRICK ADOLPH VAN DER MARCK, *J. U. D. en Prof. op de hooge Schoole* te Groningen.

FREDERICUS BERNARDUS ALBINUS en EDUARD SANDIFORT, *Doctoren en Profeſſoren in de Medicynen op de hooge Schoole* te Leiden.

ENGELBERTUS MATTHEUS ENGELBERTS, *Bedienaar des H. Euang.* te Hoorn.

ALEXANDER PETRUS NAHUIS, MAXIMILIAAN JACOB DE MAN en JOH. FRED. CLOSSIUS, *Doctoren in de Medicynen* te Hoorn, Nymegen en 's Hage.

En PYBO STERNSTRA, *Philoſ. Doctor, Lector in de Wis- Zee- Vaart- en Sterrekunde &c. &c.* te Amſterdam.

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in *May* 1771.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 9½	29. 10	29. 10	47	55	51	Z O	Z O	Z O	Bet. H. R.
2	— 10½	— 11½	30. 0	51	56	50	—	—	—	— Don. R.
3	30. 1¼	30. 2	— 2	47	57	49	Z	Z	Z	Betr. Held.
4	— 1	— 0	29. 10½	51	64	55	N O	N O	N O	Held. Betr.
5	29. 10	29. 9½	— 8½	58	65	53	Z	Z t W	O	Reg. Don.
6	— 8½	— 9	— 9	55	64	58	W	Z	—	Betr. Hel.
*α 7	— 9	— —	— 8½	61	78	69	O	—	Z O	Hel. Wolk.
*β 8	— 8½	— 8½	— —	68	78	68	Z O	Z O	Z	— —
9	— 10	— 11	— 11	64	68	60	W	W t N	N	— Don. R.
10	— 9½	— 10	— 10½	64	69	63	O	Z t N	N W	— Reg. M.
11	— 11	— 10½	— 10	63	67	62	W	W	W	Helder.
12	— 10	— —	— 11	60	59	55	N W	N	W t N	M. Bet. N.
13	30. 0	30. 0	30. 0	58	65	58	W	—	O	H. Reg. H.
14	— 0½	— 0½	— 0½	56	67	59	O	O	N O	Reg. Held.
15	—	—	29. 11½	58	68	64	—	—	O	Helder.
*γ 16	29. 10½	29. 9½	— 9	63	81	61	Z O	Z O	—	—
17	— 8¼	— 8¾	— 9½	66	73	62	Z	W	Z W	— Betr.
18	— 10½	30. 0	30. 0	53	59	51	N W	N	N	M. Hel. B.
19	30. 1	— 1	— 2	55	62	53	N O	N O	N O	Helder.
20	— 1½	— 1½	— 1	57	62	55	—	—	N t W	—
21	— 1	— 1	— 0	58	66	53	N W	N	N W	—
22	— 0	— —	— 2	60	61	48	Z W	N W	N W	— Wol.
23	— 3	— 3	— —	56	64	56	N W	—	—	Helder.
24	— 2	— 1½	— 1	59	65	58	W	W	W	—
25	— 0	29. 11½	29. 10½	61	69	61	—	—	—	—
26	29. 10	— 9½	— 10	66	82	66	Z W	Z	Z	— Don. R.
27	— 9½	— —	— 8½	68	76	66	Z	—	—	— — —
28	— 10¼	30. 1	30. 1½	56	62	56	W	W	N W	Helder.
*♪ 29	30. 0½	— 0	29. 10	60	74	61	Z O	Z	Z	— Do. R.
30	29. 8½	29. 6½	— 8	64	70	55	Z	—	W	— — —
31	— 11	30. 0½	29. 11	55	62	59	W t N	W t N	Z W	— Betr.

Hoogſte Barometer d. 30. 3 } middelb. d. 29. 10¾
Laagſte Barometer d. 29. 6½ }
Hoogſte Thermometer gr. 85 } middelb. gr. 66
Laagſte Thermometer gr. 47 }

* α Den 7 's namiddags ten 4 uuren 80 graaden.
* β Den 8 's namiddags ten 4 uuren 81 graaden.
* γ Den 16 's namiddags ten 4 uuren 85 graaden.
* ♪ Den 19 's namiddags ten 4 uuren 81 graaden.

MENGELWERK,

TOT FRAAIE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

MARCUS ANTONINUS EEN VERVOLGER DER CHRISTENEN.

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ IK neem de vryheid om UL. deeze Vertaaling toe te ſchikken: Uw *Mengelwerk* is eene bekwaame Verzamelplaats voor ſtukjes van deezen aart, die, te klein zyn om afzonderlyk uitgegeeven, en te nuttig om den *Nederlandſchen Leezer* onthouden te worden. De Verhandeling is opgeſteld door den uitmuntenden en geleerden oordeelkundigen Mr. MOYLE, en behelst, behalven de groote hoofdzaak daar in bedoeld, verſcheide byzonderheden, dienſtig ter ophelderinge van dit Tydperk der *Kerklyke Geſchiedenisſen*, en die ik my verzekerd hou dat door veelen uwer weetgierige Voorſtanderen met genoegen zullen geleezen worden. Dewyl het geheel te lang is om het op eenmaal, in uw Werk in te vlyen, kunt gy het, gevoeglyk, by elk Voorſtel, afſcheiden, of daar in naar goedvinden handelen. Ik heb de eer van my te mogen tekenen,

UL. Begunſtiger.

L. S.

Om te bewyzen, dat MARCUS ANTONINUS een Vervolger der *Christenen* was; zal ik de drie volgende Voorſtellen betoogen. Voor

I. Dat hy een bygeloovig Yveraar was voor zyn eigen Godsdienst, en geen Begunſtiger der Christenen. Ten

II. Dat de Vervolging werd voortgezet, met zyne Kennis en Toeſtemming. En ten

III. Dat dezelve op zynen Last en Bevelſchriften geſchiedde.

I. *Dat hy een bygeloovig Yveraar was voor zyn eigen Godsdienst, en geen begunſtiger der* Christenen.

§. 1. De bygeloovige gehegtheid van MARCUS ANTONINUS

aan zyn' eigen Godsdienst blykt, uit het geheel beloop zyner Schriften, die vol zyn van den diepſten eerbied en hoogagting voor zyne eigene Goden. Het zou tyd kwisten weezen, voorbeelden van zo duidelyk eene zaak by te brengen. En een *Heiden*, als JULIANUS, zou hem niet voor den *Held* zyner *Ceſars* verkoozen, en zyne Godsvrugt jegens de Goden tot het uitſchitterend gedeelte zyns characters gemaakt hebben, indien hy zich eenigzins gunſtig aan de *Chriſtenen* betoond hadt. De nauwlettende zorge en keurigheid, waar mede hy zyne post waarnam, terwyl hy een der *Saliers* of *Dansſers* (*a*) was, ſtrekt tot een ander bewys van zynen yver (*b*). MARCELLINUS beſchryft hem als Godsdienſtig tot bygeloovigheid toe: en de *Heidenen* van zyn eigen tyd konden niet nalaaten hem uit te lachen, van wegens het groot getal der offerhanden, die hy offerde (*c*). En DIO brengt het by als een treffend bewys voor zyne Godsdienſtigheid, dat hy zelf op *Ongelukkige Dagen*, in zyn eigen huis, den Goden offrhanden toebragt (*d*). Een ander blyk voor zyne *Heidenſche Godsdienſtigheid* mogen wy ontleenen uit het character van zynen Vader ANTONINUS, wiens yver en Godsvrugt door alle de Geſchiedſchryvers dier tyden hemelhoog gepreezen wordt, die hem, uit dien hoofde, vergelyken met NUMA, den eerſten Grondvester van hunnen Godsdienst (*e*). En PAUSANIAS, die 'er het best getuigenis van kan draagen; dewyl hy onder zyne Regeering bloeide, verzekert ons, dat hy den naam van PIUS aannam, van wegen zynen uitmuntenden yver in den dienst der Goden (*f*). Naardemaal MARCUS ANTONINUS zich het voorbeeld zyns Vaders voorſtelde, als de baak en 't rigtſnoer in alle zyne Staatkundige en Godsdienſtige verrigtingen (*g*), en hem zo dikmaals pryst, wegens deszelfs Godsvrugt in het aankleeven van den vastgeſtelden Godsdienst zyns Lands, en afkeer van nieuwigheden

(*a*) [*Saliers*, waren de Bewaarders van de *Ancilia*, of de *Twaalf Schilden*, in den Tempel van MARS opgehangen. Zy kreegen hunnen naam van het *dansſen* in het jaarlykſche Feest, ingeſteld ter gedagtenisſe van het wonderdaadig Schild, 't welk NUMA voorgaf uit den hemel gevallen te weezen.]

(*b*) CAPITOLINUS, Cap. 3. (*c*) MARCELLINUS XXV. 4.

(*d*) *Excerpta Valeſiana* p. 721.

(*e*) SUIDAS in *Antonino*. CAPITOLINUS *in Pio* c. 2. 13. EUTROPIUS, *enz.*

(*f*) Lib. VIII. p. 526. (*g*) L. VI. C. 23. Ed. CASAUB.

heden in den Godsdienst en alle andere zaaken (*a*) volgt, onlochenbaar, dat hy op dezelfde beginzels te werk ging, en eenen gelyken yver betoonde voor den *Heidenſchen Eerdienst*. Om dit bewys ſterker aan te dringen, zou ik kunnen bybrengen zyne bekende ligtgeloovigheid, en bygeloof in andere zaaken, hoe hy de *Chaldeen* raadpleegde (*b*) en geloof ſloeg aan de Godſpraaken van ALEXANDER den Bedrieger, waar van ik elders geſprooken heb; zyne meening dat de droomen van de Goden kwamen, en hoe hy de geneezing zyner kwaale aan een derzelven toeſchreef (*c*). By welke lyst van dwaasheden ik nog een groot aantal andere zou kunnen voegen, zo groot een Man onwaardig, en welke toonen, dat het heerlykst vernuft, en de beſte bekwaamheden niet beſtand zyn, tegen het overdwingend geweld van gewoonte en opvoeding.

§. 2. Zyne veragting van, en haat tegen de *Chriſtenheid* is blykbaar uit zyne Werken. In 't begin zyns Boeks belacht hy de *Duivelbanners*, en die voorgaven wonderdaaden te doen (*d*). En niemand kan twyfelen of deeze aanmerking is voornaamlyk, zo niet eeniglyk, ingerigt tegen de *Chriſtenen*, die uitſtaken door hun wonder werkend vermogen om de Duivels uit te werpen. Het is bekend hoe 'er in de eerſte *Chriſten Kerke* een byzondere Orde van Mannen was tot dit werk geſchikt, die ANTONINUS als bedriegers en kwakzalvers beſchryft, gelyk LUCIANUS in zyne *Philopſeudes*, en ULPIANUS in de *Digeſta* gedaan heeft (*e*). Welk eene veragtlyke afbeelding van de *Chriſtenen* heeft hy gegeeven (*f*), wanneer hy hun beſchryft als een hoop dwaazen en Geestdryvers, die hun leeven, uit enkele hardnekkigheid, verſmaaden? —— Om de kragt van dit bewys te ontzenuwen, merkt gy aan (*g*) dat ANTONINUS met deeze plaats het oog alleen heeft op de *Ketters*, die tegen den handel der *Rechtzinnigen*, zich aan den marteldood bloot ſtelden, met een' yver zonder verſtand. Ter beantwoordinge hier van heb ik verſcheide voorbeelden van vrywil-

li-

(*a*) Κατα τα πατρια, I. 13. μηδε Καινιζειν. Ibid.
(*b*) CAPITOLINUS C. 19. (*c*) ANTON Lib. IX. C. 21. Lib. I. 14.
(*d*) Id. Lib. I. C. 3. (*e*) Lib. I. t. 13. C. 1.
(*f*) ANTON Lib. XI. C. 3.
(*g*) [Men merke hier, en in 't vervolg aan, dat deeze Verhandeling Briefswyze geſchreeven is aan den Eerw. KING, Vicaris van *Topsham*.]

lige Martelaaren onder de *Rechtzinnigen* bygebragt; by welken ik 'er nog eenige zal voegen van de Derde Eeuwe, wanneer de onbedagtzaame yver voor den Marteldood begon af te neemen. ORIGINES ſtreefde, zegt EUSEBIUS, ernſtig na de kroone des Marteldoms onder SEVERUS, ſchoon hy dezelve niet verkreeg (*a*). Dezelfde Geſchiedſchryvers leveren ons eenige voorbeelden op van vrywillige Martelaars onder DECIUS en VALERIANUS (*b*); en zelf in de Vierde Eeuw begon de oude geest des Marteldoms by de *Christenen* te herleeven, ten tyde der vervolginge van DIOCLETIANUS. *In glorioſa certamina ruebatur, men liep om ſtryd tot het roemryk lyden*, zegt SULPICIUS SEVERUS (*c*). En EUSEBIUS heeft de gedagtenis bewaard van veele Rechtzinnigen, die hun leeven vrywillig opofferden (*d*). Het eenigst voorbeeld 't geen ik, in de geheele oudheid, kan vinden van eenen vrywilligen Martelaar onder de Ketters, is dat van eenen *Marcioniet*, die onder VALERIANUS leedt (*e*), 't welk zeer dient tot ſtaaving myner verklaaring van CLEMENS ALEXANDRINUS, in de aanmerkingen op uwe *Aantekeningen*. Dit ſtuk is onwederleggelyk zeker. ——— Wat het andere gedeelte uwer veronderſtellinge betreft. Ik had uit JUSTINUS en anderen getoond, dat de Ketters verre waren van op den Marteldood geſteld te zyn: dit kan ik nu bevestigen door het uitdrukkelyk gezag van IRENEUS (*f*), die verklaart dat het ondergaan des Marteldoods tegen de beginzelen der Ketteren ſtreedt; en dat, van den eerſten oorſprong des *Christendoms* af, tot den tyd waar in hy ſchreef, onder de Regeering van COMMODUS naamlyk, niet meer dan twee of drie hunner voor hunnen Godsdienst geleeden hadden: dit getuigenis is onwraakbaar, en ſtoot uw geheele bewys om ver. Maar wat zou het voor uwe zaak dienen, indien ik toeſtemde dat het ſtout en roekloos lyden der Ketteren, ANTONINUS tot de gemelde aanmerking gelegenheid gaf; want het is duidelyk dat hy dezelve op alle *Christenen*, zonder onderſcheid, toepast, en gevolglyk het zelfde denkbeeld vormde van de Ket-

(*a*) EUSEBIUS *Kerklyke Geſchied.* VI Boek 2 Hoofdſt.
(*b*) *Aldaar* Boek VI. Hoofdſt. 41. en VII. 12.
(*c*) *Kerklyke Historie*, II Boek Hoofdſt. 47.
(*d*) *Kerklyke Geſch.* VIII. 9. De *Martyr Palæſt.* Cap. III. IV. IX.
(*e*) EUSEBIUS *Kerkl. Geſch.* VII. 12.
(*f*) Pag. 361. Ed. GRABE.

Ketters, en de Rechtzinnigen, 't welk alles is wat ik beweer?

§. 3. De afkeer, dien ANTONINUS van de *Christenen* hadt, wordt bevestigd door het getuigenis der *Christen Schryveren*. JUSTINUS voegt hem, in zyn eerſte Verdeediging, altoos by zynen Vader ANTONINUS PIUS, als een Haater der *Christenen*, en ATHENAGORAS verklaart van hem, dat hy ſchrikte op het hooren van hun enkelen naam (*a*). Vast gaat het, dat hy, van zyne vroegſte jeugd af, een ſterk vooroordeel tegen de *Christenen* hadt ingezoogen, zo door het voorbeeld en de Leſſen van zynen Vader, (wiens gevoelen van onzen Godsdienst te overbekend is uit JUSTINUS *den Martelaar*), en door zyne opvoeding onder zo veele Voogden, die vyanden waren van het *Christendom*. DIOGNETUS, gelyk zyne Werken uitwyzen (*b*), droeg zorg om hem vroeg vooroordeelen tegen de *Christenen* in te boezemen. APOLLONIUS, zyn Leermeester in de Wysbegeerte, was niet alleen een Haater, maar een Vervolger der *Christenheid* (*c*). En FRONTO, die hem in de Rederykkunſte onderwees, ſtelde dat vinnige ſmaadſchrift tegen de *Christenen* op, waar in hy hun beſchuldigt met die ſnoode misdryven, welke de kwaadaartigheid der *Heidenen* hun ten laste leide (*d*). Deeze Perſoonen bleef ANTONINUS genegenheid toedraagen, en ſtelde 'er zyn betrouwen op, naa dat hy tot den Throon kwam, en vermeldt hun met lof in alle zyne Werken. Keizer geworden zynde, betoonde hy eene byzondere hoogagting voor APOLLONIUS, en woonde dikwyls zyne leſſen by (*e*). FRONTO bevorderde hy tot het Landsbeſtuur van *Brittanje* (*f*), en tot het Burgermeesterſchap (*g*). Dit levert een ſpreekend bewys op, dat hy noit de *Christenen* begunſtigde; want anderzins zouden zyne gemeenzaamſte boezemvrienden en gunſtelingen zich noit voor hunne openlyke vyanden verklaard hebben. Ik zal dit ſtuk beſluiten met eene aanmerking van GERARDUS VOSSIUS, in zyne Aantekeningen op het tweede Bevelſchrift aan ANTONINUS toegeſchreeven; dat zyne afkomst van NUMA, waar by ik mag voegen zyne waardigheid van *Pontifex Maximus* of *Opperprieſter*, het Hoofd der *Heidenſche Kerke*, kon ſtrekken om hem te ſtyven in zy-

(*a*) P. 7. Oxf. Edit. (*b*) Lib. I. c. 3.
(*c*) EPIPHAN. *Hær.* LVI. (*d*) MIN. FELIX p. 8, 303.
(*e*) CAPITOL. c. 3. (*f*) EUMENII *Panegyr.* c. 13.
(*g*) AUSONII *Panegyr.* c. 240. *Scalig. Ed.*

zyne bygeloovige gehegtheid aan een voorouderlyken Godsdienst; en hoe het zeer onwaarschynlyk is, dat zulk een Liefhebber en hoogagter der Wysgeeren, gezworen Vyanden der *Christenheid*, oit eenige agting voor onzen Godsdienst kon hebben.

§. 4. Het eenig bewys door u bygebragt, om hem als een Begunstiger der *Christenen* te doen voorkomen, is zyn Brief aan de *Algemeene Staatsvergadering van Asie*. In myne Aanmerkingen heb ik verscheide Tydrekenkundige zwaarigheden tegen de egtheid van dit Bevelschrift opgegeeven, en ik hoopte, dat gy de oude zwaarigheden zoude hebben beantwoord eer gy nieuwe begeerde. Maar ik verlang zo zeer om een einde aan dit geschil te maaken, dat ik daar om, op uw verzoek, het nog eens zal beproeven om deeze zaak in een zo helder daglicht te zetten, als mogelyk is, om u tot myn gevoelen over te haalen. —— Het is een zeer ongunstig teken voor de egtheid van dit Bevelschrift; dat de oude Schryvers niet overeenstemmen, tot welk een Keizer 't zelve behoort. Het Affschrift van JUSTINUS, en alle de andere Geschiedschryvers, uitgezonderd de *Alexandrynsche Kronyk*, schryven het aan ANTONINUS PIUS toe; zo doet ook EUSEBIUS (*a*), schoon de tytel in zyn Affschrift het duidelyk aan MARCUS ANTONINUS toeëigent; welk laatste denkbeeld door alle hedendaagsche Oordeelkundigen gevolgd, en ook verre het waarschynlykst is. Het groot verschil niet alleen in den Tytel, maar ook in het Bevelschrift zelve, tusschen de twee Affschriften van EUSEBIUS en JUSTINUS, kan niet verantwoord of goed gemaakt worden. Misschien zult gy zeggen, dat de Lastbrief eerst in 't *Latyn* uitgegeeven zynde, (gelyk moet weezen zal dezelve voor egt gaan,) deeze Affschriften enkel verschillende vertaalingen van het oorspronglyke zyn. Dit zou vry veel klemmen, indien ze alleen in woorden en niet in den zin van elkander weeken. Doch daar zy, in zo veele weezenlyke stukken, verschillen, en verscheide volzinnen van 't eene ontbreeken, die in 't andere gevonden worden, kan dit antwoord de zwaarigheid niet ontknoopen, of eene bondige rede geeven voor verschillen van die aangelegenheid. Daarenboven verdient het onze opmerking, dat schoon beide de Affschriften, en wel inzonderheid dat van JUSTINUS, vervaardigd waren van eene onkundige hand, en geschreeven in zulk slegt en barbaarsch *Grieksch*, dat het

(*a*) EUSEBIUS *Kerkl. Gesch.* IVB Hoofdst. 13.

het nauwlyks verſtaan kan worden, ik, nogthans, geen het minſte zweemzel van *Latynſchen Oorſpronge*, in een van beiden kan ontdekken, 't welk duidelyk blykt in alle overzettingen uit het *Latyn*, wanneer de Vertaaler zyn eigen taal niet volkomen magtig is, 't geen deeze Schryvers ongetwyfeld niet waren. Zulks ſtrekt tot een goed bewys, dat ze oorſpronglyk *Griekſch*, en, by gevolge, valſch zyn; want elk weet dat het *Griekſch* in deeze dagen de taal niet was der Regtsgeleerden en van het Hof. —— Ik had bykans vergeeten aan te merken, dat, niet tegenſtaande het onderſcheid deezer Lastbrieven, in eenige vry gewigtige omſtandigheden, nogthans uit de gelykheid in de groote hoofdzaak, byzonder in het ſtellen der voorwaarden, daar ze niet volkomen gelyk zyn, de Oordeelkundigen met regt beſlooten hebben dat het geen twee verſchillende Lastbrieven, maar verſchillende Uitgaven van denzelfden Lastbrief zyn. Het valt bezwaarlyk, op zulk een afſtand van dien tyd als wy beleeven, te bepaalen welk van beide het oorſpronglyke is; doch naardemaal het, volgens eene doorgaande waarneeming, vast gaa, dat de oudſte bedriegeryen altoos de lompſte zyn, komt het my zeer naastdenkelyk voor, dat de Uitgave aan het Verdeedigſchrift van JUSTINUS gehegt (hoewel niet door JUSTINUS zelve,) het oudſte is. Waarſchynlyk kwam het, in 't vervolg van tyd, in handen van lieden, die het voor een al te ongeſchikte en te ruwe bedriegery hielden om ze der wereld op te dringen, 'er daarom eene voeglyker gedaante aan gaven, en eene nieuwe uitgave van vervaardigden, door RUSEBIUS, in zyne *Kerklyke Geſchiedenisſen* nagelaaten, welke de aanneemelykſte van de twee is, ſchoon 'er genoeg in overbleef, om den Oordeelkundigen ſtoffe tot wederſpraak te verſchaffen.

§. 5. Het verſchil deezer Lastbrieven, met de andere omſtandigheden, loopt zeer ſterk aan tegen de egtheid van deezen Lastbrief; maar het bewys ontleend uit het ſtilzwygen van alle de Schryvers dier tyden betoogt zulks volkomen. Is het mogelyk, dat zo heerlyk een getuigenis de aanmerking van alle Schryvers dier Eeuwe zou ontglipt weezen? Kon een Lastbrief openlyk te *Epheſen*, gelyk men wil, gegeeven, verborgen zyn voor de Verdeedigers van den *Chriſtlyken Godsdienst* in dien tyd? Het is beuzelagtig te ſtellen, dat JUSTINUS en ATHENAGORAS in hunne *Verdeedigſchriften* aan MARCUS ANTONINUS overgehandigd, na het openbaarmaaken van deezen Lastbrief, zo veel

moeite zouden hebben aangewend om de *Christgeloovigen*, van de beſchuldiging der *Godverzaakerye*, en andere gemeene lasteringen, te ontheffen, indien de Keizer, in een zo ſtaatlyk een Bevelſchrift, hun des ontſchuldigd hadt. TATIANUS en THEOPHILUS gaan deezen Lastbrief met ſtilzwygen voorby; en wy mogen, met rede, het zelfde denken van de oude Voorvegters der *Christenheid*, onder de Regeering deezes Keizers, MILTIADES, APOLLINARIS en BARDESANES, aangezien EUSEBIUS zich, op hun getuigenis, in dit geval, niet beroept. Hy heeft, 't is waar, het getuigenis van MELITO bygebragt; doch hier in begaat hy duidelyk een misſlag, gelyk VALESIUS te recht opmerkt. MELITO gewaagt van eenige Bevelſchriften, door ANTONINUS PIUS, aan de *Grieken* in *Europa* gezonden; maar zegt niets van een Lastbrief aan de Staatsvergadering in *Aſie*, door een der *Antonynen* geſchreeven; en daar hy zo veele Bevelſchriften onder voorgaande Regeeringe, ter begunſtiging der *Christenen* gegeeven, aanhaalt, is het niet redelyk te ſtellen, dat hy in een Verdeedigſchrift aan MARCUS ANTONINUS, zulk een aanmerkenswaardigen Lastbrief zou overgeſlaagen hebben, was dezelve ten zynen tyde voorhanden geweest.

§. 6. De bygebragte aanmerkingen oordeelde ik noodig te maaken, voor dat ik tot myne Tydrekenkundige bewyzen kwam, tot welke ik nu overgaa. Het opſchrift van den Lastbrief in EUSEBIUS, ('t welk door de Oordeelkundigen voor het waare gehouden wordt), draagt de Jaartekening van het eerſte Jaar van MARCUS ANTONINUS, 't welk gy toeſtemt. Nu is het zeker dat ANTONINUS, toen hy den Throon beklom, zyn Broeder VERUS tot Ryksgenoot verklaarde; en dan moest deeze Lastbrief op beider naam uitgegeeven weezen, indien dezelve egt ware. Ook hadt ANTONINUS den bynaam van *Armenier*, die mede in 't hoofd des Lastbriefs praalt, niet aangenomen voor het derde Jaar zyner Regeeringe, gelyk de Gedenkpenningen uitwyzen: want hy hadt zyne overwinningen in *Armenie* niet behaald voor dat Jaar. PAGI, om deeze zwaarigheden, welker gewigt hy wel bemerkte, te ontgaan, verandert de Jaartekening van *Gemeensman* ten XV maale in XXV, 't welk overeenkomt met het negende jaar zyner Regeeringe, waar in zyn Broeder VERUS ſtierf. Maar dit is eene willekeurige verandering, door geen handſchrift ondersteund; ook zal dezelve geen ſteek kunnen houden: want, indien het Bevelſchrift voor den dood van VERUS is uitgegeeven, zal

myn

myn eerſte bewys zo ſterk tegen het negende jaar zyner Regeeringe als tegen het eerſte klemmen: indien na den dood van VERUS is de zwaarigheid ruim zo groot: want hoe draagt hy dan hier den bynaam van *Armenier*: daar wy uit CAPITOLINUS (*a*) weeten dat hy naa den dood van VERUS dien van *Germanier* voerde, en alle anderen liet vaaren? De Biſchop PEARSON, door eenen vreemden misſlag, de jaaren van *Gemeensman* met die van de *Keizerlyke Waardigheid* verwarrende, brengt de jaartekening van den Lastbrief op het vyftiende Jaar zyner Regeeringe; doch dit kan nooit waar weezen, niet alleen om de rede hier en in myne *Verdeediging* (*b*) bygebragt; maar ook om dat de bynaam van *Germanier* niet geleezen wordt in het hoofd, en op alle Gedenkpenningen van dat Jaar voorkomt.

§. 7. De voorgaande en nog aanhoudende *Aardbeevingen* in *Aſie* waar van in het Bevelſchrift geſprooken wordt, leeveren een ander tydmerk op, 't welk niet overeengebragt kan worden met een der bovengemelde jaartekeningen. Door de voorgaande Aardbeevingen heeft de Schryver, ongetwyfeld, het oog op de groote Aardbeeving, die ten tyde van ANTONINUS PIUS, in dat Landſchap, zo deerlyke verwoestingen aanrigtte (*c*). En men heeft geen berigten van eenige andere Aardbeeving in dat gedeelte van *Aſie* onder MARCUS ANTONINUS, dan van die eene geweldige, welke *Smyrna* in een puinhoop veranderde, en alle de Geſchiedſchryvers van deeze tyden tot den laatſten tyd zyner Regeeringe brengen. PAUSANIAS, die in het veertiende Jaar van MARCUS ANTONINUS ſchreef (*d*), beſchryft *Smyrna* als een bloeijende Stad, en vermeldt daar niets van 't geen dezelve door eene Aardbeeving zou geleeden hebben. PHILOSTRATUS ſtelt deeze Aardbeeving, naa het vertrek van ANTONINUS na *Aſie*, in het vyftiende Jaar zyner Regeeringe (*e*); en DIO (*f*) brengt dezelve tot den tyd zyns laatſten togts tegen de *Sarmaaten*, in het achtiende Jaar zyner Heerſchappye. EUSEBIUS bepaalt dezelve in zyne *Kronyk*, en dus vinden wy 't mede in de *Alexandrynſche*, tot het volgend Jaar. Hoe wel deeze berigten met het Bevelſchrift overeenſtemmen laat ik u oordeelen. Indien gy in ſtaat zyt om

(*a*) Cap. 12. (*b*) *Art.* IV. §. 4.
(*c*) CAPITOL. *in Ant. Pio* c. 9. PAUSANIAS. Lib. VIII. p. 526. XIPHILIN. p. 799. (*d*) p. 287. (*e*) In *Ariſtide*. p. 579. (*f*) p. 814.

om alle deeze valſche jaartekeningen over een te brengen; met de andere ſtrydigheden, niet noodig te herhaalen, laat ik u de vryheid om 't zelve voor egt te houden. Maar ik hoop gy zult den knoop niet aan ſtukken hakken, in ſtede van denzelven los te maaken, gelyk eenigen gedaan hebben, die, zonder eenig bewys, het Opſchrift als valsch verwerpen, ſchoon zy den Lastbrief voor egt houden, als of ik, volgens denzelfden regel, het geheel en al niet als valsch mogt verwerpen: daar het gezag voor het Opſchrift en den Lastbrief op een en den zelfden grond ſteunen; want het Opſchrift komt ons voor in elk Handſchrift 't welk van den Lastbrief nog voor handen is.

§. 8. Ik zal nu voortgaan om den inhoud van het Bevelſchrift zelve te overweegen, gelyk het ons voorkomt in beide de Affchriften van JUSTINUS en EUSEBIUS. Niets is duisterder en afgebrookener dan het begin. De eerſte zinſneede in beide de Affchriften ſlaat op iets dat voorgegaan is, *τοιαυτα* heeft betrekking tot iets anders. *In 't midden eener zaak te beginnen en het ander als bekend te veronderſtellen, en daar door den Leezer te verrukken*, moge in de Dichtkunst een goede regel zyn: maar is het de ſtyl in Staats- en Geregtszaaken? —— Gy zegt, misſchien ſlaat het op een Brief, door de Staatsvergadering van *Aſie* aan den Keizer geſchreeven om hem over de *Christenen* te raadpleegen. Doch dit blykt niet uit het Bevelſchrift, en EUSEBIUS, verre van iets dergelyks te ſtellen, verzekert ons in tegendeel, dat de Keizer, ook van andere Broederen in *Aſie* aangezogt, om de vervolgingen daar te ſtuiten, dit Bevelſchrift uitgaf, zonder iets te melden 't geen ſchyn geeft als of deeze Lastbrief geſchreeven zou zyn in antwoord op een Brief der Staatsvergaderinge. Vervolgens zegt de Keizer, dat de Goden *zulke Perſoonen* zouden ſtraffen, *indien zy konden*. Eene groote eer zeker voor zyne Goden! Trok hy hun Alvermogen in twyfel? Was JUPITER OMNIPOTENS by hun geen zo gemeenzaam zeggen als by ons *God Almagtig?* TERTULLIANUS zegt *Non irascerentur* (Dii) *vobis in animadverſione* (Christianorum) *ceſſantibus, ſi ipſi exequi poſſent* (*a*). (De Goden) *zouden niet vertoornd worden, zoo gy afliet de* (Christenen) *te vervolgen, indien zy 't zelve doen konden*. Dat is wel gezegd, dit past in den mond van een *Christen*; maar voegt zulk eene taal in dien van eenen *Heidenſchen Keizer*? Dat zeggen van TACITUS (*b*) waar op de Bedrie-

(*a*) *Ad Nationes.* c. 10. (*b*) *Ann.* I. 73.

drieger in dit Bevelſchrift ſchynt te zinſpeelen. *Deorum injurias Diis eſſe curæ*, dat de *Goden de beledigingen den Goden aangedaan ter harte namen*, is eene edele grondregel tegen de Vervolging: want het geeft geene kleinagting van der Goden magt te kennen, wanneer men het wreeken van het ongelyk hun aangedaan, aan hun overlaat. De woorden εἴπερ δύναιντο, *indien zy konden*, zyn met voordagt in het Afſchrift van EUSEBIUS uitgelaaten.

§. 9. De *Heidenen* worden beſtraft om dat zy de *Chriſtenen* van *Ongodistery* beſchuldigen, en, (gelyk het Afſchrift van JUSTINUS 'er byvoegt) van andere misdaaden, die tegen hun niet beweezen konden worden: maar kan iemand zich verbeelden, dat ATHENAGORAS den Keizer in zulke dringende bewoordingen zou geſmeekt hebben, geen geloof te ſlaan aan deeze algemeene lasteringen van *Godverzaakery enz.*, indien die Vorst zelve hun lang te vooren zo ſtaatlyk van dat misdryf hadt vrygeſprooken? Zou JUSTINUS (*a*), naa zulk eene openlyke vryverklaaring des Keizers, CRESCENS, die de *Chriſtenen* van *Ongodistery* beſchuldigde, tot een redentwist in 's Keizers tegenwoordigheid gedaagd hebben, om dus der *Chriſtenen* onſchuld te verdeedigen? 't Is belachlyk te ſtellen, dat zulk een merkwaardig getuigenis, ten voordeele van de zaak der *Chriſtenen*, zou overgeſlaagen zyn door alle volgende Verdeedigers des *Chriſtendoms* van de tweede en derde Eeuwe. Of men moest ſtellen dat TERTULLIANUS op dit Bevelſchrift oogt, in zyn Verweerſchrift, gelyk ik reeds heb opgemaakt in myne Verdeedigingе (*b*); doch zyn gezag, al was het uitdruklyk, zou van weinig gewigts zyn tegen het algemeen ſtilzwygen der overigen; die 'er zich zeker op zouden beroepen hebben, ware het anderzins egt geweest, of van hun als zodanig aangezien.

§. 10. De volgende zinſnede is een zeer meesterlyke trek, en beide de Afſchriften, ſchoon in woorden verſchillende, komen in de zaak op 't zelfde uit: want ik weet geen verſchil tusſchen χρήσιμα en αἱρέσιμα, *eene nuttige* of *verkieslyke zaak*. *'t Is het belang der Chriſtenen*, (zegt de vermeende Keizer,) *liever te lyden voor hunnen God dan* enz. Zulke moet ſlaan op hun belang in dit of in het andere leeven. Het zou eene aartige wonderſpreuk zyn te ſtellen, dat de *Chriſtgeloovigen* eenig tydlyk belang

(*a*) *Apol.* 2. (*b*) *Art.* IV. §. 1.

lang hadden in verbrand of opgehangen te worden, *ter zaake* van hunnen Godsdienst. Indien het ſlaat, gelyk het zeker moet doen, op een ander leeven, dan ligt 'er eene dubbele ongerymdheid in opgeſlooten. Voor eerst, het doet een *Heiden* veronderſtellen dat de Belyders van eenen valſchen Godsdienst (want dus moesten de *Heidenen* de *Christenen* aanzien,) met de gelukzaligheid in eene andere Wereld zouden beloond worden. Ten anderen loopt het rechtſtreeks aan tegen de gronden van ANTONINUS, die met de laatere *Stoicynen*, de ſterflykheid der ziele ſtelde en gevolglyk eenen toekomenden ſtaat lochende (*a*). Door de overzetting en leezing van LANGIUS, die gelyk VALESIUS aanmerkt, door veele handſchriften bevestigd wordt, te volgen, heb ik in myne overzetting aan dit zeggen een beter zwier gegeeven, dan de woorden in de gedrukte Afſchriften voorkomen. Want het is wartaal te ſtellen dat de *Christgeloovigen* eenig belang konden hebben in te ſchynen voor hunnen Godsdienst te ſterven, indien zy het niet weezenlyk deeden. Daar ziet gy erkent de Keizer dat zy voor hunnen God ſterven, en hy voegt 'er in de volgende zinſnede by, dat zy uit kragt van dit beginzel (τὸν) zegenpraalden over de wreedheid hunner Vervolgeren. Dit komt op 't zelfde uit in het Afſchrift van JUSTINUS. Nu wenschte ik wel te weeten hoe dit getuigenis den *Christen Martelaaren* gegeeven overeen ſtemt met het geen die Keizer elders zegt, dat zy uit enkele hardnekkigheid hun leeven verſmaadden, terwyl hy hier hunne ſtandvastigheid pryst. Hoe was ANTONINUS in den aanvang zyner Regeeringe zo kundig van de waare beweegreden huns lydens en in 't einde daar van des zo onkundig? Het is geene gemaklyke taak, deeze taſtlyke tegenſtrydigheid over een te brengen.

§. 11. De Keizer gaat op den zelfden voet voort, pryzende de *Christenen* wegens hunnen moed en betrouwen op hunnen GOD geduurende de Aardbeeving, verwytende den *Heidenen* hunne lafhartigheid en het wantrouwen op hunne Godheden. Doch nog vreemder is het geen volgt. Hy beſtraft de *Heidenen* over het verwaarloozen van de andere Goden, en den dienst van dien éénen Onſterflyken, welken de *Christenen* dienen enz. Is het mogelyk dat een *Heiden* zulke dingen ſchryft? de *Heidenen* verwyten-

(*a*) Lib. XI. 3.

tende wegens het niet dienen van den GOD der *Christenen*, is het zelfde als hun te berispen dat zy geen *Christenen* wierden. Zou eenig Heiden aan den GOD der *Christenen* den naam geeven van den *eenig Onſterflyken*, by wyze van onderſcheiding van zyne eigene Goden? Trokken zy ooit de onſterflykheid hunner Goden in twyfel? Luidt het begin der *Gulden Verſen* niet Ἀθανάτους μακαρους &c. De *Christenen* mögten met regt hunnen GOD met dien bynaam onderſcheiden, in tegenſtelling van de *Heidenſche Goden*, die zy wisten dat allen, wat ook de *Heidenen* geloofden, ſterflyke Menſchen geweest waren, voor lang geſtorven en begraaven. Maar geen *Heiden* kon, volgens de beginzels van zynen Godsdienst deezen eertytel aan onzen GOD geeven. Indien gy denkt, dat deeze uitdrukking beſtaanbaar is met het character van ANTONINUS, met den eerbied voor zynen eigen en de veragting van onzen Godsdienst, ik zal u zulks niet benyden. —— Ik ben reeds moede van my zo lang opgehouden te hebben met het Geſchrift van een Bedrieger, die getoond heeft dat hy een volſlaagen Vreemdeling was van alle regelen der welvoegelykheid, die geen eerlykheid genoeg hadt om de waarheid te ſchryven, noch de kunst om eene aanneemelyke leugen te ſmeeden. Dus de inleiding beſchouwd hebbende welke uit eene beſchimping der *Heidenen* en toejuiching der *Christenen* beſtaat, begreepen in hoogklinkender bebewoordingen en ſterker uitdrukkingen dan CONSTANTINUS bezigt in het beroemd Bevelſchrift ten hunnen voordeele, zal ik nog een kort woord zeggen over het ſlot, waar in men leest dat een *Christen*, als zodanig beſchuldigd, moet vry gelaaten en de aanbrenger geſtraft worden.

§. 12. Dit is een ſterk bewys tegen de egtheid van deezen Lastbrief, indien 'er geen voorbeeld voor handen zy, 't welk toont, dat ſtaande de geheele Regeering van ANTONINUS, of daar na, deeze wet ſtand gegreepen heeft, en men uit hoofde daar van eenig *Christen* ontſloeg, of eenigen Aanklaager ſtrafte. Toon my één zodanig voorbeeld in de geheele oudheid, en ik zal u de zaak gewonnen geeven. Ik weet wel dat HUETIUS, VALESIUS en anderen voorwendden, hoe deeze wet uitgevoerd is tegen den beſchuldiger van APOLLONIUS. Maar dit is een groote misſlag. Want, indien de aanklaager geleeden hadt in gevolge van dit Bevelſchrift, zo moest volgens het zelve APOLLONIUS ook vry gelaaten geweest zyn; waar van het tegendeel ons door EUSEBIUS verzekerd wordt. Uit de Verdeedigſchriften blykt duide-

delyk, dat de *Christenen* nooit eenig voordeel van dit Bevelschrift hadden, dat de Vervolging met de grootste strengheid woedde in alle deelen der Heerschappye van ANTONINUS, gelyk ik vervolgens zal toonen, en dat, noch POLYCARPUS, noch de Belyders van *Lions*, noch eenige andere Martelaars onder die Regeering, iets van zulk eene wet wisten, of zich daar op ooit beriepen. Dit bewys alleen, van genoeg gewigts om de egtheid en geloofwaardigheid van dit Bevelschrift te wraaken. —— In deezer voege heb ik de opgenoome taak om den bedriegenden Opsteller van 't zelve te ontmaskeren, volbragt; en, myns bedunkens, een stuk voldongen waar van de Heer DODWELL alleen de leuze gaf, dat dit Bevelschrift door geen ander dan door een *Christen* kan opgesteld weezen. Ik ben zo verre van my des te beroemen, dat ik dikwyls misnoegd geweest heb van my op te houden met het ontdekken van eene dermaate in 't oogloopende valschheid. Een kunstig gesmeed bedrog zou vernuft en schranderheid vereischt hebben om het aan den dag te leggen: en dit mogt iemand eenige eere byzetten; maar zulk een lomp bedrog als dit kan geen vermaak geeven in het onderzoeken, noch lof wegens het ontdekken.

II. Voorstel. *Dat de Vervolging met zyne Kennis en Toestemming werd voortgezet.*

§. 1. Het zou noodloos tydspillen zyn veele bewyzen aan te haalen om zo bekend eene waarheid als de Vervolging onder MARCUS ANTONINUS, te bevestigen. Ik heb hier voor my alle de Schryvers van Verdeedigschriften onder zyne Regeering in dien tyd, gerugsteund door het eenpaarige getuigenis van alle Kerklyke Geschiedschryvers, geen uitgezonderd. De ganssche zaak onzes geschils komt hier op uit of MARCUS ANTONINUS de veroorzaaker van de Vervolging ware. De Vervolging bepaalde zich niet aan eene zekere Stadt- of Landschap; maar was algemeen door alle de deelen des Ryks, gelyk te zien is by CELSUS, JUSTINUS en EUSEBIUS (*a*). De Heer DODWELL geeft voor dat dezelve alleen hervoort kwam uit de woede van de heffe des Volks, en de wreedheid van de Stadsbevelhebberen, en niet tot den marteldood liep, uitgenomen in het geval der Mar-

(*a*) CELSUS *apud Orig.* p. 303, 4. JUSTINUS *Apol.* II. p. 1. EUSEBIUS, V Boek, V Hoofdst.

Martelaaren te *Lions* (*a*). Dit alles zoekt hy af te leiden uit eene verkeerd begreepe plaats van ATHENAGORAS. Doch het verdient waarlyk onze verwondering dat zo groot een Man zich dermaate door zyne geliefde veronderſtelling liet verblinden, dat hy veele klaare en rechtſtreekſche getuigenisſen tegen hem, by dien zelfden Schryver te vinden, over 't hoofd zag. De Vervolging ſtrekte zich uit tot het leeven der *Christenen*, dit leeren ons CELSUS, JUSTINUS, en ATHENAGORAS (*b*), de gevallen van POLYCARPUS en MELITO (*c*) en veele anderen, te veel om op te tellen. Dezelve werd volgens de handelwyze in regten gebruiklyk voortgezet, door de Regters (*d*). En ATHENAGORAS betuigt dat de Landsbeſtuurders te weinig in getal waren, om de zaaken der *Christenen* voor hun gebragt, te onderzoeken (*e*). Teffens wil ik gereedlyk toeſtemmen dat het gemeene Volk veel deels hadt in deeze, gelyk in andere Vervolgingen; dezelve zomtyds door hun woest geſchreeuw veroorzaakte, en nooit naliet de *Christenen* te mishandelen, te plonderen, en te hoonen, wanneer de Overheid zich tegen de Geloovigen verklaarde. ——— Deeze Vervolging werd niet op de gewoone wyze, maar met buitengemeen geweld voortgezet; men deedt de *Christenen* zorgvuldig opzoeken om ze te ſtraffen (*f*). Daar, onder de gemaatigde Regeering van TRAJANUS, het opzoeken der *Christenen* verbooden was; en niemand, in gevolge van den Lastbrief aan PLINIUS gezonden, kon lyden, of hy moest, gelyk andere misdaadigers eerst, volgens regelen in Regten gebruiklyk, beſchuldigd, en van het aankleeven des *Chriſtendoms* overtuigd weezen. 't Welk uitwyst dat de Vervolging onder ANTONINUS niet ging op den voet der oude wetten, maar door ſcherper Bevelſchriften was aangezet, gelyk ik vervolgens zal doen zien.

§. 2. Zo ſtreng en algemeen eene Vervolging kon nooit verborgen weezen voor den wakkeren en waakzaamen ANTONINUS, die alle zyne zorge op de Staatsbelangen veſtigde. De *Christenen* leeden het Marteldom in *Rome*, de ſtad zyns ver-

(*a*) *De Pauc. Mart.* c. 38.
(*b*) CELSUS p. 403. 4. JUSTINUS *Apol.* II. p. 1 &c. ATHENAGORAS p. 9, 10.
(*c*) EUSEB. IV *Boek* 26 *Hoofdſt.*
(*d*) ATHENAGORAS p. 12. JUSTINUS en CELSUS, *ut ſupra.*
(*e*) P. 132. (*f*) CELSUS *ib.* EUSEBIUS, V. *Boek* 1 *Hoofdſt.*

verblyfe (*a*); hier van kon hy niet onkundig zyn. Ook konden de verrigtingen in het afgelegenst wingewest zyne kennis geenzins ontſnappen; want de Landvoogden deeden alles volgens last van den Keizer, en waren verpligt, van tyd tot tyd, hem kundſchap te laaten toekomen van alle gewigtige gebeurtenisſen in hunne Landvoogdyen; des ontmoeten wy een ſpreekend bewys in de verzameling der Brieven van PLINIUS aan TRAJANUS; deeze wyzen uit, dat hy den Keizer niet alleen raadpleegde in 't geval der *Chriſtenen*, maar tevens over de geringſte ſtukken, die men voor beuzelingen verre beneden 's Keizers kennisneeming zou agten. Het zelfde is te zien uit de handelingen van de Martelaars te *Lions*, waar de Landvoogd tot het ſtraffen der *Chriſtenen*, die burgers van *Rome* waren, niet durfde treeden, voor hy den Keizer geraadpleegd en zyne bevelen tot het volvoeren der ſtraffe bekomen hadt. Hier uit mogen wy het gedrag der andere Landvoogden afleiden. Dat zy de gewoonte hadden om in die gevallen 's Keizers raad in te neemen, blykt duidelyk uit LACTANTIUS (*b*). Deeze vermeldt ons dat ULPIANUS eene Verzameling gemaakt hadt van alle de Keizerlyke *Reſcriptien* of *Wederantwoorden* tegen de *Chriſtenen*; deeze *Reſcriptien* waren, gelyk gy weet, niets anders dan de Keizerlyke bepaalingen en beſluiten, in alle twyfelagtige ſtukken der Wet hun door de Landvoogden voorgeſteld. ULPIANUS ſchreef niet laater dan onder CARACALLA, naa de vyfde Vervolging onder SEVERUS; en 't gaat vast, dat, op dien tyd, de *Reſcriptien* tegen de *Chriſtenen* vry talryk moeten geweest zyn; anderzins was het der moeite niet waardig geweest dezelve by een te verzamelen. En hier uit is het zeker, dat 'er meer Keizerlyke Bevelen tegen de *Chriſtenen* en dus ook meer Vervolgingen en Martelaars geweest zyn dan de Heer DODWELL in de eerſte Kerke wil erkennen. —— Dit toont middagklaar de ongerymdheid van te ſtellen dat ANTONINUS onkundig zou geweest zyn van 't geen 'er in de Wingewesten omging. En kunt gy hem houden voor zulk een laf hartig Vorst, dat hy zodanige handelingen omtrent de *Chriſtenen*, wanneer hy ze afkeurde, zou hebben toegelaaten? Zodanig iets zou men mogen wagten van eenen verwyfden SARDANAPALUS, die zyne dagen doorbragt onder de Geſneedenen en Hof-

(*a*) CELSUS *ib.* EUSEBIUS, V *Boek* I *Hoofdſt.*
(*b*) JUSTINUS *Ap.* I. 9.

Hofjufferen of van de *Rois Faneans* (*a*), die ſlaaven hunner Stedehouderen waren. Maar het zou te verre gaan, zulk een ſmaad den kloekſten en werkzaamſten Vorst, die immer regeerde, aan te wryven. —— Dan ik heb nog een overtuigend bewys, dat hy van de Vervolging niet onkundig kon weezen. Het aantal naamlyk van de Schryvers der Verdeedigingen der *Chriſtenheid*, onder zyne Regeering; zes van welken, te weeten JUSTINUS, ATHENAGORAS, MELITO, APOLLINARIS, MILTIADES en BARDESANES, hunne Verdeedigſchriften tot hem inrigtten en hem aanbooden. Derzelver onderwerp was hem de Vervolging leevendig onder 't oog te brengen, en te verzoeken dat hy 'er een einde aan maakte. Indien hy deeze Verdeedigſchriften las, kon de wreede behandeling, den *Chriſtenen* aangedaan, hem niet onbekend weezen; indien hy ze ter zyde wierp, zonder ze te leezen, is het een vast teken, van zyne verſmaading en afkeer van de *Chriſtenheid*, en een beter bewys om te toonen, dat hy een Vervolger was, dan 'er voor het tegendeel kan worden bygebragt.

§. 3. Om te bewyzen dat hy de Vervolging gehengde heb ik alleen het getuigenis van JUSTINUS *den Martelaar* (*b*) by te brengen, deeze doet hem met zynen Vader ANTONINUS, (van wien hy eenig deel hadt in het Ryksbeſtuur, (*c*)) zamenſtemmen om lyfſtraffen tegen de *Chriſtenen* vast te ſtellen. Maar om dit ſtuk buiten kyf te zetten, dient het uitdrukkelyk getuigenis van ATHENAGORAS (*d*), dat de vervolging met zyne Toeſtemming geſchiedde. Te zeggen dat de *Chriſtenen* vervolgd wierden tegen zyn wil en Bevelſchriften, is de ongehoordſte zaak der wereld. COMMODUS, zyn Opvolger, kon in ééns de Vervolging, in alle de deelen des Ryks, doen ſtaaken, gelyk wy weeten uit de *Alexandrynſche Kronyk*, en uit EUSEBIUS (*e*). Wat was de rede dat de Bevelſchriften van een zo gehaat Vorst in alles yl volvoerd, en die van een Keizer zo bemind en aangebeden als ANTONINUS verwaarloosd wierden? Dusdanig een ongerymde handel is onoplosſelyk. Wys my één voorbeeld in de geheele oudheid aan van eene vervolging onder een Vorst den *Chriſtenen* gunſtig, uitgenomen onder het magtloos

(*a*) De *Caroliniſche ſtam* der Koningen van *Frankryk*. V. MEZ. ad Ann. 987.

(*b*) *Apol.* I. p. 89, 133. (*c*) MELITO apud EUSEB. IV. 26.

(*d*) P. 8. *συγχωρεῖτε δὲ μηδὲν ἀδικεῖσθαι διωκόμενοι.*

(*e*) EUSEBIUS. V. 21.

loos en veragt bewind van den Keizer PHILIPPUS, wiens gezag zo verre vervallen was, dat 'er in dit zelfde jaar niet minder dan drie oproeren tegen hem ontſtonden, en met het verlies zyns leevens en ryks eindigden. —— De bewyzen uit de Zagtmoedigheid van ANTONINUS ontleend, om te toonen dat hy geen Vervolger was, zyn van geen meer gewigts, de Goedertierenheid van TRAJANUS was ruim zo groot en met regt beroemd; en, nogthans, weeten wy uit IGNATIUS, PLINIUS en EPSEBIUS (*a*), dat hy een Vervolger was, ſchoon geen van de ſtrengſte. Wy hebben in onzen eigen tyd voorbeelden genoeg, dat Bygeloof en een blinde Godsdienst-yver onmagtig zyn om de menſchlykheid te vermeesteren, en alle andere zedelyke deugden te doen zwygen. Ook kon ANTONINUS, volgens de beginzels van zynen Godsdienst, het voor geen dwinglandy aanzien, den vaſtgeſtelden Godsdienst te handhaaven, door toe te laaten dat 'er ſtrafwetten tegen de *Christenen* wierden uitgevoerd. Hy deedt het in den dienst zyner Goden, en gy weet de Voorzegging van onzen Zaligmaaker, *de uure komt waar in een iegelyk, die u zal dooden, zal meenen Gode eenen dienst te doen* (*b*), eene Voorzegging welke, in de eerſte Eeuwen der Kerke, haare volkomene vervulling bekwam. Daarenboven was het, in deeze dagen, de algemeene beſchryving van een Goed Vorst, zo wel als van een Braaf Man; *Qui conſulta patrum, qui leges, juraque ſervat; Een die de vaſtſtellingen der Voorvaderen, de Wetten en Regten bewaart.* De *Heidenen* konden het voor geen vlek in 's Keizers character houden, dat hy, door de geſtrengſte middelen, eenen Aanhang zogt uit te rooijen, die in 't algemeen onder zo zwaare beſchuldigingen lag, en door TERTULLIANUS, zeer kragtig in eenen volzin begreepen worden, als hy ſchryft *Christianum hominem omnium Scelerum reum, Deorum, Imperatorum, Legum, Morum Naturæ totius, inimicum exiſtimas* (*c*). *Gy houdt een* Christen *voor een Mensch aan allerlei misdaaden ſchuldig, voor een vyand der Goden, der Keizeren, der Wetten, der Zeden, en van de gebeele Natuur.* Naardemaal men de *Christenen*, in die dagen, doorgaans voor zulk ſlag van lieden hieldt, is 'er ligt reden te geeven voor de wreedheden met welke ANTONINUS hun behandelde, wreedheden anderzins zo vreemd van en onbeſtaanbaar met de edelmoedigheid zyner natuure.

(*a*) EUSEBIUS III. 33. (*b*) JOANN. XVI. 2.
(*c*) TERTULLIANUS *Apol.* cap. 2.

(*Het Vervolg by de naaste gelegenheid.*)

EEN

EEN ONDOORBOORDE AARS, IN EEN KIND REEDS ZES MAANDEN OUD.

Door den Heer DE LAMARE *Lieutenant de M. le premier Chirurgien du Roi, au* Neubourg.

(*Uit het Fransch.*)

HEt kind van Bidault, Voorzanger te Vilez, by Neubourg, zes maanden oud, braakte het zog van zyne Minne en de pap weder uit, eenigen tyd na dat het dezelve hadt verzwolgen, en maakte de ondergeſtooken doeken wel nat maar niet vuil, als andere kinderen. Ik onderzogt het en bemerkte dat de aars geſlooten of ten eenenmaale en van natuure ondoorboord ware. Ik deed het houden op een tafel, met het aangezicht om laag. Ik deed de noodzaaklyke operatie door de kruiswyzige inſnydingen, enz. waar na Ik eenige olie van zoete amandelen in den *regten* darm inſpoot; doch deeze kwam ten eerſten te rug, want de darm was vol van verdroogde drekſtoffen; waarom Ik het drie uncen van dezelfde olie deed drinken; deeze doordrong de harde drekſtoffen en dreefze uit den regten darm, verbonden, gevormd en aan malkander vast, (op de wyze van een koord) van zynen aars tot op de kniën van de moeder, die het overend en naakt hieldt in myne tegenwoordigheid. Zedert dien tyd heeft het kind een goede gezondheid genooten tot dat het, vyf jaaren oud zynde, aan de Pokjes is geſtorven.

Het is niet te verwonderen dat dit kind zes maanden heeft konnen leeven zonder aars: want men vindt een geval, door den Heer BAUX, Geneesheer te Nimes, opgegeeven, van eene dogter van veertien jaaren, die noch aars, noch vrouwlykheid, noch pisbuis hadt, haare drekſtoffen door den mond, de pis door de borst loosde, en welvaarende was.

DE GOEDE UITWERKING VAN HET BYTEND KWIKSUBLIMAAT IN EEN SCROFULEUZE ZWEER (*). *Door den Heer* BARATTE, *Lieutenant de M. le premier Chirurgien du Roi a* Aumale.

(*Uit het Fransch.*)

ZEkere *Pavy*, oud twee-en-twintig jaaren, van een goede geſteldheid en ſterk, zich onthoudende in de buurt van *Sleuſil*, parochie van *Val-de-la-Haye-Quinquempoix*, hadt veele jaaren Kliergezwellen gehad, aan den hals, onder de Okſelen en op andere plaatſen. Eindelyk vestigde zich het vogt, in het jaar 1769, op het linker been, 't welk hard, gezwollen en pynlyk werdt, inzonderheid naar beneden. Hy vervoegde zich by een Heelmeester, die verſcheide middelen vrugteloos te werk ſtelde: het kwaad liep van dag tot dag voort, en dees ongelukkige was genoodzaakt te bedelen, en op twee krukken te gaan. In Juny van het voorgemelde jaar kwamen eenige Kwakzalvers te Aumale, die hem een ſchielyke en volkome geneezing beloofden. Zy vertoonden hem veelmaalen aan het volk, doende hem op hun theater klimmen, waar zy dan zyn been wreeven met eenige olie, my onbekend. Dit middel deedt, in de daad, het been ontzwellen, en verligtte de kwaal, zo verre zelfs, dat de Lyder eenige dagen ging zonder het gebruik van zyne krukken. Doch kort hier na vertoonde zich het vogt, welk maar teruggedreeven was, met zo veel te meerdere heftigheid wederom. Het been zwol tot een overmaatige dikte. Op den binnenſten enklauw vertoonde zich een paars gezwel, met zwaare pyn door het geheele gewrigt. Nu werd Ik geroepen. Ik leidde pynſtillende en oplosſende pappen aan. Na verloop van weinige dagen kwam 'er een zweer, waar uit een dunne en kwaade ſtoffe vloeide. Ik bragt 'er myne ſonde in tot op het hiel-been, 't welk my ſcheen bederf te hebben. Ik maakte gebruik van een zuiverend dragtmiddel, benevens ſtoo-

(*) [De Franſche Heelmeesters gebruiken het woord *Scrofuleus* in een ruimen zin, en verſtaan 'er door eene ongeſteldheid der vogten, zonder kennelyke oorzaak, welke gezwellen en verzweeringen van een traage of moeilyke geneezing maakt; en voornamelyk als iemant Krop-klier-gezwellen heeft of heeft gehad.]

ſtoovingen uit een ſterk afkookzel van St. Janskruid, Maagdepalm en het groot Speenkruid. Ik gaf hem buikopenende middelen tot afleiding: doch niets voldeedt de verwagting. Wanhopende, eindelyk, den Lyder te zullen helpen, gaf Ik hem iet om zich mede te verbinden, en zag niet meer naar hem om. Na eenige dagen kwam de moeder my zeggen, dat het been van haaren zoon in een erbarmlyken ſtaat, en de geheele zweer vol wormen ware. Ik ried haar de zweer wel uit te wasſchen met een ſterk afkookzel van Alst, en doeken daar in natgemaakt om het geheele been te ſlaan. De Heer *Beaulieu*, een voornaam man in de buurt, wiens menschlievendheid niet genoeg geroemd kan worden, nam hem by zich, en ontboodt my, om 'er alle mogelyke hulpe aan toe te brengen. Het geval kwam my zeer bezwaarlyk voor. Overtuigd dat de Kwik het kragtigſte ſneltmiddel is, welk wy in de konst hebben, meende Ik het middel van VAN SWIETEN te moeten beproeven. Ik beſprak den Heer *Beaulieu*, die den Lyder van zynen tafel verzorgde, dat hy zelf hem het middel zou geeven, om dat Ik het aan geen min voorzichtigen durfde vertrouwen. Ik begon dan door den Lyder te purgeeren met *Jalappe*, *Mercurius dulcis* en *Diagridium*. Ik liet met groote omzichtigheid twaalf greinen bytend Sublimaat ſmelten, in agt en veertig lepelen vol goeden brandewyn. Agt dagen lang liet Ik 'er eene lepelvol 's morgens nugter van gebruiken met een glas ligte trekzel van Hypericum. Ziende dat myn middel den Lyder geen het minſte ongemak verwekte, werd Ik vrymoediger. Ik deed hem twee lepelenvol gebruiken, één 's morgens en één te vier uuren 's namiddags: en vervolgens drie lepelen vol op een dag. Na verloop van drie weeken zag men het been van tyd te tyd beter worden: de zwelling verdween; de etter werdt wit, van behoorlyke dikte, en zonder kwaaden reuk. De randen van de zweer, hard en vereeld, werden zagt: de opening ſloot. In twee en een halve maand kreeg het been zyn natuurlyken ſtaat weder. De Lyder behieldt goeden eetlust, geduurende de geheele geneezing; hy werdt verſcheide maalen gepurgeerd: en na verloop van een jaar genoot hy een volmaakte gezondheid.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE FRET.

(Volgens de BUFFON)

DE *Fret* draagt in 't Latyn de naamen van *Viverra*, *Furo* en *Furunculus*, in 't Fransch dien van *Furet*; de Spanjaarden noemen dit Dier *Huron* en *Furam*; de Duitschers *Frett*, *Frettel*, *Furette*, en de Poolen *Laska*.

Eenige Schryvers hebben getwyfeld of de *Fret* en de *Bontzem* Dieren van onderscheide soort waren; deeze twyfeling is misschien gegrond op de gelykvormigheid eeniger *Fretten* met de *Bontzems* in kleur van vagt; maar de *Bontzem*, een inboorling van gemaatigde Lugtstreeken, is een wild Dier gelyk de *Foyna*; en de *Fret*, uit heete Lugtstreeken afkomstig, kan in *Engeland*, *Frankryk* en *Holland* alleen als een Huisdier leeven. Het is de *Bontzem* niet, maar de *Fret*, die men gebruikt om Konynen te vangen; zy laat zich ligter temmen; en, schoon zy zo wel als de *Bontzem* een sterken en onaangenaamen reuk heeft, dient tot een uitmaakend bewys van het verschil in soort, dat zy niet met elkander paaren; ook zyn ze in eenige weezenlyke kenmerken van elkander onderscheiden. Het lyf van de *Fret* is langer en dunner, de kop smaller en de snoet spitser, zy heeft vyftien ribben, daar de *Bontzem*, de *Foyna* en de *Marter* 'er slegts veertien hebben, ook heeft zy een been meer in de Borstbeenderen. De *Fret* bezit ook de bekwaamheid niet om de kost te zoeken, en moet in huis gevoed worden, ten minsten in deeze Gewesten: zy maakt geen verblyfplaats in 't land of in de bosschen; en de *Fretten*, die verlooren worden in de Konynenholen, en niet wederkeeren, hebben nooit in de velden of wouden vermenigvuldigd; zeer waarschynlyk komen zy 's Winters om. De *Fretten* veranderen ook in kleur van vagt, even als andere Huisdieren, en zyn zo veelvuldig in heete Landen, als de *Bontzems* daar schaars voorkomen.

Het Wyfje van deeze soort is zeer veel kleinder dan het Mannetje. Ritzig zynde loopt zy het Mannetje zeer sterk agter na, en het gaat vast dat zy sterft, wanneer zy het niet vinde om haaren lust te boeten; men draagt dierhalven zorg om ze nooit van elkander te scheiden. Zy worden doorgaans in hokjes gehouden, waarin men

een

een leger van Hennip of vlas toeſtelt. Zy ſlaapen meest altoos; doch deeze geduurige ſlaap ſchynt haar van weinig dienst te weezen: want zo ras zy wakker worden moeten zy weder eeten. Men voedt ze met zemels, brood, melk en dergelyke ſpyzen. Zy werpen tweemaal 's Jaars. De Wyfjes draagen zes weeken, eenige verſlinden de jongen zo ras ze ter Wereld gebragt zyn, en worden weder ritzig, en werpen dan drie keeren, doorgaans vyf of zes, zomtyds zeven of acht, en ook wel negen jongen.

Dit Diertje is natuurlyk en doodvyand van de *Konynen*. Wanneer een doode *Konyn* aan een jonge *Fret* wordt voorgeworpen, zal deeze, ſchoon nooit voorheen een *Konyn* gezien hebbende, daar op verwoed aanvallen en 'er in byten; leeft dezelve, zy vat dien by den nek en neus, en zuigt 'er het bloed uit. De *Fretten* worden gemuilband wanneer men ze in de Konyneholen laat, om het doodbyten te beletten; door dit middel doen zy alleen de *Konynen* de holen verlaaten, die dan in de rondsom geſpanne netten loopen en vast raaken. Indien men de *Fretten* ongemuilband in de Konyneholen laat gaan, ſtelt men zich in gevaar van ze te verliezen; vermids zy, het bloed der *Konynen* uitgezoogen hebbende, in ſlaap vallen. Het rooken in de gaten is geen middel dat vast gaat om de *Fretten* weder voor den dag te doen komen: dewyl 'er dikwyls verſcheide openingen zyn, die den rook uitlaaten; en het eene hol dikwyls met een ander gemeenſchap heeft, werwaards de *Fretten* de vlugt neemen als de rook hun lastig valt. Desgelyks is de *Fret* wel geſchikt om *Rotten* te vangen, en de Kinderen bedienen 'er zich zomtyds van om de Vogelnesten te berooven; daar zy gemaklyk in de gaten der boomen en muuren klauteren om ze op te zoeken.

Naar 't getuigenis van STRABO werden de *Fretten* uit *Afrika* en *Spanje* overgebragt; en dit ſchynt niet ongegrond; naardemaal *Spanje* de eigen lugtſtreek is voor de *Konynen* en het Land, waar in zy eertyds het menigvuldigst voorkwamen. Wy mogen, derhalven, denken, dat de *Fretten*, om het getal der *Konynen* te verminderen, die mogelyk te veelvuldig en tot overlast geworden waren, derwaards gevoerd zyn om 'er een voordeelige Jagt mede te maaken; terwyl zy, door het vermenigvuldigen der *Bontzemi*, niets meer zouden gedaan hebben dan de *Konynen*, zonder eenig voordeel, te verdelgen, en dat geſlacht mogelyk meer te verwoesten dan zy begeerden.

Hoewel de *Fret* zich ligtlyk laat temmen, en vry leerzaam

zaam is, blyft dezelve altoos van eenen oploopenden *aart*. Altyd ſtinkt dit Diertje, doch ſterkst wanneer het ritzig of verſtoord is. De oogen ſtaan vlug en leevendig, alle de beweegingen zyn vaardig en rad, en daar benevens heeft het zo veel kragts, dat het in weinig tyds zich meester maake van een *Konyn*, wel viermaal grooter dan 't zelve.

Niettegenſtaande het gezag der Uitleggeren en Verklaarderen, twyfelen wy of de *Fret* de *Ictis* der *Grieken* zy. De *Ictis*, zegt ARISTOTELES, is eene ſoort van *Wilde Wezel*; kleinder dan de kleine *Maltheſer Hond*; maar gelykt de *Wezel* van vagt, geſtalte en witheid aan 't onderlyf; ook komt zyne leevenswyze en ſlimheid daar mede overeen; wordt ligt getemd; doet groote ſchade aan de Bykorven, zeer op honig geſteld zynde; dezelve maakt jagt op het Gevogelte, en het teellid is beenig als dat van een *Kater* (*). —— In de eerſte plaats blykt het duidelyk, dat 'er eene tegenſtrydigheid of iets verkeerd verſtaan is in het zeggen, dat de *Ictis* eene ſoort van *wilde Wezel* zou zyn, die zich gemaklyk laat temmen; dewyl de *gemeene Wezel*, welke de minst wilde van deeze twee is, noit eigenlyk getemd wordt. —— Ten tweede, de *Fret*, ſchoon grooter dan de *Wezel*, kan niet wel vergeleeken worden met het klein *Maltheſer Hondje*, by 't welk dezelve in dikheid niet haalt. —— Ten derden, het blykt niet dat de *Fret* de leevenswyze en ſlimheid van den *Wezel* heeft. —— En eindelyk is het zeker dat dezelve geen kwaad doet aan de Bykorven, geenzins op Honig geſteld zynde.

De Heer DE BUFFON door eenen Brief den Heer LE ROY, Opzigter van 's Konings Jagt, verzogt hebbende om onderrigting, wegens deeze laatstgemelde byzonderheid, kreeg tot antwoord; „ Myn Heer gy kunt verzekerd zyn; dat de *Fretten* weezenlyk geen ſmaak in Honig vinden, maar door honger alleen gedwongen kunnen worden om 'er van te eeten: wy hebben 'er eenige vier dagen lang gevoed met brood gedoopt in honigwater; zy eeten 'er van, en zelf de twee laatſte dagen vry veel; maar 't is zeker dat de zwakſte merkelyk begon af te neemen. De Heer DE BUFFON erkent dat dit de eerſte reize niet is, dat de Heer LE ROY, even uitmuntend door zyn oordeel als door zyne zugt tot de Weetenſchappen, hem ſtukken van meer of min gewigt aan de hand hadt gegeeven, van welke hy zich bediend hadt in zyne *Natuurlyke Hiſtorie*. Zelve geen *Fret*-

(*) ARISTOTELES *Hiſt. Animal.* Lib. IX. Cap. VI.

Fretten hebbende, ſtelde hy de proeven te werk op een *Hermelyn*, door aan 't zelve niets anders dan Honig te eeten en Melk te drinken te geeven; maar dezelve ſtierf binnen weinig dagen; zo dat noch de *Hermelyn* noch de *Fret* greetig op Honig geſteld zyn, gelyk de *Ictis* der Ouden: en 't is waarſchynlyk dat het woord *Ictis* niets meer betekent dan een algemeene Geſlachtnaam, of indien het eene byzondere ſoort aanduidt, zal het veel eer de *Bontzem* of de *Foyna* bedoelen, die met de daad de listigheid van den *Wezel* hebben, desgelyks in de Bykorven kruipen, en gaarne Honig lusten.

GEDAGTEN OVER DE HUISHOUDING EN STAATKUNDE DER BYEN.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 306.)

DE *Werkbyen* hebben geene Sexe; zy worden niet bevrugt. Hoe kan men dan ſtellen dat zy, voor de Jongen haarer *Koninginne*, net dezelfde Liefde hebben, als de Wyfjes van andere Dieren voor haare Jongen betoonen? Zy gaan, egter, even eens te werke als die doen in dezelfde omſtandigheden. Indien, derhalven, de Natuur, door aangenaame aandoeningen, welke de Jongen in de Moeders verwekken of door de dienſten, welke zy haar doen, de Moeder aan haar kroost heeft weeten te verbinden, is het zeer waarſchynlyk, dat zy bykans het zelfde aanwendt, ten opzigte van de *Werkbyen*, en voor dezelve, in de Jongen, eene verborgene oorzaak van ſtreelende gewaarwordingen gelegd heeft, die haar aan dezelve verbindt, en bepaalt om in de Celletjes, die tot wiegen dienen van een volgend geſlacht, dat vogt uit te ſtorten, waar door het Broed gevoed wordt.

Wy hebben gezien, dat, wanneer men in eenen Korf meer dan eene *Koningin* ſtelt, 'er altoos maar één is die het Ryksbewind behoudt; de overige worden om hals gebragt. Men weet nog niet of de wettige *Koningin* altoos op den Throon blyve, noch ook hoe, en door wien de overtollige *Koninginnen* van kant geholpen worden. 't Is niet waarſchynlyk, dat de *Werkbyen* deezen wreeden last op zich neemen; zy toonen aan vreemde *Koninginnen* dezelfde eerbewyzen als aan haare wettige Heerſcheresſe. Maar de *Koninginnen* zyn gewapend met een ſterken Angel,

en men kan niet nagaan, van welken dienst haar dit beschadigend wapentuig zou weezen, indien zy 'er geen gebruik van maakten om den Throon te verdeedigen, of te bemagtigen.

Wat hier van ook moge weezen; men begrypt klaar genoeg, waarom het in dier voege beschikt zy, dat 'er in elken Korf noit meer dan ééne *Koningin* is. Een Zwarm, hoe talryk ze ook zy, is doorgaans niet te groot voor eene enkelde *Moederbye*, zy kan in één jaar zeer wel vyftig duizend Eitjes leggen. Men moet voor die Eitjes een evenredig getal van Celletjes hebben, en ze worden alle niet gebruikt om Jongen te huisvesten. Dus gebeurt het wel, dat, wanneer een Zwarm zwak is, de *Moederby* zich genoodzaakt vindt om drie, vier, ja vyf Eitjes in het zelfde Celletje te leggen, en vermids 'er in elk maar voor één plaats is, worden de overtollige altoos opgeofferd, en dit is een verlies voor de Maatschappy.

Zeker zyn het de *Werkbyen*, die de *Mannetjes* van kant helpen, wanneer zy onnut worden voor het Gemeenebest. Maar weeten de *Werkbyen* dat 'er hongersnood ontstaan zou indien men dit gedeelte des Volks in 't leeven liet? 't Is meer dan waarschynlyk, dat haare kundigheden zich zo verre niet uitstrekken. Genoeg ter oplossinge hier van is het te onderstellen, dat 'er een tyd komt, in welken de *Mannetjes* op de Zintuigen der *Werkbyen*, een indruk maaken, die hun in haat doet ontbranden, en aanzet om ze af te maaken.

Zo lang het Jaarsaisoen gunstig is ter inzamelinge van Honig en Wasch, laaten de *Werkbyen* geenzins na om voorraad op te doen, en daar mede de Verzamelplaatzen op te vullen. Dit geschiedt niet: dewyl zy van verre vooruit zien, dat 'er een tyd te komen staat, in welken het hun onmogelyk zal weezen die inzamelingen te doen. Hy die zulk een vooruitzigt aan de *Byen* toeschreef, zou weinig Philosophisch moeten denken. Weezens, die niets anders dan enkele gewaarwordingen bezitten, en niet meer kunnen hebben, zouden die over het toekomende oordeelen? Alles is zo wel geschikt, dat de *Byen* voorzien zyn, zonder gedagt te hebben, of te hebben kunnen denken, om voorraad op te leggen. Zy zyn geleerd Honig en Wasch te verzamelen, zy houden zich daar mede bezig zo lang het weer zulks gehenge, en als de Winter komt zyn de Raaten met Honig en Wasch vervuld.

De Raaten waarin eene zo heerlyke wiskunde doorstraalt

zou-

zouden die het werk van wiskundige Insecten weezen? Wie ziet niet dat hoe wiskunstiger het werk hier is, het te minder wiskunde in den Werker veronderstelt. Het loopt elk in 't oog, dat de Wiskunstenaar de OORZAAK van 't Insect is. Deeze voert, door eene soort van Werktuigkunde, een werk uit, waar van KONINGS en CRAMERS met verbaasdheid de wondere evenredigheden van narekenen, en waar van zy het geheim niet kunnen ontdekken. Het Verstand, 't geen volmaakt de schikking van het lichaam der *Bye* kende, zou, ongetwyfeld, daar in het kleine Werktuig zien, 't welk die zo regelmaatige en naar de huishouding regelmaatige Celletjes zamenstelt. Het zou over de uitwerkzels, welke zodanig een Werktuig moest voortbrengen, oordeelen, even als een Werktuigkundige oordeelt, over die van een Getouw, of eenig ander Werktuig. Indien wy, volgens deezen zo beslissenden regel, oordeelen over de andere werkzaamheden der *Byen*, zouden wy dan denken, dat zy min werktuiglyk waren? Zouden wy dan niet staande houden dat de *Byen*, zo wel als andere Dieren, loutere Werktuigen zyn. Eene Ziel huist 'er waarschynlyk in het werktuig, deeze gevoelt de beweegingen; deeze schept 'er genoegen in, zy ontvangt, door het werktuig, aangenaame of onaangenaame aandoeningen, en 't is deeze *Gevoeligheid*, welke tot het groot en eenig beweegrad strekt van het Dier. —— Dit eenig voorbeeld zou genoegzaam zyn, om elk verstandig Leezer te doen bemerken, hoe zeer wy ons bedriegen, wanneer wy zo mildlyk aan de Dieren onze wyze van denken, redenkavelen en bykans ons verstand, toekennen. Men heeft, om des overtuigd te worden, slegts op de zamenstelling van de Raaten der *Honigbyen*, die denkbeelden van redeneering, welke wy zo weinig beraaden en onbedagt aanneemen om de Dieren te verheffen, toe te passen, en wy zullen eensslags de *Byen* in de verheevenste Wiskunstenaars veranderd zien; desgelyks zullen zy dan de Kruidkunde verstaan: want zy kennen zeer wel, en mogelyk beter dan wy, de deelen die het onderscheid van Sexe in de Planten uitmaaken.

Niettegenstaande alle de oplettenheid door de grootste Waarneemers op de *Byen* in 't werk gesteld, blyven 'er nog zeer veele stukken over, die nog niet ontdekt zyn. Boven al moest men een middel uitvinden, om haar van nader by te verspieden, wanneer zy bezig zyn met het toestellen der kleine ruitjes, welke den grondslag der Celletjes uitmaaken, en het verborgenst gedeelte huns arbeids. Door her-

herhaalde en nauwkeurig gedaane waarneemingen zal men, in 't einde, de byzonderheden ontdekken, die het geheim der Werktuigkunde, waar van ik geſprooken heb, zullen ontſluiten. De *Byen* zyn altoos in zo groot eene menigte by elkander, wanneer zy eenen aanvang maaken van het toeſtellen eener Honigraate, dat het bykans ondoenlyk is hun arbeid te ontdekken. Veel zou het helpen als men het zo ver kon brengen, dat men maar een klein aantal deedt werken. De Waarneemer weet het ſtuk van alle kanten te bezien, middelen te verzinnen, de hinderpaalen weg te neemen, nieuwe lesſen te haalen, en nieuwe inzigten van zaaken te verkrygen. De Natuurlyke Historie ſchynt die Weetenſchap te weezen, welke de ſchranderheid van den Geest het meest volmaakt.

Laaten wy, ten beſluite, opmerken, de zonderlingheid der middelen, welke de MAAKER der Natuure verkoozen heeft, om het Geſlacht der *Byen* in ſtand te houden. Hier hebben wy drie ſoorten van Diertjes, die men zou zeggen dat drie onderſcheidene Rangen uitmaakten. De Moeders, bykans over al zo belast met de zorge voor haare Jongen, doen hier niets dan het leggen der Eitjes. De andere Moeders, de Voedſters, kweeken ze op, en draagen 'er die zorge voor, als of ze haar eigen Kroost waren. Niet alleen paſſen ze op, bezorgen ze voedzel en beſchermen dezelve; maar zy ſtellen ook de Nesten zamen, in welke zy moeten opgebragt worden, en de zamenſtelling dier Nesten is zo kunſtig, de plaats en de bouwſtoffe zo wel te raade gehouden, dat de hoogſte Wiskunde alleen in ſtaat is, om dit alles eenigzins na te gaan, en het keurige daar van te ontdekken.

GEDAGTEN OVER DE VOORTTEELING DER PLANT- OF BOOMLUIZEN.

„ BY gelegenheid van de nieuwe waarneeming, wegens de Voortteeling der *Byen*, door den Heer BONNET aan de Schryvers van het *Journal des Sçavans* medegedeeld, en van ons overgenomen, hebben wy beloofd onze Leezers die ſtukken uit zyne *Contemplation de la Nature*, op welke hy zich beroept, en verder heen wyst, in ons *Mengelwerk* te plaatzen; benevens dat de *Byen* betreft, zo even medegedeeld, moeten wy dus nog voegen, wat hy van de *Voort-*

tee-

teeling der Plant- of *Boomluizen*, in het gedagte Werkje, heeft te boek geſlaagen".

Gy hebt honderdmaalen gezien die kleine Vliegjes welke zich, in grooten getale, aan de uiterſte Takjes en op de Bladen der Planten vertoonen, en dezelve op allerlei wyzen omringen. Dit zyn de *Plant-* of *Boomluizen*, welker ſoorten bykans zo talryk zyn, als de ſoorten van Planten in het Ryk der Gewaſſen, en waar van de byzonderheden zich vermenigvuldigen, naar gelange men ze met meer aandagts en opmerkings beſchouwd heeft.

Zy brengen leevende Jongen ter wereld. Men kan gereedlyk haare bevalling waarneemen, men heeft 'er alleen goede oogen en een weinig geduld toe noodig. Zie een Jong by de geboorte te krygen; ſluit het terſtond op in eene volſtrekte eenzaamheid, en om u te beter van den maagdom uwer gevangene te verzekeren, zo draag alle mogelyke voorzorge, hou nauwkeuriger wagt dan een *Argus* in het Verdichtzel. Wanneer de kleine eenzaame zekere grootte bereikt heeft, zal zy beginnen te baaren, en naa eenige dagen zult gy haar omringd zien van een talryk Gezin.

Stel op een der Diertjes van dit Gezin dezelfde proeve te werk: de nieuwe Heremiet, zal even eens vermenigvuldigen; en dit tweede Geſlacht, in eenzaamheid groot geworden, zal niet min vrugtbaar zyn dan het eerſte. Herhaal de proeve van Geſlacht tot Geſlacht; en laat geene voorbehoedzels en zorge om de paaring te beletten agter wege. Zet het voort, indien gy zo veel geduld hebt, tot het Negende Geſlacht, en zy alle zullen u vrugtbaare Maagden opleveren.

Naa deeze zo beſlisſende en zo menigvoud herhaalde waarneemingen, zult gy veellicht denken, dat 'er geen onderſcheid van Sexe in de *Plant-* of *Boomluizen* plaats hebbe. Van welk een dienst zou dus eene onderſcheiding weezen by een klein Volk, onder 't welk ieder Diertje ſteeds op zich zelven genoeg is om het Geſlacht voort te zetten? De Natuurlyke Historie is de beste Redenkunst; dewyl zy ons, op de beste wyze, leeraart ons oordeel op te ſchorten. De *Plantluizen* zyn weezenlyk onderſcheiden in Sexe; men heeft onder hun Mannetjes en Wyfjes, en hunne Minnehandel is zo onbetwistbaar als eenig ding ter wereld (*). Ik twyfel zelfs of 'er in de geheele Natuur wel driftiger Mannetjes gevonden worden.

Welk

(*) [De oplettende DE GEER heeft dezelve nauwkeurig waargenomen,

Welk nut doet dan de Paaring by zodanige Insecten, die, zonder dit hulpmiddel, vermenigvuldigen? Waar toe kan een weezenlyk onderscheid van Sexe dienen by volkomen *Androgynen*, die Man en Wyf teffens zyn? —— De opheldering van dit stuk leidt ons tot eene andere groote byzonheid, ons door die kleine Diertjes opgeleverd. Geduurende

men, en beschryft ze in deezer voege. „ Onder myne *Boomluizen* nam ik 'er eene waar, die vry klein was, loopende gins en weder langs de bladeren en den tak van een Pruimboom. Ik bespeurde dat hy stand hieldt, zo menigmaal hem een *Ongewiekte Boomluis* voorkwam, hier op nam ik het vergrootglas in de hand, om te ontdekken wat hy uitvoerde. Zo ras hy een *Boomluis* zonder wieken aantrof, klom hy op haar lichaam, en maakte veel beweegingen met zyn Buik, krommende dien over het bovenste van de *Ongewiekte Boomluis* heen, en met het agter einde van zyn lichaam het agterste van de andere betastende; met één woord hy maakte alle beweegingen eigen aan een Insect dat met een Wysje paaren wil; en ik kon, van dien tyd af, niet twyfelen of het moest een Mannetje weezen. Hy kwam, nogthans, zo ver niet van zich aan het Wysje te koppelen: hy verliet haar om een ander op te zoeken, dat gevonden hebbende, herhaalde hy dezelfde beweegingen, en deedt alles wat in zyn vermogen was, om 'er mede te paaren, doch wederom te vergeefsch; met een derde slaagde het niet gelukkiger: maar eindelyk ontmoette hy een vierde Wysje, dat waarschynlyk beter geschikt was om de minnekoozeryen van het Mannetje te ontvangen: en hy koppelde zich daar mede door eene weezenlyke paaring. Op den rug van dit Wysje geklommen zynde, zogt hy met zyn Agterste dat van het Wysje, hy kromde zyn Buik daar over heen, en vereenigde 'er zich mede onder het end van het Agterste van het Wysje. Hier op bleef hy terstond in rust, en hieldt zich ruim een vierde gedeelte van een uur in dezelfde plaatzing. In 't einde liet hy het Wysje los; doch op eene zonderlinge wyze: want eerst liep hy voorwaards over den Kop van het Wysje heen, en, vermids hy nog vast met haar agterste was vereenigd, ligtte hy, in 't loopen, den Buik van het Wysje om hoog, en deedt het bykans geheel ombuitelen; maar het hieldt stand, zettende zich met de voorpooten schrap tegen het blad, tot dat zy eindelyk van elkander gescheiden werden. Op dat oogenblik zag ik duidelyk het byzonder deel van het Mannetje, 't welk tot deszelfs Agterste uithing, hebbende de gedaante van een klein doorschynend blaasje, onregelmaatig van figuur: welk deel in 't kort weder binnen het lichaam werd ingetrokken. Alles, wat ik hier verhaal, heb ik met eigen Oogen en zeer duidelyk gezien; en dus eene volkomene Paaring der *Plantluizen*, waar aan geen twyfel valt, waargenomen. *Mem. de Mathem. & Physique*, Tom. II. p. 469.]

de het geheele Zomerſaizoen zyn ze *Leevendbaarende*, en brengen leevende Jongen te voorſchyn. Omtrent het midden van den Herfst worden zy *Eijerleggende*, en leggen allen Eitjes (*) die met het Voorjaar uitkomen. De Mannetjes beginnen zich juist te vertoonen op dien tyd, als de Wyfjes beginnen met het leggen der Eitjes. Daar is, derhalven, eene verborgene overeenkomst tusſchen de verſchyning der Mannetjes en het eijerleggen der Wyfjes (†). Altoos vindt men in de lichaamen der Wyfjes Eitjes en Jongen, meer of min gereed om te voorſchyn te komen. In 't ſchoonſte Jaargetyde verlaaten zy 's Moeders lichaam, en beſchouwen leevende het daglicht. De Planten verſchaffen hun een eigenaartig en geſchikt voedzel, 't welk zy niet verzuimen te gebruiken, door middel van een Tromp, die zeer dun en zomtyds zeer lang is. Op het aannaderen der koude, kunnen de Jongen zich in 's Moeders lichaam niet genoeg ontwikkelen om leevend ter wereld te komen, zy blyven in de Eitjes opgeſlooten, en wel geduurende den geheelen Winter. Traden zy in dat ſaizoen te voorſchyn, door mangel aan voedzel zouden zy ſchie-

(*) [Omtrent dit Eijerleggen tekent de Heer DE GEER, te gemelder plaatze, aan, dat zy het doen in de maand September, wanneer zy de takken van den Boom al kuijerende langs loopen, om een geſchikt plaatsje daar toe uit te zoeken. Menigmaal leggen zy de Eitjes op den tak zelf; doch zy verkiezen, boven al, de kleine holligheden, welken de botten of knoppen maaken, en daar is het dat zy dezelve, het een voor het ander naa, nederleggen, ja dikwyls het een op 't ander; zy ſtapelen ze, om zo te ſpreeken, op een. De kleur deezer Eitjes is, wanneer zy zo even uit het lichaam van het Inſect gekomen zyn, donker groen; doch naderhand worden zy een weinig blauwagtig zwart: zy zyn zeer klein, omtrent van gedaante als een Hoender-ei, maar langwerpiger. De *Plantluis* bedekt ze met eene witte katoenagtige ſtoffe, welke zy onder aan de zyden van den buik heeft, en door my aan eenige *Plantluizen* is waargenomen. Ik heb het lichaam van eenige *Luizen* van den Pruimboom geopend, en 'er Eitjes uitgehaald te eenemaal gelykende naar die, welke men op de takken vindt.]

(†) [Ten deezen opzigte merkt de Heer DE GEER op. „ De Paaring der *Plantluizen* geſchiedt ſlegts éénmaal in 't Jaar, in den Herfst, en zy is genoegzaam om de Wyfjes verſcheide Teelten vrugtbaar te maaken, zonder dat zy op nieuw behoeven te paaren; het Wyfje geeft de vrugtbaarheid, welke zy van de vermenging met het Mannetje ontvangen heeft, over, of deelt ze mede aa[illegible]haare Dogter, Klein Dogter, Agter-klein-dogter, en zo vervolgens.]

ſchielyk omkomen. De ontwikkeling hangt ten laatſten af van de voeding; de *Boomluizen*, die leevend gebooren worden, zyn in de lyfmoeder meer ontwikkeld dan die in Eitjes opgeſlooten gelegd worden. De eerstgemelden hebben, derhalven, in de lyfmoeder een voedzel genooten, 't welk de laatstgenoemden daar niet konden ontvangen. Dit voedzel was genoegzaam om eene volkomene ontwikkeling der Zaaden uit te werken. Zou dan de Paaring niet voornaamlyk kunnen ſtrekken om het gebrek aan dit voedzel te vergoeden, en de Zaaden, die niet moeten uitbotten dan naa dat ze uit 's Moeders lichaam zyn voortgekomen? Het Manlyk zaadvogt is een voedend vogt.

Men zou de waarheid van deeze giſſing kunnen ontdekken, door *Plantluizen*, die Eitjes moeten leggen, afzonderlyk op te kweeken. 'Er blyven, dan, niettegenſtaande de groote menigte van Proeven op de *Boomluizen* te werk geſteld, nog zeer keurige over, om genomen te worden. Hoe zeer verdienen deeze kleine *Inſecten* eene nauwlettende opmerkzaamheid, eene vlytige beoefening! Het zal altoos waarheid blyven, dat de kleinſte voorwerpen, die de Natuur ons aanbiedt, onuitputlyk zyn.

Ik heb van eenige Soorten van *Inſecten* geſprooken, by welke de Mannetjes gevleugeld en de Wyfjes ongevleugeld zyn. Men ontdekt dit zonderling verſchynzel ook onder de *Plantluizen*; doch zy leveren ons, ten deezen opzigte, nog meer byzonders op. Men heeft onder hun gewiekte Mannetjes, en Mannetjes die altoos ongewiekt blyven. Desgelyks treft men gewiekte Wyfjes aan, en zodanige, die noit wieken krygen (*). Dit is het niet alles; de Mannetjes, en boven al de Ongevleugelde zyn zo klein in vergelyking van de Wyfjes, dat men ze als een Vlieg op een Vrugt op de Wyfjes ziet loopen. In deezer voege heeft de Natuur een menigte van zonderlinge verſchynzels in deeze Diertjes zamen gepaard.

(*) [De Heer DE REAUMUR ſchryft in eenen Brief, den 8 Jan. 1748 den Heer DE GEER toegezonden. „ Ik heb in 't jongſtleden Najaar waargenomen; dat 'er onder de *Plantluizen* Mannetjes zonder Wieken zyn: op die van den Appelboom kwam ik tot deeze ontdekking. Meer dan eens heb ik Mannetjes zonder wieken met Wyfjes, die ook geen Wieken hadden, zien paaren. Onder de *Luizen* van den Pruimboom, nogthans, heb ik gewiekte Mannetjes gevonden. Daar zyn dan Wyfjes *Plantluizen* met Wieken en zonder Wieken, zo wel als gewiekte en ongewiekte Mannetjes.]

BERIGT VAN DE ZEDEN EN GEWOONTEN DER RUSSEN.

(Getrokken uit *Abbé d'*AUTEROCHE's *Voyage en Siberie.*)

BYkans geheel *Rusland* door zyn de Mannen kloek, rustig en welgemaakt, zeer gesteld op de Vrouwen en den Drank. Dewyl zy slaaven zyn van een willekeurig Vorst, oefenen zy het zelfde volstrekte gezag over hunne minderen en dienstknegten, met te grooter strengheid.

De Vrouwen zyn, in 't algemeen, bevallig, schoon van vel, aangenaam van houding, zwart van oogen, die meest al kwynend staan en nedergeslagen: want zy durven noit een Man vlak in 't aangezigt zien. Zy draagen geen Mutzen, maar gebruiken gekleurde Halsdoeken, welke zy zo kunstig door het hair vlegten, 't geen doorgaans zwart is en ongepoederd, dat deeze soort van hoofdcieraad haar een zeer behaagelyk voorkomen byzet. Jonge Dogters, getrouwde Vrouwen, en Dienstbooden gebruiken alle blanketzel, en 't gaat onder het gemeenste Volk ook in zwang.

——— Doorgaans zyn de Vrouwen welgemaakt tot haar achttiende of twintigste jaar; doch haare beenen en voeten worden altoos zeer zwaar en groot. De Natuur schynt, in dit opzigt, zorg gedraagen te hebben voor de dikte en zwaarte, welke zy doorgaans krygen, die wel sterke stempylaaren vereischt. De Baden, die zy tweemaal ter week gebruiken, brengen 't meest toe tot het bederf hunner gestalte, zy veroorzaaken zulk eene rekking en uitzetting in alle de deelen des lichaams, dat de schoonheid van de gestalte der Vrouwen geheel weg is, voor zy dertig jaaren bereikt hebben.

De Kleeding der Mannen is tegenwoordig zeer gelyk aan die meestal in *Europa* gebruikt wordt. Zommige Kooplieden, Rentmeesters der Edellieden, en het gemeene Volk zyn bykans de eenige die zich aan de oude kleeding houden, en nog gehegt blyven aan de gewoonte, om een langen baard te draagen.

De kleeding der Vrouwen, (het hoofdcieraad uitgezonderd,) verschilt van die in *Europa* gebruiklyk is, alleen in onze byzondere fatsoenen, van welke zy onkundig zyn; zy draagen veelal een loshangenden sak.

In *Rusland*, draagen de Boeren eene soort van Kamisool, en laaten dikwyls het hembd over den broek heen hangen. Over dit Kamisool hebben zy een py met een gordel. Zy

omwinden hunne beenen met laken van beneden af, met banden vastgemaakt. Hunne ſchoenen zyn doorgaans van hout. By het gemeene Volk in dit Land zyn de Baarden nog in zwang; als mede de Mutzen.

De *Ruſſiſche Boerinnen* draagen, binnenshuis zynde, over haare onderkleeden een rok, die hun tot op de hielen hangt en van vooren geknoopt is. Wanneer zy uitgaan ſlaan zy 'er een kleed om, en zomtyds een mantel. Haar hoofddekzel gelykt meest naar een hoed, en is doorgaans vercierd met linten en glazen kraalen. De jonge Dogters op 't Land kleeden zich op dezelfde wyze, uitgezonderd dat zy noit eenig hoofddekzel op, en alleen een band of lint om 't hoofd hebben.

Veel al zyn de Mannen en Vrouwen van eenig aanzien ryklyk gekleed. Zy krygen hunne ſtoffe en zyde van *Moskow*, en zomtyds van *China*; doch door gansch *Rusland* zyn beide de Sexen zeer onzindelyk, niettegenſtaande zy zich tweemaal ter week baaden. De Vrouwen verſchoonen maar zelden haar linnen, en hebben geen kennis aan die verſcheidenheid van huiskleederen, zo gemeen onder de Vrouwen van *Europa*, en dikwyls bevalliger en aanlokkelyker dan de rykſte pronkgewaaden: zo dat men maar zeldzaam gelegenheid hebbe om zich aan het *Toilet* eener Ruſſiſche Vrouwe te vervoegen.

In de huizen van lieden van den eerſten rang, bykans door geheel *Rusland* heen, is maar één Bedſtede voor den Man en Vrouw, en zomtyds een voor de Kinderen. Alle de andere Perſoonen des huizes liggen op banken of matten, welke zy op den grond ſpreiden, in verſchillende vertrekken. Voor de Bedſteeden hangen geen gordynen; in plaats van een geheel Bed, hebben de Man en de Vrouw elk zeven of acht hoofdkusſens, het een grooter dan 't ander, in de gedaante van twee pyramiden op een geſtapeld; dit Bed maakt niet zelden het voornaamſte ſtuk huisraad uit.

Door het grootſte gedeelte van *Rusland* zyn de Mannen zeer minneyverig omtrent hunne Vrouwen. Buiten de Stad *Moskow* vinden zy zich, egter, zelden met haar in gezelſchap, brengende het grootſte gedeelte van den dag met drinken door, en komen meestal dronken t'huis. De Vrouwen gaan zelden uit, zy leeven buiten de verkeering geſlooten, overgegeeven aan luiheid en ledigheid, de oorzaaken van het bederf haarer zeden.

Alhier is die Liefde, welke uit tedergevoeligheid voortkomt,

komt, en waar tegen de ſtrengſte deugd zich niet altoos kan beſchutten, geheel en al onbekend. Noit heeft hier een Minnaar het genoegen om de verlegenheid en wanorde zyner Minnaresſe te zien, terwyl zy poogt, doch niet in ſtaat is, om haare tederheid te bedekken. Dusdanige dingen ontmoet men nimmer in de grootſte gedeelten van *Rusland*, waar de beſchaafde Zeden van *Europa* nog niet zyn doorgedrongen. In deeze onbeſchaafde gewesten zyn de Mannen dwinglanden hunner Vrouwen, die zy aanmerken en behandelen als hunne Slavinnen, vorderende van haar de geringſte en laagſte dienſten. By het aangaan des Huwelyks zyn ze verpligt, den Man een hand vol roeden ſtaatlyk aan te bieden, de laarzen uit te trekken, ten teken van het oppergezag des Mans, en de onderwerping des Wyfs. —— Zich meer dan ergens elders op hunne meerderheid laatende voorſtaan, hebben zy de onregtmaatigſte Wetten vastgeſteld, die de ſchoonheid en tederheid der Sexe tot nog niet hebben kunnen verzagten. Wy hebben ons, derhalven, niet te verwonderen, dat men de kieschheid van gevoelens, welke ten kenteken ſtrekt van beſchaafder Volken, hier zo zeldzaam ontmoet. —— Wanneer iemand het op eene *Ruſſiſche Vrouwe* toelegt, is ſtoutheid dikwyls genoeg om zich van eenen gewenschten uitſlag te verzekeren; doch deeze gelegenheden heeft men niet dikwyls: dewyl men de Vrouwen nauwlyks immer ziet, dan wanneer haare Mannen 'er by zyn; en 't is zeer waarſchynlyk, dat dit niet voor de tweede keer zal gebeuren, als iemand eenigzins laat blyken, dat hy eene Vrouw met geen onverſchillig oog beſchouwt.

Zo lang de Vrouwen in eene ſoort van ſlaaverny blyven leeven, en niet deelen in de vermaaken der Zamenleevinge, zullen de Zeden van dit Volk noit beſchaafd worden. —— Doch, ſchoon de Mannen zeer ſtreng zyn omtrent hunne Vrouwen, betoonen zy zich zeer toegeeflyk jegens hunne Dogters. Zy denken, dat getrouwde Vrouwen alleen met haare Mannen te doen hebben; maar dat men aan de ongetrouwde meer vryheid mag vergunnen, ten einde haar dus gelegenheid gegeeven worde om aan een Man te geraaken. Zy weeten zich ook weldraa van die vryheid te bedienen, zonder de toeſtemming der Ouderen, of de plegtige verbintenis in de Kerk. Op den ouderdom van twaalf of dertien jaaren, zyn ze dikwyls niet vreemd of onkundig van de andere Sexe; dan zodanig is de onbeſtaanbaare handelwyze deezes Volks, dat zy verwagten,

dat hunne Dogters kuisch zullen weezen, terwyl ze haar zulk eene vryheid toestaan als hoogst noodig hadt, door eene goede opvoeding geregeld te worden. Zy geeven ook voor, met eene volkomene zekerheid te kunnen bepaalen, of hunne Dogters nog Maagd zyn, dit gaat af op de regterlyke uitspraak van eene ervaare Vrouw, die dit bepaalt, naa een onderzoek gedaan te hebben, 't welk men in andere Landen voor zeer ongevoegelyk zou houden.

Op den dag, ter Huwelyksplegtigheid geschikt, geeven de Ouders van de Bruid, naa dat het Paar in de Kerk getrouwd is, een pragtig avondmaal, op 't welke des Bruidegoms Gezin ook tegenwoordig is, benevens eenige Vrienden, en een Toveraar, geroepen om de betoveringen van andere Toveraars, die de voltrekking van het Huwelyk zouden kunnen verhinderen, te onttoveren. Het nieuw getrouwde Paar vergezeld van een Peter en Meter, wordt, voor het avondmaal, in de Slaapkamer gebragt. De Toveraar gaat voor, de Peter volgt, leidende de Bruid; de Bruidegom geeft de hand aan de Meter; de Speelnoot de zyne aan des Mans naaste vrouwlyke Bloedverwante, die een van de Regtbank uitmaakt, welke doorgaans uit drie of vier Vrouwen bestaat. Terwyl men dus na de Slaapkamer gaat, wordt alles gereed gemaakt tot de Bruiloft in het vertrek waar zich het gezelschap bevindt, 't welk alleen op de wederkomst van het getrouwde Paar wagt, om de vrolykheid aan te vangen; wel verzekerd zynde, dat de zaak ten voordeele der Bruid zal uitgeweezen worden.

Op de Slaapkamer is doorgaans niets anders dan een bed, meestentyds zeer net opgemaakt en zonder gordynen, de schilderyen door den Peter en de Meter aan de Nieuwgetrouwden geschonken, benevens eenige stoelen en eene tafel met vlesfen vol brandewyn en glazen, naast welke eene oude Matrone zit. — Het gevolg in het slaapvertrek gekomen zynde, geeft de Matrone de Bruid een schenkbord, waar op glazen met Brandewyn en andere sterke Dranken geplaatst zyn. De Bruid biedt het, daar op, eerst den Toveraar, en vervolgens het geheele gezelschap in 't ronde aan; de Toveraar stelt zyne Toverkunst te werk: de Bruid wordt dan uitgekleed, en houdt slegts een rokje aan en een borstrok, die beide gemaakt zyn voor deezen dag, aan den wellust gewyd. De Bruidegom wordt ook ontkleed en een nagtrok aangetrokken. Als dan kuscht de Bruid het geheele gezelschap, en biedt weder een glas Brandewyn aan: en wanneer elk dit tweede glas gedronken heeft,

heeft, begeeven zy zich na de voorkamer, laatende het getrouwde Paar alleen met de Matrone, die by de Huwelyksvoltrekking tegenwoordig is; hier by heeft zy het hoogst belang: dewyl zy eene belooning ontvangt, indien de Bruid voor Maagd erkend wordt, daar zy verpligt is, wanneer het tegendeel plaats heeft, uit een gebrooken glas te drinken, in 't midden van 't gezelschap, 't welk voor een allerschandelykst teken gehouden wordt.

Naa de voltrekking wordt de Regtbank der Vrouwen binnen geroepen, die de Bruid naakt uitkleeden, om te oordeelen of zy Maagd was. Onder andere proeven, te dier gelegenheid gevorderd, verlaat men zich meest op het bekyken van het linnen, en wanneer dit aan hunne wenschen beantwoordt, wordt het hembd in een doos gelegd, zy geeven aan de Bruid een schoon in stede, kleeden haar aan, daar op roepen zy den Toveraar, de Peter en de Speelnoot. De zegepraalende Matrone geeft het schenkbord weder aan de Bruid, die op nieuw aan dit gedeelte des gezelschaps een glas Brandewyn aanbiedt.

Hier op brengt men het getrouwde Paar weder in 't gezelschap. De doos, die het bewys van 's Bruids Maagdom behelst, wordt eerst ingebragt, en als dan kondigt de muzyk de zegepraal der Nieuwgetrouwden aan. Terwyl dit speelt toont men de tekens van de Maagdom der Bruid aan elk der gasten; en eenige dagen agter elkander wordt deeze doos by de buuren rond gedraagen. Wanneer het geheele gezelschap des voldaan is, danst de jonge Vrouw met haaren Egtgenoot voor eenige weinige minuuten, ieder schikt zich aan tafel, waar de meeste Mannen zich doorgaans dronken drinken.

Men heeft zeer weinig verkeering in *Rusland*, inzonderheid buiten *Moskow*. Ook is het niet mogelyk, dat 'er veel plaats hebbe onder een Staatsbestuur, waar geen Mensch die burgerlyke vryheid geniet, door welke de veiligheid van den Burger, in andere Landen, beschermd is. Eene wederzydsche vrees grypt stand, hier uit ontstaat wantrouwen, veinsery en bedrog. Vriendschap, dat gevoel 't welk zo veel toebrengt tot het geluk en genoegen des leevens, heeft men in *Rusland* noit gekend: deeze veronderstelt eene aandoenelykheid, welke twee Vrienden volstrekt vereenigt, en eene mededeeling van de gevoelens des harten, waar door zy hunne vermaaken en smerten te gader genieten.

Naardemaal de Mannen, buiten *Moskow*, maar weinig

agting hebben voor de Vrouwen, niet men ze niet in gezelschappen, schoon de gezelschappen zonder haar niets beduiden. Zy houden zich meest altoos in huis, waar zy haare verdrietige dagen zonder gezag, en zonder bezigheid, onder haare dienstboden doorbrengen. Zy vermaaken zich niet met leezen; want de meesten hebben 'er geen kennis aan. —— De Mannen zyn zo onkundig als de Vrouwen. —— Nu en dan heeft men in *Rusland* staatlyke bezoeken. De Bevelhebbers en Overheden geeven verscheide keeren in 't jaar groote gastmaalen. De Bloedverwanten komen ook zomtyds byeen, en houden het feest van hunnen Familie-Heilig; doch zelden laaten zy iemand buiten de Familie tot deeze Feesten toe. Op de groote bezoeken worden Mannen en Vrouwen beiden genood; doch zy zitten niet aan dezelfde tafel noch in dezelfde kamer. De Vrouw van den huize vertoont zich niet in het vertrek der Mannen voor dat zy gaan zitten om te eeten, zy brengt een groot schenkbord mede vol glazen met Brandewyn; welke zy, op eene zeer onderdanige wyze, aan alle de gasten aanbiedt, die zich niet verwaardigen haar eens aan te zien; de glazen worden haar weder gegeeven, waar op zy terstond vertrekt.

Eene groote menigte Volks is altoos op deeze Feesten tegenwoordig, tot welke Persoonen van allerlei rang genoodigd worden. Krygslieden, Geestlyken, Overheden en Kooplieden plaatst men allen aan dezelfde tafel; doch met dit onderscheid, dat op den rang strikter agt geslagen wordt dan aan eenig *Duitsch Hof*. Die tot den Kryg behooren, worden, naar hunne onderscheide waardigheden geschikt, en Lieden van andere beroepen desgelyks. Men slaat geen agt op de Geboorte.

Alle de schotels worden te gelyk opgedischt. Zy maaken hunne soup door het vleesch aan kleine brokjes in het nat te snyden. Zy hebben eenige Ragouts, welke geen Mensch, dan die 'er aan gewoon is, kan eeten. De tafel is doorgaans gedekt met verscheide pyramiden van gebraaden vleesch; de meeste bestaan uit verscheide soorten van Wildbraad, de overige uit ander vleesch. Chineesche gezuikerde en ingelegde lekkernyen worden tevens op tafel gebragt, ook eenige van de vrugten des lands toebereid.

Hunne wyze van aan tafel te zitten, en hunne tafelgewoonten komen zeer overeen met die in verscheide streeken van *Duitschland* plaats grypen; doch zy hebben alleen de belachlyke gedeelten daar van aangenomen, en dezelve

nog belachlyker gemaakt. Men zwygt over 't middagmaal volſtrekt ſtil, en die ſtilte wordt alleen, by wylen, afgebrooken door het drinken der gezondheden.

Zo ras zy aan tafel zitten ſchenkt elk zyn glas wyn in, en dan ſtaan zy allen op om elkanders gezondheid te drinken. Ieder gast drinkt men toe by zyn doop- en toenaam, en neemt een weinig wyns op elks gezondheid. — Ik ben op eenige deezer maaltyden geweest, waar zich meer dan zestig Perſoonen bevonden, allen elkander op denzelfden tyd toedrinkende. Hunne houdingen en de verwarring van onderſcheide klanken, deeden eene zonderlinge uitwerking. PIETER niet in ſtaat zynde om zich te doen hooren aan JACOB, hing over de tafel heen, en riep zo luid hy kon; te gelyk werd hy geſtoord door FRANÇOIS, die hem toeſchreeuwde, of door een ſtoot van PHILIP, die zich ter rechter en ſlinkerhand wendde, zonder te bemerken in welk een geſtalte PIETER was. Hier op werd het de beurt van PHILIP, zo als hy zyn glas aan zyn' mond zou zetten, gaf die naast hem zat, hem een ſtoot met de elleboog, en ſtoorde hem op dat allergewigtigst tydſtip. Vertooningen van deezen aart, met veelvuldige veranderingen, werden, bykans de geheele tafel over, herhaald, en de vermaaklykheid daar van vermeerderde door de blykbaare onverduldigheid van eenigen der gasten. Wat my betreft ik kon noit gelegenheid vinden om iemands gezondheid te drinken; maar hieldt myn hoofd in eene geſtadige beweeging, na de rechter en ſlinker zyde en voorwaards. Het wordt voor eene byzondere bekwaamheid gerekend, de gelegenheid om op ieders gezondheid zó recht van paſſe te drinken, dat men elk naar zyn rang drinkt zonder geſtoord te worden.

Wanneer het gezelſchap eenige minuuten geëeten heeft, drinkt men in 't ronde op de gezondheid des Keizers: dit geſchiedt op eene byzondere wyze. Een groot glas met een glazen dekzel wordt op tafel gezet voor een Perſoon van den hoogſten rang. Deeze ſtaat overeinde, gelyk ook die naast hem zit aan de rechte hand, aan dien geeft hy het dekzel over, en 'er wyn in ſchenkende drinkt hy op 's Keizers gezondheid, zich buigende voor 't geheele gezelſchap. Zo ras hy gedronken heeft, geeft hy het glas aan den naastzittenden over, die desgelyks het dekzel overreikt aan die naast hem zit. Het geheele gezelſchap drinkt op dezelfde wyze 's Keizers gezondheid, terwyl de ſpeellieden toepaſſelyke zangen aanheffen. — De gezondheden van de Prinſen en Prinçeſſen der Vorſtlyke Familie

worden dan in dezelfde orde gedronken, en men maakt middelerwyl wat meer voortgang met eeten. —— Hier op wenscht men alle de gasten gezondheid met een ander groot glas, 't welk zo zeer niet uitmunt als het andere, en met een korst brood overdekt is, dit gaat rond bykans op dezelfde wyze als het eerſte, uitgezonderd, dat wanneer men het dekzel aan den naastzittenden overgeeft, men 'er den Doop- en Toenaam van den Perſoon, wiens gezondheid gedronken wordt, byvoegt; deeze naamen moet men herhaalen, zich tegen hen buigende. Deeze gewoonte is vry lastig voor de Vreemdelingen; vermits de *Ruſſen* veel al drie of vier Doopnaamen hebben.

Eindelyk ſtaat het gezelſchap op van tafel, en begeeft zich in eene andere kamer. Ik meende in 't eerst, dat het Middagmaal gedaan was, en wy nu koffy zouden drinken; doch ſtondt zeer verwonderd op het gezigt van een tafel, gedekt met *Chineeſche lekkernyen*. Vier Knegts pasten het gezelſchap op met vlesſen vol Mee, Bier en verſcheide ſterke dranken van Brandewyn gemaakt. Anderen bragten ſchenkborden met glazen. Als dan gaat het gezelſchap weder aan 't drinken, en alle pligtpleeging neemt een einde. —— De *Ruſſen*, ſchoon gewoon aan deeze leevenswyze, kunnen maar zelden dit drinken naa den Maaltyd uitſtaan; dewyl die dranken niet alleen zeer ſterk zyn, maar het onophoudelyk voortgezet wordt tot den avond. Indien het gezelſchap verkiest te wandelen, worden hun de vlesſen en glazen na gedraagen; dit ziet men aan als tot een volmaakt onthaal behoorende.

Verſcheide Reizigers bevestigen, dat de Vrouwen zich niet minder dan de Mannen aan het buitenſpoorig drinken overgeeven; doch ik heb altoos het tegendeel gezien. De Vrouwen blyven, naa den maaltyd, in dezelfde kamer, met verdriet zitten, en dit kan onmogelyk anders weezen, waar dertig Vrouwen by elkander zyn, zonder één eenig Mansperſoon.

De *Ruſſen* zyn zeer geſteld op het ontvangen van bezoeken, en dit noemt men te gast gaan. Zo ras het gezelſchap binnen komt, verſchynt de Vrouw van den huize met haaren Egtgenoot, en kuscht ze allen voor den mond. Dit is dikwyls eene Vrouw van zeventig jaaren, die al waggelend aankomt treeden, met een beevend hoofd, en eenige verrotte brokken van tanden; doch, 't zy ze jong of oud, leelyk of ſchoon is, deeze plegtige groete is dezelfde, en het zou, wat 'er ook gebeure, voor een misdryf gehouden wor-

worden te dier gelegenheid, te lachen, of eenige jokkerny te laaten blyken. —— Wanneer deeze eerſte pligtpleeging voorby is, vertrekt de Vrouw van den huize; doch komt welhaast weder, en biedt een ſchenkbord met glazen vol ſterken drank aan. Elk ſtaat op, zy neemen een glas, drinken, eeten, en gaan dan heen. De Mannen houden zomtyds met elkander van tyd tot tyd eenig geſprek; doch de Vrouwen mengen zich niet in het onderhoud. —— Als 'er een Vreemdeling inkomt, verzoekt hy het gezelſchap ten zynen huize, 't welk altoos de noodiging aanneemt. Zy verlaaten hem niet voor dat zy ryklyk gedronken hebben, en gaan van daar by een ander hunner Kennisſen drinken. Dus brengen zy den geheelen naamiddag door met bezoeken, en de Mannen gaan doorgaans dronken na huis.

'Er is onder het ganſche Volk, van *Moskow* af tot *Tobolsky* toe, geen ander ſoort van gezellig vermaak; zy dansſen somtyds; doch dit valt zelden voor dan op Bruiloftsfeesten.

't Is omtrent vyftig jaaren geleden, dat de Vrouwen te *Moskow* en *Petersburg* het juk der ſlaavernye, 't welk haare Mannen haar op den halze gelegd hadden, hebben afgeſchud. Voor dien tyd leefden zy even eens, en werden op dezelfde wyze behandeld als de Vrouwen in andere gedeelten van *Rusland*. Zyn haare zeden door deeze verandering niet veel verbeterd, zulks moet toegeſchreeven worden aan de verregaande verdorvenheid, welke voorheen onder haar plaats greep. Door gansch *Rusland* in 't algemeen heeft een Man, die 'er wel uitziet, veel te verantwoorden.

Moskow ſcheen my, in veele opzigten, boven *Petersburg* geſteld te moeten worden. De Stad *Moskow*, niet meer dan twee honderd kleine mylen van *Petersburg* afliggende, zyn de Bevelhebbers te naby aan de Oppermogenheid om dwingelandisch te handelen; en de Inwoonders ver genoeg van den zetel des Rykbeſtuurs, om voor het Schavot te vreezen, wegens ligte misdryven (*). Men zoekt na vermaaken in *Moskow*, ter-

(*) De Heer MONTESQUIEU merkt aan, in het XII Hoofdſtuk zyns XIIden Boeks, waar in hy handelt over onvoegelyke en onbetaamelyke woorden, dat, in eene Verklaaringe der overledene Czarinne, tegen het Gezin van OLOGOROUSKI, in den Jaare 1740, een deezer Vorſten met den dood geſtraft is, om dat hy eenige onvoegelyke uitdrukkingen ten opzigte van de Perſoon der Czarinne zich hadt laaten ontvallen; en een ander dewyl hy haare wyze maatregels ten

terwyl de Inwoonders te *Petersburg* 'er nauwlyks van durven ſpreeken.

Het Gemeene Volk in *Rusland*, geen denkbeeld hebbende van vryheid, is veel min ongelukkig dan de Adel. Daarenboven begeeren zy maar weinig, en dit vermindert hunne behoeften. Zy weeten niet wat Yver en Koophandel is, boven al buiten *Moskow*. De *Ruſſen*, geen eigendom hebbende, zyn doorgaans onverſchillig omtrent alles wat hun ſtaat zou kunnen verbeteren. Zelfs de Edelen, die ſteeds in vreeze van ballingſchap en verbeurtverklaaring hunner goederen leeven, bevlytigen zich niet zo zeer om ze te verbeteren, als wel om middelen uit te vinden, om ſchielyk gereed geld in handen te krygen, tot voldoening hunner tegenwoordige luſten en begeerten.

Het Landvolk in *Rusland* leeft van zeer gering voedzel, en geeft zich dus gereed aan de luiheid over; in hunne Kachelkamers ſlyten zy hunne dagen, zich te buitengaande in 't genot van Vrouwen, en het drinken van Brandewyn, welken drank zy niet altoos magtig zyn te verzorgen. — Indien wy alleen over hun zouden oordeelen uit het vadzig leeven, 't welk zy leiden, zou men zich verbeelden dat zy maar weinig denkbeelden hadden; in tegendeel zyn ze listig, doortrapt, en grooter guiten dan eenig ander Volk. Ook betoonen zy groote behendigheid in het ſteelen. Zy bezitten dien moed niet, welke zommige Wysgeeren aan de Noordſche Volken hebben toegeſchreeven. De *Ruſſiſche* Boeren zyn daarentegen laaghartig, en bloode in den hoogſten graad.

Zy hebben geene beginzels van Zedelykheid; zy ſchroomen meer de Voorjaars-Vasten te verzuimen, dan hun Medemensch, inzonderheid als hy een Vreemdeling is, te vermoorden: want zy tellen de Vreemdelingen niet onder hunne Broederen.

De *Ruſſiſche* en de *Poolſche Slaaven* ſchynen in alle opzigten van elkander te verſchillen. De *Ruſſiſche* verwaarloost den Landbouw, is doorgaans ondeugend, loos en ſchrander. De *Poolſche*, in tegendeel, ſchept vermaak in 't Landbouwen; hy is zedig en dom. Deeze tegenſtrydigheden ſchynen, myns oordeels, genoegzaam opgelost te kunnen worden, uit de verſchillende geſteltenis dier twee Volken,

zoo-

besten des Ryks geſchikt, kwaalyk geduid, en haar heilige Perſoon beledigd hadt door onеerbiedige woorden.

zonder andere oorzaaken, die mogelyk het haare daar aan hebben toegebragt, te rekenen.

De Slaaverny heeft onder de *Russen* alle de regten der Natuure aan eene zyde gesteld, de Menschen maaken in *Rusland* een stuk van den Koophandel uit, en worden somtyds voor eenen zeer laagen prys verkogt, en de Kinderen worden dikwyls uit 's Moeders armen gerukt, ten dienste van den wellust. De vreugde, welke by andere Volken plaats vindt, over de geboorte van wettige Kinderen is hier onbekend. Dit is in tegendeel eene zorgvolle gebeurtenis voor eene jonge Vrouw, die weet, dat haar Kind van haar kan weggenomen worden, terwyl het op haaren schoot speelt: zy zoogt het en besteedt veel moeite in het op te kweeken; het groeit en de tyd nadert vast, wanneer zy alle oogenblikken vreest het te zullen moeten missen. Noit kan zy zich streelen met de gedagten, dat zy in dit geliefde Kind een stut en steun voor haaren ouden dag zal vinden. Indien het Kind, in jaaren toegenomen, de traanen bemerkt, welke, te gemelder oorzaake, uit 's Moeders oogen vloeien, vraagt het na de rede dier droefenisse, drukt haare wangen met zyne tedere handjes, tragt haar met kussen te streelen, en vermengt eindelyk, de rede verstaande, zyne traanen met de haare.

De geringste Dieren smaaken het genoegen, voortspruitende uit de geboorte hunner Jongen. De Mensch in *Rusland* is het eenigst weezen, 't welk daar in niet kan deelen. Deeze verbastering schort alle beginzels van Menschlykheid op, en neemt het medelyden weg. — Op myne te rugkomst van *Tobolsky* na *Petersburg*, kwam ik in zeker huis om 'er myn intrek te neemen; ik vond den Huisvader geketend aan een paal, in 't midden van zyn gezin. Uit zyn schreeuwen en de weinige aandoening, welke de Kinders des betoonden, verbeeldde ik my dat hy krankzinnig was, doch ik tastte geheel mis. In *Rusland* trekken de Wervers van Krygsvolk door alle de dorpen en plaatzen, en kiezen de Manschap, die zy ten Krygsdienst geschikt oordeelen, uit, even als de Slagers, in andere Landen, in de stallen gaan om de Schaapen uit te zoeken. De Zoon van deezen Man was ten Krygsdienst gekoozen, en hadt, zonder zyns Vaders weeten, de vlugt genomen; de Vader werd in zyn eigen huis gevangen gezet, zyne Kinders waren zyne Oppassers, en hy verwagtte alle dagen zyn vonnis te zullen krygen. Ik was dermaate onthutst en verslaagen op dit verhaal, en het vertoon 't welk ik aanschouw-

ſchouwde, dat ik terſtond een ander verblyf ging zoeken. — Deeze en dergelyke handelingen hebben de *Ruſſen* wreed en onmenſchlyk gemaakt. Zy zyn Dieren, die hunne Meesters denken, dat met een yzeren ſtaf moeten geregeerd worden, zullen zy onder het Juk blyven (*).

De *Ruſſiſche* Adel, ſteeds wreede en ſnoode Slaaven voor hunne oogen ziende, heeft eene ſtrengheid aangenomen, welke hun niet eigen is. Daar zy kruipen voor hunnen Oppervorst, en zich op 't diepſt vernederen voor hunne Meerderen, en allen van welken zy eenige gunst verwagten, oefenen zy de grootſte geſtrengheid over allen die aan hun gezag zyn onderworpen, of geen vermogen hebben om hun te wederſtaan.

Iemand zou veelligt, en met rede, denken, dat men onder het Gemeene Volk, 't welk niets met den Oppervorst te maaken heeft, het geluk zou aantreffen. In alle andere deelen der wereld komt het Landvolk op de Heilige dagen by een. De Vaders vervoegen zich in een Herberg, van hunnen arbeid rustende in de ſchaduw van een boom, een vrolyken drank ſmaakende; zy kouten ondertusſchen over hunne dingen, en zomtyds over Landſtreeken; terwyl een Speelman op een vat of mande zittende, de dansſende Kinders vervrolykt, en genoegelyke uuren doet ſlyten. — Dusdanige vermaaken zyn in *Rusland* onbekend. Het gemeene Volk danst nu en dan, byzonder op eenige dagen van de Vasten, wanneer zy zich geheel aan ongeregeldheid en dronkenſchap overgeeven: derwyze dat men 't nauwlyks durft waagen op dien tyd te reizen, uit vreeze van door 't ſlegte Volk mishandeld te zullen worden. De Boeren in *Rusland* blyven op de Feestdagen meest in hunne Kachelkamer, of ſtaan aan de deur zonder iets te doen. Ledigheid is, naast de Vrouwen en den Wyn, het grootst vermaak, 't welk zy kennen. Wanneer een *Ruſſiſche Boer* eenig geld gewonnen heeft, gaat hy alleen in een kroeg, ver-

(*) Het gemeene Volk in *Rusland* is tegenwoordig dermaate bedorven, dat het zelve in eene ſtrenge ſlaavernij gehouden moet worden, zullen zy ſlaaven blyven: maar elk verſtandig Mensch, die het ſtuk behoorelyk overweegt, begrypt gereedlyk dat het zelve, met de vereischte voorzigtigheid, in vryheid zou kunnen geſteld worden, zonder iets te vreezen te hebben van de ongelegenheden, die men ligt in den eerſte opſlage denkt dat 'er uit zouden voortkomen. Zo lang zy ſlaaven zyn zullen zy ondeugend blyven.

verzuipt het, en is binnen weinig tyds dronken. Als dan behoeft hy niet te vreezen, dat het hem zal ontnomen worden. De jonge Landmeisjes vermaaken zich zomtyds, als het ſchoon weer is, met te wippelen op een plank dwars over een gevelden boom gelegd: zy gaan op beide de einden zitten, en heffen elkander beurtlings, met vry groote vaardigheid, vyf of zes voeten van den grond. De Mannen vervoegen zich niet by deeze vermaaken, en zyn, buiten hunne hutten, zelden by de Vrouwen.

EDELMOEDIGE ARMOEDE.

Auream quisquis mediocritatem,
Diligit tutus, caret obſoleti:
Sordibus tecti: caret invidenda
Sobrius aula.

Myn Heeren!

IK heb in de *Mercure de France* van *July* 1770 pag. 51 een geval geleezen, bygebragt door den Heer D'ARNAUD, ter gelegenheid van het welk hy ſtaande houdt, dat eene Hiſtoriſche verzameling, welke de ſchoone daaden van eenige perſoonen onder 't gemeen der geheugenis van de nakoomelingſchap zouden heiligen; een nutriger onderrigting voor het menſchdom zoude zyn, dan alle die dikke Hiſtorien, waar in men, byna altoos, den magtigen den zwakken ziet verpletteren, en waar in men de gelukkige en behendige ondeugd dikwils over de eenvoudige deugd ziet zegepraalen.

De oogmerken van den Heer D'ARNAUD ſtrekken, om, in onze harten, de ſchoonſte gevoelens van de Natuur op te wakkeren, en zyne middelen zyn, zonder tegenſpraak, de kragtdaadigſte. Ik wenschte niet te min, dat men, zyn nieuw ontwerp aanneemende, zig wagtede van waarlyk heldhaftige trekken te verwarren, met eenige loflyke daaden, maar die geene genoegzaame ſchittering in zig hebben, om eene nuttige en gewigtige les aan het menſchdom te verſchaffen: ten dien einde, zoude ik zonder beraad het geval van Meester JACOBUS agter laaten, om dat de daad van dien braaven werkman niet zo buitengewoon is dat men hem zulk eene onderſcheiding verſchuldigd zy; zy is natuurlyk en gemaklyk, yder mensch zoude in zyn plaats even als hy gehandeld hebben; zy verdient egter hier gedagt te worden.

Jacobus was een arme Schoenlapper, die, om dat zyn werk hem niet genoeg opbragt om 'er zyn Vrouw en vier Kinderen van te kunnen

aen voeden, zyn toevlugt nam tot bédelen. Het oneindig getal zyner makkers en de ongevoelige ziel van de meeste ryken verergerden zyn droevige geſteldheid. De traanen van zyne arme Kinderen, welke hem brood vroegen, moesten buiten twyffel het hart van *Jacobus* verſcheuren. Hy loopt als een wanhoopige, en ontmoet een anderen Bedelaar, die medelyden met zyn ſtaat krygt. Deze had niet meer dan twee ſtuivers; hy geeft die aan *Jacobus*, en vertelt hem met één, dat een jonge Chirurgyn geld aan alle armen geeft, welke zig willen doen aderlaaten om de onervarenheid van zyn hand te oeffenen.

Jacobus vliegt 'er na toe, ontvangt eene aderlaating en geld; hy hoort dat een tweede Chirurgyn zig op de zelfde wys oeffent; hy gaat na hem toe en doet zig voor den zelfden prys eene opening op zyn anderen arm maaken, waar na zyn eerſte zorg was om brood aan zyn Kinderen te brengen, en, zonder twyffel, om dat gekogte brood met hen te eeten.

Zie daar, volgens de gedagten van den Heer D'ARNAUD, een waarlyk meer dan heldhaftige daad; hy bedient 'er zig van om uit te drukken dat de ziel van *Jacobus* een meeſterſtuk van zedelyk gevoel is.

Het ſchynt my ondertuſſchen toe, dat een Man door den honger aangezet, vertederd door de traanen van eene beminde Vrouw, en door 't geſchrei van vier ongelukkigen, welke hem het brood vragen 't welk hy hen verſchuldigd is, geen alleredelmoedigſte pooging doet van het te verkrygen voor twee lancet-ſteeken.

Welk een verſchil, myn Heeren, tuſſchen de daad van *Jacobus* en die van dien behoeftigen en deugdzaamen Vader te Parys, waar van gy en uwe Lezers ongetwyffeld de Hiſtorie met vermaak hooren zult; zy is voor weinige jaaren gebeurd. Zyn toevlugt was uitgeput en zyne kinderen hadden geen brood meer. In dat verſchriklyk uiterſte viel zyne gedagten op een geweldig middel, waar van het byna onfeilbaar uitwérkzel moest zyn, van hem naar de Galg te zenden. Zig 's nagts op den hoek van een ſtraat plaatzende, na by genoeg by zyn huis om het gejammer van zyne Kinderen te hooren, wagt hy het om met een beevende ſtem de beurs aan een Raadsheer, die daar langs kwam, af te vraagen; hem een rol papier voor het gezigt houdende, welke in de duisternis voor een Pistool konde genomen worden, en genomen wierdt.

De Raadsheer, verwonderd en onbedeesd, geeft zyn beurs, en de ontſtelde Roover verdwynt zonder iets meer te vermoeden, maar hy wordt gevolgd door den geenen welken hy hadt afgezet; deze ziet hem ingaan in een Bakkers winkel, en vervolgens in een huis waar in hy goed vondt hem te volgen. Op de vyfde verdieping geklommen zynde opent hy een deur, en ſluit die onmiddelyk agter zig toe, hy ſtilt het geſchrei zyner Kinderen, met hen brood toe te werpen, en roept ſmertelyk uit. *Ag! myne Kinderen, moogt gy al uw leven onkundig zyn, wat dat brood aan uwen ongelukkigen Vader*

ge-

gekost heeft. De Raadsheer, met deernis bewoogen, maakt de deur open, omhelst den armen Man, geeft en belooft nieuwe hulp aan zyne vyf Kinderen, welke hem de handen kusten, en beeft op het gezigt van zyn Vrouw, die by ftervende in den hoek van dat zoldertje op een bed van ftroo ziet; hier is 't dat de Heer D'ARNAUD met meer grond zoude kunnen uitroepen, *ô Menfchen, welk een Schouwfpel!*

Ik zal by dit geval, zo waaragtig als dat van *Jacobus*, een voorval voegen dat de Heer L. L. in de *Journal Encyclop.* van *Octob.* 1770. p. 282. verzekert onder zyne oogen gebeurd te zyn, en 't welk met meer regt zyn plaats in deze ontworpen Verzameling zoude vinden dan 't bedryf van *Jacobus.*

Een jonge deugdzaame en fchoone Vrouw, zegt hy, hadt alles van de natuur en niets van de Fortuin ontvangen. Haar man, zonder ftaat, zonder goed, hadt zyn toevlugt genoomen tot haare Juweelen en Kleeren, om de onkosten van een lange en kostbaare ziekte te betaalen. Zy was, gelyk ik, gehuisvest in de parochie van St. Roch, en ik maakte kennis met haar by wylen den Heer DOLONNE Vicaris van deze parochie, myn Landgenoot, myn Weldoener en Vriend. Onderrigt van haare droevige geftelheid beefde ik dat de behoefte geen voorwendzel voor de misdaad mogt worden; haare fchoonheid zoude 'er haar de wegen toe gebaand hebben, maar die agtenswaardige Vrouw ftelde my in 't vervolg gerust door haar wys gedrag, en ik verwonderde my zo veel te meer over haare deugd, om dat alle hulpmiddelen om haar Man te helpen haar waren afgefneeden.

Een beroemd Schilder, moetende in een Schildery HEBE vertoonen, den beker aan HERCULES geevende, hadt my meermaalen aangekeeken in een huis, daar wy dikwils kwamen, en vindende in myne trekken iets heldhaftigs, kreeg hy in zyn hoofd, om my te vraagen of ik tot model voor 't hoofd van *Herculus* dienen wilde? hy hadt 'er het ligbaam reeds van gemaakt, en ik beken ter goeder trouw dat hy een fchooner model, dan het myne, zoude hebben kunnen neemen. *Hebe* was nog maar gekrayonneerd en de Schilder deedt zyn best om een Vrouw te krygen, die hem konde helpen om dat portrait te volmaaken. Ik zag dien zelfden dag Mevrouw..... haare ftreeds droevige omftandigheden gaven my den moed om haar het oogmerk van den Schilder bekend te maaken. „ Hy geeft, zeide ik haar, negen Livres daags aan zyne modellen: een fchoone Vrouw zoude nog meer kunnen winnen; maar men moet zig volftrekt van alle kleeding ontblooten en ik durf niet.... Ik verfta u, antwoordde deze verwonderenswaardige Vrouw, met drift, en ik voel dat de fchaamte voor een braave Vrouw het moeijelykfte gevoelen om te overwinnen moet zyn; maar hoe grooter die offerhande is, hoe eerlyker die moet fchynen wanneer zy om de deugd gedaan wordt. Myn Man lydt, en heeft aan alles gebrek. Gaa weder naar den Schilder toe, voegde zy 'er, al fchreijende, by, en ftel hem een Vrouw voor,

welke

welke dien vernederenden dienst op zig neemt, om haar Man te helpen; zo hy eenigzints deugdzaam is, durf ik my belooven dat zulk eene beweegreden zyn kieschheid en eerbied op zal wekken."

Ider een is niet bekwaam om die buitengewoone daaden van heldhaftigheid te waardeeren, en ik beklaag die geenen welke zullen bloozen over 't gedrag van die sterke vrouw, of die den stap van den armen Man, waar van ik gesprooken heb, berispen zullen.

Ik zal hier eindelyk nog een ander, niet min opmerkelyk, geval van Edelmoedige Armoede byvoegen, 't geen ons duidelyk zal doen zien dat de waare grootheid zig aan geen staat bepaalt, en dat de geringsten onder het volk somtyds niet gering zyn, dan in geleenden luister, en in der daad verhevener dan de zogenaamde Grooten denken.

De Marquis *du Ferrail*, voorleeden jaar te Parys overleeden, hadt by zyn uitersten wil eene som van vier duizend livres gemaakt, om zo veele arme gevangenen te verlossen, als met de gemelde som zou kunnen geschieden; deze lieden, uit hunne gevangenis ontslagen, moesten zyne begraafenis bywoonen, waar na 'er onder hen allen eene som van duizend livres zoude worden uitgedeeld, op dat zy vergenoegd en van het noodige voorzien na huis keeren mogten. Myn Heer de eerste President, uitvoerder van den laatsten wil, stelde voor om die som van duizend livres, by die van vier duizend te voegen om meer gevangenen te verlossen; aanmerkende dat zy alle, uit de Stad zynde, geen geld noodig hadden om weder na huis te keeren. De Hertog van *Cossé*, Erfgenaam van den Overledenen, bragt daar tegen in, dat men deszelfs laatsten wil niet konde uitleggen, dan wanneer hy dubbelzinnig was, maar dat hy al te klaar uitgedrukt was om 'er van af te gaan. Men verloste dan met de vier duizend livres negen en zestig Armen, in de gevangenis gezet om eenige kleine schulden. Zy waren by de begraafenis, en kwamen vervolgens weder aan 't huis van den Overledenen, om hunne legaaten te ontfangen. Terwyl men de verdeeling maakte, hoorden zy de bedienden van den eersten President redeneeren over 't gevoelen 't welk hy over die duizend livres gehad hadt. Zy vereenigen zig aanstonds, voegen zig te zamen en stemmen uit eenen mond tot den afstand van hun aandeel; verzoekende dat de wil van den Overledenen met deze sommen insgelyks voortgezet, en deze duizend livres tot verder verlossing van gevangenen gebezigd mogten worden. Ider geeft het geld weder, en met die duizend livres heeft men elf andere gevangenen verlost, met dewelke deze niets te maaken hadden.

ô Gy, welke men ten allen tyde beschuldigde van u zelven en uws gelyken geheellyk te vergeeten! ô Gy, die door eene schielyke omwenteling van het fortuin gelukkig zyt geworden, zo 'er gelukkigen onder u zyn! ô Gy, uit welker gedrag men schynt te moeten besluiten, dat de weg des Fortuins over de rivier Lethe leidt, uit welken gy allen drinkt om uwen vorigen staat en fouten te vergeeten. Gy on-

onverdraagzaame Gryzaards voor de afdwaalingen der jeugd; gy vergrooters van ieder ongeregeldheid, die gy waant te vinden; gy ook welke de Voorzienigheid in den Raad der Vorsten heeft geplaatst, Grooten dezer Aarde, leert uit dit treffend en zelfs eerwaardig voorbeeld, u de medegezellen uwer vorige zwakheden of behoeftigheid te herinneren, en die geenen te beklaagen en te helpen die gy thans beschuldigt en verlaat. Bedenkt dat het oogmerk der Voorzienigheid niet anders is of wezen kan, met u boven uw's gelyken te begunstigen, dan om haare gunsten, door uwe handen, onder uw's gelyken te verspreiden! Laat die geringen die gy dikwils veragt, wanneer gy hen moest weldoen, u leeren Edelmoedig te zyn, en u van eenige voordeelen te berooven, om dezelve met de ongelukkigen te deelen. In één woord, ziet in het gedrag dezer Armen, hoe veel waardiger hoe veel voortreffelyker het karakter van Mensch boven dat van Grooten is!

Ik ben enz.

MYN HEEREN!

C.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *Juny* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 9	29. 8½	29. 9½	60	63	55	Z	W	Z	Betr. R. W.
2	— 10	— 11	30. 1½	50	56	59	Z W	N W	N W	— —N. L.
3	30. 2½	30. 2½	— 2½	56	59	54	W	W t N	N	Helder.
4	— —	— 2	— 2	55	64	56	Z t O	N	Z W	———
5	— 2	— 1¾	— 1	59	65	56	Z	N W	N	———
6	— 0½	— 0	29. 11½	57	68	58	N O	N O	Z W	— Wol.
7	29. 11½	— 0½	30. 1½	60	66	60	N W	N W	N W	———
8	30. 2½	— 2½	— 2½	60	68	60	N O	N O	N O	———
9	— 2	— 2	— 1	60	75	63	O	O	N O	———
α 10	— 0	— 0	29. 11	65	77	68	———	———	———	———
β 11	29. 11	29. 10¼	—10¼	72	82	69	———	N	Z O	—Don. R.
12	— —	—11½	30. 0	68	73	62	W	Z W	W	Reg. Buij.
13	30. 0½	30. 1	— 0½	64	70	63	———	W t N	N	Held. Mist.
14	— —	— 0½	— 0	62	63	58	N	N W	N W	Bet. H. R.
15	29. 11	29. 10½	29. 9½	58	62	56	N W	———	———	— — —
16	— 6½	— 5	— 4½	60	63	56	Z O	O	O	Regen.
17	— 4½	— 4¼	— 3	58	58	59	N	N t W	N t W	— Wind.
18	— —	— 6½	—10	59	64	57	———	N	N O	— —
19	—11½	—11¾	30. 0	58	59	58	N W	W t N	W t N	H. R. Wol.
20	30. 0	30. 0½	— 0½	58	59	54	N	N W	N W	— Wind.
21	— 1	— 1½	— 1½	57	58	54	N t W	N t W	N t W	Regenig.
22	— 1½	— —	— 2	55	59	56	N W	N W	N	Betrok.
23	— —	— 0½	— 0	60	59	59	N	N	N O	—Regen.
24	— 0½	— —	— 0½	63	72	65	N O	N O	———	Buij. Don.
γ 25	— —	— —	— 1	66	75	65	———	———	———	Hel. Wolk.
δ 26	— 1¼	— 1	— 0	68	79	68	O t N	O	O	—Don. W.
27	29. 11	29. 10	29. 8½	71	81	70	O	———	N	— W. D.
28	— 8	— 7¾	— —	66	68	61	———	———	N O	Buijig.
29	— 9½	— 10	—10½	60	62	59	N O	N	N W	Bet. Wind.
30	—10½	— 11	30. 0	63	70	56	———	N O	N O	Reg. Held.

Hoogſte Barometer d. 30. 2½
Laagſte Barometer d. 29. 3
} middelb. d. 29. 8¾

Hoogſte Thermometer gr. 84
Laagſte Thermometer gr. 50
} middelb. gr. 67

α Den 10 's namiddags ten 5 uuren 82 graaden.
β Den 11 's namiddags ten 4 uuren 84 graaden.
γ Den 25 's namiddags ten 4 uuren 80 graaden.
δ Den 26 's namiddags ten 4 uuren 82 graaden.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE NOODZAAKELYKHEID VAN HET GELOOF IN EEN TOEKOOMEND LEVEN, OM HET TEGENWOORDIGE GODSDIENSTIG EN GELUKKIG DOOR TE BRENGEN.

„ NA de ſtichtende belydenis van den achtenswaardigen GELLERT, welke wy in ons voorgaande Stukje medegedeeld hebben, zal de volgende Samenſpraak, uit VOLTAIRE *in the Shades* overgenoomen, een zeer gevoegelyke plaats in ons Mengelwerk vinden. "

Voltaire. ô Gelukkig noodlot dat ik den Goddelyken Socrates zo ſchielyk ontmoet heb! maar om my tot onze Samenſpraak gereed te maaken, zo verlicht mynen geest op éénmaal, en zeg my uwe gedagten omtrent den Christelyken Godsdienst.

Socrates. Myne begeerte was om met u als met een Wysgeer te ſpreeken; antwoordt my, ik bezweer het u, zonder konſtenary of uitweidingen. Ik ſtaa dikwyls verleegen hoe de geaartheid van uwe hedendaagſche Wysgeerte te begrypen. ——— Wanneer LOCKE op zyn doodbed lag, ſchreef hy aan COLLINS: „ Dit leeven brengt geen beſtendig genoegen mede, dan de bewustheid van wel te doen, en de hoop op een toekoomend. " Men heeft zig langen tyd over myne Wysgeerte verwonderd, en deeze ſpreuk is de ziel van dezelve; deeze ſpreuk van dien grooten man is egter met alle de veragting van het belachlyke behandeld geworden, en door eenen zekeren Doctor *Middleton*, die over het algemeen vóór uwe party ſpreekt, als eenen Wysgeer onwaardig aangemerkt. Verklaar my, hoe de hoop op een toekoomend leeven eenen Wysgeer onwaardig zy?

Volt. De Wysgeer verſmaat bedroogen te worden of door de vreeze, of door de hoope die het bygeloof kan inboezemen. Hy belydt de edelſte vryheid van onderzoek; en het zoude dien Wysgeer onwaardig zyn in gisſingen te berusten. Hy vraagt bewys.

Soc. De overnatuurkundige leerſtellingen van een leven hier na, en eene Voorzienigheid, kunnen niet volſtrekt beweezen worden.

Volt. De Wysgeer is ten minſten in dit ſtuk een twyfelaar. Hy bouwt zyne gelukzaligheid op eenen zekeren grondſlag.

Soc. Op welk eenen grondſlag.

Volt. Als de ongelukken van dit leeven boven zyn bereik zyn, is zyne eerſte zorg, zig zelven te wapenen met zulk eene kloekmoedigheid, dat hy niet geraakt kan worden, door al wat 'er ook moge gebeuren; en hier uit ſpruit zyne gelukzaligheid.

Soc. Zeg my, hoe zoude hy zig gedraagen, als zyn waardſte Vriend, de beminde zyner ziel, ſchielyk voor zyne voeten dood neder viel?

Volt. Hy zoude wenſchen dat het anders ware uitgevallen; maar dewyl de zorg zyn Vriend niet weder kan in het leeven herſtellen, zal hy het aanzien als een toeval het welk hy moest voorzien hebben, en hy zal zig geene verdere droefheid of ſmart toelaaten.

Soc. Hier uit begryp ik dat zyne kloekmoedigheid gebouwd is op de uitdooving der menſchelyke driften; en dat de gelukzaligheid, die daar door verkreegen wordt, eene laage onverſchilligheid is. Indien men dan nu den Wysgeer eens op zyn eigen doodbed veronderſtelt, hoedaanig zyn dan zyne aandoeningen, wanneer de dood, gereed om hem te vellen, zig in alle haare yslykheid voor zyn gezigt vertoont?

Volt. Hy weet met de volmaaktſte gerustheid dat hy moet ſterven, dat de hoofdſtoffen, waar uit zyn lichaam beſtaat, van een geſcheiden worden, en ieder van dezelve tot zyne zoort moet wederkeeren gelyk TOLAND beweert, en hy beklaagt zig daar niet meer over, dan een boom van nedergehakt te worden.

Soc. Heeft uw Wysgeer eenigen Godsdienst?

Volt. Ja, de edelſte. Hy aanbidt de Opperſte.

Soc. Houd op. Ik ken uwe bloemſpraaken; maar voor dat ik my over zyne Godsvrugt kan verwonderen, moet ik weeten wat hy verwagt en hoopt. Het geloof van een onzigtbaare Werk-oorzaak en Beſtierder van alles heeft een genoegzaam bewys voor hem, en de hoop en vrees op het toekoomende zyn uwen Wysgeer onwaardig. Waarom dog bidt hy dan het Opperſte Weezen aan?

Volt. Voor de wonderen van dit roemryk Heelal. — Hy aanbidt de Almagtige Natuur. . . . . .

Soc. Met andere woorden, hy vergaapt zig aan eene zekere wonderlyke magt, die, door een zoort van noodlotſchikking,

king, het Heelal maakt en in wezen houdt, dat geene kennis heeft van de zedelyke waereld! welk een invloed nu heeft deeze Godsdienst op zyn gedrag?

Volt. Het denkbeeld van Schoonheid verheugt zyn Ziel, en ſterkt hem in zyne begunſtigde kloekmoedigheid.

Soc. Kan dat hem in zwaare ongevallen opbeuren. Onderſtel uwen Wysgeer uit een ſtaat van rykdom en gezondheid, tot de laagſte armoede en de ſterkſte pynen van Ziekte vervallen.

Volt. Hy zoude dat een onvermydelyk noodlot achten, en hy zoude op eene edele wyze....

Socr. Houd op —— ik kan u niet langer dulden —— wanneer iemand op de aandoenelykſte plaats gewond is, door den dood van eenen beminden Vriend, moet de menſchelyke natuur bloeden en vallen, en eene ſterke Vriendſchap zal dan in haare benaauwdheid vraagen; „ waar is nu de wederhelft van myne Ziel "? En indien het geloof den afgeſtorvenen in gedagten kan volgen, tot in een ſtaat van een gelukkig beſtaan, zal de angſt, welke de Natuur dan in den boezem verwekt, dan, en dan alleen, de hulp voelen, welke voor zyne pyn geſchikt is. Een ſtraal van eene zwaarmoedige vrolykheid verlicht zyn geest, dewelke nu, uit zyne eigen aandoeningen bewys trekkende, een Samenſtelſel van Goddelyke Wysgeerte op deeze neigingen bouwt, welke het met de Ziel doorweeven vindt; en zyn eigen ſcheiding van het lichaam voorziende, moedigt hy de blyde hoop, zo waard en aangenaam voor zyne Natuur, aan, van zynen overleedenen Makker weder te ontmoeten, om nooit weder door eenig toeval of den dood van een geſcheiden te worden. Aan den anderen kant beſtaat al de volmaaktheid van uwen Wysgeer in eene geheele onverſchilligheid voor de toevallen van het leven, in een onheilig geweld op zyne eigene aandoeningen te doen, en in de gevoelens en werkingen van de Natuur te verdooven. Zyn Geest bevindt zig in eene onverſchillige, nevelagtige, hoopelooze en laage gerustheid van een onredelyk Dier. En hy is niet minder onbeminnelyk in de onverſchilligheid, met welke hy zig verſterkt tegen de aannaderingen van zyn eigen dood. Alle hoop en vrees op een toekoomend leeven, welke de Natuur zyn Ziel als in het oor blaast, verwerpt hy als geen proef kunnende houden, en als eenen Wysgeer onwaardig; maar die kloekmoedigheid, zo onredelyk als zy is, welke hy zig beroemt verkreegen te hebben, wordt bevonden niet dan bedrog geweest te zyn.

Het was zyne voornaamſte zorg de aandoeningen en werkingen der Natuur te verdooven en uit te roeijen, om eene kloekmoedigheid te verkrygen, dewelke, niet gegrond zynde op de hoopen en de aandoeningen der Natuur, in het uur van droefheid niet baaten kan. In de dagen van gezondheid en vreugde, mag hy denken die meester geworden te zyn, en ſchoon hy zyn hart verhard heeft tegen den dood van eenen Vriend, is hy evenwel, op de aanmaning van zynen eigenen, in eene gevoellooze botheid van Geest vervallen; de beleedigde Natuur wil dan haare eigene zaak bepleiten, en hem op eene pynelyke wyze overtuigen, dat zy haar zelven niet kan gerust ſtellen op de hoopelooze onaandoenelykheid en onverſchilligheid der Wysgeerte. En het is in den dood niet alleen, dat de beleedigde Natuur haaren eisch doet om gehoord te worden; in de afgryſelykheden van de armoede, en in de pynen der ziekte zal zy hulp zoeken; en in dien boezem, waar in de Regtvaardigheid geleerd hadt, geene toekoomende belooning te hoopen, en de ondeugd geene ſtraf hier namaals te vreezen, is het gevolg zeeker, de Natuur zal zig doen hooren. In het eene geval zal het bedrog volgen, en in het andere is de eenige toevlugt van uwen Wysgeer zig zelven om 't leeven te brengen; eene uitgang die inderdaad zulk een verfoeijelyken inborst waardig is. En het is de beleedigde Natuur niet alleen, die, in deeze gevallen, uwen Wysgeer zal dwingen tot deeze hulp zyne toevlugt te neemen; zyne eigene Wysgeerte leidt hem naar dezelve. Volgens zyne eige grondſtellingen is het zyn pligt, in deeze uiterſten zo te handelen; want volgens zyne eigene grondſtellingen kan het nooit beweezen worden, dat het een pligt is te lyden, of dat men zyn toevlugt niet zou mogen neemen tot eene ondeugd, als men die verbergen kan. —— Dit is, VOLTAIRE, het denkbeeld van de hedendaagſche Wysgeerte, dat ik in ſtaat geweest ben, uit uwe Schriften, uit die van BOLINGBROKE, en die van uwe andere Vrienden, op te maaken. De Kloekmoedigheid die men door dezelve zoekt te verkrygen, is volmaakt de onnatuurlyke onverſchilligheid van de Stoïcynen; door de hoop op de Onſterfelykheid op te geeven, welk gevoelen die Secte ook belydt, heeft men de beste, de eenige beweegredenen tot deugd vernield, en men heeft daarom geen reden om die te beminnen, om welke liefde tot de deugd de Leerlingen van ZENO met regt geëerd wierden. Maar gy, en uwe Vrienden, hebt zomtyds van de Onſterfelyk-

lykheid geſprooken. —— Ik weet dat uwe Schriften zig zelven op eene vreemde wyze tegenſpreeken; maar zal een goed denkbeeld op de eene bladz. bewyzen, dat 'er op de volgende niet een ſlegt te vinden zy? Ik weet dat uwe hedendaagſche Wysgeeren eene methode hebben, die van de Ouden zoude veragt geworden zyn. Na uwe Zamenſtelſels met de grootſte zorg te hebben opgemaakt, werpt gy het zelve omver door eenige weinige ſpreuken van eene ſtrydige beteekenis, en deeze zegt gy, op eene luidrugtige ongerymde wyze, dat uwe waare meening bevatten, wanneer de vreeslyke gevolgen van uw Stelſel u worden tegengeworpen. Met regt, ô *Rousſeau!* hebt gy de hedendaagſche Schryvers vertoond, als een ſtrydig Monſter voortbrengende, een vernielenden Vyand van alle edelmoedige aandoeningen, van allerleie deugd, welke zy t'onregt met den Tytel van Wysgeerte beſchenken.

Rousſeau. Goddelyke *Socrates* gaa niet heen!

Soc. Myn medelyden voor den hulpeloozen ſtaat van de Wysgeerte maakt my neerſlagtig: Ik haast my heen te gaan om die neerſlagtigheid te overwinnen, in de verblyven der Gezegenden.

I.

BRIEF

VAN DEN HOOGGELEERDEN HEERE

PETRUS CAMPER,

A. L. M. Phil. & Med. Dr. Anat. Chirurg. & Botan. Professor aan de Hooge School te Groningen. enz. enz. enz.

AAN DEN HEERE

DAVID VAN GESSCHER,

Beroemd Heelmeester te Amsterdam; Lid van de Hollandsche en Zeeuwsche Maatschappyen der Weetenschappen, enz.

OVER

HET VOORDEEL DER DOORSNEEDE VAN DE SCHAAMBEENderen, OM, MET BEHOUD VAN HET LEVEN BEIDE VAN MOEDER EN KIND, MOEIJELYK GEKLEMDE HOOFDEN TE REDDEN: EN DE KEIZERLYKE SNEEDE, OF DEN HAAK, TE VERMYDEN.

Myn Heer!

IN het laatst van Augustus des voorleden jaars vond ik my vereerd met uwe allervriendelykste Letteren, verzeld met verscheidene Aanmerkingen, welke men gemaakt hadde op myne voorstelling om op eene ter dood verweezene Vrouwe de proef te neemen, of men met veiligheid de schaambeenderen in het kraakbeen zoude konnen doorsnyden, met hoope van eene volkoomene geneezing, zonder nablyvende mankheid, of zwakte in de heupen: gelyk my zulks de ondervinding in een jong Varken geleerd hadde?

Eene proef, welke alleenlyk met dit heilzaam oogmerk geopperd was, om dezelve, indien ze gunstig bevonden wierdt, op zulke kraamende Vrouwen toe te passen, in welker moeijelyk geval, de Keizerlyke Sneede, zoo gevaarlyk

lyk voor de moeder, of de haak, volſtrekt doodelyk voor het kind, vereischt wierdt.

Zommige der tegenwerpingen waren zekerlyk niet geheel en al zonder drift; liefst echter ſchryve ik dezelve toe aan eenen yver om 'er de oplosſing van gewaar te worden.

Gy verwondert U dat zommigen myne voorſtelling ongerymd hielden. Maar, waarom bid ik U, mogt men dit niet doen? Daar dezelve in het begin, als dwaas, verworpen wierdt by dat beroemd en uitmuntend gezelſchap van Heelmeesters, die de Koninglyke Academie te Parys uitmaaken.

Alle nieuwigheden baaren vooroordeel, en dat vooroordeel werkt te ſterker, wanneer 'er afgunst, de gezellinne van verdienſten, by koomt.

Het zal U, die ſlegts voorloopig van myn voorneemen verwittigd was, niet onaangenaam zyn, van naby en in het breede onderrigt te worden, wat rede ik gehad hebbe tot het doen van dit zo vreemd ſchynend verzoek. Gy zult 'er uit leeren dat myne poogingen, offchoon als nog niet geſlaagd, echter van het uiterſte gewigt zyn, zoo voor het menſchelyk geſlacht in het algemeen, als voor onze Vrouwen en Kinderen in het byzonder. Gy zult 'er teffens uit zien, dat zyne Doorluchtigſte Hoogheid, onze Erfſtadhouder, altoos waakzaam voor het welzyn der gelukkige Inwoonders van Nederland, myne voorſtelling op de allerheuschſte wyze heeft gelieven te beſchouwen.

Eene ondervinding van vyf en twintig jaaren heeft my overtuigd, dat veele van onze Vrouwen moeijelyk baaren, en misſchien moeijelyker dan voorheen: althans de konst koomt dagelyks meer en meer te paſſe; en men verneemt zulks niet alleen in ons Land, maar ook in dat van onze nabuuren, de Engelſchen en Franſchen, offchoon dezelve hooger grond, beter lucht, en gunſtiger maakzel en geſtellen hebben.

Dat evenwel niet alle Vrouwen, uit eene volſtrekte noodzaakelykheid, moeijelyk baaren blykt uit die van Africa, van America, en zelfs van het grootſte gedeelte van Aſia: deeze immers, het zy om de nog warmer lucht, het zy om dat haare leest door naauwe klederen niet bedorven wordt, kraamen zeer gelukkig: en wel zoodanig, dat zy daags daar naa wederom in ſtaat zyn haare huisſelyke bezigheden waar te neemen. De ſchrandere RUSSELL (a) beſchouwt

(a) *Deſcript. of the city of Aleppo.* p. 79.

ſchouwt; behalven de opgenoemde omſtandigheden, het gebruik der baden in Aleppo, als hulpoorzaaken van deezen zegen. *De allerteederſte Vrouwen*, zegt hy, *bouden zelden langer dan* 10 *of* 12 *dagen haare kamer, en die der Dorpen verrigten meest al des anderen daags baaren gewoonen arbeid!*

Wy leeren ook uit het antwoord van SIPHRA en PUA aan PHARAO (*a*) dat de Hebreeuwinnen veel gelukkiger kraamden, dan de Egyptiſche Vrouwen. De geſchiktheid des lighaams en levensaart ſchynen 'er veel aan toe te brengen. Ik kan nogthans my niet wel met den grooten HALLER (*b*) hier in vereenigen, dat ook onze Vrouwen dit zelfde zouden konnen doen; indien zy zig even als de Inwoonderesſen van Africa, America, Lapland enz. gewenden, om de aankoomende en ligte ſmerten van het baaren te veragten, en alleen die weën vierden, welke het Kind gelukkigst voortzetten konden.

Men moet in der daad weinige verlosſingen bygewoond hebben, om dit zo algemeen te ſtellen: het is wel waar, dat ongehuwde, dikwerf in het geheim baarende, ongelooflyke krachten toonen; dog hier is ſchaamte, angst en vrees van ontdekt te worden, het beweegrad van dat boven menſchelyk vermogen. Even als wy ondervinden dat gevangenen, aangemoedigd door de vleijende hoope van vryheid, en het ontkoomen van eene welverdiende ſtraffe, door zulke gaten kruipen, door welken men niemand, zelfs met geen geweld, dwingen zoude!

HALLER, om den draad weder te hervatten, merkt evenwel uit andere Reisbeſchryvers op, dat de Vrouwen in Ysland niet ligter baaren dan in Denemarken, en dat de Kurilskiers met veel ſmert haare Kinderen ter Wereld brengen (*c*).

Onze Vrouwen, voornaamelyk die lang van leest zyn, en ingevallene lendenen hebben, baaren moeijelyker dan de kleine, offchoon het wel eens omgekeerd waar is: veel immers hangt zulks af van de grootheid der kinderhoofden. In het algemeen meene ik rede te hebben om te gelooven, dat de lange keurslyven de jonge en tedere Meisjes al vroeg het lighaam bederven, en het beengeſtel, dat is het bekken, vernaauwen. De lucht, het voedzel, gewoonten van zitten (*d*) enz. alles te zamen genoomen kan 'er mede invloed in hebben.

Mis-

(*a*) *Exod.* I. vs. 19. (*b*) *Elem. Phyſ. Tom.* VIII. p. 433.
(*c*) ibid. p. 434.
(*d*) De Kinderen van ryke lieden worden nog klein zynde op hooge

Misschien weeten wy thans meerder van naby, wat 'er by de Vrouwen omgaat, zedert zo veele fatzoenelyke Mannen, zoo veele braave Heelmeesters, en Geneesheeren, zelfs Hoogleeraaren zig een eer rekenen de Vrouwen in moeijelyke baaringen by te staan. Te voren waren 'er weinigen, en slegts in de groote Steden eenigen, die dit werk verrigteden; men hieldt alles geheim, de manier van bystaan zoo wel, als de gevolgen! Op het platte land, gelyk als nog op veele plaatsen, wierpen zig onkundigen op, en beoogden meerder hun gewin, dan het nut der beklaagenswaardige Vrouwen.

De vorderingen, van alle kanten door deeze gunstige omkeering gemaakt, doen ons meer en meer oplettende zyn, en wy hebben zedert kort geleerd, den uitsteekenden Tang van SMELLIE, en den hefboom van ROONHUIZEN, te gebruiken. Ik zal niet te groot een ophef maaken, wanneer ik stelle, dat wy thans $\frac{7}{8}$ der Kinderen levendig, en ongeschonden doen gebooren worden, die te voren door het openen van het hoofd, of door den haak, sneuvelden. Zoo gemeen was dit doodelyk werktuig nog voor 25 jaaren in ons Gemeenebest!

Met dit alles evenwel doen 'er zig nog gevallen op, daar men geene van die prysselyke werktuigen kan bezigen: daar men, zal de Vrouwe niet onverlost, en dus met haar Kind, sterven, volstrekt nodig heeft den haak te gebruiken, of het Kinds hoofd op een of andere wyze verminderd voort te brengen, om ten minsten de Moeder te behouden; of, men moet de Keizerlyke Sneede doen, die, schoon in weinige gevallen volstrekt noodzaakelyk, verschrikkelyk en allergevaarlykst is voor de Moeder. Ik behoeve my hier over niet breeder uit te laaten, ik wyze U naar myne Verhandelingen by de tweede uitgaave van MAURICEAU gevoegd, in welke bl. 37. dit Stuk door my wydloopig beredeneerd is.

Eenige enkele, schoon zeer weinige, reizen ben ik verplicht geweest den haak te gebruiken, dog nooit herdenke ik

ge stoelen gezet, en geleerd recht op te zitten; waar door de ruggraat meer invalt, en de lendenen dieper in het bekken zinken, en het bekken vernaauwen. De Boerinnen, en de Armen in de Steden, zitten jong en oud altoos op zeer laage stoelen, en met een krommen rug, waarschynelyk is daarom het bekken wyder. Die van Asie en Africa, als mede alle de Wilden van America, aan geene stoelen gewoon, hebben misschien daarom wyder bekken.

ik, zonder ontroering, het onaangenaame van zulk eene omſtandigheid; offchoon myn geweeten zig in alle opzigten vry kent van hier in immer roekeloos geweest te zyn. Verwonder U dan niet Myn Heer! dat ik dagelyks denke, en my beyvere, om, ware het mogelyk, een zeker middel uit te vinden; ten einde zoo wel het vermorzelen van het hoofd, door den haak, als de Keizerlyke Sneede, te ontgaan.

Voor meer dan twaalf jaaren heb ik reeds opgemerkt, dat de doorfnyding der fchaambeenderen eene zeer groote ruimte gaf aan het bekken. In de eerfte Verhandeling voor MAURICEAU, in den jaare 1759 door my uitgegeeven, heb ik dit bl. 6. te berde gebragt: maar nooit, verklaare ik, is in myne gedagte opgekoomen, om dit ten nutte te maaken, offchoon my de Natuur zelve den weg wees door het losmaaken en vaneenzonderen der fchaambeenderen in byna alle moeijelyke baaringen; daar wy in het vervolg nog iets van melden zullen.

Terwyl my dagelyks meer en meer geklemde hoofden voorkwamen, en ik dikwyls den Tang van SMELLIE niet naar genoegen konde bezigen, maar door geduurige oefening op doode Vrouwen den hefboom van ROONHUIZEN gemakkelyker, en dus in geklemde hoofden meerder, en fpoediger, gebruikte, hoopte ik nimmer zulke gevallen te zullen ontmoeten, die beide onnut maakten; of ik zoude een middel vinden, welke my alle vrees van misdoen benam, en veilig deedt werken.

Terwyl ik myne gedagten hier over dikwerf affloofde, ontfing ik van mynen waarden Vriend den Hooggel. Heere LOUIS, *Profefs. Royal. & Secretaire Perpetuel de l'Acad. R. de Chir.* &c. &c. &c. te Parys, eenen Brief, geſchreeven den 9 Maart 1769; waar in zyn Ed. my de eer deedt de volgende nieuwigheden mede te deelen.

A L'academie de Chirurgie nous discutons preſentement L'operation Ceſarienne: il en a été faite deux l'année derniere. L'une avec ſuccés & l'on a tiré deux Enfans. L'autre femme est morte le 3me Jour. J'ai aſſiſté à l'ouverture du cadavre. Je ne ſcais comment on avoit procedé à la ſection de la matrice: mais elle étoit demicirculaire ſur le haut de l'organe, & une portion de l'ileon s'y est enclavée. Il y a bien des obſervations a faire a ce ſujet.

Dans la femme qui a ſurvecu on a fait des points de ſuture à l'abdomen, & ils ont attiré des accidens. On a voulu s'en diſpenſer dans l'autre, il n'est pas ſurvenu la moindre inflammation aux levres de la playe, & elle ne s'est point agglutinée. En ſorte que la veille de la mort, le Chirurgien voyant cette fem-

femme dans des ſouffrances de colique, desfit les languettes agglutinatives, & les intestins faiſoient boſſe hors de la playe.

Un autre jeune Chirurgien a propoſé d'eviter l'operation Ceſarienne dans le cas ou on la croit indispenſable, par rapport à l'etroitesſe des os du basſin; & il y ſupplée par la ſection du cartilage de l'os pubis. Ceci n'est qu'un projet, que l'Academie a trouvé extraordinaire.

L'auteur voudroit qu'on en fit l'eſſay ſur une femme condamnée à la mort; à qui l'on accordereit ſa grace en ſe ſoumettant à la diviſion des os pubis: on ſçauroit ſi la glutination pourroit s'en faire, & ſi la femme en resteroit estropiée ou non. Il ſe promet plus d'avantages qu'il ſe pourroit vraiſemblablement en retirer, & il n'a pas aſſez estimé les dangers &c.

Het welke ik dus overzet:

„ Wy hebben thans in de Academie de Keizerlyke Sneede tot onderwerp van onze beſchouwinge. Twee zyn 'er gedaan in het voorledene jaar, de eene met een goeden uitſlag, en men heeft 'er twee Kinderen door verlost. De andere Vrouw is geſtorven den derden dag. Ik ben by de opening tegenwoordig geweest: dog weet niet hoe men met de Sneede van den Lyfmoeder gehandeld heeft; maar zy is van de gedaante eens halven cirkels in het opperſte van dat ingewand, en een gedeelte van het dunne gedarmte was 'er in beklemd. Daar zyn veele Aanmerkingen te maaken op dit ſtuk.

„ In de Vrouwe, die in het leven gebleeven is, heeft men den buik met hechtingen vereenigd; dog deeze hebben toevallen veroorzaakt. Men heeft 'er zig van gewagt by de andere: daar is geene ontſteeking by de wond gekoomen, ook is zy niet geſlooten geweest. Zoo dat 's morgens voor den dood dier Vrouwe, de Heelmeester, ziende dat zy zwaare kolykpynen hadde, de hechtpleisters losmaakte; en de ingewanden puilden buiten de wond uit.

„ Een ander jong Heelmeester heeft eene voorſtelling gedaan om de Keizerlyke Sneede te ontwyken, in dat geval zelfs daar men haar om de naauwheid van het bekken onvermydelyk acht. En hy wil haar voorkoomen door eene doorſnydinge van het kraakbeen der ſchaambeenderen: dog dit is ſlegts een voorſtel, 't welke de Academie zeer zonderling gevonden heeft.

„ De uitvinder wilde, dat men een proef neemen zoude op eene die ter dood veroordeeld was, welke men vergif-

fenis

fenis zoude toeſtaan, als zy zig daar aan wilde onderwerpen. Op deeze wyze zoude men konnen weeten, of de zaamengroeijing wel zoude geſchieden, en of de Vrouwe niet al haar leven lang verminkt zoude blyven. Hy belooft zig meerdere voordeelen dan hy 'er waarſchynelyk door verkrygen zoude, en hy berekent niet genoeg alle de gevaaren".

Zeer getroffen door de gedagten van den jongen Heelmeester, ſtelde ik my oogenblikkelyk voor, 't gene ik zoo dikwerf op het doorſnyden der Schaambeenderen in de Lyken had zien volgen: ik voegde 'er by de aanmerkelyke loswording en der Schaambeenderen, en der Darmbeenderen van het Heiligbeen in zeer veele verlosſingen: ik verbeeldde my hoe op de vereeniging der Schaambeenderen niets lag dan vet en een gedeelte van de *Clitoris*, die, vry los gehecht, zydewaarts kon gebragt worden: hoe gering de bloeding zyn zoude, enz. Ik zou den Uitvinder van vreugde wel omhelsd hebben, indien hy my zelf dat uitmuntend denkbeeld hadde medegedeeld! Dus dagt my konde men de Noodlydenden met zekerheid verlosſen, indien ſlegts de proeven beantwoordden.

Zelf gezegend zynde met kinderen, die reeds groot zyn, konde ik weinig eigenbelang hebben, in de nutheid van die vinding, indien het God behaagen mogte dezelve te zegenen. Niets dan de hulpe van anderen, het algemeen nut, het welzyn myner Medeburgeren konde my die vreugde doen gevoelen, die zoo eigen is aan de zulken, welker hart getroffen wordt door een waar medelyden. Zedert twintig jaaren alle betaaling, zelfs geſchenken, een uitgezonderd, wegens het verlosſen van Baarende Vrouwen, ook van de Rykſte hebbende van de hand geweezen, wat konde ik, bid ik U, beoogen in die verrukking, dan anderen dienst te doen? Stel dat 'er, de dorst naar Roem bykwam, zal men het berispelyk, zal men het zondig ſtellen, dat ik, door zulk een prysſelyken yver gedreeven, ſtreefde naar den onſterfelyken naam van in myn beroep een der grootſte dienſten aan het menſchelyk geſlacht gedaan te hebben?

Ik ſtappe hier van af om ter zaake te koomen, en U mededeelen, hoe de proef op het Varken genoomen is: welke op doode Vrouwen gedaan zyn, en met welken uitſlag; en eindelyk, welk een woordelyk opſtel en verzoek ik aan de Provinciaale en Hooge Justitie-kamer van Stad en Lande gedaan hebbe.

De

De Biggen best geschikt vindende om myne dringende nieuwsgierigheid te voldoen, liet ik eene in het begin van Juny 1769 koopen en slachten, om eerst in een dood Dier te onderzoeken, hoe de bewerking in een levend best gedaan diende te worden. De Heer MUNNIKS, wiens hand ik tot het doen van dergelyke Proeven met eenen ongemeenen uitslag gevormd hadde, was my hier in behulpzaam.

Eer ik tot de Sneede overging, bedagt ik eerst een bekwaam verband, en vond daar toe eene *funda* of slingerverband meest voldoende: twee hoofden konden kringswyze om de heupen gebonden worden: twee onder de Ysbeenderen, of Ischia, om het afglyden te beletten, en evenwel den afgang niet hinderlyk te zyn.

Vervolgens deed ik de Doorsneede, zonder iet anders, dan vel en vet, te kwetzen, en het kraakbeen: eindelyk, ik zonderde de Schaambeenderen zoo verre van een, dat ik 'er een vinger konde inleggen.

Deeze bewerking gemakkelyk genoeg gevonden hebbende, deed ik een ander Varken koopen, en den 8 Juny daar aan volgende was de bestemde tyd, om, buiten de Stad op de Plaats van *B. Woldering*, een welgesteld Vleeschhouwer deezer Stede, op deeze levendige Bigge de doorsnyding te doen.

Ik hadde, behalven den Heere Dr. ws. MUNNIKS, (thans Professor in de Ontleed- en Heelkunde te Groningen,) nog tot hulp verzogt den Heere ALLARDI, (nu Med. Doct.) een Jongman van groote verwagting, die lang myn Ontleedschool bygewoond, en zig eene buiten gemeene handigheid verworven hadt. Een zaake van gewigt voorvallende, welke myne tegenwoordigheid elders vereischte, wierd ik verplicht die bewerking aan beide die Heeren over te geeven: welke, volgens myne onderrigting, alles stiptelyk uitvoerden: snydende niet alleen het kraakbeen door, maar zonderende de Schaambeenderen zoo verre van een, dat zy 'er eenen vinger tusschen in bragten. Daar ontlastte zig naauwlyks meer dan een lepel bloeds: het Dier spartelde geweldig, zoo dat het aanleggen van het verband moeijelyk wierdt; te meer, om dat zy, vreezende voor toevallen, het Beest niet te veel vergen wilden.

Zoo draa alles gedaan, en het Dier aan zig zelven overgelaaten was, konde het nog loopen, nog staan; en liggende, was het zeer onrustig. Het wierdt onderwylen wel gekoesterd, dog at den volgenden dag zeer weinig.

Men hadt op de wond niets gelegd; maar *B. Woldering* vondt

vondt 's anderen daags goed dezelve een weinig toe te naaijen, 't gene geen hinder deedt. De uitflag was zoo gunſtig, dat hy my den 16 Juny, en dus agt dagen naa de Operatie, deeze tyding zondt. „ Myn Heer! Ik laat UE. weeten, als dat het Varken weer herſteld is, en kan weer goed loopen, en wil goed eeten en drinken, als van te voren, enz.

Ik liet dit Beest voor myne rekening vet maaken, 't welk zeer wel befloeg; in het laatst van November in de Stad gebragt zynde, wierdt het geſlacht; dood en gezuiverd zynde, vond ik het wondteken nog zigtbaar, de teeldeelen wel geſteld, en, het vel geopend zynde, de ſpieren natuurlyk. Ik zaagde vervolgens het geheele Schaambeen tot midden in de *Acetabula* weg, en ontleedde het in tegenwoordigheid myner Studenten. De *Adductores*, de *Graciles* enz. waren in het geheel niet verward, nog ergens aangedaan; alleen is het ſlinker Schaambeen een weinig hooger dan het rechter, 't welke aan den voorkant eenigzints verwaſſen is: dog van binnen is alles effen en glad; ook is de *Synchondroſis*, of het kraakbeen gebleeven; maar loopt niet recht. Ik bewaare dit ſtuk in myn Cabinet, en weigere het niemand, die lust tot onderzoek heeft, te zien. De ongelyke aaneengroeijing der Schaambeenderen, veroorzaakt door de moeijelykheid om dit Dier ſtil te houden, is teffens een overtuigend bewys, dat dezelve wel degelyk vaneen gezonderd geweest zyn.

Zie daar de eerſte proef genoomen op een levendig ſchepzel, en wel op het tederſte! en eene geneezing, volkomen geworden in agt dagen tyds! in een Dier 't welke onhandelbaar is, en de morſigheid bemint!

Aangemoedigd door deezen uitflag, begon ik, zo dra de gelegenheid zig opdeedt, proeven te doen op doode Vrouwen lighaamen.

Den 23 December des zelfden Jaars heb ik in het *Theatrum Anatomicum*, voor myne Toehoorders, op dat zy ooggetuigen zyn zouden van deeze gewigtige proeven, op een zeer oud Vrouwen lighaam, met uitgeſtrekte beenen op den rug liggende, door middel van een middelmaatig mes, het vet van het ſchaambeen doorgeſneeden tot op het kraakbeen: terwyl ik de *Clitoris* naar den ſlinker kant zydelings ſchoof, ſnydende dus het oppergedeelte der Lippen van het ſchaamdeel teffens door.

Daar naa ſneed ik, gelyk dit gemeenlyk altoos gelukt, het kraakbeen voorzigtig door van boven naar beneden, tot

tot dat het geheel los was: zonder de blaas, waterweg, of deszelfs ſpier te kwetzen.

Zoo dra dit gedaan was, verwydde ik de Schaambeenderen, 't welk zeer ligt geſchiedde; dog toen ſtondt het rechter gedeelte, of *crus* van de *clitoris*, ſterk geſpannen, en boodt veel tegenſtand.

By voorraad had ik, door onzen beroemden Groninger Konſtenaar KUYPERS, eenen ronden, welpasſenden koperen beugel laaten maaken, om, door graaden, die 'er op getekend waren, de verwyding te meeten, dog die manier voldeedt my niet: ik nam den beugel weg, en verwydde de dyen van elkander, waar door de ſchaambeenderen van zelven zig zoodanig vaneen zonderden, dat het bekken $\frac{1}{4}$ duim over kruis wyder wierdt dan te voren. De hand gleed nu zeer ligt in het bekken, 't gene voor deeze bewerking volſtrekt onmogelyk was.

Den 25 December bragt ik een dubbelden koord om het bekken, en bondt de beide Schaambeenderen zeer digt en vast tot elkanderen. Vervolgens het lighaam, gelyk als men by baarende Vrouwen gewoon is, gelegd hebbende, bragt ik, naa dat de Lyfmoeder en Schede weg genomen waren, een dood kind, reets eenige dagen gebooren geweest zynde, met het hoofd in het bekken, plaatſte het in de natuurlyke klemming, en bragt het door den hefboom van ROONHUYZEN met groote moeite uit het bekken: ten bewyze dat het bekken, met betrekking tot het kindshoofd, zeer naauw was.

Daar naa maakte ik de koorden los, waar door de Schaambeenderen zeer wyd gaapten, zonder dat het eene gedeelte van de *Clitoris* brak, of meerder rekte. Toen konde ik met beide de handen, zydelings langs het hoofd geplaatst, het zelve zeer ligt voort haalen.

Deeze uitwerking gaf my een zeer groot genoegen, en wakkerde de lust op om deeze Proeven nog verder te vervolgen.

Deeze proefverlosſing, als ik haar zoo noemen mag, gedaan zynde, ſtrekte ik de beenen weder uit, en bond de knien tot een: als wanneer de doorgeſneedene einden der Schaambeenderen elkanderen volmaakt raakten.

Ik oordeelde, dat men, ingevalle dit op een levendig Mensch zoude geſchieden, eenen ſtaalen rondloopenden beugel, van voren open, zoude moeten laaten maaken; even als men in dubbelde Breuken wel gebruikt, maar zonder

der plaaten, met dit byvoegzel, dat de einden buitenwaarts geboogen ter lengte van twee vingeren, de eene den gesp, de andere den riem bevatte, om niet alleen ſtyf toe getrokken te konnen worden, maar teffens ver genoeg van de wond af te ſtaan, om die met gemak te konnen verbinden.

By deeze eerſte Proef, moet ik nog deeze opmerking voegen, dat de darmbeenderen mede los wierden van het Heiligbeen, en dat dit met kraaking verzeld was, zonder dat nogthans de binnenſte banden braken.

Den 8 April 1770 begon ik de tweede Proef, in eene verſtorvene Kraamvrouw, op de volgende wyze. Ik leidde het lighaam, naar gewoonte, op den rug en recht uitgeſtrekt op de tafel. De *Clitoris* rees zeer hoog op langs het kraakbeen der ſchaambeenderen; dog liet zig zeer ligt ter ſlinker zyde ſchuiven. Dit gedaan zynde ſneed ik met een middelmaatig mesje, veel ligter dan in het voorige, de ſchaambeenderen van een.

Eerst ſneed ik, van boven naar beneden, het kraakbeen door, vervolgens den band welke in de holle bogt der ſchaambeenderen ligt, zonder den waterweg of deszelfs ſpier te beledigen.

Ik ligtte nu de beenen op, en bragt ze van een, even als men by kraamende Vrouwen gewoon is: toen gaapten de ſchaambeenderen zoo wyd van een, dat ik 'er twee vingers in leggen konde. Zy lieten nog eene grootere verwyding toe, zonder dat 'er kraaking gehoord wierdt tusſchen de darmbeenderen en het heiligbeen; waarſchynelyk, om dat ook deeze banden los geworden waren, gelyk niet onwaarſchynelyk in alle natuurlyke verlosſingen, volgens de ondervinding der ervaarenſte Ontleeders, gebeurt. In het oude lighaam daar en tegen kraakten deeze beenderen terſtond, gelyk wy reeds aangetekend hebben.

Wanneer nu deeze ſchaambeenderen geweldig gaapten, ſtondt de ſluitſpier des waterwegs wel zeer geſpannen, maar ſcheurde niet. Ook liet de *Clitoris* grooter uitrekking toe dan in het voorige lighaam.

Ik behoef UE. hier niet te herhaalen, hoe ligt men een eerstgebooren Kindshoofd hier door met de hand bragt: de verwyding veel grooter zynde dan in de eerſte proef, beſloeg dit ook te gelukkiger: zoo zelfs, dat het met één ene hand geſchieden konde!

Als ik de beenen van dit lichaam uitſtrekte, bleef de ſneede in het kraakbeen gemaakt, evenwel, gaapen: zoo

dat

dat ik verpligt was zydelings onder de billen ſchuinſche blokjes te leggen, waar op terſtond de wond geheel ſloot. De rede hier van was het Heiligbeen, 't welk wat ſterker agterwaarts uitſtak: in een bed, voor al, wanneer men den reeds beſchreeven beugel omdeedt, konde dit volſtrekt niet gebeuren, maar zoude hier door te eenemaal voorgekomen worden.

De gelukkige proef. op het Varken genoomen, en de veel beloovende Proefneemingen op doode Vrouwen herhaald, deeden my vierig verlangen naar eene gelegenheid, om dit op eene levendige Vrouwe ter uitvoer te brengen. Onbegrypelyk immers is de drift en yver van iemand, die op verbetering van Konſten denkt, voor al, wanneer dezelve zoo groot een voordeel als deeze aan het Menſchdom belooft!

Ten gelyken tyde zat by den Hove van Justitie een jong Vrouwsperſoon op den hals gevangen wegens kindermoord. Het gevoelen van den ſchranderen DIDEROT (*a*), dat een ter dood veroordeelde, in een diergelyk geval, meer dienst doen kon aan de Maatſchappye dan door op het Schavot te ſterven, vermeerderde myne verlangens: de verwagting teffens van 's Prinſen doorzigt en goedheid deedt my alles hoopen: ik vleidde my met een gunſtig verlof, indien de aart en zwaarheid der misdaad het toelieten. Vernoomen hebbende dat de Ouders der gevangene en veroordeelde, Pardon, of remisſie, aan Zyne D. H. gevraagd hadden, beſloot ik, in hoope van hier door geene Ongenade te verdienen, de volgende *Memorie* aan de Heeren Hoofdmannen van de Hooge Provintiaale Justitie-kamer aan te bieden.

Edele Mogende Heeren!

In het zekere onderrigt zynde, dat eene *Siertje Jacobs*, wegens gepleegde Kindermoord, in het Hooge Provintiaale Gerichtshof op den hals gevangen zit, en volgens de Landswetten veroordeeld is te moeten ſterven; en dat de Ouders van deeze ongelukkige zig tot Zyne D. Hoogheid ootmoedig gewend hebben, om genadige remisſie of Pardon voor hunne Dogter: zoo heb ik de vryheid wel durven neemen, om, met alle verſchuldigde eerbied, de gunſtige voorſpraake van Uwe Edel Mog. by Zyne D. Hoogheid voor die ongelukkige af te ſmeeken: onder deeze

(*a*) ENCYCLOPEDIE, *ou Dict. Raiſon. des Sciences &c.* p. 410. vol. I.

ze voorwaarde, dat de Gevangene moeste ondergaan eene der allergewigtigſte Proeven voor het Menſchelyk geſlacht, welke teffens, zooverre het my toeſchynt, met geen levensgevaar zoude gepaard gaan. Beloovende dezelve met eigene handen, en met alle mogelyke voorzigtigheid, te zullen uitvoeren, en teffens, zoo veel in myn vermogen is, voor alle onverhoopte toevallen te zullen waaken, en voor haare herſtellinge zorge te draagen.

De redenen, welke my tot dit zonderling beſtaan aanmoedigen, zullen, vleie ik my, de goedkeuring van Uwe Ed. Mog. wegdraagen.

Het kan Uw Ed. Mog. als Mannen van Ervaarenis en Jaaren niet onbekend zyn, hoe de verlosſingen van kinderen door verkeerde liggingen, of disproportien, voornaamelyk omtrent de hoofden, zomwylen volſtrekt onmogelyk zyn, ten ware men het kindshoofd, het mag leeven of dood zyn, met een kwetzend werktuig opene, de herſenen ontlaste, en het dus verminderd met den haak voortbrenge: of wel het lighaam, en de baarmoeder der ongelukkige Vrouwe, openſnyde, en als dan het Kind, door deeze wond, doe gebooren worden.

Uw Ed. Mog. zien ligtelyk, dat de eerſte manier volſtrekt doodelyk zyn moet voor het onnoozele kind; maar dat zy nogthans in ſtaat is in het leven te behouden de Moeder, die, naar myn oordeel, in dit gewigtig geval, daar een van beide het leven ſchynt te moeten verliezen, als de voornaamſte behoort geſpaard te worden. Te meer, dewyl de Moeder te gelyk met zoo veel omzigtigheid behandeld kan worden, van in het vervolg bezwangerd voorſpoedig te konnen baaren, gelyk door de ondervinding zeer dikwyls is bevestigd.

De tweede manier, Edel Mog. Heeren! is niet alleen de allereisſelykſte, en teffens de allergevaarlykſte voor de Moeder, maar te gelyk zeer twyfelachtig voor het kind: ja zelfs geheel en al onzeker voor beide. Om dat, het hoofd geklemd zynde, niemand, hoe kundig hy ook zyn moge, in den beginne ontdekken kan of het kind leeft, dan niet? Was het dood, zoo mogt men den haak gebruiken: maar, in de onzekerheid daar van, Ed. Mog. Heeren! wie zal, zoo hy eenig geweeten en kundigheid bezit, de beklaagenswaardige Moeder aan die deerlyke Operatie bloot ſtellen? Het is wel waar, dat de Keizerlyke Sneede enkele maalen gelukt is, jaa zelfs dat de Moeder niet eens, maar verſcheidene keeren naa elkander, door dezelve behouden

is

is; maar het is ook teffens zeker, dat verre weg de grootſte menigte met elendige toevallen geſtorven is.

Durft de Vroedmeester, om zyn eigen naams wille, tot deeze, inderdaad zoo wreede en ſchrikkelyke, Operatie niet over gaan, of, kwanſuis om zyn geweetens wille, den doodelyken haak niet gebruiken, wat dan? Zoo ſterft de ongelukkige Moeder, naa veele uuren, zelfs dagen agter een, vergeefsch gepynigd te zyn, met het volle ligchaam, en wordt het Graf van haar kind! Terwyl de overblyvende Man, dikwyls Vader van meerdere kinderen, zyne dierbaare wederhelft met haare Vrucht verliest, en, naa zoo veele akelige toevallen van pyn, ſmert, benaauwdheid, van te leur geſtelde verwagting en wanhoop gezien te hebben, zig met zyne kinderen, van eene tedere Moeder beroofd, in de uiterſte rouwe gedompeld vindt.

Onderwylen is 'er, Edelmogende Heeren! tot nog toe geen ander middel bekend, ten minſten niet onderzogt: de Heelmeesters, hoe gaarne zy ook hunne konst trachten uit te breiden tot nut van het Menschdom, worden te rug gehouden door vreeze: zy volgen den weg van ſtaatkundige voorzigtigheid, en durven niets nieuws onderneemen; ook is het niet geoorloofd het leven, of de gezondheid van eene Vrouwe, te waagen, ſchoon in een nypend geval, wanneer 'er geene voorbeelden zyn, die de wyze van hun doen wettigen. De Konst blyft derhalven onvolkoomen, en deeze glimpende beſcheidenheid, en ſchoonſchynende menſchenliefde, kost onderwylen het leven aan verſcheidene zoo Moeders als Kinderen; en wordt inderdaad de allerverſchrikkelykſte wreedheid!

Niets blyft 'er dan over, Edelmogende Heeren! dan, op ter dood verweezene Vrouwen, dusdanige proeven in het werk te ſtellen. Het is ook niet zonder voorbeeld, dat ſchrandere Vorſten denzulken het leven ſchonken, welke, naa eene Proef-operatie ondergaan te hebben, door de zorge en vlyt der Geneesheeren herſteld geworden waren. *Lodewyk de XI* (*a*) gedoogde, op het aanſtaan der Paryſche Geneesheeren en Heelmeesters, dat men op eenen *Franc Archier*, die ter dood veroordeeld was, de konst om Steen te ſnyden oeffende: waar van hy nogthans binnen 15 dagen herſtelde, en, behalven met het leven, nog met geld beſchonken wierdt. Deeze Koning heeft de eere, dat die Konstbewerking door zyn doorzigt niet alleen in zwang ge-

(*a*) ENCYCLOPEDIE, ſb. p. 410.

gebragt is, maar aan duizenden in Europa het leven behouden heeft.

De Inenting der Kinderpokjes, welker gezegende uitwerkingen veelen van Uwe Ed. Mog. in hunne dierbaarſte panden ondervonden hebben, is allereerst te Londen met toeſtemminge des Konings, den 9 Aug. 1721, op zes ter dood verweezene, drie Mannen, en drie Vrouwen beproefd, welke allen, den 6 September daar aan volgende, volkoomen herſteld uit de gevangenisſe op vrye voeten geſteld wierden. Dit verſtandig gedrag des Konings, hoe veele duizenden braave en deugdzaame menſchen heeft het niet in het leven behouden, en voor veelerleie ongelukkige toevallen bewaard?

Zulke voorbeelden zyn het, Edelmogende Heeren! welke my verſtouten een dergelyke gunst van Uwe Edelmogenheden, voor het menſchelyk geſlacht, te ſmeeken.

Myn beſtaan in deezen is nogthans niet roekeloos geweest, en myne verwagting is niet ontbloot van eenen waarſchynlyken, en gewenschten uitſlag.

De Konstbewerking, die vereischt wordt is deeze, de Schaambeenderen in deeze ſtrafwaardige Vrouwe vaneen te ſnyden, zonder de uitwendige deelen te ſchenden of onnut te maaken, veel minder de inwendige in gevaar te brengen. En door deeze vaneen zondering zulk eene ruimte aan het bekken te bezorgen, dat men, als het vereischt wierdt, in het vervolg op eene andere, het Kind veilig ter wereld brengen, en de baarende Vrouwe, zonder aan levensgevaar bloot geſteld te worden, gelukkig verloſſen konde.

Allereerst heb ik de mogelykheid, en de uitkomst daar van op doode Vrouwen, met doode Eerstgeboorene kinderen, onderzogt, en alles volkoomelyk beantwoordend aan myne verwagting gevonden. Dit was echter niet genoeg, ik heb den 8 Juny 1769 de Proeve genoomen op een levendig Varken, deszelfs ſchaambeenderen van een geſneeden, en het vermaak gehad het Dier reets den 16 herſteld te zien, zonder een eenig overblyvend ongemak, nog in den gang, nog in de teeldeelen. Dit Beest is, naa wel gemest te zyn, geſlacht in December daar aan volgende, en door my nauwkeurig onderzogt en gaaf bevonden: nog bezitte ik deeze ſchaambeenderen, welke, onder behulp van goede toezigt, verbanden enz. volmaakt aaneengegroeid, en geneezen zyn.

Maar het gene in een Beest gelukkig ſlaagt, zoude in een

een Mensch konnen mislukken. De groote vraage is derhalven deeze: kan men de Schaambeenderen in eene levendige Vrouwe, door dezelve van een te ſnyden, genoegzaam verwyden? Konnen zy geneezen? in welken tyd? en met welke overblyvende ongemakken?

Zie daar, Edelmog. Heeren! de proeve, welke ik, om het gevaar en de ſmerte der eisſelyke Keizerlyke Snede te ontgaan, en den doodelyken haak te vermyden, zoo vierig verlange in het werk te ſtellen op de Gevangene. Sterft zy onverhoopt, zy ſterft zonder ſchande, en tot nut van het Menschdom; Geneest zy, gelyk waarſchynelyk is, zoo heeft zy nog de allergrootſte redenen om de genadige behandelinge van Uwe Edel Mog. omtrent haar met altoos duurende dankbaarheid te erkennen! Zy immers, die eenen ſchandelyken en ſmertelyken dood verdiend hadde, wordt alleenlyk aan het heil van duizenden opgeofferd, zonder veel ſmert te lyden, of het leven te verliezen.

Eene gunſtige tusſchenſpraak van Uwe Edelmogenheden, in dit geval, zal den naam van Uwe Edelm. by de Naakoomelingſchap doen in de grootſte waarde blyven; Uwe Edelm. zullen aan Zyne Doorl. Hoogheid de gelegenheid verſchaffen, om, door verbetering van dit voornaam deel der Heelkonst, duizenden te behouden. En de achting in het oneindige vergrooten, waar mede ik de eer hebbe onder verſchuldigde eerbied my te noemen,

Edelmogende Heeren!

Uwe Edelmog. Aller Gehoorzaamſte, en Onderdaanigſte Dienaar

Groningen den 18 *Juny* 1770.

PETRUS CAMPER.

Zyne Doorl. Hoogheid heeft, zoo als ik onderrigt ben, deeze Crimineele zaak geenzints van dien aart gevonden, dat dezelve tot de verzogte gratie gedisponeerd zoude zyn; maar zig geconformeerd met het Advys van Hun Edelmog. Waar naa deeze ongelukkige in October 1770, op de gewoonelyke Gerechtplaats deezer Stad, is onthoofd. Op deeze wyze is volgens 's Lands Wetten eene wel verdiende doodſtraffe nog eenigzints verzagt geoeffend, en voor deeze reize is het ons onmogelyk geweest onze begeerte te voldoen.

Gy begrypt zeer ligt, Myn Heer! dat de grond van my-

ne voorſtelling op deeze ondervinding gevestigd is; dat de Natuur ons zelve leert, door de Afzondering der Schaambeenderen, eene merkelyke verwyding en ruimte in het bekken te maaken.

HIPPOCRATES, de *Nat. Pueri* (*a*), heeft al geleerd, dat in de Vrouwen, die voor de eerſte reize baaren, de Schaambeenderen los worden. DIEMERBROEK, heeft het zelfde in eene fraaije Verhandeling (*b*) betoogt. En onlangs heeft de wydberoemde Heer LOUIS (*c*) de Afzondering der Schaam-en Darmbeenderen zoo uitvoerig en overtuigend beweezen, dat alle verdere bewyzen als overtollig moeten gerekend worden.

Ik kan evenwel niet nalaaten om 'er myne eigene ondervinding by te voegen. Niet alleen te Amſterdam (*d*), maar te Groningen heb ik die loswording, en vaneen zondering der Schaambeenderen van elkanderen, en der Darmbeenderen van het Heiligbeen, den 15 April 1767, aan myne byzondere Toehoorders, de Heeren MUNNIKS, ALLARDI, DE BUSCH en VERSTER, in een Jonge, kort naa de kraam, verſtorvene Vrouwe getoond; daar naa heb ik het zelfde in eene andere verſtorvene Kraamvrouw in December 1767, openlyk, in myn Ontleed-ſchool aangeweezen.

Misſchien konnen deeze voorbeelden onze Wederſtreevers nog niet overtuigen? Laaten zy den Waarheidlievenden MORGAGNI raadpleegen, die dezelfde loswording ondervondt in eene geſtorvene Kraamvrouwe, die verſcheidene keeren gebaard hadde. (*e*) Deeze groote Man gaat verder, en ſtelt vraagswyze voor (*f*), of men deeze Loswording, om dat zy zoo dikwerf gebeurt, niet voor natuurlyk moet houden? Hy oordeelt dat deeze loswording in de Zwangernis langzaamerhand geſchiedt, om dat hy dezelve in verſcheidene, door Onderſlaan, is gewaar geworden.

Is

(*a*) FOES. Tom. I. p. 247, 50. *Ex puerperis autem præcipue laborant, quæ primos partus experiuntur, eo quod doloribus non aſſueverint, & totum quidem corpus dolor occupat, præcipue vero Lumbos, & Coxendices, quæ ipſis diducuntur.*

(*b*) Lib. 9. C. 16. p. 552.

(*c*) *l'Hist. de l'Acad. de Chir.* Tom. IV. p. 63.

(*d*) Verhandeling voor MAURICEAU, ib. p. 7. §. 1.

(*e*) *De Sed. & Cauſ. morb.* Lib. 3. Ep. 48. §. 44. p. 242.

(*f*) Ib. p. 243.

Is het gezag van deezen Gryzaard niet genoeg, zoo beroepe ik my, op dat van HARVEUS, van HUNTER, en van HALLER (*a*), of wel op dat van den Baron van ZWIETEN, onzen Landsman, die (*b*) zelf getuigt deeze loswording in eene Adelyke Vrouwe, den dag naa de kraam geſtorven, ondervonden te hebben.

Behelpt zig dan de Natuur zelve van dit middel in mogelyke baaringen, waarom zullen wy haar niet volgen? En hoe zullen wy eene ontdekkinge doen, zoo wy het eerst niet op doode menſchen lighaamen beproeven? Hoe zullen wy overtuigd worden, zoo lang wy de mogelykheid niet op een levendig Dier, daar naa op eene ter dood veroordeelde, in het werk ſtellen?

Om dit met eene gegronde hoope van eenen goeden uitſlag te doen, heb ik niets geſpaard tot het vervaardigen van werktuigen, nog kosten ontzien in het bezorgen van doode lighaamen; ook niet tot het verkrygen van dieren: alleen ontbreekt de groote Proef op eene levendige Vrouwe, en deeze had ik niet in myne hand; en nooit zal ik deeze handgreep en konstbewerking billyken voor dat zy met voordeel, en een gelukkigen uitſlag, op eene veroordeelde gedaan is.

Men werpt tegen, dat het gevaar om de blaas te kwetzen groot is in eene baarende Vrouwe, voornaamelyk als die hoog boven het ſchaambeen opryzende ſterk opgevuld is met pis: maar wie belet, dat niet eerst de pis ontlast worde met een mans, en niet met een vrouwen Catheter? Ik zegge opzettelyk, met een mans Catheter, om dat men die hooger kan inbrengen, en dus gemakkelyker ſlaagen.

Op het midden van het ſchaambeen liggen geene deelen, die door deeze vaneen zondering nadeel konnen krygen, of te wege brengen; het zyn trekkeragtige deelen, kraakbeenen, en banden: in de Keizerlyke Sneede worden veel edeler deelen gekwetst, en evenwel gelukt de konstbewerking.

Hier kan geene merkelyke bloedſtorting zyn, en die 'er al is, ontlast zig naar buiten; hier kan geene darmbreuk volgen, nog beklemming, welke de Keizerlyke Sneede zoo dikwerf doodelyk gemaakt hebben. Om kort te zyn, de

(*a*) *Elem. Phyſiol. Tom.* VIII. *f.* 435.
(*b*) *Comment. in* BOERH. *Tom.* IV: *p.* 539. in §. 1316.

de zenuwen zelve worden niet gekwetst, nog de ſpieren, want de *Clitoris* blyft geheel.

De grootſte tegenwerping is die van het niet aaneen groeijen der ſchaambeenderen; dog ook deeze heb ik door de Proef op het Varken opgelost.

Anderen voeren te gemoet, dat 'er gevallen zyn, waar in de Keizerlyke Sneede volſtrekt noodzaakelyk blyven zal, als in zeer naauwe en mismaakte bekkens, of daar groote beenige uitwaſſen zyn, gelyk PINÆUS (*a*) zulk eene als de oorzaak des doods eener Vrouwe te Parys aanhaalt, met byvoeging, dat hy een ſchaambeen met een dergelyk groot uitwas aan PARÉ ten geſchenk gegeeven hadde; ten bewyze, dat deeze hindernisſen niet zeldzaam zyn. Dog in deeze gevallen heb ik de doorſneede van het ſchaambeen niet voorgeſteld; maar, gelyk wy zeer duidelyk bepaald hebben, in gevallen van klemminge van 's Kinds hoofd, in een natuurlyk en welgeſteld bekken, daar de Heelmeester het Kind moet vernietigen tot behoud der Moeder, of de *Sectio Cæſarea* doen. In welk geval de eigentlyke vraage is, of niet deeze doorſneede minder gevaarlyk is by beſchouwing, en by ondervinding in het Varken?

Het zal altoos waarheid blyven, dat eene nieuwigheid zelfs kundige Mannen, en allermeest onkundigen, ſtoot: in myne voorſtelling wordt de Natuur alleenlyk geholpen met het allerheilzaamst oogmerk om Vrouw en Kind te behouden, op de allerredelykſte en waarſchynelykſte wyze.

Misſchien werpt men nog tegen, dat de banden, die de beenderen van het bekken hechten, zoo ſterk zyn, en het kraakbeen tusſchen de ſchaambeenderen zoo krachtig, dat geen Kind met zyn hoofd dezelve konne doen verwyden, al perſten de weën immer zoo ſterk.

Dog deeze tegenwerping vervalt, terwyl PINÆUS al opgemerkt heeft, dat de banden reeds voor de verlosſing vermurwd en los worden; zoo dat de vezeldraaden der kraakbeenderen, even als een ſpons, door den toevloed der vogten derwaarts door de wyze Natuur geleid, zig uitzetten, langer worden, en als wiggen de beenderen van het bekken vaneen zonderen (*b*).

GUILLEMEAU was, volgens het getuigenis van LOUIS (*c*), me-

(*a*) *Op. Phyſ. & Anat. Lib.* 2. *C.* 5. *p.* 109.
(*b*) *Ib. Lib.* 2. *C.* 6. *p.* 114. (*c*) *Ib. p.* 73.

mede van oordeel, dat de loswording voor de baaring geſchiedt. En de waarneeming van Dr. SMALLOT (*a*), aan Dr. SMELLIE medegedeeld, bevestigt, dat op de agtſte maand der Zwangernis de ſchaambeenderen los wierden, en gelukkig naa de kraam weder geheellyk genazen.

Wy vraagen, waarom de papagtige en veerkrachtige ſtoffe, welke wy (*b*) reeds beweezen hebben gelykvormig te zyn aan die tuſſchen de wervelen gelegen is, zig niet zoo wel kan uitzetten, als die der wervelen des nagts, wanneer deeze uitzetting ons langer doet zyn, en met zoo veel kracht de wervelen vaneen zondert, dat zy de geheele zwaarte van onzen tronk draagen des morgens, ten minſten voor eenige uuren lang? Te meer, daar wy uit de Koeijen leeren, dat ook de heilig- en zitbeens-banden van zelven, lang voor de baaringsweën, zig uitrekken en hol invallen; en by de Vrouwen, dat de lyfmoeders mond, en de natuurlyke deelen, door de wyze ſchikking des Scheppers, van zelven zig openen, dat is door inwendige oorzaaken, door den toevloed van veel ſlymerige ſtoffe, even als PINÆUS opmerkt, en niet door het Kind?

Gelyk nu, naa de verlosſing, alle deeze deelen wederom van zelven inkrimpen, en hunne voorige kracht verkrygen, even zoo zullen alle deeze banden de losgewordene beenderen van het bekken weder vast aan een hechten. En hier in zal men zoo wel in de natuurlyke te groote loswordingen, als in deeze door konst gemaakte, de Natuur helpen; door verbanden naamlyk en andere middelen, welke de konst opgeeft.

Men zal nu toeſtemmen, dat dit wel gelukken zoude, indien de loswording tuſſchen de ſchaambeenderen alleen plaats hadde, zonder dat de darmbeenderen aan den binnenkant mede los wierden; maar tegenwerpen, dat, dit plaats hebbende, het mankgaan onvermydelyk zyn zoude, en nog andere toevallen volgen moesten.

Wy ſpreeken niet tegen, dat de darmbeenderen mede konnen los worden in onze voorgeſtelde konstbewerking, maar dit geſchiedt in de moeijelyke baaringen van gelyken: althans PINÆUS (*c*) dringt hier ſterk op aan, en bewyst het met een voorbeeld in eene Vrouw van 24 jaaren, welke den 10 dag, naa de verlosſing, in February 1579, gehangen was.

Ook

(*a*) P. 87. (*b*) *Demonſtr. Anat. Path. Lib.* 2. *p.* 2. §. 2.
(*c*) Ib. Cap. V. VI. en VII. *Lib.* II. p. 107 &c.

Ook ontkennen wy niet dat 'er eene enkele reize eene zwakheid, zelfs mankgaan, uit zoude konnen gebooren worden: FABRICIUS *ab Aquap.* immers zegt (*a*) de loswording van het darmbeen in zyne eigene Vrouwe waargenoomen te hebben, en in anderen eene overblyvende zwakheid, en mankgaan.

De gevallen, welke VERDIER bybrengt van twee Vrouwen, die, naa eene moeijelyke verlosſing, mank gebleeven zouden zyn, bewyzen of liever overtuigen my niet volkoomen, dat de loswording der darmbeenderen de eenige oorzaak was. PARÈ brengt 'er ook voorbeelden van by; ik heb het zelf gezien in het geval door den ſchranderen VAN DER HAAR (*b*) beſchreeven; dog alle die gevallen zouden op gelyke wyze door verplaatſing van ſtof in de melkkoorts hebben konnen veroorzaakt zyn.

De Heer LOUIS dringt met rede aan, dat men verbanden moest uitvinden om deeze loswordingen te heelen. Indien gy met opmerking myne voorgeſtelde konstbewerking geleezen hebt, zult gy reeds gezien hebben, dat die door my by voorraad voorgeſteld, en by het Varken gebruikt zyn.

De vraage is nu, hebben FABRICIUS of anderen hier om gedagt, of ooit zulk iets aangelegd? Ik houde my nogthans verzekerd, dat zy door deeze verbanden, uitwendig aangelegd, zeer ſchielyk de losgewordene ſchaambeenderen heelen zouden, om dat men de Vrouwen teffens op den rug kan laaten liggen, en dus een voordeel bezorgen, welke, in de Proef op het Varken genoomen, geene plaats hebben konde: en evenwel gelukte die heeling.

Onderwylen heb ik gemerkt, dat zommigen, aan wien myne voorſtelling onder de hand bekend geworden was, als eene bezwaaring geopperd hebben: dat ik het geval, daar deeze bewerking in zoude noodig zyn, niet duidelyk genoeg bepaald hadde, of, om klaarer te ſpreeken, dat 'er geene gevallen zig zouden konnen opdoen, daar men niet met de Tang van SMELLIE, of den Hefboom van ROONHUIZEN te gebruiken, zoude konnen ſlaagen; en derhalven, dat de doorſnyding alleenlyk te paſſe zoude koomen daar eene tegennatuurlyke vernaauwing van het bekken was.

Ik durf zeggen zeer wel te weeten, waar eigentlyk de Tang

(*a*) *Obſ. Chir. Cent. 6. Obſ.* 39. en LOUIS p. 75.
(*b*) Haarl. Verhand. VIII Deel, I Stuk, p. 307. inzonderheid p. 330 en 331.

Tang van SMELLIE te paſſe koomt, ik hebbe zelf, in den jaare 1752, te Londen zynde, die Plaaten getekend, welke de aanlegging der Tang duidelyk toonen. Het was myne vinding die in het *profil* te verbeelden; ook getuigt die groote Vroedmeester, in zyne Voorrede, hier in door my geholpen te zyn. Maar teffens weete ik door ondervinding, en het zelfde is my door den Heere W. HUNTER bevestigd, als wy over het gebruik der Tang ſpraken, dat 'er gevallen zyn, by voorbeeld, als het hoofd ſchuins tegens den rand van het bekken onbeweegelyk ſtaat, en anderen, in welken de Tang geenen dienst doen kan. In dat geval liet R. BOOM te Amſterdam twee Vrouwen onverlost ſterven, ten bewyze dat ook de Spatel van ROONHUIZEN hier niets uitwerken konde.

De beroemde CHAPMAN, die zoo kundig was in het gebruiken van den Strik, en van de Tang, met een blad op ROONHUIZENS wyze, of met de twee bladen, kan niet nalaaten te zeggen (*a*) dat men, noch een, noch ander, gebruiken kan, dan wanneer het hoofd laag ligt. Ook getuigt FIELDING OULD (*b*), dat 'er gevallen zyn daar de Forceps van geen nut is.

VAN DEVENTER (*c*), zoo afkeerig van werktuigen, verklaart van gelyken, dat men, in zwaare klemmingen, naa alle middelen vergeefsch in het werk geſteld te hebben tot behoudenis der Vrouwe, het Kind als dood genoodzaakt is te handelen, en af te haalen. Hy beveelt, dat men het hoofd door een niet al te ſcherp inſtrument zal doorſteeken, en de herſenen 'er uit haalen en ledigen (*d*). Hy zegt wel zeer uitdrukkelyk (*e*), *dat men om de Moeder te behouden het Kind in het voorgeſtelde geval, het zy dood, of levendig, als een dood Kind zal handelen.*

Maar ook dit kan zomwylen weinig baaten; het gebeurt immers, dat men, naa het geheele hoofd geledigd, en de opperhoofds-beenderen voorzigtig uit gebragt te hebben, het lighaam en aangezigt niet verroeren kan, dan met ongeloofelyke moeite, welke dikwyls aan de Vrouwe zulke zwaare kneuzingen verwekt, dat 'er de dood op volgt.

Niemand, dan de wel eer beroemde P. DE WIND (*f*), heeft openhartigheid genoeg gehad, dit openlyk te getuigen.

Alle

(*a*) *Treatiſe* on *Midwifery*, p. 17. (*b*) P. 157.
(*c*) *Appendix* p. 414. Edit. 1746.
(*d*) Ib. p. 415. (*e*) Ib. p. 417.
(*f*) Geklemd hoofd gered, p. 8.

Alle deeze ontmoetingen hebben plaats gehad by doode zoo wel als by levendige Kinderen, enz. waaruit blykt dat men in gevallen, daar het bekken wel geſteld en wyd is, zulke zwaare klemmingen ontmoeten kan, die of de opening van het hoofd, of den haak, of de Keizerlyke Sneede vereiſchen, of den dood van Moeder en Kind naa zig ſleepen.

Ik bekenne, men kan zomwylen de hoofden, ſchoon groot, door ze te vatten met de Tang, en langzaamerhand voort te haalen, zoodanig vormen en verlengen, dat zy door het bekken geraaken: dog dit is niet altyd mogelyk. Want in veele gevallen kan men de Tang niet om het hoofd brengen; en met den Hefboom, of een blad, kan men zomtyds het hoofd niet beweegen, ik laat ſtaan verplaatſen, hoe dan? Niets anders blyft 'er over, dan of de Moeder te openen, of het Kind met den haak te haalen, of myne voorſtelling als een middelweg aan te neemen, en goed te keuren?

Want te handelen gelyk LA MOTTE leert, en zoo lang te wagten, tot het Kind dood is, eer men den haak gebruikt, is, of alles ontſchiet my, even zeker den dood te wege te brengen, als of men den haak 'er terſtond inſloeg.

Veelen zeggen, zy hebben nooit een haak gebruikt, dan wanneer het Kind dood was, dit is wel zeer prysſelyk; maar is geen bewys tegen onze ſtelling. De vraage is, hoe weet men altoos met zekerheid, dat het Kind dood is? LA MOTTE getuigt, dat hy, tweemaal, het ongeluk getroffen heeft, van een Kindshoofd te openen, en te verloſſen, welk naa de verloſſing nog tekens van leven gaf; niettegenſtaande het eene Kind in 30 uuren geene tekens van leven gegeeven hadde, en hy tot meerder zekerheid zynen medebroeder ROSIER 'er by geroepen hadde, die even als hy oordeelde dat het waarlyk dood was.

In het tweede geval, was de ſtank, wegens het koude vuur aan de moederlyke deelen, zoo groot, dat alles den dood van het Kind verzekerde. Hy opende het hoofd, verloſte het Kind, 't welk nog zoo lang leefde, dat het den H. Doop ontfangen konde! Stank is derhalven mede geen zeker teken van dood, te minder, dewyl die, volgens het getuigen van VAN ZWIETEN (*a*) van bedorven bloed kan ontſtaan, of wel, gelyk MAURICEAU (*b*) aanmerkt, de Moeder

(*a*) Tom. IV. p. 558.
(*b*) *Malad. des F. Groſſes*, Tom. I. Liv. 2. ch. 12. p. 277.

der kan van Tweelingen zwanger zyn, waar van de een, dood zynde, den ſtank geeft, terwyl de ander nog leeft.

Het groote ſtuk, daar het alleen op aan koomt, is, te weeten, of het Kind dood is, als het met het hoofd in de geboorte ſtaat? VAN DEVENTER, een Man van zulk eene groote ondervinding, en ontzach by alle Natien, zegt (*c*) openlyk, dat dit zeer onzeker en geheel en al twyfelagtig is: ook ſchroomt hy niet dit met een voorbeeld te bevestigen: Hy verloste eens, en behandelde vry ruuw, een Kind, 't welke hy, om dat het zig in 48 uuren niet bewoogen hadde, dood ſchatte, met den Strik; dit Kind echter verraste hem met zyn geſchreeuw, als het gebooren was, en ſtierf eenige dagen daar naa aan de indrukkingen, die hy aan het hoofd veroorzaakt hadde (*d*).

Ik gaa opzettelyk gevallen voorby van anderen. Het getuigen van Mannen, die zoo groot eene ondervinding, deugd en Godsvrugt hadden is genoeg om ons te overreeden, dat 'er gevallen zyn, waar in de kundigſten gedwaald hebben, en nog dwaalen konnen.

Myne voorſtelling zal derhalven dan wel te paſſe koomen, wanneer het hoofd onbeweegelyk ſtaat, offchoon het bekken natuurlyk geſteld is, en men niet volſtrekt zeker is van den dood van het Kind.

Waarſchynelyk komt zy nog in andere omſtandigheden te paſſe, als een middelmaatig naauw bekken, als de Vrouwe mismaakt is, enz. FIELDING OULD, by voorbeeld (*a*), zoude het Kindshoofd van den romp niet hebben afgedraaid wanneer hy de ſchaambeenderen had vaneen gezonderd, en dergelyken meer.

Behalven de aanmerkingen, door zommige Géneesheeren gemaakt, en thans, myns oordeels, genoegzaam opgelost, zyn 'er eenige door Rechtsgeleerden voorgeſteld; onder anderen: of wel een Vorst het recht van Pardon, zelfs onbepaald, hebbende, een pardon of kwytſchelding op voorwaarde geeven kan?

Ik antwoorde hier op van neen, om dat het eene volſtrekte tegenſtrydigheid in zig bevatten zoude; genade immers of kwytſchelding is ondeelbaar, en laat in het ſtuk van leven of dood geene trappen toe. Dog in dien zin heb ik myne voorſtelling niet aan den Hove van Juſtitie gedaan, veel minder de toeſtemming daar over van zyne Doorl. Hoogheid gevergd.

Myn

(*a*) Cap. 52. p. 224. (*b*) P. 225. ib.

Myn begrip omtrent dit ſtuk was dit, dat een Vorst, het recht van kwytſchelding omtrent doodſtraffe hebbende, de Sententie konde laaten voortgaan, en haaren loop houden: maar dat hy, eer dezelve uitgevoerd wierdt, om een dienst aan het menſchelyk geſlacht te doen, dulden en beveelen kon, dat men het ondergaan van eene Proef-operatie aan de Veroordeelde ter keuze voorſtelde, met dit beding, dat zy, het leven behoudende, volkoomene kwytſcheldinge zoude hebben.

In dit geval is de kwytſchelding niet voorwaardelyk; want de keuze wordt gelaaten aan de Veroordeelde, welke opkoomende, en het leven behoudende, niet uit hoofde van genade aan haar bewezen, maar uit hoofde van haare toeſtemming tot het ondergaan der Proeve, gepardonneerd wordt: in welk geval de kwytſchelding eene Prys en belooning is voor haare onderwerping, en geene genade.

Op die wyze is FRANC. ARCHIER te Parys, en zyn zes Ingeënten te Londen gepardonneerd geworden.

Het ſchynt ook dat zyn Doorl. Hoogh. in myne voorſtelling als voorſtelling geene ongerymdheid gevonden heeft: want zyne Doorl. Hoogh. heeft in hoogstdeszelven Brief het volgende gelieven te laaten invloeijen: „ Betreffende de Memorie van den *Medicinæ Prof.* CAMPER, relatief tot de voorn. gevangene by UEd. Mog. misſive gevoegd, moeten wy ten uiterſten loueren den pryswaardigen yver van gemelden Profeſſor omtrent eene onderneeming, welke hy vermeent tot nutte van het menschdom te kunnen ſtrekken; dan by ons gelet zynde op den ſtaat waar in de zaak van de gevangene door het by den Procureur Gener. geintenteert, en by UEd. Mog. geadmitteert appel van het Doodvonnis ter eerſter inſtantie althans, gebragt is, hebben wy, zoo uit dien hoofde, als om andere redenen, geoordeeld het onderwerp van die Memorie tot geen object van onze deliberatien te moeten maaken, enz. "

Zie daar, myn Heer! het geheele geval in alle zyne omſtandigheden! De redenen, welke my bewoogen hebben om deeze voorſtelling te doen, en die ik in het breede gemeend hebbe hier te moeten byvoegen, zullen UEd. en alle onzydige Leezers, ligt in ſtaat ſtellen om de tegenwerpingen, die met zoo veel drift en onbeſcheidenheid van zommigen gedaan zyn, op te losſen, en de wezen-

zenlykheid van deeze heilzaame proeven, gelyk ook myn oogmerk, te billyken.

Om voor te koomen dat Gy niet aan een ieder afzonderlyk deeze oplosſingen zoudt verplicht zyn te geeven, heb ik deezen Brief UEd., gedrukt, doen toekoomen. Ontfang hem gunſtig, en als een bewys van myne achting: ontfang teffens myne dankerkentenis voor het deel 't welk Gy wel hebt gelieven te neemen in mynen goeden naam.

Nimmer konde dien met meer kracht beſchermd worden dan door een Man van uwe verdienſten; nimmer met meerder yver, dan door UEd. die nooit uwe betrekking op my als uwen Meester verlooren hebt. Gaa voort Eer te doen aan uwe Geboorteſtad, en aan den roem, welken Gy met uwe geleerde ſchriften met zoo veel recht verworven hebt!

Ik noeme my met de zuiverſte achting,

Myn Heer!

UEd. zeer Gehoorzaamen Dienaar

Groningen den 21 *Juny* 1771.

PETRUS CAMPER.

DE SMELTING VAN YZER IN GEMEEN WATER HANGT AF VAN DE TUSSCHENKOMSTE VAN VASTE LUGT.

In een Brief van Mr. LANE ENZ. *aan den Heer* HENRY CAVENDISH, L. V. H. K. Genootſchap (*).

DE ſmelting van dit Metaal, in de mineraale wateren, is, tot heden, in 't algemeen, toegeſchreeven aan eenige fyne *gas*, of een vlug zuur: dan, dewyl veele ſtaal-wateren baarblyklyk een overmogend loogzout, of een opſlurpende aarde bevatten, genoeg om het zuur in dezelven ſtomp te maaken; en alle *bekende* zuuren een meerdere aantreklykheid hebben tot beide deeze zelfſtandigheden, dan tot yzer, ſchynt hier uit te volgen, dat wateren, dus bezwangerd, welken de kragt hebben van zwart te wor-

(*) Getrokken uit de *Philoſoph Transact. Vol.* LIX. *For the year* 1769. *Month. Rev. For April* 1771.

worden als 'er aftrekzel van Galnooten wordt bygedaan, en, na eenigen tyd aan de lugt bloot geſtaan te hebben, het metaal naar den grond laaten vallen, en deeze eigenſchap verliezen, dezelve niet verkreegen hebben door eenig zuur, maar van een verſchillend beginzel, of ander yzer-ſmeltend wezen; en allerwaarſchynlykst van eene vaste lugt.

Uit de vierde Proeve blykt, dat vylzel van yzer, langen tyd in gedistilleerd zuiver water gelegd, het water niet met ſtaaldeelen bezwangert; gelyk klaar is, wyl het niet van kleur verandert door bymenging van het aftrekzel van Galnooten. Dan uit des Schryvers Iſte Proeve blykt, dat een half pint zuiver water en 60 greinen vylzel van yzer, in een vles met een wyden mond gedaan, welke 48 uuren gehangen was boven het vat van een distillateur, het welk in ſterke gisting ſtondt, zo dat ze de vaste lugt uit het gistend vogt opkoomende kon ontvangen, het vogt een ſterken yzer-ſmaak kreeg; en de gewoone toets, met een gedeelte van het zuiver afgegooten vogt, gaf tekenen eener bezwangering met veele ſtaaldeelen, wyl het, in korten tyd, een kleur byna als inkt aannam. Aan de lugt blootgeſteld, werdt het, gelyk gemeen water, ras troebel, liet een okeragtig bezinkzel doorzakken, en verloor, in weinige dagen, de eigenſchap van zwart te worden geheel en al. In de 2de Proeve werdt de vaste lugt geleid in een' vles met water en yzer-vylzel, door middel van een geboogen pyp aan dezelve vast gemaakt, welker ander been geſtooken was in een vles met een gistend mengzel, beſtaande uit een' ſmelting van Suiker in water, en gest. Het water werdt hier door bekwaam gemaakt zo veel yzer te ſmelten als men in 't gemeen aan de ſtaal-wateren toeſchryft. In eenige volgende Proeven werdt de lugt, geduurende de opbruizing van zuure en loogzoute zelfſtandigheden ontwikkeld, in een mengzel van water en vylzel van yzer ontvangen; en in eenige van deeze Proeven liet men haar gaan door een vat met paarel-asch. In alle deeze Proeven werdt het yzer geſmolten, en de wateren, dus bezwangerd, ſcheenen volmaakt gelyk te wezen; uitgezonderd eenige geringe verſchillendheden in ſmaak en reuk, afhanglyk van de zelfſtandigheden waar van men gebruik hadt gemaakt.

De vyfde Proeve dient om te toonen, dat water waar in yzer is geſmolten, door middel van een Vitrioolisch zuur, door kooking of lang aan de lugt bloot te ſtaan, de eigenſchap van met Galnooten zwart te worden niet ver-

verliest, gelyk veel natuurlyke, zo wel als door konst van den Schryver yzerig gemaakte, in de zelfde omſtandigheden doen. Doch deeze Proeven bewerkt zynde met yzer, in den ſtaat van metaal, hoedanig het zelden in de aarde gevonden wordt, oordeelde de Auteur het nodig, om zyn beſluit te regtvaardigen, hoe de ſtaal-wateren met dit metaal bezwangerd worden, dezelven met de erts van yzer te herhaalen. Doch geen van deezen beantwoorde aan zyne verwagting behalven één, welke genoemd wordt *yzer-zand-erts*, en welke een volmaakt yzer ſchynt te bevatten. Deeze zwaarigheid bewoog hem tot een nieuw ſtelzel van Proeven, op de onderſtelling, dat wateren, met eenige ſtoffe van pyrites, of eenige der yzer ertſen, voorafin een zuur geſmolten, het zuur naderhand door loogzoute of kalkagtige zelfſtandigheden kragteloos gemaakt kunnen hebben, en dat nogtans het yzer, dus afgeſcheurd van zyn eerſte ontbindend zuur, door de meerdere aantreklykheid van het loogzout of de aarde, in het water kan opgehouden worden door een nieuw ontbindmiddel — de vaste lugt, geduurende de opbruizing voortgebragt of ontwikkeld.

Uit zyn 6, 7 en 8ſte Proeven blykt, dat dunne ſmeltingen, niet alleen van yzer, maar van alle zyne ertſen, in een van de drie mineraale zuuren, met byvoeging van zelfſtandigheden welken *geen vaste lugt in hebben* (gelyk kalkwater of zeepzieders loog) het yzer onaangemakt laaten; en het doorgezeegen vogt niet kleurt met het aftrekzel van Galnooten: maar als by zulke ſmeltingen gedaan wordt het gemeen, of mineraal, of vlug loogzout, alle *vervuld met vaste lugt*; of eenigerleie aarde, ook vol van dat beginzel, gelyk kryt, ongebrande kalk-ſteen, magneſia, de aarde van aluin, marmerſteen enz. ſchoon het metaal ook hier door afgeſcheiden wordt van zyn ontbindend zuur, het welk hier door ſtomp gemaakt wordt; en zelfs al is het water overlaaden met loogzoute of aardagtige ſtoffe, het yzer nogtans in het water wordt opgehouden door de ontbindende kragt van de vaste lugt, onder de werking van opbruizing voortgebragt, als duidlyk blykt door de aanneeming van een zwarte kleur, als 'er een aftrekzel van Galnooten mede gemengd wordt.

Deeze ontdekking verſpreidt een nieuw licht over het onderzoek van gemeene en geneeskragtige wateren, en gevolglyk tot het namaaken derzelven door konst, welken 'er aan gelyk zyn.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE WEZEL EN DE HERMELYN.

(volgens DE BUFFON.)

DE *Wezel* draagt by de Grieken den naam van Γαλη, by de Latynen dien van *Mustela*; de Italiaanen noemen dezelve *Donnolla*, *Ballottula*, en *Benula*; de Spanjaarden *Comadreia*, de Duitschers *Wieſel*, de Franſchen *Belette*, de Engelſchen *Weaſel* en in eenige Landſtreeken *Foumart*.

De *gemeene Wezel* komt zo veelvuldig voor in gemaatigde en heete lugtſtreeken, als zeldzaam in koude Gewesten; de *Hermelyn*, daar en tegen, is talryk in het Noorden; wordt weinig in gemaatigde Landen, en in 't Zuiden geheel niet, gevonden. Deeze Dieren maaken dus twee onderſcheide ſoorten uit. Men heeft ze waarſchynlyk onder elkander verward en voor de zelfde ſoort van Dieren gehouden, om dat 'er onder de *gemeene Wezels* eenige zyn, die, even als de *Hermelyn*, wit in den winter worden, zelf in onze Lugtſtreeke. Maar hebben zy deeze hoedanigheid gemeen, 'er zyn andere eigenſchappen, waar in zy van elkander verſchillen. De *Hermelyn* roodagtig of ros van kleur in den Zomer, en wit in den Winter, heeft altoos het einde van den Staart zwart: de *Wezel*, zelf die in den Wintertyd wit wordt, heeft een geel einde aan den Staart, ook is dezelve merkelyk kleinder en korter van ſtaart dan de *Hermelyn*. De *Wezel* blyft niet, gelyk de *Hermelyn* in wildernisſen en bosſchen; maar onthoudt zich omtrent bewoonde plaatzen. Wy hebben, beide deeze ſoorten gehadt. Het is niet waarſchynlyk dat deeze Dieren, verſchillende in geſteltenisſe, geaartheid en grootte, met elkander paaren. 't Is waar, men vindt onder de *Wezels* grooter en kleinder; doch dit verſchil is naauwlyks iets meer dan één duim in de geheele langte des lichaams, daar de *Hermelyn* twee duimen langer is dan de grootſte *Wezel*. Geen van beiden laat zich temmen, en zy blyven altoos wild in yzertralide hokjes, waar in men ze moet houden; ook eeten zy geen honig, noch kruipen in de Bykorven, als de *Bontzem* en de *Foyna*. De *Hermelyn* is, over zulks, de *wilde Wezel* niet, noch ook de *Ictis* van ARISTOTELES, die volgens zyn berigt zeer tam wordt, en greetig op honig geſteld is. De

We-

Wezel en Hermelyn, wel verre van zich te laaten temmen, zyn zo wild dat zy niet verkiezen te eeten wanneer men 'er na kykt; zy zyn in geduurige beweeging, en poogen altoos zich te verbergen; wil iemand ze houden, hy moet haar werk van hennip of vlasch geeven, waar mede zy zich kunnen omwinden en bedekken; zy byten in alles wat men haar geeft; zelden eeten zy dan by nagt; en laaten versch vleesch twee of drie dagen liggen, om te bederven, eer zy het eeten. Drievierde van den dag brengen zy slapende door; en die in vryheid leeven wagten ook den nagt af om op roof uit te gaan. Wanneer een *Wezel* in een Hoenderhok kan komen valt zy niet aan op de *Haanen* of oude *Hennen*; maar verkiest de jonge en de Kuikens, die zy dooden met eene enkele wonde aan den kop toe te brengen, en vervolgens den een voor den ander naa wegsleepen. Zy breeken ook de eijeren aan stukken en zuigen ze met groote greetigheid uit.

Gedurende den Winter onthouden zich de Wezels in de Koorenschuuren, Hooiklampen, en by de dorschvloeren, en blyven daar dikwyls de geheele Lente, om haare Jongen in 't hooi of stroo te werpen. In dien tyd voeren zy krygt tegen *Ratten* en *Muizen*, en met een veel gelukkiger uitslag dan de *Katten*; deeze Diertjes kunnen haar niet ontkomen, dewyl zy ze tot in de holen agtervolgen. Zy klimmen in Duivenhokken, neemen de *Duiven* weg, en maaken jagt op ander gevogelte. —— In den Zomer verwyderen zy zich op eenigen afstand van de huizen, en vertrekken meest na lange plaatzen, omstreeks molens, by poelen en rivieren, hier kruipen zy in de ruigte om de Vogels te beloeren en te vangen; dikwyls kiezen zy de holte van oude Wilgen om 'er haare Jongen in te werpen; zy vervaardigen daar toe een leger van gras, stroo, bladeren en takken; zy werpen in het voorjaar, en zomtyds drie, vier, of vyf Jongen te eener dragt. De Jongen komen blind ter wereld, even als die van de *Bontzem*, de *Marter* en de *Foyna*; doch binnen korten tyd krygen zy kragts genoeg om de Moer op de Jagt te volgen. Zy vallen aan op *Slangen*, *Waterrotten*, *Mollen*, *Veldmuizen* en dergelyke: zy doorloopen de velden om *Kwartels* en de eijeren op te zoeken. Nooit gaan zy met een beslendigen tred voort; maar vorderen den weg met ongelyke en schielyke sprongen; als zy voor hebben een boom te beklauteren, geeven zy een sprong, die haar eenige voeten hoog brengt, en zy springen

gen op dezelfde wyze wanneer zy een Vogel op 't lyf vallen.

Deeze Dieren hebben, gelyk de *Bontzem* en de *Fret* zo ſterk een' reuk, dat ze niet wel in eene beſloote plaats kunnen gehouden worden; zy ſtinken erger in den Zomer dan in den Winter, en, wanneer men ze vervolgt of tergt, verſpreidt die ſtank zich meer en meer. Zy gaan altoos ſtilletjes voort, en geeven geen geluid dan alleen als men ze ſlaat. Zeker boer vondt eens drie even gebooren *Wezeltjes* in het kreng van een *Wolf*, die by de agterpooten aan een boom was opgehangen: de *Wolf* was meestendeels verrot, en het Wyfje hadt gras, ſtroo en bladeren byeen gebragt in de borst van den *Wolf* tot een nest voor haare Jongen. Dit toont aan dat zy, hoe ſtinkend zy ook zelve mogen weezen, niet afkeerig zyn van anderen ſtank.

De *Hermelyn*, in 't Latyn *Hermellanus*, *Animal Erminæum*; in 't Fransch, *Hermine*, in 't Italiaansch *Armellino*, in 't Engelsch *Ermin*, in 't Hoogduitsch en Zweedsch *Hermelin* en *Lekatt*, en in 't Poolsch *Gronostry*.

Wanneer dit Dier wit is, noemt men het *Hermelyn*, en krygt ros of roodagtig zynde, den naam van *Roſelet*. Schoon de *Hermelyn* minder voorkomt dan de *gemeene Wezel*, worden 'er, nogthans, zeer veele gevonden in oude bosſchen, en zomtyds des Winters in de velden rondsom de wouden. Men kan ze altoos gemaklyk van de *gemeene Wezels* onderkennen. Het einde van den Staart is altoos gantsch zwart; ook dient het wit aan de Ooren en Pooten tot een onderſcheidend kenmerk.

Weinig valt 'er van de *Hermelyn* te zeggen, behalven 't geen wy zo even wegens de *Wezel* vermeld hebben: alleen zullen wy aanmerken dat dit Dier in den Winter doorgaans van kleur verandert, altoos zeer wild en ſtinkend is; uitgenomen deeze laatstgemelde eigenſchap, is de *Hermelyn* een aartig Beestje, met heldere leevendige oogen, een behagelyk uitzigt, en zo vaardig in de beweegingen welke het maakt, dat men 'er geen oog op kan houden. De vagt wordt voor zeer kostbaar gehouden; elk kent de ſchoonheid van het *Hermelynbont*, 't welk in zuivere witheid dat der *witte Konynen* verre overtreft; doch met den tyd wordt het geelagtig, en de *Hermelynen* uit gemaatigde lugtſtreeken worden, voor het meerendeel, ligt geelvlakkig.

In alle de deelen van het Noorden zyn de *Hermelynen* zeer

zeer menigvuldig, bovenal in *Rusland*, *Noorwegen*, en *Lapland*. Zy hebben, in deeze Gewesten, even gelyk elders, een rosse kleur in den Zomer en zyn wit in den Winter. Zy maaken jagt op eene soort van *Rotten*, die in *Noorwegen* en *Lapland* in groote menigte voorkomen. Onder gemaatigde Lugtstreeken ontmoet men de Hermelynen schaarscher; en in heete Landen geen een enkelde. — Het Dierje van de *Kaap de Goede Hoop* door KOLBE *Hermelyn* geheeten; welks Vleesch hy zegt goed en aangenaam van smaak te weezen, is de *Hermelyn* niet, noch gelykt 'er eenigzins naar. De Wezels van *Cayenne* van welke de Heer BARRERE gewaagt, en de gryzer *Hermelynen* van *Oost-Tartaryen* en het *Noorden* van *China*, door eenige Reisbeschryvers vermeld, zyn ook Dieren geheel verschillende van onze *Wezels* en *Hermelynen*.

BRIEF VAN EUSEBIUS AAN PHILANDER; OVER DE HEDENDAAGSCHE MANIER VAN REIZEN: BENEVENS EENIGE REGELS OM IN 'T REIZEN OP TE VOLGEN.

(*Uit het Engelsch.*)

MYn waarde PHILANDER! onze Vriend PALAMEDES, die my weinig dagen geleeden met zyn bezoek vereerde, heeft my berigt dat uw Vader beslooten hadt u eene reis door Europa te laaten doen.

Volgens een verstandig ontwerp te reizen heb ik altoos voor een zeer gewigtig gedeelte der Opvoedinge gehouden; zulks bevordert, verciert en volmaakt. Volgens den hedendaagschen trant te reizen dunkt my eer na- dan voordeelig voor jonge Heeren. — Welke edele oogmerken kan men volvoeren, door eenigen tyd zich in vreemde Landen te onthouden! Welk een manlyk en uitgebreid stelzel van Zedekunde aanneemen! Hoe veel waarneemingen in het Staatkundige doen! Welk een vermaak genieten! Tot welk eene redelyke Godsvrugt zal ons hart zich opgewekt vinden door de beschouwing van de verscheidenheid der Natuure!

Doch zyn dit de voorwerpen der tegenwoordige Reizigeren? Zy denken 'er naauwlyks om, zy zitten nooit in ernstige overlegging ter neder, om 't oog te vesten op wezenlyke zaaken: de veragtlykste beuzelingen neemen hunne aandagt in. De jonge Heer keert van buitens lands te rug met een zonderlingen voorraad van verkreegene bekwaamheden. Hy vindt zich in staat om u eenig berigt te geeven van de Wapenschildkunde, de Takken en Huwelyksverbintenissen der Edele Familien, onder welke hy verkeerde; hy weet de *Etiquette* der

voornaamste Hoven van *Europa*. Hy heeft de *levees* van Hertogen en Hertoginnen bygewoond, en gy kunt uit zyn galant verhaal opmaaken, dat hy met zekere Dame van uitsteekende schoonheid, en hoogen rang, een bedekte minnary gehad hebbe. Op zyne reizen heeft hy eenige kunstwoorden opgedaan, die hy in het onderhoud te pas brengt: op 't hooren hier van staat het gezelschap verstelt; want het verstaat ze in 't geheel niet, hy zelve verstaat ze slegts ten halven. Hy spreekt verward; maar op een beslisfenden trant: hy toont u eenige Gedenkpenningen en Munten, als groote zeldzaamheden, terwyl ze niets meer waardig zyn dan de waarde van 't metaal. Hy kleedt zich buitenspoorig in den *Franschen smaak*. Hy heeft eene vrymoedigheid en stoutheid aangenomen, welke hy voor ware welleevenheid aenziet. Zyne Bloedverwanten houden hem voor een wonder; en zelf zyne Maitres laat af van haare voorgaande stuursheid, en agt hem een veel beter knaap dan toen hy uit *Engeland* ging. Maar met dit alles wordt hy veragt door alle lieden die braafheid, geleerdheid en goeden smaak bezitten: want hy heeft geheel andere denkbeelden dan zy van dat geen waar in 's Menschen voortreffelykheid bestaat. Eenige onzer Reizigeren naar de mode verkrygen de bekwaamheid om het *Fransch* en *Italiaansch* vloeijend te spreeken: en dit is het meeste en beste 't geen zy t'huis brengen; even of de Mensch een Papegay ware, die buiten 's Lands ging om enkel Woorden te leeren klappen.

Over dit misbruik in 't Reizen hebbe men zich geheel niet te verwonderen, als men in aanmerking neemt hoe vroeg de jonge Heeren na vreemde Gewesten gaan. Men stelt hun bloot aan eene onophoudelyke verkeering met eene bedorvene Wereld, in den allerhachlykſten tyd des levens: wanneer de ziel gereedlyk onuitwischbaare indrukken ontvangt, die volstrekt iemands character bepaalen. De hartstogten zyn ten hoogsten toppunte opgeklommen, en nog niet geregeld door ondervinding. — — — Konnen wy veronderstellen, dat een lugthartig jong Heer, gemaklyk en in overvloed opgebragt, en mogelyk reeds besmet met het vergif der hedendaagsche losbandigheid, die alle de middelen, om aan zyne neigingen voldoening te geeven, aan de hand heeft, kunnen wy, zeg ik, veronderstellen, dat dusdanig een jong Heer, te midden van de woelingen der ydelheid, zyne aandagt zal vestigen op voorwerpen die hem weezenlyk verciren en verbeteren, welker najagen het ernstigst besluit vordert eener geduurige zelfverlochening, het aanwenden van alle verstandige vermogens en kragt van denken eischt. Zal hy dit doen, voor dat hy Boeken en Menschen heeft leeren kennen, voor dat zyn verstand ryp is en de deugd diepe wortels in zyn gemoed geschooten hebbe?

Ik ken, ô PHILANDER! uwe uitsteekende geaartheid, en uwe treffelyke bekwaamheden; ik weet ze zyn opgeinisterd door vlytige boekoefening en het leeren der fraaije Weetenschappen. Maar ik kan niet denken, dat gy, op uw één en twintigste jaar bekwaam

zyt

gy: om te reizen. In de Regtsgeleerdheid hebt gy groote vorderingen gemaakt doch ze zyn in de Wysbegeerte nog gering. Gy weet myne openhartigheid en gy twyfelt niet aan myne liefde te uwaards, en kunt dus niet verwagten dat ik u met niets beduidende of ſchandelyke Complimenten zal ophouden.

Maar, zal men my mogelyk tegenwerpen, zal onze jonge Heer geen deftig Gouverneur tot zyn gezel en leidsman hebben; een Man geſchikt, om, op eene zagte en inneemende wyze, zyne neiging tot zinnelyke vermaaken te dempen, edeler inzigten in zyn gemoed te verwekken, en hem alle de leerzaame voorwerpen, die zy aantreffen, te doen opmerken en te verklaaren; een Man met zorvuldigheid gekoozen en daar toe alleen geſchikt.

——————————— wiens onvermoeide ſtappen,
Op 't ſteile ſpoor der Deugd, geſteund door Weetenſchappen,
En met Geleerdheidsſchat op 't rykelykst voorzien,
Ten voetſpoor ſtrekken en de ſterkſte hulpe bien
Aan 's Leerlings noesten Vlyt, tot hy den top beklimme
Van waar hy neder zie op 't Menschdom, by de kimmen
Verdoold in donkeren mist.

Deeze gewigtige post zal, gelyk ze doorgaans wordt waargenomen, weinig toebrengen om myne gemaakte aanmerkingen te ontzenuwen.

Wy zullen eens veronderſtellen dat een Kerklyken gekoozen wordt, om het toevoorzigt te houden op den reizenden Jongelimg. Deeze is ongetwyfeld een der bekwaamſte perſoonen ter Wereld, indien zyne bekwaamheden, zyne geleerdheid en zyne deugd aan zyn beroep beantwoorden. Maar zyn het altoos deeze hoedanigheden waarom hem die gewigtige post wordt toevertrouwd? Ik weet dat het dikmaals uit gansch andere beweegredenen geſchiedt. Indien hy geen meer kennis heeft aan de Boeken, dan eene Dame door 't leezen in de zomerſche dagen op eene Hofſtede verkrygt; indien hy het kaartſpelen verſtaat; indien hy een liefhebber is van harddraaven en dergelyke vermaaken; indien hy niet ſchroomt achter de tralien gebragt te worden; indien hy, met al zyn moed, in ſtede van zich een geest van onafhanglykheid eigen gemaakt te hebben, een lafhartig vleijer is der Grooten; bezit hy véele hoedanigheden die hem aanpryzen om de beſchermende en onderwyzende Reisgenoot te weezen van één eenigen Zoon, den Erfgenaam van uitgeſtrekte goederen, en de hoope des Geſlachts ——— wat is het gevolg van deeze keuze? De jonge Heer gaat met zynen Gouverneur een daadlyk zo geen woordlyk verdrag aan, om elkander allen gemak en vermaak te bezorgen. Oppervlakkig en laaghartig vermaak is beider beooging. De ſchyn van agtbaarheid, 't is waar, möge aan de eene zyde worden in agtgenomen, terwyl men van de andere uitwendige onderwerping betoont. Maar het groot oogmerk hunner verbintenisſe verliezen zy geheel uit het oog. De jonge Heer

geeft zich geheel over aan den opſchik en de galantery; de Kerklyke Geleider heeft te veel voorzigtigheids om den Ligtmis te ſpeelen. Hy verliest egter niets by het verlaaten van zyn Eiland, en het gaan na 't Vaste land. Hy doet een goede ruil met het ernſtige *Whist* voor het gezelſchap vervrolykend *Quadrille*, en den zwaaren *Portwyn* voor ſpeelende *Champagne* te verwisſelen. Onze Reizigers keeren weder van hunnen togt, met een gelaat 't welk veel ſchynt te beduiden, maar met eene ziel geheel ledig van kundigheden. Zy oordeelen, nogthans, niet te vergeefsch gereisd te hebben, wanneer zy eene naauwkeurige beſchryving kunnen geeven van de Vastenavonds-vermaaklykheden te *Venetie*.

Het is zo baarblyklyk onmogelyk dat deeze wyze van Reizen tot eenige goede einden kan ſtrekken, dat ik bykans durf zeggen, de Ouders moeten, 'in 't algemeen, voldaan weezen met de geringe vrugten daar uit voortkomende. Zy verdienen niet beklaagd te worden wegens een ongelukkig oogenblik in 't welk zy beſlooten hunne Zoons, veel te vroeg en ſlegt vergezeld buitens lands te zenden; maar men mag hun wyten den ſlegten leefkoers tot welken zy die Kinders ſchikken. Geene enkele dwaaling in 't oordeel, maar eene hebbelyke verdorvenheid des gemoeds komt voor hunne rekening. Het is ongetwyfeld hun oogmerk van hunne Zoonen, in alle deelen jonge Heeren van Fatſoen, geen Wysgeeren of Wetgeevers, te maaken.

Eene andere ongelukkige omſtandigheid doet zich op by de jonge Reizigers, die het zeer bezwaarlyk maakt voor den Opzigter, hoe bekwaam hy ook in zyn post moge weezen, daar in gelukkig te ſlaagen. Zy zyn doorgaans te jong, wanneer zy in vreemde Landen komen, om voor zich zelven te oordeelen, en te waanwys door de verbeelding dat zy reeds Mannen zyn, om het oordeel van anderen te volgen.

Wanneer gy my vraagt, welken Ouderdom ik de geſchiktſte keur tot Reizen? Hier op dient tot antwoord; dat, myns oordeels, niemand voor de dertig jaaren het moet onderneemen. De voorwerpen, die de aandagt eens Reizigers trekken en gaande houden zyn veelvuldig, zamengeſteld en keurig; hem omringt eene menigte van ſterke verzoekingen tot ydeltuitery, verkwisting en ongeregeldheid. Van de twintig tot de dertig jaaren, zet de hand des Tyds een manlyker ſtempel op het gemoed dan op 't lichaam.

Dan, hoe jong gy ook moogt weezen PHILANDER, ik ben niet bedugt, dat gy deeze en geene Landen zult doorloopen met de domzinnigheid der meesten van uwe jaaren; gy zult geen deel neemen in hunne onagtzaamheid, noch u door hunne ongebondenheid laaten mede ſleepen. Uwe beminnenswaardige gemoedsgeſteltenis, uwe meer dan gemeene vorderingen, de uitſteekende Leidsman die uw Vader voor zyn Zoon gekoozen heeft, ſtrekken tot waarborgen, dat het Reizen u, waarlyk verſtandiger en beter, en dus ook gelukkiger, zal maaken. De Vriendſchap die gy my betoont, niettegenſtaande de ongelykheid onzer jaaren; de veelvuldige bezoeken door u afgelegd by een lief-

heb-

hebber van de Eenzaamheid en Letteroefeningen, een Voorſtander van beginzels en zeden, niet ſtrookende met de heerſchende mode; het vermaak, 't welk gy ſchept in eene verſtandige verkeering en geſprekken over ſtukken van aangelegenheid, 't geen zelden het geliefd onderhoud is van de jonge Heeren deezes tyds —— deeze omſtandigheden zou ik kunnen ophaalen als bewyzen, dat uwe verſtandige vorderingen uwe jaaren te boven gaan; maar dit breeder uit te haalen zou den ſchyn hebben, als of ik my zelven den lof toezwaaide.

Ik verzoek, egter, de vryheid om u eenige Regels van gedrag te mogen opgeeven, zy zullen eenvoudig maar nuttig weezen. De dagelykſche voorvallen deezes leevens zullen u gelegenheid geeven, om 'er de toepaſſing van te maaken. Grondregels, die weezenlyk ſtrekken tot ons welweezen, en ons dikmaals te paſſe komen, kunnen, hoe handtaſtlyk en zigtbaar, niet te menigwerf herhaald of te diep ingedrukt worden. Vreemde en ongehoorde dingen te zeggen laat ik over aan de hoogmoedigen, en die alleen ſchryven om te ſchitteren. Wy hebben, ten aanziene van weezenlyk gewigtige onderwerpen, zo groot eene verſcheidenheid van denkbeelden, dat wy, nieuwigheden zoekende, dikmaals van de waarheid afwyken. —— Ik hoop u dit op Reis te mogen mede geeven, zonder dat ik daar door eenigen inbreuk doe op 't geen uwen waardigen Gouverneur toekomt, en zonder uw eigen Verſtand en Deugd te hoonen. Gy kent myne Opregtheid, gy kent myne Genegenheid tot u, en ik hou my van uwe Braafheid verzekerd. De Jeugd kan niet te zeer tegen dwaaling en verleiding gewapend worden. —— De agting welke gy my toedraagt, en de aandoenlykheid van uw hart, hebben my voornaamlyk bewoogen u myne gevoelens over dit ſtuk te laaten toekomen. Gy zult deezen Brief dierbaar agten, om dat dezelve van my komt, en gy zult dien te hooger waardeeren, naar maate gy verder van my afzyt. Myne raadgeevingen, die ik op het papier ſtel, zullen invloed op u hebben; om de hand, welke ze geſchreeven heeft, zult gy ze zo agtbaar houden als een Godſpraak.

Gy hebt dus lang zeer Maatig geleefd, volhard hier in alle uwe dagen. Offer uwe gezondheid niet op aan eene laf hartige inſchiklykheid voor de heerſchende gewoonten der Wereld. Indien wy de beweegreden, die den Ligtmis aanzetten, in overweeging neemen, wanneer hy ons aanzoekt tot buitenſpoorigheden; mogen wy met beleefdheid zyne aanzoeken afſlaan; doch zy moeten, in ons hart, eene heimlyke verontwaardiging verwekken. Gezelligheid en trek tot ons byweezen is het voorwendzel; maar de laagſte baatzugt is het verborgen beginzel. Hy zoekt zyn voordeel in het uur des vermaaks. Hy kan niet dulden dat de vlaagen van vrolykheid verdoofd en geſtremd worden door de ernſthaftigheid en het ſtilzwygend verwyt der deugd. Hy weet dat hy kwaad doet, en heeft een kwaadaartig vermaak om anderen in zyne ſtrikken te vangen. —— De Onmaatigheid moge in weinig jaaren eene gezonde geſtaltenis niet gansch

en al bederven; doch welke zyn de natuurlyke gevolgen daar van. De Zielsvermogens worden 'er door verzwakt, en onbekwaam tot groote en edele verrigtingen. Het Lichaam en de Ziel heeft als dan een geduurige koorts; en de Ongeregeldheid geeft eene rustlooze krankzinnigheid, in ſtede van een weezenlyk beſtaan, en het bedaard gemoed 't welk de vermaaken van Gezondheid en Deugd geniet. Indien dezelve ons niet nedervelt in den bloei des leevens, een overmaat van jammer voor den ouden dag wordt 'er door opgehoopt. Houden wy ons aan de goedertierne Wetten der Natuure, zo maaken wy ons leeven gemaklyk, en de rol van 't zelve loopt ongemerkt af. Maar Onmaatigheid vervult ons laatst tooneel met wroeging en knaging, en maakt den dood tienmaal verſchriklyker.

De Deugd is, nogthans, niet ſtuursch. Het voegt haar ernſtig, maar tevens ook vrolyk, te zyn. Wees zo vrolyk als 't u lust, mits dat uwe vrolykheid binnen de paalen der Rede blyve. Vier bot aan uwe onſchuldige blygeestigheid, deeze is de ſchoone bloem van gezondheid en een goed geweeten; 't is eene aangenaame offerande aan onzen SCHEPPER, uw Geluk is het beste reukwerk dat gy hem kunt toebrengen.

Neem, wanneer gy buiten 's Lands zyt, eene verſtandige en prysbaare beſteeding uwer goederen in agt. Onze *Engelſche Reizigers* zyn, door hunne agtloosheid en verkwisting, de ſpot van *Europa* geworden. Doe de moeite om uwe toevlugt tot de Overheid eenes plaatze te neemen, wanneer men u een oogſchynlyk ongelyk wil aandoen, en meer dan billyk is afkneevelen. Indien gy dit toelaat, vergenoegt gy de roofzugt, en deeze lacht om uwe gekheid. Geld op zich zelven aangemerkt is van geene waarde; doch een groot betrekkelyk goed. Wy zyn niet aanzienlyk en gelukkig, naar evenredigheid van de duizenden welke wy bezitten; maar als wy het teken voor de betekende zaak verwisſelen; als wy die duizenden invloed laaten hebben; als wy ze te werk ſtellen. Merk u zelven, myne waarde PHILANDER, altoos aan voor een Broeder van het Menschlyk Geſlacht. De middelen die gy beſpaart, door u in vreemde Landen niet te laaten opligten, kunnen van aanmerkelyken dienst weezen voor uwe Medemenſchen, wanneer gy t'huis komt. Verſtand en verdienſten kunt gy uit de duistere hoeken der vergeetenisſe aan 't licht brengen; den hulploozen Wees opvoeden; en het hart van de verlaate Weduw doen vrolyk zingen.

Gy hebt een leevendig en ſterk gevoel van Eer, bewaart 't zelve heilig en ongeſchonden zo lang gy leeft. Hy die Regtvaardig is, volgens den ſtrikten letter der Wet, kan in de Maatſchappy enkel draaglyk weezen; de Man van Eer wordt geagt en geëerbied; Rykdom en Magt beeven dikwyls in zyne tegenwoordigheid, en durven hem met al het zelfvertrouwen daar aan eigen niet beledigen. De eisch der Wet is te eng, een omtrek voor zyne uitgebreide Zedekunde; hy gaat dezelve te boven in zyn edelmoedig gedrag. Hy houdt zich niet

niet veldaan dat de Wet hem vryſpreeke, hy moet de vryſpraak van zyn eigen hart hebben, en volgt het inwendig oordeel over zedelyk goed en kwaad. Iemand moge als een rechtſchapen *Jood* de Wet der Tien Geboden onderhouden; en nogthans een laag kruipend Schepzel weezen, met 't welk een Heer van Eer geen doen wil hebben.

Wanneer gy voorhebt door uw Reizen een verſtandiger en beter Man te worden, en niet met eene ingebeelde verdienſte t'huis te komen, zo bepaal u zelven niet aan de Hoven, en het gezelſchap der Grooten. Laat het bekomen van nuttige onderrigting uw groot voorwerp weezen, en verbeeld u geenzins dat de hoogſte en aanzienlykſte rangen van Menſchen de geſchikſte en bekwaamſte zyn, om ze u te geeven. Men vindt ze op de proeve doorgaans de oppervlakkigſte en onkundigſte. Spreek met den Koopman, en den Kunſtenaar, doe hun vragen over ſtukken uwer opmerkinge waardig. Hunne antwoorden kunnen ſtrekken, om 'er het goed of kwaad Staatsbeſtuur, 't welk daar plaats heeft, uit af te neemen, en den bloei of het verval des Lands uit op te maaken. Onderzoek welk eene aanmoediging 'er gegeeven wordt aan den Landbouw in verſchillende Koningryken en Staaten; beſchouw met nauwkeurigheid de Landsgeſteltenisſe, en het zal u den weezenlyken rykdom of armoede der ingezetenen vertoonen. — Indien gy de onderſcheidene Volks-characters verlangt te weeten, zo bepaal u niet tot de Hoofdſtad wegens dit onderzoek. Slaaffche navolging en vastgeſtelde gebruiken hebben in de Hoofdſteden van *Europa* weinig weezenlyke onderſcheidingen, weinig oorſpronglyke trekken der Natuure overgelaaten. Begeef u na het Land, vergezel den geſpraakzaamen Boer op den weg, vang een gemeenzaam onderhoud met hem aan; vergezel hem na zyne hut, zie zyn gast te worden; gy zult 'er nederigheid maar opregtheid aantreffen. De goede Man zal u zyn hart geeven. Een Groote des Ryks zal u, of uit belang, of uit grootſchheid, onthaalen. Het gedrag des Landmans zal u het heerſchend character des Volks toonen. En indien gy zyne Vrouw en Kinderen in voeglyk gewaad vindt; indien gy ziet dat de gezondheid op hunne kaaken en de vergenoegdheid in hunne harten woont; indien de Vader des Huisgezins, terwyl hy een glas in ſchenkt, tot lof van zyn Land en van de Regering ſpreekt, en de vreugd hem ten ooge uitſtraalt, als hy uitweidt in hun te pryzen; indien gy op dit verrukkend gezigt de toverkragt der medelydigheid in uwen boezem gevoelt, en uw oog door tranen daar van getuigenis geeft, wensch dan u zelven geluk met uwe Geſteltenisſe, wees vrolyk met uwen dankbaaren Gastheer, dewyl het Staatsbeſtuur zyns Lands zo wel den Boer als den Hoveling beſchermt: verſmaa de pracht en lekkerny van de tafelen der Grooten, en agt u zelven gelukkig, dat gy de zoetigheden der onſchuld en middelmaat hebt leeren kennen en ſmaaken. Het geſprek des Landmans, hoe weinig het ook moge zamenhangen, zal u veel ſtofs verſchaf-

ſchaffen van ſtaatkundige beſpiegelingen; uit zynen mond, hoe ongeleerd hy ook moge weezen, kunt gy veele nutte leevensregels ontleenen. De zuivere vermaaken, waar in gy met hem zult deelen, zullen een tegengif weezen tegen de verkeerde gehegtheid aan het ſchitterende der Zamenleevinge, waar door jeugdige gemoederen zo ligt worden ingenomen. Het is de zaak van een Wysgeer, de toevoegelyke geneugten deezes leevens te genieten of ze te derven, en in beide die ſtaaten gelukkig te zyn; ſchenkt de overvloed hen eene onbekrompe keuze en een ruim genot, dat hy zich maatige en alles naar de rede regele. —— Laat ik hier nog byvoegen, myne waarde PHILANDER, dat gedeeltlyk onderzoek ons maar gedeeltlyke en gebreklyke kennis verſchaft; dat wy, om volkomen meester van zeker onderwerp te worden, 't zelve, zo uitgebreid ons mogelyk is, moeten beſchouwen; dat wy om 't Menschdom te recht te kennen, 't zelve in alle de verſchillende ſtaaten moeten beſchouwen; en dat, indien het de zaak is van een zede- en ſtaatkundig Beſpiegelaar de uitwerkzels na te gaan, welke Kunst en Weelde op 's Menſchen gemoed hebben, hy desgelyks zorgvuldig moet overweegen, hoe wy zonder dezelve beſtaan. De gevolgen van den voortgang der uitvinding, en de buitenſpoorigheden der verbeelding, zyn voorwerpen onzer beſchouwinge waardig. Maar de oorſpronglyke trekken van 't Menschdom uit te vinden, en het onderſcheid tuſſchen weezenlyke en ingebeelde behoeften te leeren kennen, is zeker een werk dat zo vermaaklyk als aangelegen moet geagt worden.

Gy bezit eene fraaije Ziel, PHILANDER, en gy kunt dus niet onaandoenlyk weezen voor de bekoorlykheden der ſchoone Sexe, zy zullen zelf eenen kragtigen indruk op u maaken. Eene gemaatigde verkeering met de Jufferſchap is eene der beste uitſpanningen voor iemand, die zich aan de Letteroefeningen overgeeft; men kan dezelve niet wraaken; want de Natuur ſchryft ze op 't nadruklykst voor. En wel verre van de Ziel te verzwakken, wordt daar door aan dezelve kragt en leeven bygezet. Maar wagt u voor Ligtmisery: ſchande, elende, ziekte en dood vergezellen dezelve onvermydelyk. De zegen, die de Deugd ſchenkt, is oneindig verhevener dan eenige voorbygaande en zinnelyke vermaaken; deeze doet ons gelukkig in ons zelven worden; vermengt zich met de Ziel, houdt dezelve in eenen leevendigen en genoeglyken ſtaat. Laat Geweeten en Rede uwe driften beſtuuren, en uwe hartstogten zullen tot uw geluk medewerken. Herinner u, by een beproevend voorval, de heldhaftigheid van een TITUS of een SCIPIO; hunne voorbeelden zullen een kragtiger indruk maaken op uwe ligt ontvangbaare Ziel, dan de grondregels van EPICTETUS en SENECA. Gy zyt geen Vreemdeling in de Zedekundige leenſpreuken der Ouden.

Sirenum voces & Circes pocula noſti.

Gy

Gy kent de Stem der vleiende Syreen
En Circes bekers.

Poch, in vreemde Landen niet op de vryheid van het Staatsbeſtuur der *Britten*. Dit ſtoffen zou onvoorzigtig en gevaarlyk weezen: en men heeft 'er minder gronds toe dan oppervlakkige Denkers zich kunnen verbeelden. Alle voordeel gaat van eenig nadeel vergezeld. De Deugd zelve, 't beste onzer bezittingen, heeft haare ongemakken. Ons uitmuntend Staatsbeſtuur, zo wonder wel geſchikt om de natuurlyke regten des Menschdoms te handhaaven, en het Gemeen van de dwinglandy der Grooten te ontheffen, geeft aanleiding tot Partyſchappen. De ſnoodſte en overgegeevendſte onzer Landsgenooten, indien hy bekwaamheden bezit om zich by 't Volk aangenaam te maaken, kan zich den weg tot rykdom en eere baanen, door aanhang te werven, en met geweld het Gemeen te berooven. —— Verbeter uwe Staatkundige vooroordeelen, door de volgende Regels van POPE, waar in hy toont een Wysgeer en een Staatkundige te weezen, in uwe gedagten te herroepen.

For forms of Government let fools contest
Wathe 'er is best administr' is best.

Wat Staatsbeſtuur is best?
Dit vraagſtuk moog den gekken
Tot ſtof van twist verſtrekken.
Het bestbeſtuurde is best.

GOD is de Vader des Heelals; wees gy een Burger van de Wereld. Betoon u zo opregt en liefderyk in het ſtuk van Godsdienst als in dat van het Staatsbeſtuur. Hebben wy den besten Godsdienst, 't is ons geluk, en 't zyn niet onze verdienſten. Doch denk nimmer dat GOD zyne gunstbewyzen uitdeelt met de partydigheid van een aardsch Vorst. Hy die de Wetten zyns Lands gehoorzaamt, en den Godsdienst, daar in vastgeſteld, eerbiedigt, welke die Wetten en Godsdienst ook mogen weezen; die eerlyk is in den uitgeſtrekſten zin van dat woord, niet alleen in zyne openbaare handelingen voor 't oog der geheele wereld, maar ook in zyne heimlykſte bedryven; die opregt handelt in de afgezonderſte eenzaamheid, waar niemand dan GOD en zyn eigen Geweeten getuige is van zyne daaden, zulk een Man verdient de agting van zyne Medemenſchen, en hy is ongetwyfeld een Gunſteling des Hemels. Dit moge de taal der Priesterſchap niet weezen, het is de taal van een Mensch.

EUSEBIUS.

EEN ONBEKEND STUKJE, RAAKENDE OLIVIER CROMWEL.

(Uit het Fransch (*))

CRomwel was, gelyk bekend is, de behendigſte bedrieger en ſnoodſte veinſaart van zyne eeuw: veele lieden zagen hem verkeerd aan; hy bedroog byna geheel Europa; hy ſlaagde echter niet even gelukkig met allen welken hy wilde misleiden. Cadenas, Ambasſadeur van Spanje aan 't Hof van Londen, kende de heerschzugt en onrouwe oogmerken van Cromwel, en wist zyne ontwerpen te ontdekken, niet tegenſtaande de gemaaktheid en gewaande zedigheid van deezen Engelſchen Sylla. Cromwel werkte, om den Spanjaard te winnen, zo veel hy konde, op deszelfs grootmoedigheid; doch Cadenas liet zich geen doek voor de oogen binden; hy ontving alle eerbewyzingen welken men hem te Londen aandeedt, en hieldt zich te meer geſlooten voor Cromwel; die, ziende dat hy door deezen weg zyn oogmerk niet kon bereiken, om de geheimen te weeten, welken hy doorgronden wilde, gebruikte een ander middel, welk hem beter gelukte, en den Ambasſadeur in den ſtrik deedt vallen. De Protector deedt een ontzaglyke toerustinge ten oorlog vervaardigen; deeze groote toebereidzelen maakten Cadenas ongerust, hy vraagde den Protector zelf, wat 'er mede beoogd werdt? Cromwel antwoordde met een koelen en bedaarden toon, dat deeze toerusting tot geen ander einde geſchiedde, dan om Spanje een byzonderen dienst te doen, om het zelve te onderſteunen tegen de aanvallen van den Hertog van Guiſe, welken tot nog toe gelukkig waren geweerst. Cadenas dankte Cromwel uit gevoel van erkentenisſe, en bevorderde zelf deeze toerusting zo veel hy konde: dan hy ſtondt verbaasd, wanneer de Admiraal Black de eerſte daaden van vyandlykheid tegen Spanje zelf rigtte. De Ambasſadeur, dus getergd, deedt zyne gramſchap openlyk blyken. De vyandlykheden werden geſtaakt; doch zyne ingetrokkenheid werdt te grooter. Naar Spanje teruggekeerd, leide hy zich op geen ding meer toe, dan, zo veel in zyn vermogen was, de aanſlagen te doorgronden van Cromwel, die van dit Hof niets kunnende verkrygen, zo lang hy zulk een' vyand hadt, op niets meer dagt dan op middelen om 'er zich van te ontdoen; en dit ſcheen volſtrekt onmooglyk, wyl Cadenas een volkomen vertrouwen by zyn' meester hadt, en groot gezag in den Raad. Dan niets was den onderneemzugtigen Cromwel onmooglyk. Hy liet den Gevangenmeester van Newgate komen, ſloot zich met hem op in zyn kabinet, ondervraagde hem aangaande de behendigheid en de verſcheide trappen van ſchelmery der gevangenen, welken hem aanbetrouwd waren: zou 'er

(*) *Gazette Litteraire*, Juin 1771.

'er, zei hy, niet een onder zyn, die allerhande slooten weet te openen? Ja, ongetwyfeld, antwoordde de Cipier; daar is 'er een die reeds ten dood veroordeeld is, en eerstdaags moet gehangen worden: hy is de uitmuntendste karel van de wereld in dit soort van konstgreepen, en als hy zyn' handen vry hadt, ik geloove, hy zou aanneemen alle de slooten welken men in Londen mag hebben, in minder dan een halven dag te openen. Cromwel door deeze ontdekking verrukt, doet deezen man ten eersten by zich koomen, over wiens houding als een man die ter galge gedoemd was hy zich zeer verwonderde; doch hy was nog meer verwonderd, als hy hem zyne bekwaamheid zag toonen op de allermoeilykste slooten, welken hy in een oogenblik, zonder eenige hapering, opende. Na deeze Proeve deedt Cromwel deezen man weder naar de gevangenisse brengen, doch zondt den volgenden nagt een vertrouwd persoon naar Newgate, met een bevelschrift, door hem zelven onderteekend, dat men dien gevangenen gantschelyk zou los laaten, welke terstond tot hem gebragt werdt. Zo dra hy by hem gekomen was, toonde de Protector hem een plan van een tuin, in welks midden een tent was, waar in men niet kon koomen, dan door het openen van verscheide poorten welken derwaards leidden, hebbende elk van dezelven drie verschillende slooten. Laaten 'er honderd poorten zyn, zeide de dief, en elk met honderd slooten voorzien, ik zalze alle openen en 'er ingaan. Ik geeve u een volkomen pardon, zeide Cromwel, en beloove u daarenboven een groote vergelding; maar gy moet naar Madrid trekken, en in 't hotel van Cadenas sluipen; dit plan zal u den tuin en de standplaats van de tent aanwyzen; gy moet in de tent gaan; en daar zynde, deezen brief (welken hy hem gaf) onder de tafel werpen; dan moet gy 'er weder uitgaan, alle de poorten wederom sluiten, en tot my te rug koomen. De gauwdief, dit onderregt ontvangen hebbende met het plan en den brief, begaf zich terstond te scheep naar Spanje, verzeld van een persoon, wien Cromwel ook in het geheim hadt ingewikkeld. Zo dra deeze twee verraaders te Madrid waren aangekoomen, ging de tweede van daar naar Venetië, gelyk hem bevolen was, om een brief te brengen aan den Engelschen Ambassadeur. De open brief, waar mede de dief was afgezonden, hieldt aan Don Cadenas, Secretaris van Staat des Konings van Spanje; was geschreeven door Cromwel zelven, die den Spanjaard bedankte, dat hy het gene waar toe hy zich verbonden hadt, met zo veel behendigheid hadt volbragt, en hem berigtte de 20,000 liv. st., volgens hunne overeenkomst, wanneer hy het goedvondt, te kunnen ontvangen uit de bank van Venetië, waar deeze som gereed lag. Gelyk Cromwel voorzien hadt, werdt dees brief, in het midden van het kabinet van het paviljoen neergeworpen, opgeraapt door den Koning van Spanje, die gewoon was zich alle morgens in deeze tent te begeeven, om over de gewigtigste zaaken van staat te beraadslagen, en de zaaken vooraf te overzien waar over beraadslaagd moest worden, eer Cadenas hier ver-

verſcheen. De Koning de hand van Cromwel kennende, maar het Engelsch niet verſtaande, was zeer verwonderd, en zondt aanſtonds om een Engelſchen tolk, die den brief vertaalde, en zyne Majeſteit betuigde, volſtrekt niet te weeten wat die verbintenis, waar van de Protector ſprak, beteekende, en hy hier van by Cadenas niets hadt hooren ſpreeken. De ongerustheid en het mistrouwen van den Koning werden grooter, en de Raad was naauwlyks vergaderd of de Koning beval Cadenas te vertrekken. De Koning toonde den brief, gaf den inhoud 'er van te kennen, en hoe hy denzelven gevonden hadt; bedenkende dat Cadenas, daags te voren, de laatſte uit den Raad was gegaan. Alle deeze omſtandigheden getuigden ten nadeele van Cadenas, die eenſtemmiglyk verklaard werdt een verraader en aan Cromwel verkogt te wezen. De Koning, die deezen Minister beminde, wilde niet dat hy als nog volſtrekt veroordeeld zou worden, en beval dat men kragtiger bewyzen zou afwagten: tot dit einde beſloot men zich vooraf te verzekeren, of die 20,000 l. ſt. wezenlyk in de bank van Venetië gereed lagen om aan Cadenas overgemaakt te worden. Men zondt aanſtonds een Courier naar Venetië, en dees bragt den Koning berigt van de oorſpronglyke order, met de hand van Cromwel geſchreeven en zyn zegel verzegeld, van dezelfde dagteekening als die van den brief. Nu ſcheen 'er geen twyfel aangaande het misdryf over te blyven: de Raad vergaderde, Cadenas werdt van zyne waardigheid afgezet en infaam verklaard, alle zyne goederen werden verbeurd gemaakt; doch uit aanmerking op zyn' voorgaande dienſten en hoogen ouderdom, ſchonk hem de Koning, door toegeevendheid, nog het leven.

KORTE PROEVE, RAKENDE DE ALGEMEENE ANGSTVALLIGHEID VOOR DEN DOOD, EN DERZELVER OORZAAK; WEL INZONDERHEID OOK BY ZULKE MENSCHEN, DIE NA DEN DOOD EENEN GELUKKIGEN STAAT TE GEMOET ZIEN.

ZO wel als het elk mensch eigen en natuurlyk is, alle pogingen aantewenden, om zich gelukkig te maken, even zo ontdekt men by al het Menschdom een trek en eene algemeene begeerte, om zyn Leven, tegens alles wat het zelve op eenigerlei wyze zou kunnen benadeelen, te beschermen. Overeenkomstig hier mede vind men by de meeste Menschen eene *Vrees*, eene zekere *Angstvalligheid, voor den Dood*; die buiten twyfel voor een groot deel haren oorsprong neemt, uit dien algemeenen trek, welke al het Schepzel, niet zonder zeer wyze reden, maar met de allergewigtigste oogmerken, van den Grooten en Alwyzen Maker, is ingedrukt. —— Het lyd geen de minste tegenspraak, dat men zulk eenen algemeenen trek om te leven, en een' volkomen Weerzin tegens den *Dood*, het ganssche Dierenryk door bespeurt, dewyl men inderdaad geen Schepzel, van het grootste tot het kleinste, van het allerwoestste en wreedste tot het zagtste en blohartigste, van het Redelykste tot het Redeloosste, in het zelve vinden zal, 't geen zyn Leven niet allerdierbaarst schat, en zyne sterkste pogingen te samen spant, om het tegens allen vreemden aanval te beschermen en in veiligheid te stellen. —— Hoe vele moeite, gepaard met het grootste beleid, ziet men niet dikwils van Redelooze Dieren aangewend, om dat dierbaar *Kleinood*, hun *Leven*, te bewaren; die pogingen kan men zelfs zien aanwenden van Diertjes, welke voor het bloote oog onzigtbaar zyn; gelyk zulks door onweêrsprekelyke proeven, met Vergrootglazen genomen, zou kunnen bevestigd worden. 't Is dierhalven ontegenzeggelyk, dat alle Dieren geneigd zyn, om hun leven te behouden, te verlengen, en op alle mogelyke wyzen te beschermen.

men. Tot dat einde heeft ook de Natuur, of liever de Alwyze Schepper, alle Dieren in de Natuur met Wapenen voorzien, om zich te kunnen verdedigen; dus ziet men den Stier met hoornen gewapend, den Klepper met harde hoeven voorzien, den Haas met ſnelle loopers begiftigd, en met één woord, geen Diertje hoe klein ook, of het kan zyn Leven op eenigerleie wyze beſchermen, gelyk de treffelyke Lierdigter ANACREON reeds zeer wel aangemerkt heeft.

Dan deze *trek* tot het *Leven* ſchynt zich by het Ryk der Dieren alleen niet te bepalen, maar zich zelfs zo ver uit te ſtrekken, dat het ook inderdaad het Groeibare, ſchoon ons dat ongevoelig toeſchynt, aandoet. —— Het kan wel zyn, dat de Planten ook waarlyk gevoel hebben, even als de Dieren; en zy die zulks pogen te beweren, doen het niet ten éénemaale zonder Grond. Want zommige Verſchynzels in het Ryk der Planten ſchynen dit ontegenzeggelyk te maken, zonder dat wy ons zelfs tot de zulken behoeven te bepalen, van welken men bykans niet met zekerheid zeggen kan (dewyl de Natuur zo zagt en langzaam van het eene Geſlagt tot het andere overſtapt, dat 'er in de uiterſte Grenzen van beiden naauwlyks éénig verſchil te ontdekken is) of zy tot het *Ryk der Dieren*, *dan dat der Planten* behooren. Hoe menig een' boom, kruid of plant tog ziet men niet kwynende ſterven, wanneer zy al te geweldig worden aangevallen, terwyl zommigen waarlyk zelfs gevoelig zyn voor de geringſte aanraking. —— Het ſchynt zich derhalve zo ver uit te ſtrekken, dat zelfs alle Schepzels, die maar leven of groei hebben, eene zekere zoort van aandoening gevoelen, wanneer men het 'er op toelegd, om hen te vernietigen, of het Leven te benemen; terwyl alles, om dat in tegendeel te rekken, het een minder, het ander in eene meerdere mate, dien algemeenen trek doet blyken. —— Dog het geen in het Ryk der Groeibare, maar flaauwlyk, en in vele opzigten maar bezwaarlyk te ontdekken is, dat vind men, gelyk ik zo even met een woord zeide, openbaar genoeg in het *Ryk der Dieren*; in zo ver, dat deze waarheid „ *Elk Schepzel is geneigd zyn Leven te verdedigen; en uit dezen algemeenen trek vloeit natuurlyk een geweldige afkeer voor den Dood*" in het helderſte dagligt geſteld worde. Ik noem dien trek tot het Leven, en den afkeer voor den Dood, algemeen; ſchoon men eenige voorbeelden ontmoete, die dit regelregt ſchynen

den tegen te ſpreeken: van zulke Menſchen namentlyk, welke zich zelven het Leven benemen, en den Dood met voordagt in den mond loopen. —— Dan zulke zeldzame voorbeelden kunnen tot geene bewyzen worden aangevoerd, om de voorgeſtelde Waarheid te ontzenuwen en vals te maken, te minder, daar men mogelyk, met eene onweêrſprekelyke zekerheid, zou kunnen aantoonen, dat zulke Lieden op dien tyd, wanneer zy de handen aan hun eigen leven ſlaan, geen meester van hun verſtand zyn; waar toe zy veeltyds, door ongelukkige omſtandigheden, of door gevreesde onheilen, gebragt worden.

Dog 'er is eene tweede Zwarigheid, die men tegens myn ſtelzel zou kunnen aanvoeren, welke in den eerſten opſlag van meêr gewigt ſchynt. —— Is het waar, dat elk voor den Dood ſchrikt, een weêrzin, eenen doodlyken afkeer van denzelven heeft, heerscht 'er in tegendeel zo veel Liefde tot zich zelven, zulk een' trek om zyn Leven te behouden, en tegens allen aanval te beſchermen; hoe is het dan mogelyk te begrypen, dat men Menſchen vind, die zo onverſchrokken den Dood in het aangezigt durven treden? —— dat men Menſchen vind, die hun Leven zo roekeloos aan den Dood ten prooie ſtellen? —— eindelyk, dat men Menſchen vind, die voor eene geringe belooning zich zelven aan de oogenſchynelykſte gevaren durven bloot geven? ——

Verſtaat men hier door het eerſte zoort de ware Helden? Hoe! —— zal het gedrag dier braven dan in ſtaat zyn myn zeggen valſch te maken? is de ware heldemoed niet een der ſchoonſte Deugden, die nooit den mensch zich zelven doet vergeten? —— Maar Hy, die waarlyk dapper, die een Held is, ſchat zyn leven dierbaar: nimmer zal hy het roekeloos wagen, nooit ten prooie geven, dan alleen in den uiterſten nood. Wanneer zyn pligt hem roept, om geen dood te ontzien; wanneer het aankomt op de behoudenis van Vaderland, Vryheid en Godsdienst; wanneer hy die dierbaare panden moet beſchermen; wanneer het 'er op aan komt om voor Vrouw en Kinderen te ſtryden; —— dan, dan ſchat Hy niets zo dierbaar, dat Hy ter verdediginge van die zo zeer geliefde panden niet zou opofferen. —— Schoon Hy dan ook mogt ſneuvelen, hy ſneuvelde als een Held. —— Hy valt als een dapper Man; dog daarom behoeft hem geenzins die *algemeene trek tot het Leven*, die hy met alle Menſchen gemeen heeft, te verlaten. ——

Men kan, 't is waar, niet ontkennen, dat 'er voorbeelden genoeg voor handen zyn van Menschen, die hun leven zeer roekeloos wagen, die, wegens de minste beledinging, hetzelve aan de grootste gevaren durven bloot ftelden geven. —— Dan tot welke buitenfpoorigheden kan de gramfchap een Mensch niet vervoeren? terwyl veeltyds dat zo genaamd *Point van Eer* geen minder vermogen heeft, om iemand tot een vollstrekt redeloos beftaan te brengen. —— En alhoewel men vele Menfchen hun leven aan oogfchynelyke gevaren ziet bloot ftellen, is daar uit niet aanftonds af te leiden, dat zy hun leven als eene niets waardige zaak zouden aanmerken. —— Wat vermogen heeft het Geld tog niet om de gemoederen tot alles te bewegen? —— Offchoon men dan deze voorbeelden dagelyks voor ogen hebbe, zy kunnen egter geenzins dienen, om te bewyzen, dat de *trek naar het Leven, en de Afkeer voor den Dood niet algemeen zy.* —— Dit weinige genoeg agtende, om de waarheid van myn ftelzel te bevestigen, en de opgeworpen Zwarigheden kragteloos te maken, gaa ik over ter befchouwinge eener Vraage, van eene geheel andere Natuur, die van zeer veel gewigt is, en ter dezer plaatze ons nader onderzoek wel dubbel verdiend. Men zegt namentlyk, dat het weinig verwondering baart, hoe alles, wat geenen grond van hope heeft op eenen toekomenden Staat; of, van zulk eenen Staat al verzekerd zynde, nogtans geenen grond altoos heeft, om te mogen vertrouwen, dat dezelve gelukkiger zyn zal, dan zyn tegenswoordige, niets anders, dan eene yfelyke Angstvalligheid moet ontwaar worden, op de verfchyning van den Dood, dien algemeenen Vyand des Levens. —— Dog dat dit geene plaats meer fchynt te kunnen hebben by Kristenen, die niet flegts eenen vasten grond van hope hebben op eenen ftaat na den Dood; maar een onwankelbaar vertrouwen, dat die Staat oneindig gelukkiger zyn zal, dan al wat men zich in dat Leven onder den naam van geluk verbeelden kan. —— Hier komt nog by, dat men waarlyk in ieder mensch ontdekt eene levendige begeerte, om zich met 'er daad gelukkigen te maken, dan men is. —— Dit vast ftaande, vraagt men te regt, waar van daan komt het, dat de Dood altoos, over 't algemeen, nogtans voor de zulken zich zo angstvallig voordoet, en dat vele Menfchen, fchoon zy anders reden genoeg mogen hebben, om zich verzekerd te kunnen houden, van uit dit leven in een leven van eindelooze, van eeuwige volmaaktheden te zul-

len

len overſtappen, om eene ſtoorlooze Gelukzaligheit te genieten, egter zo bang, zo angſtvallig voor den Dood zyn? ——

Men zou op deze Vraag in 't gemeen kunnen antwoorden, dat het voorwaar geene geringe verwondering ſchynt te baren, wanneer men verlichte Kristenen, die in zich zelven eene Levendige hoop op eenen gelukſtaat ontdekken, nogtans omtrent den Dood met zulke angſtvallige gedagten ziet verkeeren; daar zy den zelven veel eer behoorden te beſchouwen, als het middel, om voor zich dat groot geluk te verkrygen; daar zy den dood veel eer zouden mogen aanmerken als de Deur, die den toegang ontſluit tot de gewesten der eeuwige Gelukzaligheid, die tog alleen maar ſtoreloos en beſtendig kan genoten worden, na het afleggen van dit tydelyk Leven. —— Dan, wanneer men overweegt, hoe het altoos eene groote, eene ontzaggelyke ſtap is en blyft, van het Leven in den Dood over te gaan; wanneer men zyne aandagt ſlegts eenige ogenblikken bepaald by dat ontzaggelyk tydſtip; dan houde ik my wel verzekerd, zal die verwondering zeer veel verminderen. —— Het ogenblik op welk men dien gedugten overgang doet, van den tyd in de Eeuwigheid; het tydſtip, dat jongſte tydſtip van ons leven, op 't welke die verbazende verandering in den Mensch gebeuren zal; wanneer die nauwe, die enge band, door den Alwyzen Schepper tuſſchen Lichaam en Ziel gelegd, verſcheurd zal worden; dit ogenblik kan niet anders, dan altoos zeer ontzaggelyk voorkomen; terwyl het denkbeeld van eene Eeuwigheid, eene gedugte eene nimmer eindigende Eeuwigheid, het ontzaggelyke dier onvermydelyke gebeurtenisſe nog merkelyk vergroot. —— Voeg hier nu by, hoe 'er voor al het Schepzel, en dus niet minder voor den Mensch, niets aangenamer, niets hoger, noch van grooter waarde geſchat word, dan het Leven; een trek voorwaar, die al het Schepzel zo natuurlyk is, dat Seneca denzelven aanmerkte „ als eene onverwinnelyke begeerte". Wanneer wy dit behoorlyk overwegen [illegible] en daar by dan tevens gade ſlaan, dat 'er geene tw[illegible] kunnen bedagt worden, die meer [illegible]ſtaan, die tegenſtrydiger zyn, [illegible] Dood [illegible]en; dat 'er geene Vyanden [illegible]egrep [illegible]die meer op elkander verbitt[illegible]dan [illegible]et Leven; dat de een het [illegible] op [illegible]van den anderen; wanneer [illegible] dan zal men ras over-

overtuigd worden, dat het zo zeer niet buiten reden is, en dienſvolgens ook minder te bewonderen, dat ieder Mensch, wie hy ook zyn moge, met eenigen weêrzin het oogenblik des Doods ziet naderen. —— 'Er is in de Natuur, het geen men tegenſtrydigheden noemt: zaken, die nimmer met elkanderen overéénkomen, noch overéén te brengen zyn. Zo zal men, by voorbeeld, nimmer de ſtrydigheid kunnen wegnemen, welke 'er plaats heeft tuſſchen die zo hemelbreed van elkanderen verſchillende Elementen, het Water en het Vuur; even zo min als de ſtrydigheid, die 'er plaats heeft tuſſchen het Licht en de Duisternisſe. —— Dat deze twee Hoofdſtoffen Water en Vuur, éven gelyk het Licht en de Duisternis, vlak tegens elkanderen aanloopen, en altoos tegenſtrydigheden zullen blyven, rust inderdaad op de Wetten der Natuur, en eer deze ſtrydigheid weg genomen wierd, zou alvorens de ganſche Natuur moeten veranderd worden. —— Het is niet dan met de allerwyſſte inzigten, en om de gewigtigſte reden, dat de Almogende Schepper in de Natuur niet ſlegts zo een merkelyk onderſcheid, en allertastbaarst verſchil tuſſchen zommige voorwerpen gelegd heeft; maar ook zulk eene tegenſtrydigheid, dat zoortgelyke Voorwerpen nimmer met elkanderen kunnen inſtemmen. —— Wanneer wy nu oplettenheid genoeg gebruiken, om de Zaken tot in den Grond toe te doorzien en te onderzoeken, zullen wy in zodanig eene Orde, als God in het geſchapene gehouden heeft, waarlyk eene oneindige diepte van Wysheid ontmoeten; dewyl wy als dan bevinden zullen dat elk geſchapen Wezen juist hier door regt beantwoord aan zyn oogmerk, aan het einde, waar toe, en waarom het geſchapen is, het geen 't, de Orde der zaken omgekeerd zynde, onmogelyk zou kunnen doen. —— De tegenſtrydigheid, dierhalven, van zo vele voorwerpen tegens elkanderen rust wezenlyk op de Natuurwet zelve. —— Maar wie zou nu durven beweren, dat de afkeerigheid voor den Dood hier tegens moet aanloopen? want is het natuurlyk, dat tegenſtrydige dingen, volgens de algemeene Natuurwetten, altoos elkanderen ſchuwen, hoe zal men zich dan kunnen verwonderen, dat elk afkeerig voor den Dood zy, daar tog de Dood en het Leven ruim zo ſtrydig tegens elkanderen zyn, als Vuur en Water, Licht en Duisternis wezen kunnen. ——

Mogelyk zou men met dit antwoord op de voorgeſtelde

vraag

vraag voldaan zyn, en de zwarigheid genoegzaam opgelost oordeelen, ten ware velen, hier mede geen genoegen nemende, daar tegens nog inbragten, dat hier door echter eene voorname zwarigheid, in geenen deele, word uit den weg geruimd; want is 'er, zou men te regt kunnen aanmerken, eene natuurlyke begeerte by alle Redelyke Wezens, om zich zelven gelukkig te maken, en is een Kristen wel verzekerd, dat al het Ondermaansche, dat al het Aardsche, dat zelfs het duurzaamste goed dezer Weereld onbestendig, en van eenen zeer korten duur is, zo moet hy zich diensvolgens ook volkomen overtuigd houden, dat zyn tydlyk geluk nimmer bestendig wezen kan; maar dat zyn waar geluk eerst eenen aanvang nemen moet, by het afleggen van dit leven. Zyn deze dingen nu alzo, gelyk zy waaragtig, en allerbaarblykelykst zyn, wel dan moeten ook bygevolg de grootste tegenstrydigheden niet in staat zyn, om den Mensch het ogenblik van zyn verscheien niet rustig, niet wel gemoed, met blydschap, met vrolykheit, met verlangen al juichende te gemoete te doen treden. Wanneer men dit nagaat, ziet men overduidelyk, dat het gegeven antwoord, in allen opzigte, niet voldoet; nademaal wy zeer zelden tegenstrydigheden in aanmerking nemen, ingevalle wy, 't zy een gewaand of wezenlyk geluk, op het oog hebben. Wy Kristenen weten ook zeer wel, en houden ons van die waarheid volkomen overtuigd, dat zodanig een geluk, als ons de weereld schenkt, zelfs van de allergeringste omstandigheden afhangelyk is. Gisteren was Kresus gelukkig, en bezat overvloed van schatten, hy had van alles volop. Morgen —— morgen word hy een arme Bedelaar. —— De tusschenruimte, die zich tusschen geluk en ongeluk voordoet, is menigmaal niet wyder dan die van eene enkele schrede. —— Eén stap voor-, of één stap agterwaards gedaan, kan iemant ten hoogsten toppunte van geluk voeren, of hem storten in een allerjammerlykst, in het beklagelykst ongeluk. Daar dan nu de Dood de uiterste scheidpaal is van alle deze wisselvalligheden, van alle deze gestadig op elkanderen volgende onbestendigheden, welke zich geduurig onder alle de weereldsche dingen vermengen; daar nu de Dood de deur opent om ons in te leiden tot de plaatze der ware Gelukzaligheid, die nimmer eindigen zal, die ook nooit eindigen kan, daar moeten, zou men met grond van reden schynen te kunnen besluiten, daar moeten de kragtigste hinderpalen hun vermogen verliezen, en de grootste tegenstrydigheden

moeten hier ophouden. —— Dus zou men dan, by wettige gevolgen, veel eer moeten besluiten, dat een' Geloovig Kristen niets gewenschter, niets aangenamer moest voorkomen, dan, wanneer hy zag, dat de weg zynes levens op zeer weinige schreden na ten einde was, en dat Hy de reis door deze Valleie der onbestendigheid, op een weinig na, had afgelegd; nadien 'er tog niets aangenamer voor eenen Reiziger is, dan het naderen aan de plaats, waar hy zich naar toe begeeft. —— Men zou dierhalven moeten besluiten, dat zulk een Kristen ook het gezegend uur met verlangen zou zien aannaderen, het geen hem moet binnen leiden in de plaatze der eeuwige ruste, in de gezegende verblyfplaats der bestendige Gelukzaligheid.

Deze tegenwerping is voorwaar van zeer veel gewigt en nadruk. —— Dan slaan wy ons zelven eens met goeden ernst gade, naauwkeurig agt gevende op onze gesteldheden, op onze aandoeningen, op onze onderscheiden hartstogten en gemoedsneigingen, wy zullen binnen in ons vele, zeer vele, onvolmaaktheden ontdekken; waar door wy veeltyds, de allerverlichtste niet uitgezonderd, den schyn voor het wezen, eene bedriegelyke vertooning voor de zaak zelve, nemen. Het is 'er zeer verre van daan, dat wy altyd het beste kiezen; ook bedriegen wy ons niet zelden, met voor het beste aan te zien en te houden, 't geen zulks inderdaad niet is. —— Onder alle de verschillende Schepzelen dezes Aardkloots zyn ontegenzeggelyk de Menschen de redelykste. Dat schoon, dat kostelyk kleinood, de Rede, 't geen wel aangelegd ons de regte waarde der dingen leert kennen, bezitten wy nog. Maar wy dragen ook tevens een bedorven Vleesch om, in welke de Rede, besloten, veelal ten eenemaal schier verduisterd en belet word, om den Mensch ten dienste te staan. Onze hartstogten, onze menigvuldige Begeerlykheden, worden gestadig bestreden, of door de zienelyke dingen geweldig aangevogten, en de uitkomst dezes stryds valt dikwerf ten onzen nadeele uit; onze driften, aldus overmeesterd, spannen dan zamen met de uiterlyke voorwerpen, en eindelyk word de kragt onzer Rede ten eenenmaale overwonnen. —— Onze Redenering, aldus bedorven zynde, stelt alles in 't werk, wend alle pogingen aan, om het weinige vermogen, dat 'er van de Rede nog mogte overgebleven zyn, die zich nu en dan eens opwerpt, om tegenstand te bieden, van al haar vermogen te berooven, om haar ten eenemaal te ontzenuwen. Op deze wyze word dat groote licht dan in onzen boe-

boezem veelal uitgeblusscht, of ten minsten ten grooten deele van zyn schynzel beroofd.

Eene tweede reden, waarom men de weereld, en de dingen dezer weereld, zo vaak met moeite, met weerzin verlaat, is te vinden in de naauwe betrekking, welke wy op onze Bloedverwanten hebben; deze maakt den Dood verschrikkelyk, deze doet den Mensch naar het leven haken, en met groote, zeer groote, tegenheid sterven. —— Hoe bezwarelyk valt ons dikwils het verlies van eenen waarden Vriend of Bloedverwant; even op die zelfde wyze moet het hun ook hard vallen, ons te verlaten. —— Een stervende Vader, die met veel zorgen, met veel kommer voor zyne dierbare Huisvrouw en geliefde Kinderen, de onwaardeerbare Panden zyner Huwelyks-liefde, de kost won, en hun het bestaan bezorgde, bedenkt zieltogende, dat zy, daar hy van hun afgerukt staat te worden, van eenen Beschermer, van eenen getrouwen Huisvader en Bezorger verstooken zullen zyn, en ligtlyk gevaar konnen loopen, van in armoede, in kommer, met jammerlyke elenden, te moeten worstelen. —— Voor zulk eenen moet de Dood verschrikkelyk, ja zeer gevreesd zyn. Desgelyks ook voor eene liefderyke Moeder, wanneer zy om haar Zuigeling denkt, die, aan hare Borsten gezoogd, van deszelfs natuurlyk voedzel, door den ontydigen dood der Moeder, beroofd zal worden. — Dan, dan valt het scheiden hard; dan is de dood verschrikkelyk; dan, wanneer zo eene stervende Moeder, in de laatste oogenblikken hares levens, haar teder pand voor 't jongst aanschouwd, dat eerlang moederloos, ontbloot van hulp, aan eene booze en verleidende weereld word overgelaten, en helaas..... Een goed Kristen, 't is waar, zou met eene geruste gelatenheid in alle dezen op de Voorzienigheid kunnen vertrouwen; dog des menschen vermogen, te zwak zynde, moet het vaak aan de overheerschende hartstogten gewonnen geven.

Zie daar twee voorname reden, die zo dikmaals veroorzaaken, dat de Mensch, ja zelfs een goed Kristen, met eene geweldige vrees en angstvalligheid voor den Dood is aangedaan. —— Zo worden wy, maar al te veelvuldig, door onze driften overmeesterd; terwyl verkeerde driften ons onze ware belangens uit het oog doen verliezen, en al te dikwils aanzetten, om in tegendeel dingen na te jagen van geringere waarde, ja van oneindig minder aanbelang. —— Onze dierlyke Driften hebben op onze harten onbedenkelyk veel vermogen; en dewyl zy haren grond schynen te heb-

ben in de Natuur zelve, zo doen zy niet zelden dat geen, het welk in het zedelyk beſtaan van den Mensch natuurlyk is, wyken voor 't geen met opzigt tot zyn dierlyk Leven natuurlyk is; en uit dien hoofde volgt men ligtlyk zyne driften en begeerlykheden vrylyk, zonder eenige de minſte beſchroomdheid, op. —— Zulk eene verkeerde opvatting kan ons niet zelden tot een zeer ongeſchikt bedryf aanzetten, en eene oorzaak zyn van vele, van zeer vele verkeerdheden.

De overweging wyders, dat wy alle onvolmaakte Scheppzels zyn; dat wy aan zo vele overtredingen ſchuldig ſtaan; dat wy zo dikwils door onze natuurlyke driften worden weg gefleept; deze overwegingen, zeg ik, zyn wel geſchikt, om in het hart eenes Kristens eene groote nederigheid en klein gevoeligheid van zich zelven te baren; om zyne waardigheid op eenen lagen prys te ſtellen: maar deze Nederigheid, en dat laag denken omtrent zich zelven, is mede veel al eene oorzaak van twyfelagtigheid, die den Mensch niet weinig beangst en bekommerd maakt voor den Dood. —— In zulk een geval vertoond de Dood zich verſchrikkelyk; niet als de Inleider in de gewesten der beſtendige Gelukzaligheid; niet als het einde van alle onvolmaaktheden; maar als een gevreesd vyand, en om dat de uitkomst eenigzins twyfelagtig is, kan men zich zelven, wegens veelvuldige gebreken en onvolmaaktheden, die den mensch ſteeds blyven omringen, naauwlyks het beste beloven.

Hier by zou men nog eene andere reden kunnen voegen, die zeer natuurlyk uit de laatstgemelde ſchynt voort te vloeijen; namentlyk de zwakheid van 's Menſchen vertrouwen in vele gevallen, op de Godlyke Genade en Barmhartigheid. —— By de meeste Kristenen is het geloove veelal als een Mostertzaad, dewyl het op ieder ogenblik, by de geringſte onaangename omſtandigheden, ſchynt te bezwyken. Maar weinigen bezitten die vaste, die onwankelbare zekerheid, welke hen als eene Rots, in 't midden van de barning en woede der baren, onbewegelyk vast doet ſtaan; die hun vertrouwen niet laat wankelen, zelfs in 't aanzien van den Dood, ſchoon hy hen aanvalle met alle zyne verſchrikkingen. —— Der meesten geloof is in tegendeel een zeer zwak —— een wankelbaar geloof. Geen Kristen zal immer twyfelen, zelfs zal hy niet de aller geringſte twyfel ſlaan, aan eenen ſtaat na dit leven, aan eenen beſtendigen, aan eenen eeuwigduurenden ſtaat der Ziele hier namaals. Hy zal volmondig toeſtemmen, en met zyn hart

hart, die belydenis omhelzen, dat zulk een ſtaat, ten aanziene der Gezaligden, gevolgd moet worden van eindelooze Volmaaktheden, die men te vergeefs in dit leven zou poogen te bejagen. Dan, met betrekking tot zich zelven, durft hy zich dikwils zo groot een geluk niet beloven. —— Wanneer men nu hier nevens plaatst eenen ſtaat van eindeloos Ongeluk, van eeuwige Verdoemenis; kan het niet wel anders zyn, aangezien de dingen nimmer ſterker afſteken, dan wanneer zy nevens elkanderen geplaatst worden, dan, zeg ik, kan 't niet wel anders zyn, of de gedagten des Doods jagen al menigmalen de angſtvalligſte vrees en bekommering ten bangen boezem in. Het onderſcheid dier twee Staten is te groot, om geene aandoeningen op het gemoed te maken; terwyl al de verſcheidenheid van voorwerpen, die naast elkanderen ſtaan, ongetwyfeld terſtond in 't gezigt moet loopen. In zulke omſtandigheden nu is de Dood, gelyk hy in de Heilige Schrift te regt den naam draagt, een Koning der verſchrikkinge. —— Zal het nu, na dit alles, nog wel bezwaarlyk te begrypen zyn, dat het getal der zulken klein, ja zeer gering moet wezen, wier vertrouwen zo onwankelbaar, zo onwrikbaar, wier Geloof zo levendig is, dat zy kunnen zeggen; „ al doodde God my zelfs, zou ik daarom niet hopen"? 't Is zekerlyk, dit bezeffende, niet te verwonderen, dat 'er maar weinigen zyn, die met een vrolyk hart, met een reikhalzend verlangen, de jongſte ſtonden, de alleruiterſte ogenblikken hunnes levens, te gemoete zien, en met den Ouden Simeon kunnen betuigen: „ nu laat gy Heer uwen Dienstknegt gaan in vrede naar uw woord; want myne oogen hebben uwe zaligheid gezien"; of met eenen Paulus wenſchen: „ om ontbonden te worden, en met God te leven, als zynde zulks verre het beste". Het getal zulker menſchen, wier betuigingen met al die hartelykheid, met al dat vertrouwen, als van eenen Simeon en Paulus gedaan worden, is ongetwyfeld klein. Ondertusſchen zyn 'er nogtans voorbeelden van menſchen, die den tyd van hun verſcheien met vreugde te gemoete zagen, die den Dood met opene armen omhelsden; die met het vaſtſte vertrouwen, met de onwankelbaarſte zekerheid, en tevens op de onverſchrokkenſte wyze de Eeuwigheid inſtapten; die al juichende ſtorven, verzekerd zynde, dat zy zouden verzaligd worden met eeuwige vreugde, met eindelooze blydſchap, zo dra zy den eeuwigen Doodſlaap hadden aangevangen; en na het ontwaken, beiden naar Ziel en Lichaam, met

met zulke goederen zouden verzadigd worden; „ die nooit oogen gezien, nooit ooren gehoord hebben, noch immer in 's menschen harte zyn opgeklommen ". —— De Dood veler Martelaren zou hier van ter bevestiginge kunnen ſtrekken, behalven dat 'er ook buiten dezen nog andere voorbeelden voor handen zyn. Maar hoe klein zal het getal der zulken wezen, tegens die geenen te rekenen, welke den tyd van hun verſcheien met vrees, met zeer veele angstvallige bekommeringen, te gemoete zien? dat wankelend Geloof is en blyft by vele Kristenen tot aan het einde hunnes levens, ſchoon 'er ook anders gronds genoeg van vertrouwen voor hun zyn moge. —— Velen blyven zeer zwak, en kinderen, in het Geloove; en hoe zeer zy behoorden op de Goedheid, op de Barmhartigheid Gods te vertrouwen, zo is het zelve by de meesten echter al te los, om, zonder angst of vrees, den Dood kloekmoedig tegen, en onder het Gezigt te treden. Zo lang men deze levens-vyand nog op eenen zekeren afſtand van zich beſchouwd, ſchynt het geloof levendig, en het vertrouwen nog al vry vast; ten minſten men twyfeld geenzins, of die ſtelling is waaragtig, dat 'er voor den Vromen een ſtaat van onbedenkelyke, van eeuwige Zaligheid zyn zal. Maar, wanneer men dezen Vyand nader komt, als dan word men veelal aan alle kanten met zeer vele twyfelingen en angstvalligheden omringd; dan word de Ziel benauwd, en van rontſomme aangevogten, van alle kanten met geweld beſprongen, door twyfelmoedige bekommeringen; en men begint, met opzigt tot zich zelven, te vreezen, of men wel op goeden grond, met genoegzame zekerheid, dat Heil kan te gemoete zien; of men zich dien gelukſtaat der Vromen wel zo vast beloven kan; of men niet veel eer reden heeft, om dien gedugten overgang van het Leven in de eindelooze Eeuwigheid te vreezen; of men niet eer reden heeft om zich het ergſte voor te ſtellen, dan zich met eene bedriegelyke hope te vleien, wegens een geluk, dat zyn deel niet zyn zal. —— Dan, dan begint men voor dien Koning der verſchrikking veelal te beven! —— En voorwaar, wie zal konnen ontkennen, dat de Dood, in zulk een gezigt geplaatst, akelig en ontzaggelyk is? Wanneer een onderwerp van ons zeer begeerd, van alle kanten met zeer vele onzekerheden omgeven is, kan het onmogelyk dien levendigen indruk op het gemoed maken, dan als of wy het zelve klaar voor oogen hadden; niet omwonden met die wolken of dikke nevelen, welken het dan voor 't ge-

gezigt bedekken. —— Indien nu ons geloof nog met vele wolken van duisternisse, of dikke wolken van twyfelmoedigheid bezet is, dan worden wy ook niet weinig belet, die heerlyke, die voortreffelyke zaken, in 't behoorlyke licht te beschouwen; wy moeten dan eerst afwagten het afleggen van ons tydelyk leven; om ze dan eerst in dat licht te zien, in 't welke ze geplaatst zyn by dezulken, wier geloof met mindere twyfelingen bezet is; en het gevolg daar van moet natuurlyk wezen, dat ons het tydelyk leven te rekken veel aangenamer toeschynt, dan het zelve te eindigen.

Laten wy, ten besluite, dit alles nog bekragtigen, door de overweging van de bekrompen kennis, die men heeft van de Gelukzaligheden na dit Leven. In het algemeen weet men wel, dat zy oneindig alle aardsche Gelukzaligheden zullen overtreffen; dat het een zeer uitnemend eeuwig gewigte van Zaligheden zyn zal; maar dewyl wy eindig, en in dit Leven van zo vele onvolmaaktheden omringd zyn, moeten wy, gevraagd wordende, wat zal dan die groote Zaligheid uitmaken? antwoorden: voorwaar ons verstand kan ze niet bevatten, ons eindig vernuft kan ze niet bezeffen, en met één woord: wy weten het niet. „ Dit weten wy (zegt de Apostel)" dat wy kinderen Gods zyn; dog het is ons nog niet geopenbaard wat wy zyn zullen. Maar wy weten: dat als Hy zal geopenbaard zyn, wy Hem zullen gelyk wezen; want wy zullen Hem zien, gelyk Hy is." —— Wist die verlichte, en van God zo zeer geliefde Apostel, zo weinig van den eeuwigen Gelukstaat na dit Leven; hoe veel te minder zullen wy 'er van weten, die zulk eene groote, zulk eene buitengewoone Verlichting als deze Apostel, nimmer zyn deelagtig geweest, noch nimmer in dit Leven kunnen deelagtig worden.

Dit mangel eener genoegzame kennisse dier Zaligheden verdooft, in eene zekere mate, in ons het vuur, dat veel levendiger branden zou, konden wy eene bevatting, eene juiste bevatting, hebben van het oneindige. —— Dit gebrek van kundigheden verwekt dus al dikmalen groote twyfelingen in de Ziel, om dat zy de zaken eenigzins schynt te omkleeden met onwaarschynelykheid; hier door geraakt ons geloof vaak aan 't wankelen, ons vertrouwen aan 't waggelen, en 't maakt ons ongerust, bekommerd en verlegen; meer twyfelagtig dan vertrouwende, doet het ons met veel beangstheid, met schrik, met eene zeer groote vrees dit Leven verlaten. —— En zulks is

ook

ook niet anders, dan een natuurlyk gevolg van Voorwerpen, die ver buiten het gezigt geplaatst zyn. Zy hebben niet altoos dat vermogen, van eenen levendigen indruk te maken op het gemoed; en nog veel minder, wanneer men dezelven nimmer beschouwd of iets daarvan gezien heeft; om dat als dan de Verbeeldingskragt geweldig zyn moet, willen wy ons van dezelve een genoegzaam, een geregeld denkbeeld maken, en ons dezelve levendig aan het verstand brengen, in eenen tyd die zo gewigtig, en zo beslisfend is. Daar dit nu niet weinig plaats heeft by den Mensch, met opzigt tot zynen Staat hier namaals na den Dood, is 't niet te verwonderen, dat hy den Dood met ontroeringe te gemoet ziet. Hy is in veel te verren afstand geplaatst van de Hemelsche goederen, om van die Gelukzaligheid een volmaakt denkbeeld te kunnen vormen; een eindig Schepzel zynde, en niet dan Schepzelen van zyne zoort, ten minsten voorwerpen, die binnen den zelfden kring van eindigheid besloten zyn, rondsom zich ziende, moet hy noodwendig altoos dien Gelukstaat na dit leven vergelyken by iets, dat bepaald, dat eindig is; en dierhalven hy vormt zich nimmer te groote, maar altyd te geringe, veel te bekrompen gedagten van de eeuwige Gelukzaligheid; en hier van daan komt het, dat Hem eene onvolmaakte staat in dit Leven zo behaagd, dat Hy dien somtyds met het oneindige, met het eeuwige gelyk stelt; hier van daan komt het, dat Hy den zelven veelal niet dan met den grootsten weêrzin verlaat.

Wanneer wy nu alle deze opgenoemde Reden eens met elkanderen verenigen, en ze, dus zamen genomen, voegen, by die algemeene vrees, welke de Alwyze Schepper in alle zyne Schepzelen gelegd heeft voor den Dood, die vrees om het Leven te verliezen, en die algemeene neiging, die hen alle pogingen doet aanwenden, om het zelve te behouden, te verlengen, en te beschermen tegens alles wat het zelve leed zou kunnen aandoen; wanneer wy, zeg ik, indiervoege te werk gaan, zullen wy voorwaar overtuigende reden genoeg ontdekken, om te kunnen begrypen, dat de Vreeze des Doods allen menschen schier eigen moet zyn, en hoe 't dierhalven gansch niet vreemd kunne voorkomen, dat bykans alle Menschen, en zelfs dezulken, die na den Dood eenen gelukkigen Staat te gemoet zien, natuurlyk beangst en bevreest zynde voor den Dood, eenen afkeer van den Dood hebben, en niet dan met weêrzin sterven. G. V. D. G.

EENE

EENE BREUK, TOT VERZWEERING OVERGEGAAN, WAAR IN HET GEDARMTE DOORBOORD BEVONDEN WERDT, EN WAAR UIT VEELE WORMEN KWAMEN, ZONDER OPERATIE GENEEZEN.

Door den Heer GASE, *Meester Chirurgyn*, enz. *te* Cahors en Quercy.

ZEkere Vrouw in deeze Stad, genaamd *Cambouri*, omtrent zes en dertig jaaren oud, mager en droog van geſteldheid, bloedryk, galagtig en ligt toornig, hadt geen andere dan de gewoone toevallen der zwangerheid ondervonden, tot dat haar, op eenen avond, na dat zy gegeeten en zich zeer gramſtoorig hadt gemaakt, een moeilyke braaking overkwam, welke zy geloofde te ontſtaan uit een gebreklyke verteering der ſpyze, welke zy van tyd te tyd onderhevig was geweeet. Zy zogt zich, in deezen ſtaat, te verligten door dezelfde middelen welken haar, in gelyke omſtandigheden, van nut waren geweest, doch te vergeefs; want in plaats van verligting welke zy verwagtte, werdt het erger; en zy braakte drekſtoffen uit, als in heftige kolyken, met ſpanning en ongevoeligheid van den onderbuik. Agt dagen bleef zy in deezen ſtaat, zonder hulpe te verzoeken. Als zy my hadt laaten roepen, vond ik een ſterke en volle puls, de buik hard, pynlyk en geſpannen, zy hadt in drie dagen geen afgang gehad, en braakte geſtadig drekſtoffen. Dit deedt my denken, dat haare toevallen, welken zy aan een kwaade ſpysverteering toeſchreef, een andere oorzaak hadden. En hier in bedroog ik my niet; want na veel ondervraaging beleed zy, ſedert het overval, in de liesch een' dikte gekreegen te hebben, waar in zy zeide een groote brand te voelen; dan voorheen had zy noit iet van zulk een gezwel gehad.

Hier op onderzogt ik de plaatſe, met alle naauwkeurigheid, en vond een aanmerklyk gezwel met ontſteeking, met gevoel van een reeds uitgeſtort vogt; en het deel betastende werd ik baarblykelyk eenig geruisch gewaar, als van gekneld pergament, waarom ik met reden meende te vermoeden, dat dit gezwel veroorzaakt wierdt door eene verplaatſing der deelen welken in den buik vlottende zyn, doch nu gewurgd een darmbreuk maakten, de waare oorzaak van de opgemelde toevallen. Ik ſtel-

ſtelde, tot redding, te werk aderlaatingen, klisteren en andere middelen, in zulke gevallen gebruiklyk; als, ſtoovingen op den buik, welke zeer geſpannen was, en pappen op het gezwel, benevens een' leefregel tegen ontſteeking, verzagtend en in zodanige gevallen te pas komende. Deeze dingen maatigden de braaking, deeden den buik minder geſpannen en gevoelig worden, verzagtten het gezwel, en veranderden deszelfs roosagtige kleur.

Men ging voort met deeze behandeling: de Lyderes braakte maar vyf maalen in vyftien uuren, en ſliep byna den geheelen nagt; maar, hoe groot was haare verwondering, toen zy ontwaakende bevondt dat zy als in etter dreef! Haar in deezen ſtaat ziende, ſtelde ik voor, de opening te vergrooten, om een vryer uitloop aan de etterige ſtoffe te verſchaffen, het gene zy niet wilde toeſtaan. Ik moest my vergenoegen met inſpuitingen van Wond-middelen, welken de zwakheden, die haar overvielen, niet beletteden; ook bleef de buik geſpannen, niet tegenſtaande de Wond dagelyks wel etterde, doch een ſtinkende reuk gaf. Wanneer, op den derden dag, de drekſtoffen met de etter uit de Wonde kwamen, was de opening geſtopt door iet, 't welk ik eerst dagt een ſtukje van het vetvlies te wezen, dan, tot myne verwondering, een leevende worm was, agt en een halve duim lang; vervolgens liepen de drekſtoffen uit de wonde, onder de etter gemengd; dit deedt my niet langer twyfelen aan eene verbreeking van de rokken van het gedarmte; mynen ſonde willende inbrengen, werd ik nog drie andere leevende wormen gewaar, van byna dezelfde lengte als de eerſte, en deezen werden gevolgd van eenige korrels van een appel welken de Lyderes den vorigen dag gegeeten hadt.

In deeze omſtandigheid raad ingenomen hebbende, meende ik niets beters te kunnen doen, dan eene operatie, om het doorboorde gedarmte te geneezen; doch de Lyderes ſtelde zich hier volſtrekt tegen, zeggende, liever te willen ſterven dan een enkele inſnyding toe te laaten. Al myne voorſlagen verydeld ziende, moest ik my houden by het doen van inſpuitingen; pappen aan te leggen, klisteren te laaten zetten, waar by ik eenige wond-middelen voegde, en een behoorlyken levensregel. Ik zag de Lyderes van dag tot dag, en alle dagen eenige wormen uit de opening koomen. Dan, hoe groot was myne vergenoeging, daar ik niets anders verwagtte dan deeze vrouw ellendig te zien ſterven, wanneer ik, in weinige dagen,

de

de wormen zag verdwynen (vyf en twintig waren 'er uitgekomen) en zelfs ook de drekſtoffen, door den gewoonen weg afgaan; en de opening begon zichtbaar te ſluiten! Doch deeze ſtilſtand was niet van langen duur; want, agt dagen hierna, brak het lidteeken, het welk zich hadt begonnen te vormen, weder open, en de ettet en drekſtoffen liepen weder uit de opening; dit deedt my, niet zonder reden, vreezen voor een pypzweer te deezer plaatſe. Ik had echter met een zagte behandeling, zonder yzer en zonder vuur, en een naauwkeurig gevolgde levensregel, het geluk van de wond te zien ſluiten, en met de natuur mede te werken om de drekſtoffen den gewoonen weg te doen neemen. De Lyderes heeft na den 15 Juny (1770) geene wonde meer gehad, zonder wederkomst van eenig kwaad toeval, en geniet, ſchoon zes maanden zwanger zynde, een volmaakte gezondheid.

ZOG VAN EEN ROOZEN-KLEUR, UIT DE EENE BORST LEKKENDE VAN EEN VERSCH VERLOSTE KRAAMVROUW.

Door den Heer VIGER, Meester Chirurgyn *te Saintes.*

ZEkere Dame, in deeze Stad, zeven en twintig jaaren oud, van zeer gezonde ouders geboóren, en zelve zeer gezond en wel geſteld, beviel den 18 September (1770) van haar derde kind. Deeze laatſte verlosſing was niet minder voorſpoedig dan de voorgaanden. De kraamvrouw hadt geene zog-koortſe gehad, en het zog liep, veertien dagen lang, in overvloed uit de borſten, na welken tyd het gene uit de regter borst lekte, ſchielyk van kleur veranderde, dat is te zeggen, het maakte op de doeken, waar op het viel, een hooge roozen-kleur. Deeze uitvloeijing uit de regter borst duurde zeven dagen, terwyl het zog uit de andere borst zyn natuurlyke kleur behieldt. Men kan, naar myn oordeel, dit verſchynzel niet toeſchryven aan onderhevigheid van opſtyging; de Juffrouw was altyd volkomen gezond; ook niet aan eenige ongeſteldheid in het bloed, verkreegen of aangeërfd; ten minſten, ik heb niets gezien 't welk my aanleiding gaf dit te vermoeden. De vrolykheid van geest, een gezonde kleur, goed aanzien, met één woord, alles gaf een zeer gelukkige gemaatigdheid te kennen. Wat is toch de oorzaak van zulk een zeldzaam verſchynzel? Waarom was het de ééne borst alleen eigen?

BRIEF

VAN DEN EERWAARDEN HEERE C. NOZEMAN (*)

aan

de Schryvers der N. Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYN HEEREN!

NImmer is my iets minder in den zin gekomen, dan den vermaerden en kundigen Schryver der Natuurlyke Hiſtorie van Holland, Doctor J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, ergens door te hebben willen beleedigen; en om welke reden hy my eene ſoort van Oorlogsverklaeringe doe, betuig ik, zelfs niet te kunnen giſſen.

Op zyn eerſten aanval tegen my (†), heb ik een volſtrekt ſtilzwygen gehouden, en my niet opzettelyk willen verweeren; denkende dat myne onderteekenſpreuk, *Nihil est quod homini non fit indagabile* &c., door geen verſtandig mensch alzoo volſtrekt algemeen en onbepaeld verſtaen of opgevat is, dat alles in het Heelal, en hoe ook genaemd, voor den nietigen menſche naeſpeurlyk door my verklaerd geworden is. De woorden van *Philemon*, zoo als zy uit het *Florilegium* van STOBÆUS by my overgenomen zyn, kunnen, ten zy men 'er geweld aen pleege, even zoo weinig in zulk eenen volſtrekten zin genomen worden, als die van den wyzen Prediker, *'t geene dat 'er geweest is 't zelve zal 'er zyn, en het geene dat 'er gedaen is 't zelve zal 'er gedaen worden*, zoo *dat 'er* niets nieuws *is onder de Zonne* (*); of ook als die van den Apoſtel, *zoo iemant meent* iet *te zyn, daer by* niets *is, die bedriegt zig zelf in zyn gemoed* (†); of ook als die andere, *Ik ben in geen ding minder geweest dan de uitneemendſte Apoſtelen, hoewel* ik niets en ben. (§)

Het heeft niettemin den Heere LE FRANCQ VAN BERKHEY kunnen gelusten, my, om het gebruik der gemelde Spreuke te beſchouwen, en aen zyne Leezeren te vertoonen in

(*) Op verzoek van den Eerw. Heer C. NOZEMAN, hebben wy niet kunnen weigeren deezen Brief in ons *Mengelwerk* plaats te geeven.

(†) Natuurl. Historie van Holl. IIde Deels, 2de Stuk. bl. 794.

(*) Pred. I. 9. (†) Gal. VI. 3. (§) 2 Kor. XII. 11.

in het zeer ongunstig daglicht van eenen gants Vermetelen en Verwaenden. *Wel verre* van zulke woorden, *Nihil est quod homini non sit indagabile* &c., tot Zinspreuk te gebruiken, wil hy, eerbiediger jegens God, de Zedigheid in acht neemen, en *liever den vinger op den mond leggen!*

Dit in der tyd ongemerkt hebbende laten voorbygaen, heb ik, naer 't schynt, den Heer LE FRANCQ even daerdoor vrypostigen gemaekt in my andermael aen te vliegen, en, zelfs zonder oorzaeke, te beleedigen.

Niet anders dan Loffelyk dacht ik wegens hem, toen ik in myn *Antwoord* op de Vrage der Hollandsche Maetschappye, bladz. 40 en 41, schreef: „en eindelyk de Antwoorden, zoo van W. VAN HAAZEN, als by uitsteekenheid, van J. LE FRANCQ VAN BERKHEY; — in welk laetste Antwoord *iets opzettelyks* voorkomt (doch het welk daernaer door — PALLAS is beoordeeld geworden) betreffende de Korstmaekende Poel van Rackanje".

Niet treedende in het geschil, welk daer over tusschen die twee heeren uitstaende was, gebruikte ik met voordacht geene meerdere woorden. Ik liet het by enkel *is beoordeeld* berusten; terwyl ik aen LE FRANCQ's goed gevoelen jegens my met zoo weinige reden twyffelde, als hy had om het myne jegens zig te verdenken; inzonderheid ook, daer ik hem nog op op bladz. 33 van het gezegde *Antwoord* met Lof vermeld had.

Zeer kwalyk echter moet ik aen hem buiten myn weeten verdiend hebben, dat hy my wederom, en ondanks die loffelyke meldingen zynes naems, aenvalt, in het jongst uitgegeeven Stuk zyner *Natuurlyke Historie van Holland*, op bladz. 979, daer ik met de uiterste bevreemding zie, dat hy my onwaerachtiglyk, uit gebrek beide aen oordeel en beschеidenheid, voordraegt als eenen die hem, met het woord *opzettelyk*, beschuldigde van *Bedrog* of *Eigenzinnige denkbeelden*.

Hy houdt dat woord *opzettelyk* voor eene *meesteragtige uitdrukking*, door dewelke ik hem zou hebben willen *veroordeelen* (*). En nu, nae dat hy zig tegens de beoordeeling van den Heere PALLAS wegens de Tufsteenige Omkorsting in het meertje van Rackanje breedvoerig verdedigd heeft, nu *zal het hem een Eere zyn*, indien ik zyne Verhandeling over die Versteening *gunstiger beoordeele*; als welke Verhandeling door my, volgens zyne opvatting, voor eene Mis-

(*) Nat. Hist. van Holland. bl. 1017.

Mistasting, en dat nog wel met *de al te harde uitdrukkinge van Opzettelykheid* was afgekeurd geworden. (*) Waer toch, heer Doctor! is oit die afkeuring door my geſchied? Onredelyk, zegt hy, was het, *hem te verdenken, en vooral van Opzettelykheid te beſchuldigen* (†). De misdaad van *Opzettelykheid* ken ik niet genoeg, en waer ter plaetſe in myn *Antwoord*, of in eenig ander geſchrifte eene *beſchuldiging van Opzettelykheid* ten laste van den Heere LE FRANCQ VAN BERKHEY zy ingebragt, betuig ik niet te weeten.

Volgens dien Schryver moet zy ſchuilen in de woorden hier voor reeds aengehaeld, „ by uitſteekendheid van J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, in welk laetſte Antwoord *iets opzettelyks* voorkomt betreffende de Korstmaekende Poel van Rackanje." Dan, ik zou my zeer bedriegen, wanneer iemand, onzer taele kundig, daer in zelfs een zweemſel van eenige zoodanige *Beſchuldiging* of *Veroordeelinge* vinden kon.

Het woord *opzettelyk* is door my in geenen ongewoonen zin gebezigd, maer in den zeer bekenden, om 'er eenvoudiglyk mede uit te drukken, dat de Heer LE FRANCQ zig, bepaeldelyk, in dat Antwoord toe gezet, en 'er zig met overleg en in bedaerdheid van geest op uitgelegd had, om over de Korstmaekende Poel te Rackanje, als over een gants zonderling Verſchynſel, welks behandeling behoord tot de Natuurlyke Historie van ons Land, te ſchryven.

Heeft dan, vraegde ik my zelve meermaelen, myn Heer LE FRANCQ myn *Antwoord* aen de Hollandſche Maetſchappye met zulk eene verblindheid en vooringenomenheid doorleezen, dat hem niet ééns, uit veelmaels, de goede zin en meening, waer in ik het woord *opzettelyk* gebruikt heb, in de oogen heeft geſtraeld? Waer heb ik my van hetzelve oit bediend, om *Bedrog* of *Eigenzinnigheid* aen te duiden?

In dat *Antwoord* had de Natuurlyke Historieſchryver van Holland duidelyk kunnen zien, op bladz. 9, dat ik de voorgeſtelde Vraeg der Hollandſche Maetſchappye bepaelde „ tot alleenlyk die Schryvers en Schriften —— dewelken opzettelyk over dit of dat gedeelte van de Natuurlyke Historie ónzes Lands handelen"; en, dat het werk van A. TREMBLEY onder de Schriften moet geteld worden die over een gedeelte van onzes Lands Natuurlyke Historie met

(*) Nat. Hist. van Holland. bl. 1018. 1019.
(†) —— —— —— bl. 1006.

met opzet zyn geſchreeven". Even zoo komt „ *opzettelyk en gebeel*" wederom voor op bladz. 10. en „ *met opzet en bepaeldelyk* ", bladz. 11. Heb ik den Heer LE FRANCQ door die uitdrukkinge beleedigd, dan heeft zyn tegenſchryver, de Heer PALLAS, dezelfde reden, om tegen my verbitterd te zyn; want in zyn geval gebruik ik het eigen woord, „ *met opzet*"; en kort daer nae nog eens, op dezelfde bladz. 29, zeg ik, „ *even opzettelyk*". Wederom vindt men dat, bladz. 31. „ *opzettelyk daer toe aengelegd*, bladz. 37; en, „ *opzettelyk ſtukjen* ", bladz. 38.

De Heer LE FRANCQ VAN BERKHEY had uit dit zoo geduurig herhaeld gebruik der uitdrukkingen in myn voorſchreeven *Antwoord* zonneklaer kunnen en behooren te zien, dat ik niets ter wereld minder voorhadde, dan hem met dezelve, als met eene *harde* of *meesteragtige uitdrukkinge*, te *hoonen*, te *beſchuldigen*, of te *veroordeelen*.

Tot het wettiglyk gebruiken nu van de woorden, „ *met opzet*, en *opzettelyk*", in deezen goeden zin, geeft myne Moedertael my het volkomenst recht. Wilde al de Heer LE FRANCQ in myn meergemeld *Antwoord* den zin over 't hoofd zien, welke overal aen die woorden duidelyk bleek gehecht te moeten worden, met één opſlag dan van zyne HOOGSTRATEN's en KILIANUS Woordenboeken had hy de ongegrondheid zyner kwaedneemendheid kunnen ontdekken. „ *Met opzet* ", vertaelde de eerstgenoemde, *de induſtria — deditâ operâ — compactè* &c., ook *Conſilio* en *Conſultâ operâ*. Opzet (waer van *opzettelyk*, even als van *gemak*, *gemakkelyk*, enz.) noemde de ander *Veurneemingbe*, en hy vertolkte het door *Propoſitum*, *inceptum*, *decretum*, *ſtatutum*, *inſtitutum*, *ſcopus*, *intentio*: En hy zegt dat „ *met opzet en wille* ", betekent *ex induſtria*, —— *ſtudio*, *conſultò*, *cogitatò*, —— *animo deliberato aliquid facere*. Hoe komt hier dan eenig denkbeeld te pas van *Bedrog* of *Eigenzinnigheid*? Men kan deeze beide zekerlyk ook *met opzet* en in *eenig opzettelyk geſchrift* vertoonen en pleegen; gelyk het ſommigen Leezeren kan toeſchynen dat de Heer LE FRANCQ in dit gedeelte van zyn Boek gedaen heeft; maer zeer verre is het 'er van daen, dat de meergemelde woorden, op zig zelven genomen, oit eenige verdenking of betichting van die Fouten te kennen geeven.

Zoo kwalyk gegrond en redenloos dan deeze gants onverdiende aenval tegen my is, zoo verkeerdelyk heeft ook dezelfde Heer LE FRANCQ geoordeeld, dat ik reeds

het Eerſte Deel van zyne *Natuurlyke Historie van Holland* in handen had, toen ik myn bovengemeld Antwoord op de Vraege der Hollandſche Maetſchappye geſchreeven heb. (*)

Hy had 'er, zegt hy, een innerlyk genoegen van, „*dat by de* gunſtige doorbladering *van zyne aengevangene beſchryving uit eenige aengehaelde ſtaeltjes* daer in *mogt beſpeuren*"; en hy haelt, tot bewys, op den rand de 37ſte bladzyde van myn Antwoord aen.

Ik zou hier kunnen vraegen, hoe het kan ſamengaen, dat de Heer LE FRANCQ VAN BERKHEY my aenzie voor een man die hem van *Bedrog en Eigenzinnigheid van denkbeelden* hardelyk en meesteragtig beſchuldigde en veroordeelde; en, niettemin, dat hy uit dat zelfde Antwoord met innerlyk genoegen eene *gunſtige doorbladering* van zyne beſchryvinge beſpeurde? Liever wil ik hem gezegd hebben, dat de geheele periode, op bladz. 37 mynes Antwoords, van veel laeter datum is dan al het overige opſtel, en dan de verzending zelfs van myne verhandelinge; en dat ik, toen ik dezelve ſchreef en naer Haerlem afvaerdigde, nog niets gezien had van zyne *Natuurlyke Historie van Holland*. Een geruimen tyd daer nae kwam my dezelve eerst ter hand; en die periode, welke door hem is aengehaeld, is naewerk; ſtaende hierom ook, volgens order van de Maetſchappye, afzonderlyk tuſschen twee haekjes gedrukt. Wanneer by gevolg myn Heer LE FRANCQ uit die periode reden nam te beſluiten, dat ik zyn Eerſte Deel reeds doorbladerd had, toen ik myn Antwoord opſtelde, tastte hy geweldiglyk mis, door kennelyk verzuim van noodige oplettendheid; en was, overzulks, die *des te grootere verwondering*, die hy ons vertelt, zeer ongegrond, dat ik, met myne uitdrukking van *opzettelyk*, iets hem beſchuldigende en veroordeelende had geſchreeven.

Ik heb zyne Beſchryving onzer *Natuurlyke Historie*, over het geheel met genoegen geleezen; en, had ik die eerder gezien gehad of onder het ſchryven van myn Antwoord reeds gekend, ik zou buiten allen twyfel zyne Onderneeming niet dan met Lof, en omſtandiger dan nu door my gedaen is, gemeld gehad hebben: zoo verre is het 'er van daen, dat ik eenig gedagte zou gehad hebben, om hem van *Bedrog* te hebben willen beſchuldigen, of over

Ei-

(*) Natuurl. Hist. bl. 1017. 1018.

Eigenzinnigheid van denkbeelden te hebben willen veroordeelen.

Ik heb de eere my met alle achting te ſchryven,

Myn Heeren!

Uw E. D. W. Dienaer,

CORN. NOZEMAN.

Rott. den 14den van *July* 1771.

Zie hier den letterlyken Inhoud van den Brief van den Eerwaarden Heer NOZEMAN, dien wy niet raadzaam geoordeeld hebben te plaatzen voor denzelven onder het oog van den Heer LE FRANCQ VAN BERKHEY gebragt te hebben; en deze heeft ons verzogt, hoofdzaaklyk, het volgende uit zynen naam openlyk te melden.

Niet tegenſtaande in den Brief van den Eerw. Heer NOZEMAN eenige zeer ſcherpe uitdrukkingen, (als, by voorbeeld, die, *uit gebrek beide aan oordeel en beſcheidenheid*,) voorkomen; en ik my niet geſtooten heb aan het woord *opzettelyk*, als woord, maar zo als het in den Samenhang voorkomt; in den zin, die het zelve heeft, met de betrekking, in welke het zelve ſtaat, tot het oordeel van den Heer PALLAS, waar in, myns oordeels, niet duister eene opzettelyke ſtreek lag opgeſlooten; zal ik hier op egter niet aandringen. —— Niet tegenſtaande dit alles, en met voorbygaan van verdere verdrietelyke zintwisten en woordenvittery, verklaar ik openlyk ten vollen vergenoegd te zyn, met de nadere opheldering der uitdrukkinge, die my dubbelzinnig was voorgekomen. Zyn Eerwaarden verder bedankende, voor de loflykheid, met welke zyn Eerwaarde myn naam heeft gelieven te melden, betuig ik van harte te wenſchen, door eene goede verſtandhouding, eenig nader licht van hem te erlangen, door't mededeelen zyner beroemde kundigheden in de Natuurlyke Historie, en wel byzonder in die der Vogelen van ons Vaderland; dewyl wy beiden het nut van 't Vaderland, tot een dierbaar onderwerp onzer poogingen, houden.

Oestgeest 17 *Aug.* 1771.

J. LE FRANCQ VAN BERKHEY.

EENIGE BYZONDERHEDEN OMTRENT DE VORDERINGEN VAN ROELOF VAN ZETTEN.

Schoolmeester te Rhenoy in Gelderland

in de

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Non facile emergunt, quorum Virtutibus obſtat
Res anguſta domi.

TEn blyke, dat 'er ook in ons Land zulken ſchuilen, die het ver in de Kunſten en Weetenſchappen zouden brengen, indien zy daar toe edelmoedige Bevorderaars vonden, of door ruimer omſtandigheden begunſtigd waren; doch thans geheel onbekend blyven, en hunne talenten weinig ten algemeenen nutte beſteeden kunnen, zullen we den Leezer het volgende Vaderlandſche voorbeeld voordraagen.

ROELOF VAN ZETTEN zag, in den jaare 1725, het eerſte daglicht in een Dorp van *Gelderland*, *Zoelen* geheeten, gelegen naby de Stad *Thiel*. Zyn Vader, geen Man van middelen zynde, doch een braaf en vlytig Schoenmaaker; vondt zich deeze eenige Zoon, na dat hy, grooter geworden, hadt leeren leezen, ſchryven enz. verpligt zyne Ouders, met zynen arbeid in 't zelfde Ambagt tot zyn agttiende jaar by te ſtaan. Zyne Moeder, zedert lang, in haaren Zoon iets gezien hebbende, dat hem, gelyk zy hoopte, verder dan tot een gemeenen Schoenmaakers knegt zou kunnen brengen, nam toen de vryheid van zich te vervoegen by wylen den Hoog Ed. Gebooren Heer, den Baron PIECK, Heer van ZOELEN enz. en te verzoeken, dat haar Zoon tot knegt van den jongen Baron, in dat aanzienlyk Huis, mogt aangenoomen worden. De aangebooren weldaadigheid van gemelden Edelman beantwoordde, ten eerſten, aan den wensch der goede Moeder; *Roelof* verliet zyns Vaders winkel, en toog de livery van een Gelderſch Edelman aan, die, des winters zyn verblyf in *'s Hage* houdende, zorg droeg, dat zyn knegt in het ſchryven, cyfferen, en de kennis van den Godsdienſt, ten tyde van ledige uuren, verderen voortgang maakte; tot dat hy meer dan gemeen bekwaam geoordeeld werdt, om openbaare bely-

de-

denis van de Hervormde Leere te doen. Tien jaaren lang diende hy zynen Heer met alle getrouwheid en vlyt, wanneer het Schoolmeesters-ampt van *Rhenoy*, een klein dorp in de *Betuwe*, gelegen naby *Asperen* en *Leerdam*, open viel; welk Ampt hem werdt aangebooden, uit hoofde hy daar toe geene onbekwaame talenten hadt, en zeer voorbeeldig van leven was. *Van Zetten* nam dien aanbod, schoon niet gesterkt door eene nadrukkelyke aanpryzing, uit oorzaake van den geringen loon, egter met blydschap aan, in 't jaar 1752, en heeft daar, sedert dien tyd tot heden toe, de Kerk- en Schooldiensten met eene voorbeeldige wakkerheid en vlyt waargenoomen, en zich byzonder door zyn gedrag veraangenaamd aan vier Predikanten, welke hy in dien tyd aldaar gekend heeft. Van de ledige uuren, die hem van zyn Ampt overschooten, besloot hy reeds in den beginne, een goed gebruik te maaken; en begon derhalven zich vlytiger te oefenen, in de kennis van den Godsdienst, waar door hy zynen Predikanten en der Gemeente het genoegen gaf, van, of met andere Katechizanten, of alleen, des Zondags avonds, de herhaaling van de Leerrede, dien namiddag gepredikt, in 't openbaar te doen; des hy binnen korten boven veele Katechizeermeesteren en Krankbezoekeren, in kundigheid en wel spreeken, uitmuntte; en sedert dien tyd heeft hy, met deeze openbaare stigtinge, vry van alle meesteragtige verwaandheid, tot nu toe aangehouden. Zich dus in den Godsdienst geoefend hebbende, om onbedeest in het openbaar te spreeken, nam hy het Italiaansch Boekhouden, de kennis der Aard-globe, de Stuurmanskonst, de Sterrekunde, Geographie enz. ter hand; en vorderde, alleenlyk door eigen vlyt zonder eens anders hulp, zo verre daarin, dat hy lust kreeg eenen kundigen daar van de proef te laaten neemen. Hy toog dan in 't jaar 1762 naar Leiden, begaf zich tot den Hoogleeraar LULOFS, en verzogt hem in de gemelde Weetenschappen te willen onderzoeken; die, over 's Mans verzoek, welken hy niet kende, en nog meer dat hy door eigen vlyt zo verre gevorderd was, verwonderd, aanstonds hem ten wille was; waar op hy, in de ondervraagingen, deszelfs uitsteekende vorderingen bevonden hebbende, hem verder aanspoorde, en met een loflyk Getuigschrift vereerde. Deeze eer moedigde onzen Schoolmeester aan, om in 't jaar 1763 zich te vervoegen by de STAATEN van GELDERLAND, op den Landdag te *Nymegen* vergaderd; en door een *Request* te verzoeken, dat hy tot

Almanakmaaker der Provintie mogte aangeſteld worden. Het Quartier van *Nymegen*, verkoos hem daar toe aanſtonds, waar toe dat der *Veluwe* mede zou overgegaan zyn, indien dat van *Zutphen* ook daar toe hadt gelieven over te hellen. Dan deeze aarzeling veroorzaakte, dat hy de bedoelde beloóningen, op zynen waarlyk ongemeenen yver en noesten arbeid, niet zag volgen; naar welken hy egter haakte, om zich tot grooter dingen in ſtaat te ſtellen; waar toe zyn Tractement van nog geen honderd gulden, ſchoon door eene byzondere vrye gift van den Hoog Ed. Gebooren Baron PIECK VAN ZOELEN, thans Kamerheer by Zyne Doorl. Hoogheid, 's jaarlyks vermeerderd, niet toereikte. Door deezen ongelukkigen uitſlag zag hy zich dan genoodzaakt, niet willende zyne bedieninge verlaaten, en tot den Adelyken Huize van ZOELEN wederkeeren, 't geen men hem bleef aanbieden, een klein ſtuivertje te winnen, zou hy de kost hebben, met het maaken van Zonnewyzers; wyl de Stuurmanskunst, het Italiaansch Boekhouden, en zyne andere kundigheden, hem daar geen duit tot verder beſtaan uitleverden. Wel dra waren de rondom gelegen Kerken, en Hoven van aanzienlyke Lieden met zyne fraaije Zonnewyzers, naar elks ſmaak gemaakt, voorzien; doch toen hielden ook de inkomſten, welke die Kunst hem bezorgde, geheel op: des hy beſloot, om zich bekend te maaken in *Holland*, en aldaar de gunst der Liefhebberen te gewinnen, eenen te vervaardigen, waar uit men van zyne handigheid en bekwaamheid in dat ſlag van zaaken kon oordeelen. Hy ſtelde dan eenen toe, die hem alleen aan bouwſtoffen byna honderd gulden kostte, en verkogt dien aan den Wel Ed. Geſtr. Heer DE JONG, Heer van *Spanbroek*, in *Noordholland*; welke dat Kunſtſtuk, waar in 's Mans *genie* ten duidelykſte doorſtraalt, op zyne Buitenplaats, in 't gemelde Dorp, zal laaten plaatzen.

Deeze Zonnewyzer is eene *Machine* in gedaante van een agtkantigen toren; heeft eene hoogte van 5 voeten; en eenen omtrek beneden van 64 duimen, zaamengeſteld uit 80 koperen Plaaten, die met de andere koperen Cirkels 60 ponden weegen, en door 422 ſchroeven van rood koper vast gezet zyn; voorts heeft dezelve 48 Plaaten van lood, tot lofwerk met 't Graveeryzer uitgewerkt, waar van ſommigen verguld zyn, anderen hemelsblaauw geverwd, op vergulde gronden liggen, naar dat ze zich op 't voordeeligſte aan het oog vertoonen. Rondom deeze Machine heeft hy *drie en zestig verſchillende Zonnewyzers* geſchikt.

Om

Om een duidelyker denkbeeld van dit Kunstſtuk te geeven, zullen wy hier nog eene nadere beſchryving laaten volgen, en met den grondſlag beginnen. Hy begon eerſt met een ronden agtkantigen ſterken yzeren beugel, voorzien met agt voeten, waar op de geheele *Maebiene* moest ſtaan, toe te ſtellen. Hier aan hegtte hy eene ſtevige eike plank, waar op het werk zou rusten. In 't midden van deeze plaatſte hy eenen yzeren ſtaf, loodregt naar boven, in welke alle de buiten omkomende Plaaten met ſchroeven vastgezet werden, waar na hy op 't bovenſte deel deezes ſtafs eene fraaije hemelſpheer bragt. Deeze waren de grondſlagen des werks; en dit alles in orde gebragt hebbende, begon hy, van onderen op, het zelve te voltrekken. Hy zette naamelyk, op ieder der agt hoeken der plank, ſluitende op den agtkantigen yzeren beugel, eene perpendiculaire koperen Plaat, welke hy met ſchroeven in den yzeren ſtaf onbeweeglyk vast maakte. Dus zag men van onderen aan agt hoeken, agt Plaaten, vertoonende *agt Zonnewyzers*; voorzien met vergulde ſtiften op eenen witten grond; afgezet met zwarte ſtraalen, loopende naar de kanten, daar de vergulde Uur-letters op eenen blaauwen grond getekend waren. Deeze agt Plaaten vielen vier duimen hooger, dan haare breedte was; de hoeken haalde hy archyfs-wyze uit; en op haar vierkant, van boven met goud belegd, ſchroefde hy vast een lofwerk van lood, hemelschblaauw geverwd: voorts maakte hy, om de hoeken der Plaaten te vullen, zo veele kleine kopere Plaatjes, mede van eene blaauwe kleur, met goud lofwerk gegraveerd.

Boven deeze eerſte verdieping van agt Plaaten, bragt hy agt andere koperen Plaaten hooger op; in dier voege geſteld, dat ze de hoeken der agt onderſten geheel affneeden; vertoonende agt andere *Zonnewyzers*, met vergulde ſtiften op een wit veld, met zwarte ſtraalen, en vergulde uur-letters op een blaauwen grond, de hoeken werden wederom, gelyk die der voorigen gevuld met doorlugtig verguld lofwerk: dus hadt men *zestien Zonnewyzers* beneden. Boven dit tweede agttal Plaaten bedagt hy een agtkantig Kapwerk, archyfswyze geboogen, verguld, en met blaauw lofwerk belegd. Dit Kapwerk kroonde hy met een grooten ronden Bol, voorzien met 32 platte kanten, beſtaande uit zo veele aan een geſoudeerde koperen Plaatjes; vertoonende ieder eenen Zonnewyzer, geſchikt voor 32 byzondere Landſchappen, als *Groenland*, *Rusland*, *Polen*, *Engeland*, *Frankryk*, *Spanje*, *Portugal*, *de Kaap de Goede Hoop*,

Hoop, *China*, *Japan*, *Palestina*, enz. zynde elk deezer 32 Zonnewyzers getekend, met den naam van 't Landſchap, waar voor dezelve diende; en belegd met kleuren en verguldzel zo als de voorigen. Dus zag men tot hier toe *agten veertig Zonnewyzers*. Boven deezen ronden bol maakte hy eene agtkantige ſpits, hol uitgewerkt, eindigende aan 't bovenſte des yzeren ſtafs, die in 't midden deezer *Machiene* ſtondt; welke ſpits mede blaauw geverwd, en met verguld lofwerk belegd werdt. Op deeze ſpits plaatſte hy eindelyk eene doorluchtige Hemelſpheer van 14 duimen diameter, met *veertien Zonnewyzers*, zo dat men in 't geheel *drie-en-zestig Zonnewyzers* aan dit Stuk telde. Aan deeze Spheer wrogt hy alle de kringen en boogen, die de Starrekundigen daar aan uitgedagt hebben; als den *Equinoctiaal*, *Meridiaan*, *Topboog*, *Poolskringen*, *Zodiac*, *Bok*-en *Kreefts-keerkringen*, enz. De Zonnewyzers, die hy op deeze kringen maakte, gaf hy eene ſchulpswyze gedaante, en ſchroefde die van buiten daar op vast; zo dat de fraaiheid der Spheer behouden bleef, en door de 14 Zonnewyzers, met kleuren gelyk de voorigen, vermeerderd werdt.

Om deeze *Machiene* onbeſchadigd te vervoeren; of dezelve 's Winters in den Tuin tegen het Weder te bedekken; maakte hy eene houten kas, waar in men ze kon zetten, met twee ooren ter zyden; waar door men een paar draagſtokken kon ſteeken, om ze elders te brengen.

De ongelooflyke arbeid, welke aan 't vervaardigen van dit fraaie Stuk geweest was, is de oorzaak, dat hy, by de Liefhebbers onbekend zynde, en niet weetende, of 'er een tweede begeerd zou werden, niet meer dan dit eenige van dat ſoort tot nu toe gemaakt heeft. De *genie*, en handigheid des Mans, die nooit iets van dien aart geleerd, en egter 't geheele Werk met eigen hand gemaakt heeft, doet ons bejammeren, dat hy op een afgelegen Dorp woont; geene aanmoediging ontvangt, of gelegenheid heeft om voordeel met zyne kundigheden te doen, en die ten algemeenen nutte te beſteeden. De waarheid der bovengemelde Latynſche Spreuke is ter onzer ſmerte maar al te zeer in deezen Man bevestigd: des we het billyk geoordeeld hebben deezen weg in te ſlaan, om hem, waar 't mogelyk, bekender te maaken. Liefhebbers, die gezind zyn hem de behulpzaame hand te bieden, door hem werk te verſchaffen, kunnen hem over *Leerdam* beſchryven, en gemeenlyk komt hy 's jaarlyks in de maand May te Amſterdam.

BEKNOPT BERIGT DER REGEERINGE VAN RUSLAND.

Van den Jaare DCCCLXI tot MDCCLXVII.

(Getrokken uit *Abbé* D'AUTEROCHES *Voyage en Siberte.*)

VOlgens de *Rusſiſche Jaarboeken* is dat Koningryk, zints den Jaare 861 tot den Jaare 1596, beheerscht door eene opeenvolging van Prinſen, Groot Hertogen of Czaars van 't zelfde Geſlacht. De eerſte deezer Ryksbeſtuurderen was RURICH, de laatſte FEDOR IWANOWICH. Staande den tyd van meer dan zevenhonderd Jaaren zyn de Oudſte Zoons, zonder eenigen twist, met hunne jongere Broederen of hunne Onderdaanen, elkander opgevolgd. Zo lang en ongeſtoord eene Erfopvolging zou ſchynen aan te duiden, dat *Rusland* toen een vrye Staat was: maar die zelfde Jaarboeken, en alle Geſchiedſchryvers verzekeren ons, dat dit Volk altoos door oppermagtige Vorſten geregeerd wierd.

FEDOR IWANOWICH ſtierf in den Jaare 1596, geene Kinders nalaatende. Eenige Geſchiedſchryvers beweeren dat hy, als mede zyne Dogter, met vergift van kant geholpen is, door BORIS GODONOW, zyn Staatsdienaar en Gunſteling. De Prinſes ſtierf voor haaren Vader. BORIS GODONOW groot gezag gekreegen hebbende, onder de regeering van Czaar FEDOR, deedt den jongen DEMETRIUS, wettigen Erfgenaame der kroone, in den Jaare 1597, te *Ugácz*, om hals brengen; en maakte daar op den Moordenaar van wien hy zich bediend hadt, van kant. Het kasteel van *Uglicz* werd, op zyn bevel, omzet en eenige Inwoonders van de Stad gedood, ten einde hy door dit bedryf onſchuldig mogt ſchynen, en een doorſteekend bewys geeven van zyne verkleefdheid aan het Koninglyk Huis. Deeze geweldige Dwingeland liet het hier by niet berusten; hy vervolgde ook, onder allerlei voorwendzels, alle de Vorſten, die eenigen eisch op den Throon konden hebben, als mede alle Amptenaars aan hun verbonden; dus, misdaad op misdaad gehoopt hebbende, beklom BORIS, in den Jaare 1598, den *Rusſiſchen Throon*, en zyn voordeel doende met de verſlaagenheid des Volks, deedt hy zich door 't zelve kroonen. Door herhaalde misdryven grondvestte BORIS de allerſchriklykſte ſlaaverny; zoekende, langs dien weg, zich van den Throon te verzekeren; doch hy werd welhaast van denzelven afgebonst door eenen nieuwen Dwingeland, die

die in den Jaare 1606 zelve vermoord werd. Zints deezen tyd was *Rusland* het Tooneel van regeeringloosheid en verwarring, ſteeds deeden 'er zich nieuwe Dingers na den Throon op, die de een naa den ander gedood werden of onthroond; van tyd tot tyd namen deeze onlusten toe, en volduurden tot den Jaare 1613.

Hoewel de Kroon van *Rusland* nimmer verkieslyk geweest was, vondt zich nogthans het Volk, in die omſtandigheden, genoodzaakt eenen Vorst te kiezen, en MICHAËL KOMANOF, Grootvader van Czaar PETER, zag zich, in 't gemelde Jaar, door eene Raadsvergadering der eerſte Edelen, tot die waardigheid verkooren; en de *Ruſſen* onderwierpen zich aan een Jongeling van vyftien jaaren, zonder eenige voorwaarden te maaken.

ALEXIS MICHAËLOWITZ, zyn Zoon, kwam, in den jaare 1645, zonder eenige andere verkiezing, ten throone; zyn Rykesbeſtuur was vol oproeren en burger-oorlogen, voornaamlyk, zo 't ſchynt, veroorzaakt, door de eigendunkelyke regeeringswyze, die MOROZOU, de gunſteling van den Czaar, hieldt.

Naa den dood van Czaar ALEXIS, die in den jaare 1677 voorviel, vonden zich de *Ruſſen* langs hoe meer in ſlaaſſche keetens gekluisterd. Deeze Vorst was tweemaalen getrouwd geweest, en hadt in zyn eerſte Huwelyk twee Prinſen FEDOR en IWAN, als mede zes Princeſſen verwekt; de vrugten van het tweede Bed waren PETER de I, en één Prinſes. FEDOR beklom, ſlegts vyftien jaaren bereikt hebbende, den Throon, en ſtierf, in den jaare 1682, zonder Kinderen. Bemerkende dat zyn Broeder IVAN van de Natuur met geene talenten ter Regeeringe beſchonken en tot het Ryksbeſtuur onbekwaam was, benoemde hy zynen tweeden Broeder PETER, toen maar tien jaaren oud, op zyn ſterfbedde, tot Throonopvolger. —— De Prinſes SOPHIA, Dogter van FEDOR, uit het eerſte Huwelyk, ſmeedde een ontwerp om zich aan 't hoofd des Ryks te plaatzen. Deeze Prinſes, wier aanſlagen te gevaarlyker waren, dewyl zy in verſtand en doorzigt uitſtak, verwekte, zeven jaaren lang, de bloedigſte oproeren. In deeze heillooze tyden hoorde men geſtaadig van verraaderyen en moorden. Het geheele Volk was in de uiterſte wanorde en verdeeldheid. De *Strelitſen* rigtten allerwege bloedſtortingen aan, en pleegden ongehoorde wreedheden; het leeven van den Vorst ſtondt zo veeg als dat zyner Onderdaanen. SOPHIA werdt eindelyk in een klooster opgeſlooten; maar het Volk

Volk, aan opſtand en moord gewoon, kon zeer behoedzaamlyk van die misdryven worden te rug gehouden.

PETER de I, in den jaare 1689 den teugel des Landbeſtuurs in eigen handen neemende, vormde een plan om zyn Volk te beſchaaven en te hervormen: maar volſtrekter dan eenig ander zyner Voorzaaten regeerende, haalde hy de banden van ſlaavernye nog digter toe. De wyduitgeſtrekte ontwerpen van deezen grooten Vorst zyn te overbekend; hy ſtierf in den jaare 1725, te midden van zynen aangevangen arbeid, en de Keizerinne CATHARINA, zyne Gemalin, volgde hem in den jaare 1727.

PETER ALEXIOWITZ, Kleinzoon van PETER den I, beklom daar op den Throon, en verliet dien door den dood, in korten tyd, naamlyk in den jaare 1730. — De Prins van OLGOROUKI en de Graaf D'OSTERMAN, die den Hoogenraad uitmaakten, verdonkerden den Wil van de Keizerinne CATHARINA, en deeden een gerugt uitgaan, dat PETER de II, op zyn ſterfbedde, de Prinſes ANNA, Hertoginne Douariere van *Courland*, tot Opvolgereſſe benoemd hadt. Zy was de Dogter van JOHAN, ouder Broeder van PETER den I (*); maar by eene andere Vrouwe. Deeze Prinſes, van den Throon geweerd, zynde door de Kinderen van PETER den I, was verpligt haare toeſtemming te geeven aan voorwaarden, volgens welke haare magt bepaald werd. De Prins van OLGOROUKI en de Graaf D'OSTERMAN hadden zich voorgeſteld het roer der Regeeringe in eigen handen te houden; maar zy was naauwlyks ten Throon geſteegen, of zy voerde het zelfde gezag als haare Oppermagtige Voorgangers.

Deeze Prinſes hadt met zich uit *Courland* eenen Gunſteling gebragt, BIRON geheeten, die, in den naam der Keizerinne ANNA, de *Ruſſen* met een yzeren ſchepter beheerschte. Hy ſcheen reeds een plan gevormd te hebben om zelve ten eenigen dage den Throon te beklimmen. Hy hieldt het Volk in bedwang door zwaare lyfſtraffen, en zeer veelen in ballingſchap na *Siberien* te zenden. — Naa den dood van den laatſten Prins uit den Huize van KETLER, verhief de Kei-

(*) De laatſte wil van de Keizerin CATHARINA, dien men noit gemeen gemaakt heeft, regelde de Opvolging van het *Ruſſisch Ryk*. De Hertogin van *Holſtein* en de Princes ELIZABETH, Dogters van PETER den I, en de Keizerin CATHARINA, moesten PETER ALEXIOWITZ opvolgen. STRAHLENBERG, Tom. I. p. 225.

Keizerin hem tot Hertog van *Courland*; en, naa haaren dood, die in den jaare 1740 voorviel, vondt hy zich tot Regent des *Rusſiſchen Ryks* aangeſteld, tot den tyd der meerderjaarigheid van haars Nigts Zoon, die toen twee maanden oud was. Deeze jonge Vorst werd voor Keizer uitgeroepen, onder den naam van JOHAN of IVAN den III, en de Hertog van BIRON, ſchoon gehaat by de *Ruſſen*, hadt den tytel van *Regent*.

De Prinſes van *Brunswyk*, 's Keizers Moeder, kon egter de heerſchappy van den Regent niet dulden: zy was 'er, derhalven, op uit, om dit juk af te ſchudden, en koos den Generaal MUNICH om haar in die onderneeming de behulpzaame hand te bieden. MUNICH hadt kennis aan BIRON en de *Ruſſen*, en verzekerde de Prinſes, dat zy, indien ze voorneemens was dit ontwerp uit te voeren, zeer groot gevaar liep van met haare Party vastgezet te worden, indien BIRON zelve niet binnen vier en twintig uuren in verzekering genomen werd. MUNICH nam op zich dit te zullen verrigten, en vertrok terſtond. Om den Regent allen vermoeden te ontneemen, ging hy uit met oogmerk om een bezoek by hem af te leggen; doch keerde te rug wanneer hy de helft van den weg hadt afgelegd, vreezende dat hy door eenen verſpieder van de Prinſes mogt gevolgd, en verdagt gehouden worden van haar te willen verraaden. Hy keerde onmiddelyk na zyn eigen huis te rug, waar hy tot middernagt bleef op den 18 November 1740. Toen nam hy eenige weinige Soldaaten, op welke hy af kon, mede, en viel BIRON aan, zo als die te bedde lag, en nam hem gevangen; hier op werd BIRON, binnen weinig dagen, na *Siberien* gebannen en opgeſlooten in een Huis gebouwd in 't midden van een moeras; en de Prinſes van *Brunswyk* voor Regentesſe verklaard.

De veelvuldige omwentelingen, welke *Rusland* reeds ondergaan hadt, baanden den weg tot andere, en maakten het voortzetten daar van gemaklyk. Het Volk, altoos in ſlaafſche ketens gekneld, was, noch door wetten, noch door genegenheid, aan den Vorst gebonden; invoege na de Kroon te grypen voor elk een open ſtond die door list van Staatkunde, of overdwingende magt, moeds genoeg hadt om 'er na te ſtaan.

LESTOK, een vreemd Chirurgyn, zeer verknogt aan Prinſes ELIZABETH, Dogter van PETER den I, vormde met een' Afgezant eener *Europeaanſche Mogenheid*, een plan om haar op den Throon te verheffen. Op het eigen oogenblik wanneer

heer deeze aanſlag zou volvoerd worden, kreeg 'er de Regentesſe berigt van door eenige kundſchap haar van *Bruſſel* toegezonden. Zy zondt onmiddelyk om Prinſes ELIZABETH, en gaf haar opening van de geſchaapenheid der dingen: zich vast verzekerd houdende dat de Prinſes, was 'er iets aan, niet in ſtaat zou weezen dit te bedekken, by zo verraſſend een onderzoek. De houding ondertuſſchen van Prinſes ELIZABETH, en haare vriendelykheid, verzekerde de Regentesſe van haare onſchuld. —— ELIZABETH vertrok na haar paleis, verhaalde LESTOK dat de zamenzweering ontdekt was, en zy van den Throon afzag. LESTOK hoorde het aan, vertrok, en beſchikte alle dingen om haar, binnen weinig uuren, ten Throon te verheffen.

LESTOK, de voornaamſte leden der zamenzweeringe geſprooken hebbende, ging 's avonds omtrent acht uuren na de Billiard; hier vondt hy een verdagt perſoon, dien noodwendig belet moest worden van door de Stad te gaan: de ſterke zugt voor het ſpel deezes Verſpieders maakte het ligt voor LESTOK om zyn voorneemen te volvoeren: hy haalde hem over om eenige ſpelen met hem te doen; en hieldt hem daar door zo lang op dat hy een zyner afgevaardigden ontving. Hier op maakte LESTOK ſchielyk een einde aan het ſpel, en vervoegde zich terſtond na het paleis om te zien of daar alles in den gewoonen toeſtand was; en van daar na de Parade, waar hy bleef tot elf uuren, wagtende op eenen van hem gezonden na de huizen van den Generaal MUNICH en den Graaf D'OSTERMAN. Van deezen kundſchap bekomen hebbende, dat alles daar in rust was, keerde hy weder na de Prinſes ELIZABETH, en hadt twee ſleeden op haar voorplein doen brengen. Met een genoeglyke houding verklaart hy haar hoe alles geſchikt en bereid was om haar ten Throon te heffen. Zy verwierp dien voorſlag en weigerde 'er iets verder van te hooren ſpreeken. Hierop haalde de Vertrouweling twee kleine tekeningetjes, ſchielyk op kaartebladen gemaakt, uit zyn zak. Het eene vertoonde ELIZABETH in een Klooster, waar zy bezig ware met haar hair af te ſnyden, en LESTOK op het ſchavot. Het ander beeldde haar af daar zy op den Throon klom onder de toejuichingen des Volks. LESTOK, haar deeze tekeningetjes overgeevende, zeide teffens, dat zy van deeze twee eene keuze te doen hadt. —— Zy verkoos den Throon.

LESTOK ſprak vervolgens met haar alleen wegens het

welgelukken der onderneeminge. Hy haalde haar over om den Band der *Ruſſiſche Orde* aan te doen en bragt haar in de ſleede. Hy ging zelve agter haar zitten met den Heer WORONZOF, toen Page der Prinſesſe. In de andere ſleede waren twee Officiers, en ELIZABETH, dus ſlegts van vier Perſoonen vergezeld, begaf zich na het Paleis om Heerſcheresſe des Ryks te worden. Twintig Soldaaten, egter, daar toe overgehaald, volgden haar langs den weg. Zy reedt recht op de Lyfwacht aan. Op het gezigt van deezen kleinen hoop Volks ſchikte zich de Trommelſlaager om alarm te ſlaan. LESTOK ſneedt onmiddelyk den trommel, met zyn pennemes, aan ſtukken. De Prinſes vertoonde zich terſtond met die edele en inneemende houding welke alle harten bekoorde; zy gaf den Soldaaten, met weinig woorden, te verſtaan, dat het eenig regt op den Throon, 't welk de Regentesſe zich hadt aangemaatigd, in haar, als de Dogter van PETER den I, huisvestte, en beval hun den eed van trouwe te zweeren en haar te volgen. Zy ſprak tot ſlaaven; en zy boogen zich voor haar neder en vermeerderden den kleinen hoop die haar geleidde. —— LESTOK verdeelde het Volk, dat in 't geheim deelde, op de verdagtstgehoude posten en hieldt de overigen by zich: hy was verzekerd van hunne trouwe; dewyl zy onmiddelyk onder zyn gebied ſtonden. Alle de Lyfwachten van het Paleis gehoorzaamden op het enkel bevel van ELIZABETH. Eindelyk kwamen zy aan de deur van de kamer der Regentesſe, die in diepen ſlaap lag, met haaren Zoon den Keizer, den jongen IVAN, aan haare zyde. Hier ontmoette ELIZABETH den eerſten wederſtand. De Officier, die op ſchildwagt ſtondt, hieldt haar den bajonet voor, en zette zich niet alleen in eene afweerende geſtalte; maar dreigde ook allen, die nader kwamen, te zullen doorſteeken. LESTOK riep hem terſtond over hard toe. „Snoode, wat hebt gy voor? Verzoek de Keizerin om genade"! De ſlaaf verraadde terſtond zyne Vorſtinne, en ELIZABETH tradt met haar gevolg ter kamer in. De Regentesſe was door het gerugt wakker geworden. De Prinſes ELIZABETH vertoonde zich eerst: waar op de Regentesſe uitriep! „Hoe, Mevrouw zyt gy daar?" Hier op werd zy terſtond gegreepen, en met haaren Zoon, den jongen IVAN, uit het Paleis gevoerd, en met de zelfde ſleeden, die haare Mededingſter daar gebragt hadden, na het huis van de Prinſes gereeden, en in 't zelve naauw bewaakt. ELI-

ELIZABETH, gezeeten op den Throon haarer Voorvaderen, voerde als Keizerin het bevel in 't Paleis, en ze gehoorzaamden allen. Middelerwyl zondt LESTOK eenige vertrouwde Soldaaten om MUNICH en den Graaf D'OSTERMAN gevangen te neemen. Eenige weinige uuren verliepen 'er dus maar, zints de Prinfes ELIZABETH uit haar huis kwam, voor dat de Regentesfe ontthroond wierd. Men nam alle verdagte perfoonen in hegtenis, en vyf of zes duizend Mannen deeden voor de Prinfes ELIZABETH hun eed van hulde en trouwe, zich gereed verklaarende om de Regentesfe en den Keizer te dooden, indien ELIZABETH hen zulks beval; of haar van kant te helpen, indien de Regentesfe voor een enkel oogenblik het roer der Regeeringe weder in handen nam. Het gerugt der komfte van Prinfes ELIZABETH tot den Throon begon zich allengskens te verfpreiden: maar zy die, in 't openbaar, dit nieuws vertelden, zag men aan voor zeer gevaarlyke lieden, zo dat men zich van hun wegmaakte zonder iets te antwoorden.

LESTOK floeg met een naauwlettend oog op alles agt: terwyl hy ELIZABETH na den Throon geleidde, werd de Aankondiging, dat zy Keizerinne was, gedrukt; en bykans zo ras de Zon opkwam, erkende de geheele Hoofdftad haar in die waardigheid, en weinig tyd daar naa het geheele Volk.

In 't eerst zondt men de Regentesfe, met haaren Zoon, te rugge na haar Land, en zy was reeds te *Riga* gekomen, wanneer een nader bevel gelastte dat zy niet verder zou voorttrekken. Weder te *Petersburg* gebragt zynde, zette men haar met haaren Zoon in eene eeuwige gevangenis. MUNICH en de Graaf D'OSTERMAN werden na *Siberien* gebannen, en in deeze Ryksomwenteling, die tusfchen den vyfden en zesden October des jaars 1741 voorviel, ftortte men geen druppel bloeds.

De Keizerin ELIZABETH regeerde tot den jaare 1762, fteeds ontrust door de vreeze van op haare beurt ontthroond te zullen worden. Zy liet haar Neef, den Hertog van *Holftein*, in *Rusland* komen, en huwde hem uit aan eene Prinfes van *Anhalt-Zerbst*.

LESTOK werd tot Graaf des Keizerryks verheeven, en trouwde een der Hofjuffrouwen van de Keizerinne. Haare Majefteit betoonde hem fteeds haare zonderlinge gunfte. Maar toen hy in de blaakendfte gunfte ftondt, ftel-

de BESTUCHEF, zyn geſlaage Vyand, een listig en doortrapt Man, een verraad reeds langen tyd geleeden bedagt, tegen hem te werke. Hy wist het zo verre te brengen by de ligtgeloovige Keizerinne ELIZABETH, dat LESTOK en zyne Egtgenoote in verzekering genomen en voorts na *Siberien* gebannen wierden, terwyl men hunne goederen verbeurd verklaarde. BESTUCHEF werd, op zyne beurt, mede gebannen.

Ten uiterlyken aanziene ſcheen het *Ruſſiſch Hof* langen tyd in geruster ſtaat dan voorheen; maar van binnen heerschten nyd, nayver en wantrouwen, in dit groot Paleis. De Groot Hertog woonde niet by zyne Hertoginne. De Prinſes van *Anhalt-Zerbſt*, in een vry Land geboóren, te midden der Kunſten en Weetenſchappen opgewiegd, treurde deswegen niet. Haar geest, en reedsverkreegene kundigheden verſchaften haar de aangenaamſte en opbeurendſte vertroosting; in 't midden van 't gewoel des Hofs bezat zy de kunst om gerust en in ſtilte haare dagen te ſlyten. Zy hadt den Hertog van *Holſtein* met geen ander oogmerk getrouwd dan om het regt van Throonopvolging, 't welk haar verleend was. Terwyl zy dus afgezonderd leefde, hieldt zy zich onledig met zich op de kennis van het menschlyk hart en de kunst des Staatsbeſtuurs toe te leggen. Naardemaal haare dorst na kennis onleschbaar was, beſteedde zy, met genoegen, haaren tyd in de beoefening der Kunſten, Weetenſchappen en Beſchaafde Letteren. Bemerkende welke uitſteekende bekwaamheden de Prinſes van *Daschkof* bezat, maakte zy haar tot deelgenoote haarer Lettervermaaken. Maar de Groot Hertog haar zelf de Letterbezigheden, die haar verlustigden, benydende, bragt haar in de noodzaaklykheid om haare verkeering met die jonge Prinſes, de Zuster van Mevrouwe WORONZOF, bedekt te houden.

PETER de III beklom den waggelenden Throon, van welken hy misſchien, voor altoos, zou verſtooken gebleeven zyn, hadt de Keizerin zeven of acht dagen langer geleefd. Op den eigen tyd dat hy het Ryksbeſtuur aanvaardde veroorzaakten eenige bevelen, niet te recht verſtaan, onlusten, die eene ſtaatsomwenteling, van allen verwagt, ſcheenen te voorſpellen. Eenige Perſoonen hadden zelf zorg gedraagen om hunne goederen in bewaaring te geeven, aan de Ministers hunner byzondere Mogenheden. Maar de Heer GLEBOF, een *Rus*, hadt PETER den III, geduu-

duurende de ziekte der Keizerinne, tot Raadsman gediend. Op het oogenblik haars overlydens nam PETER de III de regeering in handen, en werd voor Keizer erkend. De Keizerin, zyne Egtgenoote, vertoonde zich voor hem, viel voor hem neder, en, het hoofd tot op den grond buigende, deedt zy hem hulde als de eerſte zyner Slavinnen. Alle de Onderdaanen leiden den Eed van trouwe af, en hy verkreeg ongeſtoord de Heerſchappy. Terſtond hier op riep hy alle de Ballingen, van de regeering der Keizerinne ANNA, weder in hun Vaderland te rug.

PETER de III verliet zyn oude Paleis, om bezit te neemen van een nieuw; laatende de Keizerin in het eerstgemelde blyven. Op de alleronvoeglykſte wyze gaf hy zich over aan vermaaken en uitſpanningen, by welke de Keizerin, door de *Ruſſen* zeer hoog geagt, nimmer tegenwoordig was.

Omtrent eene maand naa dat hy den Throon beklommen hadt, vervoegde hy zich in den Raad, en verklaarde dat hy het voorregt van vrydom aan den Adel ſchonk. Het genoegen over dit nieuws vervulde het Volk met eene onbeſchryflyk groote vreugde. In de eerſte vlaag dier vervoeringe, ſtelden zy voor, den Keizer een Standbeeld van louteren Goude op te rigten; doch iemand aanmerkende, dat 'er in 't ganſche Ryk geen Gouds genoeg was tot dat oogmerk, beſlooten de *Ruſſen*, de juistheid dier aanmerkinge erkennende, het te bepaalen tot een Standbeeld van één voet hoog, 't welk men in 't Raadhuis zou plaatzen. Wel haast werd 'er een Metaalen in ſtede geſteld, en eindelyk ſcheen het Volk beſlooten te hebben, het tot een Marmeren te bepaalen. —— Het was, egter, noodzaaklyk, dat de Keizer een Bevelſchrift deedt uitgaan, om deeze vergunning van Vryheid aan zyn Volk te bevestigen: dan PETER de III bepaalde, in gevolge van eenige voorſtellen hem door zommige Staatsdienaars gedaan, de Vryheid aan den Adel vergund, daar toe dat zy vry zouden weezen van in het Leger te dienen, en dat zy, met zyne toeſtemming, buiten 's Lands mogten reizen. Overeenkomſtig met dit Bevelſchrift, vervoegde een *Ruſſiſch Officier*, die den Krygsdienst wilde verlaaten, zich tot den Keizer, om zyn ontſlag te verwerven. De Keizer vroeg. „ Hoe hoog zyt gy bevorderd "? *Tot Kapitein*, antwoordde de Officier: „ Wel dan, *zeide de Keizer*, maak ik u *Luitenant*: en gy zult egter blyven dienen". Gelyk hy moest doen.

Een gedeelte des Volks ſchiep, nogthans, behaagen in 's Keizers Gemeenzaamheid: doch zyn byzonder zo wel als zyn openbaar gedrag was even mishaagelyk in de oogen by het verſtandigſte gedeelte. Gansch gedompeld in de vermaaken, deedt eene ſchielyke Ryksomwenteling hem den Throon verliezen, dien de Keizerin beklom. Zints dat tydſtip, hangt het leeven en de bezittingen der Onderdaanen alleen af van den wil dier Vorſtinne. Zy wierpen zich voor haar neder, zweerende haar op 't heiligst de onverbreeklykſte trouwe, gelyk aan haare Voorzaten. Maar de onverwagte dood van den Keizer, en van den jongen IVAN, liepen zamen, om haar van de bezitting des Ryks te verzekeren.

Zo ras de Oppermogenheid ten Throon geſteegen is, ſtelt men, dat dezelve niet langer Bloedverwanten heeft, en niemand durft zich eenige vermaagſchapping aan de Vorſtlyke Familie toeëigenen. Een vreemd Hoveling, ontdekt hebbende, dat de Gravinne van WORONZOF vermaagſchapt was aan de Keizerinne ELIZABETH, vervoegde zich terſtond tot haar en wenschte haar geluk met het nieuws, 't geen hy oordeelde dat voor haar van gewigt was. De Gravinne verbleekte, en zeide hem, dat hy mis hadt.

Op leevensſtraffe werd verbooden eenig geld te hebben, waar op het beeld van den jongen IVAN gemunt was. Het Volk durft niet ſpeelen met Roubels, die het beeld van den Vorst draagen. Niemand zal het onderwinden het Paleis voorby te gaan aan die zyde, waar 's Keizers vertrekken op uit zien, zonder zyn hoed af te neemen, of het Glas van de wagen te laaten vallen: hy zou zich anders aan de beledigingen der Soldaaten vinden bloot geſteld. Wanneer iemand den naam der Keizerinne op een Brief met kleine letteren ſchreef, zou hy deswegen zwaar geſtraft worden. Ik meld deeze beuzelagtige omſtandigheden alleen, om een denkbeeld te geeven van de uitgeſtrektheid der volkomene volmagt der *Ruſſiſche Oppervorſten*.

De Adel durft, zonder vreeze en beeving, den Throon niet naderen. Wegens de minſte ſtreek van Staatkunde, die mishaagt, worden zy na *Siberien* in ballingſchap gezonden; en hunne goederen verbeurd verklaard zynde, is een geheel Gezin het ſlagtoffer van de listige inboezemingen eens Hovelings. Wanneer de *Abbé* D'AUTEROCHE zich te *Petersburg* bevondt, gaf hy, op zekeren tyd, een bezoek aan een vreemd Heer, die in dienst was, en eenige on-

onderrigting begeerende, vroeg hy of Prins IVAN leefde dan niet? Hem werd terſtond ingeluisterd, *dat niemand in* Rusland *van dien Prins ſprak*; zulks geſchiedde, niet tegenſtaande 'er zich ſlegts maar drie *Franſchen* in dat vertrek, 't welk vry groot was, bevonden. Even voor dat Keizerin ELIZABETH ſtierf, durfde niemand vraagen, hoe het met haar geſteld was? en, naa haaren dood, ſchoon algemeen bekend, toonde elk zich beſchroomd om 'er van te ſpreeken.

Het onderling wantrouwen waar mede het Volk in *Rusland* bezwangerd gaat; en het volkomen ſtilzwygen van allen, omtrent alles wat de minſte betrekking heeft tot het Staatsbeſtuur of de Oppermagt, ontſtaat grootlyks uit het voorregt 't welk ieder *Rus*, niemand uitgezonderd, heeft om in 't openbaar uit te roepen *Slowo Delo*, dat wil zeggen. *Ik verklaar u aan hoog verraad met woorden en daaden ſchuldig.* Als dan zyn alle de byſtanders verpligt byſtand te verleenen, om den beſchuldigden te vatten. Een Vader neemt zyn Zoon, een Zoon zynen Vader in hegtenis; de Natuur zwygt. De beſchuldigde en de beſchuldiger worden onmiddelyk na de gevangenis, en verwolgens na *Petersburg* gebragt, en ondervraagd door het geheime Hof der Kanſelaarye. Dit regtsgebied is vastgeſteld, enkel op dat de Dwingelandy het voorregt zou hebben om alle zodanige perſoonen, als de voorwerpen geworden zyn van eigendunkelyken nayver, op te offeren: en de Adel, dus gebukt gaande onder het Juk der ſchriklykſte ſlaavernye, mist niet zulks het Volk te doen gevoelen. Het Volk is dubbeld verſlaafd, eensdeels aan den Adel, anderdeels aan de Oppermogenheid of de *Waywoden* die haar perſoon verbeelden.

De Heeren koopen hunne ſlaaven, op dezelfde wyze als men in andere Landen Vee koopt. Zy kiezen daar uit zodanig een aantal van Knegten als zy behoeven, en behandelen die met groote onmenschlykheid. Zy hebben geen magt over het leeven en den dood hunner Knegten, noch over dat van hunne andere ſlaaven; doch daar zy het regt bezitten om hun met de *Padogi* te ſtraffen, kastyden ze hun derwyze, dat ze, met de daad, gezegd mogen worden, het regt over leeven en dood in handen te hebben. —— In gevalle van gewigtige beledigingen, moest een Heer, volgens de Wet, zynen ſlaaf voor het gewoonlyk Gerigtshof ſtellen. In den Jaare 1761 liet de Raad een Beveſchrift uitgaan, in gevolge van 't welke alle de Heeren vryheid kreegen om de Slaaven, die hun niet aanſtonden,

in de Mynen te laaten werken; doch de Heeren willen ze veel liever t'huis kastyden, en in hun eigen dienst houden.

Het Volk, dus door ſlaaverny gedrukt, wordt thans geregeerd door de Keizerinne van *Anhalt-Zerbst*; eene Vrouwe van zeer groot verſtand, die het gebreklyke van dusdanig een Landbeſtuur wel doorziet, en ſteeds bezig is om 't zelve te hervormen. Zy zal zeker het voorregt der Vryheid niet tot den Adel bepaalen; doch tot alle haare Onderdaanen uitſtrekken. De Menschlykheid pleit daar voor, en de waare Staatkunde eischt zulks. Zonder dit zou het Beſtuur over *Rusland* niets meer dan een Leengoedig Staatsbeſtuur weezen; 't welk, uit dit oogpunt beſchouwd, onder veele kleine dwinglanden verdeeld is, en de heerſchappyvoerende Oppermagt vernietigt.

Gelukkig Volk, indien het bezef hebbe van 't geluk dat het door zodanig eene Vorſtinne beſtuurd worde, wier poogingen eeniglyk ſtrekken om het welweezen daar van te bevorderen: daar het, onder Czaar PETER den III, op 't punt ſtondt, om in den ouden ſtaat van woestheid en onbeſchaafdheid te vervallen. Zy zal een gedenkteken oprigten voor PETER den I, om de geheugenis van dien grooten Man te vereeuwigen, en tot de laatſte Naakomelingſchap voort te planten. Zy moedigt Kunſten en Weetenſchappen aan, en alles wat tot verbetering van het Staatsbeſtuur kan dienen; zy toont, met één woord, dat zy alleen waardig is den Throon van PETER den I te bekleeden.

DE TOONEEL-KEIZERIN.

THYNCH-TI, Keizer van *China*, was niet ontbloot van goede hoedanigheden; maar zyne zwakheid zou hem menigmaal ſchandelyke bedryven hebben doen volvoeren, hadt hy niet altoos geluisterd naar de raadgeevingen van zyne Moeder PAN-HYAY. —— Op zekeren tyd werd hy ſmoorlyk verliefd op eene Tooneelſpeelſter. Zyne drift liep zo hoog, dat hy de Keizerin verſtiet om de Tooneelſpeelſter in haare plaats te zetten: hy begeerde, dat alle de Koninginnen tegenwoordig zouden weezen by haare krooning; geheel vervoerd door liefde, vroeg hy zyne Moeder wat zy 'er van dagt. „ Zy is verwonderlyk, *ant-*

woord-

woordde PAN-HVAY, zy komt in 't ſpeelen de waarheid zeer naby, en eene allereerſte rol zou haar niet misſtaan". —— De Keizer vatte het oogmerk van dit antwoord, hy bloosde van ſchaamte; èn ſtaakte zyn voorneemen, zeggende; „ Gy hebt gelyk, haare Verheffing is ook niet meer dan een Tooneelſpel", en deedt alles wat noodig was om elk te doen denken, dat hy niets meer beoogd hadt.

BERIGT

DE Directeuren en Leden van het Genootſchap, onder de Zinſpreuk *Floreant Liberales Artes*, met vermaak de toegezondene Verhandelingen, over de Vraag: *Welke is het beſte Huwelyk*, tot verkryging eener geſchikte Huishouding, *voor het Gemeene Volk, den Burgerlyken en Hooger ſtaat, op dat zy voor zich zelven en voor de gantſche Maatſchappye nuttig mogen zyn*, gelezen hebbende, heeft de Verhandeling, onder de Zinſpreuk:

Fæcunda culpæ ſæcula Nuptias
Primum inquinavêre, et Genus, et domos
Hoc fonte derivata clades
In Patriam Populumque fluxit.

HORATIUS.

hunne eenpaarige goedkeuring weggedragen; dezelve is, by het openen van 't Biljet, bevonden te zyn van den Wel Eerw. en zeer Geleerden Heer *Willem de Vos*, Leeraar der Doopsgezinden te Amſterdam: weshalven denzelven de Prys is toegeweezen.

Voorts verzoekt het Genootſchap den Schryver, onder de Zinſpreuk:

—— Quid non Mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? ——

zynen Naam, welke in het Biljet niet gevonden is, te willen openbaaren, zynde deszelfs Verhandeling waardig geoordeeld het Licht te zien, en met den tweeden Prys begiftigd te worden.

Het Genootſchap door de menigvuldige Vertoogen aange-

gemoedigd, om in deszelfs nuttige onderneeming voort te gaan, ſteld de volgende Vraag voor, om tegens den eerſten May 1773 te Beantwoorden: *Welke Deugden en Ondeugden hebben het Menſchdom door alle Eeuwen 't meest bebeerscht, en is 't Hart der Menſchen van tyd tot tyd verergerd, verbeterd, of is het in alle gelyk gebleeven?*

Men belooft aan Hem die deeze Vraag naar 't Oordeel van het Genootſchap wel beantwoord, eene belooning van dertig Goude Ducaten, en verzoekt de Vertoogen in 't Latyn, Fransch of Nederduitsch duidelyk geſchreven, met eene Zinſpreuk geteekend: met byvoeging van een verzegeld Biljet, dezelve Zinſpreuk ten opſchrift hebbende, waar in de Namen en Woonplaatzen der Schryveren zyn uitgedrukt, franco, te zenden aan den Boekverkoper *Gerrit Warnars*, in de Kalverſtraat over de Gaperſteeg, welke na het overlyden van *K. van Tongerlo*, daar toe gekozen is, zullende de Biljetten van min goedgekeurde Vertogen, verbrand en in het beoordeelen zo veele oprechtheid en onzydigheid gebruikt worden, als men met recht van eerlyke Lieden vorderen kan.

De vraag welke opgegeven is, om tegens den 1 May 1772 te beantwoorden is: *Welke zyn de beste, ſpoedigſte, gemakkelykſte en minstkostbaare Middelen, om Neerlands Zeeſtranden te doen verhoogen, verbreeden, en zodanig dezelven te behouden, zonder dat daardoor ſchadelyke verzandingen nog opſlibberingen by of omtrent Sluizen, Zeehavens en Monden van Rivieren veroorzaakt worden.*

De Directeuren en Leden van dit Genootſchap zullen vryheid hebben over de opgegevene Vraagen hunne Vertogen in te leveren, zonder nogtans naar den Prys te mogen dingen, en Hem, die den Prys behaald heeft, zal het niet vry ſtaan hunne Vertogen, welke het Genootſchap met den Prys begiftigd heeft in 't geheel of ten deele, zonder toeſtemming, elders te laten drukken; zy die de heilzame pogingen van 't Genootſchap willen bevorderlyk zyn, en eenige nuttige Vertogen, Waarnemingen of Ontdekkingen aan het zelve mededeelen, worden verzogt die insgelyks den Boekverkoper *Gerrit Warnars* ter hand te doen komen.

Door verſcheiden toevallen met welke nieuwe onderneemingen niet zelden te worſtelen hebben, tot nog toe verhindert zynde eenig voortbrengzel onzes Genoodſchaps der Geleerde Waereld meede te deelen, beloven wy de

Ver-

Verhandelingen van de Heeren *D. Meese* en *C. Hartman*, voor de Maand October aanstaande het licht te doen zien, op welke die over het Huwelyk ten spoedigsten volgen zullen.

NABERICHT.

OP de ontvangen Letteren van den Heer... v. H.... dient in antwoord, dat wy 't tot nog niet geraaden vinden gebruik te maken van zyne Verdeediging. Als men 't op het kundige Gemeen durft laten afloopen, wanneer men openlyk aengetast word; is 'er, onzes oordeels, nog minder reden, om 'er zich tegen te verzetten, als men hier of daer, in byzondere gezelschappen, (gelyk we 't stuk in dit geval begrypen,) nadeelige gevolgen uit onze Stellingen poogt te trekken. De Heer... v. H...., *niet gezind, om door polemique brochures zich zelven en anderen ten toon te stellen, en het Gemeen een cenig tydverdryf te verschaffen;* uit dien hoofde het eerste versmadende; heeft ook, zo wy het stuk inzien, het laetste ongemerkt te laten voorbygaen; ten minste met opzicht tot de Drukpers.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *July* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 0	30. 0	30. 0	60	65	68	N O	N O	N O	Helder.
2	29. 11	29. 10½	29. 10	61	71	64	N t O	N t O	N t O	—Regen.
3	— 10¼	— —	30. 0	65	70	62	N O	N O	N O	Buijig.
4	30. 0½	30. 1	— 1	61	64	60	N W	N W	N W	Betr. Held.
5	— 1	— 0¾	— 0½	56	58	58	W	W	W	Regen.
6	29. 11½	29. 11½	— 0	62	60	54	—	N	N	Buijig.
7	30. 0	30. 0¼	— 0½	61	66	56	N W	N W	N W	Helder.
8	— 0½	— 0	29. 11½	63	70	63	W t Z	W t Z	W t Z	— Wol.
9	29. 11	29. 10½	— 11	62	68	66	Z W	Z W	W	Reg. Held.
10	— —	— 11	— —	62	66	63	W t N	W t N	W t N	Helder.
11	— 10½	— 10½	— 9½	67	68	66	W	Z W	Z W	— Wol.
12	— 9	— 9¼	— 10½	68	67	66	Z W	—	W t N	Wind. Buij.
13	30. 0	30. 1	30. 2	62	64	63	W t N	W t N	—	Helder.
14	— 3	— 3½	— 4	66	66	59	N W	N W	N W	—
15	— 3½	— 3	— 2¾	67	77	69	W	—	—	— Wol.
16	— 2	— 2	— 2	66	76	66	Z W	Z W	N O	—
17	— —	— 1¾	— 0½	68	73	69	O	O	Z W	— —
18	29. 11	29. 10	29. 8½	68	74	62	Z W	N W	—	Held. Reg.
19	— 5½	— 6	— 6½	61	66	60	—	W	W	Buijig.
20	— 9	— 11	30. 0	60	65	57	W	N W	N W	—
21	30. 0	30. 0½	— 1	59	66	62	N W	—	W	—
22	— 0½	— —	— 0½	64	70	63	Z W	Z W	Z W	—
23	— 1½	— 2½	— 3	63	68	58	N W	N W	N W	Helder.
24	— 3	— 2	— 1	65	74	64	—	Z W	Z W	—
25	29. 11	29. 11	29. 10½	67	68	62	Z W	—	—	Betr. Held.
26	— 9	— 7½	— 7	63	64	64	—	—	—	Reg. Wind.
27	— 8½	— 10	— 10½	64	68	63	W	W	W	Wind Held.
28	— 11	30. 0	— 11½	64	69	62	N W	N W	N W	Held. Wol.
29	30. 0	— 1	30. 2	64	65	59	—	—	—	—
30	— 2	— 2	— 0½	60	64	60	—	—	W	— Betr. W.
31	29. 10	29. 8	29. 6	61	64	59	Z W	Z O	Z	Buijig.

Hoogste Barometer d. 30. 4
Laagste Barometer d. 29. 5½
} middelb. d. 29. 10¾

Hoogste Thermometer gr. 77
Laagste Thermometer gr. 54
} middelb. gr. 65½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE, OM AAN TE TOONEN HET NAAUW VERBAND TUSSCHEN DE WAARHEID, EN 's MENSCHEN WAAR GELUK.

Myne Heeren!

DE volgende Proeve, ſtrekkende om te toonen hoe *naauw een Verband 'er plaats heeft, tuſſchen de Waarheid en 's Menſchen waar Geluk*, oordeelde ik niet ongeſchikt, om als een vervolg te dienen, op de Verhandeling, U Wel Ed. onlangs toegezonden; waar in ik gepoogd heb te bewyzen, dat *ieder Menſch in alle zyne Bedryven, zy mogen zo verkeerd worden aangeleid als zy willen, nogtans niets anders, dan de uitbreiding van zyn eigen Geluk op het oog heeft.* Vinden U Wel Ed. 't goed van myne nu hier nevensgaande Proeve gebruik te maken, gelyk U Wel Ed. van myne voorgaande van tyd tot tyd toegezonden Stukjes hebt gelieven te doen, zal ik denkelyk nog eene Verhandeling laten volgen, die op deze zelfde ſtoffe eenige betrekking heeft: U Wel Ed. in middels verzekerende van myne Hoogagting, en dat ik ben,

Myne Heeren!

U Wel Ed. Dienaar

C. v. D. G.

Uit de neigingen, welken ieder mensch in zich zelven ontwaar word, om een ſtaat van Geluk te verkrygen, vergeleken met de Ziel zelve, waar uit ze voortkomen, mag men veilig beſluiten, dat 'er wezenlyk iets zyn moet, 't geen met het hoogſte regt den naam van Geluk waardig is. En zo dra men hier op zyne aandagt vestigt, bemerkt men ligtlyk, dat geen ding hier op aarde, in eenen volſtrekten zin, ooit dien naam kan dragen; gemerkt onze begeerten zich uitſtrekken naar iets, dat oneindig is, naar een wezenlyk goed; waar mede de uitgebreidſte begeerten der Ziele vervuld kunnen worden; terwyl on-

dertusſchen alles, wat wy in dit Leven rondöm ons beſpeuren, ſlegts beſloten is binnen den omtrek van eenen bepaalden, van eenen beſtemden, van eenen zeer korten tyd; en dierhalven geenzins vermogende om aan die begeerten, welken in ons gemoed huisvesten, te kunnen voldoen. —— 'Er moet gevolglyk een ander goed zyn, ver in waarde boven het aardſche verheven; zulk een goed, dat beſtendig, en te gelyk in ſtaat is, om alle onze begeerten te kunnen vervullen. —— Maar vinden wy hier in dit Leven zulk een beſtendig goed niet, noch iets, van wat natuur het zyn moge, dat alle de uitgangen onzer ziele kan voldoen, zo is het beſluit gemakkelyk op te maken; te weten dat 's menſchen waar Geluk, zal het beſtendig en volkomen zyn, dan eerst eenen aanvang moet nemen, wanneer dit Leven geëindigd, en de Sterfelykheid voor de Onſterfelykheid zal verwisſeld zyn.

Dan nademaal dit Geluk nog op eenen verren afſtand van ons geplaatst is, en de gewesten der Gelukzaligheid buiten het bereik zyn van eindige, en kortziende gezigten; zo is het ook zeker, dat wy de waarde van dit onſchatbaar Geluk nimmer in dit Leven, zo lang wy in deze beneden valei omzwerven, kunnen kennen in die uitgeſtrektheid, in welke het genooten zal worden van hun, wier deel is in de erve der heiligen in het licht. —— Doch laat ons zien, of wy 'er wat van kunnen weten, en welke de veiligſte middels zyn om 'er toe te komen.

Het is onlochenbaar zeker, dat 'er niets nuttiger noch voordeeliger voor den mensch zyn kan, dan de *Waarheid*. *Deze* is een onwaardeerbaar *Geſchenk*, zo groot, als het Schepzel van zynen Schepper ontvangen kan; en wel daarom voornaamlyk, om dat 'er zyn *Geluk* aan verbonden is. —— Dit zo zynde mag men veilig beweren, dat de Waarheid een der voornaamſte middelen, zo niet het eenigſte middel is, om die goederen te verkrygen, welken de neigingen onzer Ziele vervullen kunnen. —— Door de Waarheid geleid, leert men genoegzaam de geringe waarde van dit tydelyke kennen. Zo wy nu dwaas genoeg zyn, om 'er ons éénig geluk in te willen zoeken, verlaten wy deze onbedriegelyke Leidsvrouw; wy dwalen, en bezorgen ons, in plaats van genoegen, een knagend hartzeer, een leedwezen, dat ons al het geluk beneemt. —— Ten koste van zulk eenen duuren prys de Waarheid te verlaten, is eene uitzinnige Dwaasheid, ik beken het; dan des niettegenſtaande begaan wy vele zulke

ke dwaasheden, die ons niet zelden van agteren overtuigen, dat de *Waarheid* en ons *Geluk* zeer naauw en onafscheidbaar aan elkanderen verbonden zyn. —— De Waarheid zelve moet de Fakkel wezen, die ons voorlicht op den regten weg; die ons het pad aanwyst, 't geen wy te bewandelen hebben. By gebrek van dit Licht struikelen wy op elken voetstap; wy vallen, en hebben eene verbazende moeite om ons weêr op te regten, om dat wy, de *Waarheid* verlaten hebbende, allerwege rondom ons eene akelige donkerheid ontwaar worden. Daar wy in tegendeel, het geleide van de helderlichtende Fakkel der Waarheid bestendig volgende, gerust en veilig kunnen voortgaan, in de zekere verwagting van het einde onzer begeerten te zullen erlangen, door naamlyk een Geluk te verkrygen, dat bestendig, dat eeuwig is.

Dan het zou geenzins genoeg zyn, te weten dat 'er werkelyk zo iets ware, 't geen regelregt naar de verblyfplaats des Geluks henen leid; voorwaar het zou voor den mensch niet genoeg zyn; want hoe weinig kan het hem baten, indien zyne Ziele beroofd ware van vermogens, om zich van dat middel te voorzien, dat hem tot de gewesten der bestendige Gelukzaligheid kan opvoeren. Maar de groote Schepper, die niet minder de Bron is van allen Goed, dan de *Oorsprong* der *Waarheid*; Hy, van wien alle goede Gaven, en Volmaakte Giften afdalen; Hy is het, die in het binnenste van 's menschen boezem eenen Levenden Geest heeft geblazen; eenen Geest, die vermogende is om de kragt der Waarheid van het onvermogen der Leugen te onderscheiden. En die eigenste Vader der Lichten, wiens werken altoos volkomen zyn, doet ook de Waarheid in onze ogen dermate uitschitteren, dat wy willens blind moeten zyn, of ons gezigt sluiten, om ze niet allerwege te ontdekken, ten einde ons Verstand te vervullen met Wysheid en met Kennisse.

Maar veelligt denkt iemand, hoe is 't mogelyk, dat onze Ziel begaafd zou zyn met vermogens, om de Waarheid te kennen en op te speuren; dat God daarenboven aan 't oog van een' ieder de Waarheid zo helder ten toon zou stellen; daar nogtans de meeste menschen dwalen, van de Waarheid afwyken, en dezelve niet ontdekken. —— 't Is waar, hier schynt de ondervinding myne stelling op éénmaal over hoop te werpen. —— Dan het schynt zo, maar 't is zo niet. —— De menschelyke Geest is in der daad dus gesteld, dat hy vatbaar zy voor de

Waarheid. Laat een ieder zich zelven vry onderzoeken; ik ben verzekerd, hy zal, op eene naauwkeurige waarneming, de bewyzen daar van by zich zelven vinden. Ontdekt elk een de Waarheid niet, daar van is de ſchuld niet te zoeken in 's Menſchen onvermogen; als of de mensch geene vermogens had om ze te ontdekken. Ver van daar! Zulks ontſtaat uit eene andere oorzaak; 't is, om dat men die vermogens veelal te ſchandelyk misbruikt, ter bejaginge van Goederen, welken met de Waarheid geene gemeenſchap altoos hebben. En dat men de Waarheid dan nergens ontdekt, dat ze voor velen zelfs in eene eeuwige duisternis omwonden blyft; heeft men geenzins daar aan toe te ſchryven, dat ze niet klaar genoeg is, of niet genoeg uitſchittert. Maar de ſchuld daar van is hier in, en hier in alleen, gelegen; dat de mensch moedwillig zyne ogen ſluit voor de Waarheid; of ze gezogt wil hebben, alwaar ze nimmer te vinden is geweest.

't Is derhalven volſtrekt zeker, dat des menſchen Geest bekwaam genoeg is, om de Waarheid te kunnen vatten; en dat deze zich ook genoegzaam openbaart om gekend en ontdekt te worden. —— Maar derzelver kennis is niet altoos even gewis en zeker. Indien men zich niet bevinde op het regte ſpoor, om de Waarheid uit te vorſchen, dan is onze kennis niet éénſtemmig, gelyk ze behoorde te zyn, met de voorwerpen, omtrent welke zy verkeert; en dit is de groote oorzaak van het valſche. Ik wil gaarn bekennen, dat een mensch zich met geene mogelykheid voor alle dwalingen kan wagten. Dog kleine dwalingen zyn zo gevaarlyk niet, dat ze ons buiten de mogelykheid van gelukkig te zyn zouden brengen. —— Wy kunnen in dit tydelyk leven, door veelerleie oorzaaken, omtrent onderſcheiden voorwerpen mis hebben. Wy bezitten niet dan bepaalde Vermogens, en kunnen dus van vele zaken, die onder onze zintuigen vallen, geheel andere denkbeelden vormen, dan wy 'er aan hegten moeten; 't welk, by voorbeeld, ligtlyk geſchied, wanneer zy op eenen wat te verren afſtand van ons geplaatst zyn. En hoe dikwils deze misvattingen by de menſchen voorkomen, zal elk door de dagelykſche bevinding genoegzaam, zo wel ten aanzien van zich zelven, als van anderen, kunnen weeten. Dan geheel anders draagt het zich toe omtrent de meeste, en de gewigtigſte *Waarheden*, die van eenen geeſtelyken aart zyn; inzonderheid met opzigt tot de zulken, die betrekking hebben op onzen wa-

ren

ren Gelukſtaat, en waar in wy gevolglyk het alleruitſtekendst belang hebben. Deze zyn voor ons van zo veel gewigts, van zo veele aangelegenheids, en hebben zo veel invloeds op 's menſchen beſtaan, dat onzen verſtandigen Geest aan derzelver regte kennis ten hoogſten gelegen ligt; als daar is, by voorbeeld, de *Kennis* omtrent onzen grooten Formeerder, de *Kennisſe Gods*. Betamelyke denkbeelden te vormen van het *oneindig Opperwezen*, dat Wezen aller Wezens, is eene zaak van het alleruiterſte aanbelang; hier omtrent kan, nog mag men geenzins onverſchillig zyn; nadien aan de Kennisſe Gods het eeuwig leven verknogt is. —— Even zo is 't gelegen met zich zelven te leeren kennen als een Schepzel, wiens edelſte Grondbeginzel een Geestelyk Wezen is; een Wezen derhalven dat niet ſterven kan; gemerkt het denkbeeld van ſterven op geenerleie wyze tot de Ziel kan gebragt worden, als zynde een Wezen van eene Geestelyke Natuur; waar in gevolglyk geene *deelen kunnen los gemaakt, noch ontbonden worden*. Een Wezen dan, dat zyn beſtaan zal blyven behouden, zelfs na de ſlaaping van het Lichaam; om dat 'er geene waarſchynlykheid altoos is, dat de groote Schepper dit zyn Werk immer zal vernietigen. Zodanig eene kennis der Ziele, met betrekking tot derzelver eeuwige duurzaamheid; met opzigt tot derzelver ſtaat in die eeuwige duuring, is gevolglyk eene zaak, die niet ſlegts in bloote beſpiegelingen beſtaat; maar in welke zich tevens pligten, van het grootſte gewigt, van de hoogſte noodzakelykheid openbaaren. Omtrent deze waarheden te dwalen, begrypt men gemakkelyk, kan niet wel geſchieden, zonder gevaar te lopen, dat ons Geluk voor altoos ſchipbreuk lyde.

Dan het is op ver na niet genoeg, te weten, dat 'er zulke zaken zyn, in wier kennisſe onze Ziel een eeuwig belang heeft; wy dienen ook de bron te weten, waar uit wy zulk eene kennis halen moeten. —— Is die ook aan ons bekend? —— Op deze vraag heb ik terſtond een voldoend antwoord gereed. —— Gy, ô Mensch! wie gy ook zyn moogt, weet, dat de Waarheden in uw aller harten ingedrukt zyn; en dat het den oneindig goedertieren God nog daar en boven behaagd heeft, dezelven door geſchriften in eenen helderder dag te ſtellen. —— Uit die twee Bronnen, het Licht der Rede, en de Godlyke Openbaring, word 's menſchen Ziel verrykt met alle de kundigheden, welken 'er gevorderd worden, om die groote

Waarheden te ontdekken, zonder welker kennisse wy nimmer eenen onwankelbaren gelukstaat te verwagten hebben. —— Dan wat leert ons tog de Rede, en de Godlyke Openbaring, met betrekking tot die zaken, van welker kundigheid men ons geluk zo zeer doet afhangen? —— Zyt ge begeerig om zulks te weten; wel aan, ik ben bereid het te zeggen aan allen, die 'er eenig belang in nemen willen.

Met een enkel woord heb ik reeds gemeld, hoe 's Menschen Geest door den Alwyzen Schepper indiervoege geformeerd is, dat dezelve bekwaam zy, om Waarheden te leeren kennen. Wat is dat anders, dan dat de volmaakte verstandige Formeerder in 's Menschen Ziele, in dat edelste gedeelte, die Fakkel der *Waarheid*, de Rede, heeft ontstoken, waar door wy in staat zyn, om het *Verband*, of de *Schakels* der *Waarheden* te ontdekken; de eene uit de andere af te leiden; en uit die afleidingen zeer billyke en wettige gevolgen te trekken; wanneer wy maar met onze redeneering die Godlyke inspraak blyven volgen?

Maar laat ons tot de zaak zelve komen. —— Welke Waarheden mogen het tog zyn, die ons de Rede leeren kan, en van zulk een gewigt geschat worden? —— Is zy niet eene Fakkel, die uitgeblust, die verduisterd is? Is zy niet ten eenemaal gedoofd? Of, zo ze nog eenig Licht verspreide, is het geen valsch Licht, dat ons op den weg doet dwalen; dat ons van het regte spoor verwydert? en is ze dus niet geheel buiten staat, om ons, in 't *ontdekken* van eene eenige Waarheid, ten dienste te staan? Laat ons eens onderzoeken, wat 'er van de zaak zy.

Heb ik niet alreede eene gewigtige *Waarheid*, die wy, door de Rede geleid, genoegzaam begrypen, aangewezen? —— Welke is die groote Waarheid? —— Een weinig aandagt, gunstige Lezer, op uw eigen zelven gebruikt, overtuigt U die niet, dat Gy, en ieder Mensch, wie hy ook zyn moge, voor de *Onsterfelykheid*, voor eene altoosduurende Eeuwigheid zyt geschapen? —— Dit nu is die *gewigtige Waarheid*; die niet slegts gewigtig, maar tevens waaragtig en zeker is; die ik U reeds getoond heb, en die de Rede leert. —— Deze denkbeelden, welken van eene edeler Natuur zyn, dan die wy omtrent stoffelyke dingen vormen, zyn onzer Zielen waarlyk door de hand Gods ingedrukt, en zy zyn het, die het natuurlyk Licht der Rede in onzen Geest uitmaken, waar door wy ook over Geestelyke dingen kunnen oordeelen. —— Dit Licht nu bezit

zitten waarlyk alle Menſchen, hoewel in onderſcheiden mate en trappen; en het dient voor een ieder tot een rigtſnoer zyner bedryven, tot eene Wet, naar welke hy zyn gedrag heeft in te rigten. —— Zie daar, beſchouw nu de eerſte Bron, waar uit wy de kennis verkrygen van zaken, waar in men het allerhoogſte belang behoort te ſtellen. —— Dan laat ons voortgaan; dewyl dit Licht ons nog Waarheden openbaart, van geen minder gewigt en aangelegenheid, dan de reeds opgenoemde.

Wat vloeit 'er al verder uit eene aandagtige beſchouwing van ons zelven voort? —— Naauwlyks kan men zich deze Vraage hebben voorgeſteld, of men denkt aanſtonds aan Hem, die ons geformeerd heeft, aan den Grooten, den Oneindigen Schepper aller dingen. Want zo dra de Rede een Mensch onderſcheiden denkbeelden met elkanderen leert vergelyken, en uit die vergelyking wettige gevolgen afleiden, dan word hy terſtond van zig zelven, die eindig is, opgeleid tot eene oorzaak die hem heeft voortgebragt, en die oneindig zyn moet; nademaal 'er niet minder dan een oneindige Formeerder gevorderd word, tot een gewrogt van die natuur als de Mensch is. —— Zie daar, zulke waarheden worden ons al verder geleerd door de Rede, zy leert ons eenen God kennen, die ons het Leven en de beweging geſchonken heeft. —— En zullen wy nu hier uit niet kunnen beſluiten, wanneer wy aandagtig het oor leenen aan de onbedriegelyke inſpraak der Rede, wat wy aan deze oneindige oorzaak van ons Wezen verſchuldigd zyn? Ja gewisſelyk; want zegt ons geweten ons niet ieder ogenblik: Gy, ô Mensch! zyt uwen God alle Liefde en Eerbied verſchuldigd. Gy zult derhalven den Heere des Hemels dienen, hem liefhebben van ganſcher harte.

Dan dit is 't niet alleen; wy leven buiten dit in eene gemeenſchap van menſchen; wy maken byzondere Maatſchappyen uit. Zo dra wy nu dit in aanmerking nemen, doet ons de Rede dadelyk bezeffen de betrekking, en de verpligting, die wy op en tot elkanderen hebben. —— Wy zyn dierhalven, (zo ver brengt ons het Licht der Rede,) verpligt elkanders geluk te bevorderen; om dat ieders waar geluk daar in gelegen is. —— Dit zyn wederom waarheden van een onbegrypelyk aanbelang, op welker gronden de vastigheden eener Maatſchappye rusten. Derzelver ontdekking zyn wy intusſchen aan de Rede verſchuldigd: zy leert ons dus, ons zelven eenigermate kennen, en Hem die ons gevormd heeft; zy leert ons wat wy Gode, ons

zelven, en onzen Medemensch verschuldigd zyn; en onderwyst ons gevolglyk in de kennis van zaken, van 't hoogste gewigt; nadien 'er de Orde van de gansche Geschapenheid van af hangt, en ons heil en geluk 'er waarlyk in besloten is.

Van dit Licht nu heeft God, de Alwyze Schepper, zich willen bedienen, als het eerste middel, om den Mensch de Waarheid te leeren kennen. Dit Licht heeft Hy ook daarom aller Zielen ingedrukt, en gevestigd in het binnenste van eens ieders geweten. —— Hierom spreekt de verlichte Apostel „ van het kennelyke Gods, dat naamlyk in aller harten, zelfs in de harten der Heidenen is geopenbaard; om dat God het in hunne harten geopenbaard heeft. —— Dingen, die van de Scheppinge der Wereld uit de Schepzelen verstaan, en doorzien worden". —— Waarheden in der daad van zo veel gewigt, dat zy de kennis eener Godheid insluiten, en tevens zyne oneindige en eeuwige Magt doen verstaan.

Met deze kennis en wetenschap voorzag God het eerste paar Menschen, in de vereischte Volmaaktheid; want in dat eerste paar, 't geen de Schepper met zyne Almagtige Vingeren formeerde, had deze kennis dien trap van Volmaaktheid, dat ze in den staat der Regtheid genoeg was, om hen waarlyk en met de daad gelukkig te doen zyn; en zy zouden ontegenzeglyk een bestendig en duurzaam geluk hebben blyven genieten, waren zy by de waarheid gebleven. —— Zy genoten de vriendschap van den God der waarheid; hunne gemeenzaamheid met denzelven maakte hunnen toestand een staat van ware Gelukzaligheid; niets ontbrak hun, zy zagen zich van alles volop voorzien; en hunne Zielen bezaten daar en boven een waar genoegen. Dan met de waarheid te verlaten, verliet hun al dat geluk; en zy stortten zich zelven, benevens het gansche Menschdom, in eenen poel van jammeren en elenden.

Toen hun de kroon nu was van 't hoofd gevallen, toen hun eerste luister was verdwenen; toen hunne Zielen met eenen duisteren zonden-nevel wierden omtogen; toen verloor ook de Rede een groot gedeelte van haar vermogen.

Van dien tyd af was de toestand des Menschen, zondig geworden zynde, dermate veranderd, dat 'er, by dat natuurlyke Licht, nog een klaarder, nog een bovennatuurlyk Licht gevorderd wierd, om de waarheid te ontdekken; die nu, als met zeer vele duisterheden omwonden, niet meer zo gemakkelyk door den Mensch nagespoord kon worden;

om

om dat ze niet meer zo klaar, zo ſchitterend, ſcheen uit te blinken voor het verdorven gezigt der zondige Menſchen. De Dwaling had eenmaal voet gekregen, en zegepraalde wel haast over den Mensch, die zich niet meer in den regten ſtaat bevond, in welken hy uit de hand zynes Makers gekomen was. — Een vermogender middel dan de Rede wierd 'er nu gevorderd, om de Waarheid, gewonden in een kleed van dikke duisternis, op nieuw aan den dag te brengen. — Dit nieuw, en nog vermogender middel dan de Rede, 't geen God behaagde daar toe te gebruiken, was eene nadere Openbaring, die van tyd tot tyd al wederom eenige veranderingen ondergaan heeft, naar den toeſtand, en de omſtandigheden, in welken de Menſchen zich op onderſcheiden tyden bevonden hebben.

De Rede was dan het natuurlyke Middel, waar van God zich bediende, om den Mensch, in den ſtaat der Regtheid, genoegzame kundigheden van zynen Schepper te doen verkrygen: maar na dat de Mensch gezondigd had, voegde God 'er een *bovennatuurlyk middel*, de *Openbaring* naamlyk, by, om den Mensch kundigheid te doen verkrygen, van die waarheden, welker kennis hem in zyn vorigen ſtaat niet noodzakelyk was; dog die hy nu, een Zondaar geworden zynde, niet ontberen kon; gemerkt zy zyn eeuwig geluk betreffen; waar toe de bloote Rede alleen nu niet meer genoegzaam is. Men behoeft, gelyk ik reeds heb doen zien, 's Menſchen toeſtand alleen maar in aanmerking te nemen, om wegens de noodzakelykheid van zulk een buitengewoon *middel* overtuigd te worden. In den regten ſtaat tog zag de Mensch met een veel verlichter oog, dan in den ſtaat der verkeerdheid; en 'er waren ook na den Zonden-Val zaken van eene geheele andere natuur te kennen, welken de Rede in eeuwigheid niet zoude hebben kunnen ontdekken; en wier kundigheid nogtans geen Mensch ontbeeren kan, zonder aan zynen waren Geluksſtaat ſchade te lyden.

Laat ons, ter meerdere overtuiginge, den Mensch nog wat verder in zynen verdorven Natuurſtaat beſchouwen, dit doende, zullen wy nog klaarder van de noodzakelykheid dier nadere Godlyke Openbaringe overreed worden. Want toen men de *Waarheid* verlaten had, en 't ganſche Menschdom vervolgens van de Waarheid afdwaalde, moest natuurlyk de Rede des Menſchen gemoed vervullen, met angſtvallige Vertwyfelingen, met nare en akelige Overdenkingen; doordien ze nergens een middel wist uit te vin-

den, om dat begane kwaad uit te wisschen, en den weg tot de *Waarheid* en het Leven te ontdekken. Ja zy moest ieder oogenblik in de Ziel de wanhopigste vrees veroorzaken, die 'er immer by een Sterveling kan plaats hebben; welke, nergens uitkomst ziende, onmiddelyk staat neer te storten in de groeve des Verderfs. Want werwaards men het gezigt wende, zonder dat de Goddelyke Goedheid tusschen beiden komt, om den waren weg te ontdekken, langs welken wy eenen Regtvaardigen God naderen kunnen, werwaards zeg ik, men dan 't gezigt ook keeren moge, ziet het 'er verderfelyk voor den Zondaar uit; zonder een nader Licht, struikelt hy tog ieder oogenblik; en dwaalt van het regte spoor op paden, die regt aanloopen ten verderve tot de plaatze der eeuwige Afgryzinge. —— *In dezen* jammerlyken toestand toont God des Ontfermings te gedenken; de Goedertierenheid des Scheppers komt tusschen beiden, en schenkt aan het Menschdom meer, dan het verloren heeft. —— Een bewys voorwaar van eene Goedheid, die alle denkbeelden te boven gaat! —— God, die beledigd is wegens de Zonden; —— God, die de Waarheid zelve is, wien de baldadige Mensch snood verlaten heeft; —— God zelve laat zyne ingewanden van Ontferminge rommelen, en ontdekt zich zelven door eene nadere Openbaring; leerende op welk eene wyze Hy den Mensch met zich zal laten bevredigen en verzoenen. Hy zelve wyst daar in aan den Weg, de Waarheid en het Leven, zonder welker kennis wy allen jammerlyk hadden moeten verloren gaan. Want wat zou de Mensch, een Zondaar geworden, tot zyne behoudenis hebben in het werk gesteld? Al had hy alle zyne vermogens ingespannen, geen middel had hy ooit weten uit te denken, om zich met den beledigden God, den Regtvaardigen Regter der ganscher aarde, immermeer te bevredigen. —— Beklagelyke toestand voorwaar! maar een toestand, dien men zich zelven alleen te wyten had! —— Dan aan den anderen kant, welk eene heuchelyke blydschap verspreid het Licht der Godlyke *Openbaringe* derhalven niet, wanneer het uit het midden der duisternisse opgaat; wanneer het die Waarheden weder in eenen vollen dag zet, welken door het zondig bestaan der Menschen in eene dikke Duisternis omwonden waren; en by welker kennis onze Zielen een eeuwig belang hebben.

(*Het Vervolg hier na.*)

BRIEF AANGAANDE EENE MEMORIE, IN DE ACADEMIE DER WEETENSCHAPPEN VOORGELEEZEN, *door den Heer* PORTAL, Lid van de Academies des Sciences enz. OM TE TOONEN;

1. DAT DE LONG WERKT OP DE GROOTE SLAGADER IN DE BEWEEGINGEN DER ADEMHAALING:

2. DAT DE REGTER LOBBE VAN DIT WERKTUIG ADEMHAALT EER DAN HET LINKER.

Door den Heer DE MARQUE, Med. Doctor.

(*Uit het Fransch.*)

OM deeze twee ſtellingen te betoogen ſtelt de Heer PORTAL eenige algemeene dingen, welken in aanmerking genomen moeten worden. De Lugtpyp verdeelt zich, aan het tweede of derde wervelbeen van den rug gekomen zynde, in twee takken, welken de Ontleedkundigen *bronchia* genoemd hebben. Deeze takken verſchillen onderling in grootte, lengte en rigting. De rigting van deeze buizen ondergaat eenige verſcheidenheden, naar verſchillenden ouderdom. Een menſchelyk vrugt welke nog niet geademd heeft, heeft de linker tak meer hellende, meer achterwaarts, dan eene die geademd heeft.

De Heer PORTAL gezegd en beweezen hebbende, dat deeze beſchryving der *bronchia* in geene werken der Ontleedkunde gevonden wordt, maakt eenige aanmerkingen aangaande het verſchil der kraakbeenige ringen, van de eerſte takken, met die van de Lugtpyp, en den band welken dezelven vestigt; een band, welken ſommige Ontleedkundigen, in navolging van den Heer HALLER, verkeerdelyk voor een ſpieragtig vlies genomen hebben.

Na deeze algemeene aanmerkingen gaat de Heer PORTAL over tot de verklaaring van andere byzonderheden, welken het gene hy poogt te bewyzen nader raaken. Zie hier dezelve.

De takken van de Lugtpyp zyn van binnen bekleed met een vlies, 't welk langwerpige ſtreepen, gelykwydig aan malkanderen heeft. Behalve deeze ſtreepen of plooijen, is 'er nog een andere waar de Lugtpyp den linker tak afgeeft. Deeze plooi wordt gemaakt ten deele door het binnenſte vlies van den tak, en ten deele door zyn eer-

eerſte kraakbeen, welk tot in het binnenſte van de buis voortgaat. Deeze ſtand van het kraakbeen ontſtaat uit de helling van de goot, waar toe het behoort; en wyl deeze helling niet altyd dezelfde is, is deeze verdubbeling meer of min uitſpringend naar het verſchil van ouderdom.

De linker tak helt meer over in eene vrugt welke nog niet geademd heeft; en de plooi is zichtbaarer. Het tegendeel heeft plaats, als de regter long reeds lugt ontvangen heeft. Dan heft zich de regter tak op, en de verdubbeling wordt minder. Zy zou geheel verdwynen, als de tak met de Lugtpyp een volkomen regten hoek maakte.

De regter tak ligt vry in de holte van de borst welke hem ontvangt, niets is 'er welk zich kant tegen de verſcheide beweegingen welke de lugt, of de neerdaaling der ribben, hem doen ondergaan. Hy heft zich vryelyk op als de long, waar toe hy behoort, zich uitzet; en hy valt, met gelyke gemaklykheid, neder, als de long zamenvalt. Zo is het niet met den linker tak. De groote ſlagader omvangt hem naauwkeuriglyk; dit vat zelf moet, noodzaaklyk, de verſchillende beweegingen volgen van den tak waar tegen het ſteunt.

Deeze zyn de enkele dingen, welken de Heer PORTAL vastſtelt, en waar uit hy de naastkomende gevolgen afleidt; gevolgen welken, gelyk men zal zien, niet minder eenvoudig en natuurlyk zyn.

De aaneenhegting van de groote ſlagader met de takken der Lugtpyp is ſommigen Phyſiologisten bekend. Het is vreemd dat zy niet opgemerkt hebben, welke uitwerkingen deeze twee vaten op malkander moeten voortbrengen. De groote ſlagader, zeer uitgezet, drukt den tak van de Lugtpyp, en belet de lugt de linker long in te dringen. De tak van de Lugtpyp, door lugt uitgezet, of door de zelfde oorzaak opgeheeven, kan door, op zyne beurt, de ſlagader te drukken, gelegenheid geeven tot ſterke hart-kloppingen en veel andere kwaalen. In een man met een Slagaderſpat aan het begin van de groote ſlagader, en die een zeer moeilyke ademhaaling hadt gehad, vondt de Heer PORTAL de linker tak van de Lugtpyp zeer vernaauwd door de drukking, welke 'er de ſlagader op maakte; en in het lyk van iemant die aamborſtig, en wiens puls zeer onregelmaatig was geweest, zag hy de linker long vol knobbels, en den tak van de Lugtpyp der zelfde zyde drukte, door zyne opheffing te-

tegen de natuur, het holle gedeelte van de groote slagader.

Zie hier eene proeve, welke baarblyklyk doet zien dat de long, of linker tak van de Lugtpyp, de groote slagader drukt. Na het borstbeen opgeligt te hebben in een leevenden hond, blies ik, zegt de Autheur van de Memorie, in de Lygtpyp door een glaazen buis, welke ik 'er in gebragt had, door eene opening beneden het strottenhoofd gemaakt. Telkenmaale als de linker long zich begon uit te zetten, zag ik den tak van de Lugtpyp zich met de groote slagader opheffen: en in tegendeel, deeze twee buizen neervallen, als ik de lugt uit de long uitdrukte. Ik besluit uit deeze proeve, dat de groote slagader opgeheeven en naar voren gedreeven wordt by elke inademing, en naar achter en beneden als de long neervalt.

Deeze voorstelling der Physiologie schynt my toe van veel aanbelang te zyn, voor de praktyk der Geneeskunde. Zy leert ons, niet alleen tot hoe verre de kwaalen van het hart, of de bloedvaten werken konnen op de long; maar men ziet ook zeer klaar, dat de kwaalen der ademhaalinge zich moeten doen gewaar worden over het geheele gestel der vaten; want te groote, of te schielyk herhaalde inademingen zullen den omloop van onze vogten versnellen of vertraagen; en dit kan niet geschieden zonder eene ongeregeldheid van werkingen te veroorzaaken: ook bemerkt men in veele kwaalen van de long, dat de slagaderen van tyd te tyd als huppelende slaan.

Eindelyk toont de Heer PORTAL, in zyn tweede voorstel, dat de regter-long eer ademhaalt dan de linker, door de volgende bewyzen.

Ik opende, zegt hy, de borst van een klein katje, kort te voren gestorven; ik zag een verschil van kleur in de lobben van de long. De regter was bleek rood, de linker donker, en duister rood. Dit verschil der kleuren deedt my denken, dat de regter long lugt ontvangen hadt voor de linker. Om zeker te wezen, wierp ik deeze longen in helder water. De regter dreef, terwyl de linker naar den bodem van het vat zonk.

Schoon deeze proeven voldoende waren, om my te verzekeren van het geene ik meende te ontdekken, ik opende echter, eenige dagen hier na, de borst van drie hondjes die geademd hadden: ik nam 'er de longen uit,

en

en zy dreeven allen op het water. De longen van verſcheide katjes, niet volgroeid, en niet geademd hebbende, van drie hondjes nog niet geworpen, in water geſmeeten, zonken allen naar den grond. Ik blies in de long van een klein hondje, 't welk den dag nog niet gezien hadt: de long dreef, zelfs na alle poogingen welken ik deed om 'er de lugt uit te drukken. De andere long, waar in ik niet geblaazen had, zonk naar den grond.

Van de vergelykende ontleeding ging ik over tot die van den menſche. In de Lugtpyp van een' vrugt, welke nog niet geademd hadt, geblaazen hebbende, zag ik duidelyk dat de lugt de regter long eer deed opzwellen dan de linker, zy ſcheen in de laatſte niet in te dringen, dan met ſprongen of een ſtroom.

Na de redenen verklaard te hebben van de moeilykheden, om de gemelde proeven behoorlyk te doen of 'er in te ſlaagen, en zyn gevoelen onderſteund te hebben met het gezag van een' der naauwkeurigſte Ontleedkundigen, beſluit de Heer PORTAL, dat in de eerſte inademing des levens, en waarſchynlyk in alle andere welken 'er op volgen, de regter long eer lugt ontvangt dan de linker; en tragt dit te bevestigen als volgt.

De regter tak van de Lugtpyp is de grootſte. De lugt, voor de eerſtemaal de borst ingaande, vindt minder tegenſtand tot het binnenſte van deezen tak dan van den linker. Daar by, wyl de linker tak langer en enger is, moet de lugt meerdere wryving ondergaan tegen de wanden van deezen tak, dan van den regter, welke ruimer is. De linker tak is ten deele geſlooten door de kleine plooi van het inwendige vlies, en het inwendig gedeelte van de long.

Eindelyk de groote ſlagader en de ſlagaderlyke buis, welken opgevuld zyn met bloed, verminderen, door den linker tak der Lugtpyp te drukken, zyne holte, en maaken een beletzel 't welk den ingang der lugt vertraagt.

KORTE GESCHIEDENIS DER WATERWEEGKUNDE EN WATERLEIKUNDE.

(Overgenomen uit de Voorreden van de *Traité élémentaire d'Hydrodynamique, par Mr. l'Abbé* BOSSUT, *de l'Academie Royale des Sciences*).

DE kunde der Ouden in het beſchouwend deel van het werktuiglyke der vaste en vloeibaare Lichaamen was zo bekrompen en gering niet als men in 't algemeen gelooft. ARCHIMEDES, die twee honderd en vyftig jaaren voor CHRISTUS leefde, hadt de eigenſchap van 't middelpunt der zwaarte en de grondwet van het evenwigt des hefbooms gevonden; 't welk de beginzels der Weegkunde zyn. Men is aan hem de algemeene beginzels der Waterweegkunde verſchuldigd. In zyn Werk, *De Humido inſidentibus; Over de dingen die in vogten dryven*, ſtelt hy vast dat alle deelen van eene Vloeiſtoffe in evenwigt zynde, van alle kanten even zwaar gedrukt worden; en onderzoekt vervolgens, welke omſtandigheden 'er plaats moeten hebben, zal een vast Lichaam, op eene Vloeiſtoffe dryvende, in evenwigt komen en blyven. Hy past deeze algemeene beſchouwing welke men moet aanzien als een kostlyk gedenkſtuk zyns verſtands, toe, op vry ingewikkelde gevallen voor de Wiskunde dier tyden.

Omtrent drie honderd jaaren laater, hebben twee Wiskunſtenaars van *Alexandrie*, CTESITIUS en HERON verſcheide zeer vernuftige waterweegkundige Werktuigen uitgevonden, onder welke men mag tellen de Perspomp en de kromme Hevel, om de vogten gemaklyk uit een vat te haalen. Zonder onderſcheide denkbeelden te hebben van de werking en de zwaarte der Lugt, bedienden zy zich met eenen goeden uitſlag van deeze werktuigen; maar zy voegden, wat het weezen der zaake betreft, niets by de Waterweegkundige ontdekkingen van ARCHIMEDES.

De kennis van de beweeging der Vloeiſtoffen kwam met den tyd voor den dag. SEXTUS JULIUS FRONTINUS, bekend onder den naam van FRONTIN, ſchynt de eerſte geweest te zyn, die daar van eenige denkbeelden heeft opgegeeven. Opzigter zynde over de wateren te *Rome*, onder de Keizers NERVA en TRAJANUS, gaf hy een Werk over dit onderwerp uit, getyteld: *De aquæ ductibus urbis Romæ commen-*

mentarius. Hy merkt daar in op de beweeging der wateren die in de gooten ſtroomen, of voortkomen uit de openingen der vaten waar in ze beſlooten waren. Hy beſchryft de Waterleidingen van *Rome*, vermeldt de naamen der Stigteren en den tyd des aanlegs. Wyders bepaalt hy en vergelykt met elkander de maaten, van welken men zich toen te *Rome* bediende, om de hoeveelheden der toeloopen te bepaalen. Verder gaat hy voort om de middelen aan te wyzen, tot het verſpreiden der wateren van een Waterleiding of van een Fontein. Hy doet zeer goede waarneemingen over verſcheide onderwerpen: by voorbeeld, hy heeft opgemerkt dat de menigte des waters van een toeloop niet alleen gerekend moest worden naar de grootte van dien toeloop, maar dat men ook de hoogte des Waterbaks moest in aanmerkinge neemen: eene zeer eenvoudige opmerking in de daad; doch ondertuſſchen door zommige hedendaagſche Fonteinmaakers over 't hoofd gezien. Desgelyks nam hy waar, hoe een goot of pyp, geſchikt om een gedeelte des waters uit eene waterleiding af te leiden, naar de verſchillende omſtandigheden, een min of meer ſchuinſchen ſtand moest hebben, naar den loop des Waters. Maar voor 't overige vindt men geene Wiskundige nauwkeurigheid in zyne opgaven. Hy heeft de wet der ſnelheden betrekkelyk tot de hoogte der waterbakken niet geweeten.

De Weetenſchappen en Kunſten waren ten tyde van FRONTIN reeds in verval, en welhaast werd geheel *Europa* in de jammerlykſte woestheid gedompeld. Deeze donkere nagt van onkunde duurde bykans dertien honderd jaaren. De Dichtkunde en Welſpreekenheid ſchooten zomwylen eenige zwakke ſtraalen, om die duisterheid te doen opklimmen; doch 's Menſchen geest werd uit dien ſluimerſlaap niet opgewekt, voor dat het Huis van de MEDICIS bloeide. Toen kwam eene menigte van nutte Kunſten ter baane, aangemoedigd en beſchermd door byzondere lieden in *Italie*, en zy blonken 'er, binnen kort, met dien zelfden glans als ze in de beste tyden in *Griekenland* en *Rome* gehad hadden; en verſpreidden zich allengskens onder de nabuurige Volken. De Wysbegeerte ging met traager tred. Ik oog byzonder op dat gedeelte, 't welk, door behulp der Reken- en Wiskunde, zich voorſtelt de verſchynzels der Natuure met zekerheid, en tastlyke baarblyklykheid, te verklaaren. Zy eene Vyandinne van optooizel, de waarheid in alle eenvoudigheid zoekende, hadt weinig aanvalligheden voor geesten te zeer misſchien ingenomen met de be-

to-

toverende cieraaden der Dichtkunde, en, om zo te ſpreeken, alleen gewoon de bloemen der verbeeldingskragt te verzamelen. *Italie* ſtrekte, nogthans, daar aan ten Moeder. GALILEI, die honderd en zestig jaaren geleden bloeide, verdient onder de hedendaagſche de Vader van die Wysbegeerte genaamd te worden. Hy verdient dien eernaam door zyne Starrekundige ontdekkingen, en zyne beſpiegeling der verſnelling van zwaare lichaamen. Hy heeft, wel is waar, de wetten van de beweeging der Vloeiſtoffen niet uitgevonden: maar den weg tot het onderzoek daar van, voor de volgende Wysgeeren, gebaand en gemaklyker gemaakt.

CASTELLI, vervuld met de Leeringen van deezen Meester en een zyner eerſte Leerlingen, gaf, in den Jaare 1628, eene kleine Verhandeling in 't licht, waar in hy eenige verſchynzels van de beweeging der loopende wateren uitlegt. Maar hy bedriegt zich in de maat der ſnelheden, welke hy evenredig maakt aan de hoogte der bewaarplaatzen.

TORRICELLI, mede een Leerling van GALILEI, in opmerking neemende dat een Waterſprong, die uit eene nauwe opening kwam, de hoogte van de bewaarplaats des waters bykans bereikte, dagt dat deeze dezelfde ſnelheid moest hebben, als of dezelve door haare zwaarte van die hoogte gevallen was. Waar uit hy dit gevolg trekt, overeenkomſtig met de ſtelling zyns Leermeesters, dat de ſnelheden der ſprongen, naa 't aftrekken van den wederſtand der hinderpaalen, in een verdubbelde rede der drukkingen ſtonden. Dit denkbeeld werd bevestigd door de proeven die RAPHAËL MAGIOTTI, in dien tyd, deedt over de opgaven van verſchillende openingen over verſchillende waterſprongen. TORRICELLI gaf zyne ontdekking uit in den Jaare 1643, agter eene kleine Verhandeling ten tytel voerende: *De motu gravium naturaliter accelerato.* Hy maakte van de Watergootkunde eene geheel nieuwe Weetenſchap. Niettemin heeft zyne ſtelling in volkome kragt geen plaats, dan ten opzigte van Vloeiſtoffen, die door kleine openingen loopen. Wanneer de opening zeer groot is, volgt de beweeging van eene Vloeiſtoffe eene andere veel zamengeſtelder regel.

Onder de menigte van Schryvers van deeze ſoort, die op TORRICELLI gevolgd zyn, en zyne voetſtappen betraden, verdient de Heer MARIOTTE met onderſcheiding vermeld te worden. Gebooren met eene zonderlinge be-

kwaamheid om proeven uit te denken en te doen, en gelegenheid gehad hebbende, tot eene groote menigte op de beweegingen der wateren te *Verſailles*, *Chantilli* en verſcheide andere plaatzen, ſtelde hy over deeze ſtoffe eene Verhandeling op, die naa zynen dood, in den Jaare 1686 voorgevallen, gedrukt is. Hy heeft zich op zommige plaatzen vergist; hy loopt ligt over veele vraagſtukken heen; hy is onkundig geweest van het verlies in de opgave van een waterloop veroorzaakt door de wryving, waar aan de ſtraal onderworpen is, wanneer die toeloop geboord is door een dunne muur. Dan niettegenſtaande deeze gebreken is zyn Werk zeer nuttig, en heeft veel diensts gedaan aan de werkdaadige Waterleikunde.

In den Jaare 1687 gaf NEWTON zyne *Wiskundige Beginzels* uit, en behandelde daar in, onder meer andere ſtukken, het voorſtel over de beweeging der Vloeiſtoffen, op eene nieuwe wyze. Laaten wy, om 'er ons eenig denkbeeld van te vormen, met dien Wysgeer een rolrond recht overeindſtaand vat verbeelden, in den bodem doorboord, met een gat waar uit het water loope; laaten wy ſtellen dat 'er van boven even veel waters ingegooten wordt, als 'er van onderen weg vliet, en het gevolglyk te zelfder hoogte altoos gevuld blyve. Dit geſteld zynde, verdeelde NEWTON de geheele kolom water in twee deelen. Het een in de gedaante van een vast lichaam, voortgebragt door de omwenteling van een Hyperbole rondsom de rechtſtandige lyn, die door het middelpunt der openinge gaat, en dit vaste lichaam heeft voor zyne beginzels het gat zelve, en de bovenſte oppervlakte der vloeiſtoffe. Deeze Wysgeer dagt wyders dat de horizontaale deelen van de Hyperboloïde alleen in beweeging, en de overige deelen deezer ſtoffe in rust waren. Hy ſtelde dus in 't midden der vloeiſtoffe eene ſoort van waterval, die zich onophoudelyk vernieuwde, terwyl het water aan de zyden in rust bleef. De uitkomst van deeze beſpiegeling vergelykende met de hoeveelheid der beweeginge, door de ondervinding bepaald, beſloot NEWTON, dat de ſnelheid waar mede het water uit het gat liep alleen toegeſchreeven moest worden, aan de helft der hoogte van het water in de bewaarplaatze. Maar hy bemerkte zelve, naderhand, dat dit gevolg niet kon overeen gebragt worden met de hoogte tot welke de Waterſprongen zich natuurlyk verheffen. Hy hadt in den aanvange geen agt geſlaagen op de uitwerking der wryvinge; hy bemerkte ze in zyne tweede Uitgave in den Jaare 1714.

Zon-

Zonder van den grond zyner beſpiegelinge af te wyken, zag hy de ſnyding van de zamengetrokken ſtraal aan als het waare gat, waar uit men moet ſtellen, dat de ontlediging geſchiedt, en de ſnelheid in die opening als toe te ſchryven aan de daar mede overeenkomende hoogte in den bewaarbak; hier door werd zyne beſpiegeling overeenkomſtiger met de ondervinding. Maar dezelve was daar door niet op genoegzaam vasten grond gevestigd. Zy ſteunde, in de daad, op aangenomene en geenzins beweezen grondſtellingen. De vorming van dus een waterval is ſtrydig met de Wetten der Waterweegkunde en de Ondervinding, die te gader toonen, dat wanneer men eene opening maakt in een vat met water, alle de deelen na die opening neigen.

In deeze korte optelling van de voornaamſte Uitvinders, plaats ik de Heer VARIGNON niet, die ſlegts op eene zeer onvolkome wyze de ſnelheid der ontlastingen bepaald heeft; noch ook den Heer GUILLELMINI, die in zyne *Maate der ſtroomende Wateren*, en in zyne Verhandeling over de *Natuur der Rivieren*, hoe uitſteekend ook ten opzigte ter Natuurkunde en de Beoefening, geene andere wyze dan die van TORRICELLI volgt. Ik heb ook niet geſprooken van de Verhandeling *over 't Evenwigt der Vloeiſtoffen* door den Heer PASCAL, om dat dit Werk, volmaakt in zyne ſoort, niets behelst dan Proefneemingen over de gelyke drukking der Vloeiſtoffen naa alle kanten.

Dusdanig was de ſtaat der *Watergootkunde*, wanneer de beroemde DANIEL BERNOULLI, naa over dit onderwerp eenige Proeven in 't licht gegeeven te hebben, in de Memorie der Academie van *Petersburg*, zyne *Hydrodynamique*, in den jaare 1738 uitgaf. Dewyl men het getal, noch de gedaante, weet der vloeibaare deelen, en het, by gevolge, niet mogelyk is nauwkeurig de beweeging van elk in 't byzonder te bepaalen, verdeelde BERNOULLI de vloeiſtoffe in deelen, die zich naar dezelfde wet bewoogen. Hy maakte twee veronderſtellingen, die hem voorkwamen met de bevinding overeen te ſtemmen, en geſchikt om eene algemeene beſchouwing op te gronden, als mede genoegzaam nauwkeurig beantwoordende aan de beweeging der vloeiſtoffen. —— De eerſte dat de oppervlakte van eene vloeiſtoffe in een vat, 't welk zich door eene opening ontlast, altoos horizontaal blyft. —— De tweede, dat men zich de geheele vloeiſtoffe in een oneindig getal horizontaale afdeelingen van dezelfden inhoud verbeeldende, deeze afdeelingen de eene aan de andere vast blyven, en alle

de boveneinden rechtſtandig na beneden gaan, met ſnelheden in eene omgekeerde reden van hunne breedte of de horizontaale doorſnydingen van den waterbak. Om vervolgens de beweeging van elke afdeeling te bepaalen, bediende hy zich van het beginzel der leevende kragten; 't welk geoorlofd is: want de afdeelingen der vloeiſtoffen werken op elkander, zonder elkander aan te raaken, en in eene onmerkbaare maate, omtrent op dezelfde wyze als de vaste lichaamen een zelfde Stelzel maakende, en op elkander werkende door draaden of hefboomen, elkander eene bepaalde maate van beweeging mededeelen. Nu weet men, ſchoon men nog de algemeene betooging niet heeft, dat het geſtelde beginzel in dergelyke gevallen plaats vindt. De Heer BERNOULLI gaf dus zeer heerlyke oplosſingen, door berekening en de eenvoudigheid der opgaven. Hy paste algemeene beſchouwingen toe op de uitgekoozen voorbeelden; hy laat door alles eene diepe kunde blyken; eene vastgaande Natuurkunde uit de natuur der zaake zelve ontleend, altoos de berekening gebruikende als dezelve noodig was, noit om vertoon te maaken: met één woord, dit Werk is een der ſchoonſte en ſchranderſte voortbrengzels der Wiskunde.

De Heeren MACLAURIN en JEAN BERNOULLI, bevindende dat het beginzel van de bewaaring der leevende kragten, niet te recht kon dienen tot een grondſlag van de beſpiegeling der beweeging van de vloeiſtoffen, losten het voorſtel op door andere middelen, die zy dagten natuurlyker te kunnen afleiden, uit de eerſte wetten der Werktuigkunde. Zy kwamen voor 't overige op 't zelfde uit als DANIEL BERNOULLI. Misſchien is hunne handelwyze mede onderworpen aan vry groote zwaarigheden: doch dit alles na te gaan zou ons te ver afleiden. De naſpeuringen van MACLAURIN, over dit onderwerp, zagen het licht in den jaare 1741; en de *Hydraulica* van JEAN BERNOULLI kwam met zyne Werken in den jaare 1743 te voorſchyn.

Het was bewaard gebleeven voor den Heer D'ALEMBERT om het zelfde licht, 't welk hy verſpreid hadt over de werktuiglyke beweeging der vaste lichaamen, ook te verſpreiden over het beſpiegelend deel der *Waterkragtkunde*. Het algemeen beginzel, 't welk hy ontdekte in de beweeging der vaste lichaamen, die op elkander werken, te vinden, diende hem ook, in den jaare 1744, in zyne Verhandeling over de Vloeiſtoffen. Hy maakte dezelfde veronderſtellingen als de Heer DANIEL BERNOULLI, dan hy rigt zy-

zyne rekening geheel anders in. Hy merkt op elk oogenblik de daadlyke beweeging van een deel der vloeistoffe aan, als zamengesteld uit de beweeging, welke het hadt in het voorgaand oogenblik, en van de beweeging welke het verlooren heeft. De wetten van het evenwigt tusschen de verlorene beweegingen leveren hem vergelykingen, die de beweeging van de vloeistoffe vertoonen. Hier door lost de Heer D'ALEMBERT niet alleen zeer gemaklyk op de voorstellen van andere Schryveren, die hem voorgegaan zyn; maar geeft een groot aantal andere, die geheel nieuw en zeer bezwaarlyk zyn. Zyn werk is, derhalven, oorspronglyk in veele opzigten, wat de zaaken zelve betreft; en geheel mag het dien naam draagen, ten aanziene der wyze, waar van de Schryver zich bedient; een wyze die voor altoos een onderscheidend tydperk zal maaken in de kennis der Beweegkunde: welker wetten hy alle tot die van het evenwigt gebragt heeft.

Schoon de *Waterkragtkunde* dus eene zeer groote hoogte van volkomenheid beklommen hadt, bleef dezelve nog verbonden aan de veronderstelling, dat de afdeelingen van eene vloeistoffe haare evenwydigheid bewaarden, of dat alle de punten van een en dezelfde afdeeling zich bewoogen naar een en dezelfde rigting. Het waar te wenschen dat men, door Vergelykingen, de beweeging van een deel der vloeistoffe in allerlei rigtingen kon uitdrukken. De Heer D'ALEMBERT vondt die vergelykingen, in gevolge van deeze twee beginzelen; dat een rechtlynige goot genomen in eene vloeibaare stoffe die in evenwigt is, zelve in evenwigt is, en dat een gedeelte der vloeistoffe, van de eene plaats na de andere gaande, dezelfde grootheid behoudt, wanneer de vloeistoffe onindringbaar is; of zich uitbreid naar eene gegeeven wet, wanneer de vloeistof veerkragtig is. Hy maakte deeze zeer diepzinnige, en zeer vernuftige, wyze gemeen in zyn *Proeve over den wederstand der Vloeistoffen*, gedrukt in den jaare 1752. Hy heeft dit stuk vervolgens volmaakt in zyne wiskundige Werken. De Heer EULER treedt bykans in 't zelfde spoor. Die twee beroemde Meetkunstenaars schynen uitgeput te hebben, wat 'er door bereekening gezegd kan worden, om de beweeging der vloeistoffen te bepaalen.

KORT BEGRIP EENER REDENVOERINGE, OVER DEN VERHEEVEN STYL OF GROOTSCHEN SMAAK IN 'T SCHILDEREN, *door den Heer* JOSUA REYNOLDS, Preſident der Koninglyke Groot-Brittanniſche Academie der Schilderkunſte, by de uitdeeling der Pryzen, den 14 Dec. 1770.

DE Redenvoering, welker voornaamſten inhoud wy hier onzen Lezeren onder 't oog brengen, heeft ten onderwerpe de *Gusto Grande*, den *Verheeven ſtyl* of *Grootſchen ſmaak* in 't ſchilderen, welken de Heer REYNOLDS (*), den Kunstkweelingen aanbeveelt, als het hoofdvoorwerp hunner bedoelinge; naardemaal die bejaaging, ſchoon dezelve niet altoos het voornaamſte oogwit moge bereiken, niet te min veele voordeelen zal aanbrengen. Door na die hoogte te ſtreeven zal de Leerling, indien hy door zyne byzondere neiging, door den ſmaak des tyds, en der plaatze waar in hy leeft, of door 't mislukken in grooter onderneemingen, zich genoodzaakt vindt laager te daalen, in dien laager kring der Kunſte eene grootschheid van zamenſtelling en uitdrukking brengen, die aan zyne Werken eene verhevenheid zullen byzetten, welke zy anderzints zouden derven.

Het is eene onlochenbaare waarheid. Hy, die zich toelegt om den aart en de eerſte beginzels van eenige Kunst of Weetenſchap door en door te leeren kennen, en dus, mag ik zo ſpreeken, in hooger gewesten met zynen geest zweeft, zal tot de laagere afdaalen met uitgebreider denkbeelden, en dezelve beter weeten te beſtuuren. Dit geldt boven al in de Schilderkunst. De Kunſtenaar, die zich dus verſterkt, en eene vrye hand en meesteragtige bevatting in de verhevener deelen der Natuure verkrygt, zal die voordeelen zelf ontwaar worden in het werktuiglyke van het Portrait-ſchilderen, en den bepaalden kring van ſtukken des gemeenen leevens. Misſchien moet de oorzaak dat PHIDIAS zo grootlyks uitmuntte als een Beeldhouwer, daar aan worden toegeſchreeven, dat hy oorſpronglyk een Schilder geweest was. Het is zeker dat hy verſcheide beel-

(*) Zie de Redenvoering van deezen Heer, by 't openen der Academie gedaan, in ons *Mengelwerk*. IV Deel, bladz. 515.

beelden ſchilderde eer hy het ondernam, zyn onnavolglyk ſtandbeeld, van *Minerva* te vervaardigen.

De middelen, welke de geleerde Voorzitter aan de hand geeft, als meest geſchikt om zyne Leerlingen tot dien verheeven ſmaak in de Schilderkunst op te leiden, zyn redelyk en wel gegrond; byzonder in zo verre zy de Naavolging van een enkel voorbeeld, de grootſte hinderpaal van den voortgang des Vernufts, uitſluiten.

„ Een rechtſchaape Schilder, zegt hy, moet zich een uitgeſtrekter oogmerk voorſtellen: en, in ſtede dat hy het Menschdom poogt te vermaaken met de zorgvuldige en ſchroomvallige netheid zyner navolginge, moet hy 't zelve zoeken te leeren door de grootschheid zyner denkbeelden: in ſtede van naar lof te dingen, door de oppervlakkige gewaarwording van den Aanſchouwer te bedriegen, moet hy na roem ſtaan door de inbeelding gevangen te neemen.

„ Het thans nedergeſtelde beginzel dat de Volmaaktheid deezer Kunſte niet beſtaat in enkele Naavolginge, is zeer verre van nieuw of zonderling te weezen. Het algemeen gevoelen van het verlichtſte gedeelte des Menschdoms onderſchraagt dit denkbeeld. De Dichters en Redenaars der Oudheid dringen ſteeds deeze ſtelling aan, dat alle Kunſten haare volmaaktheid verkrygen van eene denkbeeldige Schoonheid, verheven boven 't geen in elk werkſtuk der Natuure, op zich zelven beſchouwd, voortkomt, en beroepen zich altoos, om deeze hunne ſtelling te ſtaaven, op de handelwyze der Schilders en Beeldhouwers van hunnen tyd, en byzonder op PHIDIAS, den geliefden Kunſtenaar der Oudheid. Als niet in ſtaat zynde om hunne verwondering over zyn vernuft genoegzaam uit te drukken, door 't geen zy weeten, neemen zy hunne toevlugt tot Dichterlyke Geestvervoering. Zy noemen het Aanblaazing, een Gift des Hemels; en de Kunſtenaar wordt verbeeld als iemand, in de hemelſche Gewesten opgeklommen, om zyne Ziel met dit volmaakte denkbeeld van Schoonheid te verryken. „ Hy, dit is de taal van PROCLUS, die ten voorbeelde neemt zulke gedaanten als de Natuur voortbrengt, en zich bepaalt tot eene nauwkeurige Naavolging van dezelve, zal nimmer komen tot het geen volmaakt Schoon is. Want de werken der Natuure zyn vol van onevenredigheden, en ſchieten veel te kort om een rechte maate van Schoonheid op te leveren. Waarom PHIDIAS, wanneer hy zynen JUPITER maakte, geen voorwerp, oit door hem beſchouwd, naavolgde; maar alleen dat beeld

voor den geest hieldt, 't geen hy in zyne Ziel gevormd hadt, uit de beschryving van HOMERUS'. ——, CICERO, van denzelfden PHIDIAS spreekende, laat zich dus hooren. , Wanneer deeze Kunstenaar het Beeld van *Jupiter* of *Minerva* vervaardigde, nam hy de gedaante niet van eenig Mensch in 't byzonder, om dezelve na te volgen; maar een volmaakter denkbeeld van Schoonheid in zyne Ziel gevormd hebbende, stelde hy zich 't zelve steeds voor oogen, en om dit te treffen al zyn kunst en arbeid te werk'.

Laaten wy nu hooren op welke beginzels de Heer REYNOLDS zyne lessen grondt.

„ Alle de voorwerpen, welke de Natuur ons aanbiedt, zullen wy, naa een naauwkeurig onderzoek, bevinden dat hunne gebreken en wanstallen hebben. In de schoonste gedaanten is iets zwaks, kleins of onvolmaakts. Doch elks oog ontdekt deeze gebreken niet, hier toe wordt een oog vereischt van overlang gewoon aan beschouwing en vergelyking deezer gedaanten; en 't geen, door eene gevestigde hebbelykheid van waar te neemen wat eenig slag van voorwerpen van de zelfde soort gemeen hebben, het vermogen gekreegen heeft om te onderscheiden wat elk in 't byzonder ontbreekt. Deeze langduurige en werkzaame vergelyking moet het eerste werk weezen van een' Schilder, die na den verheven smaak of grootschen styl in 't schilderen dingt. Door deeze middelen verkrygt hy een juist denkbeeld van schoone gedaanten; hy verbetert de Natuur door de Natuur zelve, haaren onvolkomen staat door haaren volmaakter staat. Zyn oog bekwaam geworden zynde om de toevallige gebreken, aanwassen en wanstalligheden der dingen van derzelver algemeene gedaanten te onderscheiden, vormt hy een afgetrokken denkbeeld van die gedaanten, veel volmaakter dan hem immer iets oorspronglyk voorkomt; en, 't geen wonderspreukig mag schynen, hy leert natuurlyk tekenen, door zyne tekeningen niet gelyk te maaken aan eenig voorwerp. —— Dit denkbeeld van den volmaakten staat der Natuure, 't welk de Kunstenaar de denkbeeldige Schoonheid noemt, is het groot grondbeginzel, 't geen heerscht in de stukken van vernuft. Hier door verwierf PHIDIAS dien wydklinkenden lof. Hy ging te werk volgens een geregeld beginzel, en langs dit spoor zult gy, indien gy moeds genoeg hebt om 't zelfde pad te betreeden, dien zelfden roem behaalen.

„ Dit is het Denkbeeld 't welk den bynaam van *Godlyk* verkreegen heeft, en dien bynaam met zo veel regts schynt

te

te verdienen; naardemaal 't zelve gezegd mag worden, als een Opperregter, over alle de werken der Natuure te zitten; en als vervuld is met den wil en het oogmerk van den Schepper, wat de uitwendige gedaante van leevende weezens betreft.

„ Wanneer iemand dit Denkbeeld in volkomenheid bezit, zal hy ongetwyfeld zelve daar door genoegzaam bezield en aangezet worden, en in ſtaat weezen om ook anderen daar mede te vervullen en te verrukken.

„ In deezer voege is het dat een Kunſtenaar, door herhaalde raadpleegingen met de ondervinding, en eene naauwkeurige vergelyking van de voorwerpen der Natuure, een Denkbeeld verkrygt van die hoofdgedaante, (mag ik my van deeze benaaming bedienen,) van welke elke afwyking eene wanſtalligheid uitmaakt. Maar ik ſtaa toe dat het opſpeuren dier gedaante vry moeilyk is, en ik weet maar één middel om den weg daar toe te bekorten: naamlyk het oplettend beoefenen van de Werkſtukken der oude Beeldhouweren, die, onvermoeid geweest zynde in de School der Natuure, afbeeldingen van die volmaakte gedaanten hebben nagelaaten, welk een Kunſtenaar, die zyn geheele leeven in de enkele beſchouwing daar van hadt doorgebragt, als ten hoogſten ſchoon zou roemen. —— Maar indien eene noeste beoefening hun zo verre bragt, moogt gy dan van den zelfden arbeid die zelfde vrugt, te uwer belooninge, niet verwagten? Voor ons ſtaat de zelfde School als voor hun open: want de Natuur weigert haare leſſen aan niemand, die haare Leerling wil worden.

„ Misſchien zal men tegen het beginzel door my vastgeſteld, dat het Denkbeeld van Schoonheid in elke ſoort van weezens onveranderlyk is, inbrengen, dat 'er in elke ſoort verſcheide hoofdgedaanten zyn, die, hoewel van elkander onderſcheiden, nogthans, voor onbetwistbaar ſchoon moeten gerekend worden: dat in de Menschlyke gedaante, by voorbeeld, de Schoonheid van HERCULES eene ſchoonheid is, die van den ZWAARDVEGTER eene andere, en die van APOLLO weder eene andere; 't welk zo veele onderſcheide Denkbeelden van Schoonheid maakt.

„ 't Is waar dat deeze, elk in hunne ſoort, volmaakt zyn, hoewel ze onderſcheide characters en evenredigheden hebben; dan geen hunner is de afbeelding van een enkeld weezen, maar van eene ſoort. En gelyk 'er een algemeene gedaante is, welke, gelyk ik gezegd heb, tot het Menschdom over 't geheel behoort, zo is 'er in elk dier ſoorten

een algemeen Denkbeeld, eene hoofdgedaante; het afgetrokke Denkbeeld opgemaakt uit de byzondere gedaanten tot die ſoort behoorende. By voorbeeld, hoewel de gedaanten van Kindſchheid en Ouderdom zeer wyd en verre verſchillen, is 'er eene algemeene gedaante in de Kindſchheid, en eene algemeene gedaante in den Ouderdom, welke te volmaakter wordt naar maate dezelve meer is afgeſcheiden van alle byzonderheden. —— Dan ik moet hier verder byvoegen, dat ſchoon de volmaaktſte gedaanten van ieder der algemeene verdeelingen der Menſchlyke gedaante Denkbeeldig zyn, en elke byzondere gedaante van die ſoort overtreffen, nogthans de hoogſte Volmaaktheid der Menſchlyke gedaante niet in één derzelven gevonden wordt: het is niet in den HERCULES, noch in den ZWAARDVEGTER, noch in den APOLLO, dat men die Volmaaktheid aantreft; maar in die gedaante welke uit hun allen is zamengeſteld, en gelykerhand deelt in de houding en vlugheid van den ZWAARDVEGTER, in de keurlyke trekken van APOLLO, en de zwaargeſpierde ſterkte van HERCULES. Want volmaakte Schoonheid in eenige ſoort van Weezens moet alle de kenmerken van Schoonheid tot dat ſlag van Weezens behoorende, in zich vereenigen. Deeze kan niet beſtaan in het eene met uitſluiting van 't andere; geen, dierhalven, moet het heerſchende weezen, ten einde 'er geen gebrekkig zy.

„ De kennis van deeze onderſcheide kenmerken, en het vermogen om ze te onderſcheiden en van elkander te houden, is ongetwyfeld noodig voor een Schilder, die zyne ſtukken moet veranderen met beelden van verſcheiderlei gedaante en evenredigheid, ſchoon hy nimmer het algemeen denkbeeld van volmaaktheid in elke ſoort uit het oog moet verliezen.

„ Desgelyks is 'er eene ſoort van evenredigheid die men eigenlyk mag zeggen tot mismaaktheid te behooren. Eene magere of dikke, eene lange of korte gedaante, hoewel van de Schoonheid afwykende, kan egter eene zekere eenſtemmigheid hebben in de onderſcheide deelen, welke ſtrekt om ze, over 't geheel genomen, niet onbehaagelyk te doen worden".

Naa dus den Leerling onderrigt te hebben hoe hy zich de weezenlyke gedaanten der Natuure, afgeſcheiden van toevallige mismaaktheid, kan eigen maaken; en, onafhanglyk van de Naavolging eens byzonderen voorbeelds, een algemeen denkbeeld van voortreflykheid verkrygen, gaat

hy

hy voort met hem te onderrigten, hoe hy moet leeren de waare Natuur te onderſcheiden van deeze bykomende en gemaakte houdingen, die 'er de hedendaagſche opvoeding aan byzet.

„ Mogelyk kan ik niet beter verklaaren wat ik hier door verſtaa, dan door u in de gedagten te brengen wat ons door den Hoogleeraar in de Ontleedkunde geleerd is, ten opzigte van den natuurlyken ſtand en beweeging der Voeten. Hy merkte aan, dat de gewoonte om ze buitenwaards te zetten tegen het oogmerk der natuure aanliep, gelyk zulks bleek uit het maakzel der beenderen en de wankelbaarheid aan de wyze van ſtaan eigen. Hier mogen wy byvoegen het recht overeinde houden des hoofds, het vooruitſteeken van de borst, het loopen met rechtuitgeſtrekte knien, en verſcheide zulke houdingen, die enkel de uitwerkzels zyn der Mode en nooit door de Natuur werden voorgeſchreeven: wy hebben ze geleerd toen wy Kinders waren.

„ Ik heb maar eenige van deeze voorbeelden opgenoemd, waar in wy zien dat grootsheid of grilligheid het haare hebben toegebragt om 's Menſchen gedaante te misvormen: uwe eigen overdenking zal hier duizend verkeerdheden byvoegen, die men te werk geſteld heeft om de Natuur te mismaaken, in de ſchoolen der wanvoeglykheid onzer Dansmeesteren, Friſeurs en Kleermaakeren.

„ Schoon de Handwerken en Konſten, tot cieraad geſchikt, hulde bewyzen aan de Mode, moet deeze geheel van de Schilderkunst verbannen worden; een Schilder moet nooit deeze grillige verbastering voor de egte afkomst der Natuure houden; hy moet zich ontdoen van alle vooroordeelen ſtrekkende ter begunſtiginge van den tyd waar in hy leeft, en van 't land waar in hy woont: hy moet alle cieraaden, aan tyd en plaats bepaald, over 't hoofd zien, en alleen het oog gevestigd houden op het geen overal en altyd het zelfde is. Hy vervaardigt zyne werken voor de Volken van alle Landen en alle eeuwen; hy noodigt de laate naakomelingſchap om zyne ſtukken te beſchouwen, en zegt met ZEUXIS: *In æternitatem pingo, Ik ſchilder voor de eeuwigheid.*

„ Het verzuim, om de hedendaagſche modes van de houding der Natuure te onderſcheiden, heeft aanleiding gegeeven tot die belachlyke Schilderwyze, tot welke zommige Schilders vervallen zyn, die aan *Griekſche Helden* de bevallige houding en aangenaamen zwier gaven aan 't Hof van LODEWYK den XIV in zwang; eene ongerymdheid bykans

kans zo groot als of zy die Helden ook gekleed hadden naar de wyze van dat Hof.

„ Deeze dwaaling te vermyden, en de waare eenvoudigheid der Natuure te behouden, is, nogthans, een bezwaarlyker taak dan, in den eerſten opſlage, iemand toeſchynt. De vooroordeelen ter begunſtiginge der modes en gebruiklykheden, ons eigen geworden door de gewoonte, te recht een tweede Natuur geheeten, maaken het dikwyls moeilyk het geen natuurlyk is te onderſcheiden van dat geen, 't welk wy aan de Opvoeding verſchuldigd zyn; zy doen ons dikmaals zelf de voorkeur geeven aan het werk der Kunst; en bykans ieder een loopt gevaar om door deeze plaatslyke vooroordeelen gezwaaid te worden, indien hy zyn hart niet gezuiverd en de ongeſtaadigheid zyner aandoeningen niet geregeld heeft, door het eeuwig en onveranderlyk denkbeeld der Natuure.

„ Hier moeten wy, overzulks, even als in 't voorgaande geval, de toevlugt neemen tot de Ouden, als onze Onderwyzers. Door het naarſtig beoefenen van hunne werken zult gy in ſtaat weezen om de waare eenvoudigheid der Natuure te agterhaalen; zy zullen u verſcheide waarneemingen opleveren, die u waarſchynlyk zouden ontglippen, indien gy u alleen tot de Natuur bepaalde. Voorwaar ik kan niet nalaaten te vermoeden, dat de Ouden hier in een gemaklyker taak vonden dan de hedendaagſchen. Zy hadden, waarſchynlyk, weinig of niet af te leeren: daar hunne zeden nader kwamen aan die beminnenswaardige eenvoudigheid: terwyl de hedendaagſche Kunſtenaar, eer hy de waare geſtalte der dingen kan zien, genoodzaakt is een gordyn weg te ſchuiven, waar mede de heerſchende mode der tyden goedgevonden heeft haar te bedekken."

STAATKUNDIGE HUISHOUDING IN EUROPA.

(*Questions ſur l'Encyclopedie*, Vde Part. pag. 50 enz. Londres 1771.)

DE Economie van een Staat is net de zelfde als die van een groot Huisgezin; dit bewoog den *Hertog* van SULLY om zyne *memoires* den naam van *Economies* te geeven. Men moet de geheele beſtiering aan dit denkbeeld onderwerpen, of dezelve wordt vroeg of laat nadee-

deelig voor een Staat. Verdragen, die met goud gekogt worden, drukken een Volk; nadeelige oorlogen bederven het volſtrektelyk; gelukkige oorlogen zelve putten een land uit; de koophandel kwalyk beſtierd of belemmerd veroorzaakt een regtſtreeks nadeel aan de Ingezetenen; overmaatige belastingen voeren de elende ten top; dit alles is ſtrydig met een wyze *Economie*.

Wat is dan een ryke Staat, en waar in men tevens zeggen kan dat eene goede *Economie* plaats heeft? Het is die, waar in elk mensch, die werkt, zeker is van een fortuin, met zyn ſtaat overeenkomſtig, te kunnen winnen en behouden, beginnende van den grootſten af en daalende tot den geringſten Handwerksman of Boeren-arbeider neder.

Laat ons een Staat ten voorbeelde neemen, alwaar de beſtiering der geldmiddelen meer ſaamgeſteld is dan moogelyk in eenig ander land van de wereld, Engeland namelyk. De Koning is zeker van byna altoos een millioen ponden ſterling, 's Jaarlyks, te verteeren te hebben, voor zyn huis, voor zyn tafel, zyne Afgezanten en zyne vermaaken. Dit millioen keert geheel tot dit Volk, dat het moet opbrengen, weder, door de *Conſumptie*. De wedden van de Ambasſadeurs, 't is waar, worden buiten's lands verteerd, maar in vergoeding verteeren die van andere mogenheden hunne inkomſten ook weder te Londen; elk burger derhalven, elk winkelier, elk landman is zeker van zyn aandeel van dit geheele millioen te rug te krygen, met afhouding alleen van de belastingen, opgelegd door des Volks Repreſentanten in het Parlement, dat is te zeggen, door het Volk zelf.

De Koopman, de buitenlandſche Handelaar, krygt meer of minder dan met zyn arbeid, ſtrikt genoomen, overeenkoomt; hy ſpeelt een Hazard-Spel, en een ſpel van vernuft en kloekheid tegen andere Volkeren of tegen zyne eigen Landgenooten, en het blyft een tyd lang twyfelagtig, of hy zyn Dogter aan een Pair van 't Ryk zal uithuuwen, of zelf in 't Gasthuis ſterven.

Zy, die zonder zelve Handelaars te zyn, hun fortuin aan groote handel-dryvende Compagnien geven, om, naar evenredigheid van 't kapitaal in de winſten of nadeelen te draagen, gelyken volmaakt naar die ledigloopers in Frankryk, die papieren van 't Hof koopen, en welker lot van het goed of kwaad fortuin der Regeering afhangt.

Zy

Zy welker eenig beroep is publieke fondſen te koopen of te verkoopen op de goede of kwaade tydingen, die inkoomen, zy die een handel maaken van de hoop en vrees der Natie, zyn in het zelfde geval als de ſtraks gemelden. Het zyn dobbelaars; en alle leden van een Staat, kan men zeggen, dat in zekeren zin een waag-ſpel ſpeelen, behalven den Landman, die, wel mestende en ploegende, alleen een vry zeker ſpel heeft, en aan alle de overigen moet verſchaffen waar van te ſpeelen.

Wat is de oorſprong van Nationaale ſchulden? Laat ons al weder Engeland neemen. Daar ontſtaat een oorlog; de Regeering moet geld opneemen, om dat men een leger, of vloot met geene enkele beloften paaijen of met vooruitzigten betaalen kan. Het Lagerhuis legt eene belasting op het bier, op de koolen, op de ſchoorſteenen, op de venſters, op het weiland, op de teellanden, op de inkoomende goederen enz.

Men berekent wat die belasting ten naasten by zal opbrengen; de geheele Natie wordt daar van onderrigt; het Parlement zegt tot dezelve in eene Acte; „ zy die aan het Land geld opſchieten willen zullen tien jaaren lang vier procento daar voor genieten, en na dien tyd hun kapitaal te rug ontvangen."

Die zelfde Regeering maakt van het geen die belastingen boven den interest opbrengen een fonds van afbetaaling; dien tyd gekoomen zynde, zegt dezelve; „ wilt gy uw geld te rug ontvangen of het ons voor drie procento laaten houden;" de Crediteuren verlegen waar hun geld te plaatſen, en gerust op de zekerheid van 't Land, laaten veelal hun kapitaal onder de Regeering.

Nieuwe oorlog, nieuwe beleeningen, nieuwe ſchulden. Het fonds van afbetaaling raakt ledig, men legt niets af.

Dus is die hoop papieren, die een geld vertoonen, 't welk inderdaad niet beſtaat, tot honderd dertig millioenen ponden ſterlings gebragt, en bedraagt thans meer dan honderd en vyftig millioenen ponden.

Frankryk is omtrent in 't zelfde geval; het is omtrent honderd zeven en twintig millioenen louis d'or ſchuldig; nu die twee ſommen, om van die van andere Staaten, byzonderlyk van Holland, niet te ſpreeken, die twee ſommen zeg ik, die wy, om het rond getal ſlegts op drie duizend millioenen Hollandſche guldens ſtellen zullen, die beſtaan niet in Europa, zo min als de gelden van andere Natien, en Compagnien, die allen met malkanderen

nog

nog veel meer bedraagen; zo dat wy veilig en voor 't minst zeggen mogen, dat 'er tien duizend millioenen in Europa circuleeren, die 'er niet in beſtaan; of dat Europa een ſchuld van tien duizend millioenen heeft. Hoe dezelve te betaalen?

Zo elk zyn geld te rug eischt is de zaak volſtrekt onmoogelyk, ten zy men den Philoſophiſchen ſteen, of de beurs van Fortunatus vinden mogt. Wat dan gedaan? Een gedeelte van de Natie heeft aan de Natie honderd vyftig millioenen ponden ſterlings tot drie procent interest geleend; zy moet dus tuſſchen de vier en vyf millioen ponden ſterling jaarlyksch voor deze eene beuzeling betaalen, en zy betaalt ze; en daar blyft dan nog een deel der publike inkomſten over om de andere noodige uitgaven te voldoen, daar zou zelfs, met meerdere zuinigheid, genoeg overblyven, om de ſchulden te verminderen, die tot nog toe by ydere voorkoomende gelegenheid vermeerderd zyn.

Onderſtelt, dat de ſchulden van Engeland of eenig ander Land dus geduurig oploopen, wat moet dan eindelyk gebeuren? Zo de Regeering moet bankbreeken, of zo andere Landen het eenmaal zo verre brengen, dat zy het koren der Engelſchen ontbeeren kunnen, en dat zy de balans van den Handel tegen het zelve wenden, kan 'er eene groote omwenteling in de bezittingen der Partikulieren voorvallen; maar het Land blyft het zelfde, het getal der Inwooneren blyft het zelfde, en die Inwooners behouden hunne kloekheid; en dan zal Engeland, of eenig ander Land, minder ryk in geld, of liever in gewaand geld, de wezenlyke rykdommen behouden, die de grond oplevert, en vermogender zyn naar maate die grond vrugtbaarer is, en beter bewerkt wordt.

Het is met een geheel Ryk even eens als met een Partikulier; zo de grond goed is, kunnen 'er altoos menſchen van leeven. De tegenwoordige eigenaar kan door eenig toeval tot armoede raaken, maar dezelfde grond zal eene andere familie voeden, en zelfs verryken.

Daar zyn Koningryken die nooit ryk zullen worden, welke poogingen zy mogen doen; het zyn de zulken, die, onder een ſtrengen hemel liggende, niet meer dan het noodige uit hunne Landeryen trekken kunnen. De Burgers kunnen daar de gerieflykheden des Levens niet genieten dan met dezelve tot een hoogen prys van Vreemdelingen te koopen, en zig dus te verarmen. Geef aan Siberie en Kamſchatka, te ſaam vereenigd, die meer dan

drie-

driemaal den grond van Duitschland beſlaan, een CYRUS tot Vorst, een SOLON tot Wetgeever, een OLDENBARNEVELT tot Staatsminister, een DE RUITER tot Admiraal, en zy zullen met alle hunne bekwaamheden en verdienſten van honger ſterven.

Laat Frankryk integendeel geregeerd worden door zulke ſlegte Vorſten als 'er zomtyds, door zulke ſlegte Staatsministers, het bewind gehad hebben, men zal altoos kunnen zeggen, 't geen een Raadsheer van Venetie zeide tot LODEWYK den XII, die, in toorn dreigende de Republiek te zullen omkeeren, van denzelven ten antwoord kreeg; „ Sire de zaak is onmoogelyk; myne Confraters hebben daar nu al twintig jaaren lang alle bedenkelyke middelen toe in 't werk geſteld, en zy hebben den ondergang van onze Republiek niet kunnen uitwerken; gy zult het ook niet kunnen doen".

Daar konde gewisſelyk niets buitenſpooriger bedagt worden, dan eene ingebeelde Compagnie van de Misſiſippi te ſcheppen, die ten minſten honderd procento aan elk geinteresſeerden moest opbrengen. Niets buitenſpooriger, dan de geldwaarde eensklaps driemaal te verhoogen; dan de ſchulden van den Staat met een harſenſchimmig papier te betaalen, en door een bevel, zo dwaas als tyrannisch, aan ieder Burger te belasten van niet meer dan vyf honderd francs in goud of zilver onder zig te mogen houden. Dat toppunt van buitenſpoorigheid was, tot aan dien tyd, ongehoord; de algemeene tuimeling was zo groot, als men hadt moeten verwagten, elk ſchreeuwde dat het voor altoos met Frankryk gedaan was; tien jaaren daar na was alles herſteld.

Een goed Land herſtelt zig altoos van zelf, zo het maar tamelyk wel geregeerd wordt; een ſlegt Land kan zig niet verryken, dan door eene alleruiterſte kloekheid, eene gelukkige naarſtigheid, en aanhoudende zuinigheid, en nog moet het door eene gunſtige ligging, ten opzigt van andere Landen, geholpen worden.

De evenredigheid zal altoos dezelfde zyn tusſchen Spanje, Frankryk, het eigenlyke Engeland, en Zweeden. Men rekent gemeenlyk twintig millioenen Inwooners in Frankryk; dat is misſchien wat te veel. USTARIS ſtelt ſlegts zeven millioenen in Spanje; NICOLLS geeft Engeland agt; men durft Zweeden geen vyf geeven. De Spanjaard, door malkanderen gerekend, heeft de waarde van tagtig franſche Livres jaarlyks te verteeren; de Franſchen, betere

Land-

Landbouwers zynde, hebben honderd livres hoofd voor hoofd; de Engelſchen honderd tagtig; de Zweeden vyftig. De Hollanders hebben juist zo veel als zy winnen, om dat het hun Land niet is, 't welk hen voedt en kleedt. Holland is eene geduurige markt, daar elk ryk wordt door zyne eigen kloekheid, of ryk is geboren door de kloekheid zyner Voorvaderen, en daar ieder vreemde Natie een gedeelte haarer Producten laat blyven ten voordeele van de Hollanderen, die dezelve allen verhandelen. Zo veel doet kloekheid, naarſtigheid en eerlykheid, door eene gunſtige ligging geholpen.

Welk een verbaazende ongelykheid in de bezittingen! Een Engelsman, die zeven duizend ponden inkomſten heeft, verzwelgt het inkoomen van duizend menſchen. Die rekening vervaart ons in den eerſten opſlag; maar na verloop van een jaar heeft hy zyn zeven duizend ponden door den geheelen ſtaat verſpreid, en elk zyner duizend Medeburgeren heeft 'er zyn deel van.

In 't algemeen kost de Mensch zeer weinig aan de Natuur; in de Indiën, alwaar de *Rayas* en de *Nababs* zo veele ſchatten ophoopen, leeft het gemeene Volk zeer vernoegd van een Hollandſche ſtuiver daags, en dit is zelfs ruim geſteld.

De Amerikaanſche Wilden, die nog onder geene Regeering zyn, niets dan hunne Armen hebbende, verteeren niets. De helft van Africa heeft altoos op dezelfde wys geleefd, en de Franſchen zyn ſlegts twintig Hollandſche kroonen jaars boven die Lieden. Maar die twintig Hollandſche kroonen maaken een verbaasd groot verſchil; en 't is hier mede dat de ſchoonſte Steden gebouwd, en de Zee met Schepen bedekt wordt.

Het was door middel van veertig écus jaarlykſche inkomſten voor ieder Ingezeten, dat LODEWYK de XIVde twee honderd Scheepen in Zee en vier talryke Legers hadt; en zo lang Frankryk of eenig ander Land twintig millioenen Ingezetenen, en elk Ingezeten veertig écus inkomſten hebbe, mag het als een zeer bloeijend Ryk beſchouwd worden.

Het is blykbaar, dat naar maate 'er meer menſchen en rykdommen in een ſtaat zyn, 'er meer misbruiken en ongeregeldheden moeten plaats hebben. De vryvingen zyn zo merkelyk in de groote Werktuigen, dat dezelve meest altoos ontſteld zyn. Die wanorders maaken zo veel indruk op de Geesten, dat 'er in Engeland, alwaar elk mag den-

ken, en zelfs mag zeggen, wat hy denkt, alle maanden een Rekenaar te voorſchyn koomt, die zyne Landgenooten liefderyk onderregt, dat alles verlooren is, en dat de Natie nog maar zes weeken op de been kan blyven. Gelyk men in Frankryk niet hard op denken mag, klaagt men heimelyk, maar men beduidt daarom malkanderen niet minder tederhartig, dat het Ryk nooit zo naby zyn ondergang geweest is als tegenwoordig.

Men antwoordt op die klagten dikwils door eene *Lettre de Cachet*, maar ongelukkig kan eene *Lettre de Cachet* iemand bederven, zonder hem te overtuigen. Ik wenschte dat de Regeering de klagten liever door eene betere beſtiering poogde voor te koomen, en dat de Klaagers bedagten, dat die beſtiering erg genoeg is, zonder dat zy 't kwaad vergrooten in hunne klagten; als mede dat Frankryk de tyden van *Clotorius* en zyne kinderen, en van Koning *Jan*, en van *Carel den VI*, en van den ſlag van *Pavia*, en van de burgerlyke Oorlogen, en van St. *Barthelemi*, is doorgeworſteld, en dat zy, in plaats van zig nutteloos te kwellen over 't geen zy niet verhelpen kunnen, om het antwoord van den Venetiaanſchen Raadsheer dagten.

Bois-Guilbert beweerde in zyn *Detail de la France*, dat de groote *Colbert* den Staat reeds vyftien honderd millioenen verarmd hadt; het is zeker, dat hy Frankryk tot het toppunt zyner glorie heeft gebragt.

Een Rekenaar van onzen tyd, die de beste oogmerken des werelds ſchynt te hebben, ſchoon hy volſtrekteſyk wil, dat men na de Mis een roes drinke, beweert dat de inkomſten van Frankryk, naar de tegenwoordige geldwaarde, ſlegts omtrent vier honderd millioenen livres beloopen, daar hy zig niet meer dan zestien honderd millioenen vergist.

Eene enkele dwaaling in deze beſpiegelingen, die 'er menigvuldig in ſlippen, gelykt naar die dwaalingen, die in de Astronomiſche afmeetingen begaan worden; een of twee linies verſchil op de Werktuigen, hier op aarde, maaken oneindige afſtanden in den Hemel.

Het is in Engeland en in Frankryk, dat de ſtaatkundige Huishouding of het Geldbeſtier de ſaamgeſteldſte en ingewikkeldſte is van de Wereld. Men heeft op geen ander gedeelte van onzen kloot, van den berg Atlas tot Japan, een denkbeeld van zulk eene beſtiering. Het is maar weinige jaaren geleden, dat die konst, om de helft van de Natie de Schuldenaar van de andere helft, of om de geheele Natie de Schuldenaar van een deel te maaken, om oneindige ſommen,

men, zonder geld, van hand tot hand te doen overgaan, om den Staat aan den Staat te doen verſchieten, en te verwarren het geen zeer eenvoudig behoorde te wezen, is uitgevonden. Die konst vordert in die beide Ryken zeer geoefende en fyne koppen, en weinigen der Crediteuren verſtaan den handel dien zy met den Staat dryven.

Men heeft dit Werk nog een anderen draai gegeeven, en men doet den Souverain een openbaar Spel met de Onderdaanen ſpeelen, het welk Lotery genaamd wordt. Het Spel van uwen kant geſchiedt met gereed geld; zo gy wint, krygt gy een papier, zo gy verliest, wint gy evenwel, maar uw papier heeft minder waarde, dan of gy gewonnen hadt; en de Souverain verliest nooit. Dit heet Obligatie-Lotery. De gewoone Lotery geſchiedt ook met gereed geld van uwen kant, maar daar in krygt de winner geld weerom, de verliezer verliest niet veel, en de Souverain wint altoos. Men maakt die Loteryen zo ingewikkeld als moogelyk is, om het Gemeen te winnen; dit alles is in Holland, in Duitschland en elders, overgenoomen.

De oude Staaten plagten geld voor tyden van nood op te leggen; de tegenwoordige vermeerderen hunne ſchulden, zomtyds zelfs buiten nood; dit ſchynt niet al te verſtandig gehandeld; maar wie handelt verſtandig in deze wereld? de kleinen, de geringen, die, niets bezittende, geen gelegenheid hebben zig zelven te bederven.

BERIGT WEGENS EENIGE VOORNAAME BYZONDERHEDEN VAN DEN BEROEMDEN FARINELLI.

(Overgenomen uit Dr. BURNLY's *Preſent State of Muſic in France and Italy.*)

SAturdag den 25 Aug. 1770, had ik het vermaak om dien dag door te brengen met *Signor* FARINELLI, op zyn landhuis, omtrent eene myl van *Bologna* geleegen, 't welk nog niet geheel voltooid is, hoewel hy 'er aan heeft laaten werken zints zyne te rug komst uit *Spanje:* het Land daar rondsom is vlak, doch, ſchoon de landen rondsom *Bologna* misſchien de vrugtbaarſte zyn in geheel *Italie*, ſchynen de Inwoonders geen ſmaak te hebben, in het aanleggen hunner Lusthoven; niet te min heeft FARINELLI's huis een fraai gezigt op *Bologna* en de kleine heuvels daar omtrent. Vader MAESTRO MARTINI werd verzogt nevens my daar het middagmaal te houden, en ik moet betuigen dat ik my zeer gelukkig rekende in het gezelſchap van twee zulke buitengewoone Mannen.

Signor FARINELLI is reeds lang geleeden uitgeſcheiden met zingen; doch hy vermaakt zich zelven nog op de Klavecimbaal en de Viool d'Amour. Hy heeft een groot aantal Klavecimbaals in verſcheide landen gemaakt; die hy naar de naamen der grootſte *Italiaanſche Schilders* genaamd heeft, naar gelange hy ze hoogagt. Het meestgeliefde ſtuk is een *Piano Forte*, in den jaare 1730, te *Florence* gemaakt, waar op met gouden letteren geſchreeven ſtaat, RAPHAEL D'URBINO; hier op volgt CORREGIO, TITIAN, GUIDO *enz.* Hy ſpeelde eene geruime wyl met veel oordeels en ſmaaks op zyn RAPHAEL, en heeft verſcheide fraaije ſtukken voor dat Inſtrument opgeſteld: Naast daar aan komt een Klavecimbaal, hem vereerd door de overleedene Koninginne van *Spanje*, die, in *Portugal* en *Spanje*, eene Leerlinge was van SCARLATTI. Voor deeze Prinſes vervaardigde SCARLATTI de twee eerſte Boeken zyner leſſen; en aan haar werd de eerſte uitgave, te *Venetie* gedrukt, opgedraagen, toen zy nog Prinſes van *Asturie* was. Deeze Klavecimbaal was in *Spanje* gemaakt, en hadt zwaarder geluid dan een der anderen. Zyn derde geliefde ſtuk is mede een *Spaansch maakzel*, onder zyn eigen opzigt vervaardigd; het heeft verzetbaare Klavieren, waar door, gelyk op dat van den Graaf van *Taxis* te *Venetie*, een ſtuk hooger of laager kan geſpeeld worden. De Klavieren van de Spaanſche Klavecimbaals zyn zwart, die der halve en kruistoonen met paarlemoer overtrokken; zy zyn in een *Italiaanſchen* ſmaak, alles van Cederenhout, uitgenomen de Zangboomen; en beſlooten in een dubbele kas.

Signor FARINELLI was zeer ſpraakzaam in 't onderhoud, en ſprak zeer rondborſtig over de oude dagen, byzonder van die hy in *Engeland* ſleet; en ik geloof dat zyn leeven, ware het goed geſchreeven, een leezenswaardig ſtuk zou zyn; naardien hy zeer geliefd geweest is aan de voornaamſte Hoven van *Europa*, en in dezelve zynen meesten tyd geſleeten heeft; doch dewyl ik hoop dat hy op verre na zyne dagen niet geëindigd heeft, is het hier de plaats niet om zyne leevensbeſchryving te onderneemen. Nogthans zullen de volgende byzonderheden, voornaamlyk opgezameld uit zyne eigene geſprekken, en die van Vader MARTINI, eenigermaate kunnen dienen om de nieuwsgierigheid te voldoen.

CAROLO BROSCHI, FARINELLI geheeten, werd in den Jaare 1705 te *Napels* geboóren; hy genoot het eerſte onderwys in de Zang- en Speelkunst van zynen Vader Signor BROSCHI; en naderhand van PORPORA, die met hem reisde; hy was zeventien jaaren oud, wanneer hy *Napels* verliet en na *Rome* trok, waar, alle avonden, in de Opera een ſtryd was tuſſchen hem en een beroemd Speelder op de Trompet, in een zang onderſteund door dat inſtrument. Deeze twist ſcheen in 't eerst maar kortswyl, tot dat de Toehoorders 'er belang in begonnen te neemen en party te trekken. Naa verſcheide maalen eene noot uitgehaald te hebben, waar in elk het vermogen zyner longen toonde, en zy elkander poogden te overtreffen in ſchoonheid en kragt, hadden zy het zo lang uitgehouden, dat de ganſche menigte der Toehoorderen

na

na den uitflag wagtte, en zy beiden ten einde adem ſcheenen: de Trompetter, in de daad afgemat, gaf het op, denkende nogthans dat zyn party niet min af was dan hy zelve; en dat het zou geoordeeld worden als een ſtryd, waar in het twyfelagtig was wien men de overwinning moest toekennen; wanneer FARINELLI, met een lach op zyn gelaat, toonende dat het alles nog maar ſpel geweest was, op eenmaal, met nieuwe kragt, dezelfde toon aanhief; en niet alleen die noot uitzong en trambleerde, maar de ſchielykſte en moeilykſte verdeelingen maakte, tot dat hy, door de toejuiching der Toehoorderen, zich genoodzaakt vondt te zwygen. Van dit tydperk af moet men rekenen die meerderheid, welke hy naderhand gehouden heeft over alle zyne tydgenooten.

In het vroegſte gedeelte zyns leevens was hy in *Italie* bekend, onder den naam van den *Jongen*.

Van *Rome* vertrok hy na *Bologna*, waar hy het geluk hadt om BERNACCHI te hooren, (deeze was een Leerling van den beroemden PISTOCCO), die toen bekend ſtondt voor den eerſten Zanger in *Italie* zo wat ſmaak als kunde betrof; en zyne Leerlingen maakten naderhand de School van *Bologne* zo beroemd.

Vervolgens ging hy na *Venetie*, en van *Venetie* na *Weenen*; in welke Steden men zyne gaven als wonderen beſchouwde. Maar hy verhaalde my dat te *Weenen*, waar hy drie maalen geweest is, en groote eere ontving van Keizer CAREL den Zesden, één raadgeeving van dien Vorst hem meer dienst gedaan hadt dan alle de lesſen zyner Meesteren, of alle de voorbeelden zyner Mededingeren. Zyne Keizerlyke Majeſteit hadt de beleefdheid om hem eens op eene zeer vriendlyke en gemeenzaame wyze te zeggen; „ dat hy in zyn zingen niet bewoog of ſtil ſtond, gelyk een ander ſterveling; alles was bovennatuurlyk; *hy voegde 'er nevens*, deeze grootſche trekken, die nimmer eindigende nooten, (ces notes qui ne finisſent jamais), verwekken alleen verwondering, het is nu uw tyd om te behaagen; gy zyt al te verkwistend met de gaaven u door de natuur geſchonken; indien gy beoogt het hart te raaken, moet gy een eenvoudiger en gemeenzaamer weg in ſlaan". Deeze weinige woorden bragten eene geheele verandering in zyne wyze van zingen te wege; naa dien tyd mengde hy het roerende met het ſterke, het eenvoudige met het verheevene; en vermaakte hier door zyne Toehoorders, zo wel als dat hy ze verrukte.

In den Jaare 1734 kwam hy in *Engeland*, waar elk, die hem gehoord of van hem gehoord heeft, weet, welk eene uitwerking zyn zingen hadt. Het was verrukking, vervoering, betovering!

In het beroemde Air *Son qual Nave*, door zynen Broeder opgeſteld, vatte hy de eerſte noot met zulk een kieschheid, deedt die allengskens tot zulk een hoogte klimmen, en vervolgens op dezelfde wyze daalen, dat de toejuiching vyf minuuten duurde. Voorts zong hy met zulk een zwier en vaardigheid, dat de Vioolen van dien tyd hem niet konden byhouden. Dan het was de vaardigheid alleen

niet waar in hy uitſtak, hy bezat nu alle de hoedanigheden van een uitmuntend Zanger, deeze waren in hem vereenigd. In zyne ſtem het ſterke, het aangenaame, het hartroerende; in zyn ſtyl het tedere, het bevallige, het vaardige. Hy bezat zodanige vermogens als men noit voor noch naa hem in eenig ſterveling ontdekt heeft; vermogens volſtrekt onwederſtaanbaar, die elk onvermydelyk innamen, het hart verrukten van kundigen en onkundigen, van vrienden en vyanden.

Met deeze bekwaamheden ging hy na *Spanje* in den Jaare 1737, ten oogmerk hebbende om weder na *Engeland* te keeren, waar hy met den Adel, die toen de Opera beſtuurde, geſprooken hadt om in 't volgend ſaiſoen daar te komen. Op zyne reis na *Frankryk* zong hy voor den Koning te *Parys*, waar hy, volgens het verhaal van RICCOBONI, de *Franſchen* zelfs innam, die ten dien tyde in 't algemeen nog afkeerig waren van de *Italiaanſche Muzyk*. Doch den eerſten dag dat hy voor den Koning en de Koningin van *Spanje* zong, werd beſlooten, dat hy in dienst van 't Hof zou genomen worden, en niet meer in 't openbaar zingen. Hy kreeg een Jaargeld van meer dan twee duizend Ponden Sterling.

Hy verhaalde my, in de eerſte tien jaaren zyns verblyfs aan 't *Spaanſche Hof*, geduurende het leeven van PHILIP den V, alle avonden voor dien Vorst dezelfde vier Airs gezongen te hebben: twee derzelven waren opgeſteld door HASSE, *Palido il ſole* en *Per queſte dolce Amplesſo*. De andere ſchieten my niet te binnen: maar 't eene was een *Minuet*, welke hy, naar welgevallen, veranderde.

Naa den dood van PHILIP den V, genoot hy dezelfde gunſte van deszelfs Opvolger FERDINAND den VI, die hem, in den Jaare 1750, met de Orde van *Calatrava* vereerde; doch toen werd zyn Werk min eenzelvig en lastig, daar hy dien Vorst overhaalde om Opera's aan te leggen, 't welk hem veel gemaks gaf. Hy werd alleen tot beſtuurder daar van aangeſteld, en kreeg uit *Italie* de beste Zamenſtellers en Zangers van dien tyd, en METASTASIO tot Schryver. Hy toonde my in zyn huis vier der voornaamſte tooneelen in *Didone* en *Netette*, geſchilderd door AMICONI, die hem eerst na *Engeland* en vervolgens in *Spanje* vergezelde, waar hy ſtierf.

Wanneer de tegenwoordige Koning van *Spanje* den throon beklom, was hy genoodzaakt dat Ryk te verlaaten: maar zyn jaargeld blyft volduuren, en hy kreeg vryheid allen toeſtel, en wat hem toebehoorde, mede te neemen. Zyn Huisraad is zeer kostbaar, beſtaande meest uit geſchenken van groote Vorſten ontvangen. Het ſchynt hem zeer te ſpyten dat hy genoodzaakt geweest is na een ander verblyf om te zien, naa twintig jaaren in *Spanje* gewoond te hebben, in welk land hy veele Vrienden gemaakt hadt, die hem na aan 't hart leggen: en 't is eene groote proeve van de voorzigtigheid en gemaatigdheid zyns characters, dat hy, in een Land en aan een Hof waar jalouſy en hoogmoed dermaate den meester ſpeelen, zo langen tyd 's Konings voornaamſten Gunſteling bleef; eene onderſcheiding zo haat-

ver-

verwekkende, zonder egter oit eenig ongenoegen met een der *Spanjaarden* gehad te hebben.

Toen hy, in den Jaare 1761, in *Italie* wederkeerde, waren alle zyne oude Vrienden en bekenden dood, of op andere plaatzen gaan woonen; zo dat hy als op nieuw moest aanvangen te leeven, zonder de aanvalligheden der Jeugd om nieuwe Vrienden te maaken, en niet meer begaafd met die vermogens, welke hem nieuwe Voorſtanders konden verſchaffen.

Hy verklaart dat hy en METASTASIO tweelingen van de algemeene genegenheid waren, ten zelfden tyde ter wereld gekomen; daar hy in de eerſte Opera van dien Dichter gezongen hadt. Als hy my zyn huis liet zien toonde hy my eene Schildery, omtrent dien tyd geſchilderd door AMICONI, waar in men de Portraiten zag van METASTASIO, FARINELLI, FAUSTINA en AMICONI.

Uit zyne geſprekken is op te maaken dat het Hof van *Spanje* *Bologna* tot zyn verblyfplaats beſtemd heeft, ſchoon de *Italiaanen* zeggen dat zyn oogmerk in 't eerst was zich te *Napels*, zyne geboorteſtad, neer te zetten: maar dat hy van wegen de veelvuldige en lastige aanzoeken zyner bloedverwanten, van daar gegaan was. Wat hier van ook zyn moge, hy heeft eene Zuster en twee haarer Kinderen by zich; een derzelven is nog klein, en hy 'er zeer op geſteld, ſchoon het zieklyk, leelyk en onbevallig is; ik maakte hier uit op dat hy voor het huislyk leeven en genoegen van 't zelve geſchikt was. Hy beklaagde zich dat hy, om ſtaatkundige redenen, zyn verblyf niet in *Engeland* mogt neemen: want naast *Spanje*, was dat het Land, waar hy, met het meeste genoegen, het overige zyner dagen zou ſlyten.

Hy ſpreekt veel van de eer en dankbaarheid, welke hy aan de *Engelſchen* verſchuldigd is. Wanneer ik by hem het middagmaal hield, gebruikte hy een Zilveren Servies in *Engeland* gemaakt, toen hy daar was. Hy toonde my verſcheide Portraiten van hem, in dien tyd geſchilderd; een door AMICONI, naar welke een plaat gemaakt is. Hy heeft een Engelſchen Schoorſteenveegers Jongen ſpeelende met een Kat, en een Appelwyf met een Kruiwagen, van dezelfde hand: als mede een Engelſche klok met kleine beeldjes, ſpeelende een concert, wier armen en vingers bewogen worden door denzelfden ſlinger; alles zeer keurig gemaakt.

Zyn groote zaal, waarin een Billiard-tafel ſtaat, is voorzien met de Schilderyen van groote Perſoonadien, boven al van die Vorſten, die in voorgaanden tyde zyne Verwonderaars en Begunſtigers geweest zyn: onder deezen ziet men twee Keizers, één Keizerin, drie Koningen van *Spanje*, twee Prinſen van *Asturie*, één Koning van *Sardinie*, één Prins van *Savoije*, één Koning van *Napels*, één Prinſes van *Asturie*, twee Koninginnen van *Spanje*, en Paus BENEDICTUS den XIV. In andere kamers vindt men verſcheide ſchoone ſchilderſtukken, door ZIMENES en MORILLO, twee *Spaanſche Schilders* van den eerſten rang, en SPAGNOLET.

Den Heer BENJAMIN KEENE beminde hy zeer, en hy ſpreekt van den dood diens Mans als een groot ongeluk voor de Hoven van *Engeland* en *Spanje*, en een onherſtelbaar verlies voor hem en alle zyne Vrienden. Hy toonde my verſcheide ſchilderyen in den ſmaak van TENIERS, vervaardigd door iemand terwyl hy om ſchuld gevangen zat: de naam is my ontgaan. Lord CHESTERFIELD hadt ze hem op de verpligtendſte wyze geſchonken.

Wanneer ik hem te kennen gaf begeerig te weezen om zyn leeven te beſchryven, of ten minſten eenige byzonderheden daar van in myne Beſchryving van den tegenwoordigen ſtaat der Muzyk in *Frankryk* en *Italie* te voegen, zeide hy met een te verregaande zedigheid, „ Ach! indien gy voor hebt een goed werk te vervaardigen, vul het dan niet op met de berigten van zulk een gering Schepzel als ik ben." Egter gaf hy my alle de byzonderheden op van DOMENICO SCARLATTI, welke ik verlangde te weeten, en hadt de goedheid ze my voor te zeggen, terwyl ik ze in myn zakboekje optekende.

Hy weet nog eenige woorden van de *Engelſche Taal*, en onderhieldt my een goed gedeelte van den dag met het verhaal zyner ontmoetingen in *Engeland*, als zyn geſprek met de Koningin CAROLINA over CUZZONI en FAUSTINA, en een berigt van de eerſte reis toen hy zong aan het Hof van GEORGE den II, toen de Kroonprinſes, naderhand Prinſes van *Oranje*, op de Klavecimbaal hem accompagneerde, en 'er op aandrong dat hy, op 't eerſte inzien, twee ſtukken van HANDEL zou zingen, die gedrukt waren op een' anderen ſleutel, en opgeſteld in een gansch anderen ſtyl, dan hy gewoon was. Hy ſprak met my van zyn verblyf op 't Land met den Hertog en Hertoginne van LEEDS en met Lord COBHAM; van het geſchil der twee Opera's, en hoe zeer de geweezene Prins van *Walles* die van den Adel voorſtondt, terwyl de Koningin en de Kroonprinſes het hielden met die van HANDEL.

Desgelyks verzekerde hy my van de waarheid des volgenden zeldzaamen voorvals, 't welk ik dikmaals gehoord, maar nooit geloofd hadt. SENESINO en FARINELLI, wanneer zy te gelyk in *Engeland* waren, en op denzelfden avond op onderſcheide plaatzen ſpeelden, hadden geen gelegenheid om elkander te hooren, tot dat zy, by gelegenheid van een dier ſchielyke tooneelomwentelingen, op een en 't zelfde tooneel zich vertoonden. SENESINO moest de rol van een woedenden Dwingeland ſpeelen en FARINELLI die van een ongelukkig Held in keetenen geklonken: maar in den eerſten zang vermurwde hy het hart des woedenden Dwingelands dermaate, dat SENESINO zyn Tooneel character vergat, na FARINELLI toeliep, en hem omhelsde in dat van een Kunstgenoot.

Op Maandag den 27 Augustus ging ik 's namiddags afſcheid van hem neemen. Hy verzogt my ernſtig wat langer te *Bologna* te blyven, en berispte my over myn ſchielyk vertrek. Ik vond hem ſpeelende op zyn RAPHAEL, en verwierf van hem dat hy het vry lang deedt;

deedt; hy ſpeelt op eene zeer bevallige en nadruklyke wyze. Het ſmertte my deezen zeldzaamen en beminnelyken Man zo ſchielyk te moeten verlaaten? Hy ſtondt 'er op dat ik hem zou ſchryven, indien 'er iets in *Italie* was 't geen hy voor my doen of bezorgen kon. Ik vertoefde zo lang tot dat ik gevaar liep van buiten *Bologne* geſlooten te worden: want men ſluit daar 's avonds de Poort zo ras het donker wordt.

BRIEF VAN DEN HEER L. DUTENS, OVER EEN WERKTUIGKUNDIG BEELD, 'T WELK HET SCHAAKSPEL SPEELT (*).

Myn Heer!

IK laat het aan anderen over verhaalen op te ſtellen van de pragtige Feesten, hier gegeeven, ter gelegenheid van de tegenwoordigheid der Keizerin Koninginne, den Keizer, en de geheele Keizerlyke Familie. Men kan niet wel genoeg roemen de gemeenzaame, vertrouwelyke, en vriendelyke wyze, op welke deeze hooge Standsperſoonen zich omtrent hunne Onderdaanen gedraagen; en de agting en liefde, welke zy van hun wederkeerig ontvangen. Ik zal my bepaalen om het Gemeen berigt te geeven van een Werktuig, 't welk zo zeer tot eer der weetenſchappen ſtrekt, als 't roemryk is voor *Presburg*, waar 't zelve vervaardigd werd.

Staande myn verblyf te *Presburg* heb ik het geluk gehadt om in kennis te geraaken by den Heer KEMPEL, Hofraadsheer, en algemeen Opziender der Zoutmynen in *Hongaryen*. Hy heeft zyne bedreevenheid in de Werktuigkunde zo verre voortgezet, als iemand oit deedt; ten minſten heeft hy dit laatſte Jaar in deeze kunst een alleruitneemendst ſtuk vervaardigd. De Heer KEMPEL, aangemoedigd door de verhaalen der werkſtukken van den beroemden Heer DE VAUCANSON, en eenige andere Mannen van vernuft, zogt eerst alleen hun voetſpoor te betreeden; doch hy deedt meer, hy liep ze vooruit, en heeft een Werktuigkunſtig Beeld vervaardigd, 't welk tegen de bekwaamſte Speelers op 't Schaakbord kan ſpeelen.

Dit Werktuigkunſtig Beeld vertoont een Man van natuurlyke grootte, op zyn Turks gekleed, gezeeten voor eene tafel van omtrent drie en een half voet lang, twee en een halven voet breed, op welke een Schaakbord ſtaat. Deeze tafel rust op vier pooten met rolletjes, om zé te gemaklyker te kunnen verplaatzen, 't geen de Kunſtenaar menigmaal doet om allen vermoeden van verborgene gemeenſchap weg te neemen. De Tafel en het Beeld zyn vol raderen, veeren en hefboomen. De Heer KEMPEL maakt geene zwaarigheid om het Werktuig van binnen te laaten zien: boven al naa dat hy bemerkt

(*) *Mercure de France*, Octob. 1770.

merkt hadde, dat men vermoedde, dat hy 'er een Jongen in verborgen hadt. Ik heb met aandagt alle de deelen van de Tafel en het Beeld bezien, en ben volſtrekt verzekerd, dat deeze verdenking van allen grond ontbloot is.

Ik heb met dit Beeld een ſpel geſpeeld; en boven al met verwondering opgemerkt de nauwkeurigheid, waar mede het de verſcheide en zamengevoegde beweegingen volvoert, met den arm waar mede het ſpeelt: het ligt dien op en brengt denzelven na dat gedeelte van het Schaakbord, waar het ſtuk is dat geſpeeld moet worden, vervolgens houdt het, door eene beweeging van de voorhand, de hand boven het ſtuk, opent de hand en ſluit dezelve om het te grypen, op te neemen, en te verplaatzen, en ligt eindelyk zyn arm neder op een kusſen, naast het Schaakbord. Moet het een ſtuk van zyn party wegneemen, zo zet het, door eene beweeging van den geheelen arm, het ſtuk buiten het Schaakbord, en neemt op de voor beſchreeve wyze zyn ſtuk op, om het in plaats te zetten. Ik zogt het Beeld te misleiden door de Koningin den loop van een Paard te doen neemen; maar het Werktuiglyk beeld liet zich niet bedriegen, het nam myne Koningin en zette dezelve op de plaats van waar ik ze genomen hadt. Dit alles geſchiedde met dezelfde vaardigheid als een gemeen Speeler het verrigt, en ik heb met veelen geſpeeld, die in vaardigheid en wel ſpeelen niet by dit Beeld konden haalen, en ondertusſchen zich zeer gebelgd zouden gerekend hebben, als men ze daar mede vergeleek.

Gy verwagt misſchien, myn Heer, dat ik, naa deeze beſchryving, u eenige gisſingen zal opgeeven over de middelen, te werk geſteld om de beweegingen van dit Werktuig te regelen. Ik zou zeer wenſchen 'er eenige redelyke van te kunnen vormen; maar, in weerwil van alle aandagt door my bygebragt in myne waarneemingen, kon ik niets ontdekken, 't welk my daar omtrent kon voldoen. De *Engelſche Afgezant*, de Prins GIUSTINIANI, en eenige *Engelſche Heeren*, voor welke de Kunſtenaar de beleefdheid hadt om het Beeld te laaten ſpeelen, ſtonden rondsom de Tafel, toen ik daar mede eene party ſpeelde; zy hielden allen het oog gevestigd op den Heer KEMPEL; die naast de tafel ſtondt, waar van hy zich zomtyds vyf of zes voeten ver verwyderde; niemand hunner bemerkte dat hy eenige beweeging maakte, welke invloed kon hebben op het Werktuiglyk Beeld. Zy die de kragt des Zeilſteens kenden, en wisten wat men 'er te *Parys* mede gedaan hadt, beweerden, dat de Zeilſteen het middel was om den arm in beweeging te helpen en te beſtuuren; maar, behalven dat 'er veele zwarigheden tegen deeze gisſing te maaken zyn, heeft de Kunſtenaar, met wien ik naderhand langen tyd geſprooken heb, aangebooden, om, tot vernietiging daar van, naby de tafel, de ſterkſte en best gewapendſte Zeilſteen te laaten brengen, of eenig ſtuk yzer hoe zwaar men ook wilde, zonder dat hy iets in 't minſte vreesde dat daar door de beweegingen van zyn Kunstbeeld in de war zouden raaken.

ken. Hy verwydert 'er zich ook van op allerlei afſtanden, en laat het wel vier ſlagen doen, zonder 'er by te komen.

't Is onnoodig hier aan te merken, dat het wonderbaare van dit zelfbeweegend Kunsttuig voornaamlyk hier in beſtaat, dat het niet, gelyk zo veele andere beroemde Kunstwerktuigen, eenige bepaalde beweegingen agtereen volgende verrigt; maar zich altoos beweegt naar dat zyn Party ſpeelt, 't welk eene verbaazende menigte van verſchillende en zamengevoegde beweegingen veroorzaakt. De Heer KEMPEL windt van tyd tot tyd de raderen van den arm des Kunstbeelds op om de beweegende kragt te vernieuwen, 't welk geene gemeenſchap heeft met het beſtuurend vermogen, 't geen de de groote verdienſte van dit Werktuig uitmaakt.

Over 't algemeen geloof ik, dat de Kunſtenaar invloed heeft op bykans elken zet of ſlag, welken het Kunstbeeld doet; ſchoon hy, gelyk ik reeds vermeldde, zich zomtyds verſcheide ſlagen aan een zich daar van verwydert; 't geen, myns bedunkens, het bezwaarlykst te bevatten is van alles wat dit Kunsttuig betreft. De Heer KEMPEL heeft zo veel te meer eer ingeleid door dit voortbrengzel zyns vernufts, daar hy zich beklaagt geene werklieden gehad te hebben, zo bekwaam als tot de keurigheid van dus een Kunstwerktuig vereischt wordt. Hy hoopte, binnen kort, nog iets verwonderlykers voor den dag te brengen. Men mag alles verwagten, van zyne bekwaamheden, die te ſchooner uitmunten door zyne zonderlinge zedigheid; nimmer overtrof iemand anderen zo verre met minder zelfsverheffing.

Ik blyf &c.

L. DUTENS.

Presburg 24 July 1770.

DE WELDADIGHEID.

Een Perſiaansch Vertelſel.

Husſein, aangevallen door een beſmettelyke ziekte, die zig in de Stad *Tauris* verſpreidde, deedt een Wyzen van zyne Vrienden haalen, die zyn verblyf op de bergen uitgekozen hadt. Hy bezwoer hem van zig met zyn Zoon te belasten, zo wel om hem voor het gevaar te bewaren van langer binnen de muuren eener wantroostige Stad te blyven, als om hem een onderrigting, die hem in 't vervolg gelukkig kon maaken, te bezorgen, om dat een lange ondervinding hem overtuigd hadt dat het grootſte gedeelte der menſchelyke ongelukken uit hunne ondeugden voortſproot.

Hy onderrigtte *Ibar*, (dit was de naam van den Wyzen) wegens de geheime plaats waar hy al de ſchatten, die hy na moest laten, zou opſluiten; maar welke hy niet als de eerſte bron van 't geluk zyns

Zoons

Zoons beſchouwde. Dat verſchriklyk oogenblik, waar in de Mensch, den tyd vergeetende, een ſtap naar de eeuwigheid doet, verandert gemeenlyk alle zyn denkbeelden; en hy ziet geen waare ſchat meer dan die der deugden.

Ibar nam met vermaak de zorg op zig, om den Zoon eens Vriends op te voeden, waar van hy de naby zynde vernietiging beſpeurde, in de ſchielyke verandering van zyn oude gevoelens, en in de verachting welke hy thans aan de fortuin betoonde, die hy voorheen te veel bemind hadt.

Zie daar dan *Ibn-Huſſein* al vroeg van de Hoofdſtad van *Aderbijan* (*) verwyderd, en onder de beſcherming van een kluiſenaar geſteld, die hem geleidde tot den top des Heuvels, op welken hy zyn wooning gevestigd hadt.

Het teelen van vrugten en de konst van biesjes zaam te vlegten, en te buigen onder verſchillende gedaanten, waren de tydkortingen van *Ibar*, gelyk zy altyd geweest waren en wierden die van *Ibn-Huſſein*.

In *Perſie*, vrugtbaar in beſpiegelende redeneerders, waren veel verhandelingen over de Opvoeding der jeugd voor handen, verwonderlyk in de beſchouwingen, gek in de praktyk. *Ibar* maakte zig eene eenvoudige en weinig zamengeſtelde methode: „ *Zyt weldadig en gy zult gelukkig zyn*," dit was het dat hy zonder ophouden aan zyn Discipel herhaalde.

Het is waar, dat wanneer zy in de Steden of Dorpen gekoomen waren om 'er hunne vrugten en hun korfjes te verkoopen, zy niet weder naar huis gingen zonder de armen bezogt te hebben, om denzelven een gedeelte van hun winst uit te deelen. Dus is 't, dat eene les, ondersteund door 't voorbeeld, zig gemaklyk in den geest van de navolgende jeugd vestigt.

Ibn Huſſein wierdt zo overtuigd, dat die manier van zyn geluk te maaken de regte ware, dat hy ieder dag begeerde nog meer te werken, en dus meer te verdienen, om een groter getal elendigen te helpen.

Wanneer *Ibar* zig wel verzekerd hadt van de bereidwilligheid van zyn Opvoedeling om hem het overige van zyn leven na te volgen, ſprak hy hem dus aan: „ myn Zoon, zo de Voorzienigheid u heden een grooter fortuin deedt genieten, dan dat 't welk onze konst en naarſtigheid aanbrengen, welk gebruik gelooft gy dat zy u voorſchryven zou daar van te maaken? Dat van myne ongelukkige Broeders te dienen en te helpen," was het antwoord: wat zou ik 'er zelf meede doen? wat heb ik anders te wenſchen dan de gezondheid, en het edel vermaak van tot den behoeftigen te zeggen, zie daar ontvang die hulp, werk, zyt vergenoegd en wys, gelyk *Ibar*. —— Wel nu, myn Zoon, morgen, ja zo dra de God van 't licht in het veld der lugt zyne vaandels, ſchitterende van purper en van vuur, ten toon

(*) Een grote Provintie in *Perſie*.

toon zal ſpreiden, zal ik u de middelen verſchaffen om die zuivere vermaaken, waar na uwe ziel zo greetig is, te vermeerderen. Gelukkig de arme, de zwakke en de verdrukte onſchuldige, die zig onder uw bereik zal vinden, gy zult hem kunnen zeggen: verban uw vreezen, ô myn Broeder! droog uwe traanen af. *Ibn-Husſein* leeft by u, hy waakt over uw noodlot, hy is de ſteun van al 't geen dat valt, en de troost van elk die lydt."

Inderdaad het eenpaarig gezang der vogelen begon zig naauwlyks te verheffen tot het geſtarnte van den dag, of *Ibar* geleidde zyn Discipel naar de overblyfzels van een oud graf. Hy hadt naauwlyks eene redelyk grooten ſteen weggenoomen, met behulp van een koevoet dien hy medegenoomen hadt, of zy wierden een wenteltrap gewaar, die hen geleidde onder een gewelf, een weinig verlicht door eenige openingen, gemaakt in een rots door dit gewelf geſchraagd.

Eenige koffers, vervuld met ſtofgoud en met edele geſteenten van een onwaardeerbaaren prys, wierden geopend en aan *Ibn-Husſein* overgegeven, die uitriep, ziende alle de rykdommen welke zy bevatteden, „ô doodelyk beginzel der ongelukken van dezen Aardbol, woedende Tyran van de zwakke menſchelykheid, wreede *Arimane* (*) beef! over al waar ik zal komen doordringen, zal ik de Dienaars van uwe woede ketenen, zy zullen geen traanen meer aan myne Broeders doen ſtorten."

Voldaan over de edele geeſtdryvery van den Jongman, wenschte *Ibar* zig zelven geluk van zo wel geſlaagd te hebben in eene opvoeding, welke hy op 't punt was te eindigen. Hy geleidde *Ibn-Husſein* na *Tauris*, en verliet hem, na hem omhelsd te hebben, boven al ſterk getroffen van de poogingen zonder getal, die de Jongeling gedaan hadt om hem zyn ſchatten te doen uitdeelen, en om hem te verbinden van hem niet te verlaaten.

Ibn-Husſein was reeds gemakkelyk gehuisvest in zyne geboorteplaats. Reeds hadt hy zyn tafel geopend aan lieden, gelukkig van 'er aan toegelaaten te worden, aan beminnelyke Lediglopers, aan aartige Rymers van het Land. Reeds omringen de behoeftigen zyn huis, hy geniet allen dag het geluk van de ongelukken van iemand te doen eindigen.

Eene nog gelukkiger omſtandigheid vermeerderde nog, na 't ſcheen, de vermaaken voor zyn hart. Hy ontmoette by geval, zo als hy geloofde, een jong Venetiaansch Meisje met de traanen in de oogen; die zig hier verlaaten zeide te zyn door haar Vader, en die genoeg van de Frankiſche taal kende om zig te doen verſtaan. Haar gedaante, die haar ongeluk treffender maakte, hadt aan *Ibn-Husſein* behaagd; hy voorzag, als een edelmoedig man, in alle haare behoeften, maar hy ſchroomde om haar te ſpreeken van 't belang dat zy hem inboezem-

(*) De *Perſiaanen* onderſcheiden twee opperſte beginzels, de een van 't goed en de andere van 't kwaad, de eerſte heette *Oromaze* en de tweede *Arimane*.

zemde, uit vrees van by haar door te gaan als een man die voor zyn weldaaden betaald wilde zyn. *Spinetta* onderhieldt hem welhaast over de ongelukken van haar Broeder *Claudio*, die in ſlaverny by den wreedſten der meesters leefde; *Claudio* zag zig welhaast vry en wierdt de Intendant van *Ibn-Husſein*.

Spinetta, in zyn huis gelogeerd, ſcheen hem nog ſchooner, en de bekooring van haar te zien zegenpraalde ieder dag over de kieschheid die hy hadt van zyne weldadigheid met minder deugdzame begeertens te vermengen. Hy ſprak, hy dorst zugten, en *Spinetta* beloofde van hem te hooren; maar eenige dagen daar naa, verlieten *Claudio* en zyn gemeende Zuster hem. Het vertrek van eene *Caravane* hadt hunne vlugt en hunne verſchrikkelyke ondankbaarheid gemaklyk gemaakt; want zy hadden by hun weldoender alles wat in haar handen gekomen was meede genoomen.

Verwonderd over 't gedrag van *Claudio* en van *Spinetta*, vernam hy van een man van hun Land, dat andere banden dan die van 't bloed hen te zaamen verbonden, dat *Spinetta* zo wel als *Claudio* in ſlaverny was geweest; maar dat zy 'er uit geraakt was, door zekere vriendlykheden jegens den Koopman die haar na *Tauris* geleidde.

Ibn-Husſein vernederd, verward, doordrongen van ſmart, hadt, om zyne ontroerde ziel gerust te ſtellen, noodig van ſchielyk eene geleegenheid te vinden om goed te doen. Men onderrigtte hem dat een Koopman van zyne buuren in de grootſte belemmering was, en dat men zyn effecten met groot verlies ging verkoopen. Hy gaat 'er naar toe, en door de wezenlykſte aanbiedingen, ſtelt hy hem dien zelfden dag in ſtaat om zyn ſchuldeisſcheren, die genegen waren hem te verderven, te betaalen.

Ibn-Husſein die onder toezigt en door de zorgen van *Ibar* een van de bekwaamſte Landlieden van *Perſie* geworden was, wilde nog, om zig het geheugen van *Spinetta* te onttrekken, zyn tuin vergrooten. Een ſtuk byna onbebouwde aarde, kwam tegen zyne muuren aan. Hy wilde 'er dit binnen brengen. Hy wist dat die Aarde toebehoorde aan den Koopman, wien hy geholpen hadt: hy ging met eenig vertrouwen het hem afvraagen; maar ſchoon hy hem aanboodt van het dubbeld te betaalen, wierp men hem egter eene menigte kwaade redenen tegen, en hy kon dat ſtuk Land niet krygen of hy moest aan den Koopman afſtaan alles wat hy hem zonder Intrest geleend hadt, en dat honderdmaal het ſtuk Land waard was.

Byna in den zelfden tyd zag men in de Stad eenige vernederende liedjes tegen *Ibn-Husſein* te voorſchyn koomen, en een ieder verzekerde hem dat zy van eenigen zyner geestige gasten waren. Maar het geen hem het gevoeligst trof, was dat men zig verbeeldde (door den nyd, die zyn ſtaat en verteeringen verwekten) dat hy ze door een verboden handel ſtaande hieldt. Dat onregtvaardig gerugt vermeer-

meerderde zo ſterk, dat hy tot den *Cadi* geſleept wierdt, aan wien byna al zyne vrienden en buuren daaden hadden verhaald, welke die beſchuldiging beweezen. *Ibn-Husſein* verzogt, voor alle verdeediging, den *Cadi* om in zyn huis te zenden, en 'er de naauwkeurigſte onderzoeken te laaten doen, terwyl hy in de gehoorzaal zou opgeſlooten blyven. Het onderzoek met de grootſte naauwkeurigheid gedaan zynde, ſtelde de laagheid der beſchuldigers in 't helderst licht.

De vernedering, die hy moest beproeven, ziende zig gelyk een misdadiger by den regter brengen, door toedoen van de behoeftigen die hy geholpen hadt, belette hem het genoegen te ſmaaken van de laſtering overwonnen te hebben. *Ibn-Husſein* verloor zyne vrolykheid en byna te gelyk de oeffening zyner deugden. De haat tegen 't menschdom, in welken hy viel, deedt hem zyn deur voor al de wereld ſluiten; in één woord hy wierdt ongelukkig, en het verblyf van *Tauris* wierdt hem onverdraaglyk.

In een aanval van zyn diepe droefgeestigheid vertrekt hy, en gaat *Ibar* vinden. „ Onwyze? (zegt hy hem) kent gy de menſchen die gy my hebt doen beminnen? Weet gy dat zy ondankbaare verraaders en ondeugenden zyn? Waarom boezemde gy my gevoelens voor hen in, die ze zo weinig waardig zyn?" —— „ Voor uw eigen geluk." —— „ Voor myn eigen geluk? en ik ben de ongelukkigſte der Kinderen van *Ali* (*)!" —— Onderregt my dan myn Zoon van 't geen u gebeurd is, zeide *Ibar*.

Ibn-Husſein verhaalde toen het geval van den Koopman, en die van de Rymers, en die van *Claudio* en van *Spinetta*, en de ſmertende beledigingen, die hy by den *Cadi* ontvangen hadt. „ Jongman, zeide *Ibar* tot hem, heb ik u de deugd op prys gezet? heb ik u gezegd dat gy het juiste loon van alle uwe goede daaden moest verwagten? Waarom hebt gy een Koophandel van de weldaad en van de erkentenis gemaakt? Gaa heen, keer weder na *Tauris*, en maak ondankbaaren. De eenige prys van de Deugd is de Deugd zelve; het behoort niet aan de Aarde om haar te beloonen. Ondertuſſchen betragt de menſchen, leer hen kennen ter uwer byzondere voldoening; en wagt boven al niets van de beloften der vleijers en der dichters, nog van de traanen van eene vrouw, nog van de toejuiging der menigte."

Ibn-Husſein kwam weder te *Tauris*, koos zyn lieden wat beter uit, ging voort met goed te doen, zonder 'er eenig belang in te zoeken; en verliet de gelukkige geſteldheid, in welke hy langen tyd geleefd hadt, om in den boezem van 't Weezen, wiens weldaadigheid hy nagevolgd hadt, over te gaan.

(*) Neef van *Mahomet*? De *Perſiaanen* volgen zyne leer.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *Augustus* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo. mi. av.			Winds Streek. 'smorg.	'smidd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 5½	29. 8	29. 8	56	60	56	W	N W	N W	Buijig.
2	— 9½	— 10	— 11	58	62	56	N W	—	—	—
3	— 11½	— 11½	30. 0	54	61	56	—	—	—	—
4	30. 0	— 11½	29. 11½	61	60	57	—	Z W	W	—
5	29. 11½	30. 0	— 11½	60	67	61	—	N W	—	Wol. Held.
6	— 10½	29. 10	— 10	61	71	60	Z	Z W	Z W	Regen. —
7	— 9½	— 9½	— 9½	65	72	62	Z W	—	—	Helder.
8	— 9	— 8½	— 9	67	66	61	Z	W	W	— Reg.
9	— 8½	— 8	— 8½	62	70	64	—	—	Z W	Reg. H.W.
10	— —	— 10	— 10	65	68	63	W	—	W	Held. Wind
11	— 10½	— 10½	— 10½	64	66	63	—	—	—	Betr. Wind.
12	— 8	— 4½	— 2	62	62	61	Z W	Z	Z O	Regen.
13	— 5	— 6½	— 7	57	64	55	N t W	N t W	N t W	Buijig.
14	— 7	— 8	— 10	60	60	58	N W	N W	N W	—
15	— 10	30. 0½	30. 0½	58	63	60	—	—	—	—
16	— 10½	29. 9½	29. 8½	60	66	62	Z W	Z W	Z W	— Wind.
17	— 7½	— 8	— 10	60	65	58	—	W	W	—
18	— 10½	— 11	— 9½	60	64	58	N W	N W	Z W	—
19	— 7	— 6	— 4½	63	69	64	Z W	Z W	Z W	—
20	— 5½	— 7	— 7½	60	63	60	N W	N W	N W	—
21	— 7½	— 7½	— 9½	63	68	59	Z W	W t Z	—	— Dond.
22	— 11	30. 0	30. 0	60	64	55	W	W	—	Helder.
23	— 11½	29. 11	29. 9½	58	66	59	N O	O	O	— Wol.
24	— 7½	— 6½	— 6	58	60	57	—	N O	N O	Reg. —
25	— 5½	— 6	— 8	60	65	60	O	O	O	Wol. Held.
26	— 9½	— 11½	30. 0½	56	63	55	N	N	N t W	Reg. —
27	30. 0½	30. 0½	— —	59	64	56	N W	N W	N W	Helder.
28	— —	29. 11½	29. 11½	59	65	64	—	Z W	Z W	— Reg.
29	29. 11½	30. 0	30. 0½	64	70	65	—	N W	N W	Betr. Held.
30	30. 0½	— 1	— 0½	64	70	65	Z W	Z W	Z W	Wol. —
31	29. 11½	29. 10	29. 9½	66	75	67	Z O	Z	Z	Betr. Held.

Hoogſte Barometer d. 30. 1
Laagſte Barometer d. 29. 2
} middelb. d. 29. 7½

Hoogſte Thermometer gr. 75
Laagſte Thermometer gr. 54
} middelb. gr. 64½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE, OM AAN TE TOONEN HET NAAUW VERBAND TUSSCHEN DE WAARHEID, EN 'S MENSCHEN WAAR GELUK.

(*Vervolg en Slot van bl.* 482.)

HEt is de Openbaring, en deze is het alleen, waar in wy den weg, het eenig middel, ontdekken, om ons met den God van Hemel en van Aarde wederom te bevredigen. Daar in tog vinden wy die groote, die heuchelyke *Waarheid* voorgesteld, dat God door zynen eigen Zoon, en door deszelfs verdiensten alleen, den zondigen mensch weder met zich wil laten verzoenen. Die Godlyke Openbaring vertoont ons den éénig geboren Zoon van God, zo als dezelve in eene menschelyke gedaante, onze natuur hebbende aangenomen, en onder de menschen verkeerende, de Middelaar is geworden, om eene Verzoening uit te werken, tusschen een' beledigden en Regtvaardigen God, en een Zondig, en door de Zonden een rampzalig geworden Menschdom. — Deze stelt ons voor oogen het Lam, dat de zonden der Wereld op zich neemt; dat ten slagtoffer word geleid; en, hoewel geen Schuld, noch Zonde gekend hebbende, tot een Schuld- en Zondoffer word opgeofferd. — Daar in zien wy den geofferden Middelaar voor de Zonden, aan het Vervloekte Kruishout vastgenageld, hangen, tot een Toonbeeld der Godlyke Regtvaardigheid, in het straffen der Zonden; en tevens als een voorbeeld van Liefde, dat nooit wederga gehad heeft: want hier sterft de Middelaar, voor ons die groote Zondaars zyn; daar naauwlyks iemand bestaan zal zelfs voor eenen Regtvaardigen te lyden. — ô Onbegrypelyke Liefde!

Dan dit is het eenig niet, dat ons door de Godlyke Openbaring ontdekt word; zy leert ons daar en boven ook nog andere waarheden van het alleruiterst aanbelang. — Wy zien hier wel het licht der Wereld op den helderen dag ondergaan; wy zien de Levenszon onder de

Kimmen duiken, en eenen zwarten nagt van akelige donkerheid opkomen; wy zien Gods Zoon, Gods eenigen Zoon ſterven; wy zien onzen Middelaar nederdaalen in het graf; zyne gedagtenis word van onder de levenden als weggenomen; en zyn verblyf is geſteld in de donkere ſpelonke des doods, in de wooning des ſtofs, in de akelige grafkelder, in het nare verblyf der éénzaamheid, de plaatze des verderfs. —— Maar al ras zien wy den blyden morgenſtond dagen, de nevels van den zwarten nagt verdwynen, en de Zon, zo pas gedoken, met eenen nieuwen glans en luister weêr verryzen; wy zien, ô wonder! onzen Middelaar uit het ſtof des doods opſtaan; wy zien Hem ontwaken uit den doodſlaap; wy zien Hem uit de donkere grafkelder hervoort komen, en, weder levend geworden zynde, onder de menſchen verkeeren; om, als de mond der Waarheid, de geheele Wereld te overtuigen, dat Hy de *Weg*, de *Waarheid* en het *Leven* zy.

Wy zien vervolgens den Gekruisten, den Geſtorven, den in het Graf nedergedaalden, maar levend geworden Middelaar, ten Hemel opvaren, en vinden Hem daar gezeten aan de Regterhand des Vaders. Hy, die zich kort te voren in den allerveragtſten, den erbarmelykſten ſtaat bevond, is nu bekleed met de hoogſte Heerlykheid en Majeſteit; in welke Hy ten voorſpraak ſtrekt voor alle Geloovigen, die Hem als hunnen eenigen Middelaar en Zaligmaker hebben aangenomen; terwyl hy hier boven verheerlykt is, om, met Godlyken luister pralende, van daar alle Genadegaven en Weldaden, van welken Hy eenen overvloedigen Rykdom bezit, met eene milde en ruime hand onder zyne Liefhebberen uit te ſtorten. —— ô Welk eene diepte van onuitputbre Wysheid, en onnagaanbare Barmhartigheid, ontdekt ons de Openbaring niet, in het groote genade- en verloſſings-werk des Zondaars! Voorwaar eene hoogte, die niemand bevatten, eene lengte en breedte die niemand overzien, eene diepte die niemand peilen kan; die ons doet uitroepen: —— „ Hoe dierbaar zyn uwe Goedertierenheden, ô God! Hoe onnaſpeurlyk zyn uwe wegen! " —— Waarheden zeker van het alleruitſtekendst gewigt; de goederen, daar in bevat, en den Zondaar daar door te wege gebragt, zyn van dien aart, en natuur, „ dat geene oge dezelven immer gezien, geene ore gehoord heeft; " dat zy alle gedagten en verwagtinge te boven gaan, om dat zy nooit in 's menſchen harte zyn „ opgeklommen: " des zy te regt in het Euan-

ge-

gelie den naam dragen, „ van een eeuwig gewigt van Zaligheden."

Zie daar hoe voortreffelyke zaken de *Waarheid* behelst; zaken zekerlyk, waar aan den mensch niet flegts zeer veel gelegen ligt, om tydelyk gelukkig te zyn; want de „ Godzaligheid heeft ook de belofte van het tegenwoordig leven;" maar die hem boven al gewigtig zyn, om dat zyn eeuwig belang aan derzelver kennis verbonden is; zaken derhalven, die ons Waar, ons Wezenlyk, ons nimmer eindigend Geluk betreffen. —— Dus heb ik hier reeds een onwaardeerbaren Schat van Zaligheden en Geluk opgenoemd, ons door het helder fchitterend Licht des Euangelies bekend gemaakt; waar by de Openbaring nog eene menigte andere zaken voegt, die eene onmiddelyke betrekking hebben op ons gedrag en zeden; en welker kennis ons hoogst nodig is, om trapswyze ons geluk ogenblikkyk te zien aanwasfen. Alle Waarheden, ftrekkende tot een zelfde einde, zynde ook van de eigenfte Natuur; dewyl ze alle zamenloopen in dat éene middelpunt, den eeuwigen Gelukftaat des uitverkooreneu. Komt de Rede in oneindig veel gevallen, in zaken van de uiterfte aangelegenheid, te kort; in alles, waar zy in te kort fchiet, komt de Godlyke Openbaring haar te hulpe, leerende ons zulke Waarheden en Verborgenheden, met betrekking tot het *Volmaakt* Opperwezen, kennen, waar voor de Rede ftaan blyft, en eeuwig zou zyn ftaan gebleven; om dat ze onze natuurlyke kennisfe te boven gaan. Want de Godlyke Openbaring ontdekt ons den Weg, om tot den God des Hemels te gaan; een Weg in der daad, die voor de Natuur, voor het Rede-licht, eeuwig gefloten zou zyn gebleven. De Natuurlyke Mensch tog is, in de denkbeelden, welke hy vormt van een toekomftig Leven, van een Staat na den dood, door verkeerde redeneringen, te jammerlyk van het regte fpoor der Rede afgedwaald. En hoewel hy anders, het geleide van het Licht der Rede volgende, hier van, zonder eene nadere Openbaring, iets met zekerheid uit wettige gevolgen kunne afleiden; zo verkrygt men nogtans van dien ftaat, door de Openbaring, een veel geregelder, een juister, een veel vaster en gelukkiger denkbeeld; alleszins gefchikt, om ons ons gedrag en wandel in dier voege te doen inrigten, dat wy éénmaal in de verblyfplaats der Gelukzaligen, by het afleggen dezes Levens, mogen aanlanden. Wy hebben hier door een vasten en zeke-

ren grond, om ons zedelyk gedrag, onzen wandel te ſchikken, naar die Wetten, welke de Deugd ons voorſchryft, om dat wy zeker weten, welk een Loon daar uit zal voortvloeijen; want ſchoon een Heiden voor de Deugd pleite, hoe onzeker zyn de gronden, waar op hy bouwt, en hoe zwak de beweegreden die hy bybrengt, om den mensch ter betragtinge van dezelve over te halen. —— Dan hoe overtuigend, hoe kragtig zyn de Reden niet, welke een Kristen daar voor kan bybrengen!

De Openbaring immers leert ons, op de zekerſte en onbewegelykſte Gronden, welk eene Heiligheid van Leven onzen God en Schepper welbehagelyk zy; alles wat wy te doen, alles wat wy te betragten hebben, om onze verdorvenheden, en kwade begeerlykheden te overwinnen; ten einde men meêr en meêr gelykvormig worde aan den grooten Verloſer der Wereld; die aan allen de uitſtekendſte voorbeelden ter navolginge heeft nagelaten. Dit alles word ons, op de klaarſte wyze, in de *Openbaring* voorgeſchreeven; met de kragtigſte reden, ter overtuiginge, beiden van de noodzakelykheid en betamelykheid, aangedrongen; en ſteeds voorgeſteld op zulk eene wyze, dat een ieders geweten, de billykheid dier bevelen, vereischten, en nadruk der drangreden gereedlyk en gulhartig moet toeſtemmen. —— Alle de Deugden, die de Heidenen konden leeren en aanpryzen, hadden geen vaster grond, dan de Rede; en vaak dwaalden zy daar in te jammerlyk van het regte ſpoor, gelyk wy ſtraks gelegenheid zullen hebben, om overtuigend te kunnen zien. —— Dan geen Kristen behoeft in het onzekere te raden wat zyn pligt zy, wat hy te betragten hebbe. De groote eisch is „ Gelooft in den Heere Jeſus Kristus en Gy zult Zalig worden, " en de hoofdles is, „ God lief te hebben boven alles, en zyn Naasten als zich zelven. " Kan men duidelyker, klaarder, en tevens overtuigender bevelen hebben, dan dezen? Moet niet ieder oplettende terſtond overreed zyn van derzelver billykheid, en tevens van hare volſtrekt onvermydelyke noodzaakelykheid?

In zulk een helder Licht wandelt een Kristen nu, door de Godlyke Openbaring; terwyl men den verdwaalden Heiden ziet vervallen tot menigerleie Buitenſporigheden, tot menigerleie belachelyke Dwaasheden, die verre zyn van tot Deugd en Heiligheid te behoren. Getuige hier van zy hun Godsdienst, die vol is van de uitſporigſte dwaasheid; getuigen hier van zyn hunne verregaande

dwa-

dwalingen in hunne Leer van de Deugd en Heiligmakinge: ſtellende veeltyds de grootſte Heiligheid, in de ongehoordſte ongerymdheden, in de verfoejelykſte uitſporigheden, welken niet anders dan mishagelyk konnen zyn voor den God des Hemels. — Men vergoodde onder hen Menſchen, die zich door de eene of andere daad in de Wereld hadden beroemd gemaakt; dezen bewees men Godlyke eer; eene eer, die alleen den God des Hemels toekomt; dezen aanbad men, en offerde aan dezelven zyne gebeden en dankoffers; eene ſchandelyke afgodery, waar van de God van Hemel en Aarde een eeuwige [illegible]eer en walge heeft. — Verrukt door het ſchoon zamenſtel der Natuure, bad men Zon, Maan en Sterren aan; dezen ſtigtte men Tempels en Altaren; en van dien hoogen rang van Afgoden ontſtond van tyd tot tyd de mindere Afgodery, die zich dermate vermenigvuldigde, dat 'er in zeer veel Landen aan Bergen, Rivieren, de Aarde, Zee, Winden en Bosſchen Godlyke eer bewezen wierd. Ook kende men aan elk zekere Godheden toe, die aldaar hunne Woningen, en Heerſchappy hadden; waar uit eene menigte van byzondere Riviers en Zee-Goden en Godinnen, als mede van de Bergen, Bosſchen, en verſchillende Landſtreeken, ontſtond. Ieder dezer Godheden had byzondere Prieſters en Offeraars, die, gezamentlyk met het gemeene volk, hunne Goden dienden, met veele plegtigheden en offeranden, van zeer onderſcheiden aard en ſoort; geſchikt naar de natuur en werkingen, welke men aan die Godheden gewoon was toe te ſchryven. — En hoe beſpottelyk was de dienſt niet, welken men dezen Goden toebragt? Hoe belachelyk de plegtigheden en eer, waar mede men hen overlaadde? En hoe ging dat alles nog daar en boven dikwils gepaard, met de ongehoordſte Wreedheden, en Ontugtigheid? Men ſloeg zelfs tot die ongehoorde ontmenſchtheid over, dat men zomtyds de Altaren liet rooken van heet menſchen bloed: en zulke wreede plegtigheden vergezeld deed gaan van gebeden, die verſtandeloos, en van allen Godvrugt ontbloot waren. — Zou zulk een dienſt den waren God, den God des Hemels, kunnen behagen? — Hoe weinig zodanig een Godsdienſt in ſtaat was, gelyk ik reeds met een enkel woord heb aangeduid, om ware Deugd en Heiligheid in de gemoederen der menſchen aan te kweeken, zal niet bezwaarlyk zyn om te begrypen. — Zy hadden, onder hunne Goden en Godinnen, voor welken men openbare Tempels geſtigt had, en die men openlyk diende, ook zulken, die men, met

de schreeuwendste Ontugt te plegen, de grootste eer aandeed. —— Godheden, die de Menschen toelieten, niet slegts de allerschoodste misdaden ongestraft te bedryven; maar wier dienst dezelven volstrekt van den mensch afvorderde. De Priesters en de Dienaars waren de eersten, die de Deugd en Heiligheid met baldaadige voeten traden, zich vryluk overgevende aan de losbandigste Wellustigheden, en de ongebondenste, de baldadigste Ondeugden. —— Hunne gewaande Heiligheid bestond alleen in het waarnemen van eenige belachelyke plegtigheden en instellingen, die geenen zweem van ware Godsdienstigheid noch Heiligheid in zich bevatten. —— En wat kon hun ter beoefeninge van zuivere Deugd en opregte Godvrugtigheid ook aanzetten, daar zy ontbloot waren van de ware kennisse Gods, en geene zekere kundigheid bezaten van den staat na dit Leven. Zy tog misten eene genoegzame kennis van de belooning der Deugd, en het straffen der Ondeugden, ten minsten waren hunne denkbeelden dien aangaande met zeer vele onzekerheden vermengd. —— Zommigen, ja, geloofden aan een bestaan van den Mensch na dit Leven; en beweerden dat de Deugden vergolden, en de Ondeugden gestraft zouden worden. Maar hoe buitensporig dagten zy omtrent deze belooning en straffen. In welke belachelykheden deden zy de Zaligheid bestaan, en wat dagten zy niet ongeschikt van de plaats des Geluks, en van die des Verderfs? Niet zelden immers in dier voege, dat het meer aanleiding gaf, om der Ondeugden voedzel te verschaffen, dan de Deugden aan te kweeken. —— Wat moest het gevolg zyn van eenen Godsdienst, daar men der snoodste Wellusten Tempels stigtte; en die eener Godinne toewyde, aan welke men de dertelste bedryven en zelfs de buitensporigste Liefdedriften toeschreef? —— Wat moesten de gevolgen zyn van eenen Godsdienst, die het waar Geluk en de Zaligheid stelde in het opvolgen der bedorven neigingen van het hart, in het opvolgen van alle de Wellustige en dartele hartstogten; die voortvloeijen uit eenen buitensporigen Wandel, uit eene verfmading van Deugd en Heiligheid. —— Het gevolg hier van was een algemeen bederf van Zeden, dat men waarlyk in het algemeen onder het Heidendom bespeurde; schoon 'er eenigen onder hun gevonden wierden, die eene goede Zedekunde geleerd, en vele pligten voorgeschreeven hebben, die met 's menschen Geluk in een naauw Verband staan; en schoon

die

die Mannen tevens eenige klaardere begrippen hebben gehad, van het oneindig Opperwezen, van den ſtaat des menſchen na dit leven, mitsgaders van eene belooning der Deugden, en het ſtraffen der ondeugden. Men kan niet ontkennen, dat een PLATO, een SOCRATES, een CICERO, en meer anderen onder de verſtandigſte Heidenen aldus beſtonden: maar hoe gering was hunne kennis dier waarheden, aan welker kundigheid 's Menſchen eeuwig welzyn verbonden is? En hoewel deze weinigen onder de verlichtſte Heidenen vele ſchoone Lesſen gegeven hebben, waar 's Menſchen gedrag naar moest worden ingerigt; wat was tog hun ganſche Godsdienst anders, dan een zamenweefzel van de verſchrikkelykſte Afgodery? En hoe duister was voor hun het Licht der Rede, waar door zy alleenlyk geleid wierden? Het was met zeer vele dikke nevels omwonden; terwyl hun verſtand ten eenenmale verduisterd was; waar door het dan ook niet misſen kon, of zy moesten nog geſtadig van dat Licht in hunnen ganſchen Godsdienst, handel en wandel, ten eenenmalen afdwalen.

Daarentegen word ons, door eene meerder verlichte Rede geleid, van de Godlyke Openbaring ondersteund, de betragting eener Deugd en Godzaligheid aanbevolen, die Gode welbehaaglyk zyn kan, om dat zy overeenkomſtig zynen wil is; welke Hy in de Openbaringe op de allerduidelykſte wyze verklaard heeft. —— Wy worden dus, in de Godlyke Openbaring, allerwege door de heldere fakkel der Waarheid voorgelicht; die ons op het regte ſpoor geleid, en van het afdwalen wederhoud; waar toe de Mensch wegens de Zonde natuurlyk geneigd is. Eene lichtende Fakkel, die ons doet zien, hoe wy onze gangen, de gangen onzes levens, in te rigten hebben; die ons den weg wyst, welke ons te bewandelen ſtaat, en duidelyk toont, hoe wy ons zedelyk gedrag moeten inrigten; om welbehagelyk te leven voor God, onzen goedertieren Weldoener. —— Dit alles word ons op zulk eene klare, duidelyke en overtuigende wyze voorgehouden; dat wy de minſte reden van twyfelen niet hebben, om naar de meening van Gods wil in 't onzekere te giſſen of te raden. Wy weten zeer wel, ten minſten een naauwkeurig onderzoek in de Godlyke Openbaring kan ons zeer ras te verſtaan geven, wat onze onvermydelyke pligt zy, wat ons te betragten ſtaat, en welke belooning men te verwagten heeft, op het ſtandvastig volgen van het geleide der Deugd. —— Onze Godlyke Openbaring is in dit ſtuk geenzins duister; maar zo klaar

en duidelyk, dat men den zin en meening met een gemeen verſtand genoeg begrypen en verſtaan kan. Want zy behelst geen menigte van duistere Raadzelen, ingewikkelde Godſpraken, en onverſtaanbare antwoorden, gelyk de Heidenſche Orakels gaven. —— Neen, onze Godlyke openbaring zegt: „Aan de opregte oefening van de Liefde tot God en den Naasten, aan de kenniſſe van God, en van onzen eenigen Zaligmaker Jezus Kristus, is eene gewiſſe Zaligheid vastgemaakt". —— En wil men weten waar in die Zaligheid, op zulk een gedrag genadig beloofd, beſtaan moge; de Godlyke Waarheid openbaart 'er ons zo veel van, als wy eindige vernuften in ſtaat zyn te bevatten; leerende dat die Zaligheid beſtaan zal, „ in de genieting van Gods eeuwige gunst en vriendſchap; in de genieting van die heilgoederen, die onbegrypelyke Zaligheden, welke uit de Heilfontein afſtroomen"; terwyl het gemis van dezen een aanmerkelyk deel van het ongeluk, en den ſtaat van ſtraf der rampzaligen uitmaakt. De gevolgen nu die uit eene zuivere liefde tot God voortvloeijen, en die als onvermydelyke pligten in Gods Woord van ons gevorderd worden, zyn, dat wy onze verdorven Natuur moeten tegen gaan; dat wy godzalig leven in deze tegenswoordige Wereld; dat wy alle kwaad haten en alle goed betragten. —— Zie daar eene Zedeleer die de Openbaring ons voorſchryft, welke van ons vordert, niet ſlegts deugdzaam te ſchynen, maar het met 'er daad te zyn; eene Zedeleer, welke op vaster fundamenten rust, dan die van de allerverlichtſte Heidenen. —— Benevens dit alles word ons eindlyk nog geleerd, dat wy, met alle die geregtigheden voorzien, nog onnutte Dienstknegten zyn; dat wy onze toevlugt hebben te nemen in den Geloove tot onzen eenigen Heiland en Middelaar, om behouden te worden ten bekwamen tyde. —— Dat deze onze Zonden en ongeregtigheden moet verzoenen; en dat wy in zyn bloed moeten gewaſchen worden van alle onze onreinheden; om witter dan ſneeuw, ja zonder vlek of rimpel, in Gods allerheiligſte oogen, bevonden te worden. —— En hier aan worden goederen vast gemaakt, die alle verſtand te boven gaan. Goederen, ô onſchatbaar geluk! Goederen, die eeuwig duuren! Een eeuwig zalig Leven! Hier verliezen alle verbeeldingen hare kragt, en worden verſlonden in het onbegrypelyke! ô Hemelſche Waarheid, wie kan uwe kragt wederſtaan; en hoe naauw zyt gy vereenigd met ons waar

ge-

geluk! Gy zegt: gelooft in den Heere Jezus Kristus, en wie gy ook zyn moogt, gy zult zalig worden!

Eeuwig geprezen zy daarom onze God, die ons zo groote weldaden, zo vele genade bewezen heeft! Weldaden, die wy ons nimmer hadden kunnen beloven; welken alle onze hoop en verwagting zo verre te boven gaan, als de Hemel hooger is dan de Aarde! Weldaden dierhalven, welke eene eeuwige verpligting van Dank-erkentenis op ons laden! Gelooft en geprezen zy onze God! die ons zo vele, en zulke onwaardeerbare goedertierenheden geſchonken heeft; die het Licht der Geregtigheid voor ons heeft doen opgaan; die de zaligmakende Genade doet verſchynen aan alle Menſchen! ô onſchatbaar! ô onwaardeerbaar geluk! Ons is klaar geopenbaard de Weg, de Waarheid en het Leven! Wy leeren dat de Waarheid en het Eeuwig Leven onafſcheidbaar zyn. Kristus is de Waarheid zelve, en door Hem ontvangt men het eeuwig Leven; eene Geluk-zaligheid, als reeds gezegd is: „ die nooit oge gezien, nooit ore gehoord heeft, noch immer in eenes menſchen harte is opgeklommen. Dit heeft God bereid voor alle de genen, die Hem in onverderfelykheid lief hebben; en aan ons geopenbaard door zynen Geest"!

Zo zien wy dan, dat ons behoud, ons eeuwig geluk, aan de Waarheid vastgemaakt is; wy kunnen nimmer de Waarheid verzaken, en ons geluk bewerken. De Engelen, die dat grondbeginzel verlieten, zyn daarom Duivelen in de Hel geworden; en de Satan is de Vader der Leugen. Wy zien dan ook te gelyk, dat 'er inderdaad zo iets is, 't geen een waar geluk genoemd mag worden, naar 't welke de begeerten onzer Zielen zich beſtendig uitſtrekken. En zo zien wy dan eindelyk ook overtuigende, dat Hy, die de Waarheid verlaat, zyn wezenlyk ongeluk bewerkt. —— Dat wy dan, dit alles wetende, alle pogingen aanwenden, om de Waarheid altoos te ontdekken; en dezelve, daar ze verborgen ſchynt, zoeken op te ſpooren; want zy maakt ons tot vrye Schepzelen, ten eenenmaale vry van het Juk der Leugen, die tot het verderf leid; en ze zal ten laatſte *hare Liefhebberen doen beërven, dat beſtendig is*; door hen over te brengen in die zalige gewesten, daar de Waarheid in vollen luister ſchittert, en in eeuwigheid niet kan verduisterd worden.

C. V. D. G.

BRIEF AAN DEN HEER ROUX, *Doct. Regent*, EN *Professor der Chymie, de la Faculté de Medecine à Paris*, OVER EEN TOEVAL TE MONTPELLIER OP DE INENTING DER POKJES GEVOLGD; *door den Heer* HOULSTON, *Engelsch Geneesheer.*

(*Uit het Fransch.*)

HEbbende u onlangs onderhouden, Myn Heer, met den opgang en goede uitslagen van de Inenting te Montpellier, achte Ik my verpligt u kennisse te geeven van een Toeval, ter zelfder plaatse, hier op gevolgd, en 't welk my na het drukken van mynen brief is bekend geworden. Ik ben zo'n groot voorstander der Inëntinge als iemant, om dat ik dezelve aanmerke als het eenige middel om ons tegen de woede der Pokjes te beveiligen; doch de waarheid schatte ik boven alles. Ik zou denken niet wel te doen, selfs met opzicht der Inentinge, indien ik de ongelukken verzweeg, welke men kan aanzien als hier door veroorzaakt. Zy heeft, tot haare ondersteuning, niets anders nodig dan een getrouw verhaal der uitslagen; en zo 'er eenige ongelukken op gevolgd zyn, moet men de waare oorzaaken hier van naspeuren, en men zal zien, datze dikwils meer zyn ontstaan van de wyze waar op de Operatie gedaan is, dan van de bewerking zelve.

Ik sprak U in mynen brief, Myn Heer, van den tweeden zoon van den Heer MOURGUES, als ingeënt door zynen Vader, en 'er wel afgekoomen: ondertusschen is hy, kort hier na, gestorven, gelyk ik sedert gehoord hebbe. Zie hier de omstandigheden van dit voorval, zo alsze my door een Geneesheer van myne vrienden, wal onderregt, en die gelegenheid hadt gehad het kind, geduurende deszelfs ziekte, te zien, verhaald zyn. Hy was, gelyk ik zegge, ingeënt door zyn' vader. De Heer DE LA FOSSE, een bekwaam Artz, moest het dagelyks onder de Inenting koomen zien; doch zyne raadgeevingen scheenen niet verder gevolgd te worden, dan ze met de denkbeelden van den Vader overeenstemden. Men zag, ten regten tyd, rondom de Inenting, teekenen van ontsteeking, en wel vry aanmerklyk. De uitbotting kwam op den agtsten dag, met zwaare koorts en rusteloosheid. Dezelve was menigvuldig; en veele puisten waren van een kristallige natuur'. Veel' van deeze puisten kreegen, op den derden of vierden dag, een beter aanzien; doch

doch in 't algemeen warenze niet verheven, en kwamen niet wel uit; en de koorts was ook nog niet verdweenen. Het hadr, van tyd te tyd, verheffingen, inzonderheid 's avonds. Men maakte open lyf te houden door een aftrekzel van Senebladen: de eetlust was goed, en alles ging, naar het berigt van de oppasfers, wel. Tot meerder beveiliging, oordeelde men dat de Kina van nut zou zyn. De Heer DE LA ROSSE was 'er voor, de Vader ftelde 'er zich tegen, als zynde een middel 't welk dikwils verftoppingen veroorzaakt, of ten minften als onnut. Op den agtften dag der uitbotting vondt men de puisten aan het aangezicht gedroogd, terwyl die op het lichaam, meerendeels, nog in verzweering ftonden, en weinig opgeheeven. Eenigen, voornaamlyk aan de beenen, waren ook kristallig of waterig; men hieldt evenwel het kind buiten gevaar te wezen. Men drong op de noodzaaklykheid van purgeermiddelen te herhaalen. De Vader antwoordde, dat het aftrekzel van Senebladen dezelven minder noodzaaklyk maakte. Ondertusfchen kreeg het kind, ten einde van veertien dagen of drie weeken, een' byna geftadige braaking, met ftuipen. Men gaf het een purgeermiddel; en dit was de derdemaal federt de Pokjes. Weinige dagen hier na zag men Roos te voorfchyn koomen, welke dikwils van plaats verwandelde. Om 'er de maag van te bevryden en ze meer naar buiten te doen uitzetten, ftelde men voor den Braak-wynfteen, in kleine giften, en in gooden witten wyn ontbonden; doch hy werdt verworpen. Kort hier op zette zich de ftoffe, door eene verplaatfing, op het been; terwyl de andere omftandigheden zich nu gunftig lieten aanzien, vreesde men hier van geen kwaad. Ondertusfchen ftorf het kind in 't midden van deeze gerustheid; men vondt het onderfte gedeelte van zynen buik door koud vuur verftikt. Kort voor zyn' dood hadt men den Heer LA MURE, beroemd Geneesheer te Montpellier, ontbooden, en men hadt het kind ryklyk Kina voorgefchreeven, en de *Kermes mineraal*, alle drie uuren. Men hadt ook, geduurende de Roos, blaartrekkende middelen aangelagd.

Dit kind hadt een vry gezond aanzien, het was echter wat bol, en van de geboorte af Roos onderhevig geweest, waar van men den Geneesheer niets gezegd hadt. Twee maalen werdt het van deeze Roos overvallen geduurende de behandeling; de eerfte maal, misfchien, veroorzaakt door onvoorzichtigheid van zyne moeder die het zoogde, en gaande om den plegtigen ommegang der Staaten te zien,

een

een' verkoudheid en ſtyven hals hadt gekreegen, waar by haar zog ook gekarteld was geworden; en de andere, naar men onderſtelde, door een' vreeze welke de moeder hadt.

Ik laate het, na dit verſlag, aan alle verſtandigen over, uitſpraak te doen aangaande de oorzaak waar van dit Toeval moet afgeleid worden; Ik twyfele niet, of men zal in 't algemeen beſluiten, dat, ſchoon de Inenting bykans altoos gelukke, zelfs onder de handen van onkundigen, men evenwel best doe, het opzicht te vertrouwen aan perſoonen, die, de Geneeskunde verſtaande, de toevallen kunnen voorzien en weeren. Ik geloove, dat men 'er ook uit zal beſluiten, dat de Inenting voor kinderen beneden de twee jaaren minder gunſtig is dan voor anderen, die wat ouder zyn. Dit is het gevoelen van den Baron DIMSDALE, een gevoelen waar over ik my uitgebreid en op ſtil geſtaan hebbe, in de Italiaanſche vertaaling welke ik van zyn Werk gemaakt hebbe.

Men heeft ondertusſchen, te Montpellier, wegens dit ongeluk, den moed op de Inenting niet laaten zinken. Men heeft het, zo het ſchynt, aan de waare oorzaak toegeſchreeven, en niet aan deeze nutte behandeling zelve. De Behandeling ſlaagt zo algemeen wel, dat het beter zou zyn te werken om dezelve uit te breiden dan over de gevolgen te twisten.

DE UITWERKINGEN VAN DE KOORTS-BAST AAN EEN' MINNE GEGEEVEN, OM EEN ZUIGEND KIND VAN DE KOORTS TE GENEEZEN. *Door* J. BRUN, Med. Dr. *enz.*

(*Uit het Fransch.*)

EEn zuigend Dogtertje, agt maanden oud, hadt, gedurende den Herfst, verſcheide aanvallen gehad van een anderedaagſche koorts, welke het zelve zeer verzwakt hadden. Men hadt het, eer ik geroepen werd, eenige middelen gegeeven. De moeilykheid om de middelen in te krygen, en de geweldige poogingen welken het kind deedt om ze weder uit te ſpuwen, deeden my beſluiten om een koorts-middel aan de Minne te geeven: Ik liet haar op den vryen dag van de koorts, alle vier uuren, één drachme Kina, met een glas water neemen (*a*). Des anderen daags kwam

(*a*) Zy gebruikte op deezen dag de gemelde gift viermaalen.

kwam 'er alleen wat hette. Op den volgenden vryen dag, liet ik haar tweemaal evenveel Kina gebruiken, met gelyke tusschenpoozing. Daar volgde geen aanval van koorts meer; en het kind was volmaakt hersteld.

Het goed gevolg doet my denken, dat men, in gevallen van uitteering in kinderen, het zelfde zou konnen uitwerken, nademaal de Kina ook hier voor nuttig is.

HET STELZEL DER WATERVATEN IN HALFSLACHTIGE DIEREN. *Door* WILLIAM HEWSON, VOORLEEZER IN DE ONTLEEDKUNDE (*a*).

VOlgens belofte, in myn voorgaande Geschrift aangaande het Stelzel der Watervaten (*b*) in Vogelen (*c*), zal Ik nu een verslag geeven van het zelfde zamenstel in een Zee-Schildpadde. Dit bestaat, gelyk in de Vogelen, uit Melk- en Watervaten, en derzelver gemeene stammen of Borst-buizen. Het komt ook hier in met dat der Vogelen overeen, in geen zichtbaare Water-klieren (*d*) te hebben in het Darmscheil of by de Borstbuizen; doch het verschilt hier in van dat der Vogelen, in geene klieren te hebben op de groote Watervaten van den hals; ten minsten ik geloove dit, om dat ik 'er by de ontleeding van dieren van deeze soort, waar in ikze zogt, geene gevonden hebbe. Het verschilt ook nog van dat der Vogelen in een andere omstandigheid, waar van hier na zal gewaagd worden. Of het met het zamenstel der Vogelen overeenkomt in de doorzichtigheid en ontbeering van kleur in de Chyl, kan ik niet bepaalen; om dat ik niets van dat vogt in dit onderwerp gezien hebbe (*e*).

De volgende beschryving heb ik opgemaakt uit het Dier, na dat ik de grootste takken van dit zamenstel met gekleurd wasch, en de kleinste met Kwikzilver had opgespooten. Om niet kwaalyk verstaan te worden, als ik spreek van de standplaats van verscheide deelen, zal ik eens vooral zeggen, dat de beschryving van het onderwerp genomen is op den rug liggende; wordende die deelen de hoogsten genoemd,

(*a*) *Philosoph. Transact.* Vol. LIX. (*b*) *Vasa lymphatica.*

(*c*) Men vindt dit in de *N. Vaderl. Letter-Oefen.* IV D. 2 Stuk, *bladz.* 189.

(*d*) *Glandulæ lymphaticæ.*

(*e*) In een Krokodil, welke ik onlangs zag by den Heer HUNTER, was de Chyl wit.

noemd, welken naast aan 't hoofd zyn, de onderſten, naby den ſtaart, de achterſten, naby den rug, en de voorſten by den buik (*f*).

De Melkvaten verzellen de Bloedvaten op het Darmſcheil, langs hunne zyden, en loopen dikwils dwers over die Vaten in malkander. By den oorſprong van het Darmſcheil maaken zy door inmonding een netwerk, van waar verſcheide groote takken gaan in eenige aanmerklyke Watervaten aan de linker zyde van de ruggraat. Deeze kunnen benedenwaards nageſpeurd worden, byna tot aan den aars, en behooren tot de deelen onder het Darmſcheil, en voornaamlyk de nieren. By den oorſprong van het Darmſcheil, aan de linker zyde van de ruggraat, voegen zich de Watervaten van de milt te zamen met de Melkvaten, en onmidlyk op deeze vereeniging wordt een ſoort van vlegt- (*g*), of netwerk gemaakt op de regter *Aorta* (want 'er zyn twee *Aortæ* in dit Dier). Uit deeze vlegt komt een groote tak, welke achter de regter *Aorta*, naar de linker zyde loopt, en voor de linker *Aorta*, waar hy medehelpt tot het maaken van een groot *Receptaculum*, op deeze ſlagader gelegen. Uit dit *receptaculum* ryzen de Borſt-buizen. Van de regter zyde gaat een ſtam, welke zamengevoegd wordt met den grooten tak welke komt van de vlegt aan de linker zyde van de regter *Aorta*, en dan over de ruggraat loopt. Dees ſtam is de Borſtbuis van de regter zyde; want, voortgegaan zynde naar de regter zyde van de ruggraat, loopt hy opwaards aan de binnen zyde van de regter *Aorta*, naar de regter onderſleutel-beens ader. En wanneer hy een weinig boven de longen gekoomen is, of binnen drie of vier duimen van de onderſleutel-beens ader, verdeelt hy zich in twee takken, welken, omtrent de zelfde plaatſe, vereenigd worden door een grooten tak, welke opkomt van de buiten zyde der *Aorta*. Van hier opwaards worden deeze vaten gedeeld en geſmaldeeld en naderhand wederom vereenigd, door de Watervaten van den hals, welken zich wederom in takken verdeelen, eer ze met die van beneden zamengevoegd worden; zo dat tuſſchen de Borſt-buis en de Watervaten van de zelfde zyde van den hals een zeer inge-

(*f*) Het Dier, waar uit ik deeze beſchryving geeve, was groot; zynde van het onderſte tot zyn bovenſte ſchild twee voete negenzeven duimen, en twee voeten en twee duimen van de eene zyde tot de andere.

(*g*) *Plexus.*

gewikkeld netwerk wordt gemaakt. Van dit netwerk gaat een tak in den hoek, welke gemaakt wordt door de halsader en het onderſte van den ſtam der onderſleutel-beensader: dees tak ligt, gevolglyk, aan de binnen zyde van de hals-ader, wyl een ander loopt naar de buiten zyde van de zelfde ader, en zich in dezelve ſchynt te openen, een weinig boven den hoek tuſſchen deeze en de onderſleutelbeens-ader. Ik zeg, ſchynt te openen, want de inſpuiting gelukte met dit deel niet, zo dat ik met geen zekerheid kan bepaalen, of de laatstgemelde tak 'er in de daad in ging dan niet. In het bovengemelde *receptaculum* gaan de Watervaten van de maag en den twaalfvingerigen darm op gelyke wyze in. Die van den twaalfvingerigen darm loopen ter zyde van het *Pancreas*, en ontvangen, waarſchynlyk, deszelfs Watervaten, en een gedeelte van die der lever. De Watervaten van den maag en het twaalfvingerig gedarmte hebben zeer veele inmondingen (*b*), en maaken een fraai netwerk op de ſlagader welke zy verzellen. Van dit *receptaculum* koomen insgelyks, behalve den reeds gemelden ſtam, welke naar de regter zyde gaat, twee andere ſtammen, zeer gelyk in grootte; van welken de één loopt op de linker zyde, en de ander aan de regter zyde van de linker *Aorta*, tot dat zy koomen op twee of drie duimen naa aan de linker onderſleutelbeens-ader; waar zy zich achter de *Aorta* vereenigen, en veele takken maaken, welken naderhand vereenigd worden door de Watervaten der linker zyde van den hals: zo dat hier een netwerk of vlegt wordt gemaakt, als aan de regter zyde. Uit deeze vlegt komt een tak, welke zich opent in den hoek tuſſchen de halsader (*i*) en het onderſte gedeelte of den ſtam van de onderſleutelbeens-ader. Door deeze netwerken, gemaakt door de Watervaten by derzelver eindiging in de aderen, verſchilt dit zamenſtel in de Zee-Schildpad ook zeer verre van dat der Vogelen.

Dus veel aangaande het zamenſtel der Watervaten in dit Dier; Ik zal hier nu nog byvoegen het gene Ik waargenomen hebbe aangaande de kleiner verdeeling der Melkvaten. Voor eerst moet aangemerkt worden, dat de kennis welke wy hebben van de kleine verſpreiding deezer vaten, in viervoetige Dieren, verkreegen is door dezelven na te ſpeuren wanneer zy met hun natuurlyk vogt, de

(*b*) *Anaſtomoſes.* (*i*) *Vena jugularis.*

de Chyl, vervuld waren; want de klapvliezen, welken in deeze vaten menigvuldig zyn, verhinderen de opſpuitingen van de kleinſte takken; gelyk wy die der ſlagaderen en aderen der darmen doen. Dan, in dit Dier ben Ik zo gelukkig geweest van de klapvliezen te overwinnen, en de Melkvaten door de ſtammen in te ſpuiten tot derzelver takken, en geheel met Kwikzilver op te vullen, in verſcheide deelen van het gedarmte. In deeze Proeven bemerkte ik, dat de Kwik dikwils geſtuit wierdt door de klapvliezen, waar de Melkvaten over het Darmſcheil loopen, of juist waar zy den darm verlaaten; doch als deeze klapvliezen eenig geweld gedaan wordt, en de Kwik eens was doorgedrongen tot op de oppervlakte van den darm, zy doorgaans voortliep, zonder dat ze eenigen tegenſtand ſcheen te ontmoeten. De Melkvaten maaken inmondingen op de darmen, zo dat de Kwik een weg gevonden hebbende door één vat, doorgaans door een ander, op eenigen afſtand, weerom loopt. De grootſte Melkvaten welken op de darmen loopen gaan ter zyde de bloedvaten; maar de kleinſten verzellen die vaten nooit, en loopen nimmer in de zelfde rigting, maar naar de lengte op den darm, en bergen zich naar beneden door den ſpierigen in den vakkigen of zenuwagtigen rok, gelyk hy genoemd wordt, welke in dit Dier zeer dun is, in vergelyking van wat hy is in een menſchelyk onderwerp. Dus verre heb Ik tot myn genoegen deeze vaten nageſpeurd; dan, wat 'er van wordt als zy in den vakagtigen rok gekoomen zyn, is niet zo gemaklyk te bepaalen: in vyf of zes verſchillende Proeven door my gedaan, drong de Kwik uit de Melkvaten in de vakjes tusſchen den ſpierigen en inwendigen rok, en verſpreidde zich van vak tot vak, zeer regelmaatig, over een groot gedeelte van den darm, ſchoon 'er weinig geweld was gedaan, en 'er niets buiten gevaat was in eenig ander gedeelte van den darm. By het omkeeren van den Darm, na dat de Melkvaten dus opgevuld waren, werdt de Kwik, door drukking, in veele deelen, gedreeven in de kleine vaten van den inwendigen of vlokagtigen (*k*) rok gelyk hy genoemd wordt. Hier uit zou ſchynen, dat dit vakagtig netwerk een gedeelte ware van het zamenſtel der Watervaten in dit Dier. Het kan in de daad onderſteld worden een enkele uitſtorting buiten de vaten te zyn; doch dat het veel

(*k*) *Villoſa.*

veel eer een gedeelte is van het zamenſtel der Watervaten zal waarſchynlyk voorkoomen uit de volgende overweegingen. Voor eerst, de regelmaatigheid der grootte van deeze vakjes. Ten anderen, het kleine geweld in de Proeve gebruikt, en 'er niets zodanigs was in het vakvlies (*i*) tuſſchen het buikvlies en de ſpierige vliezen, waar even gemaklyk uitſtorting buiten de vaten konde geſchieden. Ten derden, dat ik, na de omkeering van den darm, de Kwik uit de vakjes kon drukken in de kleine vaten op den inwendigen rok; Ik moet evenwel bekennen dat dit niet genoeg zou zyn om te bepaalen of deeze vakjes een gedeelte van het zamenſtel waren, dan niet, indien de overeenkomst van het zelfde in de visſchen dit niet duidlyk bewees. Want in een Kabbeljauw is, in plaats van het vakagtig net-werk in de Zee-Schildpad, een netwerk van vaten (waar van hier na een' beſchryving zal gegeeven worden), zo dat ik nu niet twyfele of deeze vakjes zyn gedeelten van het zamenſtel der Watervaten, en de kleine opſlurpende vaten van den inwendigen rok ſtorten hun vogt in dit net-werk, waar uit het vervoerd wordt door de groote Melkvaten.

(*i*) *Membrana cellulosa.*

HISTORIE VAN DE CELTEN, DE BRITTEN, EN ANGLO-SAXEN. *Door den Heer* JAMES MACPHERSON.

ONze Voorouders, zegt de genoemde voortreffelyke Schryver in zyne *Inleiding tot de Historie van Groot-Brittanje en Ierland* (*a*), onze Voorouders hebben het ongeluk gehad, (zo 'er eenig ongeluk in ſteekt, voor een Volk dat in weinig agting is by de Nakomelingſchap,) van onderſcheidenlyk gezien te worden van Vreemdelingen, voor dat tyd en toeval, hen uit den ſtaat hunner natuurlyke woestheid en barbaarsheid getrokken, en eenigzints beſchaafd hadden. Volkeren, die het voordeel hebben van zelve de Gedenkſchryvers hunner eerſte opkomſten, en de Verhaalers hunner vroegſte bedryven te zyn, overdekken de aanſtootelyke beginzels hunner eerſte Hiſ-

to-

(*a*) *An Introduction to the History of Great Britain and Ireland.* By JAMES MACPHERSON, Esq. 4. 1771.

torie met flikkerende verdigtzelen, of plaatzen dezelve in de ſchaduwe om ze minder te doen opmerken, en den roem hunner volgende bedryven, de gewigtiger tydperken hunner zekerer Geſchiedenisſen, des te gunſtiger te vertoonen. Het weinige licht, 't welk de Romeinen over de Historie der Noordſche Volkeren in hunnen onbeſchaafden ſtaat, verſpreid, en de korte berigten, welke zy ons van die ongunſtige tydperken medegedeeld hebben, hebben ongetwyfeld, terwyl zy die Natien aan de eene zyde wel voor eene volſtrekte vergetelheid bewaarden, aan den anderen kant egter ook dezelve alleen op eene ongunſtige wyze vertoond, en hunnen verdienden roem verminderd. Menſchen aan de voordeelen en gemakken, die de weelde eener gevorderde Maatſchappy verſchaft, gewoon, beſchouwen de ongemakken van een ruw leven, doorgaans, met een ſoort van medelyden en beklag, altoos met veragting. Men moet hierom hunne berigten met voorzigtigheid en met oordeel leezen, en men moet de aanmerkingen, welke men over de oude Britſche Volkeren uit hen maaken wil, ſlegts tot weinigen bepaalen. Daar de Leidsman verdagt is, en de weg daarenboven door eene dorre en onaangenaame landſtreek leidt, moet men, om die beide redenen, de reis zo kort maaken als mogelyk is, en vooral een veilig ſpoor verkiezen.

Toen de Scythiſche Nomades eerst by de Grieken bekend begonden te worden, zaaiden of maaiden zy niet; zy haalden hun beſtaan uit de Vrugten, die de Aarde natuurlyk voortbragt, en voedden zig verder met de melk, de kaas, en het vleesch van hun Vee; de Gaulen waren de eerſte tak der Celten, die zig zelven op den Landbouw toeleiden, en die eerſte, ruwſte, en noodzaakelykſte van alle Konſten was nauwelyks den Rhyn overgegaan, toen CÆSAR de Romeinſche Standaarden in Germanie plantte. De Britten waren, ten opzigt van den tyd, de Germaanen waarſchynlyk voor, in het beteelen der Landeryen, en zy kenden die konst in eene grootere volmaaktheid. Hunne nabyheid by Galliën gaf hen gelegenheid om de verbeteringen, die daar gemaakt waren, of werden, over te neemen, en hunne grond en lugtſtreek was gunſtiger voor den Landbouw, dan de kouder landſtreeken over den Rhyn; ten tyde van STRABO, egter, was veelen der Inwooners van Brittanje het gebruik van den Ploeg nog onbekend. In de vroege jeugd, om zo te ſpreeken, van den Landbouw waren haver en garst de eenige bekende graanen in het

Noor-

Noorden van Europa. De eerſte roostten zy voor 't vuur, en maalden ze in handmolens, gelyk zommige Schotten en Ieren tot aan deze laatſte jaaren toe gedaan hebben; en van de laatſte maakten zy hunnen geliefden drank, Bier.

De konst om, uit het koorn, een dronkenmaakend vogt te bereiden, was onder alle de takken der Celten bekend, voor dat de Grieken en Romeinen hunne onderregtingen tot de westerlyke landen uitſtrekten. Gelyk de manier om dien bedwelmenden drank te brouwen, niet de byzondere uitvinding was van eenig afzonderlyk landſchap, zo wierdt de zaak zelve, by zo veelen tevens t'huis hoorende, met verſcheidene benaamingen uitgedrukt. De Germaanſche benaaming Bier is allengs meest al doorgedrongen, en in verſcheiden taalen overgenoomen.

Het Bier was egter niet de eenige drank onder de oude Britten; hunne Meede, of water in honing ontbonden, was in groote agting onder hen, en zy ſchynen, met andere Noordſche Volkeren, eene manier gekend te hebben, om een ſoort van Cyder uit wilde Appelen te maaken. Toen de Romeinen hunne wapenen tot aan deze zyde der Alpen uitſtrekten, wierdt het gebruik van Wyn, onder de Celtiſche Natien, ingevoerd. De Germaanen, hoe ruw zy waren in de dagen van TACITUS, hadden egter kennis aan het druivenſap; en wy mogen door eene gelykheid van redenen beſluiten, dat de Britten niet onbekend waren met den wyn, toen de Romeinen zig eerst in hun Land vestigden.

De meubilen en huisgeraaden der Britten waren nog pragtig nog gemaklyk. Die best in hunne zaaken waren, lagen op matraſſen, of op de huiden van wilde beesten, geſpreid op ſtroo, biezen of heide, en hunne ſtoelen en tafels waren met de byl gemaakt. Het waren de oude Germaanen alleen niet, die een afzonderlyke tafel hadden, voor yder mensch van het gezin, als zy by zich zelven waren; in hunne openbaare feesten en maaltyden gebruikten zy maar één tafel voor yder rang van menſchen, die genodigd waren. De oude Barden hebben de geheugenis van dit gebruik, als eene Britſche gewoonte, tot onze latere tyden overgebragt. De vaten, by deze Volkeren gebruikelyk, waren uit één ſtuk hout uitgehold, of van aarde gemaakt. Hunne bekers, of vaten om te drinken, waren of ſchelpen of hoornen, ſchoon zommigen, pragtiger dan anderen, zilvere ſchaalen of bekers hadden.

De Celten waren beter gekleed, dan zommige Geleerden, uit het getuigenis der Ouden, onderſteld hebben. Hunne byzondere gewoonte van hunne opene losſe kleederen in den ſlag af te werpen, gaf aanleiding tot het verkeerd begrip, dat zommigen hunner altoos naakt liepen. In het tydperk, waarin de Volkeren der Oudheid het eerst in de Historie verſchynen, waren zy maar ſlegt gekleed; het grootſte gedeelte des lighaams bleef naakt, en de Perſiaanen waren de eerſten, die de lange vrouwelyke tabberden van het Oosten aannamen. In de verſcheidene landſtreeken van Europa gebruikte men voor kleeding de ſtoffen, die meest in dat byzonder land voor handen waren, maar het ſatzoen van hunne kleederen was algemeen het zelfde.

In de Noordelyke landen, daar een overvloed van Wild was, waren hunne opperkleederen van de vellen van beesten gemaakt; in Germanien gebruikten zy linnen, byzonderlyk de Vrouwen, die zomtyds geſchilderde kleederen droegen, en dikwils lange witte rokken. De Gaulen hadden, even als de tegenwoordige Franſchen, behagen in pragt en weitſche vertooning. Hunne wol was grof, maar zy verminderden het ongunſtig aanzien en de leelykheid der kleederen, die zy 'er van maaken moesten, met 'er goude of zilvere kanten op te leggen. In Spanje was, gelyk nog tegenwoordig, de wol ten uiterſten fyn; de kleeding der Spanjaarden derhalven was van een dunner en fraaijer weefzel, en cierlyker dan die der Gaulen. De Inwooners van Brittanje gebruikten wollen kleederen; het maaken van Linnen-Stoffen was hen echter niet geheel onbekend.

De bonte, geſtreepte, of geruitte kleederen, waar van de oorſpronkelyke Berg-Schotten het gebruik tot onzen tegenwoordigen tyd hebben overgebragt, waren de algemeene ſmaak onder alle de takken der Celtiſche Natie.

De *Sagum* der oude Gaulen en Spanjaarden was geen ander dan dat ſoort van rokje, daar de Berg-Schotten het gebrek van broek mede vervullen, of de Schotſche *Plaid* van verſchillende kleuren. De *Bractæ*, daar een gedeelte van Gallien zyn naam van kreeg, waren de hooglandſche geſlooten kleeden, en de zelfde die de Germaanen droegen, welke regt neerhangende en om het lyf ſluitende, de gedaante der leden vertoonden. De oude Britten, gelyk de Germaanen, droegen een geſlooten wambes van verſcheidenlyk gekoleurde wollen ſtof, dat gemeen-

meenlyk niet verder kwam dan tot aan den broeksband. Dit wambes hadt een halve mouw, die tot aan de elboog nederdaalde; het Gemeen droeg een ſoort van halve laarſen en ſchoenen, aan malkanderen, van ruwe onbereide vellen gemaakt, en van voren met kleine riemen vastgebonden; de ſchoenen van fatzoenlyker of ryker lieden waren van bereid leder.

De kleeding der Vrouwen was nog eenvoudiger dan die der Mannen. Zy beſtondt uit een jak, of kolder, zonder eenige mouwen, en een Vrouwen-rok, die omlaag wat beneden de knien kwam. Haare boezems waren bloot voor het gezigt, en haare armen naakt. In openbaare gelegenheden gebruikten zy insgelyks een bont gekoleurde *Sagum*, van een fyner weefzel dan die, welke de Mannen droegen, en Vrouwen van ſtaat en rang hingen een gouden keten voor ſieraad om den hals. In den Zomer waren haare jakken en rokken van linnen, met purper geſpikkeld, in den Winter droegen zy die van wol met verſcheiden kleuren geſtreept. De gedrukte linnens ſchynen van Celtiſche uitvinding te zyn. De Spaanſche Dames droegen, in den tyd van *Strabo*, linnen rokken, met figuuren van verſcheiden bloemen geſpikkeld.

Schoon de Celtiſche Natien een byzonderen afkeer hadden van het fatzoen haarer kleeden te veranderen, wierden zy egter al vroeg verkwistende in het artikel van opſchik; de opſchik van de Gaulen en Spanjaarden byzonderlyk was ten uiterſten pragtig. Als zy linnen ſtoffen droegen, waren dezelve gedrukt of geſchildert met eene verſcheidenheid van figuuren in verſchillende koleuren, en hunne wollen kleederen waren, volgens *Strabo*, doorweeven of belegd met goud. De Germaanen zelve, doorweefden of ſtreepten, reeds in het begin van de derde eeuw, hunne kleederen met zilver; en wy mogen vaſtſtellen, dat de oude Britten niet minder dan de Germaanen waren in hunne zugt voor vertooning en opſchik.

De Celten waren niet ſlegts net in hunne kleederen. Zy waren ook zinlyk en zuiver over hun lyf; het karakter van morſigheid, 't welk wy met dat der Barbaaren van het Oud Europa verbinden, kwam uit het Oosten met die wilde Volkeren, die het Weſterſche Ryk overſtroomden. De Sarmaaten, die de voorouders der Bewooneren van 't grootſte gedeelte van Europa zyn, waren zo morſig, dat zy ten dezen opzigte tot een ſpreekwoord zyn geworden. De Celtiſche Volkeren daarente-

gen waren byzonderlyk op zinlykheid gefteld; zy bandeden zig geregeld allen dag, in de Wintermaanden zo wel als in den Zomer, en zy ftrekten hunne zugt voor netheid zo ver uit, dat 'er, volgens het getuigenis van AMMIANUS MARCELLINUS, in alle de Provintiën van Oud Galliën, niet één Man of Vrouw, zelfs niet de allerarmfte, met gelapte of geftopte kleederen gevonden wierdt. De zelfde Schryver maakt eene treffende vergelyking tusfchen de Celtifche netheid, en de morfigheid en haveloosheid der Sarmaaten, welker vuil en gefcheurd nakroost nu nog by de ftraaten van de rykfte Steden in Europa omzwerft. De zinlykheid der hedendaagfche volkeren koomt van de weelde, en is niet algemeen; onder de Celten was die zelfde zinlykheid een uitwerkzel van de Natuur, en was algemeen. Bedelary, haveloosheid, en gefcheurde kleederen behooren tot de uitwerkzelen van eene meer gevorderde of befchaafde Maatfchappy.

Van het karakter en de zeden der oude Britfche Natiën, moeten wy natuurlyk overgaan om haare Regeeringswyze te befchouwen. Het is niet in de ruwfte tydperken der Maatfchappy, dat wy den oorfprong der despotieke, der volftrekte, Regeering moeten zoeken; de Oude Celten en Britten waren ten vollen overtuigd van de waardye der vryheid, en maakten te veel werk van hunnen onafhankelyken ftaat, dan dat zy zig gereedelyk onder 't jok van eenen Dwingeland gebogen zouden hebben; in tegendeel, zo dra hunne voorregten werden aangevallen door hem, welken zy de zorg der gemeene zaaken hadden toebetrouwd, handhaafden zy dat regt, 't welk oorfpronkelyk by het Volk huisvest, en door de verzamelde leden van yder gemeenfchap kan en moet geoefend worden; zy beroofden hunne onderdrukkers van de magt om kwaad te doen, en ontzetteden hen van alle gezag; doch de zaak is van te veel belang, om dezelve niet wat onderfcheidenlyker te melden.

De oude Britfche Natiën hadden dit met alle de overige Volkeren van het Noorden van Europa gemeen, dat zy ten uiterften gehegt waren aan, en zeer naaryverig op, hunne burgerlyke vryheid. Schoon zy derhalven, overtuigd, dat een Staat niet kan in wezen blyven zonder ondergefchiktheid en gehoorzaamheid aan hunne Regters, hunne Vorften en Koningen, was egter de magt van deze verheven perfoonen ten uiterften bepaald.

Zy

Zy begreepen zeer wel, dat zy niet flegts regt hadden om hunne eigen Magiſtraaten te verkiezen, maar ook om zodanige wetten te maaken, waar aan zy, die verkoozen waren, gebonden moesten zyn, en waar naar het Volk geregeerd wilde worden. De daaden van elk afzonderlyk lid der Maatſchappy ſtonden derhalven wel ter beoordeeling der *Brehons* of Regters, maar de Regters zelve waren aanſpraakelyk, en voor hun geheel gedrag verantwoordelyk, aan de algemeene vergadering des Volks.

De Celten in 't algemeen waren zulke ſterke voorſtanders van de gemeene vryheid, waren 'er met zulk een ſoort van Geestdryvery voor vervuld, dat zy beweerden, dat dezelve het natuurlyk eigendom was van de Dieren zo wel als van de Menſchen. Hunne zugt voor de vryheid was eene van de redenen, die zy gaven voor hunnen afkeer van werken, en van het vermeerderen van eigendommen. „ Want hy, die waarlyk vry begeert te zyn, zeiden de Scythen, moet niets bezitten, dat hy bang is te verliezen. " Armoede is zekerlyk de beste borſtweering tegen de Tyrannie; en de oude Volkeren hadden het gansch niet mis, in te denken, dat „ iemand die de rykdommen bemint, in ſtaat is, om zyne vryheid voor geld te verkoopen. " De Celten verkoozen, in alle de takken der onderſcheidene Volkeren, die 'er toe behooren, hunne vryheid boven het leven zelve. Hunne eerſte grondregel in den oorlog was, hunne onafhankelykheid te handhaaven, en de ſlaverny te weeren boven alles, en zelfs, zo het niet anders wezen konde, door een vrywilligen dood.

Het werk van den Vorst was hen in den oorlog te geleiden; in den vrede zonk hy weder tot eene gelykheid met anderen. In plaats van zyn wil en goedvinden als eene levendige en blyvende wet te beſchouwen, betoonden zy hem geene andere gehoorzaamheid, dan welke voortſproot uit de overtuiging, die zy van zyne verdienſten hadden. Zy ſcheenen hunnen eerſten Magiſtraat, zelfs na dat zyn gezag zig tot den vredes-tyd, den tyd van rust, begonde uit te ſtrekken, op geen anderen voet, dan als den bewaarder en handhaaver van die gebruiken te beſchouwen, die veelal de plaats van wetten vervulden. Hunne Koningen hadden geene openbaare inkomſten, en zy hadden die niet noodig, dewyl de onderdaanen hen, in oorlogstyden, op hunne eigen kosten vergezelden; indien de uitrusting van een ouden Brit voor zy-

ne ſtroopende optogten eenige onkosten in 't geheel verëischte.

Het is zeker, dat de oude Britten, even als hunne Broeders op 't vaste land, hunne algemeene Volks-Vergaderingen hadden, waarin alle publieke zaaken by meerderheid van ſtemmen beſlist wierden. In de kleine Staaten, waarin zy verdeeld waren, was het niet onmoogelyk voor de meesten van hen, die van een gepasten ouderdom waren, in gewigtige gelegenheden te ſaam te koomen. Hunne beſluiten moesten, volgens den aart der menſchelyke zaaken, noodwendig wild, verhaast, en onſtuimig zyn. Zy kwamen voornaamelyk by malkanderen, met oogmerk om een oorlog vast te ſtellen, en zy ſtorften zig gereedelyk, en met weinig beraad, in een ſtaat, dien zy uit 'er aart beminden. Huisſelyke zaaken waren zelden het onderwerp hunner beraadſlaagingen, want een Volk, voor dat het den byzonderen eigendom van landbezittingen vastgeſteld, en eene merkelyke vordering in den Handel gedaan heeft, kan nauwlyks gezegd worden eenige huisſelyke zaaken te hebben.

De grootſte vorderingen in de Staatkunde ſpruiten uit zeer eenvoudige en ruwe beginzelen. Toen de Staat uitgeſtrekter en volkryker begon te worden, wierdt het onmoogelyk voor alle deszelfs leden in eene algemeene Vergadering ſaam te koomen. Het hulpmiddel van afgevaardigden te zenden vertoonde zig natuurlyk, en wierdt welhaast aangenoomen; en eene lengte van tyd beſchaafde die ſaamenkomst van Afgevaardigden, gezonden om de Demokratiſche Vergaderingen der Celtiſche Volkeren uit te maaken, in zo verre, dat 'er het geen men de Vergadering der Staaten, of Staats-vergadering noemt, uit geboren werdt. De Afgevaardigden bevryd zynde van de verwarringen en afbreekende toevallen, daar de verzamelingen van het geheele Volk noodwendig aan onderhevig moesten zyn, hadden tyd en gelegenheid om zo wel de huisſelyke, als buitenlandſche zaaken te verhandelen, en dit was de oorſprong van deze burgerlyke vastſtellingen, welke wy met den naam van Wetten onderſcheiden. — Het is onmoogelyk alle de voetſpooren, alle de byzondere verdeelingen en ſchikkingen der oude regeering, in de duisternis van zulke verre afzynde tyden nauwkeurig na te gaan. Het afzyn van die gebreken, welke alleenlyk in eene beſchaafde Maatſchappy gevonden worden, was waarſchynlyk de voornaame oorzaak van de binnen-

land-

landſche rust, welke zy genooten. De misdaaden, om tevens een Paradox en een Bloemſpreuk te gebruiken, zyn de Ouders der burgerlyke regelingen, en de noodzaakelykheid, welke gezegd wordt geene Wet te erkennen, is de oorſprong van alle Wetten.

Wat de taal der oude Britſche Natiën betreft, daar heerscht vry algemeen een gevoelen onder de Geleerden, dat de Romeinen hunne taal in de Landen van het Westen en het Noorden hebben overgebragt, na dat zy dezelve aan hunne wapenen onderworpen hadden. Dit is een verkeerd begrip; de overeenkomst tusſchen het Latyn, en het Spaansch, het Fransch, en het hedendaagsch Italiaansch moet niet aan de Romeinſche overheerſching toegeſchreeven, maar uit een anderen oorſprong afgeleid worden. Het Celtisch was eens de algemeene taal in Europa, en het Latyn zelf is zyn oorſprong gedeeltelyk verſchuldigd aan eene der Celtiſche dialekten. Wat de taal van oud Brittanje in 't byzonder betreft, dezelve beſtaat uit drie dialekten van die groote en algemeene taal, welke in geheel oud Europa geſprooken wierdt; de rede van die drie verſcheiden dialekten is te zoeken in de Volkplantingen, welke in drie onderſcheiden tydperken van Galliën, en beneden-Germaniën, in Brittanje gezonden zyn. Dit alles, ziet men ligtelyk, vordert een grooten omſlag van Taalkundige Aanmerkingen, waar mede de Heer MACPHERSON inderdaad dit gewigtig ſtuk in een aangenaam licht geplaatst heeft, maar waar van wy in dit ſoort van uittrekzel geen gebruik kunnen maaken, zonder te lang te worden. —— Wy gaan dan over tot den oorſprong, den Godsdienst, en de regeerings-form der Angloſaxen, en de waarneemingen van onzen Historieſchryver daar over zal men, voor het allerminst, erkennen moeten, dat opmerkelyk en aangenaam zyn.

Het gebrek van berigten, 't welk de Romeinſche Schryvers de Noordelyke grenzen van oud Germaniën tot de Pool deedt verplaatzen, was een bron van dwaaling voor de Geleerden van onze hedendaagſche tyden. De Laateren hebben het algemeen karakter der Celtiſche Volkeren tusſchen den Ryn en de Elve, tot de Bewooners van Scandinavie, en de Kusten der Baltiſche Zee uitgeſtrekt. Vergeefsch zyn de woeste Volkeren van 't Noorden in de Zuidelyker deelen van Europa doorgedrongen met zekere blyken van hunnen eigen Sarmatiſchen oorſprong; mannen van Geleerdheid hebben 'er liever Celten van wil-

willen maaken, en Celten moeten zy, in ſpyt van alle blykbaarheid ten tegendeele, blyven. Het is evenwel nog verwaand nog onbedagt, in dit ſtuk van de Geleerden te verſchillen. De Ouden geeven geen grond om hun gevoelen op te bouwen, en de onvermengde nakoomelingſchap van deze Volkeren, die het Weſterſche Keizerryk overſtroomd hebben, bewyzen tegen hen met al de kragt van taal, zeden en regeeringswyze. Wy zullen thans ons onderzoek tot den oorſprong dezer laatſten bepaalen.

De Scandinaviërs waren, ten tyde van TACITUS, aan eene volſtrekte Alleenheerſching onderworpen. Zy waren een handeldryvend Volk. Vastgeſtelde eigendom hadt hen aan vaste verblyfplaatſen verbonden. Rykdom was onder hen in agting, en zy berusteden onder de onbepaalde heerſchappy van eenen Vorst. Door hunne ligging voor vreemde Vyanden beveiligd, verlooren zy hunne dapperheid, zy lieten zig door hunne Vorſten ontwapenen, en dus kreeg de dwingelandy van Aſia, zelfs by afweezigheid der weelde, de overhand onder de Pool. De Sitones van Noorwegen waren zelfs nog veragtlyker dan hunne ſlaaffche broeders van het Oosten in het gebergte van Sevo. Zy ontaarden niet ſlegts van de vryheid, maar wierden, om zo te ſpreeken, nog meer dan ſlaaven; zy bukten onder de heerſchappy der Vrouwen, en vertraden hun karakter van Mannen, na dat van Burgeren verlooren te hebben. De Vrouwen volgden de Mans op een erfelyken throon, en die verknogtheid aan erfelyke opvolging hieldt ſtand onder de Volkplantingen, welke Scandinavia aan het Zuiden van de Baltiſche Zee vestigde. De Rugiërs, de Lemoviërs, alle de Wandaalen van het Eiland Rugen tot den Germaanſchen Oceaan, zo wel als hunne broederen de Sarmatiſche Gothonen op de Weisſel, onderſcheidden zig door hunne gehoorzaamheid aan hunne Koningen.

Het is evenwel zeker, dat de Monarchen van de Scandinaviſche Sarmaaten hunnen invloed verlooren in de volgende verhuizingen, welke hunne onderdaanen naar het Zuiden deeden. De Gothen en Wandaalen, de ontwyfelbaare Voorouders der tegenwoordige Engelſchen, waren opmerkelyk door hunne verknogtheid aan de burgerlyke vryheid. Schoon de kroon in zommige familiën erflyk was, ſchoon hunne Vorſten ſtoften op hunne afkomst van ODIN, den eerſten der Goden, hing egter hunne magt, en zelfs de bezitting hunner waardigheid, af

van

van de algemeene Volks-vergadering, welker besluiten zy altoos verpligt waren ter uitvoer te brengen. In optogten en oorlogen wierdt de Koning geëerbiedigd, maar gelyk hy geene magt hadt, om den ongehoorzaamen eenigen straf aan te doen, was zyn gezag beuzelagtig. Met den oorlog was de eerbied voor zyn persoon geëindigd. Eene onwaardige behandeling volgde niet zelden op het verlies van zyn gezag en zyne magt. De geringste ging met hem aan tafel zitten, mengde zig in zyn gesprek, behandelde hem met veragting, en poogde hem door plompe boertery of verwytingen ten toon te stellen. De Koning der Gothen, een Volk van den zelfden stam als de Saxen, afkomstig, genoot geen eerbewys, en wierdt met geene agting ontvangen. Gelyk het Jan hagel, uit kragt der gewoonte, tot 's Vorsten vermaaken wierdt toegelaaten, was de ongelukkige man, in plaats van met dien eerbied, die men aan zyn rang verschuldigd was, behandeld te worden, dikwils verpligt, om van zyn barbaarsche Gasten een betaamelykheid van gedrag met geschenken af te koopen.

Dit soort van ruwe vryheid ontaardde zomtyds in eene alleruiterste ongebondenheid. Barbaaren, die zulke vryheden met hunnen Vorst gebruiken, moeten natuurlyker wyze eene volstrekte veragting voor zyn Persoon hebben of krygen. Zy vervolgden hem zelfs zomtyds tot den dood toe, om gene andere reden dan dat zy hunne onafhankelykheid wilden doen zien, en toonen, dat zy op niemands bevelen pastten. Hy wierdt om allerhande beuzelagtige voorwendzels, of onbillyke redenen, van den throon gejaagd; waren zy ongelukkig in den oorlog; slaagden de gewassen der aarde, door een ongunstig jaargetyde, kwalyk; gebeurde 'er enig ander gemeen nadeel, de ongelukkige monarch wierdt van zyne waardigheid ontzet, en wierdt het slagtoffer van eene onregtvaardige ongunst. Hy was verantwoordelyk voor het noodlot van veldslagen, waar in men zyne bevelen niet gehoorzaamde of zyne schikkingen niet volgde, en wierdt gestraft om dat hy het niet in zyne magt hadt om het Weder goed of kwaad te maaken.

De Noordsche Germaanen hadden twee Vergaderingen voor de bestiering hunner buiten- en binnen-landsche zaaken. De groote vergadering bestondt uit het lighaam des volks en betrof de staats-zaaken. De kleine bestondt uit den Vorst en zyne Raaden, en bemoeide zig met de be-

beſtiering der Geregtigheid. Yder mensch van volwaſen ouderdom, en zonder eenige onderſcheiding van rang, hadt een ſtem in de algemeene vergadering. De menigte kwam geheel gewapend ſaamen, en allen hadden zy regt om hunne gevoelens met eene volkoomen vryheid over te leveren. Men maakte verbonden, men ſtelde den oorlog vast, men ſloot vredes-verdragen in de groote vergadering; welker magt zig ook uitſtrekte tot hoofdſtraffen, wegens misdaaden tegen den Staat.

De algemeene Vergadering verkoos jaarlyks honderd Perſoonen uit haar geheele lighaam, om den Perſoon des Konings op te wagten, en hem als Raaden te dienen, als hy ter Regtspleeging zat. Dezen zetteden zyne bepaalingen gewigt by, en ſtelden zyne beſluiten in kragt. Zy aten met hem aan ééne tafel, vergezelden hem als hy uitging, waren zyne Lyfwagten in den Vrede, zyne beſchermers in den Oorlog. Om de onkosten ter onderhouding dezer blyvende Opwagters goed te maaken, ontving hy van het Volk eene vrywillige en onbepaalde gift van Vee en Koorn, en hy maakte ook een ſoort van geregeld inkoomen uit de boetens, welken op kleine misdaaden gelegd werden; want de Vorst, en deze zyne Aſſeſſoren, maakten, gelyk ik gezegd heb, de kleiner Vergadering; en de verſchillen tusſchen byzondere perſoonen wierden voor hen gebragt en afgedaan.

Staats-misdaadigen, Verraaders, Overloopers, enz. wierden, onder de oude Germaanen, voor de algemeene Volks-vergadering onderzogt, en, op overtuiging van hunne misdaad, opgehangen. Bloodaarts, en lieden van een ſchandelyk leven, wierden, onder horden, in ſtinkende moeraſſige poelen, verſtikt. De wetten der oude Saxen op het vaste Land waren byzonder ſtreng tegen ongebondenheid en overſpel. Zo eene Maagd in het huis van haar Vader, of eene getrouwde Vrouw in dat van haar Man, ſchuldig wierdt bevonden aan onkuisheid, wierdt zy of door haare bloedverwanten in het heimelyk verworgd en haar lighaam verbrand, of zy wierdt aan de ſchandelykſte en wreedſte ſtraf in 't openbaar overgegeeven. Men ſneedt haar de kleederen tot boven den middel af, en in dezen ſtaat wierdt zy door oude Matroonen van Dorp tot Dorp voortgezweept, welke haar ter zelfder tyd met meſſen ſtaken of ſneeden, tot dat zy onder haare handen den geest gaf. De deugd ontaardde hier in eene verſchriklyke barbaarsheid. —— Zy ſtraften kleine misdaaden met minder ſtraffen;

fen; eene boete, in Vee te betaalen, en geëvenredigd naar den trap der misdaad, wierdt, door het gezag des Konings en van zyne Raaden, den misdaadiger opgelegd, en van hem ingevorderd; zelfs manslag wierdt afgemaakt door eene zekere boete aan den Vorst en de bloedvrienden van den gesneuvelden te betaalen. Zodanige waren de ruwe beginzels van een staatkundig Systema, 't welk door den tyd eene geregelde Regeerings-vorm geworden is.

AANMERKINGEN OVER DE MENSCHEN-EETERS IN AMERICA.

(Uit de *Recherches Philos. sur les Americains.*)

MAgtig veel hebben de *Spanjaarden* de Menschen offeranden, in *Mexico* gebruiklyk, vergroot, om daar door de haatlykheid hunner handelwyze met die Volken eenigen glimp van verschoonlykheid te geeven. Zy vertelden, dat MONTESUMA, 's jaarlyks, twintig duizend kinderen deedt vermoorden, en de Afgoden met hun bloed besprengde. Men offerde, zegt ANTONIO SOLIS, in alle de Tempelen van de Stad *Mexico*, en men hadt daar twee duizend Tempels. Deeze twee duizend komen uit op een enkele Kapel, Amphitheaters wyze gebouwd. HERRERA verhaalt, dat, by de inwyding dier kapelle, zes en veertig duizend Menschen geslagt wierden, en dat men een en dertig honderd duizend bekkeneelen van persoonen, op onderscheide tyden geofferd, in dit heilig slagthuis vondt, waar de lugt met een stank als van doode krengen besmet was, de muuren waren van beneden tot boven bespat, en bedekt met geronnen bloed. Hier ziet men het getal der offeranden in dezelfde evenredigheid vermenigvuldigd, als dat der Tempelen.

Indien de Menschen-offers oorspronglyk zyn uit het eeten van Menschen-vleesch, gelyk eenige Philosophen willen, moeten in zeer vroege tyden alle de Volken der aarde Menschen-eeters geweest zyn; naardien het onbetwistbaar is, dat alle de oude Volken Menschen aan den voet hunner altaaren geslagt hebben. Misschien zyn het alleen de duisterheden der oudheid, die voor ons de geheugenis van hun Menschen-eeten verbergen. Men vindt nog by de *Mexicaanen* de Menschen-offers in gebruik, schoon LAS CASAS wil, dat men, geduurende de geheele regeering van MONTESUMA, slegts honderd vyftig Menschen-offers gehad hebbe. Onder de *Peruviaanen* hadt dit gebruik reeds gansch en al opgehouden; alleen was 'er van overgebleeven, dat men uit de voorhoofds ader en de neus der kinderen eenig bloed neemt, om 't zelve onder 't meel te doen, waar van men heilige koekjes kneedt. Alle de Onderdaanen van dit Ryk waren verpligt, op een hunner groote Feesten, daar van te eeten, 't welk duidelyk genoeg bewyst, dat dit Volk oudtyds Menschen-vleesch at; maar dat dezelfs zeden verzagt zyn.

Het

Het ſchynt dat de gewoonte om zich met Menſchen-vleesch te voeden veel eer een misdryf des Tyds, dan der Volken of der Landen geweest is, en dat 'er geen Menſchen-eeters door Inſtinct geweest zyn. Alles wat ROEMER vertelt van *Negers* met een tygeragtig gelaat, en wat andere Natuurkundigen vermelden van de ſcherpheid der vogten, en de ſterkte der maag onder eenige Wilden, van hunne zes, acht, of twaalf hondstanden, is volſtrekt verdicht en valsch.

PIGASETTA ſchynt vast te gelooven dat de bittere haat, dien verſcheide *Americaanſche* Volken elkander toedraagen, hun vervoerd hebbe om de gevangenen op te eeten, en dus hun wraak te beter te koelen: hy verhaalt, dat in eene landſtreek van *Brazil*, waar de Wilden geen Menſchen-eeters geweest waren, die ſchriklyke gewoonte wierd ingevoerd door 't voorbeeld eener Vrouwe, die met zo veel verwoedheids aanviel op den moordenaar haars Zoons, dat ze zyn ſchouder op at. Men heeft by beſchaafde Volken iets dergelyks zien gebeuren. Te *Parys* heeft men de lever en de longen van den Marſchalk D'ANCRE opgegeeten, in *Holland* is men vervoerd geworden, om de tanden in 't hart van *de Wit* te zetten; terwyl noch de *Franſchen*, noch de *Hollanders* door een natuurlyk Inſtinct tot die bedryven zyn opgewekt.

Men moet, derhalven den oorſprong van het Menſchen-eeten niet zoeken, dan in de noodzaaklykheid en behoefte, of in 't verſchriklyk regt des Oorlogs. Het lot der gevangenen verſchilt naar maate van de beſchaafdheid of woestheid der Overwinnaaren. Zy worden op rantſoen geſteld, tot ſlaaven gemaakt, of om hals gebragt; by de onbeſchaafdſte Volken, moeten zy de hevigſte pynigingen uitſtaan, en 't regt des Oorlogs maakt hun tot ſpyze. De eerſte berigten van *America* vermelden, dat men aldaar de Menſchen at, gelyk by ons de kiekens en 't ſchaapen-vleesch; doch men is daar naa overtuigd geworden, dat de Wilden zich alleen dus gedroegen omtrent hunne gevangenen, of vreemdelingen, die zy voor vyanden houden. Als zodanig is, in den Jaare 1719, de Heer DE CHARLEVILLE, door de *Atacapaanen* in *Louiſiana* opgegeten, en de Ridder *de Bel-Isle* ontkwam dat ongeluk door een onverwagt toeval.

In *America* waren drie ſoorten van Menſcheneeters. — 1. Die hunne gevangenen doodden om ze op te eeten. — 2. Die ſlegts eenig gedeelte van 't menschlyk lichaam nuttigden; zodanigen waren de *Topinambours* en de *Tapuigeeſen*, die een vlies, en een gedeelte van den navelſtreng der eerstgebooren kinderen inſlingerden, en de *Peruviaanen*, die hun heilig brood met bloed beſprengen. — 3. Die Menſchen, aan ziektens of wonden geſtorven, tot voedzel nuttigden, of de Ouders in de ingewanden hunner Naakomelingen begroeven: maar misſchien heeft men dit laatſte onder geen dier drie ſoorten aangetroffen.

Het getal der *Americaanſche* Menſchen-eeters, want men heeft ze in *Noord*- en *Zuid-America*, door de ganſche Nieuwe Wereld gevonden, ſtrekt tot een nieuw bewys van de natuurlyke ongevoeligheid

heid dier Volken; de allerbeschaafdste onder hun hebben nog veele trekken van hunne oude woestheid en ruwheid overgehouden. Verder heeft hunne luiheid, de onvrugtbaarheid van den grond, de ongeschiktheid hunner werktuigen, en hunne onkunde om de Dieren des lands te temmen en by kudden te houden, hun genoodzaakt om van de Jagt te leeven; dit maakte hun bloedgierig, en verwekte onder hun geduurige oorlogen. De oude Volken waren geen Menschen-eeters, dan in den tyd toen zy nog geene kennis hadden van den akkerbouw en graan teelt. 't Is daarom ongelooflyk, 't geen de *Portugeezen* vermelden van *Macoco*, een magtig en groot Prins, dat op zyn tafel Menschen-vleesch wordt opgedischt, 't welk 's jaarlyks honderd Menschen het leeven zou kosten. Men kan zich niet wel verbeelden, dat een Volk, beschaafd genoeg om een Opperregeerder te verkiezen, steden te bouwen, en kunsten te kweeken, noch zulk afschuwelyk voedzel zou gebruiken.

De *Europeaanen* hebben de meeste Menschen-eetende Volken in *America* bykans geheel uitgerooid: men kent 'er tegenwoordig geene dan aan den Zuidlykſten uithoek landwaards in, en op den oever van de rivier de *Jupura*, volgens het berigt van den Heer DE LA CONDAMINE.

De eerste Schryvers, die over de ontdekking van *America* geschreeven hebben, staan breedvoerig stil op de verschillende smaaken der Menschen-eeters. Zy verhaalen, dat de *Cannibaalen* de kinders, tot spyze geschikt, lubden; dat anderen hunne gevangenen drie weeken lang voor 't slagten mesten; dat de *Iroquoisen* den hals, en 't geen den nek omringt, voor 't lekkerst beetje hielden; terwyl de *Caraïbers* op 't zagtste vleesch en boven al op de dyen gesteld waren; deeze laatsten gebruikten noit het vleesch van Vrouwen of jonge Dogters. De Reizigers geeven voor opgemerkt te hebben, dat de *Americaansche* Menschen-eeters droefgeestiger en min tot vrolykheid geneigd waren, dan zy die van vrugten en ryst leefden.

MELIDE. *Een Zedekundig Vertelzel.*

DE Ouders van MELIDE bewoonders een dier Eilanden, op welken hy, die den eersten rang bekleedt, verre van onder 't oog zyns Meesters, dikmaals de magt hem toevertrouwd doet dienen, om zyne driften voldoening te verschaffen.

MELIDE hadt hier van eene allerdroevigste proeve; zo als zy op 't punt stondt om vereenigd te worden met hem die haar hart beminde, en voor wien haar Vader haar geschikt hadt, van haare vroegste jeugd af. Eene natuurlyke genegenheid van wederzyden hadt de oogmerken van den Heer D'ARLY, den Vader van MELIDE, onderschraagd. Noit kon 'er huwelyk met gunstiger vooruitzigten geslooten worden. Geboorte, middelen, genegenheid, alles liep zamen om die vereeniging

ging aan te zien, als de voltooijing van hun geluk. Ondertusschen was Mevrouw D'ARLY niet zeer genegen tot die Egtverbintenis. Trots en hoogmoedig, oordeelde zy het niet genoeg haare Dogter aan iemand haar gelyk uit te huwelyken, zy wenschte haar in hooger ſtaat te beſchouwen. De hoogmoed is van alle driften de dwaasſte in haare eiſchen; deeze werkt, als zy meent haar oogmerk te bereiken, rechtſtreeks tegen zich zelven. Eene Moeder die voor haare Dogter niets vordert dan een ſchitterenden ſtaat, denkt niet dat zy, naa dit doel beſchooten te hebben, welhaast beneden haar zal geſteld weezen.

Mevrouw D'ARLY hadt, daar zy niet anders kon, haare toeſtemming gegeeven, dat VALMOR MELIDE zou trouwen. Niets wettigs tegen die Egtverbintenis kunnende inbrengen, dewyl VALMOR, van alle de jonge Heeren op 't Eiland, de beste party was, welke zy kon doen, bewilligde zy toch met wederzin; maar de aankomst van eenen nieuwen Bevelhebber was een noodlottig tydſtip voor deeze twee Gelieven.

De Graaf de **** van eenen geweldigen en driftigen aart, alleen door zyne hartstogten gedreeven, kende geene paalen om daar aan voldoening te verſchaffen, dan de onmogelykheid om zyne lusten te boeten; hy was overmaatig op pragt en zwier geſteld. Zo ras hy op het Eiland kwam, toonde hy meer bedagt te weezen om zyne weelde bot te vieren, en eenen grooten ſtaat te voeren, dan om de pligten van zyn ampt waar te neemen; hy gaf heerlyke Feesten, waar op de ganſche Jufferſchap genodigd was. MELIDE bevondt zich onder dat getal. Zy muntte in ſchoonheid boven alle uit, en hadt het ongeluk dat de Graaf het oog op haar liet vallen. Hy gevoelde voor haar eene aandoening hem tot nog onbekend. Schoon hy reeds veertig jaaren bereikt, en altoos in de groote wereld onder de Dames verkeerd hadt, was hy noit aan eene in 't byzonder gehegt geweest. Hy deedt naauwkeurig onderzoek op alles wat MELIDE betrof. Hy ontdekte dat zy binnen weinig dagen ſtondt te trouwen aan VALMOR, den beminnelykſten en welgemaaktſten jongen Heer van 't ganſche Eiland. Hy bemerkte dat eene wederzydſche toegenegenheid de Minnaar en Minnaresſe na het tydſtip hunner Vereeniging deedt haaken. Deeze berigten, wel verre van den Graaf van zyne oogmerken te doen afzien, ſtrekten alleen om zyne opkomende drift ſterker aan te zetten. Zyne hoogmoed, zo wel als zyne liefde, vonden een onuitſpreekelyk genoegen in het te boven komen dier zwaarigheden, die zyne zegenpraal veel grooter zouden maaken in 't oog des gemeens. ——— Steunende op zo wankel eene hoope, behandelde hy MELIDE en haare Moeder met byzondere onderſcheiding. Dit juist 't welk de grootſte voldoening aan eene andere Vrouwe zou verſchaft hebben, gaf MELIDE het grootſte ongenoegen. De Graaf was haar geduurig op zyde, en met niemand dan met haar willende danſen, belette hy dat ze in eenig onderhoud tradt met haaren beminden VALMOR; doch 't geen haar zo zeer ſmerte, vervulde het hart haarer

Moe-

Moeder met de grootſte vervoeringen van vreugde. Mevrouw D'ARLY kon dezelve niet maatigen; 't was voor haar de gelukkigſte dag haars leevens, zich dus met haare Dogter onderſcheiden te zien in eene omſtandigheid, waar in zy ten voorwerpe van den nayver der geheele Jufferſchap ſtrekten: zy gaf zich gansch en al over aan het koesteren der ſtreelendſte hoope.

De Graaf verzogt verlof om zyne opwagting by haar te mogen maaken. Nauwlyks bevondt zy zich alleen met haare Dogter, of zy openbaarde deels wat by haar omging. MELIDE hoorde het met droefheid aan; maar van natuure zedig, gelyk altoos de waare verdienſte is, zag zy de hoop, welke haare Moeder voedde, veel eer aan als een uitwerkzel van haaren hoogmoed, dan gegrond op het weezen der zaake. Naa het afleggen van eenige bezoeken, waar in de Graaf geen rede hadt om zeer voldaan te weezen over de ontmoeting van MELIDE, was hy nog ernſtiger geworden in het voortzetten van zyn ontwerp, en verklaarde aan Mevrouw D'ARLY, dat hy geen ander doel hadt dan om haare Dogter te trouwen, indien 'er geene hinderpaalen zich opdeeden. Mevrouw D'ARLY ſtondt in voor de toeſtemming van haar Man, en de onderwerping van MELIDE. De Graaf, door deeze belofte aangemoedigd, twyfelde niet aan de vervulling van zynen wensch.

Mevrouw D'ARLY, alles door het bedriegelyk vergrootglas haarer heerſchende drift beſchouwende, en volgens haare begrippen oordeelende over die van haaren Egtgenoot en Dogter, meende dat ze hun het aangenaamſte nieuws zou aanbrengen met de aanbieding des Bevelhebbers bekend te maaken. Dan de Heer D'ARLY, antwoordde, naa haar gehoord te hebben, koeltjes, dat hy, wel verre van dien voorſlag des Graafs als een geluk aan te zien, denzelven hieldt voor een ongeluk; dewyl het altoos nadeelig was zich gedrongen te vinden om de verbintenis aan een Bevelhebber te weigeren; dewyl deeze dikwyls onregtvaardig genoeg zyn, om zich beledigd te rekenen over eene weigering, door de billykheid voorgeſchreeven. —— „ Ach! waarom wilt gy uwe toeſtemming niet geeven, viel Mevrouw hier op in? Wagt u iets hier van te laaten blyken. Ik zou myne Dogter onterven, ik zou u verlaaten; gy zoudt my nimmer weder zien. Hoe! Mya Heer, wanneer ik door een geluk, waar mede ik my niet kon ſtreelen toen ik u trouwde, gelegenheid vind om myne Dogter in eenen rang te plaatzen, na welke ik zou hebben kunnen dingen, zult gy u aankanten tegen haare verheffing en de onze? Denk om de voordeelen van zodanig eene verbintenis! Welke eerbewyzingen! Bezef dat wy zullen aangezien worden als de Gouverneur zelve"! ——, Ik zou my vergiſſen, Mevrouw, indien ik my kon laaten verblinden door een ydelen ſchyn. Ik heb verbintenisſen aangegaan met de Familie van VALMOR. Hy heeft regt om op myn woord ſtaat te maaken. Gy weet hoe zeer hy MELIDE bemint, en hy van haar bemind wordt. Is het ons geoorloſd eene drift te

willen uitblusſchen, die wy ontſtooken, die wy gewettigd hebben? Neen. Ik zou het weigeren een Koning voor myn Schoonzoon te neemen in de tegenwoordige omſtandigheden. Myn woord is heilig, ik zou 'er niet van afſtappen, al hing 'er myn leeven aan. Ik durf 'er voor in ſtaan, dat myne Dogter de zaak eyen zo inziet". —— „ Uwe Dogter zal zich onderwerpen, antwoordde Mevrouw D'ARLY, indien gy door eene zotte ſchroomagtigheid haare weerſpannigheid niet wettigt. Ik hoop edelaartigheid genoeg in haare gevoelens te zullen vinden, om met blydſchap myne party te kiezen; voorts zult gy te vergeefsch uw best doen om haar uwe laage denkbeelden in te boezemen. Ik eisch dat zy my gehoorzaamt: 't is eene vastgeſtelde zaak. Ik heb myn woord gegeeven, en ook voor 't uwe ingeſtaan. —— Het myne, Mevrouw, dit heb ik niet meer in myn magt. —— Dat zullen wy zien, zeide Mevrouw D'ARLY. Denk dat men niet ongeſtraft by een' Man, die 't bewind in handen heeft, zyn woord kan te rug haalen".

Zy ging haare Dogter zoeken, aan welke zy de voorſlagen van den Gouverneur ontdekte, als mede haar vast beſluit om dezelve aan te neemen. De aankondiging eener doodſtraffe zou MELIDE min verſchrikt hebben dan dusdanig eene tyding. Zy kende de eerzugt haarer Moeder, en hoe onverzettelyk zy was in 't geen zy eens hadt voorgenomen. Haare traanen dienden alleen tot antwoord. Mevrouw D'ARLY ging, naa te vergeefsch beloften en bedreigingen te werk geſteld te hebben, van haar af, verklaarende, dat zy zich zou hebben te ſchikken, om den Graaf te ontvangen als iemand, die binnen weinig dagen haar Egtgenoot ſtondt te worden.

De ongelukkige MELIDE grondvestte al haare hoop op de genegenheid en tederheid haars Vaders. Zy zogten elkander. Zy ontlastte haare ſmerte by hem. Hy onderſchraagde haar moed, en beloofde haar, dat zy, wat 'et ook mogt gebeuren, met zyne toeſtemming aan niemand anders dan VALMOR zou trouwen. MELIDE, ondersteund door de zekerheid dier toezeggingen, en door haare liefde, ging, zonder eenig agterhouden, te werk. Zy ontving de verklaaring van den Graaf met eene zedige koelheid, geſchikt om een Man van kieſche beginzelen van de zaak te doen afzien; of ten minſten hem aan te zetten om bedagt te zyn op middelen, ſtrekkende om van de agting te verwerven, wat hy van de genegenheid niet kon winnen. Maar de Graaf, al te trots, al te driftig om zich te ſchikken naar den eisch der omſtandigheden, was niet dan op list en geweld bedagt. Aangemoedigd door de goedkeuring van Mevrouw D'ARLY, ging hy te werk als een Meester die regt heeft, en niet als een Minnaar die door de hevigheid zyner liefdedrift zich zoekt te doen gelden. MELIDE, wederzin hebbende van een zo hoogmoedig gedrag, onttrok zich, te verſtaan geevende, dat de dood haar min ſchriklyk voorkwam dan het Huwelyk, 't geen hy haar voorſloeg. Haare Moeder, vervoerd door ſpyt over een gedrag 't geen zy gelooſde te zullen ſtrekken, om al-

alle haare hoop te doen verſtuiven, zeide aan den Gouverneur alles 't geen haare ontroering en hoogmoed haar inboezemde, om hem tot het voortzetten der aangevange zaak te beweegen. Zy ſchaamde zich niet, te verſtaan te geeven, dat zy, des noods, geweld zou gebruiken, om haare Dogter tot de Egtverbintenis te dwingen.

Hadt Mevrouw D'ARLY het character van den Graaf beter gekend, zy zou deeze onbetaamelyke beloften wel hebben kunnen beſpaaren. Het was onnoodig iemand van zyne geaartheid zo zeer aan te zetten tot het halſtarrig volhouden van zyn oogmerk, en aan te maanen om tot de verregaandſte uiterſten liever te komen dan 'er van af te zien. Maar al te grootsch om in 't oog des Gemeens voor te komen, als iemand die het ſlaagen zyner oogmerken hadt dank te weeten aan 't misbruik zyner magt, bedagt hy CECILIA, de Kamenier van MELIDE, door geſchenken om te koopen. Het omkoopen is de eerſte toevlugt van laage Zielen.

CECILIA, verblind door de ryke gaven van den Graaf, en bovenal door de hoop met welke hy haar ſtreelde, dat hy haar zyn Kamerdienaar ten Man zou geeven, gaf zich, naa eenige tegenſtribbeling, over. Men beſloot dat Mevrouw D'ARLY van dit beſtooken werk niet zou weeten. Men liet eenige dagen verloopen, in welken de Graaf middel vondt om VALMOR zo veel te doen te geeven, dat hy geen oogenblik voor zich zelven hadt. De post, welke hy op 't Eiland bekleedde, verſchafte aan den Gouverneur zo ſchoonſchynende voorwendzels, dat het onmogelyk was de waare oorzaak, uit welke hy handelde, te vermoeden.

Middelerwyl bediende CECILIA zich, volgens de inboezemingen van den Graaf, van de ongerustheid haarer Juffrouwe, om haar vertrouwen te winnen; zy veinsde het diepſte te deelen in haare ſmerten. Een hart, door de liefde ongelukkig, wordt ligt door de minſte flikkeringen van troost misleid. MELIDE hoopte, dat zy, haare bekommeringen ontdekkende aan CECILIA, deeze haar behulpzaam zou weezen, om de rede van VALMORS afweezigheid na te ſpeuren. Zy beloofde op 't heiligſt alles in 't werk te zullen ſtellen, om de beweegredenen van een gedrag, dubbel treffend, en moeilyk in den tegenwoordigen ſtand der zaaken, uit te vinden. De trouwlooze CECILIA, om te beter haar oogmerk te bereiken, bragt zeer veel in 't midden om haare Juffrouw gerust te ſtellen, en verzogt daar op eenige uuren te mogen uitgaan, om recht agter de zaak te komen. Zy kwam weder met eene gemaakte droefheid op haar weezen, en ſcheen geen moeds genoeg te hebben, om, 't geen ze vernomen hadt, te verhaalen. Dit veelbeduidend ſtilzwygen ontrustte MELIDE grootlyks. Beevende deedt zy eenige vraagen; vreezende en verlangende onderrigt te weezen van het onheil 't geen haar boven 't hoofd hing. Zy drong zo ſterk op de nadere ontdekking aan, dat CECILIA veel eer ſcheen haar te gehoorzaamen, dan uit zich zelve iets te zeggen. Zy verhaalde, terwyl zy geveinsde traanen ſtortte, vernomen te hebben, hoe VAL-

MOR een oude verbintenis, met een der ſchoonſte Juffrouwen van 't ganſche Eiland, vernieuwd hadt; dat op het Bal, door den Gouverneur gegeeven, zulks was voorgevallen, en dat VALMOR, zints dien tyd, geheele dagen ſleet by zyne nieuwe Beminde. Maar dat, dewyl deeze Dame onlangs Weduw geworden was, zy niet zo ſchielyk een ander huwelyk durfde aangaan; men geloofde dat ze heimlyk getrouwd waren; en dit werd meest gedagt.

De tederhartige MELIDE zat verſlagen over dit haatlyk berigt. Haare ſmerte trof zo diep dat haar de adem bykans begaf; de traanen konden door overmaat van droefheid geen uittogt vinden. De onſtandvastigheid van VALMOR dagt haar honderd maal ſchriklyker, dan de noodzaaklykheid om van hem af te zien, en aan de begeerte haarer Moeder te voldoen. CECILIA, weinig bewoogen over de hevige ſtorm van hartstogten en twyfeling, welken zy verwekte, geliet zich egter deel te neemen in het ongeluk haarer Juffrouwe, en naa het uitſtorten van alles, wat een hart, 't welk door de bitterſte droefheid wordt aangevogten, kan opgeeven, ſloeg zy voor dat het zekerſte middel, om zich op dien ondankbaaren te wreeken, beſtondt in hem te vergeeten. Maar welk eene behendigheid zy ook gebruikte, om deezen voorſlag ſmaaklyk te doen voorkomen, MELIDE verwierp dien met afgryzen, en als of zy vreesde zich ſchuldig te zullen maaken, en de trouwloosheid van haaren Minnaar te zullen regtvaardigen, betuigde zy nimmer den Graaf of iemand anders te willen trouwen. Altoos vertrouwende op de toegeevende tederheid haars Vaders, ſmeekte zy hem om zynen byſtand in van haar Moeder te verzoeken, dat zy haare dagen in afzondering mogt ſlyten.

De Heer D'ARLY van verwondering bevangen, op het hooren van de voorgewende verandering in 't gedrag van VALMOR, bedagt hoe zulks zyne Dogter zou ongelukkig maaken, en niet voldoen aan den hoogmoed zyner Vrouwe; hy wist niet wat hier te kiezen, en wilde niets belooven. MELIDE rekende dat Natuur en Liefde beide haar verlaaten hadden, en gaf zich over aan de wanhoop. Zy ſtortte een vloed van traanen, als Mevrouw D'ARLY binnen tradt.

Met niets anders bezig dan met voorbereidzels tot een Huwelyk, 't welk haare Eerzugt ſtreelde, bragt zy een Juweelkoffertje mede, 't welk zy dagt dat alleen in ſtaat zou zyn, om den Graaf den voorrang te doen verwerven. Wanneer zy het MELIDE aanboodt, verdubbelden haare traanen, en zy ſtroomden met te meer bitterheids. Haare Moeder, verwonderd over een uiterlyk betoon van droefenisſe, welke zy tot nog toe beſlooten gehouden hadt binnen de paalen, die de welvoegelykheid voorſchryft aan eene jonge Juffrouw, vroeg, op een dreigenden toon; „ van waar dit onbetaamelyk vergeeten van alle haare pligten kon komen"? —— en zich tot haaren Man wendende; zeide zy, een haatlyk oog op hem ſlaande; „ zyt gy het, myn Heer, die deeze bovenmaatige ſtoutheid wettigt? ——— hebt gy gezwooren uwe en myne ſchande te zullen bewerken? ... Spreek... Ik

zal

zal u haast vryheid geeven, dat gy u zelven alleen kunt onteeren.... Ik zal zo verre wegvlieden. . . . ". Deeze woorden ſpreekende, bedekte zy haar aangezigt, om de traanen van ſpyt te verbergen.

De Heer D'ARLY, die haar beminde, voelde zich getroffen over haar leed: hy verzagte 't zelve, met haar het berigt wegens VALMOR, door CECILIA gegeeven, mede te deelen. De uiterſte voldoening volgde op de verbolgenheid van Mevrouw D'ARLY, zy dagt niet aan de ſmerten, welke hier door 't gemoed haarer Dogter knelden, zy wilde een omſtandig verſlag hebben van een voorval, 't geen haar een gelukkig ſlagen in haar oogmerk beloofde.

CECILIA was zeer verlegen op de eerſte vraagen: zy bemerkte, aan den eenen kant, de noodzaaklykheid om haare list voor MELIDE te bedekken, en, aan den anderen kant, vreesde zy weggejaagd te zullen worden door Mevrouw D'ARLY, indien zy beſtondt haar te misleiden, zy wist hoe groot een afſchrik Mevrouw van 't liegen hadt. Om alles te doen zamen ſtemmen, beſloot zy voort te vaaren gelyk zy begonnen was; maar onder het vertellen van deeze haatlyke leugen zogt zy Mevrouw D'ARLY te doen begrypen, dat het een verzonnen ſtukje was. Deeze niet wel bevattende wat zy wilde zeggen, gelastte haar zich duidelyker te verklaaren. CECILIA, meer verleegen dan oit, bekende dat ze MELIDE bedroogen hadt om haar dienst te doen.

Mevrouw D'ARLY, haare eerſte aandoeningen weinig in bedwang hebbende, zeide overluid, dat dit eene laagheid was; dat men ten koste van de waarheid niets moest doen, en dat het daar en boven zeer laag voor eene Moeder zou weezen, dat ze toevlugt nam tot eene leugen om zich te doen gehoorzaamen; en, zonder iets van CECILIA te haarer verdeediginge te willen hooren, ging zy zelve na haare Dogter om haar te zeggen dat ze bedroogen was door een valſch uitſtrooizel. MELIDE, verrukt door een zo onverwagt geluk, en getroffen door de tederſte erkentenis, wierp zich voor haare Moeder neder met duizend dankbetuigingen, voor de ontlasting haar toegebragt. ——— Mevrouw D'ARLY, die alleen de ſtrengheid van haaren aart opgevolgd hadt, en zich niet gedrongen voelde door Moederliefde, ſtootte met verontwaardiging haare ongelukkige Dogter weg, en zogt haar te doen bloozen: om dat ze hadt durven waagen onder haar oogen zich geluk te wenſchen over de getrouwheid van iemand, dien zy haar bevolen hadt te vergeeten. ——— , Ach! konde ik u gehoorzaamen, ſprak MELIDE, met veel traanen! Maar heb de goedheid om u te herinneren, dat dit ſtrenge bevel gevolgd is op een veel zagter! Ach kon men over zyn hart heerſchen, welk eene pooging zou ik niet op het myne doen om u te gehoorzaamen'. ———

„ Het zal u, vervolgde hier op Mevrouw D'ARLY, het zal u niets kosten my te gehoorzaamen, indien gy maar zo wel als ik inziet wat uw weezenlyk geluk is: dewyl ik niets anders dan 't zelve op 't oog heb, zal ik onwrikbaar weezen in myn eens genomen beſluit".

———, En ik, zeide de Heer D'ARLY, ik zal myn woord geſtand doen. Droog uwe traanen af, myne waarde MELIDE. Indien VALMOR zich uwer waardig gedraagt, zal hy uw Egtgenoot weezen'. ——— Mevrouw D'ARLY ſprak de verſchriklykſte vervloekingen over haaren Man uit, en beſloot dezelve met te betuigen, dat de geheele natuur eer zou omgekeerd worden, dan dat zy het voltrekken van een Huwelyk zou gedoogen, 't geen noit naar haaren zin geweest was.

CECILIA, die dit alles hoorde, onderrigtte den Graaf hier van. Hy was ontroerd wegens den tegenſtand van den Heer D'ARLY, en tevens ontrust over het woord aan zyne Dogter gegeeven, hy dagt zich van MELIDE niet te kunnen verzekeren, dan door haaren Minnaar verre weg te zenden. En dit kon hy gemaklyk doen, uit hoofde van de post die VALMOR op 't Eiland bekleedde. Hy hing van den Gouverneur af; zo dat hy op 't eigen oogenblik, als hy zyne dierbaare MELIDE dagt te gaan zien, volſtrekt bevel kreeg om zich terſtond na *** te begeeven. Wanhoopig wegens een bevel, waar aan hy zich niet kon onttrekken zonder zynen goeden naam te kwetzen, en niet twyfelende over de waare beweegreden van den Graaf, ſchreef hy een Brief aan den Heer D'ARLY. Hy gaf hem daar in, met de nadruklykſte bewoordingen, te verſtaan, welk een ſmert hy gevoelde om dat hy genoodzaakt geweest was zonder vertoeven te vertrekken; hy verzogt dien Heer hem by Mevrouw D'ARLY te verontſchuldigen, en MELIDE van zyn leedweezen te verzekeren.

Op het leezen van deezen Brief werd de Heer D'ARLY woedende van boosheid, daar hy zag hoe het vertrek van VALMOR niets anders was dan een kunſtenary van den Gouverneur; hy ſprak ſmaadredenen uit tegen den Graaf, ſchoon geene dan die hy wel verdiend hadt; hy kantte zich ſterk aan tegen het misbruik, 't welk deeze van zyn gezag maakte, en zwoer dat hy deswegen by 't Hof zou klaagen. De Graaf werd hier van binnen kort verwittigd, door laage aanbrengers die alleen daar door hun hof zogten te maaken.

De Graaf, verheugt dat hy, dien hy voor zyn vyand aanzag, hem een ſchoonſchynend voorwendzel aan de hand gaf om zich te wreeken, gaf zich over aan alles wat de veragting en de haat kunnen inboezemen. Hy liet op den eigen dag den Heer D'ARLY vatten. Hy bedekte die daad van geweldenaary met den dekmantel van voorzigtigheid. Hy ſtelde den Heer D'ARLY voor als een Verſtoorder van de openbaare rust, als een uitſtrooijer van oproerige geſprekken tegen de Oppermagt.

Mevrouw D'ARLY, het vatten van haaren Man vernomen hebbende, meende dat hy waarlyk ſchuldig was; alle andere inzigten op dat oogenblik vergeetende, dagt zy nergens anders om dan om de genade van den Gouverneur te voet te vallen. Zy nam haare toevlugt tot haare Dogter om hem te vermurven. Weetende welk eene tedere liefde MELIDE haaren Vader toedroeg, hoopte zy uit dit ongeluk zelve middel te vinden om alles te vereenigen. Niets van de beſchuldi-

gin-

gingen, tegen haaren Man ingebragt, weetende dan uit het algemeen gerugt, vergrootte zy, zo wel als haare Dogter, het gevaar. De aandoenlyke MELIDE viel in zwym, op 't hooren dier droeve tyding. Nog veel meer ontfteld, dan op 't verneemen van de ongetrouwheid haars Minnaars, bezweek zy onder den last der droefenisse.

Nauwlyks was zy weder bekomen, of men bragt een Brief van den Graaf, waar in hy Mevrouw D'ARLY by zig ontboodt. Zy badt haare Dogter te willen mede gaan, te recht oordeelende dat zy meer dan zy op hem zou vermogen. Maar de Graaf, ontrust door de bewustheid van de onregtvaardigheid zyns handels, en nog meer door de onzekerheid, welk een uitflag zyne gewelddaadigheid zou hebben, veranderde terftond van gedagten, en verfcheen kort naa zyn brief in eigen perfoon, willende door dit bedryf een betoon van zynen yver geeven, en tevens fchrik in 't hart van MELIDE verwekken. Hy verzogt verfchooning wegens de harde noodzaaklykheid waar in hy zich gebragt vondt; vervolgens beklaagde hy het ongeluk van een ampt te bekleeden, 't welk hem, in deeze tydsomftandigheid, dwong eene ftrengheid te oefenen, welke hy niet kon nalaaten zonder zyn gedrag by den Vorst verdagt te maaken.

Mevrouw D'ARLY zwom in traanen. Zy zou alle haare goederen gegeeven hebben, om haaren Egtgenoot te behouden; maar de Graaf befchuldigde hem van zo zwaare misdryven, dat zy hem verlooren rekende. MELIDE vervoerd door liefde tot haaren Vader, verzette haaren affchrik, viel voor haaren Vyand neder, maar met een mengzel van aandoeningen, die haare fmerte te gevoeliger deedt voorkomen. De Graaf geliet zich als of hy 'er zeer over was aangedaan, terwyl hy in de daad zich verheugde, dat hy de fierheid tot fmeeken gebragt hadt. Hy betuigde niets te kunnen weigeren aan haar, die, door de fterke liefde, welke zy in hem verwekt hadt, de Regteresse geworden was over zyn lot, dat hy gereed ftondt om zyn ampt, zyn goeden naam zelf, op te offeren, indien hy ftaat kon maaken, dat de hand van MELIDE de prys dier offerande zou weezen.

De Minnares van den ongelukkigen VALMOR deinsde van fchrik te rug op 't hooren dier woorden. Gebragt in de harde keuze om of haar Minnaar of haar Vader te verzaaken, niets aan beide kanten dan een misdaad kunnende begaan, werd haar hart door Natuur en Liefde van een gereeten. Zeer bezwaarlyk kon zy zich wederhouden van haatlyke uitdrukkingen; doch het gevaar haars Vaders zich herinnerende, kropte zy haare verontwaardiging op. Zy omhelsde de knien van haare Moeder, haar fmeekende om eene genade te verwerven, welke zy niet kon krygen, om de voorwaarde daar op geftelt. Mevrouw D'ARLY, verflaagen over de weigering van haare Dogter, vreezende dat zy vergeefsch gebruik zou maaken van haare magt, fprak alleen door haare traanen, en met de tederfte bewoordingen. ——

„ Hoe, myne Dogter, gy weigert, daar gy een edelmoedig befchermer vindt, die alles wil opofferen om u uwen Vader weder te geeven....

Ach! welk een Vader... O Hemel! alleen zyne liefde voor u heeft hem gedompeld in een poel van jammeren, waar gy hem met één woord kunt uittrekken. ——— Ach, ongelukkige Vader, indien gy de wreedheid van uwe ondankbaare Dogter kende, gy zoudt het niet overleeven". ——— , ô Hemel, ô Moeder, riep MELIDE uit, gy breekt myn hart, gy ſcheurt het van een door zulk eene wreede afbeelding. Ach! waar moet dit heen? Wat kan ik doen? Verwagt alles van my, mag myne Trouwe ongeſchonden blyven, myn vryheid, myn leeven; .. had ik duizend leevens, ik zou ze geeven voor den besten der Vaderen! Ja, myn Heer (voegde zy 'er nevens met eene vervoering, overeenkomſtig met de verhevenheid van haar gevoelen;) neem my ten ſlagtoffer; laat ik myn eigen misdaad boeten, het is de zyne niet, het is myn misdryf 't geen gy in hem ſtraft. Het is zyn bloed dat in myn aderen vloeit. Indien de wetten het zyne vorderen, zy zullen voldaan weezen met het vergieten van dat zyner ongelukkige Dogter. ô, Waarde Vader, kan ik u laaten kwynen in de boeijen!... Och! *Valmor*, dierbaare *Valmor*, kan ik de Trouwe u gezwooren verzaaken. ——— Maar ik zie dat die naam u verbittert. ——— Wel ſtraf my, ſtraf eene ongelukkige die om een ander dan om u durft wenſchen. De boeijen, de gevangeniſen, het ſchavot zelve zullen my niet verſchrikken. Ik zal met een onbeneveld oog myn laatſte uur zien naderen. Mag myn Vader maar leven, dan is 'er geen dood zo wreed, of ik durf dien onbeſchroomd verwagten. —— Ik ſtaa verbaasd over uwe keuze antwoordde de Graaf, ik vind my daar door beledigd. Vrees dat ....! Neen ik vrees niet, ſprak MELIDE, neen, nog eens gy zult niet wreed genoeg weezen om myne opoffering te weigeren. Ik moet my onderwerpen aan de uitſpraak der wetten, aan de uwe; ik verwagt alles van uwe edelmoedigheid, ... Verwagt niets wreede! naardien ik u niet kan verbidden. Daar gy 't alleen zyt die my kunt troosten in de ongelukken, waar ik my zou inwikkelen om uw Vader te behouden, zyt gy het die hem veroordeelt".

, Goede Hemel! riep Mevrouw D'ARLY uit, geheel buiten zich zelve, kom my te hulp, ſtaa my by om 't hart van myne Dogter te raaken. Myn Heer D'ARLY myn Egtgenoot, ongelukkige Vader van MELIDE, verſchyn met uwe ketens, belaaden om uwe om myne Dogter te beweegen. MELIDE, myne dierbaare MELIDE, aanſchouw uwe raadlooze Moeder voor u neergeboogen. Ik zal hier ſterven indien gy blyft volharden in uwe wreede weigering'. MELIDE hevig beſtreeden door recht tegen elkander overſtaande gevoelens, kon noch aan de eene noch aan de andere zyde overſlaan. Haare liefde tot VALMOR; haar tederhartige genegenheid tot haaren Vader; haar haat tegen den Graaf, alle deeze ſtrydige aandoeningen verwekten in haar gemoed een bitteren ſtryd.

Eindelyk liet MELIDE zich overwinnen door Kinderliefde; dit deugdzaam beginzel ging alle andere aandoeningen te boven; en, meer

meer dan haar leeven opofferende, onderwierp zy zich aan den gedaanen eisch. De Graaf, voldaan wegens eene zegepraal ten koste eens misdryfs behaald, wenschte zich zelven nauwlyks geluk over deezen uitflag, of de Heer D'ARLY verfcheen, gevolgd door VALMOR. De tederhartige MELIDE, van vreugde en fmerte overmand, wierp zich in de armen haars Vaders, uitroepende: „ Hemel! wat heb ik gedaan "!

De Gouverneur, verfteld op zulk een onverwagt gezigt, ontroerde zeer; doch zich verpynende om zyne ontroerenis te ontveinzen, vroeg hy, op een dreigenden toon, aan VALMOR; , waarom hy zich niet op zyn post bevondt'? ——— Om dat ik, antwoordde VALMOR met eene zedige vrymoedigheid, ontdekte dat de Onfchuld verdrukt werd. — Ik ben myn Vader te hulp gekomen. ——— Ik heb myne Vrienden opgezogt, en de billykheid heeft hun bewoogen my te helpen, om een Dwingeland tegen te ftaan". ——— , Roekelooze Jongeling, fprak de Graaf, bedenkt gy wel dat ik de magt heb om u te ftraffen'. ——— „ Ja, zeide VALMOR, ik weet dat gy anderwerf uwe Magt kunt misbruiken; gy kunt het doen met eenigen fchyn van regt: dewyl ik geweld heb aangewend, om de vryheid te fchenken aan een Man, wien gy dezelve onregtvaardig hadt ontnomen. Ten uiterlyken aanziene ben ik ftrafichuldig; maar ben ik het in uwe oogen! Ik beroep my op uw geweeten"! ——— , Welk eene ftoutheid'! ——— „ Wees des niet geftoord; ik ben gereed om my te onderwerpen aan 't geen gy over my vonnist; moet ik het overige myner dagen in de boeijen flyten, ik zal des niet murmureeren; ik heb myn Vriend, den Vader van MELIDE, verlost, dit is my genoeg; ik laat u meester over myn lot...

De Graaf ftondt verflaagen over dit edelmoedig befluit. Hy, die de traanen van MELIDE hadt kunnen wederftaan, fcheen geraakt door de grootfche aanbieding van VALMOR; of was liever van fchaamte getroffen, daar hy zo veel grootheid van Ziel in zynen Mededinger vondt; hy kon het denkbeeld niet verdraagen, om in Grootmoedigheid overwonnen te worden. Aan den anderen kant zag hy hoe alle zyne kunftenaaryen ontdekt waren, en zyn onregtvaardig bedryf aan den dag gelegd was. Hy bemerkte de noodzaaklykheid om die offerande te doen, welke alleen in ftaat was om de agting van eene Familie, al te zeer door hem beledigd, weder te winnen.

Met een diep ftilzwygen wagtte deeze bedroefde Familie af welk een uitfpraak de Graaf zou doen. De Vader en de Dogter wenschten 't zelfde. Mevrouw D'ARLY hing tusfchen beiden, haare Eerzugt pleitte voor het Huwelyk met den Gouverneur; maar zy begeerde ook de deugd en kloekmoedigheid van VALMOR beloond te zien. Haars ondanks weggefleept door haaren Hoogmoed, fchoon zy de fnoode gefteltenis van den Graaf kende, moeide het haar dat de ondeugd aan den eenen en de deugd aan den anderen kant haar niet toelieten, haar gezag te gebruiken, om MELIDE te dwingen tot het volbrengen haarer belofte. Geduurende dit opgetoogen ftilzwygen, floeg MELIDE

het tederst oog op VALMOR. Zy wenschte niets anders dan met haaren Minnaar te mogen vereenigd worden.

De Graaf, door ſtrydige driften beſtreeden, ſcheen noch het een, noch 't ander te kunnen kiezen. Wat hy koos, hy vondt zich dóódlyk verlegen. Eindelyk, naa een lang ſtilzwygen, betoonde hy zich edelmoedig en gaf de hand aan VALMOR. Hier by liet hy het niet berusten, hy wilde dat MELIDE de Edelgeſteenten, welke hy voor haar geſchikt hadt, zou aanvaarden, en beloofde aan VALMOR dat hy hem de naaste plaats aan den Gouverneur zou bezorgen. Dus zyne onregtvaardigheid niet kunnende volvoeren, wilde hy zo veel goeds doen als hy kwaads berokkend hadt. De Hoogmoed heeft zyne uitvlugten. Wanneer daar aan het natuurlyk voedzel ontbreekt, zoekt men zich ſchadeloos te ſtellen: gelukkig als dit door braave bedryven geſchiedt!

MELIDE en VALMOR, boven hunne verwagting gelukkig, betuigden aan den Graaf hunne dank-erkentenisſe op eene wyze die hem ſtreelde, en tevens diende om hem te troosten. Zy trouwden op dien zelfden dag. Niets kon haalen by het geluk, 't geen zy het overige hunner dagen genooten. De hooghartige Mevrouw D'ARLY was zelf gelukkig door 't geluk haarer Kinderen. Zo waar is het dat wy meermaalen een grooter heil vinden in zaaken die wy verſmaad, dan in die welke wy vuurig verlangd hebben.

DE FORTUIN.

Eene Vertelling, van den Perſiaanſchen Philoſooph SAADI.

OP zekeren tyd kwam my een Vriend bezoeken, klaagende over zynen toeſtand. „ Ik heb, ſprak hy, geen middelen en een talryk huisgezin; 't is my onmogelyk langer den last hunner en myner eigene elenden te draagen. Ik ben voorneemens myn Vaderland te verlaaten, waar ik my over myne armoede ſchaam. In een afgeleegen gewest zal ik, door myne onbekendheid, zonder ſchaamte, arm kunnen zyn. Veele ongelukkigen hebben by vreemden rust gevonden, of ten minſten eenigen troost genooten, door niet veragt of betreurd te worden. Eéne bedenking houdt my nog te rugge, ik kan niet dulden, dat myne Vyanden over my zouden zegepraalen. Zy zullen, indien ik weg gaa, zeggen: ziet, die ſlegthoofd, die in zyn eigen Vaderland nimmer door 't geluk gunſtig werd aangelachen, gaat in eene vrywillige ballingſchap! ——— Kan ik het op my zelven verkrygen deeze ydele beuzelpraat te verſmaaden, en te vertrekken, my dunkt ik ben niet geheel ontbloot van verſtand en bekwaamheden, die my in vreemde Landen te ſtaade zouden kunnen komen; Ik ſchryf een goede hand; Ik kan rekenen; en, indien het u behaagde my Brieven van aanpryzing te geeven aan den Gouverneur

van

van *Ghulistan*, uw Vriend, en hy genegen is my in 's Konings dienst te gebruiken, zal mogelyk de Fortuin moede worden van my te plaagen, en, misschien, klim ik dan tot hooge waardigheden op".

Vriend, gaf ik hem ten antwoord, *in den dienst der Koningen zyn tweeërlei soorten van posten; deeze enkel geschikt om ons de leevens noodwendigheden te bezorgen; geene om ons met magt en aanzien te bekleeden. In de eerstgemelde kan iemand zyne dagen gerust genoeg doorbrengen; in de laatstgemelde vindt hy zich van gevaaren omringd. Gy moet met weinig te vrede zyn, of voor onheil dugten.*

Myn Vriend merkte aan; „ dat zodanige bedenkingen in zynen toestand niet te passe kwamen, dat de hoop, waar aan hy zich geheel overgaf, zyn eenigste troost was, en, wat het overige betrof; zyne braafheid zou altoos zyne veiligheid weezen".

Helaas! vervolgde ik, *gy herinnert my de vertelling van een Vos, die wat voorzigtiger dan gy handelde. Iemand zag hem uit al zyn magt na zyn hol rekken, en vroeg, wat wil deeze verhaaste vlugt beduiden? Zyt gy schuldig aan eenig misdryf, waar op gy straf verwagt? ——— Ik ben, dank zy den Hemel! antwoordde de Vos, aan geen misdaad schuldig, myn geweeten verwyt my niets: maar ik heb zo even de Bedienden des Konings hooren zeggen, dat zy een Dromedaris zogten. —— Goed; maar wat gemeenschap hebt gy met een Dromedaris, en dus daar mede te doen? —— Hemel! antwoordde de Vos, vernuftige Lieden hebben altoos vyanden. Indien het iemand in 't hoofd kreeg om my aan 's Konings Bedienden aan te wyzen, zeggende daar gaat een Dromedaris, ik zou gegreepen en met ketenen gekluisterd worden, zonder zich de moeite te geeven om te onderzoeken welk Dier ik was. ——— Vriend, pas dit op u zelven toe. Ik ken uwe opregtheid; maar bedrieglyke Menschen zullen strikken voor u in 't verborgen spannen; de snooden zullen u ondermynen door laage onderkruipingen, de Vorst zal tegen u vooringenomen worden, en wien zult gy vinden die 't op zich zal neemen u te verdeedigen? ——— Hou u aan de middelmaat; op Zee zyn groote rykdommen te verkrygen; maar bemint gy de veiligheid, hou u aan land. Als een Vriend ben ik verpligt u ten besten te raaden, en ook gehouden u allen dienst te doen dien ik kan, derhalven zal ik u een' Brief aan den Gouverneur van* Ghulistan *geeven.*

Den volgenden dag vertrok myn Vriend met myn Brief. De Gouverneur schonk hem eene kleine bediening, men vondt hem een verstandig bedreeven Man, tot het uitvoeren van zaaken geschikt. Welhaast werd hy bevorderd, en, in hoogere bedieningen, gaf hy even zeer genoegen. Eindelyk geraakte hy aan 't Hof. De Koning schepte behaagen in hem, en agtte hem hoog; hy werd 's Konings gunsteling: men wees op hem, zeggende; „ dit is de Vriend des Konings"! Het leedt niet lang of ik ontving een brief, waar in hy

my

my zyne vorderingen bekend maakte, ik deelde in zyne vreugde. God zy geloofd, ſprak ik, ik zie duidelyk, dat niemand oit moet wanhoopen, van tot een gelukkigen ſtaat te zullen opklimmen; de bronnen van goed en kwaad zyn voor ons verborgen, en wy weeten niet van waar ons heil zal opdaagen."

Kort daar naa ging ik myne bedevaart te *Mecca* afleggen. Op myne t'huis reize ontmoette ik in eene woeste, maar niet onaangename, valei, een Man in boere kleeding, komende lachende en zingende uit zyn hut na my toeloopen. Hy trof my aan op een weg met hoog getopte boomen overſchaduwd, zeggende: „ De Hovelingen, die gy my beſchreeven hebt, zyn myne Vyanden geweest zints dien dag, dat de Koning my in zyne tegenwoordigheid toeliet; zy beſchuldigden my met hoog verraad, en met het invoeren van ſchadelyke nieuwigheden; en de Koning verledigde zich niet om de waarheid of onwaarheid der betigtingen te onderzoeken. Myne Vrienden, die veel verpligting aan my hadden, zweegen ſtil, eenigen vervoegden zich by myne beſchuldigers. Ik werd in een ſchriklyke gevangenis geworpen, waar ik de jammerlykſte elenden uitſtondt. Ik geraakte 'er uit, en werd vervolgens gebannen; alle myne goederen verbeurd verklaard zynde. Nu ziet gy my weder in armoede, maar egter vergenoegd. Ik weet nu wat de Menſchen zyn, ik weet wat de Fortuin is. Ik heb hier een kluis, en de plek gronds, die ik bebouw, kan my en myn Gezin voeden".

BERIGT

VAN HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER WEETENSCHAPPEN TE VLISSINGEN.

In de Vergadering van het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen te VLISSINGEN, gehouden den 20 September 1771, is geoordeeld, dat de vraag: *Welke zyn de redenen van de meenigvuldige vallen of grondbraken in de zee-dyken, voornamelyk die der Provincie Zeeland, en op welke wyze konnen dezelve best voorgekomen, of daar zynde ſpoedigſt en minſt kostbaar herſteld worden*, door het zelve opgegeven om voor den eerſten Mey 1771 te beantwoorden, door geenen der ſchryvers *volledig* beantwoord is, ten minſten met opzicht tot het tweede lid derzelve, namelyk *op welke wyze de vallen of grondbraken in de zee-dyken, voornamelyk die der Provincie Zeeland, best konnen voorgekomen worden?* evenwel heeft het Genootſchap geoordeeld, dat de vraag best is beantwoord door den ſchryver, die tot zinſpreuk heeft gebruikt *Uit zucht tot nuttig zyn*, en die, by het openen van deszelfs billet, gebleken is te zyn BASTIAEN NEBBENS, *Capitein Major der Stad Mid-*

Middelburg, waarom denzelven de prys van de *gouden medaille* is toegewezen.

En is verder goedgevonden aan de Schryvers, die tot zinſpreuken hebben gebruikt, de eene *Tot nut van Zeeland*, de andere *Myn Vaderlands welwezen, is 't grootſte doelwit in dezen*, ieder eene *zilveren medaille* toe te leggen, indien dezelven hunne naamen aan het Genootſchap gelieven te openbaren, alzoo die ſchryvers gerekend worden het naast gekomen te zyn aan het bekroonde antwoord.

Dan in aanmerking genomen zynde de aangelegenheid der zake, het nut daar van te verwachten, en het verlangen van het Genootſchap om dit ſtuk *volledig* beantwoord te zien, is beſloten gemelde vraag andermaal voor te ſtellen, en wel byzonderlyk het tweede lid derzelve, en den prys van eene *gouden medaille* te beloven aan den ſchryver, die, voor den eerſten Mey 1773, *volledig* en ten genoegen van het Genootſchap, beantwoord zal hebben: *Hoe konnen de vallen of grondbraken in de zee-dyken, voornamelyk die der Provincie Zeeland, best en minst kostbaar voorgekomen worden?* en of ſchoon de prys der *gouden medaille* bepaald wordt aan dit opgegeven tweede lid der vrage, zal het echter het Genootſchap aangenaam zyn, indien de Schryvers aan het eerſte en laatſte lid derzelve ook eenig nader licht gelieven by te zetten, en zoodanige redenen en middelen aan de hand te geven, als zy daar toe meest noodig zullen oordeelen.

Ook heeft het Genootſchap geoordeeld, dat de *twee zilveren medailles*, by het *Programma* in den voorleden jaare beloofd aan de genen, die de beste *memorie* of waarneming aan het zelve zouden doen toekomen, daar door *gemeriteerd* zyn by de Heeren ALEXANDER PETRUS NAHUYS, A. L. M. *Philoſ. & Medicinæ Doct. en Prof. te Harderwyk*, en S. VAN NOOTEN *Jansz. te Amſterdam*, den *eerſten* wegens deszelfs waarnemingen van *eene volkomen opſtopping van water en van eene hevige long-ontſteking, welke door eene van zelfs voortkomende kwyling gelukkig gered werdt*, en van *een aanmerkelyk aantal van waterblaazen door den afgang ontlast*; den *anderen* wegens zyn bericht aangaande *eenige proeven van het gebruik der Electriciteit in de genezing van lammigheid*, te *Amſterdam* in het werk geſteld.

Het Genootſchap blyft ſteeds in het vertrouwen, dat de edelmoedige wyze, waar op het zelve deze uitlokkende eer-pryzen toevoegt, den lust om naar dezelven te dingen meer en meer zal opwekken, en daar door ook voldoende antwoorden te zullen ontfangen op de vraag, ten jaare 1770 opgegeven om voor den eerſten Mey 1772 te beantwoorden: *Mag een Natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen en proefondervindingen verdere gevolgen trekken ter uitvorſchinge van de noch onbekende oorzaken der verſchynſelen? zoo*

ja,

ja, hoe verre mag hy daar in voortgaan, en welke regelen moet hy daar omtrent in acht nemen?

Thans ſtelt het Genootſchap voor tot eene vraag om voor den eerſten Mey 1773 te beantwoorden: *Wat is de reden van het ſterk afnemen der Zeeuwſche, voornamelyk der Walcherſche duinen en ſtranden? hoe is zulks voortekomen, en welke middelen, buiten de reeds bekende, zyn op de nuttigſte en minſt kostbaare wyze tot derzelver behouding aan te wenden?*

De prys, geſteld op ieder van de twee bovengenoemde vragen, voor den Autheur die dezelve, naar het oordeel van 't Genootſchap, best beantwoord zal hebben, is een gouden *Medaille*, op den ſtempel van 't Genootſchap geſlagen, met het jaartal en den naam van den ſchryver.

De antwoorden op de vraag moeten niet met den eigen naam des ſchryvers, maar met eene *zinſpreuk* geteekend, en met een verzegeld *billet*, het welk dezelfde *zinſpreuk* tot opſchrift heeft, waar in des ſchryvers naam en adres gemeld zyn, verzegeld aan den Heer *Justus Tjeenk*, *Secretaris* van dit Genootſchap, zeer leesbaar geſchreven, in het Nederduitsch, Fransch of Latyn *franco* worden toegezonden.

Ieder een, wie hy ook mag wezen, ſtaat vry naar den prys te dingen, uitgezonderd hun die in eenig opzicht Leden van dit Genootſchap zyn. Ook zal het den genen, die den prys behalen zal, niet vryſtaan zyne verhandelinge, waar op hem de prys is toegewezen, het zy in 't geheel of ten deele, het zy afzonderlyk of by eenig ander werk, te doen drukken zonder uitdrukkelyke toeſtemminge van dit Genootſchap.

Evenwel zal het den Leden, des goedvindende, vryſtaan om, ſchoon zonder naar den prys te dingen, over de opgegevene vragen te ſchryven, en derzelver antwoorden op de bepaalde wyze, alleen met byvoeging van de woorden *Lid van het Zeeuwsch Genootſchap* achter de *zinſpreuk*, te laten toekomen, ten einde het Genootſchap daarvan ook een nuttig gebruik voor het algemeen, het zy door derzelver Verhandelingen, geheel of by uittrekſels van het byzonderſte, mede te deelen, konne maken.

En ten einde de Verhandelingen door zulken, die *geen Leden zyn*, toegezonden, en uit welke maar eene den prys behalen kan, evenwel niet in het duister blyven zouden, zal het Genootſchap ook daar van gebruik maken, en dezelve, of geheel of ten deele, met den druk gemeen maken, 't zy onder de bygevoegde zinſpreuk, of met melding der naamen, indien de ſchryvers dezelve aan het Genootſchap gelieven te openbaren, na dat de prys zal zyn toegewezen, en zulks in de nieuwspapieren zyn bekend gemaakt.

Alle de antwoorden zullen moeten ingegeven zyn voor den eerſten Mey 1772 en 1773, na welken tyd geene meer tot den prys zullen worden toegelaten.

Dit

Dit Genootſchap zal ook ontfangen alle zoodanige ſtukken, welke aan het zelve, door wien het zy, worden toegezonden, behelzende eenige nieuwe uitvindingen of verbetering van oude waarnemingen over onderſcheide takken der kunſten en wetenſchappen, en wat meer zou kunnen ſtrekken om derzelver uitbreiding te bevorderen; en ten einde een ieder daar toe aan te moedigen, zal het Genootſchap noch twee zilveren gedenkpenningen uitdeelen aan de genen, die aan het zelve de twee beste *memorien* of waarnemingen zullen hebben toegezonden.

In dezelve Vergadering werden tot Directeuren des Genootſchaps geasſumeert.

Mr. H. VINCK *Schepen der ſtad Rotterdam M. D. & Lect. Anatomiæ* aldaar.
PIETER VAN DAMME, woonde te Amſterdam. En
Mr. ADRIAAN HAGOORT, *Schepen en Raad te Gornichem.*

En tot Leden van het zelve,

DIONYSIUS VAN DE WYNPERSSE *A. L. M. Philoſ. Matheſ. & Astronom. Profeſſor te Utrecht.*
CAROLUS LINNÆUS, *Ridder van de Noordſter en eerſte Geneesheer van zyne Majeſteit den Koning van Zweden.* En
JAN BERNARD SANDIFORT *Med. & Stads Dr. in 's Hage.*

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *September* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 'smorg.	'smidd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 9½	29. 10	29. 11	66	75	63	Z W	Z W	N	B.R. weerl.
2	30. 0	30. 1	30. 1	64	68	63	N	N O	N O	— Held.
3	— 1	— 0¾	— 0½	65	68	62	O	——	——	— —
4	— 0½	— 0½	29. 11½	64	66	63	N O	——	——	——
5	29. 11½	— 0	30. 0	63	66	60	——	——	N t O	Held. Wol.
6	30. 0	29. 11¾	29. 10½	60	67	61	——	N t W	N W	— —
7	29. 9	— 8	— 7	61	64	58	Z W	Z W	Z	Betr. Reg.
8	— 8½	— 9½	— 7½	57	62	57	W t N	W t N	Z W	Reg. Wind.
9	— 6¼	— 7	— 9½	54	58	57	——	——	N W	Buijig.
10	— 11	— 11½	— 11	57	62	58	N W	N W	W	——
11	— 10½	— 10½	— 10	62	63	60	Z W	Z W	Z W	— Weerl.
12	— 10	— ——	— 11½	63	66	59	——	——	——	Betr. Reg.
13	— 11	— 11	— 10½	59	72	62	O t N	O	Z	Reg. Don.
14	— 8	— 8½	— 11½	63	56	53	Z	N W	N W	— Held.
15	30. 0	30. 0	30. 0	58	64	56	Z W	Z W	Z W	Held. Wol.
16	29. 11	29. 10	29. 8½	55	67	60	Z	Z t O	Z t O	— Reg.
17	— 11½	30. 1	30. 1½	57	60	51	N W	N W	N	——
18	30. 1½	——	— 0	60	63	61	O	Z O	Z W	——
19	29. 11½	— 0	— —	63	68	59	Z t O	Z	Z	Betr. Held.
20	— —	29. 10¾	29. 10	58	70	62	——	——	Z t O	Hel. Weerl.
21	— 9½	— 9½	— 9	63	67	63	Z	——	——	Reg. Don.
22	— 10½	— 10½	— 10½	62	65	60	O	O	O	Held. Betr.
23	— 9½	— 8½	— 8½	59	64	59	——	——	——	Stormig.
24	— 8¼	— 9½	— 11	60	62	59	——	O t N	N O	Betr. Reg.
25	30. 0	30. 1	30. 1½	56	60	54	N N O	N N O	N N O	Reg. B. H.
26	— 2	— 2	— 2½	55	60	54	N	N	N O	Buijig.
27	— 3½	— 3¾	— 3½	54	59	54	N O	N O	——	Ryp Held.
28	— 3	— 3	— 2½	54	62	50	N	N	N	Held. Betr.
29	— 1½	— 1	— 0	55	59	55	N O	N W	N W	— Reg.
30	29. 11½	29. 11¼	— —	59	59	57	N	N	O	Buijig.

Hoogſte Barometer d. 30. 3¾ }
Laagſte Barometer d. 29. 6¼ } middelb. d. 29. 11

Hoogſte Thermometer gr. 75 }
Laagſte Thermometer gr. 50 } middelb. gr. 62½

MARCUS ANTONINUS, EEN VERVOLGER DER CHRISTENEN.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 348.)

HEt derde Voorſtel om te bewyzen dat MARCUS ANTONINUS een Vervolger der *Chriſtenen* was, beſtondt hier in. III. *Dat de Vervolging op zynen Laſt- en Bevelſchriften geſchiedde.*

§. 1. Eenige Oordeelkundigen meenen hun ſtuk voldongen en ANTONINUS van de misdaad der Vervolginge gansch en al gezuiverd te hebben, indien zy kunnen bewyzen, dat hy nimmer eenige Bevelſchriften tegen de *Chriſtenen* in 't licht gaf. Maar dit is een zeer verkeerde gevolgtrekking. Want wanneer alle Godsdienſten, behalven de vastgeſtelde, door de wetten van *Rome*, en de Bevelſchriften der voorgaande Keizeren, verbooden waren; en hy deeze wetten in volle kragt liet uitvoeren tegen de *Chriſtenen*, daar hy ze hadt kunnen herroepen en opſchorten, als het hem behaagde, ſtrekt zulks ten bewyze, dat hy ze goedkeurde. En dit alleen was genoeg om hem een Vervolger te noemen, ſchoon hy nimmer eenige nieuwe Bevelen deswegen gegeeven hadt. Vergun my, dewyl ik op dit onderwerp geraakt ben, een kort berigt voor te draagen van de *Roomſche Wetten* ten opzigte van vreemde Godsdienſten, dit is noodig om licht te verſpreiden op het ſtuk, 't welk wy thans onderzoeken.

§. 2. CICERO (*a*) maakt in zyn ſtelzel van de Godsdienſtwetten, 't welk hy erkent overgeſchreeven te hebben uit de wetten van NUMA, of de oude Gewoonten van *Rome*, een begin met het verbod van nieuwe Goden en Godsdienſten; die, gevolglyk, door de oude wetten van *Rome* verbooden waren. Men ontmoet veele voorbeelden in de *Romeinſche Geſchiedenisſen*, ten tyde dat *Rome* een Gemeenebest was, waar in het handhaven van vreemde Godsdienſtoefeningen geweerd wordt; getuigen zyn hier VALERIUS MAXI-

(*a*) Lib. I. c. 3.

MAXIMUS (*b*) LIVIUS (*c*) in 't geval der *Bacchanalia* (*d*) en by veele andere gelegenheden. —— Naa den val van 't Gemeenebest werd dit een Staatsregel onder de Keizers. MECENAS raadt, in zyne aanspraak aan AUGUSTUS, dien Keizer in de kragtigste bewoordingen, een' krak te geeven aan alle nieuw opkomende Godsdienſten, en alle onderdaanen te dwingen tot het omhelzen van den heerſchenden Godsdienst (*e*). Het geheele plan der Regeeringe door MECENAS ontworpen, en gevolglyk ook den evengemelden grondregel, werd, gelyk DIO verzekert (*f*), door AUGUSTUS of zyne Opvolgers, in agt genomen; en was, naastdenkelyk een der heillooze oorſprongen van de Bevelſchriften tegen de *Christenen*. Tot een ander bewys van dit ſtuk dient, dat CONSTANTINUS (*g*), in zyne zonderlinge verklaaring van den vierden *Herderszang* van VIRGILIUS, ons vermeldt, dat de Dichter, die heerlyke voorzegging van onzen Zaligmaaker, in duistere bewoordingen hadt voorgeſteld, uit vrees voor de ſtraffen der wetten tegen alle nieuwigheden in den vastgeſtelden Godsdienst aangekondigd. Het is noodloos meer getuigenisſen by te brengen, gelyk ik gereedlyk zou kunnen doen, om zo zeker eene waarheid te bewyzen, dat alle vreemde Godsdienstoefeningen door de Rykswetten verbooden waren.

§. 3. Behalven de Nieuwigheid van onzen Godsdienst, welke den *Heidenen* misdaadig genoeg voorkwam, vondt men eenige byzondere gewoonten en omſtandigheden, in den eerdienst en tugt der *Christenen*, die tegen de wetten ſtreeden, en hun aan de zwaarſte ſtraffen blootſtelden. Onder deeze behooren, om veele andere ongerept te laaten, hunne Nagtvergaderingen, en het houden van Byeenkomſten. Nagtvergaderingen, om den Godsdienst te handhaven, werden by de *Romeinen* niet geleden, gelyk wy leezen uit DIONYSIUS HALICARNASSUS (*h*); ook mogten zy tot geen ander einde gehouden werden gelyk PORCIUS LATRO aanwyst (*i*), die bevestigt dat zy in de wet der Twaalf Tafelen verboden, en volgens de *Gabiniſche Wet* met den dood geſtraft wierden. Dit zelfde wordt bekragtigd door LIVIUS, die het tot een der voornaamſte bewysſtukken aanvoert tegen de *Bacchanalen* (*k*). —— De *Christen Verga-*

de-

(*b*) Lib. I. c. 3. (*c*) Lib. IV. 30. XXV. 1. (*d*) Ibid. XXXIX.
(*e*) Dio, p. 490. (*f*) Id. p. 492.
(*g*) *Orat. ad Sanct. Cœtum.* c. 20. (*h*) Lib. II. p. 68.
(*i*) *Declam. contra Catalin*, p. 233. (*k*) Lib. XXXIX. 14, 15.
(*l*) Lib. XLVII. Tit. 22. cap. 4.

derlingen, of *Geheime Byeenkomſten*, vielen, gelyk de Brief van PLINIUS uitwyst, onder de wetten tegen de *Heteria* of *Collegia* welke de zelfde waren, volgens de *Digesten* (*l*) en DIO (*m*). De *Collegia* of Zamenkomſten van Kunſtenaars, door NUMA opgeregt, en andere van het Gemeenebest ingeſteld, werden volgens de wet toegelaaten; maar byzondere Genootſchappen, zonder openbaar gezag begonnen, zag men alle, als onwettig en gevaarlyk voor den Staat, verbieden; en 'er zyn verſcheide voorbeelden van derzelver vernietiging zo ten tyde van het Gemeenebest als onder de Keizerlyke Regeering. In de dagen van CICERO werden zy, op last van den Raad, vernietigd, en hy brengt eene zwaare beſchuldiging tegen CLODIUS in wegens het vernieuwen van dezelve (*n*). JULIUS CESAR verſtrooide ze alle behalven de oude (*o*); zyn voorbeeld volgde AUGUSTUS (*p*). Zy werden afgeſchaft door CLAUDIUS (*q*), en door NERO (*r*). TRAJANUS liet 'er ſterke Bevelſchriften tegen uitgaan; gelyk te zien is in de Brieven van PLINIUS. En dat de vastgeſtelde Rykswet tegen dezelve was, onder ANTONINUS, blykt uit CELSUS (*s*) en dat ze ſtand hieldt bevestigt DIO (*t*). Die zelfde Schryvers verzekeren ons dat redenen van Staat dit vernietigen raadden: en dit is zeer aanneemelyk. Want zy werden, in 't algemeen, en byzonder de Godsdienſtige, aangemerkt als oproerige zamenrottingen, en kweekſchoolen van opſtand, die het gezag der Vorſten dreigden te knakken en de rust des Burgerſtaats te ſtooren. De wetten tegen deeze *Collegia* gemaakt werden aangezien als ook de *Christenen* betreffende, dit blykt uit de bekentenis der Afvalligen in den Brief van PLINIUS, die hem verklaarden de *Christenheid* verzaakt te hebben, zints de aankondiging zyner Bevelen tegen de *Heteria*. MARCIANUS (*u*) verzekert ons dat het een gedeelte van 's Keizers last aan de Landvoogden uitmaakte, de heimlyke Byeenkomſten te ſtooren. Dit wordt bevestigd door het zeggen van PLINIUS, *Secundum mandata tua Heteria eſſe vetueram; wanneer ik volgens uw bevel de Heimlyke Zamenkomſten verboden hadt.* Hoe ſtreng zy allen geſtraft werden

(*m*) DIO p. 66, 496.
(*n*) CICERO *in Piſon.* C. 4. ASCON. PEDIANUS ib. p. 66. Idem *ad Orat. pro Cornelio.*
(*o*) SUETON. C. 42. (*p*) SUETON C. 32. (*q*) DIO p. 669.
(*r*) *Jac. Ann.* 14, 17. (*s*) Apud ORIGEN. p. 3.
(*t*) DIO *ut ſupra.* (*u*) DIO p. 490. (*v*) *Digeſt. ut ſupra.*

den die zich tot deeze *illicita Collegia*, *ongeoorloofde Zaameningen*, vervoegden, leert ons ULPIANUS (*v*). Weshalven alle Landvoogden, in de daad, uit hoofde van hunnen last, verpligt waren de *Christenen* te vervolgen. Indien nu de *Christenen* onderhevig waren aan de ſtraffen van alle deeze wetten, en ANTONINUS alleen ſtil gezeten hadt, en toegelaaten, (gelyk ik reeds beweezen heb dat hy deedt,) dat ze met alle ſtrengheid tegen de *Christgeloovigen* werden te werk geſteld, zonder hier eenigzins tusſchen beide te komen, gelyk hy zou hebben kunnen doen, *ſtrekt* zulks ten bewyze, dat hy ze goedkeurde, en dus met zo veel regts een Vervolger mag heeten als of hy zelve *die* wetten hadt vastgeſteld.

§. 4. Maar ik behoef myne toevlugt tot het gemelde bewys niet te neemen. Ik heb blyken genoeg, dat hy de *Christenen* vervolgde, door wetten van zyn eigen inſtelling, welke ik vervolgens zal bybrengen. Dan vergun my, eer ik hier toe treede, kortlyk de bewyzen van den Heer DODWELL te onderzoeken, ze zyn gebouwd op het gezag van LACTANTIUS en TERTULLIANUS. De eerstgemelde Schryver betuigt, ik beken het, uitdruklyk, dat de Kerk van DOMITIANUS af tot DECIUS toe *geen overlast van de vyanden leedt* (*w*). Doch dit zou niet alleen bewyzen dat ANTONINUS geen Vervolger was; maar dat 'er geduurende zyne Regeering geene Vervolging in 't geheel plaats gehad hadde; eene ſtelling die alle de oude Gedenkſtukken, de verhaalen van POLYCARPUS en de Martelaars te *Lions*, alle de Kerklyke Geſchiedſchryvers, en alle de Opſtellers van Verdeedigſchriften dier tyden, geen uitgezonderd, tot leugenaars maakt. Volgens den zelfden regel was 'er geene Vervolging onder TRAJANUS, tegen het gezag van PLINIUS, IGNATIUS, en EUSEBIUS (*x*). Dan hebben ook de *Christenen*, onder ANTONINUS PIUS, in rust en vrede geleefd, ſchoon het uitdruklyk getuigenis van JUSTINUS, die ten dien tyd leefde, het tegendeel vermeldt. Op deezen voet is de Vervolging van SEVERUS eene loutere fabel, ſchoon wy daar voor de voldingendſte bewyzen hebben, en de Verdeedigſchriften onder zyne Regeeringe door CLEMENS, TERTULLIANUS en ORIGENES opgeſteld, om niets te zeggen van EUSEBIUS (*y*) en SPARTIANUS (*z*). Zullen wy dan, ten wil-

(*v*) DIO, *ut ſupra*. (*w*) LACTANT. *de Mort. Perſeq.* C. 3.
(*x*) EUSEBIUS III. 33. (*y*) EUSEBIUS VI. 1.
(*z*) SPARTIANUS *in Severo* C. 17.

wille van LACTANTIUS, alle oude getuigenisſen wraaken, of aan zyne veronderſtelling den verdienden naam geeven? Het oogmerk zyns Boeks was, gelyk de tytel uitwyst, aan te toonen, dat alle de Vervolgers eenen geweldigen dood ſtierven. Om deeze veronderſtelling op welk eene wyze ook, goed te maaken, moesten alle Vervolgers, die in rust op hunne legerſtede den dood ſtierven, als TRAJANUS, de ANTONYNEN, en SEVERUS uit deeze lyst worden uitgeſchrapt. *Mentiendum erat, ut perſecutoribus omnibus triſtem optigiſſe mortem probaret* zegt zyn uitgeever TOLLIUS. *Het was noodzaaklyk te liegen om te bewyzen dat alle Vervolgers een ſchriklyken dood ſtierven.* Welke aanmerking niet ſtrenger dan waar is.

§. 5. TERTULLIANUS hadt juist eene andere veronderſtelling te beweeren, even ongegrond als die van LACTANTIUS. Hy bevlytigde zich om te toonen, dat de *Chriſtenen*, door de *kwaade Keizers* vervolgd, en door de *goede* beſchermd waren: het tegendeel van welke ſtelling der waarheid nader komt: want, indien gy de lyst der Vervolgeren nagaat, zult gy vinden, dat *Zeven* van de *Tien*, in andere opzigten, de beste Keizers waren, die ooit het *Roomſche Ryk* beheerschten. ANTONINUS PIUS, zegt hy, ſtelde nooit wetten van Vervolging tegen de *Chriſtenen* in: de valschheid hier van heb ik reeds door een voldingend getuigenis beweezen. En uit zynen misſlag in dit ſtuk laat ik u over zyne naauwkeurigheid in andere gevallen oordeelen. Hy ontheft Keizer ADRIANUS van de zelfde misdaad; hoewel SULPICIUS (*a*) dien Vorst onder de Vervolgers rekent, en zegt *dat hy om het Geloof der* Christenen, *door de onteering van de plaats, te dempen, Afgoden ſtelde ter plaatze daar de* HEERE *geleden hadt.* En CASSIODORUS geeft duidelyk te kennen, dat die Keizer een Vervolger geweest hebbe. Voeg hier by zyne veragting voor alle vreemde Godsdienſten (*b*). En het ſmaadlyk character 't welk hy den *Chriſtgeloovigen* geeft in zynen Brief aan SERVIANUS, geſchreeven langen tyd naa den Brief aan FUNDANUS, de eenige grondſlag waar op EUSEBIUS hem voor een Begunſtiger der *Chriſtenen* verklaart: en welken ik (en met my anderen) voor van even veel gezags houden als die van ANTONINUS, ſchoon wat omzigtiger opgeſteld. In dit myn denkbeeld wegens ADRIANUS ben ik bevestigd door de gewaande *Orakelen der Sibyl-*

(*a*) SULPICIUS II. 45. (*b*) SPARTIANUS c. 22.

bylien, die, naa de gebeurtenis der zaaken opgesteld zynde, geene *Voorzeggingen* maar *Geschiedenissen* behelzen; en dus hooger geschat moeten worden dan of het weezenlyke voorzeggingen waren. Hy krygt daar in een slegt character uit hoofde van zyne zugt tot de Toverkunst, de Verborgenheden *enz.* En ik kan niet gissen waar op het *αιαντα σεβασματα λυσει* slaat, of het moet zyne weering van den *Christelyken* en *Joodschen Godsdienst* bedoelen (*c*) omtrent het laatste gaan wy vast volgens SPARTIANUS (*d*). En, naa dit alles, is de plaats op welke het bewys van DODWELL steunt, van twyfelagtig gezag; want zommige afschriften leezen in steede van *nullus Verus impressit* (*e*), SEVERUS, en dit ontbreekt geheel in de overzetting van EUSEBIUS, welke ouder is dan eenig Handschrift nu in weezen. Maar alles wat hy eischt eens toegestaan zynde, is het duidelyk, dat TERTULLIANUS geen ander bewys hadt voor zyn gevoelen dan den Brief van ANTONINUS aan den Raad, naa het wonderwerk van het *Blixemend Legioen*; en zyn Bevelschrift aan de Staatsvergadering in *Asie*, welke ik beweezen heb dat beide vercierde stukken zyn (*f*); en, gevolglyk, verdient zyn getuigenis geen geloof, inzonderheid als ik in staat ben om zo veele bewyzen van het tegendeel op te leveren, die onwederspreeklyk zyn, en nu volgen.

§. 6. De Vervolging van ANTONINUS wordt door alle Kerklyke Geschiedschryvers onder de *Tien Vervolgingen* gerekend. Zy is door ANTONINUS *gedaan* zegt AUGUSTINUS. *Hy heeft de Vervolging gebooden*, volgens de *Historia Miscella*. *Zy zyn op zyn gebod aangevangen*, verklaart OROSIUS (*g*). Dus hebben wy drie stellige getuigenissen, die de Vervolging aan ANTONINUS toeëigenen.

§. 7. Myn tweede bewys ontleen ik uit twee Bevelschriften van MARCUS ANTONINUS, door BARONIUS bygebragt, en welke hy te recht stelt dat de *Christenen* betroffen. Uit kragte van het eerste Bevelschrift wordt iemand gebannen om

(*c*) *Orat. Sibyll. Lib. VIII.* p. 367. *Ed. Opsop.*

(*d*) SPARTIANUS c. 14. (*e*) TERT. *Apol.* cap. 5.

(*f*) [Hier oogt de Heer MOYLE gedeeltlyk op zyne Brieven over het *Blixemend Legioen* aan den Heer KING, in het geschil over dat onderwerp, waar op dit Vertoog ten vervolge dient.]

(*g*) EUSEB. *Kronyk*, HIERONIMUS *Catalog. in Polycarpo*, SULPICIUS, II. 46. AUGUST. *de Civ. Dei* XVIII. 52. OROSIUS VIII. *Hist. Miscella*, X. 1. &c.

om dat hy den Opſtand van CASSIUS, en andere dingen, waar door de *gemoederen ontrust werden, voorſpeld hadt.* ULPIANUS, (uit wiens eerſte Boek de *Officio Proconſulis*, BARONIUS dit ſtuk ontleent,) voegt 'er deeze rede van dit Bevelſchrift nevens, *dat zodanige perſoonen niet ongeſtraft gelaaten moeten worden, die onder voorwendzel, en als op 't vermaan der Goden, eenige dingen verzaaken, of ter baane brengen, of voorbedagtlyk verzinnen.* Hoogwaarſchynlyk bedoelt hy hier mede de *Chriſten Propheeten*; naardemaal ULPIANUS in dat zelfde Boek alle de *Reſcriptien* tegen de *Chriſtenen* heeft by een verzameld, gelyk ik reeds aanmerkte. —— In het andere Bevelſchrift, uit MODESTINUS genomen (*b*), wordt de zelfde ſtraffe vaſtgeſteld *tegen allen, die iets deeden waar door de ligtbeweegbaare gemoederen der Menſchen met eenen bygeloovigen Schrik voor de Godheid vervuld werden.* Dit Bevelſchrift is waarſchynlyk van den zelfden tyd als het voorgaande, ten minſten werd het zeker, naa den dood van VERUS uitgegeeven; dewyl zyn naam niet in het hoofd gevonden wordt. En 't is geen vreemde zaak dat de *Chriſtenen* beſchuldigd worden als Menſchen die de gemoederen der Menſchen met een *Superſtitio Numinis* of *Bygeloovigen ſchrik voor de Godheid*, vervulden; naardemaal hun Godsdienst, niet alleen in de Schriften van deeze Eeuwe, maar in openbaare Gedenkſchriften *Superſtitio Nova*, een *Nieuw Bygeloof*, genaamd wordt, als in het opſchrift onder NERO (*i*); *Superſtitio Chriſti*, het *Bygeloof van Chriſtus*, in een ander onder DIOCLETIANUS, waar van ik hier naa breedvoeriger zal ſpreeken. Nog is 'er eene wet voorhanden by JULIUS PAULUS (*k*), die onder CARACALLA bloeide, en die elk erkent dat tegen de *Chriſtenen* gegeeven is, en eenig licht kan verſpreiden op de evengemelde Bevelſchriften. *Die nieuwe Godsdienſten invoeren, —— ſtrekkende om de gemoederen der Menſchen te ontrusten, moeten van hunne Ampten worden afgezet.*

§. 8. Maar wat is 'er, zult gy misſchien vraagen, zo ſchriklyk in de beginzelen der *Chriſtenen* dat ſtrekt om de gemoederen der Menſchen met vreeze en beevinge te vervullen? In de eerſte plaats, dat zy den dag des Oordeels en de Helſche ſtraffen predikten; ſtellingen, die de *Heidenen* als bullebakken en vervaardmaakingen aanzagen; uitgevonden,

(*b*) *Digest. L.* 48. *Tit.* I. c, 30.
(*i*) SCALIGER *Emend. Temp.* p. 471.
(*k*) *Recept. Sentent.* Lib. V. t. 21.

den, zo zy voorgaven, om dien Aanhang opgang te doen krygen, door de vrees des Gemeens gaande te maaken (*i*). Ten anderen dat zy het einde der wereld, en de op handen zynde Voleindiging aller dingen, leeraarden. Dit was de algemeen aangenome ſtelling, in dien tyd onder de Rechtzinnigen en Onregtzinnigen, gelyk gy zien kunt by den Heer DODWELL, die eene groote menigte getuigenisſen, hier toe ſtrekkende, heeft by een gebragt (*k*); CELSUS verwyt zulks den *Christenen* van zynen tyd (*l*). Voeg hier nevens de Voorzeggingen der *Christenen*, zo gemeen onder die Regeering, van oorlogen, oproeren, en andere Volksrampen, als die van MAXIMILIANUS MONTANUS, op 't einde der Regeeringe van ANTONINUS (*m*). De *Heidenen* beſchuldigen hun dikmaals wegens die oproerige Voorzeggingen, gelyk wy leeren uit de *Philopatris*, die gy onder dezelfde Regeering plaatst, ſchoon ik ze veel laater ſtel. Maar niets ontrustte hun meerder dan de Orakels van HYSTASPES en SIBYLLA, welke laatſte voorſpelde, dat *Rome*, ten ſtraffe van de vervolgingen, verdelgd zou worden in het 948ſte Jaar der Stad, welk jaartal opgemaakt werd uit de talletteren in den naam Ρωμη, en overeenkomt met het jaar 195 naa CHRISTUS (*n*). Geen wonder, in de daad, dat eene Voorzegging, wier vervulling zo naby was, eenen ſterken indruk maakte op de gemoederen des Volks. De *Heidenen* wisten wel, dat deeze Orakels verdicht waren door de *Christenen*, en leiden hun dit openlyk ten laste (*o*): en hier vinden wy den grond van de ſtraks aangehaalde gezegden by ULPIANUS, *die zy voorbedagtlyk verzinnen, en onder voorwendzel, en als op het vermaan der Goden dingen ter baane brengen*, welk laatſte, in dien zin, zeer wel op de *Christenen* past, ſchoon het in den eerſten opſlage zulks niet ſchynt te bedoelen. Want de *Christenen*, in 't algemeen, geloofden ten dien tyde niet, dat de *Sibyllen* door den Allerhoogſten; maar door den Duivel waren aangeblaazen, gelyk blykt uit CELSUS (*p*); die ook gewaagt van eenen Aanhang onder de *Christenen*, *Sibylliten* geheeten; dewyl zy geloofden dat *Sibylla* een Prophetes van God aangeblaazen geweest was: 't welk

(*i*) JUST. *Apol.* II. p. 24. ORIG. p. 120, 167.
(*k*) *De Fort. Mart.* (*l*) *Apud* ORIG. p. 37.
(*m*) EUSEBIUS V. 16. (*n*) *Orac. Sibyllina* L. VIII. p. 375.
(*o*) LACTANT. IV. 15. CELSUS apud ORIG. p. 369. CONSTANT. *Oratio ad Sanct. Cœtum*, p. 19.
(*p*) Apud ORIG. p. 272.

't welk toont, dat het tegenovergeſtelde gevoelen het heerſchende was in dien tyd. En LACTANTIUS (*q*) zegt uitdrukkelyk, dat HERMES, HYSTASPES en de *Sibyllen*, *door ingeeving van booze Geesten, gezongen hebben*, 't welk het zelfde is als op *'t vermaan der Goden* by ULPIANUS. De Oordeelkundigen, eenige weinige niet meldenswaardige, komen overeen dat de Verzen der *Christen Sibyllen*, geſmeed zyn in het tydsverloop tuſſchen ADRIANUS en den dood van MARCUS ANTONINUS. Want vroeger dan dien tyd vinden wy des geen gewag gemaakt by de *Christen Schryvers*; en geen der voorzeggingen wegens de opvolging der Keizeren gaat laater dan dit tydperk. Om alle deeze redenen hou ik my volkomen verzekerd, dat ANTONINUS, wanneer hy deeze Bevelſchriften ſchreef, benevens de andere voorzeggingen, die Orakels voornaamlyk op 't oog hadt.

§. 9. In deeze gedagten ben ik bevestigd door eene aanmerkelyke plaats in de eerſte Verantwoording van JUSTINUS (*r*), waar hy zegt, dat het onder ANTONINUS PIUS voor eene hoofdmisdaad gehouden werd, de voorzeggingen van HYSTASPES en SIBYLLA, en de andere *Heidenſche Propheeten*, te leezen. Ik weet wel dat zommige Oordeelkundigen het getuigenis van JUSTINUS ten deezen opzigte, betwist en voorgegeeven hebben, dat hy de gemeene Orakels der *Sibyllen*, over al de wereld verſpreid, verwarde met de byzondere, door den Staat in bewaaring gehouden, en op welker verbreiding den dood ſtondt. My is onbekend wat antwoord HALLOIX en MONTAGUE, tot welke GRABE ons wyst, op deeze tegenwerping, gegeeven hebben. Maar zonder hun behulp kan ik JUSTINUS zeer wel verdeedigen. Om de tegenwerping van eenig gewigt te doen zyn, moet dezelve zich desgelyks uitſtrekken tot de Voorzeggingen van HYSTASPES, die JUSTINUS in eenen rang ſtelt met de *Sibyllen*, en die elk weet dat door den Staat noit van eenig aanbelang gehouden, en veel min bewaard zyn onder de geheime Rykspapieren, het lot des Ryks voorſpellende. Zo dat, ten opzigte van HYSTASPES, dergelyk een misſlag niet heeft kunnen plaats grypen. En nogthans zegt JUSTINUS, dat het leezen zyner Voorzeggingen verbooden wierd; en waarom mogten dan, volgens dien zelfden regel, die der *Sibyllen*, welke in de handen van byzondere lieden waren, niet

(*q*) LACTANTIUS *Inſt.* VII. 18. (*r*) P. 87. Ed. GRABE.

niet verbooden worden; naardemaal het uit LACTANTIUS (*s*) blykt, dat zy van foortgelyken inhoud waren? Het is zeker uit het geen 'er volgt, en de Oordeelkundigen, die de gemelde tegenwerping maaken, ontkennen zulks niet, dat JUSTINUS het oog had op die *Orakels der Sibyllen* van welke de Vaders zich bedienden, (die voor een groot gedeelte dezelfde zyn met de thans voorhanden zynde Verzameling, gelyk de overeenſtemming der meeste aanhaalingen uitwyst,) dewyl hy ze zelve geleezen hadt; 't geen niet verſtaan kan worden van de Staats-Orakels, tot welke niemand, behalven de daar toe aangeſtelde perſoonen, den toegang kon hebben. Deeze Orakels waren van denzelfden ſtempel met de Voorzeggingen van Moeder SHIPTON, KILLY en NOSTRADAMUS, welke laatſte ten eenigen dage zo groote agting hadt als oit de *Sibyllen*; ſchoon ik geloof, dat hy nu al zyn geloof verlooren heeft; vermids eenige voorzeggingen in zyn Boek, die tot een zekeren tyd bepaald zyn, naamlyk het Jaar 1700, door de ondervinding niet beantwoord, maar volſtrekt valſch bevonden werden (*t*).

§. 10. Dewyl dit duidelyk de meening van JUSTINUS is, waarom zal men dan 't geen hy aantekent voor zo zeldzaam houden? Zyn 'er niet veele voorbeelden in de *Romeinſche Geſchiedenisſen*, dat men de *Libri Fatidici*, de *Orakelboeken*, beval op te brengen en te verbranden (*u*)? Werd geen groot getal derzelven uit de wereld geholpen, door AUGUSTUS (*v*)? Verbood TIBERIUS ze niet volſtrekt (*w*)? Was het niet zeer natuurlyk voor zo nayverig een Staat als de *Romeinſche*, onder de Keizers, ontrust te worden door voorſpellingen, die den val des Ryks dreigden? Wisten zy niet, hoe de Voorzeggingen niet zelden de oorzaaken zyn van de gebeurtenisſen, welke zy inhouden? Hadden zy geen reden om te vermoeden, dat ze geſchikt waren, om, in de gemoederen der Menſchen, zugt tot ſchielyke veranderingen te verwekken, en hun tot nieuwe Staatsomwentelingen toe te rusten? En gaf dit alles geen gronds genoeg om ſtrenge Bevelſchriften te laaten uitgaan? —— Hier by komt nog eene byzonderheid die veel afdoet. Eene oude Voorzegging der *Sibyllen* hieldt in (*x*) dat *Rome* zou verwoest worden in het Jaar 900 van de bouwing der Stad, 't welk overeenkomt met het Jaar 147 naa CHRISTUS,

(*s*) LACTANTIUS VIII. 15.
(*t*) Zie zyne Voorzeggingen, p. 31, 139. (*u*) LIV. XXV. 1.
(*v*) SUET. c. 31. (*w*) TACIT. *Ann.* VI. 12. (*x*) DIO, p. 616.

TUS, in welk Jaar JUSTINUS zyn Verdeedigſchrift opſtelde: want hy ondertekent het (y) in het 150 jaar naa CHRISTUS; 't welk naar de rekenwyze dier tyden, gelyk PAGI wel opmerkt, (z) overeenſtemt met het jaar 147, der Gemeene Telinge. PAGI, 't is waar, zegt, dat het zelve overgegeeven werd in het eerſte jaar van ANTONINUS PIUS, voor dat MARCUS den tytel van CESAR hadt: dewyl JUSTINUS in het hoofd van de Verdeediging hem dien tytel niet geeft. Maar PAGI mogt wel in aanmerking genomen hebben, dat hy hem ruim zo hoog een tytel toeſchryft, naamlyk dien van Βασιλεως, in de Verdeediging zelve (a), een eernaam nooit aan een byzonder perſoon toegeëigend: 't welk eene genoegzaame beantwoording is van zyne tegenwerping. Kon 'er nu oit meer reden zyn voor zulke Bevelſchriften, dan in het eigenſt jaar, waar in de gewaande voorzegging den Val des Ryks bepaalde? Uit het gezegde blykt vry duidelyk, dat JUSTINUS dit zamenraapzel van *Heidenſche*, *Joodſche* en *Chriſtelyke voorzeggingen*, op 't oog hadt, die door een *Chriſten* van de tweede Eeuwe by een verzameld waren, en onder den naam van de *Orakelen der Sibyllen* gingen; en tegen welke, naar allen ſchyn, de twee Bevelſchriften van ANTONINUS, als mede de wet van ANTONINUS PIUS, waren ingerigt.

§. 11. Een derde bewys verſchaft my eene merkwaardige plaats van CAPITOLINUS (b), voorheen reeds aangehaald. *Deorum Cultum diligentiſſime reſtituit. Hy beeft zeer yverig der Dienst der Goden herſteld. Deorum*, of *Numinum Cultus*, betekende in den tyd dat CAPITOLINUS ſchreef, onder DIOCLETIANUS, en in volgende Eeuwen, het ganſche ſtelzel van den *Heidenſchen Godsdienst*, of het *Heidendom*, gelyk wy ſpreeken. In deezen zin bezigt LACTANTIUS die ſpreekwyze dikwyls, boven al in zyne *Inſtitutiones* (c). Zo gebruiken MARCELLINUS (d), ARNOBIUS (e) en anderen dezelve in tegenſtelling van *Dei Cultus* of den *Dienst Gods*, den Godsdienst der *Chriſtenen*. Deeze verklaaring dier woorden wordt zeer bekragtigd, door een Opſchrift van GRUTERUS, ARCOSTI, CUPERUS *enz.* uitgegeeven, geſchikt om de gedagtenis der gewaande zegenpraal van DIOCLETIANUS over den ondergang der *Chriſtenen* te vereeuwigen, 't welk eindigt met deeze merkwaardige woorden: *Superſtitione Chriſti ubique deletâ & Deorum Cultu propagato. Het*

By-

(y) P. 90. (z) *Ad Ann.* 148. 5. (a) P. 26. (b) C. 21. (c) L. V. (d) L. XXII. C. 5. (e) L. II. 43. *Hiſt. Miscell.*

Bygeloof der Christenen overal verwoest en den Dienst der Goden voortgeplant. Deeze twee uitdrukkingen zyn volkomen gelyk aan elkander, want 'er is geen onderscheid tusschen *propagato* en *restituto*, naardemaal 'er geene andere weg was om den *Heidensche Godsdienst* voort te planten, dan door de zodanigen, die den zelven verzaakt hadden, naamelyk de *Christenen*, weder tot denzelven te brengen: want de *Jooden* werden door DIOCLETIANUS noch door ANTONINUS vervolgd, en de rest der wereld bestondt uit *Heidenen*. Dit viel voor in het Tiende jaar van ANTONINUS, wanneer de Vyfjaarige Feesten van COMMODUS Keizerlyke Regeeringe gevierd werden. En 't is te overbekend, dat, by deeze plegtige gelegenheden, de vervolgingen altoos ten hoogsten peil klommen. Ook vondt, op dien tyd, het Ryk zich gedrukt door oorlog, pest, en andere plaagen: en in zulke tydsgewrigten zogten de *Heidenen* gewoonlyk den haat der Goden te stillen, door het bloed der Christenen, aan wier Godverzaakery en Godloosheid zy alle Volksonheilen toeschreeven. En, dat alles uitmaakt, MELITO, die zyn Verdeedigschrift in dat jaar overleverde, klaagt dat de vervolging toen in *Asie* voortgezet wierd, op nieuw uitgekomene Bevelschriften. Alle deeze omstandigheden zamengenomen, doen my vaststellen, dat het gemelde zeggen van CAPITOLINUS in geen anderen draaglyken zin kan verstaan worden, dan dat ANTONINUS, door den *Christlyken Godsdienst* te vervolgen, den *Heidensche* herstelde.

§. 12. MELITO geeft my een vierde bewys aan de hand, hy vermeldt in zyne Verdeediging van den Keizer, dat 'er door nieuwe Bevelen in *Asie* eene geweldige vervolging ontstaan was, en hunne Vyanden zich van deeze Bevelschriften bedienden, om hun op 't wreedst te mishandelen (*f*). Gy ziet, hy spreekt zeer stellig dat 'er zodanige Bevelschriften waren uitgegeeven. Hy voegt 'er nevens, *indien dit op zyn last geschied is*, waar uit zommige Oordeelkundigen willen afneemen, dat MELITO het in twyfel trok, of zy op zyn last waren uitgegeeven dan niet. Maar dit is een zeer verkeerd begrip. Het belang der zaake, welke hy verdeedigde, eischte dat hy den Keizer op de zagtste en inneemendste wyze aansprak; en hy betoonde de bekwaamheid van een rechtschaapen Redenaar te bezitten, met den Keizer niet onbeschoft als de Veroorzaaker van deeze wreedhe-

(*f*) EUSEBIUS IV. 26.

heden aan te merken. En als hy hem vervolgens pryst, wegens zyne genegenheid voor de *Christenen*, (schoon die duidelyk geen plaats hadt, gelyk ik reeds in 't breede getoond heb,) is zulks eene behendige trek om 's Keizers gunst te winnen. Waren 'er zulke Bevelschriften, tegen 's Keizers gebod, door den Landvoogd uitgegeeven geweest, dit zou MELITO wel geweeten, en, in dit geval, hem openlyk wegens het verbreeken van de bevelen der Oppermagt beschuldigd, en zich op 's Keizers regtvaardigheid, tegen hem beroepen hebben. Doch 'er kan geen grond zyn voor zulk eene veronderstelling, by iemand die zich herinnert, dat de Landvoogden eene bepaalde magt hadden, en 's Keizers bevelen of onderregtingen volgden, gelyk blykt uit JUSTINIANUS (*g*), en den Brief van PLINIUS. Wie kan denken dat zy zo verre de paalen van hunn' last zouden te buiten gaan, datze Bevelschriften in 's Keizers naam, en tegen zyne bevelen, opstelden, 't welk zy, by hunne wederkomst, met het verlies des leevens zouden hebben moeten betaalen? Gy moogt even goed stellen dat de Onderkoning van *Ierland*, of de Regters van byzondere Landschappen, eene Wet zullen maaken om alle de *Dissenters* op te hangen of te verbranden. Ik beken men kan een voorbeeld tegen my inbrengen van de *Roomsche Geestlykheid*, die, onder de regeering van RICHARD den II, eene Acte van het Parlement vercierde om de Ketters te straffen; doch ik heb noit gehoord, dat iets dergelyks oit door *Leeken* van eenigen Godsdienst bestaan is, of dat dezelve zo snood waren.

§. 13. Een vyfde bewys ontleen ik uit eene aanmerkenswaardige plaats in ATHENAGORAS (*b*), die ik hier ter neder zal stellen, gelyk dezelve gelukkig overgezet is door den *Oxfordschen Uitgeever*. De *Christenen* verdeedigd hebbende tegen de beschuldiging van Kindermoord *enz.* voegt hy 'er nevens. „ Gy zelfs, (spreekende tot den Keizer,) ontheft ons in de daad van deeze misdryven; door allen ommegang tusschen ons en de *Heidenen* te verbieden: want waren wy weezenlyk zo schriklyke Monsters als men ons afschildert, 'er kon geen rede weezen voor zulk een bevel: vermids de *Heidenen* dan, uit eigen beweeging, ons zouden vlieden en schuwen". De Oordeelkundigen stemmen overeen, dat ATHENAGORAS hier oogt op het Bevelschrift van ANTONINUS tegen de *Christenen*. Indien gy de woorden

(*g*) 17 *Novel.* (*b*) P. 17.

den κλευσιτης μη ομονοιεν in den strikstenf zin opneemt, behelzen zy een verbod aan de *Heidenen* van den *Christlyken Godsdienst* te omhelzen, en dit stelt eene vervolging vast tegen de nieuw bekeerden. Vat gy dezelve in de ruimste betekenisse, die de natuurlykste schynt, het verbieden van allen ommegang en vriendschap, tusschen de *Heidenen* en *Christenen*, dan strekte die Wet om de voortplanting van den *Christlyken Godsdienst* te stremmen, door alle gemeenschap tusschen de *Christenen* en de *Heidenen* af te snyden. En zulk een Bevelschrift zal niet vreemd voorkomen aan iemand, die in aanmerkinge neemt, dat de *Heidenen*, op veele plaatzen, waar de algemeene lasteringen tegen de *Christenen* de overhand hadden, alle verkeering met hun schuwden (*i*). Maar verstaa die uitdrukking zo 't u behaagt in den strikſten of den ruimsten zin, welke laatste den eersten in zich vervat, het is duidelyk een gedeelte van 's Keizers Bevelschrift tegen de *Christenen*. En, schoon ons niet vermeld wordt, welk eene straf op het overtreeden van die Wet stondt, is het nogthans, gelyk LIVIUS (*k*) te recht opmerkt, belachlyk, in eene bedorvene Eeuwe van een verbod zonder straffe te spreeken; en hier uit volgt dat dit eene strafdreigende Wet was, die dus ook tot vervolging der *Christenen* diende.

§. 14. Myn volgend bewys is getrokken uit EPIPHANIUS (*l*) daar hy eene korte beschryving geeft van het character van BARDESANES, dien hy zegt dat onder ANTONINUS leefde, niet onder hem die PIUS werd bygenaamd, maar VERUS, door wien hy MARCUS ANTONINUS verstaat (*m*), en noit geeft hy den naam van ANTONINUS of VERUS aan zyn Broeder LUCIUS, schoon hy van hem meer dan eens gewag maakt. Dit zelfde wordt bevestigd door EUSEBIUS (*n*), die hem tot het laatst der Regeeringe van ANTONINUS brengt; en in zyne *Kronyk* voorstelt als bloeiende naa den dood van LUCIUS VERUS. De Oudvader HIERONYMUS doet BARDESANES deszelfs Boek, over het *Noodlot*, aan MARCUS ANTONINUS opdraagen. EPIPHANIUS voegt 'er nevens, dat dat APOLONIUS, de Vriend van ANTONINUS, (dezelfde, ge-

(*i*) ORIGENES p. 294. EPIPHAN. p. 104. *Acta Mart. Lugd.*
(*k*) L. X. 9. (*l*) P. 476, 7.
(*m*) Dit blykt uit p. 637. waar hy hem tweemaalen ANTONINUS VERUS noemt. Zie ook zyn *Ancoratus* p. 63. en de *Pond. & Mensur.* 174.
(*n*) EUSEB. IV. 30.

gelyk PETAVIUS te recht opmerkt, als ik 'er van gewaagde in het I Voorſtel §. 3.) BARDESANES drong om zyn Godsdienst af te zweeren, bykans op zulk een wyze dat hy daar door in den rang der Belyderen kome, (εν ταξει ομολογητων), waar op hy dit verſtandig en kloekberaaden antwoord gaf. „ Dat hy den dood niet vreesde, welke, ſchoon hy 's Keizers bevel gehoorzaamde, (μην τε τω βασιλει μη απειθων,) tog den eenen of anderen tyd komen zou". Hier uit nu volgt, dat hy als eene ſoort van Belyder wordt aangemerkt, en uit zyn antwoord blykt het duidelyk, dat APOLLONIUS hem met den dood dreigde, wanneer hy den *Heidenſchen Godsdienst* niet omhelsde, en dat zyn volharden in zynen Godsdienst tegen 's Keizers bevelen ſtreedt. Nu wenschte ik wel te weeten hoe hy in gevaar van den Marteldood kwam, wegens het wederſtreeven van 's Keizers gebod, daar hy het verzaaken van zynen Godsdienst weigerde, indien de Vervolging niet op 's Keizers last geſchiedde? Het gevolg hier in opgeſlooten gaat zo vast, dat het geen twyfel altoos lyde. EUSEBIUS (*o*) ſtelt de Vervolging, te welker gelegenheid BARDESANES verſcheide Boeken ſchreef, en uit welke EPIPHANIUS waarſchynlyk de gevoelens diens Mans getrokken heeft, op 't einde des leevens van den *Romeinſchen Biſſchop* SOTER, welke volgens de *Kronyk* van EUSEBIUS in het zestiende Jaar van ANTONINUS voorviel, 't geen zeer wel zamenſtemt met CAPITOLINUS (*p*) en DIO (*q*), die ons vermelden, dat hy, naa den opſtand van CASSIUS geſtild te hebben, dat jaar na de *Oosterſche Landſchappen* trok, waar BARDESANES zich onthieldt, en APOLLONIUS waarſchynlyk het ſtraks aangeroerde geſprek hieldt.

§. 15. Het Wederantwoord tegen de Martelaars van *Lions* heb ik tot myn laatſte bewys geſpaard als het ſterkſte van alle, en dat nooit ontzenuwd kan worden. Ik dagt voorheen dat het zelf aan geene tegenſpraak onderhevig was. Doch, dewyl de Heer DODWELL, om alles uit den weg te ruimen, 't geen ſtrydig was met zyn geliefkoosde ſtelling, *het Klein getal der Martelaaren*, een nieuwen draai gegeeven heeft aan dit geheele verhaal, zo zal ik, met uw verlof, deeze veronderſtelling kortlyk overweegen. Alles kan gebragt worden tot dit enkel voorſtel, „ dat de Belyders van *Lions*, overtuigd zynde van het eeten van Menſchenvleesch &c., door het getuigenis hunner ſlaaven, niet leeden uit kragt van het Wederantwoord van

(*o*) EUSEB. *Ibid.* (*p*) cap. 25. 6. (*q*) p. 813.

van ANTONINUS, als *Christenen*, maar als Menschenëeters en Barbaaren." Het blykt vry duidelyk dat de Vervolging te *Lions* begonnen werd door 't woest geschreeuw des Volks en voortgezet door de Overheden der stad, tot dat de Landvoogd zich de zaak aantrok en bevel gaf om de *Christenen* te vatten. Onder anderen werden ook eenige slaaven gegreepen, die, om de pyniging te ontgaan, deeze leugens wegens de *Christenen* verspreidden. Weshalven zeer baarblyklyk de Vervolging niet aan de Ontdekking, maar de Ontdekking aan de Vervolging moet toegeschreeven worden. Dit betwist ook de Heer DODWELL niet. Hy wil alleen dat dit gerugte, 't welk onder de *Heidenen* voor de ontdekking ging; het Gemeene Volk verbitterde en oorzaak was van de Vervolging, welk gevoelen niet vreemd is. Maar ik kan niet zien hoe hem dit kan dienen tot zyne groote hoofdzaak, te weeten, dat de Belyders niet als *Christenen* leeden, en gevolglyk dat ANTONINUS geen Vervolger was. — Hebbe men de meeste andere Vervolgingen niet aan dezelfde lasteringen toe te schryven? Verklaart ORIGENES niet dat ze door de *Jooden* verzonnen waren van den eersten tyd des *Christendoms* af (*r*)? Bevestigt MELITO niet dat ze gelegenheid gaven tot de eerste Vervolging onder NERO (*s*)? 't Welk bekragtigd wordt door TACITUS (*t*) die erkent, dat, schoon de brand van *Rome* tot een voorwendzel der Vervolginge diende, de *Christenen* nogthans eer leeden als voorwerpen van den gemeenen haat, welken zy zich door hunne haatlyke euveldaaden op den halze gehaald hadden, dezelfde die hun vervolgens werden ten laste gelegd: en het blykt uit den Brief van PLINIUS, dat deeze laster nog volduurde onder TRAJANUS, niet alleen uit het geen hy vraagt, *of men den naam (van Christen) zelve, schoon 'er geene snoode daaden mede vergezeld gaan, dan of men de snoode daaden, die by den naam zyn, straffen moet*? Maar ook uit de bekentenis der Afvalligen, die verklaarden, *dat zy wel byeenkwamen om spys te neemen; doch die gemeen en onschadelyk was*; zy hadden geen reden om dit te zeggen, was het tegendeel hun niet door de *Heidenen* ten laste gelegd. Onder de Regeering der *Antonynen*, zyn de Schryvers der Verdeedigschriften en JUSTINUS 'er voornaamlyk over uit om de *Christenen* van deeze misdaaden vry te spreeken, om dus

(*r*) ORIG. p. 293. (*s*) EUSEB. IV. 26. (*t*) *Ann.* XV. 44.

dus de Vervolgingen, grootendeels daar door veroorzaakt, te ſtuiten. Deeze gerugten hielden ſtand onder SEVERUS, gelyk het Verdeedigſchrift van TERTULLIANUS uitwyst. En hoewel zy reeds vry verſleeten waren, toen ORIGENES ſchreef, hielden zy nogthans eenigzins ſtand (*u*). Ten tyde der Vervolginge onder DIOCLETIANUS werden ze, met grooter kwaadaartigheid dan oit voorheen, weder verleevendigd (*v*); en eenige kwaadberugte Vrouwlieden, die, zo zy voorgaven, eertyds *Christenen* geweest waren, door vrees voor ſtraffe gedwongen, deeze misdaaden tegen de *Christenen* te getuigen (*w*). Om nu dit alles op ons onderwerp t'huis te brengen. Indien men toeſtaat dat het bewys van den Heer DODWELL goed is, waarom mag ik dan, op dien zelfden voet, NERO, DOMITIANUS en andere, vervolgens, niet van vervolging vry ſpreeken? Aangemerkt, volgens DODDWELLS veronderſtelling, hunne Bevelſchriften niet tegen de *Christenen* als *Christenen*, maar tegen de *Menſchenvleesch-eeters* en *Barbaaren* waren ingerigt? Dit vreemd gevoelen, hoe byster het ook ſchyne, kan op zyne gronden noit wederlegd worden.

§. 16. Wat het andere gedeelte zyner veronderſtellinge aanbelangt, dat de Belyders door het getuigenis der Slaaven zouden overtuigd weezen; ik ontken zulks volſtrekt. Hun getuigenis kon noit tot een wettige overtuiging der *Christenen* dienen: want wy weeten uit het beroemde overgebleeven ſtuk van IRENEUS, door OECUMENIUS bewaard, en door GRABE uitgegeeven, dat alles wat zy wisten van enkel hooren zeggen was; en de *Catechumeen* of *Leerlingen* zelve, uit wier kwalyk begreepen geſprekken, gelyk dezelfde Schryver ons verzekert, zy hunne beſchuldiging ontleenden, konden, hadden zy zich tegen de *Christenen* verklaard, ſlegts getuigen uit de tweede hand weezen: want zy werden noit toegelaaten tot deeze byzondere maaltyden der *Christenen*, waar men alle die ſchendige euveldaaden, gelyk de *Heidenen* voorgaven, pleegde. Waar uit duidelyk volgt, dat 's Keizers vonnis noit gegrond kon weezen op het berigt der ſlaaven. Maar, ſchoon 't geen zy inbragten geen bewys altoos behelsde, gaf zulks egter den *Heidenen* gelegenheid om de Belyders te pynigen, om dus de bekentenis der aangelegde misdaaden af te perſen, gelyk te zien is uit de *Handelingen met die Martelaaren*, en het

(*u*) ORIG. p. 294. (*v*) LACTANT. Juſt. VII. 26.
(*w*) EUSEB. IX. 5.

het evengemelde overgebleeven ſtuk van IRENEUS. Maar naa dat zy zulks ontkend en de pyniging doorgeſtaan hadden, moesten zy, wat denkbeeld de *Heidenen* ook van hun ſchuld vormden, als onſchuldig voor het Geregte worden aangemerkt, en geen misdaad, dan die dat ze *Christenen* waren, werd hun ten laste gelegd, gelyk de *Handelingen* getuigen (x). Maar de Afvalligen, (die, naa het verraaden van hunnen Godsdienst, niet langer als *Christenen* werden aangemerkt), hieldt men als onverlaaten en Menſchenſlagters; welke beſchuldiging niet enkel gegrond kon weezen op het algemeen gerugte, waar volgens alle *Christenen*, zonder onderſcheid, hier mede betigt werden; noch op het getuigenis der Slaaven, die uit bevinding niet konden ſpreeken; derhalven moest ze ſteunen op hunne eigene bekentenis, duidelyk vervat in verſcheide deelen der meergemelde *Handelingen*, ſchoon het zeker is, dat zy de Belyders niet beſchuldigd hadden: want anderzins zouden de *Heidenen* hun beiden teffens, als aan deeze misdaaden ſchuldig, hebben aangemerkt. De *Heidenen* zagen hun aan als laage en veragtlyke ſchendbrokken; *Qui homicidarum quidem ſibi ipſis crimen impoſuiſſent, die zich zelven de misdaad van menſchenmoord opleiden*, gelyk VALESIUS de woorden ανδροφονων μεν εγκλημα εχουτες, overzet, 't welk eene waare ſchoon geene letterlyke overzetting is. — Een ander bewys van dit ſtuk vinden wy daar in, dat BIBLIAS, een der Afvalligen, wegens het niet willen bekennen der beſchuldiginge, gepynigd werd: en 'er valt niet aan te twyfelen, of de overigen zouden het zelfde lot ondergaan hebben, hadden zy het door eene tydige bekentenis niet voorgekomen. 'Er zyn in die *Handelingen* verſcheide andere ſtukken van denzelfden aart, gelyk VALESIUS in zyne Aantekeningen opmerkt. Naa dit alles kwam 's Keizers Wederantwoord tot den Landvoogd, met deeze onderregting, dat de Belyders, hoewel zy de misdaad ontkend hadden, en toen 'er niet mede beſchuldigd waren, zouden gedood; maar dat de Afvalligen, die men des beſchuldigde en het ſcheenen te bekennen, op vrye voeten zouden geſteld worden. Welk vonnis ook werd uitgevoerd. Want de Belyders ontvingen de doodſtraf, terwyl de Afvalligen, die in hunne Afvalligheid volhardden, hunne vryheid kreegen. Volgens de veronderſtelling van den Heer DODWELL moest het tegenovergeſtelde gebeurd, de Belyders ontſlagen en de Af-

(x) μηδεμιας αλλης αιτιας αυτοις επιφερομενης.

Afvalligen geſtraft weezen. PAGI en RUINARTUS hebben hier omtrent eenige andere bewyzen bygebragt; doch ik oordeel het noodloos 'er meer op te haalen, naa het aanvoeren van eene zo volkomene en klaare betooging, dat de Belyders enkel als *Chriſtenen*, en niet als Menſcheneeters, leeden.

§. 17. Doch deeze knoop kan nog gemaklyker los gemaakt, en de meening van den Heer DODDWELL nog gereeder wederlegd worden. Want het gemeen gerugt, 't welk de *Chriſtenen* van Kindermoord in hunne byeenkomſten beſchuldigde, merkte dit bedryf niet aan als een misdaad van de *Chriſtenheid* onderſcheiden; maar als een gedeelte daar van uitmaakende. De Oordeelkundigen verſchillen in hunne gevoelens, wegens den oorſprong van dit uitſtrooizel. De Heer DODWELL denkt, dat het voortkwam van de *Carpocratiaanen*, die hy meent dat 'er waarlyk aan ſchuldig ſtonden, op 't gezag van EUSEBIUS (y), en EPIPHANIUS (z), en dus van hun de beſchuldiging tot de Rechtzinnigen overfloeg. Maar dit denkbeeld wordt niet begunſtigd door de oude Schryvers, de beſte Regters in dit geval. JUSTINUS, ſchoon hy 'er van gewaagt, als van eene zaak, waar van men in zynen tyd ſprak, erkent, dat hy niets met zekerheid daar van wist (a). En de Schryver van de *Acta Lugdun.* ſpreekt hun, en al het Menſchdom vry van die beſchuldiging: en de meeſte bewyzen tegen deezen laſter aangevoerd, door TERTULLIANUS, MINOTIUS FELIX, en andere Verweerſchriftſchryvers van deeze dagen, ſpreeken zo zeer ten voordeele van de Ketters als van de Rechtzinnigen. De *Carpocratiaanen*, hoewel zy Ketters waren, hebben wy nogthans als Menſchen te beſchouwen. Een onſchuldig Kind te moorden, en op te eeten, is eene ongelooflyke wreedheid, en ik kan bezwaarlyk, om de eer des Menſchdoms, gelooven dat 'er oit zulke Monſters onder ons geſlacht waren. De Menſchlyke natuur gruwt van dusdanige wreedheden, en elk Leezer ſchrikt op 't enkel melden van dezelve. —— Maar om dit ſtuk geheel buiten geſchil te ſtellen, wy weeten uit ORIGENES, MELITO, TACITUS, PLINIUS en anderen, dat deeze ſchendmaare onder de *Heidenen* ging, langen tyd voor dat men oit van de *Carpocratiaanen* hoorde; als welke zich eerſt vertoonden in de dagen van ADRIANUS, dit doet die ver-

(y) EUSEBIUS IV. 7. (z) EPIPHAN. p. 194.
(a) *Apol.* I. p. 53.

veronderſtelling geheel vervallen. — Het allerwaarſchynlykst gevoelen is, dat de *Jooden*, die, gelyk ORIGENES zegt (*b*), dit verdichtzel eerst uitvonden, in den eerſten tyd der *Christlyke Kerke* 't zelve ontleenden uit de viering van 's HEEREN Avondmaal, by welks onderhouding zy hoorden, dat het Lichaam en Bloed van CHRISTUS op eene geheimzinnige wyze genuttigd wierden door de Geloovigen, en uit deezen hoofde beſchuldigden zy de *Christenen* met deeze ontmenschte Feesten. Ik vind my in deeze gedagten geſterkt, door een gelyk geval in de Vervolging te *Lions*: want het is zeker uit dat dierbaar overgebleeven ſtuk van IRENEUS reeds meermaalen aangetoogen, dat de Slaaven, die hunne Heeren op dezelfde wyze hadden hooren ſpreeken van de verborgenheid des Avondmaals, zulks in eenen letterlyken zin opvattende, het voor eene vaste zaake hielden, dat zy elkander op Menſchen-vleesch vergastten. Dit misverſtand deedt hun tegen de *Christenen* getuigen. Hier in worden wy bevestigd, door het getuigenis van verſcheide andere Vaders, die ons verzekeren, dat de Heidenen, dit Eeten van Menſchen-vleesch voor de groote verborgenheid des *Christendoms*, en de inwydende plegtigheid van onzen Godsdienst hielden. MINUTIUS FELIX noemt *het eene verfoeilyke fabel wegens het inwyden der Leerlingen* (*c*). TERTULLIANUS geeft daar aan den naam van het *Sacrament des Kindermoords* (*d*), en volgens SALVIANUS waren het de *Beginzels zelfs van onzen Godsdient* (*e*). Uit welk alles onlochenbaar blykt, dat de *Heidenen* door die Feesten van Menſchenvleesch niets anders verſtonden dan de viering des Avondmaals, 't welk zy aanmerkten als eene inwydende Plegtigheid van onzen Godsdienst, dewyl de *Catechumeen*, zo ras zy gedoopt waren, om hun volkomen aan alle der Verborgenheden des *Christendoms* deel te verleenen, terſtond tot het Avondmaal werden toegelaaten, als tot het gewigtigst en eerwaardigst bedryf des Godsdiensts. Weshalven de Heer DODWELL, even goed, mogt gezegd hebben, dat de Belyders niet leden om dat zy *Christenen*, maar om dat zy gedoopt waren. Uit deeze beginzelen volgt dit eenvoudig en noodwendig beſluit, dat, indien de Belyders van *Lions* van Kindermoord volkomen en wet-

(*b*) P. 293. 4.
(*c*) P. 87. *de initiandis tirunculis fabula detestanda.*
(*d*) *Apol. Cap.* 7. *Sacramentum Infanticidi.*
(*e*) Lib, IV. p. 138. 9. *Initia ipſa noſtræ Religionis.*

wettig overtuigd geweest waren, op 't getuigenis der Slaaven, en dat 's Keizers Wederantwoord daar op gegrond geweest was, (twee ſtukken, die handtastlyk valsch zyn,) zy, nogthans, dewyl de *Heidenen* dit Menſchen-moorden als een weezenlyk gedeelte van het *Christendom* aanmerkten, als *Christenen* geleeden hebben, in gevolge van 's Keizers vonnis; en, gevolglyk, dat de Vervolging tegen hun op 's Keizers last woedde.

VAN HET ZAMENSTEL DER WATERVATEN IN VISSCHEN.

Door WILLIAM NEWSON, *Voorleezer in de Ontleedkunde* (*).

IN myn voorige Geſchrift (†), aangaande het ſtelzel der Watervaten in een Zee-Schildpad, heb ik geene melding gemaakt van de wyze van ontdekking en vertooning deezer Vaten; om dat 'er geene moeilykheid is in het een of het ander; want, het Darmſcheil in dit Dier zeer dun en doorzichtig, en de Melkvaten zeer groot zynde, worden zé ligt ontdekt dan in eenig ander; hierom had ik deeze Vaten in een Zee-Schildpadde reeds lang gezien eer ik dezelven in Vogelen en Visſchen ontdekte, en zelfs by geval, en zonder dat ik my het onderzoek hier van had voorgeſteld. En na dat ik myn voorgaande berigt had opgeſteld, heb ik gezien dat de Heer JOHN HUNTER, in een' beſchryving van het maakzel van een Krokodil, in 't voorbygaan gemeld hadt, dat hy Melkvaten hadt. De Profeſor MONRO, te Edinburg, is my gezegd, ook, omtrent vier jaaren geleeden, Melkvaten in een Zee-Schildpadde gezien te hebben. Wyl het natuurlyk is voor menſchen, die zich met dezelfde onderzoekingen hebben bezig gehouden, hunnen voorgang in de ontdekkingen te toonen, zelfs al zynze van geen merklyke verdienſte, neeme ik deeze gelegenheid waar om deeze Heeren recht te doen, en met een' te betuigen dat ik deeze Vaten, zo naa als ik het my kan herinneren, in September of Oktober 1763, gezien hebbe, het welk, zo veel ik weete, was voor datze door een' van hun gezien waren.

Alhoewel nu deeze Vaten ligt te zien waren in een Zee-Schildpad, zy waren niet zo gemaklyk te ontdekken in Vo-

ge-

(*) *Philoſoph. Transact.* Vol. LIX. (†) Zie boven, bl. 533.

gelen en Visschen; gelyk men gereedlyk zal gelooven, om dztae zo menigmaal door beroemde Ontleedkundigen, inzonderheid van deezen tyd, te vergeefs gezogt zyn. Ik kan hier byvoegen, dat de ontdekking in Vogelen my niet zo moeilyk was als in Visschen, schoon ik dezelven nu, na dat ikze in de laatsten gezien hebbe, gemaklyker vinde dan in Vogelen of viervoetige Dieren. Na dat ik dezelven in Vogelen, en in één der Water- en Landdieren had gezien, was ik zeer begeerig te weeten of de Visschen ook deeze Vaten als dan niet hadden. Dit onderzoek nam ik voor te doen op dezelfde wyze waar op ik dezelven in Vogelen ontdekt had, dat is, door binding van het Darmscheil in leevende Visschen, hierom ging ik dikwils naar de markten, en onderzogt veel kleinen. Ik opende ook eenige grooten, dood zynde, doch te vergeefs. Ik ging vervolgens naar Brighthelmstone, en hier vond ik de *Kingston* of Monnikskapvisch. Deeze zeer groot zynde, en een dun Darmscheil hebbende, scheen zeer bekwaam tot myn oogmerk. Ik sneed twee van deezen open, leevende, bond de Vaten van het Darmscheil, en leideze weder in zout water; doch schoon de één een uur leefde, ik kon geene Melkvaten op het gedarmte of Darmscheil ontdekken. Hier na onderzogt ik met herhaaling de Darmen en Darmscheilen van de gemeene *Skate* en Kabbeljaauw, en had eindelyk het geluk de Melkvaten te ontdekken, en bragt een pypje in een van deeze Vaten op het Darmscheil van elke deezer Visschen; en door deeze pyp ingespoten hebbende, zag ik waar de groote Vaten lagen; waar na het weinig moeite was het geheele zamenstel na te speuren. Ik heb deeze Vaten nu in verscheide visschen gezien, en zal een' beschryving geeven van die van een Schelvisch. Ik zal in dezelfde orde voortgaan welke ik de bekwaamste gevonden hebbe om het geheele zamenstel voor het oog bloot te leggen, en beginnen met eenen van de takken, welke, als naast aan de oppervlakte geleegen, doorgesneeden moet worden, eer de andere deelen voor het gezicht gebragt konnen worden. De beschryving genomen zynde van den Visch op den rug liggende, worden die deelen de bovenste genoemd welken naast aan het hoofd zyn; de onderste, by den staart, de achterste by den rug, en de voorste welken aan den buik gelegen zyn.

Aan den buik van den Visch, net in de middelyn, is een Watervat, 't welk van den aars opwaards loopt; dit be-

behoort niet alleen tot de beschutzelen van den buik, maar ook tot de vin beneden den aars. Het loopt op naar het hoofd, gaat tusschen de twee nek-vinnen door, en hier boven gekoomen zynde ontvangt het derzelver Watervaten. Dan loopt het onder de vereeniging van de twee beenderen, welken de borst maaken, waar het zich opent in een net-werk van zeer groote Watervaten, digt aan het hart-zakje, en byna geheel rondom het hart. Dit net-werk heeft, behalve het gedeelte achter het hart, aan elke zyde een groot Watervat, op het been van de borst naar achter loopende, en als het op het midden van dit been gekoomen is, geeft het een grooten tak af van deszelfs binnen-zyde, om zich te vereenigen met de Borstbuis. Na het afgeeven van deezen tak, wordt het vereenigd met de Watervaten van de borst-vinnen, en terstond hier na met een Watervat, langs de zyde van den Visch loopende. Dit laatstgemelde Vat bestaat uit een stam aan de zyde tegen over de ribben loopende, en van deezen stam ontspringen takken aan elke zyde onmidlyk onder het vel; hier uit ontstaat een fraaije pen-vormige vertooning. Behalve deeze takken is 'er een ander een' laag dieper gezeten, welke de ribben volgt. Na dat het groot Watervat zaamen gevoegd is met de bovengemelde Vaten, ontvangt het de Watervaten van de achterste deelen der kieuwen, en nu tot aan het ooghol genaderd zynde, ontvangt het Vaten uit dit hol; doch deeze Vaten behooren niet alleen tot het ooghol; want een derzelven komt van de neuze, en een ander van het bovenste van den bek. Een weinig beneden het ooghol, vertoont zich een ander net-werk, bestaande, ten deele, uit de Vaten reeds beschreeven, en de Borst-buis. Dit net-werk is zeer zaamengevoegd; sommigen van deszelfs Vaten liggen aan elke zyde der Spieren tot de kieuwen behoorende, en van het binnenste deel gaat een Vat af in de hals-ader, door welk Vat het geheel zaamenstel eindigt. Het groot Watervat boven gemeld, op het been van de borst liggende, heeft insgelyks een afzetzel, naar de bovenzyde van de Nier loopende, en krygt eenigen der Watervaten van dit ingewand tot zich.

De Melkvaten loopen aan beide zyden der slagaderen van het Darmscheil, en maaken dwers over deeze Vaten dikwils inmondingen. Het *receptaculum*, waar in zy ingaan, is, naar gelang van dezelven, zeer groot, en bestaat, ten opzichte van het onderste gedeelte, uit twee takken,

van welken de één gelegen is tusschen den twaalfvingerigen darm en de maag, en de ander loopt een klein eind over het *Pancreas*, ontvangende de Watervaten van de Lever, het *Pancreas*, van het onderste der maage, en de Melkvaten van het grootste deel der dunne darmen. De andere tak van het *receptaculum* ontvangt de Watervaten van den regten darm, en de Melkvaten van het grootste deel der dunne darmen. Het *receptaculum*, uit deeze twee takken gemaakt, ligt aan de regter zyde van het bovenste der maage, (of het onderste van de slokbuis) en is vereenigd met eenige Watervaten van dit deel; en te gelyk door eenige kleine, in de Zeekat, en van de galblaaze, welke in deezen Visch aan het *receptaculum* hangt. De Borstbuis heeft haaren oorsprong uit het *receptaculum*, en is geleegen aan de regter zyde van de slokbuis, Watervaten van dit deel ontvangende; en loopende een eind wegs op, (omtrent een halven duim in deezen Visch) verdeelt zy zich in twee takken of buizen, van welken één onder de slokbuis aan de linker zyde doorgaat, en de ander loopt regt op, aan de regter zyde, en gaat over het bovenste van de nier, waar van zy eenige kleine takken tot zich krygt, en kort hier na wordt zy vereenigd met een tak van het groote Watervat boven het been van de borst geleegen, gelyk boven gemeld is. Zy zendt ook, op gelyke wyze, naby dit deel, een tak om zich te vereenigen met de buis van de tegenoverzyde, en dan, een weinig hooger, wordt zy vereenigd met de groote Watervaten welken een net-werk maaken achter het hart, als te voren beschreeven is. Deeze laatstgemelde Vaten krygen tot zich de Watervaten van het voorste of bovenste deel van de kieuwen, en van de keel. De Borst-buis, met deeze Vaten vereenigd zynde, heeft gemeenschap met het net-werk naby het ooghol, waar haare *lympha* vermengd wordt met die der Watervaten van het achterste deel der kieuwen, van de bovenste vinnen, buik, enz. en dan gaat van dit net-werk een Vat in de hals-ader, even beneden het ooghol. Dit laatste Vat, 't welk ik noemde het einde van het geheele zaamenstel, is zeer klein, naar gelang van het net-werk waar uit het voortkomt; en de Watervaten zyn, by dit deel, in de daad zo groot, dat zy de grootte van de bloedvaten verre te boven gaan.

De Borstbuis van de linker zyde, onder de slokbuis van de regter zyde, loopt aan de binnenzyde der *Vena cava*

van

van de linker zyde, ontvangt een' tak van haar medegenoot der tegen over zyde, en vereenigt de Watervaten, ter linker zyde van het hartzakje geleegen, en een gedeelte van die achter het hart liggen, en maakt naderhand, met de Watervaten der kieuwen, bovenſte vinnen en de zyde van den Visch, een net-werk, waar van een Vat gaat in de halsader van deeze zyde. Kortom, de Watervaten van de linker zyde koomen volmaakt overeen met die van de regter, als boven beſchreeven.

Behalve deeze Vaten is 'er nog een ander gedeelte van het zaamenſtel 't welk dieper gezeeten is, liggende tuſſchen de wortels der doornagtige uitſteekzels van het rugbeen: dit gedeelte beſtaat uit een grooten ſtam, welke zyn' oorſprong heeft van het onderſte van den Visch by den ſtaart, en, opgaande, krygt het takken van de rug-vinnen, en de byliggende deelen van het lichaam. Het gaat opwaards naar het hoofd, en geeft een' tak af voor elke Borst-buis, waar zy van den gemeenen ſtam afkoomen.

Deeze beſchryving, ſchoon van een ſchelvisch, geloove ik, komt zeer net overeen met de verdeeling van die Vaten in een kabbeljaauw, wyting, en misſchien alle andere visſchen van gelyke natuur.

By deeze algemeene beſchryving zal ik nog voegen eenige byzonderheden in dit zaamenſtel der visſchen waargenomen.

Voor eerst is, aangaande deeze Vaten, opmerklyk, dat zy in hun ganſche beloop, zo veel ik heb konnen ontdekken geene water-klieren hebben. Hier in koomen zy met de Zee-Schildpad overeen, maar zy verſchillen van die der vogelen, welken water-klieren hebben op de Vaten van den hals.

Ten anderen, deeze Vaten hebben in visſchen geene klapvliezen, zo dat men ze gemaklyk tegen den loop van de *lympha* kan opſpuiten. Toen ik dit eerst ontdekte, dagt ik, door ze tot de kleinſte toe op te vullen, der zelver eigenlyke beginzels te zullen ontdekken, en in ſtaat geſteld worden om te verklaaren, of zodanige deelen als de herſenen, het oog enz. waar van nog geene Watervaten in eenig dier zyn gezien, zulke Vaten hebben, dan niet. Ik ben nog niet in ſtaat om dit te beſliſſen, doch myn voorneemen is dit onderwerp te vervolgen.

Ten derden, de Melkvaten zyn in een kabbeljaauw (en ik geloove ook in de meeste andere visſchen) opmerklyk, als hebbende een fraai net-werk van Vaten tuſſchen den

ſpierigen en vlokkigen rok der darmen (*a*). Dit net-werk kan opgevuld worden door de Melkvaten op het Darmſcheil, en met zeer weinig geweld. Indien 'er Kwik aan de eene zyde van dit net-werk wordt ingeſpooten, verſpreidt zy zich over den darm; wyl de gemeenſchap in het net-werk menigvuldig is: indien de darm omgekeerd en de Kwik gedrukt wordt, laat zy zich gemaklyk dryven in de kleine Vaten der *Villi* van den binnenſten rok. Uit deeze Vaten kan de Kwik gedreeven worden in de holligheid van het gedarmte; evenwel niet zo gemaklyk, om te kunnen bemerken of zy aan hun begin een klapvlies hebben dan niet. In deeze omſtandigheden is 'er een groote overeenkomst tusſchen Viſſchen en de Zee-Schildpad; doch in de viſſchen is het blykbaarer dat geen misvatting kan plaats hebben aangaande het net-werk tusſchen de ſpierige en binnenſte rokken; want in deezen wordt het gemaakt uit holronde Vaten, en is niet vakkig, gelyk in de Zee-Schildpad, en gevolglyk niet gelykende naar een' uitſtorting buiten de Vaten: en in de viſſchen zyn de Vaten op den binnenſten rok grooter dan in de Zee-ſchildpadden.

Ten vierden, dit zaamenſtel komt overeen met dat van een Zee-Schildpadde in een groot *receptaculum* en het net-werk van groote Vaten te hebben, by zyne eindiging in het zaamenſtel der bloedvaten; als ook in het Vat welk uit het net-werk in de ader gaat, klein te hebben, naar de groottе van het net-werk: zo dat de *lympha* eenigen tyd moet opgehouden worden in deeze Vaten, eerze in den ſtroom van het bloed geſtort kan worden. In vogelen heb ik ook iet dergelyks opgemerkt, zynde hun zaamenſtel der Watervaten op verſcheide plaatſen vergroot of uitgeſpat; doch deeze vergrootingen zyn gering in vergelyking der bovengemelden in Viſſchen en de Zee-Schildpad.

Belangende de wyze van deeze Vaten te ontdekken in een visch, zou men onderſtellen, dat, als men weet waar het *receptaculum*, of eenigen der grootſte deelen van *dit* zaamenſtel geleegen zyn, het niet moeilyk zal wezen dezelven te vinden; doch de rokken van deeze Vaten zyn zo dun en doorzichtig, dat het geenzins gemaklyk zy. De bekwaamſte weg om het geheele zaamenſtel te ontdekken, is, één deezer Vaten naby het wel te zoeken; als, by voorbeeld, dat 't welk net op het midden van den buik loopt, in

(*a*) Ik heb dit net-werk gezien in de Tarbot, Schol en Kabbeljauw.

in een ſchelvisch, kabbeljaauw en andere dergelyke visſchen. Dit Vat is ligt te zien, om dat het zeer groot wordt als het tusſchen de twee nek-vinnen doorgaat; en als hier in een pypje gebragt wordt, kan het geheel zaamenſtel hier door opgeſpooten worden.

Ik zal hier nu nog maar eene aanmerking byvoegen, aangaande de verſpreiding der Melkvaten in de *Villi* (gelykze genoemd worden) der darmen. Uit de verſcheide Proeven, welken ik gedaan hebbe, geloove ik, dat in dieren, in 't algemeen, elk der *Villi* zaamengeſteld is uit een net-werk van Melkvaten, zo wel als een net-werk van ſlagaderen en aderen. De doorſchrandere LIEBERKÜHN heeft gemeend te toonen, dat in een menſchelyk onderwerp ieder Melkvat een *Ampulla* of eivormig blaasje maakt, vol van een ſpongagtige zelfſtandigheid. Dan, deeze Vaten ingeſpooten hebbende met Kwik, in visſchen, een zee-ſchildpad en vogelen, kan ik met baarblyklykheid toonen, dat elk der *Villi* van deeze dieren een net-werk heeft van Melkvaten, en geenzins een *Ampulla* of eivormig beursje. En door vergelyking van deeze waarneemingen met die van Dr. LIEBERKÜHN komt het my geloofiyk voor, dat het maakzel in een menſchelyk onderwerp hier aan gelyk zal wezen. Doch hier van misſchien iet meerders by een andere gelegenheid.

BESCHRYVING VAN DE WATERVATEN (*a*) DER PISBUIZEN (*b*) EN DEN HALS DER BLAAZE.

Door HENRY WATSON, *Chirurgyn van het Westminſter Hospitaal* (*).

DE klapvliezige Watervaten, als een zaamenſtel van Vaten van een eigen ſoort, worden gehouden van merklyken dienst te wezen in de dierlyke huishouding; doch minder dan de bloedvaten; ten minſten, zy worden van veele Phyſiologisten onderſteld niet van zo veel aangelegenheid te zyn voor de gezondheid en het leven van een dier.

Als men aanmerkt, dat een geſtopte Borst-buis, welke we-

(*a*) *Vaſa lymphatica.* (*b*) *Urethra.*
(*) *Philoſoph. Transact.* Vol. LIX.

wezenlyk niets anders is dan een groot Watervat, het leven even zeer zal vernietigen als een band om de *Aorta* (*a*); zal men moeten erkennen dat de Watervaten Vaten zyn van grooter aangelegenheid dan ſommigen zich verbeeld hebben: byna tot ondersteuning en onderhouding der dierlyke werkingen, als de slagaderen en aderen zelfs: want kan een' geslootenheid van de groote slagader een schielyken dood aanbrengen; een geſtopte Borst-buis zal even zeker een verdrietigen en langzaamen veroorzaaken.

Een geval van een geſtopte buis, schoon niet dikwils gezien, is echter nu en dan waargenomen. Het is de eene onbekende oorzaak van een *Marasmus* (*b*), ten minſten nog niet opgemerkt: in 't algemeen afgeleid van een' zwelling der waterklieren (*c*), welken naby of aan deeze buis gelegen zyn: ook doorgaans verzeld van verſtoppingen in de uitwendige zaamgehoopte klieren (*d*); hierom altyd te vreezen, waar men zodanige verſchynzelen ziet, en hier by een langzaame afneeming der vaste deelen. In kinderen en jonge voorwerpen ontmoet men voorbeelden van deeze ziekte; een' ziekte welke men noit zou hebben leeren kennen, dan door de ontleeding van ongezonde lichaamen.

De Watervaten worden gezegd het waar en eenig zaamenſtel der inſlurpende Vaten te wezen. Ik zal onderſtellen zy zyn het; schoon dit gevoelen misschien nog wel eenige twyfeling overlaat: zeker zyn zy de Vaten welken het waterig vogt uit de meeste deelen van het lichaam opneemen, en te rug voeren om weder met het bloed vermengd te worden. Deeze vrye inſlurping der *Lympha* is de groote beveiliging tegen verſtikking, nadeelige verdrukking en belemmerden omloop des bloeds in alle deelen van een dier.

Veele en gewigtige ontdekkingen zyn 'er onlangs gemaakt, aangaande het beſtaan deezer Vaten in Vogelen (1), Visschen (2) en halfslachtige Dieren (3). De naauwkeurige en onvermoeide Ontleeder, Dr. HUNTER, heeft, uitvoerig en zeer klaar geschreeven over de Watervaten in het menschelyk lichaam; en nog is het te wenschen dat wy 'er meer van wisten.

Wy

(*a*) *Groote Slagader.* (*b*) *Uitteering.*
(*c*) *Glandulæ lymphaticæ.* (*d*) *Glandulæ conglobatæ.*
(1) Zie *N. Vaderl. Letter-Oef.* IV. D. *Meng.* bl. 189.
(2) Zie boven, bl. 589. (3) bl. 533.

Wy zyn nog niet in ſtaat geweest, hunne beginzelen te zien; wy hebben ze nog door het geheele lichaam niet nageſpeurd, gelyk wy de bloedvaten gedaan hebben. Men mag redelyker wyze onderſtellen dat ze overal in menigte zyn; het is echter twyfelagtig of zy in eenige deelen zyn dan niet; want de beroemdſte Ontleedkundigen bekennen, dat 'er veele deelen zyn, waar in zy dezelven tot nog toe niet hebben konnen ontdekken.

Wat het eigenlyk begin belangt, men heeft in de daad, en met veel reden, giſſingen gemaakt uit Proeven van achteren. Men heeft onderſteld, dat zy voortkoomen van alle oppervlakten en holligheden van het lichaam; om dat dunne vogten en fyne deeltjes uit zodanige holligheden en van oppervlakten opgenomen, en ſchielyk in 't bloed gebragt worden: doch men heeft nimmer getoond, dat zy van zodanig eene oppervlakte of holligheid voortkoomen.

Gemeenlyk, worden de Watervaten nooit opgeſpooten door hunne beginzels, of kleine openingen. Als zy ingeſpooten zyn, is het altyd gedaan door eenig geweld te gebruiken, door in dezelven te ſnyden, ze te doen berſten, of dezelven aan ſtukken te ſcheuren; zo dat de inſpuiting dikwils eerder gaat in een gaatje op zyde, dan in het uiteinde van het Vat.

De melkvaten kunnen misſchien niet, ten minſten zyn nooit, zo veel Ik weete, in een dood lichaam opgeſpooten uit de holligheid van het gedarmte. Men gelooft, dat wyl de Watervaten hier aan in eenige andere opzichten gelyk zyn, hunne beginzels ook gelyk zullen wezen: dat, zo de monden der Melkvaten te klein zyn om te kunnen ontdekt worden, die der Watervaten insgelyks te fyn zullen wezen om nageſpeurd te worden. Doch met de Watervaten van een's menſchen Pisblaaze is het zekerlyk anders geſteld. Als het deel versch en gezond is, kan men, met weinig moeite, blaazen in de mondjes van deeze Vaten, hoe klein ze zyn; of 'er een dunne verkens-borſtel inbrengen, als men maar een vaste hand en een goed oog heeft. Ik heb dikwils beide gedaan, in de tegenwoordigheid van veel getuigen; zo dat zonder mes of lancet, de minſte kragt of geweld te gebruiken, lugt in de Watervaten door hunne mondjes kan gedreeven worden; ook kan men Kwik door de zelfde mondjes doen ingaan.

Ik

Ik heb gezegd dat men gemaklyk een mondje van een Watervat voor het oog kan vertoonen in dit deel van het menſchelyk lichaam, Ik moet evenwel bekennen, dit genoegen niet altyd te kunnen hebben: geen deel is zo ligt ontſteld: ontſteeking ſluit de mondjes van deeze kleine Vaten; en men kan niet verwagten dat de Pisbuis in zodanig een' ſtaat zynde, de gemelde mondjes voor 't oog zouden koomen.

Daar is altyd eenige behendigheid nodig om de opening van een Watervat te treffen; dan, een borſtel eens behoorlyk ingevoerd, zal doorgaans met veel gemak een end wegs in het Vat ingaan.

Hier in kunnen wy ons zelfs dan voldoen op welk eene wyze de Watervaten wezenlyk voortkoomen van oppervlakten: en voor hun die, zonder ooit het begin van een Watervat gezien te hebben, 'er echter wel over geredeneerd hebben, zal het misſchien eenig vermaak en genoegen zyn ontwaar te worden, dat hunne gisſingen zo volmaakt met het maakzel overeenkoomen.

De ſtandplaats der Watervaten is, in 't algemeen, oppervlakkig, dat is te zeggen, zy worden meest gezien op vlakten; ſchoon 'er ook eenigen dieper geleegen zyn, welken de bloedvaten verzellen. Zy zyn door de Auteuren wel beſchreeven, als zeer fyne, tedere en doorzichtige Vaten, dikwils in malkander loopende, en door een menigte van vliezige beursjes of klepjes afgedeeld; zo dat ze, opgeſpooten zynde, zich als een deel kleine knoopen laaten aanzien.

De Watervaten zyn blykbaar genoeg, als zy zich vereenigen en grooter worden, maar te voren zyn ze wegens de kleinte, ontbeering van kleur, en om de doorzichtigheid, zeer moeilyk te ontdekken.

Hier van is het, dat hunne oorſprongen nooit te voren zyn gezien; en zelfs in veele deelen van het lichaam, waar zy echter onderſteld worden te wezen, noch bedekt liggen. HALLER, als hy van deeze Vaten in menige deelen van het lichaam heeft geſproken, vervolgt dus: „ Quæ a Pene veniunt mihi minus nota ſunt, ſed dicta „ COWPERO. Alia huc a veſiculis ſeminalibus tendunt, aut „ certe ab earum vicinia, aut a veſicæ urinariæ fede, aut „ ab ipſa demum veſica, quæ quidem vascula iterum fateor „ mihi nondum viſa eſſe." Zo dat HALLER, die het geſtel van het menſchelyk lichaam zo wel kent, niets weet van dee-

deeze Watervaten der blaaze, of het vliezige deel van de Pisbuize.

De Watervaten van 's menſchen Pisblaaze en Pisbuize vertoonen zich eerst aan elke zyde van het *Venimontanum* of *Caput gallinaginis*, en neemen met kleine openingen hunnen oorſprong van het binnenſte vlies welk de Pisbuize en Blaaze bekleedt, aan welks oppervlakte ze open ſtaan.

In den natuurlyken ſtaat, ſchynen ze zo veel fyne draaden digt aan malkander liggende, maar zich naderhand verſpreidende, als zy over de voorſtander-klier (*g*) en den hals der blaaze gaan, en dikwils immondende of zich vereenigende, maaken zy een ſoort van netwerk of borduurzel. Van hier loopen ze voort door het celagtig vlies, achter den inwendigen rok der blaaze, en ſchynen zich te vereenigen met de Watervaten van de zaadblaasjes, om met dezelven voort te gaan naar de nabygeleege klieren, en zo naar de Borstbuis (*b*).

Ik heb geene Watervaten in eenig ander deel van de Pisbuize konnen vinden; deeze buis ſchynt 'er in de daad geene te hebben tot dat men aan haar vliezig gedeelte koome, waar zich die voordoen welken Ik beſchreeven hebbe, en het is waardig opgemerkt te worden, dat zy geplaatst zyn in het deel van de Pisbuize waar de meeste vogt wordt geſtort. Waarſchynlyk maakt een' ſtopping van deeze tedere vaatjes, door herhaalde ontſteeking of verharding, de hardnekkige drupping, welke zelden of nooit geheezen wordt; wegens eene ophooping van dunne vogten, en gebrek van inſlurping.

Deeze watervaten der Pisbuize en Blaaze toonen den weg, waar door eenig fyn vergif met de *Lympha* regtſtreeks in het bloed kan gaan, en het geheele lichaam beſmetten, zonder blyk van eenig plaatslyk gebrek te geeven.

(*g*) *Proſtata.* (*b*) *Ductus thoracicus.*

EEN

EEN ZEER BUITENGEWOONE GEBEURTENIS.

Door den Heer MARET, Geneesheer, Secretaris van de Academie te Dijon.

(*Uit het Fransch.*)

CHenove, een dorp niet verre van deeze ſtad, heeft geen ander water dan van eenige regenbakken, en drie gemeene zeer diepe putten. Een van deeze putten, 62 voeten diep, was aan 't vervallen en in gevaar van onbruikbaar te zullen worden. De broeders Bindon, metzelaars, woonende te Marſannay, een dorp, een halve myl van Chenove, hadden aangeboden dezelve te herſtellen. Zy zyn met hun vier, waar van alleen één ongetrouwd is, *Robert* genoemd, en 28 jaaren oud.

Voor het opmaaken van een beding wilden de Bindons weeten wat tot de verbetering zou vereischt worden; zy ſtelden een windas over de opening van de put, voorzagen het zelve met een touw, en aan het touw maakten zy vast een vat met twee ooren. Eén van de Bindons moest in het vat, om in de put neergelaaten te worden. Robert wilde niet dat een van zyne broeders dit waagde: *hem die 'er in neerdaalt zou eenig toeval konnen overkoomen*, zeide hy, *ik ben niet getrouwd, ſterve ik, het ongeluk zal niet zo groot zyn als voor een van u lieden; ik zal geene kinderen nalaaten, hierom is het best dat ik my het gevaar onderwerpe.* Zyne broeders geeven toe, Robert zet zich in het vat, men viert het touw; omtrent vyftig voeten nedergelaaten ziet hy een ſteen zo ver uitſteeken, dat hy op het punt was geheel van den muur te zullen uitvallen, waar in hy gevaar zag. Hy roept om een hamer, men laat 'er hem een toekoomen door middel van een touw; hy geeft een ſlag tegen dien ſteen, en op het oogenblik valt de geheele zyde van de muur, waar deeze ſteen zat, in, en een overig gedeelte van den muur ſtort ook in op het zelfde minuut, en de put was gevuld tot vier of vyf voeten na aan den rand.

Niets was natuurlyker dan te gelooven dat de ongelukkige Robert dood of ſtervende was. Een Prieſter koomt toeloopen; en ſchoon het twyfelagtig ware of zyne ſtem tot 45 voeten door de puin, waar onder de ongelukkige begraaven was, zou konnen doordringen, ſprak hy eenige

ge woorden van vertroosting tot hem, doch men hoorde geen antwoord; men hieldt den dood van Robert voor ontwyfelbaar. De droefheid der broeders was zeer groot; men kon hen niet van de put afſcheuren; zy ſchreeuwden zonder ophouden: *om ons het leven te doen behouden, heeft hy het zyne verlooren; laaten wy de put ledig maaken, misſchien is hy nog niet dood.* Dit voorſtel ſcheen ten eenemaal nutteloos; men beduidde hun, dat hun broeder zekerlyk verpletterd, of verſmoord, of verdronken moest zyn; want 'er was nog vyf voeten water in de put. Men bragt hen te rug naar Marſennay. Het was twee uuren min een kwartier na den middag, op maandag den 22 Mey laatst, als het geval gebeurde. Te vier uuren waren 'er geene menſchen meer by de put dan eenige nieuwsgierigen, en aan de fynheid des gehoors van eene deezer nieuwsgierigen is deeze held van broederlyke liefde zyn leven, welk hy nog geniet, verſchuldigd.

Omtrent agt uuren 's avonds, meende eene vrouw, die naby de put voorby ging, eenig geſchreeuw te hooren, zy liep om haare buuren hier van te verwittigen; deeze koomen alle uit; zy houden het oor naby en hooren een zwak geluid, als of het van heel verre kwam, en onderſcheidden eenigzins het woord *help*, dikmaals en byna geſtadig herhaald. Alle roepen: *hy is niet dood.* Dit nieuws vliegt van huis tot huis; het koomt te Dijon, en dringt door naar Marſennay; de broeders Bindon ſpringen uit het bed, en loopen naar Chenove. Alle metzelaars omtrent een myl in 't rond ſchieten toe; men gaat aan den arbeid om de put te ruimen; als men eenige voeten puin hadt uitgebragt, ſtortte op nieuw een halve roede van de muur in. Dit toeval vertraagt den yver der werklieden; het rumoer van zo veele menſchen verdoofde het zwakke ſchreeuwen van Robert; men ſtelde voor de tweedemaal vast dat hy dood ware, en de meeste werklieden liepen weg, doch het verzoek en de weldadigheid van eenige Vreemden deeden den arbeid hervatten. Men gaf ryklyk wyn en brandewyn aan de werkers; de opruiming ging zonder eenige tuſſchenpoozinge voort. De ſtem van den ongelukkigen Robert werdt van tyd te tyd hoorbaarder, en dit verwekte moed in het arbeidsvolk. Eindelyk ontdekte men hem, en den 23 's morgens te elf uuren klom hy zelf de ladder op, welke men hem toegereikt hadt, gezond en gaaf, na dat hy 21 uuren met vyfen-veertig voet' ſteenen en aarde op zyn lichaam hadt gezeten. Op twee plaatſen hadt hy eenige kneuzing, eene

aan de linker hand, waar mede hy het touw, waar aan het vat hing, hadt gehouden, en eene aan de linker mam. Deeze geringe toevallen zyn schielyk verdweenen; en 's anderen daags wilde hy wederom werken. Twee aderlaatingen en eenige glazen van een Wonddrank zyn de eenige middelen, welken men aan hem heeft te werk gesteld, en hy is zo gezond als voor het geval. Een zo gelukkige uitslag van zulk een akelige omstandigheid kan niet nalaaten verwondering te baaren; doch het berigt van den ongelukkigen, en eenige aanmerkingen hier over, geeven 'er de waarschynlykheid aan, welke 'er anders aan schynt te ontbreeken.

By geluk waren de eerste steenen gevallen en opgehoopt rondom het vat, en hadden, om zo te spreeken, een hol gemaakt, zo dat het onbeweeglyk werdt en hangen bleef zes of zeven voeten boven het water; de anderen hadden het vat gevuld, zo dat Robert alle vryheid van beweging was benomen; maar het gene het leven van den ongelukkigen hadt behouden, was, dat hy het touw met zyne linker hand hieldt boven zyn hoofd, en de steenen langs zynen arm neergestort zyn hoofd niet getroffen, maar zich aan de zyden verspreid, en een soort van verwulft gemaakt hadden. Voeg hier by dat het touw was gebroken, en door verscheide omslingeringen welken het hadt gemaakt, den slag der steenen eenigermaaten hadt doen afstuiten.

Dat verwulft waar van ik gesproken heb, heeft belet dat Robert verpletterd wierdt door den grooten hoop steenen, waar mede hy bedekt was. Dat verwulft heeft hem de vryheid van ademhaaling doen behouden; het bevatte eenige weinige lugt, en deeze lugt ververscht door het water welk onder in de put was, en door die welke tusschen de steenen, of puin, waar onder Robert begraaven was, doordrong, heeft de nodige veerkragt voor de ademhaaling behouden.

Het gene den ongelukkigen meest hadt gehinderd was een kleine zeer koude water-welling, welke hem drup by drup in het oor viel, en een steen welke zyn borst hadt gedrukt op de plaats waar eene kneuzing was, gelyk ik gezegd hebbe. Doch het verwonderlykst van alles is, dat dees arme knegt zich, in zulk een' naare omstandigheid, tot slaapen heeft konnen schikken. Hy verzekert echter dat hy geslaapen heeft.

Zo de byzonderheid van deeze gebeurtenis iemant aan de waarheid doet twyfelen, hy kan op de plaats zelve 'er nader van verzekerd worden.

BRIEF

BRIEF VAN DEN HEER RIGOLEY DE JUVIGNY, OVER HET ZELFBEWEEGEND BEELD, 'T WELK OP HET SCHAAKSPEL SPEELT.

Myn Heer!

HEt Wonderſtuk der Werktuigkunde, myn Heer, 't welk ons de Heer DUTENS (*) bekend maakt, gelykt naar een dier fabelagtige wonderen der Oudheid, aan welken de domme eenvoudigheid alleen geloof kan ſlaan; maar die, by verlichte verſtanden, reeds over lang verworpen zyn. Het *Hoofd* van ALBERTUS MAGNUS, 't welk ſprak, de vliegende *Duif* van ARCHITAS, hoe onbegrypelyk die ſtukken mogen weezen, dunken my min verbaazend dan het *Beeld 't welk tegen de bekwaamſte Speelders op het Schaakſpel ſpeelt*, 't geen de Heer DUTENS te *Presburg* by den Heer KEMPEL gezien heeft. Indien iemand anders dan de Heer DUTENS ons dit Wonderſtuk verhaald hadt, het zou by my weinig ingang gevonden hebben. Maar wanneer men aanmerkt dat het een geleerd Heer is, beroemd in het Gemeenebest der Letteren, de Schryver van veele uitſteekende Werken, onder anderen van *Recherches ſur l'origine des decouvertes attribues aux Modernes*, die ons verzekert het gezien, en het binneuſt van het Werktuig onderzogt, en 'er niets gevonden te hebben, 't geen aanleiding geeft om eenige gemeenſchap of het minſte bedrog te vermoeden; die ons verhaalt zelve met het Beeld een Spel geſpeeld te hebben, even als of hy het met een ander Mensch geſpeeld hadt: zo verdient een getuigenis van dien aart alle overweeging; en, indien het van geen volſtrekt gezag is, moet het ten minſten, ons beweegen ons oordeel op te ſchorten, tot dat nieuwe ophelderingen ons nader bepaalen, wat wy des te gelooven hebben. Van den Heer DUTENS moeten wy die ophelderingen verwagten. Hy heeft het Gemeen onderrigt van een ſtuk, 't welk by aanmerkt „ dat zo zeer tot eer der Weetenſchappen ſtrekt, als het roemryk is voor *Presburg*, waar 't zelve werd vervaardigd".

Een Zelfbeweegend Werktuig is een kunſtſtuk van Menschlyke of Dierlyke gedaante, 't welk het beginzel zyner beweegingen in zich zelven beſluit, en, naa opgewonden te zyn, alleen werkt door de onmiddelyke werking zyner raderen en veeren, zonder dat 'er iemand anders de hand aan ſlaa. Alle Werktuigen van die ſoort, tot heden bekend, hebben hunne bepaalde beweegingen, zo ten opzigte van de werking zelve, als ten aanziene van de volduuring. De Fluitſpeelder van den beroemden DE VAUCANSON, welke geheel *Europa* in verwondering bragt, hadt wel zeer verſchillende beweegingen, daar hy verſcheide Airtjes ſpeelde: maar alle die beweegingen waren bepaald, en kwamen op vastgeſtelde tyden. Men ſtondt ver-

(*) Zie de *N. Vaderl. Letter-Oefen.* V Deel, II St. bladz. 513.

verſteld over de nauwkeurigheid met welke hy ze uitvoerde, en de volmaakte naavolging van den allerbekwaamſten Fluitſpeelder den Heer BLAVET, den Vader. Doch in den Schaakſpeelder van den Heer KEMPEL moet men beweegingen veronderſtellen, die niet alleen onbepaald zyn; maar afhangelyk van den wil, en van de verſcheidenheid der beweegingen van den Perſoon met welken hy ſpeelt, 't geen ongelooflyk is.

Indien de Heer KEMPEL, of iemand anders, invloed heeft op elken zet of ſlag van het Beeld, is 'er in die verbaazende menigvuldigheid van verſchillende vereenigingen niets verwonderlyks; zyn Schaakſpeelder verdient niet langer den naam van een *Zelf beweegend werktuig*; het is niets meer dan een zamengeſtelde *Pantographe*, of een *Marionet*, die men naar welgevallen beweegt; en waar van alle verdienſte daar in beſtaat, dat men de draaden, die de beweeging veroorzaaken, heeft weeten te bedekken.

Het is eenige jaaren geleeden dat men, te *Verſailles*, een ſpreekend Beeld vertoonde, het hadt de gedaante van BACCHUS, op een ton gezeten, die met eene luide en verſtaanbaare ſtemme alle de dagen van de week noemde, en het gezelſchap goeden dag wenschte. Veelen werden 'er mede bedroogen; naardien de Meester van 't zelve het binnenſte van het Beeld en van de Ton liet zien, waar in men niets zag dan orgelpypen, blaasbalgen, Windlaaden, Raderen enz. maar het bedrog hieldt niet lang aan: een der toekykeren, ſchranderder dan de anderen, ontdekte eene valſche windlaade, in welke een zeer kleine dwerg was opgeſlooten, die de woorden uitſprak, welker klank, door middel van een pyp, in den mond des Beelds kwam, waar uit ze dan ſcheenen voort te komen.

Het is verre van ons te denken, dat de Heer KEMPEL zich aan zo grof eene misleiding zou ſchuldig maaken; deeze zou het nauwkeurig onderzoek, 't welk de Heer DUTENS zegt gedaan te hebben, op alle de inwendige deelen van de Taſel en het Beeld, niet ontglipt zyn. Maar, indien de Heer KEMPEL wil deelen in de eer der Vernuften, die hy heeft willen naavolgen, zo moet hy geheel voor den dag komen. Hy behoort dan het inwendige van zyne Werktuigkunde te ontdekken; en voor aller oog te toonen den oorſprong en voortgang der beweeging van zyn Schaakſpelſpeelend Beeld, gelyk de Heer DE VAUCANSON gedaan heeft, als hy ons zyne Kunſtſtukken liet zien.

In den eerſten tyd dat hy zyn' Fluitſpeelder vertoonde, herinner ik my, dat veele Menſchen niet wilden gelooven, dat de Fluit van het Kunſtſtuk die klanken gaf. Men verbeeldde zich dat het een ſpeeltuig was in 't lichaam des Beelds opgeſlooten, welks klanken uit den mond des beelds kwamen. Dan de allerongelooviglten werden welhaast overtuigd, dat het Beeld zelve op de fluit blies; dat de wind, uit zyne lippen komende, het geluid verwekte, en de beweeging der vingeren, de onderſcheide toonen maakte. Het Kunſtſtuk werd aan 't nauwkeurigſt onderzoek, en de beſlisſendſte proeven onderwor-

pen;

pen; men ſtondt aan alle Aanſchouwers toe de verborgenſte ſpringveeren te zien, en na te gaan hoe 't ſpeelen toeging; met één woord, elk hadt de vryheid, om, door eigen onderzoek, zich te verzekeren, dat het Beeld waarlyk op de fluit ſpeelde, met zo veel nauwkeurigheids en bevalligheids als de Heer BLAVET zelve zou hebben kunnen doen.

De Werktuigkunde van zyn zelfbeweegende Endvogel werd ook bloot gelegd voor 't oog en het onderzoek der Liefhebberen; als men dit kunſtig gevormd Dier beſchouwde, daar het koorn at uit de hand welke het hem aanboodt, daar het dronk en ſlobberde van het water in een kom, aan 't zelve voorgehouden, daar het zyn gevoeg deedt, de vederen nette, en de wieken uitſpreidde, in 't kort alle de beweegingen van een leevenden Endvogel verrigtte; was het elk geoorloft het binnenſte van het voetſtuk te zien, in 't welke alle de raderen, alle de hefboomen, alle de draaden waren, die door de pooten van den Endvogel aan alle de deelen zyns lichaams, welke ook ontdekt waren, de beweeging gaven. Men zag de eerſte en de volgende beweegoorzaaken; een gewigt was, even als in den Fluitſpeelder, de eenige kragt die alles in beweeging hielp.

Zyn Trommelſlager was een Werktuigkunſtig ſtuk; 't geen het beginzel zyner beweegingen in zich zelven hadt. Men won het op als een horlogie, en het verrigtte, met de grootſte nauwkeurigheid, de werkingen van eenen Trommelſlager, een half uur lang, wanneer het gewigt afgeloopen was.

Eindelyk, myn Heer, het weevend Werktuiglyk ſtuk van den Heer DE VAUCANSON was niet min verwonderlyk, ſchoon de eerſte beweegoorzaak van eenen verſchillenden aart was dan in de ſtraks gemelde Het was *een Ezel*, die, aan een ſpil gezet, rond liep, en zonder het te weeten, een ſtuk zyde, ſatyn of taf, van de beste ſoort en volkomen weefde. Al het werktuiglyke daar van werd bloot gelegd, men zag de ſcheering openen, den ſchietſpoel heen en wedergaan om den inſlag te maaken, de beweeging van de weverskam of het riet om de ſtoffe aan te ſlaan, het ronddraaijen van de rol, op welke de geweeve ſtoffe werd opgerold; eindelyk ook alle de kunſtig zamengeſtelde werktuigen, die alle in beweeging gebragt werden, door het rondloopen van een *Ezel*; 'er was alleen eene Vrouw by om de draaden te vernieuwen; zy deedt het getouw, als een draad brak, ſtilſtaan, door een knoop te verſchuiven, den draad herſteld hebbende, haalde zy den knoop weg, en het weefgetouw ging den ouden gang. —— De Heer DE VAUCANSON maakte, in 't volgende jaar, zyn Ezel nog veel kunſtiger, en deedt hem ſtoffen met bloemen weeven. Het middel 't geen hy gebruikte om bloemen op zyne ſtoffen te maaken, kwam ieder allerkunſtigſt voor, en 't was het met de daad. Het weefgetouw ging, zonder eenige vreemde hulp, de omloopende Ezel verrigtte alles, en elk Aanſchouwer kon de beweegraderen van het werktuig zien, de zamenſtelling der onderſcheide ſtukken opmerken, en de ganſche bewerking van het begin tot het einde nagaan.

Gy zult my toeſtaan, myn Heer, dat indien men zich in deezer voege van alle Ezels wist te bedienen, zy van veel meer dienst zouden weezen dan tegenwoordig. Men ziet daarenboven zo veele grof bezielde Zelfsbeweegende werktuigen hun fortuin maaken, voornaame posten bekleeden, beſchermd en boven verſtandige Weezens gekeurd, dat, in gevalle die Werktuigen ongeſteld mogten raaken, men hunne plaats ligt met Ezels zou kunnen aanvullen; dewyl het beweegend beginzel bykans het zelfde is zo in deezen als in geenen.

Wat hier van ook zyn moge, myn Heer, ik weet niet of de Heer DUTENS ligtlyk in de Oudheid den *Oorſprong der Ontdekkingen* van onzen hedendaagſchen Werktuigkunſtigen zal vinden; ten minſten moet hy toeſtemmen, dat, indien dezelve hem ſchetzen hebben opgeleverd, die ſchetzen hem niet op den weg hebben kunnen helpen. En dat men, met regt, hem mag aanzien als den Schepper of eerſten Vinder deezer ſoort van Werktuigen. ——— Voorts hadden alle die Meesterſtukken der Werktuigkunde geene andere dan vaste en bepaalde beweegingen. Indien de Heer KEMPEL aan zyn Zelfbeweegend Werktuig onbepaalde beweegingen heeft kunnen geeven, die afhangen van eens anders wil, moet men den Maaker daar van voor een bovennatuurlyk mensch houden. Het is, derhalven, de zaak van den Heer KEMPEL om zyne eigene eere en die zyns Lands, zyne uitvinding in vollen dag te zetten, en alle des kundigen te overtuigen, dat zyn Zelfbeweegend Kunſtſtuk de beginzels van alle zyne beweegingen in zich behelst, en dat die beweegingen niet beſtuurd worden dan door uitgedagte beweegoorzaaken, en zonder behulp van eenig verſtandig weezen; en wy zullen als dan onze grootſte verwondering betuigen. Maar, indien hy dit weigert, zal myn Heer DUTENS zich gedrongen vinden te erkennen, dat de lof door hem aan den Werktuigkunſtenaar te *Presburg* gegeeven, op losſen grond ſteunt, en dat de eere der uitvindinge tot nog, onverdeeld, aan den *Franſchen Werktuigkunſtigen* blyft.

Ik ben geen heethoofdige Dryver, myn Heer, gy weet het. Ik bemin de Kunſten en de Letteren, zy maaken het genoegen myns leevens uit, en ik beoefen dezelve, zonder vooringenomenheid, zonder nyd, alleen aan de waarheid my verbonden hebbende. ——— Ben ik in een zo breedvoerig verſlag getreeden over de Werktuigen van den Heer DE VAUCANSON, het is om dat ik ze honderdmaalen gezien, en met de oplettendſte aandagt onderzogt heb, en myne verwondering over den Maaker telkens aangroeide. Hy heeft myne zwakke lofreden niet noodig. De Naakomelingſchap heeft reeds zyn naam geplaatst op de lyst van 't klein getal der eerſte Vernuften, der Uitvinderen van nutte Kunſten, en der goede Burgeren, wier arbeid en waaken alleen ſtrekken om het Vaderland van nut te weezen. *Pauci quos æquus amavit Jupiter.*

Gy hebt, myn Heer, myn gevoelen over het Werktuigkunſtig Beeld van den Heer KEMPEL willen weeten. Ik heb het gewaagd om

er

'er u openhartig van te zeggen wat ik 'er van denk. De Brief van den Heer DUTENS is al te ernſtig om niet uit de hand te komen van iemand, die ten vollen overtuigd is; maar dit is niet genoeg om anderen te overtuigen. 'Er zyn bewyzen noodig; die vraag ik van den Heer KEMPEL en den Heer DUTENS. Ondertuſſchen, indien deeze Brief van den Heer DUTENS niets anders is dan eene boertery, gelyk ik geloof, kan ik niet raaden wat zyn oogmerk is, en waar op het ſlaat?

Ik heb de eer, om met alle hoogagting te zyn,

Myn Heer!

Parys 9 Oct. 1770. Uwe Ootmoedige Dienaar
RIGOLY DE JUVIGNY.

BRIEF VAN DEN HEER DUTENS, AAN DEN SCHRYVER VAN DE MERCURE DE FRANCE, DIENENDE TEN ANTWOORD OP DEN VOORGAANDEN VAN DEN HEER RIGOLY DE JUVIGNY.

Myn Heer!

WAnneer ik een Berigt gaf van het Werktuigkunſtig Beeld, 't welk op het Schaakſpel ſpeelt, voorſpelde ik my zelven de zwaarigheden en tegenſpreekingen, die my te wagten ſtonden, en meenende alles, wat ik 'er van wist, medegedeeld te hebben, had ik beſlooten op alles ſtil te zullen zwygen. Maar de verpligtende wyze op welke de Heer RIGOLY DE JUVIGNY, my de eere doet om zyne twyfelingen voor te ſtellen, laat my niet toe by het genomene beſluit te blyven, en ik haast my om hem te antwoorden, naa hem bedankt te hebben, voor al het geen hy tot mynen lof zegt, 't geen ik reken geheel en al aan zyne beleefdheid verſchuldigd te weezen.

Alle mogelyke aandagt op het onderzoek van het Werktuigkunſtig Beeld aangewend hebbende, heb ik vervolgens raadgepleegd met kundige Mannen, die het hier te *Weenen* en te *Presburg*, gezien hebben. Ik droeg alle mogelyke voorzorgen om, in mynen Brief, niets by te brengen dan 't geen zeer nauwkeurig was, en ik durf my nog vleien van niet gemist te hebben in die netheid van uitdrukking, welke in dus een geval geëischt word. Ik heb gezegd, dat het werktuigkunſtig Beeld *geene bepaalde Beweegingen hadt*; en 't is blykbaar, dat het, de beweegingen regelende naar het ſpeelen van zyn Party, geene bepaalde beweegingen heeft of kan hebben. Ik heb verder vermeld. *Over 't algemeen geloof ik dat de Kunſtenaar invloed heeft op bykans elken zet of ſlag, welken het Kunstbeeld doet, ſchoon by zomtyds verſcheide ſlagen aan een zich daar van verwydert, en zelf in eene andere kamer gaat.* Dit bewyst genoegzaam het denkbeeld, dat het Zelfbeweegend Werktuig zyne *bepaalde beweegingen* niet hebbe. —— Nog eens, de zwaarigheid beſtaat

hem uit, en men wyst hem eene andere hut. Dit ſtrookt wel met de Zeden van een zwervend Volk, alwaar men onderſtelt, dat de herbergzaamheid zig niet verder moet uitſtrekken dan den tyd, dien de Reizigers noodig hebben uit te rusten.

Deze Herbergzaamheid is dan geheel iets anders, dan welke de Romeinen jegens hunne Vrienden oefenden. Onder de beſchaafde Volkeren, vereiſchen de zaaken, daar men om reist, dikwils een lang verblyf; by de Wilden heeft men geene zaaken, die een lang verblyf vorderen. Een Huron, die op de Jagt, en een Tartaar, die op reis is, houden zig niet langer dan een nagt en dag in dezelfde plaats op.

De Misſionarisſen weeten ons de ongemakken, die men lydt, met by de Wilden zyn intrek te neemen, niet genoeg af te ſchilderen. Hunne geregten doen het hart tegen de keel opkoomen, hunne hutten zyn altoos vol van een onverdraagelyke rook; zy die nog niet ſlaapen kunnen, zingen, rooken tabak, of vertellen malkander zotte Sprookjes, tot zo lang dat zy in ſlaap vallen. Dit zelfde zegt de Heer ADANSON ook van de Negers van *Senegal*; dat zy malkanderen 's avonds in hunne hutten Vertellingjes doen; tot dat zy tegen den middernagt, of een uur of twee laater, in ſlaap vallen. Men denkt, dat de Mooren dit gebruik in Spanje hebben overgebragt, en dat dit de rede is, dat de Spanjaarden aan Vertelzeltjes, daar men inderdaad ſtaande by in ſlaap zou vallen, den naam van *Nouvellen* geeven; ook ziet men in hunne Romans, dat het verhaal dier *Nouvellen* gemeenlyk by de aankomst van den nagt afgebroken, en 's anderendaags hervat wordt. Gelyk dit alles valt in de Zeden van een lui Volk, 't welk door vorigen arbeid niet tot den ſlaap geneigd is, ſtrookt het volmaakt wel met de levenswyze van Wilden.

Wanneer 'er des nagts eenige onraad wordt vernoomen, breeken zy allen in de diepſte ſtilte op, zonder den Reiziger te waarſchouwen, zonder hem zelfs wakker te maaken. Des morgens ſtaat deze verwonderd te kyken, van niet één levendige ziel in het ganſche Gehugt te vinden.

Onder de Wilden van Noord-Amerika, die geduurig in oorlog zyn met hunne Nabuuren, valt die onraad dikwils voor, want dezen zyn 'er altoos op uit, om malkanderen te verraſſen vóór dat de dag aankoomt. En zy, die zig laaten overvallen, bieden nooit eenigen wederſtand, hoe groot hun getal, en hoe klein dat hunner beſpringeren zy. Onder de Tartaaren is men voor die ongemakken, zegt men, niet bloot geſteld, want wanneer 'er van den kant der vyanden iets te vreezen is, zetten zy hunne Gasten op hunne paarden, en voeren ze met zig in veiligheid.

Gelyk de wilde Volkeren niet diep in die landen kunnen woonen, daar geen rivieren zyn, en gelyk zy zodanige woeste landen egter dikwils door moeten trekken, zo verhelpen zy alsdan het gemis van herbergen en herbergzaamheid door ſterk voedende poeders. Onze

oude

oude Wilden van Europa kenden de konst, om zulke poeders te vervaardigen, ook zeer wel; gelyk men opmaaken kan uit een plaats van den verkorter van DIO CASSIUS, als hy van de *Bretons* ſpreekt; „ zy bereiden, zegt hy, een zeker voedzel, zo geſchikt om de kragten te ondersteunen, dat zy, na daar eene zekere hoeveelheid, van de grootte als een boon, van genoomen te hebben, geen honger of dorst meer voelen." (*)

Ik heb eerst gemeend, dat het onmogelyk ware, om thans meer te ontdekken, waar uit dit poeder der oude Bretons beſtondt; maar, ik heb het ontdekt in het *Scothia Illustrata* van SIBALDUS, die ons berigt, dat het gemaakt wierdt van *Karemyle*, dat een ſoort van eene zwarte en ronde Truffel is, daar de hedendaagſche Schotten zig nog tot het zelfde gebruik van bedienen. Nu komt het my voor, dat de *Karemyle* der Schotten niets anders is, dan de *Lathyrus radice tuberoſa esculenta*, waar uit men een voedzel haalt, dat ten uiterſten ſaamgepakt is, en 't welk SIBALDUS voor een ſoort van Truffel heeft kunnen neemen.

Ik twyffel geenzints, of het ſterk voedend poeder, dat men 'er van zou kunnen maaken, zou het verre winnen boven dat van BOUÉBE, en alle andere, waar van ons de ſamenſtelling tot hier toe bekend is.

Zo waar is het, dat de Wilden in alle Landen, en op alle tyden, dezelfde behoeften gehad, en dezelfde hulpmiddelen, tot derzelver vervulling, gebruikt hebben.

BERIGT

van de Bezorgers

WEGENS HET STOLPIAANSCH LEGAAT.

DE Heeren *Bezorgers* van 't *Legaat* van wylen den Heer JAN STOLP alhier, hebben in hunne daartoe gehoudene Vergadering, geene der toegezondene Verhandelingen, raakende 't gedaan Voorſtel, om *uit de eigenſchappen, welke aan alle dingen, die dit Geheel al uitmaaken, gemeen zyn, te bewyzen, dat die dingen niet noodzaakelyk beſtaan, maar door een noodzaakelyk Wezen geſchapen zyn*, konnen bekroonen. De beste dier Verhandelingen (gelyk die, welke tot Zinſpreuk hadden, *O tu, qui putas eſſe neceſſarium hoc univerſum, me cenſere ſecus, eſſe neceſſe putes*, of, *post nubila Phœbus*,) kwamen voor niet genoeg door de Schryvers beſchaafd te zyn, om op eene voldoende wyze in 't ligt te komen. In verſcheidene andere had men zelfs niet genoeg op den Inhoud der Vraag gelet.

'Er

(*) Xiphilinus van Couſin, p. 403.

'Er zyn in der daad in alle de dingen, die wy in de ganſche Waereld kennen, 't zy ze Lighaamelyk zyn of niet, Hemelſche of Aardſche, van reden ontbloot of voorzien, eenige hoedaanigheeden, die aan haar alle zonder onderſcheid gemeen zyn; en welke, of geheel ſtrydig met de Natuur van een noodzaakelyk Wezen, of althans niet op die zelfde wyze in zoodaanig Wezen konnende beſtaan, dienen om de toevalligheid van alle die dingen te bewyzen. Deze hoedaanigheden voor te draagen, en 'er de Schepping der Wezens, die 't Geheel-al uitmaaken, duidelyk uit te betoogen, dit is, 't geen de voorgeſtelde Vraag vordert.

Op dat 'er nu meer Geletterde na den Prys van den *Gouden Eerpenning*, ter waarde van 250 Gulden, mogen dingen, en ook de Schryvers, die 'er reeds aan gearbeid hebben, geleegenheid genieten, om verder hun Werk te volmaaken, is beſloten den tyd te verlengen tot den laatſten van Juny des naastkomenden Jaars 1772, om 'er vervolgens in de maand Octobor over te oordeelen. Die 'er zig in gelieven te oeffenen, worden verzogt, hunne Verhandelingen in 't Latyn of Nederduitsch te ſchryven, niet boven 40 Bladzyden Druks groot, en *franco* te zenden aan den Hooggeleerden Heer D. VAN DE WYNPERSSE, Profeſſor en thans Secretaris van 't *Stolpiaansch Genootſchap*. De Schryvers zyn ook gehouden, hunnen Naam en Woonplaats te verbergen in een Brieſje, tot Opſchrift hebbende dezelfde Zinſpreuk, die zy ook op de bygevoegde Verhandeling ſtellen zullen. Het Brieſje van die Verhandeling, die den Prys behaalt, zal alleen geopend, de overige ongeopend verbrand worden.

NADER BERIGT

VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WEETENSCHAPPEN TE VLISSINGEN.

HEt *Zeeuwsch Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen*, by deszelfs onlangs uitgegeven *Programma* bekend gemaakt hebbende, dat in de vergadering, gehouden den 20 September 1771, was goedgevonden aan de Schryvers, die tot Zinſpreuken hadden gebruikt, de eene *tot nut van Zeeland*, de andre *Myn Vaderlands Welweezen is 't grootſte doelwit in deezen*, ieder een Zilveren Medaille toe te leggen, indien dezelven hunne namen aen het genootſchap geliefden te openbaren, alzoo die Schryvers gerekend werden het naest gekomen te zyn aen het Gekroonde antwoord, heeft het genoegen gehad te ontfangen eene miſsive van den Heere ALBERTUS VAN DER SCHATTE, *Scheepen en Raed der Stad Zierikzee*, waer by zyn Wel Ed. het Genootſchap kennis geeft, dat de Schryver

ver van het Antwoord onder de Zinſpreuk *tot nut van Zeeland* is geweest BARTHOLDUS RENOU in leven *gezwooren Landmeeter te Z. Zee*, en aldaer overleden den 20 September 1770, hebbende het zelve Antwoord voor zyn overlyden aen gemelden Heer VAN DER SCHATTE ter hand geſteld, met verzoek het zelve in het net te willen brengen en aen het Genootſchap te doen toekomen, aen welk verzoek Zyn Wel Ed. uit achting voor den overledenen en deszelfs kundigheeden gaerne had willen voldoen, en tevens daer by voordragende, om, nademaal het Genoodſchap hadde goedgevonden het zelve antwoord met een Zilvere Medaille te bekroonen, als nu dezelve Medaille mogte werden gegeven aen de nagelatene Weduwe en Kinderen van den overledenen, ten einde in deszelfs Familie bewaerd te worden, als een bewys van deszelfs bekwaemheid en volvaerdigheid, om tot nut van deeze Provintie aen het oogmerk van het Genoodſchap te voldoen. En heeft het Genoodſchap daer op goedgevonden de toegelegde Zilveren Medaille op den naem van gemelden BARTHOLDUS RENOU te doen vervaerdigen, en aen deszelfs Weduwe en Erfgenamen te doen ter hand ſtellen, ten einde in deszelfs Familie te worden bewaard, terwyl het Genoodſchap het verlies beklaagt van een Man, wiens kundigheeden een gegronde hoop gaven, dat by een voortduurenden leeftyd nog tot veel nut zoude geweest zyn, tevens deeze gelegenheid waernemende om de bekwaamheden van den overledenen nog na zyn dood te doen bekend worden, en ook te gelyk aen den Heere ALBERTUS VAN DER SCHATTE, deszelfs dankzegging openlyk te betuigen voor de moeite door zyn Wel Ed. genomen, terwyl het gaerne in deezen met de edelmoedige denk- en handelwyze van zyn Wel Ed. heeft willen inſtemmen.

Wyders by miſive en opening van het billet onder de Zinſpreuk *myn Vaderlands Welwezen, is 't grootſte doelwit in deezen*, gebleken zynde, dat de Schryver van het antwoord onder dezelve Zinſpreuk is de Heer CORNELIS DE KANTER, *s'Lands Inſpecteur te Z. Zee*, heeft het Genootſchap ook aen den zelven de Zilvere Medaille toegewezen.

NABERICHT VOOR DEN HEER N. N.

OP het inzien der Vrage; *Alzo 'er veele Krygslieden, Mannen zynde, in den Oorlog en elders ſneuvelen, welke is de oorzaak, en hoe komt het, dat het getal der Vrouwen, nogtans niet vermeerdert, maar even het zelfde blyft?* bezeffen we, dat 'er in de Vrage vooronderſteld word, dat het getal der Vrouwen altoos in dezelfde evenredigheid tot dat der Mannen blyft; zelfs in zodanige tydsomſtandigheden, wanneer aenhoudende Oorlogen ene ſchriklyke verwoesting onder het Manlyke Geſlacht veroorzaken.

Dit

Dit word in de Vrage als ene zekere waerheid vooronderſteld, doch diende wel voor af bewezen te zyn: want zo lang deze vooronderſtelling onbewezen is, kan men 'er zich niet wel toe zetten, om ernſtig te overwegen, hoe 't bykome, dat 'er zulk ene evenredigheid, waer van men niet overtuigd is, plaets heeft. De Heer NN, die de voorgeſtelde Vraeg gaerne beantwoord zag, zou derhalve niet kwalyk doen, wanneer hy eerst toonde, op weſke gronden van zekerheid, of ten minſte van waerſchynlykheid, deze zyne vooronderſtelling ſteunt. Indien hy zich der moeite getroostte, om, by voorbeeld, te onderzoeken, of men op redelyk goeden grond zou konnen ſtellen; dat 'er nu, in het thans onruste Poolen, even dezelfde evenredigheid, (ten minſten na genoeg,) tuſſchen het aental der Vrouwen en dat der Mannen, in dat Gewest, plaets heeft, als 'er gevonden werd, voor den aenvang dier onluſten? neem, in 't jaer 1771 als in 't jaer 17 . . . Dit dus bevindende, zou het der moeite wel waerdig zyn, na te gaen, hoe zulks aldaer indiervoege ſtand konne houden; en welke gevolgen men daer uit, ook met betrekkinge tot andere Gewesten, zou mogen afleiden. —— Het nadere onderzoek van dit ſtuk blyve dan den Liefhebberen, die 'er belang in ſtellen, aanbevolen.

Ook ſchynt de Heer N. N. na 't doorbladeren veler Autheuren, niet wel voldaen te zyn, over de verſchillende berichten, rakende de ware uitgeſtrektheid der Caspiſche Zee, en derzelver beweerde of tegengeſproken ontlasting; en zou des aengaende gaerne meerder zekerheid ontvangen. Dan niet voldaen zynde, met de vergelyking van de berichten, die de Aerdrykskundigen en Reizigers hem aen de hand geven, blyft 'er by ons geen hoop over, dat hy te voldoen zal zyn, zonder dat 'er op nieuw opzetlyke waernemingen, betreffende die Zee, in 't werk geſteld worden; waer mede wy hem tot nog niet durven vleien.

NABERICHT AAN PHILALETHES.

WY hebben niet konnen goedvinden zyn hartlyken Brief, over eene aangewezen feil in zeker Fransch Werkje, te plaatſen, om dat in 't gemelde, naer ons inzien, geen misſlag by den Autheur, maar een gebrek van oplettendheid by den Brieffchryver te beſpeuren is. Als men de Eertytels der Vorſten opgeeft, benevens die hunner Kinderen, dan maekt men, zo wel van de laatſten als van de eerſten gewag, ſchoon zekere Vorſten tegenwoordig kinderloos zyn. Had *Philalethes* dit gade geſlagen, gelyk hy, oplettend zynde, had behooren te doen, hy zou wel gedaan, en zynen Brief niet geſchreven hebben.

Aan-

Aantekening van eene zeer zwaare Hitte; dienende tot een Vervolg van het Berigt, raakende de Maandelykſche Waarneemingen *der Lugts-geſteldheid*, door ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF, Med. Doct.

UIt de laatere berigten der grootſte bekende trappen, zo van hoog-gaande Hitte als Koude, die wy onlangs te berde gebragt hebben (*a*), is ons reeds gebleeken, hoe de beroemde Heer BOERHAVE, in navolging van FAHRENHEIT, ten onregte uit zyne proefneeming beſloot (*b*), dat geen Gediertе, veel min de Mensch, eenigen tyd leeven kon in eene lugt, heeter dan 90 graaden, volgens den Thermometer van FAHRENHEIT; en dat de Hitte der uitwendige lugt altyd minder moest zyn, dan de Bloedwarmte van een gezond Mensch.

De ondervinding naamlyk heeft getoond, dat de Mensch een ongelyk hooger trap van Hitte kan doorſtaan; en wy hebben gezien, dat het voor hun, die 'er aan gewend zyn, zelfs mogelyk is, zig den tyd van omtrent 15 minuten, in een Hitte van 153 graaden, volgens den Thermometer van FAHRENHEIT, op te houden.

Zedert dat gegeeven berigt zyn ons nog voorgekomen de navolgende Aantekeningen van den Engelſchen Reiziger, den Heer ADANSON; die van eene nog ſterker Hitte gewag maaken; waarom wy 't der moeite waardig geoordeeld hebben, dit korte berigt deswegens by de voorgemelden te voegen (*). Naar luid van 't verhaal diens Reizigers heeft men op de Rivier van *Senegal*, in de maand May, over dag, een Hitte van 26 tot 28 graaden, op den Thermometer van DE REAUMUR, dat is van $90\frac{1}{2}$ tot 95 graaden, volgens FAHRENHEIT; en des nagts van 22 graaden by DE REAUMUR, gelyk aan $81\frac{1}{2}$ graaden by FAHRENHEIT: en op een der allerkoelſte dagen van 't jaar, in de maand May ſtond de Thermometer van DE REAUMUR op 22 graaden, gelyk aan $81\frac{1}{2}$ graaden by FAHRENHEIT.

In Augustus zag hy denzelven by nagt op 26 graaden, gelyk aan $90\frac{1}{2}$ graaden, en, over dag op 32 graaden, gelyk aan 104 graaden by FAHRENHEIT.

De Rivier opvaarende, vondt hy de Hitte ongelyk grooter; zyn Thermometer, tekende in de maand November, des middags, van 40 tot 45 graaden, gelyk aan 122 en $133\frac{1}{4}$ graaden volgens FAHRENHEIT, en des nagts hield dezelve zig op 30 a 32 graaden, gelyk aan $99\frac{1}{2}$ en 104 graaden volgens FAHRENHEIT. En eindelyk werd hy gewaar, dat de Hitte op het Land nog merkelyk zwaarder was: nademaal zyn Thermometer klom tot over de 60 graaden, gelyk aan 167 graaden op de Schaal van FAHRENHEIT; eene Hitte, zegt hy, die het Aangezigt deed gloeien, de Schoenzoolen verſchroeide, zo dat ze barſtten, en van de voeten vielen; ja, van een droogen oosten Wind vergezeld zynde, veranderde deeze Hitte de Lugt genoegzaam in Vuur; des de Huid van 't Lyf, zoo wel als die der Handen, om zoo te ſpreeken, geblakerd wierd.

WAAR-

(*a*) *Nieuwe Vaderl. Letteroefeningen, V. Deel, p.* 256.
(*b*) BOERHAVE *Chem. Vol. I. p.* 192.
(*) Dit Berigt is my toegezonden door een kundig Heer, met verzoek om het, als eene zekere zaak, by myne Waarneemingen te plaatſen.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *October* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo. mi. av.	Winds Streek. 's morg	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 0½	30. 1	30. 1	48 52 46	O	O	O	— Held.
2	— 0	29. 11½	29. 10	46 55 51	W t N	W t N	W t N	Buijig.
3	29. 8½	— 7	— 5½	54 59 52	Z W	Z W	Z	Betr. Reg.
4	— 5	— 5½	— 7	49 47 45	O t N	O t N	O t N	Reg. Held.
5	— 8	— 9	— 11	47 50 48	N W	N W	N	Buijig Hag.
6	— 11½	— 11½	— 9½	50 58 51	W	W	Z W	— —
7	— 8	— 8	— 8½	53 59 61	Z W	Z W	Z W	— Storm.
8	— 7½	— 7	— 6½	59 64 61	——	——	——	H B.Wind.
9	— 5½	— 6½	— 7	61 63 60	——	W	Z	Reg. H. R.
10	— 5	— 8½	— 11	56 61 55	——	——	N W	— Held.
11	30. 0½	— 11½	— 10	52 60 53	W t Z	Z	Z	Held. Betr.
12	29. 9½	— 10½	— —	54 59 55	Z W	N W	Z W	Reg. H. R.
13	— 7½	— 5½	— 1½	55 60 60	Z	Z t W	——	Storm. R.
14	— 1½	— 2½	— 5	56 60 55	Z W	Z W	W	— H. R.
15	— 5	— 6	— 4	51 56 52	Z	——	Z	Held. Reg.
16	— 4½	— 7	— 11	52 50 49	Z t W	N W	N	Buijig.
17	— 11¼	— 10½	— 6	48 56 52	Z	Z	Z	Held. R. St.
18	— 7	— 9½	— 11½	54 56 52	W	W	N W	Held. Wol.
19	— 11½	— 11½	— 10½	52 59 60	Z	Z	Z	— Reg.
20	— 10½	— —	30. 3½	59 56 48	——	Z W	N W	— —
21	30. 5	30. 4½	— 1½	45 55 45	O	O	Z O	Helder.
22	— 0	29. 11½	29. 11½	47 62 58	Z	Z W	Z W	— Reg.
23	29. 11½	— 10	— 9½	58 64 58	——	Z	Z	Mist ——
24	— 11	30. 0½	30. 1	53 58 49	——	——	Z W	Helder.
25	30. 1½	— —	29. 9	44 58 52	Z O	Z W	——	— Wolkig.
26	29. 6½	29. 8	— 11	48 50 48	W	N W	N W	Buijig.
27	30. 1½	30. 1½	30. 2	50 55 54	N W	——	——	——
28	— 4	— 4	— 3½	53 58 54	W t Z	Z W	Z W	Mist. Held.
29	— 2	— 1	— 1	47 57 54	Z	Z	W	Helder.
30	— 4	— 4½	— 4½	50 54 44	N	N O	N O	Betr. Held.
31	— 6½	— 6¼	— 5½	44 54 50	N W	N W	Z W	Held. Betr.

Hoogste Barometer d. 30. 6½
Laagste Barometer d. 29. 1½
} middelb. d. 29. 10

Hoogste Thermometer gr. 64
Laagste Thermometer gr. 44
} middelb. gr. 54

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk, in het Vyfde Deels, tweede Stuk.

EEnige korte Bedenkingen over de Rede en de Openbaaringe, en derzelver gebruik in 't ſtuk van den Godsdienst. 1

Aanmerkingen, dienende tot Antwoord op de Vraage: *Hoe verre de Kunſten den Mensch verleiden, door middel der Driften.* 8

Een Breuk met verſterving, zonder Operatie geneezen. Door den Heer PAVIOT. 14

Van een ſchoot tegen 't Hoofd. Door den Heer PAGE'S. 15

Eene aanmerkelyke Uitſtorting van eene Melkagtige Stoffe in de Holte van den Buik, door een buikſteek geneezen. Door den Heer BOSSU. 16

Proeve wegens de manier om de Schaapen, het geheele jaar door, in de open lugt te houden. Door den Heer D'AUBENTON. 19

Natuurlyke Historie van het *Hert*. Volgens BUFFON. 23

Het Character des thans regeerenden Konings van *Spanje*. Door den Heer BARETTI. 32

De Gevaaren en heillooze gevolgen der Onbedreevenheid. 40

Het Zadel en de Toom. *Eene Oosterſche Vertelling.* 50

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam* in *December* 1770. 52

Verhandeling over de Volksdeugd en Volksverbastering. 53

Van een Aderſpat- en vliezige Nagel op het Oog, met een hard knobbeltje op het doorzigtig Hoornvlies. Door den Heer PELCOURT. 62

Een nieuw middel voor den Steen der Blaaze. 64

Een middel om opgezet Pluimgedierte voor het bederf te bewaaren. 66

Verhandeling over de Ambergrys, of Gryze Amber. Door de Heeren ABRAHAM ABELEEVEN en Doctor FELDMANN. 67

Scheikundige Verhandeling over de Ambergrys der *Molukkiſche Eilanden*. Door den Heer KRIELE. 70

Zonderlinge Teerputten in het Hertogdom *Zell*. Door den Heer J. HENR. PAPE. 73

Natuurlyke Historie van het *Hert*. Volgens BUFFON. Vervolg en Slot. 75

De voornaamſte Leevensbyzonderheden van den Eerwaardigen Heere GEORGE WHITEFIELD. 88

Het voorregt van de regten der Herbergzaamheid onder de *Arabieren*. 95

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam* in *January* 1771. 96

Beſchouwing van Lord BOLINGBROKE's Zedelyk Character. Door den Heer THOMAS HUNTER. 97

Uitneeming van de Cataracten der Geboorte. Door den Heer MARCHAND. 107

Eene zeer byzondere ziekte, waar in de Lyder de opperhuid van zyne hand als een handſchoen kon aftrekken. 109

Beweegingen van Stuipen door Wormen veroorzaakt. Door den Heer SYLVESTRE. 110

De wyze, hoe de Koningin uit eene Byekorf magtig te worden, en eenige aanmerkingen over de behandeling der Byekorven. Door den Heer JOSEPH ROMAIN JOLY. 112

Losſe waarneemingen en gedagten over der Menſchen Sterftyd, Ouderdom en Dood. 117

De Zeden der *Braziliaanen*, byzonderlyk ten opzigt van de Vreemdelingen. Door den Heer DOM PERNETY. 124

Treffende voorbeelden van Volks-hoogmoed en Dwaasheid. Door den Heer ZIMMERMANN. 129

Eene Allegorie. 135

Berigt van den Heer C. PLOOS VAN AMSTEL JAC. CORN. Z. aan de Beminnaaren der Schilderkunst. 139

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam* in *February*. 148

Op-

Opheldering van *Handel.* I. vs. 16——22, om de Verhaalen van MATTHEUS en LUKAS, wegens het Lot van JUDAS ISCARIOT overeen te brengen. 150

Proeve om aan te toonen, dat ieder Mensch, in alle zyne bedryven, zyn eigen geluk op het oog heeft. 154

De kragt eens Aftrekzels van de *Gerwe*, (*Millefolium vulgare album*) tegen de Stuipen. Door den Heer MAUMERY. 161

De Strotbreuk (*Bronchocele*) geneezen, door een inwendig gebruik van het Poeder van gebrande eijerſchaalen. Door den Heer DAPEYRON DE CHEYSSIOL. 163

Zonderling en eenvoudig middel tegen de Opzwelling van 't Hoornvee. 165

Natuurlyke Historie van den *Das.* Volgens BUFFON. 166

Proeven genomen met de Zee-horlogien van den Heer FERDINAND BERTHOUD. 170

De Godsdienst der oude Noordſche Volken, in de eerſte zuiverheid, en de verbastering van denzelven; benevens de oorzaaken hunner burgerlyke vryheid. Door den Heer MALLET. 176

Regtsoefening van Sultan MAMOOD. 182

Een treffend en leerzaam Voorval. 184

Redenvoering over den Pligt der Ryken. Door WILLIAM ENFIELD. 189

Onderzoek op de Wet der Natuure en de verpligtingen daar uit voortvloeijende. 198

Twee Ooguitpuilingen of tegennatuurlyke vergrootingen van den Bol van het Oog. Door den Heer MARCHAN. 203

Natuurlyke Historie van den *Otter.* Volgens BUFFON. 205

Brief over de Byen. Door den Heer BONNET. 208

Gedagten over de Volkrykheid der Noordſche Landen, in ouden tyd. Door den Heer MALLET. 218

Brief uit *Lyon* van den 31 Mey, aangaande een dubbele Moord tusſchen een Minnaar en zyne Beminde. 222

De Edelmoedigheid over de Liefde zegepraalende. 223

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam*, in *Maart.* 232

De Christlyke Godsdienst, reeds van den aanvang der Verkon-

kondiginge af, op den Toets der Spotternye en van het belachlyke geſteld. 233

Eene wond aan de Bilnaad met verzweering der Blaaze. Door HERAULD VALLANDRE. 251

Natuurlyke Hiſtorie van den *Bontzem*. Volgens BUFFON. 254

Vervolg van het Berigt, raakende de Waarneemingen der Lugtsgeſteldheid. Door ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF, *Med. Doct.* 256

Berigt van den Godsdienst der *Ruſſen*. Door den Abt CHAPPE D'AUTEROCHE. 269

Een fraaije plaats uit GELLERT, raakende de voortreflykheid van de Heilige Schrift. 278

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldſteid, enz. te *Amſterdam*, in *April*. 280

Verhandeling, over de beſtendige opeenvolgende vordering der Wereld met den tyd. 281

Eene haastige dood, veroorzaakt door ſmelting van de kleine Herſenen. Door den Heer DE LAMARE. 292

Vervolg van de Waarneemingen aangaande Bloedingen, door eene ſcheurbuikige ſmelting. Door den Heer PLANCHON. 293

Natuurlyke Hiſtorie van den *Marter*. Volgens BUFFON. 295

Gedagten over de Huishouding en Staatkunde der Byen. Door den Heer BONNET. 299

Berigt wegens den voortgang der Kunſten en Weetenſchappen, in *Rusland*. Door den Abt CHAPPE D'AUTEROCHE. 306

De Dalecarlier. *Eene Zweedſche Geſchiedenis*. 314

Berigt van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen, te *Haarlem*. 326

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam* in *May*. 330

MARCUS ANTONINUS, een Vervolger der *Chriſtenen*, enz. Door den Heer MOYLE. 331

Een ondoorboorde aars, in een Kind reeds zes maanden oud. Door den Heer DE LAMARE. 349

De

De goede uitwerking van het Bytend Kwik tusſchen de een Scrofuleuſe Zweer. Door den Heer BARVolg en ſlot

Natuurlyke Historie van de *Fret*. Volgens BUFFON. 521

Gedagten over de Huishouding en Staatkunde der ontpel- Door den Heer BONNET. Vervolg en ſlot van bl Heer 306. 330

Gedagten over de Voortteeling der Plant- of Boomluizen. Door den Heer BONNET. 358

Berigt van de Zeden en Gewoonten der *Ruſſen*. Door den Abt CHAPPE D'AUTEROCHE. 363

Edelmoedige Armoede. 375

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam* in *Juny*. 380

De Noodzaaklykheid van het Geloof in een toekomend Leeven, om het tegenwoordige Godsdienſtig en gelukkig door te brengen. 381

Brief van den Hooggeleerden Heer P. CAMPER aan den Heer D. VAN GESSCHER over het voordeel der doorſneede van de Schaambeenderen, om, met behoud van het Leeven beide van Moeder en Kind, moeijelyk geklemde hoofden te redden; en de Keizerlyke Sneede, of den Haak te vermyden. 386

De ſmelting van Yzer in gemeen Water hangt af van de tusſchenkomende vaste Lugt. In een Brief van Mr. LANE aan den Heer N. CAVENDISCH. 411

Natuurlyke Historie van de *Wezel* en de *Hermelyn*. Volgens BUFFON. 414

Brief van EUSEBIUS aan PHILANDER, over de hedendaagſche manier van reizen, benevens eenige regels om in 't Reizen op te volgen. 417

Een onbekend Stukje, raakende OLIVIER CROMWEL. 426

Korte Proeve, raakende de algemeene angſtvalligheid voor den Dood en derzelver oorzaak; wel inzonderheid ook by zulke Menſchen, die, naa den dood, eenen gelukkigen ſtaat te gemoet zien. 429

Ene Breuk, tot verzweering overgegaan, waar in het Gedarmte doorboord bevonden werd, en waar uit veele wormen kwamen, zonder Operatie geneezen. Door den Heer GASE. 443

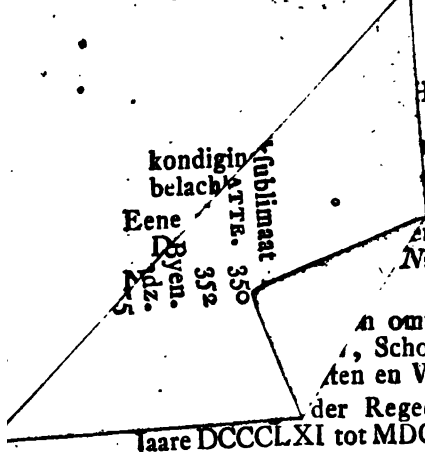

kondigin... r uit de eene Borst lekkende
belach... Kraamvrouw; door den Heer
445
Eene ... en Heere CORNELIUS NOZEMAN
D... *Nieuwe Vaderlandsche Letteroeffe-*
N... 446
... n omtrent de vorderingen van ROE-
..., Schoolmeester *te Rhenoy in Gelder-*
...ten en Weetenschappen. 452
... der Regeeringe van *Rusland*, van den
Jaare DCCCLXI tot MDCCLXVII. Door den Abt CHAPPE D'AUTEROCHE. 457
De Tooneel-Keizerin. 468
Berigt van het Genootschap, onder de Zinspreuk *Floreant Liberales Artes.* 469
Naberigt, ten antwoord aan den Heer . . . V. H. 471
Waarneemingen, wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *July.* 472
Proeve om aan te toonen het naauw verband tusschen de Waarheid en 's Menschen waar Geluk. 473
Brief aangaande eene Memorie, in de Academie der Weetenschappen voorgeleezen, door den Heer PORTAL, 1. dat de Long werkt op de groote Slagader in de beweeging der Ademhaaling, 2. dat de regter Lobbe van dit Werktuig eer ademhaalt dan het linker. Door den Heer DE MARQUE. 483
Korte geschiedenis der Waterweegkunde en Waterleikunde. Door den Abt BOSSUT. 487
Kort begrip eener Redenvoeringe, over den verheven Styl of grootschen smaak in 't schilderen. Door den Heer JOSUA REYNOLDS. 494
Staatkundige Huishouding in Europa. 500
Berigt wegens eenige voornaame byzonderheden van den beroemden FARINELLI. Door den Heer BUNLY's. 507
Brief van den Heer L. DUTENS, over een Werktuigkundig Beeld, 't welk het Schaakspel speelt. 513
De Weldaadigheid. *Een Persiaansch Vertelzel.* 515
Waarneemingen, wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *Augustus.* 520

Proe-

INHOUD.

Proeve om aan te toonen het nauw verband tusſchen de waarheid en 's Menſchen waar Geluk. Vervolg en ſlot van *bladz.* 482. 521

Brief van den Heer ROUX, over een toeval te Montpellier op de Inenting der Pokjes gevolgd. Door den Heer HOULSTON, 530

De uitwerking van den Koortsbast aan een Minne gegeeven, om een zuigend Kind van de Koorts te geneezen. Door J. BRUN, 532

Het Stelzel der Watervaten in Halfflagtige Dieren. Door WILLIAM HEWSON. 533

Historie van de *Celten*, de *Britten* en *Angloſaxen*. Door den Heer JAMES MACPHERSON. 537

Aanmerkingen over de Menſcheneeters in *America*. 549

MELIDE. Een Zedekundig Vertelzel. 551

De Fortuin. Eene Vertelling van den Perſiaanſchen Philoſooph SAADI. 562

Berigt van het Zeeuwſche Genootſchap der Weetenſchappen, te *Vliſſingen*. 564

Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam*, in *September*. 567

MARCUS ANTONINUS, een Vervolger der Christenen. Verv. en Slot van bl. 348. 569

Van het Zamenſtel der Watervaten in Visſchen. Door den Heer W. HEWSON. 589

Beſchryving van de Watervaten der Pisbuizen en den Hals der Blaaze. Door den Heer H. WATSON. 595

Een zeer buitengewoone Gebeurtenis. Door den Heer MARET. 600

Brief van den Heer RIGOLY DE JUVIGNY, over het zelfbeweegend Beeld, 't welk het Schaakſpel ſpeelt. 603

Brief van den Heer DUTENS, tot antwoord op dien van den Heer RIGOLY DE JUVIGNY. 607

Aanmerkingen over de Gastvryheid der Wilden in het algemeen, en die van America in het byzonder. Door den Marquis DE PEAU. 608

Berigt wegens het Stolpiaansch Legaat. 611

Na-

INHOUD.

Nader Berigt van het Zeeuwſche Genootſchap der Weetenſchappen, te *Vliſſingen*. 612
Naberichten voor den Heer N. N. 613
Nabericht voor *Philalathes*. 614
Aanteekening van eene zeer zwaare Hitte, dienende tot een Vervolg van het Berigt, raakende de Maandlykſche Waarneemingen der Lugtsgeſteldheid. Door A. W. SCHAAF, M. D. 615
Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam*, in *October*, *November* en *December*. 616

BERIGT

VOOR DEN

BOEKBINDER.

De Plaat, *Vergelyking der Thermometer-Schaalen*, te plaatzen tegen over - - - - - bl. 268

DRUKFEILEN

aldus te verbeteren.

Bladz. 403. *reg.* 7, *ſtaat* mogelyke *lees* moeijelyke
— 537 — 29 — Volk dat in weinig agting is, *lees* Volk, dat het in weinig agting is